UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH

Wydział Nauk Społecznych

ADAM PAWEŁCZYK

„Przywództwo polityczne w Chińskiej Republice Ludowej pod koniec XX i w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku. Przywództwo Jiang Zemina, Hu Jintao i Xi Jinpinga”

ROZPRAWA DOKTORSKA

promotor: dr hab. Sebastian Kubas

Katowice 2025

Spis treści

Wstęp ... **7**

Rozdział I – Założenia teoretyczne i metodologiczne badań nad przywództwem politycznym w Chinach ... **17**

1.1. Przywództwo a władza. Rozróżnienie pojęć ... 18

1.2. Przywództwo polityczne. Założenia wstępne ... 20

1.3. Etymologia pojęcia przywódca, pojęcia bliskoznaczne ... 22

1.4. Ewolucja poglądów na temat przywództwa politycznego w świetle rozwoju czterech podejść teoretycznych ... 24

1.4.1. Teorie wybitnej jednostki ... 26

1.4.2. Teorie elit ... 33

1.4.3. Teorie umowy społecznej ... 42

1.4.4. Teorie postmodernistyczne ... 48

1.5. Określenie paradygmatu badań nad przywództwem politycznym w Chinach ... 51

1.6. Kategoria pojęcia przywództwa politycznego oraz typologicznego kontekstu badań nad nim ... 54

1.6.1. Definiowanie przywództwa ... 54

1.6.2. Typologia przywództwa politycznego ... 57

1.6.3. Przywództwo polityczne w różnych reżimach politycznych ... 62

1.7. Konceptualizacja metodologiczna badań nad chińskim przywództwem politycznym . 70

1.7.1. Model Haughtona ... 71

1.7.2. Model decyzyjny ... 74

1.7.3. Model drogi prowadzącej do celu ... 76

1.7.4. Case study – studium przypadku ... 77

Rozdział II – Historyczne i kulturowe uwarunkowania chińskiego przywództwa politycznego ... **79**

2.1. Kultura polityczna jako przestrzeń kształtowania się specyfiki przywództwa politycznego w kontekście kolektywizmu. Casus Chin ... 79

2.2. Myśl polityczna i nurty filozoficzne kształtujące kulturę polityczną i przywództwo polityczne Chin ... 81

2.2.1. Koncepcja mandatu nieba ... 82

2.2.2. Konfucjanizm ... 83

2.2.3. Legizm ... 85

2.2.4. Taozim ... 87

2.2.5. Tianxia (wszystko pod niebem) jako podłoże chińskiego izolacjonizmu w czasach nowożytnych oraz ich roszczeń terytorialnych ... 88

3:3828829091

2.2.6. Nacjonalistyczna ideologia Guomindangu przed 1949 r. 89
2.3. Kształtowanie się chińskiego przywództwa politycznego 90
2.3.1. Geneza chińskiego przywództwa politycznego w tak zwanym okresie półlegendarnym. 90
2.3.2. Chińskie przywództwo polityczne w okresie monarchistycznym (1046 r. p.n.e. – 1911 r. n.e.) 93
2.4. Przywództwo polityczne w Chinach monarchistycznych - podsumowanie 133
2.5. Chiny Republikańskie – pomiędzy cesarstwem a ChRL (1911-1949 r.) 139
2.5.1. Chiny Republikańskie – analiza przebiegu wydarzeń 139
2.5.2. Chiny Republikańskie – charakterystyka przywódców politycznych związanych z Guomindangiem. Podsumowanie 142
Rozdział III – Przywództwo polityczne w czasach kształtowania się reżimu politycznego Chińskiej Republiki Ludowej – przywództwo Mao Zedonga i Deng Xiaopinga 147
3.1. Socjalizm o chińskiej specyfice 147
3.2. Mao Zedong – droga do przywództwa 148
3.3. Mao Zedong – początki przywództwa w Komunistycznej Partii Chin: wojna z Japonią i wojna domowa 157
3.4. Mao Zedong – przywódca Chińskiej Republiki Ludowej 163
3.5. Przywództwo polityczne Mao Zedonga w zakresie polityki zagranicznej ChRL 174
3.6. Mao Zedong – podsumowanie 176
3.7. Okres przejściowy po śmierci Mao Zedonga 180
3.8. Deng Xiaoping – droga do przywództwa 182
3.9. Przywództwo polityczne Deng Xiaopinga 184
3.10. Przywództwo Deng Xiaopinga w zakresie polityki zagranicznej 194
3.11. Deng Xiaoping – podsumowanie 195
Rozdział IV – Przywództwo polityczne Jiang Zemina 199
4.1. Droga do przywództwa 199
4.2. Przywództwo Jiang Zemina przed objęciem stanowiska Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej (lata 1989-1993) 207
4.3. Przywództwa Jiang Zemina jako Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej, Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Chin i Przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej (lata 1993-2003) 213
4.4. Przywództwo Jiang Zemina - podsumowanie 231
Rozdział V – Przywództwo polityczne Hu Jintao 241
5.1. Droga do przywództwa 241
5.2. Przywództwo polityczne Hu Jintao - ideologia 248
5.3. Przywództwo polityczne Hu Jintao – polityka wewnętrzna 255

4:6577751743

5.4. Przywództwo polityczne Hu Jintao – polityka zagraniczna 265
5.5. Przywództwo polityczne Hu Jintao – podsumowanie 267
Rozdział VI – Przywództwo polityczne Xi Jinpinga 275
6.1. Droga do przywództwa 275
6.2. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga - ideologia 281
6.3. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – polityka wewnętrzna 291
6.4. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – polityka zagraniczna 300
6.5. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – podsumowanie 309
Zakończenie 317
Bibliografia 335

5:2366947592

6:4331310771

Wstęp

Przywództwo polityczne odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu systemów politycznych. Niezależnie od jego formy (indywidualnej, kolektywnej) to rządzący kształtują bieżącą politykę państw. Bez przywódców nie może istnieć władza, a przecież to władza jest jednym z warunków koniecznych do istnienia państwa[1]. Jest także najważniejszym elementem kształtującym jego ustrój, sposób prowadzenia polityki zagranicznej, a także życie społeczne. Przywódcy jako centralne postacie władzy podejmują kluczowe, strategiczne decyzje dotyczące polityki wewnętrznej, stanowienia prawa, procesów gospodarczych i stosunków międzynarodowych. Często są też twarzą państwa w kontaktach międzynarodowych. Tak więc badania nad przywództwem są istotnymi elementami badań systemu politycznego.

Autor rozumie przywództwo polityczne jako społeczny proces świadomego oddania się grupy pod władzę lidera (lider ten może być jednostką, może też być grupą osób) i podporządkowuje się jego decyzjom. Z kolei sam przywódca nieustannie podlega procesowi rywalizacji i potwierdzania swojej władzy u podległych mu obywateli, tak by zachować jej ciągłość i stabilność.

Chińska Republika Ludowa (ChRL), państwo któremu poświęcona jest ta praca, odgrywa coraz większą rolę na arenie międzynarodowej. Tamtejsi politycy coraz częściej podnoszą aspiracje uczynienia ze swojego kraju najważniejszego światowego mocarstwa, a sama ChRL wywiera coraz większą presję polityczną i gospodarczą na inne państwa. Te procesy wywołują potrzebę bliższego przyjrzenia się funkcjonowaniu Chin od wewnątrz.

Przywództwo polityczne w Chińskiej Republice Ludowej jest pod wieloma względami wyjątkowe. Jego specyfika jest niespotykana w żadnym innym państwie na świecie, a także wydaje się wyraźnie przeczyć niektórym z zasad panującego przecież w Chinach reżimu socjalistycznego. Dzięki analizie specyfiki tamtejszego przywództwa jeszcze dokładniej będzie można zrozumieć źródło potęgi ChRL i stabilności jej systemu politycznego.

Jednostka przywódcza od zarania dziejów stanowiła najważniejszy ośrodek chińskiej władzy. Przez tysiąclecia bowiem państwo to znajdowało się pod władaniem cesarzy. Różnili się oni oczywiście sposobem prowadzenia polityki. W ciągu całej historii pojawili się zarówno cesarze krwawi, jak i cesarze łagodni. Jedni rządzili twardą ręką, inni oddawali część swoich kompetencji decyzyjnych dworzanom. Dynastie upadały, rodziły się nowe, wybuchały powstania, wojny domowe, Chiny się dzieliły, by potem powtórnie się zjednoczyć. W trakcie dziejów Chin zmieniało się wiele, jednak stałym elementem obecnym zawsze, niezależnie od

[1] obok: terytorium, ludności i zdolności prowadzenia polityki zagranicznej.

7:6048771698

momentu historycznego była jednostka u władzy. Już sam Konfucjusz głosił, że państwo powinno funkcjonować tak samo jak rodzina, więc na jego czele powinien stać surowy lecz kochający przywódca – ma on spełniać taką rolę wobec swoich poddanych jak ojciec wobec swoich dzieci. Przywództwo jednostki było tak silnie powiązane z chińską kulturą, że do dziś okres między nasileniem nacisków europejskich kolonizatorów, a objęciem kierownictwa przez Mao Zedonga określa się mianem „stu lat narodowego upokorzenia". Przywództwo polityczne było wtedy niezwykle słabe, a państwo stało na krawędzi destabilizacji politycznej. Współcześnie, silne przywództwo jednostki wróciło do ChRL. Idealny model socjalizmu zakłada rządzenie w sposób kolektywny, jednak wyraźnie widać od 1949 roku, że pojedyncze osoby wybijają się na szczyt chińskiej hierarchii politycznej. Dominująca rola w kierowaniu państwem jest niekwestionowana w przypadku Mao Zedonga, Deng Xiaopinga, Jiang Zemina, Hu Jintao i Xi Jinpinga. Pomimo tego, że każdy z nich prowadził odmienną politykę wewnętrzną i kadrową w Komunistycznej Partii Chin (KPCh), ich główna rola w rządzeniu była widoczna.

Problem przywództwa politycznego jest obiektem badań naukowych, jednakże podejmowanym przede wszystkim przez naukę w odniesieniu do sprawowania władzy w ramach państw demokratycznych, czasami hybrydowych, rzadziej autorytarnych. Chińska Republika Ludowa uznawana jest za państwo autorytarne, jednak istnieje pewna trudność w aplikacji na grunt chiński istniejących teorii dotyczących typu rządów demokratycznych. Przeniesienie tych teorii na grunt chiński nie jest jednak niemożliwe. Należy zwrócić uwagę na chińską specyfikę kultury politycznej, dziedzictwa historycznego i wiążącymi się z nimi przywództwem oraz postawą społeczeństwa. Wszystko to sprawia, że w przypadku Państwa Środka mamy do czynienia z autorytarnym stylem rządzenia, lecz nie jest to typowy, jeśli można w ogóle takie pojęcia użyć, autorytaryzm dwudziestowieczny czy dwudziestopierwszowieczny, a raczej mający swoisty genetycznie i endogennie charakter, posiadający swoje źródła już w czasach starożytnych. Biorąc pod uwagę te zawiłości za punkt wyjścia przy określeniu autorytarnego stylu rządzenia chińskiego przywódcy politycznego powinny posłużyć m.in. analiza cech, kształtujących autorytarny typ osobowości według Theodora Adorna, czy przywódcy tłumu Gustave'a Le Bona.

Autor podejmie się zbadania tematu przywództwa politycznego we współczesnych Chinach, a także przeprowadzenia komparatywnej analizy rządów trzech ostatnich przywódców z uwagi na istniejącą w tym obszarze lukę badawczą. Brak jest bowiem pracy, która szczegółowo bada chińskie przywództwo polityczne w sposób komparatystyczny, starając się równocześnie stworzyć model tego przywództwa. Kolejną kwestię stanowić będzie

8:2972512344

analiza trzech ostatnich przywódców w sposób podmiotowy. O ile postacie głównych twórców współczesnej ChRL, Mao i Denga są omówione dość szczegółowo w literaturze, to jednak postaciom Jianga i Hu ciągle poświęca się dość mało miejsca w nauce. Osobny przypadek stanowi tutaj postać Xi Jinpinga. Ponieważ jest on przywódcą niezwykle charyzmatycznym i silnym, powstało już wiele prac naukowych na jego temat (m.in. Bogdana Góralczyka oraz Stefana Austa i Adriana Gelgesa). Xi jest jednak wciąż urzędującym przywódcą ChRL, więc każda praca na jego temat dostarcza pewnych nowości i aktualizacji wniosków poprzednich autorów, a także pozwala na analizę jego sylwetki z innej perspektywy. Sprawdza też ich czynione wcześniej prognozy. Obecnego lidera najczęściej porównuje się jednak jedynie do Mao Zedonga w związku z powracającymi do Chin kultem jednostki i rządami silnej ręki. Brak jest pracy porównującej tego przywódcę do każdego z poprzednich liderów komunistycznych Chin. Ponadto, analiza trzech ostatnich przywódców da wgląd do wielu istotnych dla współczesnych Chin i świata aspektów jak transformacja polityczno-gospodarcza w ChRL na przestrzeni ostatnich 30 lat, działalność Komunistycznej Partii Chin i instytucji państwowych, wyzwania wewnętrzne, reakcja na sytuacje losowe w państwie, kwestia Tajwanu, prowadzenie polityki międzynarodowej.

Nowatorski charakter pracy wiąże się także, w wymiarze teoretycznym, z koniecznością redefinicji istniejących w nauce o polityce teorii oraz koncepcji badających przywództwo polityczne stosowanych do analizy liderów państw demokratycznych czy hybrydowych do chińskich uwarunkowań.

Praca doktorska będzie miała też szczególne znaczenie w związku z tzw. „planem na stulecie" Xi Jinpinga, który zakłada uczynienie z Chin do 2049 r. mocarstwa, nie tylko w wymiarze gospodarczym, ale także w wymiarach politycznym i kulturowym. Także z uwagi na te zapowiedzi, niezwykle istotnym wydaje się być przeprowadzenie analizy funkcjonowania przywództwa politycznego w ChRL, które jest najważniejszym gwarantem realizacji „socjalizmu o chińskiej specyfice".

Celem pracy jest przeprowadzenie kompleksowej analizy charakteru współczesnego przywództwa politycznego w Chińskiej Republice Ludowej. Jego realizacja będzie opierać się na analizie przywództwa trzech ostatnich przewodniczących Chińskiej Republiki Ludowej – Jiang Zemina, Hu Jintao i Xi Jinpinga. Sprawowali oni władzę w momencie, gdy system przywództwa wraz z charakterystycznym elementem generacyjności był już ukształtowany. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zaszła też w politycznym dyskursie ważna zmiana ideologiczna gdy patriotyzm zaczęto stawiać ponad realizacją rewolucji socjalistycznej. W analizie pomoże także polityczno-ideologiczne odniesienie do dwóch pierwszych

9:2193398900

socjalistycznych przywódców ChRL - Mao Zedonga i Deng Xiaopinga[2], a także analiza historycznego charakteru przywództwa cesarskich i republikańskich Chin. Na koniec stworzony zostanie model współczesnego chińskiego przywództwa politycznego.

W pracy znajdzie się też analiza dotycząca badania uwarunkowań silnej pozycji najwyższych przywódców państwowych we współczesnych Chinach oraz sposobu ich dojścia do władzy, rządzenia i umacniania swojej pozycji w hierarchii państwa, jak i wewnątrz Komunistycznej Partii Chin. Teoretyczna część rozprawy dotycząca koncepcji władzy oraz przywództwa będzie stanowiła punkt wyjścia do zrozumienia chińskiej kultury politycznej i roli przywódcy. Z kolei w części problemowej zawarta zostanie analiza rządów trzech ostatnich jak do tej pory przywódców ChRL. Początek analizy będzie stanowił rok 1989 r., a więc symboliczny czas stanowiący preludium do właściwych rządów Jiang Zemina, gdyż to od jego kadencji na stanowisku Sekretarza Generalnego KPCh piastowanym właśnie od 1989 r. weszły w życie kluczowe zmiany w organizacji najważniejszych stanowisk w KPCh, które wytworzyły obowiązujący do dzisiaj precedens. Wedle niego trzy najważniejsze funkcje w państwie sprawowane są przez tę samą osobę. Niemniej jednak, w każdym z rozdziałów dotyczących przywódców po 1989 r. pojawią się odniesienia do Mao i Denga. Autor potraktował ich tutaj jako „ojców założycieli" współczesnego socjalistycznego państwa chińskiego. Mao jako dowódca wojskowy i jednocześnie główna postać wygranego zwycięskiego stronnictwa w wojnie domowej, a także pierwszy przywódca ChRL jest ojcem politycznym i ideologicznym państwa. On ukształtował obecne granice Chin, wyznaczył także system wartości chińskiej wersji socjalizmu (nazywanej potem socjalizmem o chińskiej specyfice) oraz, co z punktu widzenia tej pracy jest najbardziej interesujące, został przywódcą politycznym przywracając w Chinach rządy silnej ręki. Deng Xiaoping, choć oficjalnie założycielem państwa nie był to jednak podłożył bardzo istotne podwaliny w kształtowaniu obecnego systemu politycznego i gospodarczego ChRL. Szczególnie ten drugi aspekt, przejawiający się w polityce „reform i otwarcia" pozwolił Chinom stać się gigantem ekonomicznym i wprowadził wciąż obecne w państwie elementy gospodarki wolnorynkowej, pomimo autorytarnego systemu politycznego. Sam też prowadził politykę wewnętrzną łagodniej od swojego poprzednika, wygasił kult jednostki i pozwolił współpracownikom na większą decyzyjność w sprawach państwowych. Pomimo tego, pozostał najbardziej wpływową postacią chińskiej sceny politycznej.

[2] Okres sprawowania rządów przez Hua Guofenga (oficjalnie w latach 1976-1981, de facto jedynie w latach 1976-1978) został pominięty z uwagi na krótki czas trwania oraz dużą dynamikę zmian politycznych w kierownictwie ChRL w tym okresie.

10:7928330745

Główna teza pracy brzmi: Strategia rządzenia kolejnych przywódców ChRL po 1993 roku odbiega od tej, jaką reprezentował Mao Zedong, czy okres rządów Deng Xiaopinga, a sposób rządzenia każdego z przywódców różni się od sposobu prezentowanego przez poprzedników. Sam przywódca polityczny, pomimo formalnego kolektywizmu w rządzeniu Chinami (konstytucyjnego prymatu Komunistycznej Partii Chin), jest centralną postacią w państwie a jego strategia i sposób sprawowania władzy determinują kierunek i dominującą ideologię w polityce wewnętrznej i zagranicznej Chin.

Główne pytanie badawcze brzmi: jak sposób prowadzenia rządów przez konkretnego przywódcę wpływa na prowadzenie polityki wewnętrznej ChRL?

Pytaniu temu towarzyszą następujące szczegółowe pytania badawcze:

- jak przebiegają drogi ścieżki awansu w Komunistycznej Partii Chin?
- jak istniejące przepisy prawne warunkują funkcjonowanie przywództwa w Chińskiej Republice Ludowej?
- jak kształtują się relacje na linii przewodniczący ChRL – inne organy władzy państwowej, ze szczególnym uwzględnieniem relacji przewodniczący – premier?
- jaki wpływ ma przewodniczący na funkcjonowanie całej KPCh?
- w jakim stopniu trzej ostatni przywódcy realizowali myśl Mao Zedonga?
- jakie były główne założenia ideologiczne stawiane przez trzech ostatnich przywódców ChRL?
- jakie były główne cele rządów trzech ostatnich przywódców ChRL?
- czy i w jakim stopniu owe cele zostały zrealizowane?
- jakie szanse i zagrożenia wynikają dla Chin z silnej pozycji ich przywódców?
- W przypadku obecnego przywódcy, Xi Jinpinga, pytania badawcze obejmują również analizę następujących zagadnień:
    - w jaki sposób „kampania antykorupcyjna” wykorzystywana była do walki z przeciwnikami politycznymi
    - w jaki sposób tezy wygłoszone na XIX Zjeździe KPCh kształtują obecny obraz przywództwa Xi?
    - w jaki sposób Xi udowadnia swoją wysoką pozycję na świecie?

Wymienione poniżej hipotezy szczegółowe stanowią rozszerzenie postawionych pytań badawczych:

11:2532874164

- uprzywilejowaną pozycję w KPCh mają potomkowie założycieli Chińskiej Republiki Ludowej (członkowie elity politycznej) z zastrzeżeniem, że ścieżka awansu dla osób spoza tego kręgu nie jest zamknięta,
- urzędujący przywódcy dla utrzymania swojej legitymacji muszą stale zabiegać o poparcie w jak największej liczbie frakcji w KPCh,
- główną strategią przyjętą przez Xi Jinpinga w celu umocnienia swojego przywództwa wewnątrz Partii jest „kampania antykorupcyjna", której ukrytym założeniem jest eliminowanie przeciwników Xi z życia politycznego.

W trakcie badań konieczne będzie wykorzystanie przedstawionych poniżej metod badawczych. Po pierwsze analiza literatury przedmiotu, w tym analiza systemowa. Szczególnie ta druga pozwoli na ukazanie umiejscowienia przywódcy w formalnym, jak i nieformalnym układzie elementów politycznego systemu Chin. Po drugie, synteza danych, pozwalająca na uchwycenie istotnych związków przyczynowo-skutkowych odnoszących się do występującego charakteru i typów przywództwa politycznego. Po trzecie, metoda komparatystyczna pozwoli na dokonanie porównania cech występujących u trzech poddawanych analizie przywódców. Po czwarte, analiza instytucjonalno-prawna, dzięki której głębiej będzie można poznać rzeczywistość polityczną ChRL. Po piąte, metoda behawioralna pozwalająca zdefiniować zachowania polityczne jednostki. Po szóste, metoda decyzyjna rozpatrująca sposób i skutki podejmowania i urzeczywistniania decyzji politycznych przez przywódców. Po siódme, metoda genetyczna ukazująca historyczne uwarunkowania sposobów sprawowania władzy w Chinach. Po ósme, niezbędną będzie też triangulacja metod badawczych ze względu na szeroki charakter planowanych badań. Wreszcie, po dziewiąte, autor skorzysta także z charakterystycznej w badaniu przywództwa metody kontekstualnego modelu badania przywódców politycznych Tima Haughtona[3].

Praca będzie się składać z sześciu rozdziałów:

- rozdział I – „Założenia teoretyczne i metodologiczne badań nad przywództwem politycznym w Chinach" – w tym rozdziale autor dokona analizy istniejących, powstałych na przestrzeni dziejów teorii, poglądów i modeli dotyczących przywództwa politycznego. Jednocześnie rozdział ukaże, że pomimo pierwotnego odniesienia ich do szeroko pojętego świata zachodniego mogą one znaleźć zastosowanie także na chińskim gruncie politycznym. W rozdziale

[3] A. J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2013, s. 123-142.

12:3321811365

zawarta będzie etymologia przywództwa politycznego, chronologiczny rozwój teorii na jego temat, dominujące paradygmaty we współczesnych badaniach nad przywództwem politycznym oraz modele związane z przywództwem. Całość wniosków uzupełni wyjaśnienie rozumienia przez autora pojęcia „przywództwo polityczne", które jest kluczowe dla całości pracy,

- rozdział II – „Historyczne i kulturowo-narodowe uwarunkowania chińskiego przywództwa politycznego" – będzie to niezbędny teoretyczno-analityczny rozdział pracy. Zawarta w nim zostanie analiza specyfiki chińskiego przywództwa politycznego, jaką przyjmowało ono na przestrzeni dziejów Chin (w okresie cesarskim i republikańskim). Z racji dużej rozciągłości historii tego państwa analiza ta skoncentruje się głównie na postaciach cesarzy i ich sposobach rządzenia. Omówione zostanie pojęcie kultury politycznej oraz odniesienie jej do chińskiego kolektywizmu. Przedstawiona zostanie także szeroka analiza historyczna przywództwa w Chinach oraz najważniejsze nurty filozoficzne i myśli polityczne kształtujące chińską kulturę polityczną i proces rządzenia. Na zakończenie rozdziału dokonane zostanie podsumowanie oraz analiza porównawcza przywódców według kluczowych dla prowadzenia rządów w Chinach czynników: osobowości przywódcy, sposobu dojścia do władzy, zakresu kontrolowania władzy i struktur państwowych przez przywódcę oraz innych aspektów takich jak: stosunek do systemów filozoficznych i religii, nadzór nad wojskiem, etniczność (zarówno pochodzenie jak i stosunek do mniejszości) oraz płeć,
- rozdział III – „Przywództwo polityczne w czasach kształtowania się reżimu politycznego Chińskiej Republiki Ludowej – przywództwo Mao Zedonga i Deng Xiaopinga" – będzie stanowić punkt wyjścia do analizy rządów trzech ostatnich przywódców i jest łącznikiem między częścią teoretyczną a praktyczną. Mao Zedong i Deng Xiaoping to pierwsi przywódcy powstałego w 1949 r. tworu politycznego jakim jest Chińska Republika Ludowa, stąd też dogłębne spojrzenie na ich rządy, mając na uwadze także uwagi historyczne poczynione w drugim rozdziale, pozwoli dokładnie zrozumieć ramy funkcjonowania współczesnej ChRL. Jest to istotne ze względu na wkład, jaki obaj wnieśli w tworzenie systemu polityczno-gospodarczego Chin. Mao wyznaczył podstawowe ramy ideologiczne (maoizm) i instytucje władzy w ChRL (silne przywództwo jednostki). Deng dokonał ich częściowej

13:4560536204

reinterpretacji, łącząc swoją silną pozycję przywódczą z reformami gospodarczymi do dziś kierującymi państwem. Badania obejmą analizę: drogi do władzy (bardzo istotnej w chińskim przywództwie) oraz samego przywództwa w obszarach polityki wewnętrznej i zagranicznej. Na zakończenie, autor dokona charakterystyki przywództwa obu liderów, a także oceny ich rządów, według przyjętych następujących kryteriów: polityka krajowa, polityka zagraniczna, wojsko, gospodarka,

- rozdział IV – „Przywództwo polityczne Jiang Zemina" – to pierwszy z w pełni praktycznych rozdziałów niniejszej pracy doktorskiej. Jiang Zemin obejmował przywództwo, gdy powoli kształtował się już jego nowy format – oparty o: kadencyjność, wyraźną najwyższą pozycję przywódcy pod względem instytucjonalnym (począwszy od Jiang Zemina przywódca ChRL jednocześnie sprawuje trzy najważniejsze państwowe stanowiska – Przewodniczącego ChRL, Sekretarza Generalnego KC KPCh oraz Przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej), silną współpracę z premierem. Dzięki wprowadzeniu kadencyjności można też mówić o generacyjności przywództwa w ChRL (pojęcie generacyjności często będzie pojawiać się w tej pracy). Przez generacyjność rozumie się cykliczne zmiany pokoleniowe na stanowiskach kierowniczych w państwie, związane właśnie z wprowadzeniem kadencyjności urzędów. Jiang Zemin musiał zmierzyć się z wieloma wyzwaniami, takimi jak: zmiana ideologicznego kursu Partii po wydarzeniach na Placu Tiananmen w 1989 r., próba kontynuacji polityki Deng Xiaopinga przy jednoczesnej chęci wykreowania niezależnego obrazu siebie jako jednostki, przejęcie roli nieformalnego lidera socjalistycznego świata po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Na zakończenie autor dokona podsumowania i analizy rządów Jianga według tych samych kryteriów, jakie zostały przyjęte w przypadku Mao i Denga. Na zakończenie kolejnych rozdziałów, w odniesieniu do Hu i Xi, także przeprowadzona zostanie taka analiza,
- rozdział V – „Przywództwo polityczne Hu Jintao" – drugi z rozdziałów analizujących przywództwo polityczne ChRL w wymiarze praktycznym. Hu Jintao był pierwszą osobą, która przejęła władze, gdy dengowski mechanizm sukcesji był już w pełni ukształtowany. Sam stał się przez to przywódcą instytucjonalnym, gdyż do władzy doszedł nie posiadając zasłużonego przodka

14:3353282495

czy politycznego promotora, a pnąc się po szczeblach kariery w państwowych instytucjach i sukcesywnie budując swoje guanxi[4]. Z jednej strony dekada rządów Hu jest czasem dalszego wzrostu gospodarczego ChRL, stabilności politycznej, budowania swojej marki na świecie poprzez organizację igrzysk olimpijskich i wystawy światowej EXPO. Z drugiej wielu określa ten czas jako „dekadę straconą", gdy narastały nierówności społeczne, wzmagały się represje wobec mniejszości etnicznych, nie przeprowadzono znaczących reguł politycznych a państwo dotknęły kryzysy wywołane przez epidemię SARS i trzęsienie ziemi w Syczuanie. Wobec tego tym bardziej należy zadać pytanie czy przywództwo Hu było efektywne czy jednak stało się zagrożeniem dla stabilności Partii i sytuacji społecznej w kraju?

- rozdział VI – „Przywództwo polityczne Xi Jinpinga" – trzeci z rozdziałów empirycznych obejmie rządy wciąż urzędującego przywódcy, Xi Jinpinga. Praca skupi się jednak na okresie jego dwóch pierwszych kadencji oraz na zbadaniu w jaki sposób doszło do zmiany konstytucji znoszącej dziesięcioletni limit zasiadania na przywódczych urzędach. Xi jest przywódcą, który wrócił do silnej centralizacji władzy w rękach jednostki, a także zmienił (jeżeli nie zlikwidował) zasadę generacyjności przywództwa. Jak żaden ze wcześniejszych komunistycznych liderów Xi rozpoczął też budowanie silnego wizerunku ChRL w polityce międzynarodowej. Prowadzenie polityki uzupełnił głośnymi hasłami „chińskiego marzenia", „odrodzenia narodu" i „myśli Xi Jinpinga o socjalizmie o chińskiej specyfice w nowej erze". Zainicjowana na dużą skalę kampania antykorupcyjna doprowadziła do wycofania kluczowych polityków z życia politycznego. Polityka globalna stała się bardziej aktywna, mniej asertywna. Narosły również napięcia na linii ChRL-USA i ChRL-Tajwan. Dzięki przeprowadzonym reformom oraz mocarstwowym ambicjom na arenie międzynarodowej Xi stał się kluczową postacią globalnej polityki. Stąd też prowadzenie badań nad jego przywództwem zarówno w obszarze polityki wewnętrznej jak i globalnej jest niezwykle istotne dla nauki,

W przygotowaniu pracy pomocne będą publikacje wielu autorów. Kwestię przywództwa politycznego analizują m.in. w polskiej nauce Jerzy Sielski, Jerzy Wiatr, Maciej Hartliński i Przemysław Żukiewicz, z kolei z zagranicznych autorów wymienić należy m. in.

[4] Popularne w Chinach określenie na sieć osobistych relacji i wzajemnych zobowiązań, odgrywających znaczącą rolę w życiu prywatnym Chińczyków, jak również w prowadzeniu przez nich biznesu czy polityki.

15:9554137970

Kena Blancharda i Jamesa MacGregora Burnsa. W dziedzinie historii Chin w polskiej i światowej literaturze do wybitnych prac należą te autorstwa Jerzego Bayera, Waldemara Dziaka, a także Johna Kinga Fairbanka oraz Zhao Tingyanga. Niezbędne do analizy rządów Mao Zedonga i Deng Xiaopinga okazały się prace Sylwestra Wróbla oraz Jung Chang. Należy zwrócić też uwagę na pozostałych autorów, ekspertów od współczesnych Chin, których publikacje były kluczowe dla przeprowadzenia właściwej analizy przywództwa politycznego w ChRL od czasów Jiang Zemina – Bogdana Góralczyka, Stefana Austa, Adriana Gaigesa, Roberta Lawrence'a Kuhna, Johna Tkacika oraz Zhao Suishenga.

W pracy wykorzystane zostaną też inne źródła, takie jak – Konstytucja ChRL, Konstytucja KPCh, oficjalne dokumenty ChRL, teksty przemówień, materiały prasowe (w tym te publikowane przez chińskie media państwowe), tłumaczenia starożytnych tekstów (w rozdziale II), publikacje samego Xi Jinpinga.

16:2308814426

Rozdział I

Założenia teoretyczne i metodologiczne badań nad przywództwem politycznym w Chinach

Pierwszy rozdział niniejszej dysertacji będzie dotyczył teoretycznych aspektów przywództwa politycznego. Co prawda praca jest ukierunkowana na analizę przywództwa w Chińskiej Republice Ludowej (ChRL), jednak na początku rozważań nie sposób pominąć istniejących już, wytworzonych na przestrzeni dziejów teorii i poglądów dotyczących przywódców – nie tylko tych politycznych. Część z nich, pomimo wyraźnych odniesień do sytuacji społeczno-politycznych związanych z szeroko pojętym światem zachodnim, będzie istotna również w przypadku analizy procesów przywódczych we współczesnych Chinach, także ze względu na istotność roli przewodniczącego ChRL w chińskim systemie politycznym i społecznym. Dominujący w Chinach system filozofii – konfucjanizm, zakłada przecież funkcjonowanie państwa jako rodziny, na której czele stoi posiadający specyficzne cechy ojciec, czyli przywódca. Stąd też istotne jest przyjrzenie się ewolucji historycznych poglądów na temat przywództwa i bliskiemu mu pojęciu władzy, różnic w sposobie dojścia do władzy, różnic pomiędzy sposobami sprawowania władzy w poszczególnych reżimach politycznych itp.

Początek rozdziału dotyczyć będzie rozważań na temat oraz pojęcia władzy, z którą przywództwo jest nierozerwalnie związane oraz etymologii samego przywództwa. W dalszej części zostaną przedstawione teorie dotyczące przywództwa politycznego w ujęciu ich chronologicznego rozwoju, poglądy znanych filozofów i badaczy tego problemu, dziejowa ewolucja poglądów na ten temat, a także stosunek autora do wspomnianych teorii i poglądów. Na tej podstawie wskażę dominujące paradygmaty w badaniach nad współczesnym przywództwem politycznym, co pozwoli mi ulokować własne badania nad przywództwem politycznym w Chinach. Kolejne analizy dotyczyć będą sposobu interpretowania przywództwa, przedstawione zostaną możliwe drogi dojścia do niego oraz różnice w charakterze jego sprawowania w różnych reżimach politycznych z uwypukleniem reżimu autorytarnego, jaki panuje w Chinach. Na zakończenie przedstawione zostaną najważniejsze, z punktu widzenia pracy, modele badań nad przywództwem oraz wymienione zostaną aspekty, na które należy zwrócić uwagę podczas analizy przywództwa politycznego w Chińskiej Republice Ludowej.

17:8076729035

1.1. Przywództwo a władza. Rozróżnienie pojęć

Zanim analizie poddane zostanie przywództwo polityczne należy pochylić się nad pojęciem władzy. Jest ona bowiem związana z przywództwem. James MacGregor Burns i John Scott uważają, że przywództwo jest elementem władzy, natomiast Jean Blondel uznaje władzę (jednak nie każdy jej rodzaj) za element przywództwa[1]. Mimo że oba pojęcia wydają się być tożsame to jednak nie są równoznaczne. Przywództwo nie może występować bez istnienia władzy, a władza bez istnienia przywództwa.

Władza wydaje się jednak w rozważaniach teoretycznych tym pojęciem, które najczęściej bywa utożsamiane z przywództwem, chociaż są i inne, jak np. wpływ, autorytet, kierowanie, zarządzanie, czy administrowanie[2]. Władza, pomijając jeszcze jej stricte polityczną odmianę, jest pewnym stosunkiem społecznym. Muszą wystąpić w nim dwa podmioty – nadrzędny i podrzędny. Podmiot nadrzędny oddziałuje w uprawniony i zazwyczaj długotrwały sposób na podmiot podrzędny, mając na celu wywołanie u niego określonego zachowania, zgodnie ze swoją wolą. Co istotne, działanie podmiotu dominującego zazwyczaj jest uzasadnione poprzez normy panujące w społeczeństwie. Oznacza to, że na podstawie pewnych obyczajów czy wartości wyznawanych przez zbiorowość rządzeni uznają władzę nad nimi sprawowaną za prawowitą. Dobrowolne poddanie się rządzącym przez społeczność, nad którą te rządy są sprawowane jest jednym z najważniejszych elementów stabilności procesu sprawowania władzy. Wspomniane zjawisko jest znane ludzkości od początku istnienia cywilizowanych grup społecznych (np. wodzowie w dawnych plemionach ludzkich), stąd też można wysnuć tezę, że żadna społeczność nie może istnieć bez władzy. Nawet w zbiorowościach zarządzanych w sposób mogący wydawać się kolektywnym, występują jednostki o umiejętnościach przywódczych większych niż pozostałe. Proces sprawowania władzy zachodzi praktycznie we wszystkich obszarach życia społecznego. Najlepszym tego przykładem jest władza państwowa oraz jej instytucje – np. prezydent, premier itp., ale można przywołać również inne obszary takie jak rodzina (władza ojca nad dzieckiem), zakład pracy (szef, właściciel firmy), życie religijne (władza hierarchów kościelnych), społeczności lokalne (władza wójta, prezydenta miasta itp.), edukacja (dyrektor szkoły) itp. Władza występuje wszędzie tam, gdzie jest grupa ludzi, a przywódcą zostaje ta osoba, której zdanie w większym stopniu wpływa na grupę, niż zdanie innych jej członków.

[1] J. MacGregor Burns, *Leadership, Harper and Row*, New York 1978, s. 18-19; J. Scott, *Władza*, Warszawa 2006, s. 26-28; J. Blondel, *Political Leadership: Towards a General Analysis*, London 1987, s. 15-16.
[2] M. Dobrowolski, *Przywództwo polityczne Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2015*, Warszawa 2020, s. 16.

18:7504426568

Kolejną cechą władzy jest to, że najczęściej przybiera ona zinstytucjonalizowany charakter – najdobitniej widać go w przypadku władzy państwowej, która w istocie jest systemem powiązanych ze sobą instytucji – kolegialnych lub jednoosobowych. Organy władzy państwowej występują na szczeblach ogólnokrajowym i lokalnym, dotykając swoimi regulacjami niemal każdej dziedziny życia społecznego.

Specyficzną a zarazem najbardziej znaczącą z punktu widzenia tej pracy władzą jest władza polityczna. Jej specyfika warunkowana jest poprzez podane poniżej elementy, które pozwalają wyróżnić władzę polityczną od władzy w znaczeniu ogólnym:

- władza polityczna ma charakter zorganizowany – jest realizowana w strukturach organizacyjnych systemu politycznego państwa (np. najwyższe władze państwowe, partie polityczne, władze wyznaniowe, ekonomiczne),
- władza polityczna jest realizowana w oparciu o pewne normy społeczne (najczęściej są to normy prawne, ale władza może być realizowana również w oparciu o inne rodzaje norm, jak ideowe lub religijne - dzięki temu może być sprawowana również bez podstawy normatywnej),
- władza polityczna stanowi mechanizm kontroli zachowań publicznych w zakresie potrzeb i interesów wielkich grup społecznych, a także instrument realizacji tych potrzeb i interesów. Nierzadko w warunkach konfliktu o wartości społeczne[3].

W przypadku władzy politycznej istotne jest pojęcie legitymizacji, która gwarantuje jej stabilność. Legitymizacja może być rozumiana w sensie normatywnym oraz empirycznym. Rozumienie normatywne oznacza istnienie struktur, które sprawiają, że władza jest prawomocna. Z kolei rozumienie empiryczne zakłada uznanie przez społeczeństwo, że władza jest prawomocna dzięki czemu jej istnienie nie jest podważane, a społeczeństwo się tej władzy podporządkowuje.

Ważne jest również pojęcie cyrkulacji władzy – a zatem pewnego porównania władzy politycznej do rynku gospodarczego. Władza jest tutaj pewnym środkiem wymiany. Talcott Parsons wskazuje na dwa obiegi cyrkulacji władzy. Pierwsza z nich zachodzi w wewnętrznych granicach systemu i obejmuje: w relacji z podsystemem realizacyjnym – wymianę na możliwość skutecznego administrowania jak i również upoważnienie do podejmowania decyzji wiążących dla całej podległej władzy społeczności; w relacji z podsystemem integracyjnym –

[3] J. Kuciński, *Nauka o państwie i prawie*, Warszawa 2008, s. 61.

19:6600912023

wymianę na prestiż polityczny i na zobowiązania w realizacji decyzji; w relacji z podsystemem utrzymywania wzorów – wymianę na poparcie[4].

W zewnętrznym systemie władza jest wymieniana na następujące środki: pieniądz, wpływ, czynniki skuteczności[5].

Różnica między władzą, a przywództwem będzie się wiązała z tym, że władza jest rodzajem stosunku asymetrycznego, gdzie dzięki prawnie usankcjonowanym kompetencjom może ona użyć przemocy, siły w celu wywołania posłuchu, podczas gdy przywództwo wyrasta z pewnej dobrowolności uznania osoby/osób za liderów przez społeczeństwo i ma zatem symetryczny charakter.

1.2. Przywództwo polityczne. Założenia wstępne

Analiza pojęcia władzy pozwala na dokładniejsze przyjrzenie się problemowi przywództwa. W przypadku niniejszej dysertacji główny nacisk położony jest na przywództwo polityczne, natomiast zanim przejdzie się do tego pojęcia, należy przeanalizować czym jest przywództwo w znaczeniu globalnym. Różnica ta pojawia się w tych samych obszarach, w jakich różnią się między sobą władza i władza polityczna. Podobnie jak w przypadku władzy, przywództwo jest obecne w każdej dziedzinie życia, w której tylko występują grupy ludzi, a przywódcą zostaje osoba, która wywiera większy wpływ na grupę niż reszta jej członków. Już w zbiorowiskach dzieci, takich jak grupa w przedszkolu czy klasa w szkole podstawowej pojawiają się swego rodzaju przywódcy, który w istotny sposób wpływają na przebieg życia grupy, czynności przez nich wykonywane czy formę spędzania czasu. Przywództwo występuje więc zarówno w grupach nieformalnych (wspomniane już dzieci, grupa znajomych itp.) ale często przybiera sformalizowany charakter, którego funkcjonowanie zazwyczaj określają pewne reguły. Mowa tu na przykład o przywództwie wojskowym, biznesowym, religijnym, kulturowym a w końcu także politycznym. Odróżnia się ono od pozostałych rodzajów przywództwa swoim politycznym charakterem, istotnym jego czynnikiem jest również sprawowanie go przez podmioty publiczne.

Przywódcą politycznym można określić osobę, posiadającą następujące cechy i możliwości działania:

[4] T. Parsons, *On the Concept of Political Power. Proceedings of the American Philosophical Society*, New York 1969.
[5] S. Wróbel, *Funkcjonalistyczne koncepcje władzy,* [w:] (red.) S. Wróbel, *Władza polityczna. Koncepcje i ujęcia zjawiska*, Katowice 1997.

20:7451600685

- stoi na czele jakiejś politycznej instytucji - najczęściej termin przywódca polityczny kojarzy się z osobami sprawującymi najważniejsze funkcje państwowe – głową państwa i szefem rządu, ale może być też szefem partii politycznej. Istotnie, w państwach demokratycznych osoby najczęściej postrzegane jako przywódcy są jednocześnie przedstawicielami władzy wykonawczej. Posiadają zatem w swoich rękach decyzyjność w najważniejszych państwowych sprawach, co sprawia, że są postrzegani jako najbardziej władcze osoby w systemie politycznym państwa,
- decyzje, które podejmuje dotyczą szerokiego zakresu obszarów życia państwowego, ekonomicznego i społecznego - mnogość dziedzin życia będących pod wpływem osoby zajmującej wysokie stanowisko państwowe czyni jego przywództwo silniejszym od innych podmiotów władczych w państwie. Przywódca polityczny podejmuje decyzje dotyczące nie tylko polityki (wewnętrznej i zagranicznej) państwa, ale także szeregu innych obszarów jak: zdrowie, edukacja, finanse, sądownictwo, gospodarka, kultura czy sport. Zazwyczaj polityk posiada grono doradców, którzy pomagają mu w odpowiednim ukierunkowaniu działań. Należy jednak zaznaczyć, że polityk na końcu decyzję podejmuje i tak samodzielnie,
- potrafi dostosować swoje zachowanie do zmieniającej się sytuacji politycznej – przywódca polityczny jest zmuszony do mierzenia się z różnymi awaryjnymi i trudnymi sytuacjami związanymi z życiem państwa i jego obywateli, a zatem powinien posiadać takie cechy charakteru, które pozwolą mu dobrze zarządzać sytuacją kryzysową (taką jak wojna, klęska żywiołowa, kryzys finansowy), tak by nie wywołać wśród rządzonych wrażenia nieradzenia sobie z zastaną sytuacją. Poza sytuacjami kryzysowymi istotne jest też odpowiednie zachowanie przywódcy w codziennych wyzwaniach życia politycznego – debatach, negocjacjach, rywalizacji wewnątrz- i międzypartyjnej, wystąpieniach publicznych, spotkaniach z obywatelami, kampanii wyborczej, wyborach itp. Umiejętność dostosowywania się do sytuacji powoduje u obywateli wzrost przekonania o słuszności działania przywódcy co skutkuje przedłużeniem poparcia dla jego rządów,
- posiada odpowiednie cechy osobowości i szczególne umiejętności – zestaw tych cech nie jest zestawem zamkniętym, natomiast jako najważniejsze można wymienić: ambicję, odwagę, spryt, inteligencję, wiedzę, umiejętności retoryczne, charyzmę, wizję, mądrość itp. Trzeba jednak zaznaczyć, że o zostaniu przywódcą politycznym nie decyduje posiadanie wszystkich tych cech, mogą one występować

21:6856805582

> w różnych konfiguracjach, lub też przywódca polityczny może nie posiadać żadnej z nich, wtedy jednak jego rządy mogą być nieefektywne. Taka sytuacja może występować w państwach demokratycznych, gdzie o poparciu dla rządów danego przywódcy decyduje przede wszystkim poczucie, że został on wybrany w wyniku przeprowadzenia uczciwych wyborów, a nie jedynie posiadanie określonych cech i umiejętności[6].

Powyższe rozważania należałoby jednak dookreślić poprzez wskazanie, że przywództwo polityczne ma charakter pewnego procesu, w którym przywódca utrzymuje swoją pozycję dzięki wsparciu ze strony zwolenników. Mogą nimi być obywatele, ale i elity polityczne. O ile ci pierwsi stanowią platformę poparcia dla liderów politycznych państw demokratycznych, o tyle ci drudzy są istotni dla przywódcy politycznego w państwie demokratycznym, ale i autorytarnym. W interesującym nas z punktu widzenia pracy, chińskim przypadku, to w państwie autorytarnym członkowie elit wykorzystując mechanizmy instytucji nieformalnych wspierają pozycję przywódcy politycznego. Czynią to w sposób mniej przejrzysty niż w państwie demokratycznym.

Reasumując, przywódcą politycznym nazwiemy osobę (lub grupę osób) stojącą na czele instytucji politycznej. Osadzenie takiej instytucji w strukturze państwa powoduje, że przywódca bierze udział w procesie decyzyjnym wpływającym na życie podległych mu ludzi. Taki przywódca powinien dostosowywać się do zmiennych sytuacji politycznych i pozapolitycznych (np. katastrofy naturalne). Może lecz nie musi utrzymywać kontakt z gronem swoim doradców i stronników, mieć wrodzone umiejętności i nabyte kompetencje. Ważnym elementem przywództwa jest również dobrowolność uznania danej osoby za przywódcę – w przeciwnym razie dana osoba nie może zostać uznana za przywódcę, gdyż w teorii podlegli jej ludzie nie stosują się do jego poleceń.

1.3. Etymologia pojęcia przywódca, pojęcia bliskoznaczne

Prowadząc rozważania na temat przywódcy, warto zbadać etymologię tego pojęcia w celu usystematyzowania pola badawczego.

Zarówno w języku polskim jak i angielskim termin ten pochodzi od pojęcia przewodzenia – stania na czele, kierowania czyjąś działalnością, a także narzucania komuś swojej woli[7]. Przywództwo to sam proces przewodzenia, natomiast przywódca to wykonawca przewodzenia/przywództwa, a więc „ktoś, kto przewodzi innym". W języku angielskim

[6] M. Hartliński, *Przywództwo polityczne. Wprowadzenie*, Olsztyn 2012, s. 56-58.
[7] *Słownik Języka Polskiego PWN,* link: https://sjp.pwn.pl/slowniki/przewodzenie.html [dostęp: 01.11.2021].

22:2596673403

występują tożsame pojęcia: przewodzenie/przywództwo – *leadership*, przewodzić – *to lead,* przywódca – *leader*.

W języku polskim można znaleźć bliskoznaczne pojęcia, nierzadko stosowane zamiennie ze słowem przywódca: lider – z angielskiego *leader* – przywódca, kierujący, idący przodem, wódz – ten, kto przewodzi innym w działaniu, walce itp. Etymologia: od słowa wodzić – prowadzić kogoś, naczelnik – ten, kto stoi na czele, przywódca, głównodowodzący jakiejś instytucji, działu, państwa itp., etymologia: od słów na czele[8].

Przywódca polityczny w dobrze funkcjonującym reżimie demokratycznym nigdy nie uzna się za wodza i nie będzie chciał być tak postrzegany[9].

Pojęć powiązanych z wykonywaniem funkcji przywódczych jest w języku polskim znacznie więcej. Nie wszystkie z nich dotyczą stricte przywództwa politycznego na poziomie państwowym, natomiast część z nich może być używana do określenia liderów politycznych w różnych systemach i na różnych miejscach hierarchii państwowej: szef – zwierzchnik, kierujący jakimś zespołem, dowódca, przywódca w systemie politycznym (np. lider partii, resortu itp.); dowódca – osoba dowodząca (najczęściej tego określenia używa się wobec liderów wojskowych, powstań, puczów, rewolucji itp.); dyktator – osoba mająca absolutną władzę w państwie, osoba narzucająca innym swoje zdanie; autokrata – osoba mająca nieograniczoną władzę; władca – osoba sprawująca władzę w jakimś kraju (najczęściej monarcha); monarcha – osoba rządząca państwem będącym królestwem; król – monarcha sprawujący najwyższą władzę w państwie będącym królestwem; książę – niekoronowany władca państwa lub jego części; przewodniczący – osoba, przewodnicząca obradom (lub państwu), zwierzchnik (określenie przewodniczący często odnosi się do przywódców państwowych w krajach niedemokratycznych, takich jak np. ChRL czy Kuba); tyran – władca okrutny, stosujący w swoich rządach gwałt i przemoc; prezydent – osoba stojąca na czele lub jedna z ważniejszych osób w państwie będącym republiką, najwyższy przedstawiciel władzy samorządowej, osoba kierująca jakąś instytucją i/lub organizacją; premier – osoba stojąca na czele rządu; marszałek – przewodniczący jakiejś instytucji państwowej, osoba z najwyższym stopniem wojskowym.

W reżimach niedemokratycznych i totalitarnych pojawiają się również inne określenia na przywódcę politycznego. Zazwyczaj są one charakterystyczne tylko dla jednego państwa. Część z tych określeń, nawet jeżeli nie została przetłumaczona, na stałe weszła już do języka

[8] Ibidem [dostęp: 01.11.2021].
[9] Wykład prof. dra hab. Marka Bankowicza (Uniwersytet Jagielloński), wygłoszony podczas IX Zjazdu Katedr i Zakładów Systemów Politycznych, Wieliczka 20.09.2021.

23:5869786883

polskiego i odnosi się tylko do jednej, konkretnej osoby: Führer – (z niemieckiego „wódz") - tytuł Adolfa Hitlera, jako głowy nazistowskich Niemiec; Duce – (z włoskiego „wódz") – tytuł Benito Mussoliniego, jako przywódcy faszystowskich Włoch; Najwyższy Przywódca – tytuł przywódcy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej; Zhuxi – (z mandaryńskiego „przywódca") – tytuł przywódcy Chińskiej Republiki Ludowej; Emir – tytuł książęcy przywódców niektórych państw arabskich.

Wybrane państwa, w których funkcjonują inne niż „prezydent" i „premier" określenia przywódców politycznych zajmujących najważniejsze urzędy państwowe: Andora – współksiążę, Arabia Saudyjska, Belgia, Dania, Hiszpania, Maroko, Szwecja, Niderlandy, Norwegia, Tajlandia, Wielka Brytania – król, Bośnia i Hercegowina – przewodniczący prezydium, Chińska Republika Ludowa – przewodniczący (zhuxi), Iran, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna – najwyższy przywódca, Japonia – cesarz, Katar – emir, Liechtenstein, Monako – książę, Luksemburg – wielki książę, San Marino – kapitan regent, Watykan – papież (Suweren Państwa Watykańskiego).

1.4. Ewolucja poglądów na temat przywództwa politycznego w świetle rozwoju czterech podejść teoretycznych

Rozważania nad problemem przywództwa politycznego towarzyszą ludzkości już od czasów starożytnych, gdy tylko rozpoczęły się filozoficzne debaty na temat znaczenia państwa i prawa w życiu społecznym. W debatach tych pojawiały się również rozmyślania nad ustrojem politycznym oraz próby skonstruowania idealnego ustroju. Pojęcie idealnego ustroju można interpretować na dwóch płaszczyznach – rządzących i rządzonych. Z punktu widzenia tej drugiej grupy idealnym ustrojem będzie ten, który zapewnia im jak najlepszy byt materialny, godne warunki życia, zdrowie czy możliwość samorealizacji. Jeżeli jednak wziąć pod uwagę pierwszą perspektywę, a zatem rządzących, idealny ustrój to taki, w którym istnieje gwarancja lub wysokie prawdopodobieństwo tego, że władzę będą sprawowały jednostki, które posiadają najlepsze cechy i cnoty, pozwalające im na zarządzanie zbiorowością ludzi. Tacy przywódcy winni wykazywać się mądrością, poszanowaniem prawa (lub umiejętnością kreowania nowych przepisów prawnych – udoskonalających działanie poprzednich), umiejętnością wsłuchiwania się w potrzeby poddanej im ludności.

Z racji tego, że przywództwo polityczne jest zagadnieniem bardzo rozległym do dziś nie powstał żaden naukowy model idealnego przywództwa czy ustroju politycznego zadowalającego wszystkie podległe mu jednostki. Zamiast tego, nauka dysponuje szeregiem teorii przedstawiających przywództwo polityczne z kompletnie zróżnicowanych perspektyw.

24:3910419839

Różnice te wynikają z kilku powodów. Przede wszystkim z różnic w punktach widzenia na przedmiot przywództwa, czyli roli jaką spełnia jednostka (lub grupa osób) sprawująca funkcje przywódcze. Role te można sklasyfikować na przykład w podany poniżej sposób:

- przywódca jest liderem, który decyzje podejmuje w większości samodzielnie (teorie wybitnej jednostki)[10],
- przywództwo sprawowane jest przez uprzywilejowaną grupę (teorie elit)[11],
- przywódca (grupa przywódcza) sprawuje władzę w oparciu o zazwyczaj niepisaną „umowę" z rządzonymi (teorie umowy społecznej)[12],
- przywódca jest elementem systemu instytucjonalno-kulturowego – despotyczne przywództwo jest typowe dla kultur fatalistycznych z dominującą rolą mechanizmów kontroli społecznej, charyzmatyczne przywództwo jest typowe dla kultur egalitarnych, przywództwo pozycyjne dla kultur hierarchicznych, przywództwo „rynkowe" dla kultur demokratycznych[13],
- na władzę składa się szereg aspektów wykraczających poza relację przywódca-rządzeni, wobec czego samo przywództwo nie jest najważniejszym elementem władzy[14] [15].

W kolejnych podrozdziałach szczegółowo zostaną zaprezentowane poglądy filozofów i badaczy na temat przywództwa politycznego na przestrzeni dziejów, począwszy od starożytności. Synteza materiałów zostanie dokonana w oparciu o wymienione wyżej rodzaje ról przywódczych jakie może spełniać jednostka lub grupa sprawująca władzę.

[10] P. Żukiewicz, *Przywództwo polityczne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s.18.
[11] V. Pareto, *Umysł a społeczeństwo*, przekł. U. Niklas [w:] (red.) W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1975, s. 611.
[12] T. Hobbes, *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, przekł. Cz. Znamierowski, Warszawa 2009.
[13] A. Wildavsky, *A Cultural Theory of Leadership,* [w:] (red.) B. Jones*, Leadership and Politics. New Perspective in Political Science,* Lawrence 1989, s. 87-113.
[14] P. Żukiewicz*, Przywództwo…*, s.39.
[15] Każda z grup teorii uwypukla inny aspekt przywództwa politycznego, co z jednej strony wzbogaca naukę o przywództwie o wiele różnych podejść, z drugiej jednak w każdej z nich występuje pewna niedoskonałość niepozwalająca analizować przywództwo w pełnym zakresie. Teorie wybitnej jednostki nie skupiają się na otoczeniu przywódcy, podobnie jak teorie elit mniej miejsca poświęcają jednostkom, władza nie zawsze jest sprawowana w oparciu o umowę społeczną, z kolei teorie postmodernistyczne przejawiają zainteresowanie przywództwem głównie w sferze wartości i społeczeństwa masowego. Niemniej jednak, wielość dostępnych teorii o przywództwie powoduje, że badacze mają ogląd na ogromną liczbę podejść do tego tematu. Stąd też ważne jest umiejętne wykorzystywanie każdej z nich (lub ich umiejętna synteza) w badaniach nad przywództwem.

25:1351272073

1.4.1. Teorie wybitnej jednostki

Jest to prawdopodobnie najprostszy do interpretacji zbiór teorii o przywództwie politycznym. Myśliciele reprezentujący takie podejście do wizji przywództwa zakładali a priori, że władza odbywa się na linii jednostka – rządzeni. Teorie wybitnej jednostki powstały w oparciu o przekonanie, wedle którego władza skupia się w rękach jednej osoby. Punktem wyjścia wywołującym różnicę w podejściu do tego problemu były różne poglądy badaczy i myślicieli na temat spraw dotyczących sposobu, w jakim dana jednostka miałaby zająć stanowisko przywódcze, cech charakteru, jakie musi posiadać by właściwie rządzić ludnością, działań jakie musi podejmować by rządy były efektywne, a wreszcie, ustroju w jakim przyszło jej rządzić. Wielość tych aspektów miała znaczenie dla ostatecznego określenia definicyjnego przywódcy politycznego. Wynika to z faktu, że teorie wybitnej jednostki jako dotyczące bezpośrednio osób sprawujących władzę dostarczają sporej ilości poglądów i informacji o osobowości i sposobie rządzenia jednostek przywódczych, zazwyczaj nie skupiając się na jego otoczeniu czy relacjach z podległym mu społeczeństwem.

1.4.1.1. Platon – teoria króla-filozofa

Platon jest jednym z pierwszych znanych współczesnym ludziom myślicieli, który swoich rozważaniach poruszał temat ustroju państwa i przywództwa politycznego. Stworzony przez niego obraz przywódcy był idealistyczny, podobnie jak pozostałe koncepcje tego filozofa. Dla Platona idee stanowiły osobne byty, zamieszkujące odrębny wieczny świat, jednocześnie stanowiące wzorce rzeczy i zachowań w świecie ludzi. Problem ten opisuje stworzona przez Platona metafora jaskini, której główne założenie opierało się na opisaniu stosunku pomiędzy ideami a ludzką rzeczywistością. Rzeczy występujące w znanym nam świecie miały być tylko odzwierciedleniem, cieniem doskonałego świata idei i pewnymi wzorcami postępowania. W przeciwieństwie do ziemskiej rzeczywistości idee te były odwieczne, niematerialne i niezniszczalne[16].

Idealny władca według Platona to przywódca, który na pierwszym miejscu zawsze będzie stawiał dobro poddanych mu ludzi. Osoba będąca przywódcą musi posiadać również odpowiednie kompetencje mentalne. Mają one szczególne znaczenie w procesie podejmowania ważnych z przywódczego punktu widzenia decyzji. Władca posiadający te kompetencje potrafi w trafny sposób przewidzieć konsekwencje swojej decyzji politycznej – skutecznie odróżnia

[16] W. Stróżewski, *Wykłady o Platonie. Ontologia*, Kraków 2021, s. 118-129.

26:9531203800

decyzje mogące ponieść za sobą skutki, które zadowolą mu poddanych od takich, które przyniosą im szkodę.

Sam władca musi ponadto prowadzić swoje życie według określonych, cnotliwych zasad. Powinien wyzbyć się rozpusty, pogoni za bogactwem a cechować się łagodnością, chęcią pomocy potrzebującym, odwagą i jasnością umysłu.

Wspomniane wyżej cechy w połączeniu z innymi poglądami Platona pozwalają zrozumieć dlaczego opisywana teoria nosi miano teorii króla-filozofa. Grecki filozof uważał bowiem, że odpowiednie kompetencje mentalne we współczesnych mu czasach posiadają miłośnicy mądrości, a zatem filozofowie. Stąd też, to przedstawiciele tej grupy najbardziej nadają się do piastowania funkcji przywódczych w polityce[17].

Warto jednak zaznaczyć, że pomimo przedstawienia tez na temat cnotliwości życia przywódców, sam autor był sceptyczny wobec tego pojęcia. Platon uważał wręcz, że przywódcy polityczni reprezentują sobą najgorsze cechy w społeczeństwie, stąd też namawiał do przeobrażenia obowiązującego wtedy ustroju Aten[18].

Według autora filozofia Platona może stanowić punkt wyjścia do rozważań nad tym jaki powinien być przywódca, natomiast z racji nadmiernej idealizacji nie jest możliwe bezpośrednie odnoszenie jej do badań nad poszczególnymi przywódcami. Niemniej jednak, koncepcja króla-filozofa stanowi istotny wkład do teorii przywództwa przedstawiając idealny schemat postępowania władcy.

1.4.1.2. Friedrich Nietzsche – koncepcja nadczłowieka

Filozofię Friedricha Nietzschego krótko charakteryzują dwa pojęcia – śmierć Boga i nihilizm. Śmierć Boga miała nastąpić na skutek relatywizmu, rozwój nauki i filozofii doprowadził do patrzenia na świat przede wszystkim pod kątem racjonalnym, co spowodowało spadek poczucia obecności Boga w świecie, a co za tym idzie upadek dotychczas (w starożytności i średniowieczu) wyznawanych wartości. Nihilizm w rozumieniu F. Nietzschego oznacza przejaw obumierania, działanie negujące rozpoczęte po tym jak wskutek śmierci Boga wszelkie istnienie straciło swój sens[19]. Kryzys wartości stanowi także punkt wyjścia do rozważań F. Nietzschego o przywódcach. Rozważania te są bezpośrednio związane z jego koncepcją nadczłowieka.

[17] Platon, *Państwo*, przekł. W. Witwicki, Kęty 2003, s. 33.
[18] P. Żukiewicz, *Przywództwo…*, s. 19.
[19] K. Jaspers, *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii*, przekł. D. Stroińska, Łódź 2012, s. 146, 460.

27:3930815936

Na koncepcję nadczłowieka największy wpływ miały dwie kwestie. Pierwsza z nich to brak potwierdzenia dawniejszych teorii o przywódcach (w tym przede wszystkim idealistycznej koncepcji platońskiej) w odniesieniu do rządzących na przestrzeni dziejów. Uznawano, że przywódca nie jest najbardziej światłą jednostką w danej społeczności, ale rekompensuje braki w kompetencjach, których nie posiada większość zbiorowości ludzkiej. Mowa tutaj między innymi o orientacji w dziedzinie polityki, zdolnościach kierowania zasobami ludzkimi czy umiejętności podejmowania właściwych decyzji politycznych. Ponieważ większa część społeczeństwa nie posiada tychże cech, lider polityczny powinien je posiadać po to, aby te niedobory rekompensować. Drugą kwestią, na którą F. Nietzsche zwrócił uwagę formułując koncepcję nadczłowieka, jest tak zwany zbytek ludności wywołany postępującym rozwojem przemysłu. Friedrich Nietzsche doszedł do wniosku, że na skutek wyczerpującej fizycznej pracy mas społeczeństwo staje się płaskie, a dominować zaczynają w nim „uległość, przystosowanie się oraz zadowolenia ze skarlenia człowieka”[20].

Przedstawionemu przez siebie obrazowi marnych jednostek tworzących masowe społeczeństwo, F. Nietzsche przeciwstawiał nadczłowieka, a więc jednostkę wyzbytą z degenerujących ją przymiotów, pozostającą w dystansie do reszty społeczeństwa, na tyle światłą i kompetentną, że mogła rządzić zwykłymi ludźmi.

Koncepcji nadczłowieka towarzyszyło pojęcie moralności panów, która reprezentowana jest przez silne fizycznie jednostki, które potrafią narzucić swoją moralność innym. Najważniejszą wartością dla człowieka miało być samo życie, natomiast aby je przeżyć musi od sprostać wielu niesprzyjającym okolicznością, których osoba uznawana za słabą nie będzie mogła pokonać.

Sformułowana przez F. Nietzschego koncepcja została w późniejszym czasie błędnie zinterpretowana przez członków ruchu nazistowskiego w Niemczech. Niepoprawny tok rozumowania i uwypuklanie wyrwanych z kontekstu fragmentów założeń koncepcji stały się dominującą ideologią III Rzeszy a także usprawiedliwieniem dla popełnianych przez hitlerowców zbrodni.

Jako autor pracy uważam, że koncepcja F. Nietzschego jest niezwykle radykalna, stąd też nie wszystkie jej elementy mogą zostać uznane za godne zaakceptowania przy analizie przywództwa. Niemniej jednak pewne jej fragmenty mogą zostać wykorzystane. Zasadnicze wydaje się pytanie o motywacje i potrzeby jakimi kieruje się lud przekazując uprawnienia władcze przywódcy. Część ludności rzeczywiście widzi bowiem przywódców jako głosicieli

[20] Cyt. za: F. Nietzsche, *Wola mocy*, przekł. S. Frycz, Warszawa 2013, s. 390.

28:5391032544

wartości potrzebnych danej grupie ludności, oraz realizatorów ich woli politycznej, której jednostki pragną lecz z pewnych powodów nie chcą lub nie mogą realizować jej samodzielnie.

1.4.1.3. Gustave le Bon – psychologia tłumu

Gustave le Bon, francuski psycholog i socjolog uznawany jest za jednego z twórców psychologii społecznej. W wieku trzydziestu lat osobiście doświadczył wydarzeń związanych z Komuną Paryską. Ten rewolucyjny zryw znacząco wpłynął na kierunki jego filozoficznych zainteresowań i postrzeganie świata[21]. Wspomniane kwestie umacniała trwająca rewolucja przemysłowa. Jedno z największych dzieł G. le Bona „Psychologia tłumu" jest analizą zachowania mas ludzkich z perspektywy psychologicznej.

Zdaniem G. le Bona zbiorowość ludzka jest w stanie wytworzyć swoje własne, całkowicie nowe cechy, które jednocześnie nie będą sumą lub wypadkową cech konkretnych jednostek będącymi częściami tej zbiorowości. W ten sposób zanika poczucie własnej odrębności. W zamian pojawia się dusza tłumu. Dzięki wytworzeniu się tego zjawiska społecznego utrwalają się więzy łączące daną zbiorowość, ponieważ jej członkowie przekonani są oni o tym, że przynależność do niej niesie ze sobą pewne korzyści i pozytywne doznania, przede wszystkim w sferze psychicznej. Osoby spoza tej zbiorowości, widząc zadowolenie osób do niej należących, również pragną stać się jej częścią i to pomimo faktu, że owo zadowolenie najczęściej jest tylko pozorne.

Zbiorowość, według G. le Bona wytwarza pewną ideę, której to następnie podporządkowują się systemy wartości jednostek do niej należących. Przywódca tej zbiorowości staje się jednocześnie wodzem, wiodącym tłum do realizacji wspomnianych idei, utwierdzającym w wierze w wyznawane wartości. Zadaniem takiego przywódcy ma być przede wszystkim działanie, a nie myślenie. Głównymi sposobami zarządzania tłumem, jakie lider może wykorzystać są: twierdzenia (w formie prostych sloganów, po to by tłum mógł je w łatwy sposób przyswoić), powtórzenia (wygłaszane na tyle często, by zwrócić uwagę na istotność danych kwestii), zaraźliwość (budowanie więzi uczuć i działań w tłumie, po to by jednostki poświęcały własne cele dla realizacji celów wspólnych. W tym przypadku autor teorii miał na myśli również dotarcie z głównymi przesłaniami grupy do osób pozostających poza jej strefą wpływów celem zachęcenia ich do dołączenia do grupy)[22].

Zatem według G. le Bona przywódca posiada umiejętności pozwalające na zwrócenie uwagi tłumu, zjednoczenie ludu i utrzymywanie tej jedności czy formułowanie łatwo

[21] A. Widener, *Gustave Le Bon, The Man and His Works*, Indianapolis 1979, s. 21-28.
[22] G. le Bon, *Psychologia tłumu*, przekł. B. Kaprocki, Warszawa 2004, s. 57.

29:2000696150

przyswajanych haseł i wspólnych celów przyświecających całej rządzonej przez niego zbiorowości. Taki przywódca, nastawiony jedynie na działanie zazwyczaj nie posiada jednak odpowiedniego przygotowania merytorycznego w kwestii sprawowania władzy jak i problemów z jakimi zbiorowość mu podległa musi się mierzyć. Stąd też aby jego władza była efektywna powinien on otaczać się gronem doradców, którzy podpowiedzą mu właściwe kierunki działania.

1.4.1.4. Erich Fromm – osobowość autorytarna

Erich Fromm był kolejnym naukowcem-filozofem zajmującym się psychologią społeczną. Jego badania dotyczyły między innymi oddziaływania jednostki na społeczeństwo, a także procesów zachodzących w odwrotnym kierunku. Jego twórczość i zainteresowania również uwarunkowane były wydarzeniami zachodzącymi w czasach, w których żył. W szczególności doświadczeniem obu wojen światowych, dojścia do głosu totalitaryzmów jak i rozwojem totalitaryzmu. Książka „Mieć czy być?"[23] stanowi porównanie dwóch koncepcji czerpania przyjemności w życiu – odpowiednio: poprzez posiadanie i poprzez bycie. Zdaniem E. Fromma przetrwanie w świecie jest możliwe dzięki przyjęciu tej drugiej koncepcji. Pierwsza z nich objawia się w krytykowanych przez autora systemie kapitalistycznym i radzieckim socjalizmie.

Swoje przemyślenia nad przywództwem politycznym rozpoczął zauważając działania mające miejsce w tej sferze w nazistowskich Niemczech. Próbował zrozumieć, dlaczego przywódca głoszący skrajne, faszystowskie poglądy miał wysokie poparcie społeczeństwa, pozwalające na wygranie wyborów, a obywatele świadomi niedemokratyczności proponowanego przez nazistów systemu byli gotowi przekazać im pełnię władzy w swoim kraju.

Podobnie jak w przypadku F. Nietzschego, E. Fromm za punkt wyjścia do swoich rozważań obrał gwałtowny rozwój przemysłu, tworzenie się nowoczesnego społeczeństwa i rosnącego poczucia niezależności wśród jednostek. Dzięki coraz większym możliwościom jakie dawał ówczesny świat człowiek przełamywał pewne bariery, które do tej pory miały ograniczający wpływ na jego życie – rodzina, Kościół, lokalna społeczność przestały mieć dla zwykłej jednostki znaczenie decydujące o jego postępowaniu. Jednak, zdaniem E. Fromma, przełamanie tych barier nie sprawiło, że człowiek stał się całkowicie wolny. Utracił bowiem poczucie bezpieczeństwa, wspólnoty i dążenia do osiągnięcia wyższych celów. Poszukując

[23] E. Fromm, *To Have or to Be?*, New York 1976.

30:5849707220

straconych wartości, jednostki zaczęły uciekać się do polityków autorytarnych, którzy mieli być gwarantem spełnienia najczęściej nierealnych obietnic o bezpieczeństwie i odnalezieniu nowej wspólnoty. Takie wybory niosły za sobą też pewne przewartościowanie własnego sumienia. Od tej pory jednostka nie zastanawiała się „czy moje działanie jest zgodne z wyznawanymi przeze mnie wartościami?", ale „czy moje działanie jest zgodne z wolą przywódcy?"[24]. Przywódca polityczny – osobowość autorytarna, nie stanowił już jednostki oświeconej, wiedzącej jak zarządzać zbiorowością. Aspekt przywódczy przesunął się w kierunku poczucia kontroli nad zwolennikami i potwierdzaniu własnych przekonań poprzez swoje, często niezwykle radykalne działania. Dzięki temu wytworzona została sytuacja, w której oczekiwania przywódcy i zwolenników były wzajemnie spełnione.

Możemy zauważyć, że kryzys dotychczasowych wartości oraz zmiana stylu życia związana z jednej strony z rosnącym postępem naukowym i technologicznym, a z drugiej z historycznymi wydarzeniami XX wieku (wojny światowe, zimna wojna, bunty społeczne) doprowadziły również do zmian w postrzeganiu przywództwa politycznego. Społeczeństwo poszukujące nowych wartości i bezpieczeństwa coraz częściej traktowało przywództwo polityczne jako rodzaj kolejnej usługi mającej zaspokoić ich podstawowe potrzeby i wobec tego zwracało się ku przywódcom autorytarnym, którym z racji tego łatwiej było pozyskać zwolenników i pomimo kontrowersyjnych działań przez długie lata utrzymywać się u władzy.

1.4.1.5. Theodor Adorno – skala F

Okres przed i po wybuchu II wojny światowej wprowadził nowe zagadnienia do badań nad przywództwem politycznym. Doświadczenia totalitaryzmów, masowych wystąpień ludności oraz kryzysów na płaszczyźnie politycznej zmieniły sposób postrzegania przywódców. Oprócz zainteresowania sferą instytucjonalną i zewnętrznymi cechami przywódców, sposobami kierowania tłumem, ważne stały się też sfera wewnętrznej osobowości osoby sprawującej funkcje przywódcze, jak również jego relacje z podległą mu ludnością, w tym także umiejętnością zarządzania masowym społeczeństwem i przekonywaniem jego członków do określonego rodzaju myśli i zachowań.

Theodor Adorno studiował między innymi filozofię, psychologię i socjologię, był jednym z przedstawicieli szkoły frankfurckiej – grupy socjologów i filozofów Uniwersytetu Frankfurckiego. Ich badania dotyczyły przede wszystkim wpływu nowych systemów

[24] Cyt. za: E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, przekł. O. i A. Ziemilscy, Warszawa 2011, s. 142.

31:3185420578

politycznych na zachowania społeczne, w tym kapitalizmu (co do którego badacze przejawiali krytyczny stosunek) oraz marksizmu[25].

Koncepcja osobowości autorytarnej E. Fromma zainspirowała T. Adorna do stworzenia modelu, pozwalającego na zinterpretowanie autorytarnej osobowości w człowieku. Efektem końcowym tych prac było stworzenie tak zwanej „skali F" (F od angielskiego słowa „fascism"), zawierająca cechy zdaniem autora najlepiej charakteryzujące osobowość autorytarną. Skala umożliwiała ocenę osobowości badanych osób pod kątem ich podatności na wpływy osób uznawanych za autorytarne. Osobowość autorytarną według T. Adorna cechują: konwencjonalizm – sztywne przywiązanie do tradycyjnych norm, niepodatność na zmiany; autorytarne podporządkowanie – bezkrytyczny stosunek do autorytetów własnej grupy, potrzeba hierarchiczności; autorytarna agresja – postawy antyspołeczne, tendencja do wymierzania kar względem innych grup społecznych lub słabych jednostek we własnej grupie społecznej; podatność na przesądy i stereotypy – myślenie w sztywnych kategoriach, przypisywanie odpowiedzialności czynnikom zewnętrznym; potępianie słabości – wiara we własną siłę, relacje społeczne w relacji dominacja – uległość; skłonność do projekcji – przeświadczenie o nieprzyjaznym charakterze świata zewnętrznego; destrukcyjność i cynizm – niechęć do ludzi, uznanie świata i ludzi za bezwartościowych; obsesja seksualna – wartościowanie ludzi pod kątem spraw związanych z ich seksualnością, dyskryminacja mniejszości seksualnych[26].

Na podstawie powyższej analizy można stwierdzić, że im więcej wyżej wymienionych czynników zgadza się z osobowością danej jednostki, tym większe jest prawdopodobieństwo, że ulegnie ona wpływowi osób autorytarnych. Znając te czynniki, osobowości autorytarne będące u władzy łatwiej potrafią manipulować tłumem i utrzymywać społeczne przyzwolenie dla swoich rządów.

1.4.1.6. Jose Ortega y Gasset – bunt mas

Hiszpański filozof znaczną część swoich rozważań poświęcił na badanie zależności zachodzących między jednostkami będącymi częścią tłumu. W przeciwieństwie jednak do przedstawionych wcześniej w tej pracy twierdzeń, J. Ortega y Gasset nie uważał, że masy dobrowolnie chcą przekazać poszczególne elementy swojej wolności przywódcy po to by w zamian zyskać poczucie bezpieczeństwa bądź zadowolenie psychiczne. Jose Ortega y Gasset

[25] J. Mucha, *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1986, s. 61.
[26] T. Adorno, *The Authoritarian Personallity*, New York 1969, s. 268.

32:3372780501

twierdził, że masy żądają wręcz zwiększenia swojego wpływu na proces zarządzania zbiorowością, chcą coraz szerszego pola do sprawowania władzy przez samych siebie. Z kolei przywódca ma spełniać jedynie symboliczne zadanie ponoszenia odpowiedzialności za działania grupy. W dobie rewolucji przemysłowej masy wymknęły się spod kontroli, a to od lidera zależy to, czy jest w stanie skutecznie te masy kontrolować. Żeby być skutecznym, lider powinien wywodzić się z tłumu, który reprezentuje, a także utożsamiać się z wyznawanymi przez ten tłum wartościami. Należy zwrócić uwagę na fakt, że poparcie dla lidera zależy właśnie od realizacji tych wartości i oczekiwań. W przeciwnym razie tłum dokona wyboru nowego przywódcy.

Sposób wyboru lidera przez tłum również stanowi fundamentalną rolę w twierdzeniach J. Ortegi y Gasseta. Prędzej dobrym przywódcą będzie ten wybrany zgodnie z obowiązującymi normami prawnymi, niż ten, który został wybrany spontanicznie pod wpływem pewnych wydarzeń czy impulsów[27].

Według autora pracy, w teorii J. Ortega y Gasseta można dostrzec nawiązania do ustrojów takich jak socjalizm czy faszyzm – to w nich w założeniu władza sprawowana jest przez całe masy społeczne, a lider jest jedynie wykonawcą ich politycznej woli. Filozof widział zagrożenie w takich ustrojach. Podobnie jak w kilku poprzednio omówionych teoriach, masy przedstawiały społeczeństwo pozbawione wartości, kierujące się jedynie chęcią zaspokojenia swoich potrzeb, co mogło doprowadzić do niebezpieczeństw takich jak uciekanie się do autorytaryzmów ze strony ludu, lub nadużywanie władzy ze strony rządzących.

1.4.2. Teorie elit

Wspólną cechą teorii wybitnej jednostki jest założenie, że przywództwo polityczne sprawowane jest przez jedną, wybitną osobę, posiadającą określone atrybuty legitymizujące jej predyspozycje do zajmowania funkcji przywódczej. Przywódca, realizuje swoją wolę, program, ideologię etc., podczas gdy osoby mu poddane winne są wypełniać jego rozkazy i okazywać posłuszeństwo (które może również wynikać z woli społeczeństwa do bycia rządzonym przez wskazaną jednostkę). Teorie elit również zakładają hierarchiczność i jednostronność relacji władza – rządzeni. Różnica w obu rodzajach teorii dotyczy przede wszystkim aspektu związanego z liczebnością. Władza nie jest sprawowana przez jednostkę, ale przez grupę, którą można nazwać elitą. Podobnie jak w przypadku władzy jednoosobowej, również członkowie

[27] J. Ortega y Gasset, *Bunt mas*, przekł. P. Nikelwicz, Warszawa 1997, s. 23.

33:2158634967

elity posiadają cechy świadczące o ich predyspozycjach do sprawowania władzy, a rządzeni również zobowiązani są do wykonywania rozkazów grupy przywódczej[28].

Pod pojęciem elity kryje się grupa posiadająca w pewnych względach przewagę nad pozostałą częścią grupy lub większej liczby grup w obrębie tej samej społeczności. Każdy system organizacyjny niejako wymusza powstanie elit (a więc ludzi znajdujących się najwyżej w hierarchii tego systemu)[29]. Elity wyróżnić można w zasadzie w każdej organizacji społecznej – występują elity polityczne, elity biznesowe, elity wojskowe, elity wyznaniowe itp., nawet w niesformalizowanych grupach zazwyczaj wyróżniają się pewne osoby stanowiące jej elitę (np. uczniowie w klasie, mieszkańcy tej samej wspólnoty mieszkaniowej itp.). Max Scheler stworzył pojęcie zasady małej liczby – oznaczało ono, że konkretne działania w danej grupie są związane z pewnymi decyzjami, a te zawsze podejmowane są przez niewielką liczbę osób – elitę[30].

Poniższa charakterystyka rozumienia elit przez różnych filozofów i naukowców będzie koncentrowała się przede wszystkim na pojęciu elity politycznej. Sposób postrzegania grup realizujących zadania przywódcze zmienia się wskutek upływu czasu, rozwoju poszczególnych koncepcji i systemów politycznych. Przyjmuje się zatem, że rozwój poglądów dotyczących elit politycznych jest również odbiciem zmian cywilizacyjnych, kulturowych i politycznych związanych z rozwojem społeczeństw[31].

1.4.2.1. Karol Marks – walka klas

Karol Marks jako jeden z autorów „Manifestu komunistycznego”[32] inspirował się francuską myślą socjalistyczną i socjologiczną. Uważał system kapitalistyczny za pełen strukturalnych sprzeczności, w związku z czym należało go zakończyć i zastąpić systemem socjalistycznym z głębokimi zmianami nie tylko w systemie społeczno-politycznym ale również w gospodarce, gdyż tylko to jego zdaniem mogło spowodować rzeczywistą zmianę[33].

Przywództwo polityczne w myśli K. Marksa należy interpretować na trzech obszarach. Pierwszy – to przywództwo w zastanym przez niego porządku świata, drugi – to przywództwo w czasie mającej nastąpić rewolucji robotniczej, trzeci – określał wizję nowego porządku świata, tak zwanej dyktatury proletariatu, który miał nastąpić po zwycięstwie tejże rewolucji.

[28] P. Żukiewicz, *Przywództwo…*, s. 25.
[29] B. Krauz-Mozer, *Demokracja a elity,* [w:] (red.) K. Pałecki, *Elity polityczne w Polsce*, Toruń 2007, s. 47.
[30] M. Scheler, *Problemy socjologii wiedzy*, Warszawa 1990, s. 268.
[31] J. Nocoń, *Elity Polityczne. Studium Interpretacji Funkcjonalnej*, Toruń 2004, s. 14.
[32] K. Marks, F. Engels, *Manifest komunistyczny*, przekł. nieznany, Warszawa 2007, s. 3.
[33] C. Calhoun*, Classical Sociological Theory*, Oxford 2002, s. 120.

34:7892110273

Zdaniem K. Marksa, świat w którym przyszło żyć osobom jemu współczesnym charakteryzował się niesprawiedliwością społeczną na ogromną skalę. Rozwój technologiczny sprawił, że w świecie zaistniały dwie główne grupy społeczne – burżuazja i proletariat. Przywództwo polityczne w takiej rzeczywistości sprawuje oczywiście burżuazja, a jej rządy opierają się na wyzyskiwaniu pozostałej części społeczeństwa. Proletariusze traktowani są przez elitę rządzącą jak kapitał, który można poddawać transakcjom handlowym. Nieustanny wyzysk i praca ponad ludzkie siły powoduje, że proletariusze coraz bardziej odczuwają potrzebę zmiany zaistniałej sytuacji. Bunt, pierwotnie wymierzony przeciwko maszynom zabierającym coraz więcej miejsc pracy stopniowo przeradza się w rewolucję proletariacką, która ma na celu obalenie burżuazji i zmianę dotychczasowego porządku świata [34].

Rewolucja by była skuteczna powinna posiadać charyzmatycznego przywódcę. Mimo że K. Marks pisał o rewolucji jako o buncie mas, w którym formalne przywództwo nie występowało, to i tak poczynił kilka zastrzeżeń wskazując sytuacje o szczególnym znaczeniu dla przebiegu rewolucji, w jakich przywództwo jednostki miało by zaistnieć. Przywódca ruchu proletariackiego miał za zadanie, poza samym rozpoczęciem rewolucji i doprowadzeniem do jej zwycięstwa, także zrealizować wprowadzenie nowego porządku społecznego po zakończeniu buntu.

Ten nowy porządek społeczny K. Marks określał mianem dyktatury proletariatu oraz społeczeństwa bezklasowego. W takim społeczeństwie, rządy sprawować będzie proletariat. Wizja założeń przyszłego ustroju została zawarta w tezach, przedstawionych w „Manifeście komunistycznym": nacjonalizacja ziemi, wysoka progresja podatkowa, zniesienie prawa dziedziczenia, konfiskata własności emigrantów i buntowników, scentralizowanie kredytów, nacjonalizacja transportu, nacjonalizacja i dalszy rozwój produkcji przemysłowej, przymus pracy dla wszystkich, zespolenie rolnictwa i przemysłu, dążenie do wyrównania różnic w poziomie życia na wsi z tym w miastach, publiczna i bezpłatna edukacja[35].

Co ważne, dla K. Marksa masy, w przeciwieństwie do wizji na przykład J. Ortegi y Gasseta, nie były bezrozumnym tłumem, łatwo ulegającym wpływowi przywództwa, ale w pełni myślącą i świadomą swoich celów i pragnień grupą społeczną. Ta właśnie świadomość w konsekwencji ma doprowadzić do zauważenia przez proletariuszy wyzysku jakiemu są poddawani i zainicjowanie rewolucji.

Jak pokazała historia, pierwszym państwem, w którym wprowadzono w życie koncepcje K. Marksa była porewolucyjna Rosja, przekształcona wraz z przyłączonymi do niej

[34] K. Marks, F. Engels, *Manifest…*, s. 3-14.
[35] Ibidem, s.14.

35:2762722215

państwami w Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). System polityczny ZSRR nie stanowił do końca odzwierciedlenia myśli K. Marksa, za priorytet na początku uważano politykę rolną[36], jednak spore problemy napotkała chociażby nacjonalizacja ziemi, w związku ze sprzeciwem rolników, w innych sektorach własność prywatna została jednak ograniczona do minimum. Nadmierna nacjonalizacja życia społecznego sprawiła, że władza sprawowana była w sposób de facto totalitarny, włącznie ze stosowaniem terroru za nieposłuszeństwo.

Zatem przywództwo polityczne bazujące na koncepcjach K. Marksa pojawiło się w ZSRR ze względu na charyzmę W. Lenina i uznanie ruchu komunistycznego przez społeczeństwo. Józef Stalin trwał jako przywódca ZSRR dzięki stosowaniu manipulacji i utrzymywaniu terroru. Niezależnie od tego, w obu przypadkach zgodnie z założeniami K. Marksa byli otoczeni węższą i szerszą elitą (np. Lew Kamieniew, Lew Trocki, Grigorij Zinowiew). Po II wojnie światowej zwanej w ZSRR Wojną Ojczyźnianą po śmierci J. Stalina pojawiły się tzw. kolektywne rządy, z których przywództwo ostatecznie objął Nikita Chruszczow, a po jego odsunięciu władzę sprawowali: Leonid Breżniew, Jurij Andropow, Konstanty Czernienko i Michaił Gorbaczow.

Rosnące niezadowolenie społeczne doprowadziło pod koniec XX w. do ogłoszenia niepodległości przez kolejne republiki radzieckie co skutkowało rozpadem Związku Radzieckiego w 1991 roku.

1.4.2.3. Vilfredo Pareto – cyrkulacja elit

Vilfredo Pareto wychodzi z założenia, że ludzie nie są równi, a naturalna nierówność wynika z procesu, w jakim przystosowują się do otoczenia. W każdej dziedzinie istnieją jednostki wykonujące swój zawód, pracę lepiej od innych jednostek działających w tej samej dziedzinie. Stąd też, każdy z obszarów życia społecznego posiada swoje elity (np. nauka, ekonomia, religia, kultura etc.). Według jego definicji elitami są „ludzie, którzy wyróżniają się swoją techniczną sprawnością konkurowania z innymi, nie zaś są lepsi w jakimkolwiek znaczeniu tego słowa”[37]. Elita władzy według V. Pareto zajmowała jednak szczególną rolę. Do jej przedstawicieli należało bowiem uprawnienie do ustanawiania prawa. Właśnie poprzez prawo, elity władzy miały decydujący wpływ na sposób życia ludzi (w tym także

[36] P. R Gregory, *The Political Economy of Stalinism: Evidence from the Soviet Secret Archives*, Cambridge 2004, s. 218.
[37] Cyt. za: J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej t.1*, Warszawa 1983, s. 395.

36:4457254664

przedstawicieli elit w pozostałych obszarach) na terytorium znajdujących się pod ich jurysdykcją.

Ważną kwestią jest także droga jednostki do miejsca pośród elit (w dowolnym obszarze). V. Pareto wskazywał, że o przynależności człowieka do elity decydują między innymi: cechy osobiste, wykształcenie, stopień zamożności, dziedziczenie. W przypadku należenia do elity władzy duże znaczenie miało także uznanie przez społeczeństwo za dobrego kandydata do rządzenia.

Elity podlegają nieustannej cyrkulacji – osoba, która straciła przymioty warunkujące jego przynależność do elity, powinna być w niej zastąpiona przez kogoś, kto wykazuje odpowiednie predyspozycje, żeby do niej należeć. Przykładowo, człowiek, który będąc w elicie politycznej nie poradził sobie z realizacją istotnego projektu, powinien zostać zastąpiony przez kogoś, kto jest uznawany za bardziej kompetentnego w tej sprawie.

Cyrkulacja elit może zostać zaburzona poprzez kostnienie elity – brak chęci przeprowadzania zmian w składzie elity przez jej członków, z uwagi na przykład na swoje indywidualne interesy czy prowadzenie działalności niezgodnej z prawem, niosącej korzyści dla każdego z członków. Kostnienie powoduje degradację elit – elita nie jest już zbiorem najwybitniejszych w danej dziedzinie jednostek. Spada również jej uznanie w oczach społeczeństwa.

Zmiana władzy według V. Pareto zachodzi poprzez wstrząsy społeczne lub rewolucje, które wynikają z ukształtowania się kontrelity – osoby będące poza elitą i poprzez skostnienie elity nie mogące trafić w jej szeregi, formują własne ugrupowanie, które obali, a następnie zastąpi obecnie funkcjonującą elitę[38].

Autor pracy zauważa, że tym co odróżnia koncepcję V. Pareto od koncepcji K. Marksa jest, poza okresem powstania (koncepcja V. Pareto jest bardziej współczesna), przede wszystkim jej charakter, jako wieloczynnikowa analiza, w której uwagę zwraca się zarówno na elity, jak i na przywództwo. Vilfredo Pareto poddał analizie też wiele zjawisk towarzyszących politycznemu życiu elity niejako określając jej cykl życia, co również stanowi różnicę pomiędzy jego teorią a K. Marksem, który głosił przyszłe zwycięstwo rewolucji komunistycznej na całym świecie i ostateczną likwidację systemu kapitalistycznego. Vilfredo Pareto natomiast zwraca uwagę na cykliczność elit i zmiany w nich zachodzące.

[38] V. Pareto, *Umysł a społeczeństwo*, przekł. U. Niklas, Warszawa 1975, s. 611-626.

37:9035475070

1.4.2.4. Gaetano Mosca – warstwy społeczne i klasa polityczna

Gaetano Mosca, włoski prawnik, socjolog i politolog z Palermo, zaobserwował prawidłowość, według której społeczeństwo dzieli się na dwie klasy społeczne – tę, która rządzi i tę, która jest rządzona. Wyższą klasę określił mianem klasy politycznej. Najważniejszą umiejętnością, jaką powinni wykazywać się jej członkowie jest umiejętność organizacji działania – przydatne były one zarówno w procesie zdobywania władzy, jak i jej sprawowania[39]. Zdaniem G. Mosci badacze powinni koncentrować się na analizie procesów powstawania i organizacji tych klas, gdyż to te czynniki decydują o sile albo słabości państw[40].

Gaetano Mosca podzielił społeczeństwo na tak zwane warstwy. Do warstwy wyższej zaliczył osoby podejmujące decyzje, natomiast warstwę niższą stanowiły osoby, które te decyzje wykonują. Co oczywiste, za przywódców politycznych uznał przedstawicieli warstwy wyższej określając kryteria, dzięki którym jednostka mogłaby stać się jej członkiem. Są to osobiste predyspozycje i zdolności, pochodzenie oraz stopień zamożności.

Aby przywództwo polityczne było skuteczne, na linii warstwy wyższe – warstwy niższe musi istnieć współpraca. Utrzymanie dobrych stosunków pomiędzy warstwami jest o tyle trudne, że przedstawiciele każdej z warstw mają osobiste kontakty przede wszystkim z ludźmi przynależącymi do tej samej warstwy, a nie przeciwnej.

Za najważniejszy element utrzymania stabilności przywództwa politycznego, G. Mosca uznał jednak organizację wewnątrzwarstwową. Osoby należące do warstwy niższej muszą ponadto zaakceptować swoją podrzędną pozycję wobec rządzących. Władza warstwy wyższej może być legitymizowana według dwóch formuł:

- formuła ponadnaturalna – władza pochodzi z woli bożej, przynależności do królewskiej rodziny itp.,
- formuła racjonalna – władza pochodzi z woli obywateli (np. poprzez mandat uzyskany w demokratycznych wyborach).

Gaetano Mosca argumentował także, że istnieje konieczność wymiany elit – w sytuacji gdy ten proces nie zachodzi, warstwa wyższa zamienia się w kastę, co podobnie jak według V. Pareto, prowadzi do skostnienia elity i zaburzenia funkcjonowania systemu politycznego[41].

Gaetano Mosca argumentując od czego zależy skuteczność przywództwa politycznego ~~i~~ słusznie podkreślał istotność wewnętrznej organizacji warstw (a więc ludzi mających wpływ

[39] M. Żyromski, *The Three „Founding Fathers" of Elite's Theory: Mosca, Pareto and Michels*, Poznań 2012, s. 41.
[40] M. Żyromski, *Gaetano Mosca. Twórca socjologicznej teorii elity*, Poznań 1996, s. 53.
[41] Ibidem, s. 71-73.

38:6627459772

na procesy decyzyjne w państwie i tych, którzy takiego wpływu nie posiadają) oraz relacji między nimi. Zbyt daleko idąca akceptacja podrzędności warstwy niższej względem wyższej w ostatecznym rozrachunku może jednak doprowadzić do skostnienia elit i zwróceniu się ku systemowi autorytarnemu.

1.4.2.5. Robert Michels – żelazne prawo oligarchii

Żelazne prawo oligarchii zostało sformułowane przez niemieckiego socjologa Roberta Michelsa i stanowi niejako wniosek z jego badań nad funkcjonowaniem partii politycznych. Robert Michels doszedł bowiem do wniosku, z którego wynika, że żadna organizacja z racji dużej liczby członków nie może prowadzić rozmów z każdą z należących do niej osób. Mając na uwadze tę kwestię, organizacja zawsze deleguje przedstawicieli, którzy w imieniu wszystkich jej członków będą odpowiedzialni za podejmowanie istotnych decyzji i koordynacji działań. W wyniku tego procesu tworzy się grupa liderów, którzy mogą efektywnie zarządzać całą organizacją.

Lider, poza funkcjami czysto organizacyjnymi, pełni również rolę pośrednika w kontaktach między szefostwem całej organizacji a poszczególnymi jej członkami, kontroluje działalność podległego mu działu, reguluje działalność grupy. Aby zostać liderem, osoba musi posiadać odpowiednie ku temu kwalifikacje. Funkcję lidera może pełnić jedynie człowiek o wyższych kompetencjach niż pozostali przedstawiciele jego grupy.

Żelazne prawo oligarchii zakłada również proces, powodujący pewną niemożność w przeprowadzeniu większych zmian w życiu społecznym przez organizację, w tym przypadku partię polityczną. Elita sprawująca władzę w organizacji lub państwie w pewnym momencie zaczyna ją wykorzystywać do realizacji własnych celów prywatnych, czerpiąc profity z pełnienia funkcji przywódczej. Co prawda, elita w dalszym ciągu działa wtedy na rzecz dobra całej organizacji, jednak w pewnym momencie może dojść do sytuacji, w której członkowie niepełniący funkcji przywódczych zorientują się, że stanowią pozbawiony własnej tożsamości element w rywalizacji o coraz większe profity dla szefostwa. Zarządzający organizacją nigdy nie są pełnymi reprezentantami interesów podległej sobie grupy, a stają się osobami czerpiącymi korzyści tylko i wyłącznie dla swoich interesów, także wyłącznymi organizatorami życia w podległej sobie grupie (partia, rząd, organizacja, państwo). Program elity rządzącej staje się wtedy połączeniem dążenia do utrzymania poparcia społecznego poprzez argumenty jakoby rządząca elita była jedynym gwarantem utrzymania porządku społecznego i najlepszym podmiotem zdolnym do zadbania o interesy grupy docelowej z dążeniem do utrzymania swoich sfer wpływów z zamiarem dalszego wykorzystywania ich do realizacji własnych interesów.

39:6538602403

Robert Michels podsumowuje koncepcję żelaznego prawa oligarchii wnioskiem, z którego wynika, że żaden ruch społeczny poprzez opisany wyżej proces nie jest w stanie przeprowadzić szerszej zmiany w życiu obywateli, każda z elit zaczyna prędzej czy później bronić tylko i wyłącznie swoich prywatnych interesów, a nowi członkowie organizacji politycznej również są wykorzystywani do realizacji prywatnych celów członków elity partyjnej[42].

1.4.2.6. Charles Wright Mills – wyższe sfery

Charles Wright Mills był socjologiem, jednak krytykował współczesne sobie akademickie podejście socjologiczne, przeciwstawiając mu swoje podejście nazwane wyobraźnią socjologiczną. Charles Wright Mills obawiał się, że socjologia wpadnie w pułapki myślenia normatywnego i przestanie krytycznie podchodzić do życia społecznego, uważał że nauki społeczne są podatne na władzę i prestiż kultury normatywnej, i zaczęły odbiegać od swego pierwotnego celu[43].

Charles Wright Mills określił trzy rodzaje instytucji, które mają największy wpływ na decyzje dotyczące polityki. Są to: instytucje polityczne, instytucje ekonomiczne, instytucje militarne.

W życiu społecznym istnieją także inne organizacje mające wpływ na politykę (np. kościoły, rodziny, organizacje o charakterze edukacyjnym, organizacje o charakterze społecznym), natomiast wpływ ten ma ograniczony zakres i nie jest tak dosadny jak trzech wcześniej wymienionych instytucji.

Każda z instytucji społecznych wytwarza swoje elity, jednak ze względu na kluczowość trzech najważniejszych instytucji dochodzi do sytuacji, w której decyzje polityczne zależą odpowiednio od: władz politycznych, zarządów korporacji, najwyższych dowódców wojskowych.

Tym samym elita polityczna (nie będąca tym samym co władze polityczne) tworzona jest z przedstawicieli elit, trzech najważniejszych instytucji.

Zdaniem C. W. Millsa elity pełnią we współczesnym świecie rolę arystokracji. Co prawda, reżim demokratyczny powoduje, że miejsce w elicie nie jest możliwe do uzyskania poprzez dziedziczenie, natomiast można je zyskać dzięki spełnieniu pewnych kryteriów. I tak, miejsce w elicie powinno być zagwarantowane poprzez: wysoki status społeczny, pochodzenie,

[42] R. Michels, *Zur Soziologie Des Parteiwesens in Der Modernen Demokratie*, Leipzig 1910, s. 235.
[43] D. McQuarie, *The Sociological Imagination: Reclaiming a Vision?,* American Socjologist, 1989, nr 20(3), s. 291.

40:3084149034

miejsce zamieszkania i wykształcenie. Członkostwo w elicie wymaga od jej przedstawicieli legitymowania się prestiżem, dzięki czemu kształtuje się ich elitarny obraz zarówno wśród członków danej instytucji, jak i dla osób z zewnątrz.

Relacje między przedstawicielami trzech elitarnych grup nie są zbalansowane. Wręcz przeciwnie, charakteryzują je ciągłe próby zwiększenia zakresu swojej władzy poprzez zwiększanie dominacji jednej grupy nad pozostałymi[44].

Istotnie, można znaleźć wiele podobieństw łączących teorie Ch. W. Millsa z życiem politycznym współczesnych państw. Nie da się ukryć że poza elitami politycznymi także elity biznesowe wywierają znaczny wpływ na politykę państw, szczególnie w systemie kapitalistycznym. Niemniej jednak istnieją państwa demokratyczne, w których innego rodzaju elity niż te wymienione przez Ch. W. Millsa za kluczowe odgrywają istotną rolę w sprawowaniu władzy – mowa tu przede wszystkim o elitach religijnych (państwa z dużym odsetkiem wyznawców tej samej religii) oraz rodzinnych (państwa, w których występuje monarchia).

1.4.2.7. Talcott Parsons – funkcjonalne ujęcie polityki i przywództwa

Talcott Parsons określił władzę jako specyficzny mechanizm ukierunkowany w działaniu na wytworzenie zmian w zachowaniu innych jednostek lub zbiorowości w procesie integracji społecznej. Polityka w strukturalno-funkcjonalnej koncepcji T. Parsonsa występuje jako jeden z podsystemów społeczeństwa. Instytucje polityczne są realizatorami funkcji celowej systemu – politycy wyznaczają kolejność realizacji i hierarchię ważności celów. Nadrzędnymi celami instytucji politycznych powinny być zapewnienie obywatelom poczucia bezpieczeństwa oraz rozdział władzy w obrębie wspólnoty[45].

Funkcjonalność systemu politycznego powoduje, że nie jest on tożsamy jedynie z pojęciem władzy i przywództwa politycznego, natomiast wykracza też poza ramy typowych instytucji politycznych. Z racji na celowość każdego działania politycznego, wiele istniejących instytucji w teorii niepolitycznych realizuje funkcje polityczne (np. grupy interesu pełnią funkcję mobilizacji poparcia, banki pełnią funkcję ułatwiania realizacji celów poprzez przekazywanie finansów na ich realizację itp.).

Przywództwo polityczne pełni centralną rolę w systemie politycznym, a nie władza. Skupienie uwagi na efektywności działania powoduje, że T. Parsons skupia się nie tyle na

[44] C.W. Mills, *Elita władzy*, przekł. M. Maneli, Warszawa 1961.
[45] M. Żyromski, *Współczesne oblicza władzy politycznej – kilka uwag wstępnych*, Poznań 2013, s.59.

41:1118937906

samym istnieniu zbiorowości co na warunkach wybierania osób zdolnych jej w efektywny sposób przewodzić i zapewnić realizację jej celów.

Talcott Parsons wyróżnia dwa typy przywództwa:

- oparte na autorytecie - a więc zasadach rządzących podejmowaniem specyficznych, wiążących decyzji,
- odnoszące się do regulacji stosunków społecznych (przywództwo regulacyjne) – ma charakter zadaniowy, dotyczy rozdziału dóbr.

Między przywódcami a społeczeństwem występują pewne zależności. Przywódcy oczekują aktów poparcia i podejmowania odpowiedniego działania, społeczeństwo oczekuje natomiast, że liderzy wezmą na siebie odpowiedzialność za rządzonych oraz za własne działania polityczne.

W przypadku T. Parsonsa ważne są jeszcze dwa określenia – cyrkulacja władzy i alokacja wartości. Cyrkulacja wiąże się z poglądem T. Parsonsa na temat władzy – jedna z jego definicji głosi, że władza podobnie jak pieniądz jest pewnym środkiem wymiany, można ją przekazać a także wymienić na inne dobro. Alokacja wartości jest z kolei centralnym aspektem polityki, któremu podporządkowane powinny być zarówno mobilizacja zasobów jak również środki wymiany[46].

1.4.3. Teorie umowy społecznej

Pojęcie umowy społecznej w filozofii dotyczącej polityki oznacza umowę w formie dorozumianej. Umowa ta jest interpretowana przez myślicieli na wiele różnych sposobów jednak jej podstawowe założenia są dla wszystkich podmiotów zajmujących się jej interpretacją takie same.

Najważniejszym założeniem umowy społecznej jest stwierdzenie, że każda legalna władza państwowa musi pochodzić z woli społeczeństwa. Tworzenie przywódczych struktur społecznych jest konieczne do wyzwolenia się ze stanu natury, w jakim żyli ludzie, a który oznaczał panujący w społeczeństwie chaos, będący wynikiem braku zorganizowania się oraz faktem, z którego wynikało, że jedyną rzeczą ograniczającą działanie jednostki jest jej własne sumienie. Taki stan rzeczy z jednej strony pociągał za sobą szeroką autonomię jednostek, z drugiej jednak charakteryzował się kompletnym brakiem organizacji życia społecznego oraz

[46] S. Wróbel, *Dynamika systemu politycznego w ujęciu Talcotta Parsonsa. Proces i zmiana polityczna*, Studia Polityczne, 1993, nr 1–4, s. 41–54.

42:9633186319

możliwością działania jednostek na szkodę innych osób (granice czynów określanych przez sumienie są różne u każdego człowieka).

Wspólnym pojęciem dla teorii umowy społecznej jest również suwerenna wola jednostek (zarówno rządzących jak i rządzonych) do zaistnienia przywództwa politycznego i przekazaniu władzy w ręce węższej grupy osób. Członkowie społeczeństwa zgadzają się na warunki umowy społecznej często w sposób podświadomy – po prostu pozostając członkami danego społeczeństwa. Nadrzędnym celem umowy miało być dobro ogółu a jej istnienie znajduje uzasadnienie tylko wtedy, kiedy przynosi korzyści dla społeczeństwa.

1.4.3.1. Thomas Hobbes – Lewiatan

Angielski filozof Thomas Hobbes jest autorem wspomnianego wcześniej pojęcia stanu natury. Jego zdaniem, taki stan charakteryzuje się: wzajemną wrogością ludzi wobec siebie, brakiem produktywnego wykorzystania czasu przez jednostki, brakiem rozwoju społecznego na wszystkich płaszczyznach (m.in. politycznej, naukowej, kulturowej, infrastrukturalnej), egoizmem jednostek, nieograniczoną wolnością do podejmowania jakichkolwiek działań przez jednostki (ograniczoną jedynie przez indywidualne sumienie każdej z jednostek).

Umowa społeczna zdaniem T. Hobbesa ma za zadanie doprowadzić do wyzwolenia się ludzi ze stanu natury. W wyniku tej umowy część uprawnień do rządzenia własną osobą zostaje dobrowolnie przekazana przez jednostkę na rzecz innego podmiotu. Podmiot ten może być zbiorowy (parlament, zgromadzenie itp.), może też być jednostką (monarcha, przywódca itp.). Według koncepcji T. Hobbesa najlepszym sposobem realizacji umowy społecznej, gdy mowa o przywództwie w państwie, jest silny ośrodek władzy. Filozof dokonał personifikacji państwa, a uosobieniem jego władzy jest suweren, przyrównywany do biblijnego potwora morskiego – Lewiatana. Takie porównanie wynika z przekonania o niezwykłej potędze suwerena – dzięki swojej sile inni ludzie będą poddawać się jego woli ze strachu przed jego mocą. Każdy kto nie jest suwerenem (Lewiatanem) staje się jego poddanym.

Thomas Hobbes wyodrębnił dwa sposoby dojścia do władzy suwerennej:

- dzięki sile przyrodzonej – przyrównywana do władzy jaką zyskuje zwycięzca nad pokonanym, czy władzy jaką ojciec posiada nad synem (podmioty znajdujące się na wyższej pozycji mają możliwość na przykład wymierzenia kary tym zajmującym niższe pozycje). Gdy siła przyrodzona decyduje o ustanowieniu władzy państwowej T. Hobbes określa takie państwo mianem powstałego przez zawłaszczenie. W tym przypadku nie występuje przywództwo

43:1793378074

polityczne ponieważ suweren funkcjonuje bez formalnego poparcia, które powinno być mu dobrowolnie udzielone przez obywateli danego państwa,

- dzięki umowie społecznej – ludność zawiera między sobą umowę, wedle której wyraża zgodę na dobrowolne podporządkowanie się danej jednostce lub zgromadzeniu, ufając, że jest ona/ono gwarantem ich bezpieczeństwa. W tym przypadku T. Hobbes mówi o państwie opartym na ustanowieniu.

Koncepcja Lewiatana zakłada istotną rolę korporacji w funkcjonowaniu państwa. Korporacja to w tym przypadku zawiązana grupa osób, która zorientowana jest na osiągnięcie pewnego celu czy poświęca się realizacji pewnej idei, sprawy itp. Istnieją dwa rodzaje korporacji:

- polityczne – powstają z upoważnienia suwerena, któremu dane terytorium podlega,
- prywatne – powstają poprzez porozumienie się między sobą obywateli danego terytorium lub z upoważnienia władzy z innego państwa.

Thomas Hobbes zastrzega jednak, że każdy podmiot tworzący stowarzyszenie wbrew woli władcy swojego terytorium działa niezgodnie z prawem. Niezgodne z prawem jest również zakładanie stowarzyszeń promujących ideologie sprzeczne z ideologią władzy oraz nawołujące do obalenia władzy.[47]

Thomas Hobbes przedstawia swoje poglądy stosując dość skrajną i wywołującą grozę narrację. Zabieg ten ma jednak na celu podkreślenie potęgi władzy i ludu jej poddanego. Koncepcja Lewiatana może być utożsamiana z państwami bardziej autorytarnymi niż z demokracjami, ze względu na zaakcentowanie dużego stopnia wpływu władzy na lud oraz podporządkowania się tej władzy przez społeczeństwo.

1.4.3.2. John Locke

Podobnie jak T. Hobbes, John Locke odwoływał się do stanu natury. Jego zdaniem, ludzie z natury są egoistami, dążącymi jedynie do zaspokajania własnych przyjemności. Stan rzeczy, w którym każda z jednostek realizuje tylko swoje własne cele, bez oglądania się na pozostałych ludzi prowadzi do tak zwanej wojny wszystkich ze wszystkimi. W stanie natury istniały dwie władze: władza czynienia wszystkiego co jednostki uznają za słuszne oraz władza karania przestępstw.

[47] T. Hobbes, *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, przekł. Cz. Znamierowski, Warszawa 2009, s. 310.

44:5561504531

John Locke zaznaczał jednak, że niektóre z jednostek nawet w stanie natury są gotowe do działania na rzecz innych – wynikało to z naturalnego ludzkiego poczucia wspólnotowości, które mogło być silniejsze w pewnych grupach ludzi.

Poczucie wspólnotowości doprowadziło do wyjścia ludzi ze stanu natury, co nastąpiło dzięki zawarciu umowy społecznej. Ludzie zawarli ją gdyż bardziej niż stan naturalny cenili sobie funkcjonowanie jako społeczeństwo obywatelskie. U J. Locke'a umowa społeczna również oznaczała rezygnację jednostek z części swojej wolności, na rzecz przekazania innej grupie osób uprawnień do rządzenia pewnymi aspektami ich życia. John Locke uznawał jednak prawo jednostek do własności prywatnej i krytykował sytuacje w których władza narzucała jednostkom pewne kwestie naruszające ich prywatność.

Człowiek tworzy społeczeństwo dla realizacji własnych celów. Przywództwo, jak i cały kraj w ustroju zwanym państwem obywatelskim winny funkcjonować w oparciu o następujące zasady[48]: jedynym źródłem władzy politycznej jest jednostka, władza polityczna jest ograniczona tylko poprzez naturalne uprawnienia jednostek, zgoda jednostek na zaistnienie przywództwa politycznego stanowi jedynie kryterium legitymacji władzy politycznej sprawowanej nad nimi, przynależność do struktur politycznych jest dobrowolna.

Członkiem społeczeństwa obywatelskiego była osoba, która wyraziła wolę przystąpienia do niego. Wola mogła być wyrażona na dwa sposoby:

- jako milcząca zgoda – wiązała jednostkę ze społeczeństwem w odwracalny sposób,
- jako wyraźna deklaracja - wiązała jednostkę ze społeczeństwem w nieodwracalny sposób.

Jednostka wyrażając zgodę na przystąpienie do społeczeństwa obywatelskiego w ramach umowy społecznej zyskiwała ochronę prawną, w zamian zobowiązywała się podporządkować prawom już istniejącym.

Umowa społeczna niesie za sobą także korzyść związaną z arbitralnością. W stanie naturalnym nie istniała możliwość odpowiedniego karania przestępców, adekwatnie do popełnianych zbrodni, ponieważ każda jednostka miała prawo czynić wszystko według swojego uznania. W wyniku umowy społecznej wspomniane wcześniej dwie władze stanu naturalnego ulegają przeobrażeniom. Władza karania znika całkowicie – zostaje przeniesiona z jednostek na bezstronnych sędziów, z kolei władza czynienia wszystkiego uznanego za słuszne podlega pewnej modyfikacji. Prawo reguluje zakres i stopień czynów jakie zostają

[48] S. Ziembicki, *Ze studiów nad myślą polityczną Johna Locke'a*, Wrocław 2009, s. 14.

45:6326881328

ograniczone, natomiast w przypadku czynów nieuregulowanych prawnie dalej występuje dowolność, pod warunkiem, że żadne z działań nie naruszają wolności drugiej osoby[49].

1.4.3.3. Jean-Jacques Rousseau – koncepcja powszechnej suwerenności

Inne światło na koncepcję umowy społecznej rzucił Jean-Jacques Rousseau. W jego opinii, należało odwrócić istniejący dotychczas porządek społeczny, w którym państwa istnieją z woli zamożnych ludzi a samo funkcjonowanie państw jest jednocześnie działaniem dla zabezpieczenia ich interesów. Projekt idei umowy społecznej miał na celu pozbycie się tych nierówności społecznych. Umowa społeczna zakładała możliwość stworzenia od nowa państwa już istniejącego. Aby ten cel osiągnąć obywatele powinni zebrać się i ignorując istniejący ustrój polityczny, na zasadzie głosowania odrzucić obowiązujące dotąd tradycje polityczne, wprowadzając w ich miejsce nowy ustrój. W ten sposób zapoczątkowane zostaje funkcjonowanie nowego ustroju opartego o umowę społeczną.

Nowy ustrój był utopijną wizją systemu demokratycznego. Istotnym aspektem umowy społecznej, jest oparcie jej na koncepcji powszechnej suwerenności. Suwerenność ta ma być niezbywalna prawnie i niepodzielna. Jednostki działają w sposób indywidualistyczny, mogą zachowywać się w sposób egoistyczny, jednak istnieje coś takiego jak wola ogółu. Według jej założeń, część egoistycznych działań jednostki zostaje zastąpiona poprzez działanie na rzecz dobra większej zbiorowości. Wola ogółu jest zatem określana jako powszechna suwerenność – to ona jest istotą umowy społecznej. Powszechna suwerenność decyduje, co jest dobre dla całości społeczeństwa. Człowiek oddając swoje prawa we władanie woli ogółu przyczynia się do utworzenia ciała społecznego (jednego ciała, na które składają się wszystkie jednostki w społeczeństwie), którego każdy członek staje się integralną częścią.

Powszechna suwerenność, w teorii, powinna posiadać możliwości przywódcze zahaczające o utopię. Obywatele powinni mieć prawo przeprowadzania rewolucyjnych zmian w swoim społeczeństwie, wprowadzać nowe religie, zmieniać prawa naturalne, pisać od nowa własną historię itp. Odrzucenie praw naturalnych i religijnych u J.J. Rousseau oznaczało absolutną suwerenność ludu.

Jedyną kwestią, która nie powinna podlegać podważeniu ze strony ludu jest wprowadzony w oparciu o umowę społeczną ustrój polityczny. Fakt, że utopijna demokracja jest jedynym reżimem, który powinien istnieć również ma swoje źródło w koncepcji powszechnej suwerenności – lud nie może zrzec się własnej suwerenności i przekazać jej

[49] J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, przekł. Z. Rau, Warszawa 1992, s. 253.

46:5769918396

komukolwiek, gdyż wtedy powstaje tyrania, która nawet istniejąc z aprobatą i poparciem obywateli nigdy nie będzie w pełni reprezentować woli suwerena. Nie jest więc ustrojem idealnym.

Przywództwo polityczne w myśli J.J. Rousseau ma więc bardzo specyficzny obraz, praktycznie niemożliwy od odtworzenia w dzisiejszych warunkach społeczno-politycznych. Jego umowa społeczna zakładała bowiem brak jakichkolwiek organów przywódczych, w ustroju, w którym wszyscy obywatele stanowili by rząd.

1.4.3.4. Jürgen Habermas - koncepcja deliberacji

Niemiecki filozof Jürgen Habermas odwoływał się do tego w jaki sposób indywidualne pragnienia poprzez procesy demokratyzacji przekształcają się w dążenie do dobra ogółu. Wyróżniał dwa rodzaje woli:

- moralna – działania i pragnienia, które mogą zostać zaakceptowane przez każdego,
- polityczna – efekt układów między ludźmi o wspólnych interesach.

Aby system polityczny funkcjonował we właściwy sposób, wole te powinny współistnieć i przenikać się nawzajem. W zbiorowości znaczenie ma indywidualna moralność, natomiast, aby państwo działało bez zarzutu, wprowadzane prawo musi równoważyć interesy wszystkich jednostek jemu podlegających, z zachowaniem prawa do indywidualnego rozwoju.

Podobnie jak w przypadku woli, tak również w przywództwie politycznym J. Habermas wyróżnił dwa rodzaje władz:

- władza komunikacyjna – debatująca o kierunkach rozwoju społeczności, dążenie do wprowadzenia sprawiedliwych przepisów prawnych, wedle których regulowane będzie życie tejże społeczności,
- władza administracyjna – praktycznie realizująca cele, ustalonych wcześniej jako wspólne dla całej społeczności.

W koncepcji J. Habermasa lider polityczny pełni specyficzną, marginalną rolę. W zaproponowanej przez niego wizji reżimu demokratycznego rządy sprawowane są przede wszystkim przez całość społeczeństwa, którego członkowie charakteryzują się racjonalnym podejściem i zrozumieniem zasad funkcjonowania świata i polityki. Poprzez szereg konsultacji, na podstawie ustalonych w jej trakcie porozumień konstruują oni prawo, mające na celu dążenie do wspólnych celów, ustalonych z ogółem społeczności. Lider odpowiedzialny jest w tym

47:6376470386

procesie jedynie za wypełnianie czysto symbolicznych funkcji – prowadzenia obrad, moderowania dyskusji, wypracowywanie najlepszego rozwiązania.

Lider polityczny może pełnić także funkcje informacyjne jako tak zwany gatekeeper, czyli osoba (najczęściej subiektywnie) wybierająca tematy informacji, którymi dzieli się z resztą społeczeństwa. W szczególności mowa tutaj o informacjach z życia publicznego, jakimi mogą być na przykład ustanawianie nowego prawa czy sprawozdania z prac władz. Zjawisko gatekeepingu jest również istotnym czynnikiem formowania się opinii publicznej. W modelu J. Habermasa opinia publiczna jest bardzo dobrze rozwinięta, stąd też gatekeeperzy stają się w istocie liderami opinii publicznej. Przywództwo polityczne odbywa się zatem w znacznym stopniu na poziomie organizacji nieformalnych bądź lokalnych, do których dostęp mają wszyscy obywatele – to tam kształtuje się opinia polityczna, tam odbywa się debata nad kwestiami, które dopiero w późniejszym etapie podnoszone są przez formalnych przywódców politycznych. W teorii zatem przywództwo polityczne wykonywane jest przez wszystkich obywateli zainteresowanych sprawami politycznymi[50].

1.4.4.Teorie postmodernistyczne

Postmodernizm w ujęciu filozoficznym nie jest tym samym czym postmodernizm w obszarze literatury i architektury, gdzie oznacza kolejny styl w sztuce. Filozoficzny postmodernizm przedstawia sobą pewną zmianę w postrzeganiu wartości i idei – stojącą w opozycji do stabilnej nowoczesności, modernizmu. Idee uważane są za względne, płynne i skonstruowane przez społeczeństwo[51]. Świadomość postmodernistyczna mogła być również interpretowana jako próba rekompensaty ubytków w tożsamości ówczesnego człowieka żyjącego w zachodnim świecie. W pierwszej połowie XX wieku ten deficyt był zaspokajany przez tradycje, religie czy ideologie takie jak faszyzm czy komunizm. Głoszony przez postmodernistów upadek autorytetu wspomnianych wartości wywołał kryzys egzystencjalny – jednostki nie mogąc już zjednoczyć się wokół wspólnej idei usiłują odszukać swoją tożsamość poprzez przynależność do epoki. Tożsamość epokowa staje się więc pewną rekompensatą zanikającej tożsamości religijnej i społecznej[52].

[50]J. Habermas, *Faktyczność i obowiązywanie: teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, przekł. A. Romaniuk, R. Marszałek, Warszawa 2005, s. 166-169.
[51] C. Butler, *Postmodernism. A Very Short Introduction*, Oxford 2002, s. 6.
[52] S. Czerniak, *Świadomość postmodernistyczna?,* [w:] (red.) S. Czerniak, A. Szahaj, *Postmodernizm a filozofia. Wybór tekstów*, Warszawa 1996, s. 16-17.

48:5929108022

1.4.4.1.Michel Foucault - biopolityka

Francuski naukowiec i badacz Michel Foucault został uznany za jednego z pionierów postmodernizmu, choć sam nie chciał, żeby go z tym pojęciem kojarzyć. Jego prace określane są również jako post-strukturalistyczne lub inspirowane filozofią F. Nietzschego i marksizmem. Szczególne miejsce w jego filozofii zajmowało pojęcie genealogii władzy, przede wszystkim wpływ dyskursu na kształtowanie się zjawisk społecznych.

Przywództwo, według M. Foucaulta, wywodzi się z naturalnego zjawiska nadrzędności i podrzędności, które obecne jest w praktycznie każdej dziedzinie życia człowieka (rodzina, seksualność, miejsce pracy, system polityczny). Władza polityczna nie jest więc dla niego pojęciem znacząco różniącym się od zjawiska nadrzędności i podrzędności występującego w innych sferach życia.

W XIX wieku pojawiły się ruchy, które zmieniły dotychczasowy sposób postrzegania przywództwa politycznego. Wcześniej powszechna była bowiem teoria suwerenności władzy. W jej założeniach, władca miał sprawować rządy absolutne, posiadać władzę nad życiem i śmiercią swoich poddanych[53]. Wspomniana zmiana takiego przekonania dotyczyła właśnie kwestii życia i śmierci. Od tej pory władca miał skazywać na życie i zezwalać na śmierć, a nie zezwalać na życie i skazywać na śmierć. Źródłem takiego założenia było odejście od panującego wcześniej twierdzenia, że władca panuje nad jednostkami, które tworzą społeczeństwo. Nowy model przywództwa zaproponowany przez M. Foucaulta zakładał prowadzenie tak zwanej biopolityki. W jej założeniu przywódca nie sprawował już władzy nad społeczeństwem, a populacją. Wobec takiego stwierdzenia nowy rodzaj polityki miał skupiać się na regulowaniu procesów demograficznych, a także przyjęciu odpowiedzialności za członków społeczności, którzy z różnych względów nie mogą spełniać w nim swoich ról. Ważnym aspektem biopolityki było również zwracanie szczególnej uwagi na relacje człowiek – natura. Zdanie to dotyczy także troski o środowisko naturalne, w którym gatunek ludzki się znajduje[54].

W rozumieniu przywództwa przez M. Foucaulta istotne jest posiadanie odpowiednich kompetencji teoretycznych do sprawowania władzy. Przywódca polityczny powinien w rządzeniu jak najefektywniej wykorzystać wiedzę, którą posiada, potrafić umiejętnie

[53] Pomimo że pojęcie to w samym brzmieniu może wydawać się demokratyczne to jednak są pewne odstępstwa od tej reguły. Na przykład T. Hobbes interpretował suwerenność władzy w ten sposób, że chociaż władza pochodzi od ludu to zawsze jest sprawowana przez grupę reprezentantów, jednostki reprezentowane nie mają wpływu na politykę i nie mają większych możliwości sprzeciwienia się grupie rządzącej.

[54] M. Foucault, *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France,* 1976, przekł. M. Kowalska, Warszawa 1998, s. 241-242.

49:8720137668

korzystać z najnowszych zdobyczy techniki oraz porzucić egoistyczne podejście do przywództwa. Lider polityczny (jak również lider każdej innej organizacji społecznej) nie może być usatysfakcjonowany samym tylko prowadzeniem nadzoru i regulowania życia społecznego – celem nadrzędnym przywództwa powinno być doprowadzenie do wzrostu produktywności obywateli.

1.4.4.2. Zbigniew Bauman – płynność rzeczywistości

Zbigniew Bauman był polskim socjologiem, który w swoich badaniach nad otaczającym go światem zewnętrznym zajmował się przemianami, jakie nowoczesny wpływ życia wywierał na ludzkość. Sam określał nowoczesność jako moment w historii ludzkości, w którym poprzez intensywne przemiany gospodarcze, rozwój techniczny i naukowy społeczeństw, postępującą ateizację i wzrost znaczenia myślenia egoistycznego zaburzona została dotychczasowa monotonia życia (czas przed wystąpieniem tych zjawisk Z. Bauman określił mianem przednowoczesności). Rozwój na wszystkich płaszczyznach życia doprowadził do powiększenia dystansu między elitą a tłumem, w którym ta pierwsza tworzy organy władzy państwowej. Państwo jest zatem odpowiedzialne za porządkowanie rzeczywistości, a więc wprowadzanie przepisów prawnych regulujących życie obywateli oraz „wyrywanie społecznych chwastów" – deportację obcych, którymi w rozumieniu Z. Baumana były osoby wymykające się społecznej kontroli[55].

Kluczową rolę w myśli Z. Baumana zajmował jednak okres zwany ponowoczesnością. W tym okresie państwowość przestała jawić się światu jako samowystarczalność na płaszczyznach gospodarczej, kulturalnej i militarnej. Powstał szereg nowych, małych i słabych gospodarczo i militarnie państw, które z jednej strony usiłują przeciwstawić się naciskowi ze strony światowych potęg, z drugiej jednak są zależne od kapitału międzynarodowego. Słabsze państwa nie są w stanie odpowiednio kontrolować przepływu tego kapitału, co powoduje rozpad jednolitości kulturowej tych państw oraz brak możności wypracowania jednolitych wartości przez wspomniane państwa – w miejsce tych wartości pojawia się mnogość opinii[56].

Opisany wyżej proces nieuchronnego przepływu kapitału międzynarodowego ma decydujący wpływ na powstanie tak zwanej płynnej rzeczywistości. Stare wartości zostały zastąpione kulturą konsumpcjonizmu – w którym potrzeby nie są zaspokajane a kreowane. Najlepiej gdy wykreowane potrzeby są niemożliwe do zaspokojenia. Taki stan rzeczy prowadzi do podążania za wszelkimi nowinkami oraz do doceniania chwili.

[55] Z. Bauman, *Płynne życie*, przekł. T. Kunz, Kraków 2007, s. 50.
[56] E. Barańska, *Kultura ponowoczesna w myśli Zygmunta Baumana*, Toruń 2016, s. 128-129.

50:3969002772

Płynna rzeczywistość ma również inne wymiary. Zygmunt Bauman zauważa, że większość mieszkańców państw średnio i słabo rozwiniętych bezmyślnie poddaje się procesom globalizacyjnym. Brak środków finansowych do zaspokojenia potrzeb oferowanych przez płynną rzeczywistość (możliwość szybkiego przemieszczania się, szeroki dostęp do informacji, edukowanie się poprzez sieć) powoduje u tych osób bezwiedne poddawanie się wszelkim oznakom konsumpcjonizmu. Jeżeli jednostka nie zdecyduje się na skrajny indywidualizm wtedy najprawdopodobniej stanie się częścią wybranej przez siebie wspólnoty, w której straci swoją tożsamość. Takie wspólnoty Z. Bauman określa mianem wspólnot urojonych. Dają one pozorne poczucie bezpieczeństwa i możliwość przebywania wśród osób o podobnych poglądach i celach.

W płynnej rzeczywistości trudno jest jednak znaleźć poglądy i cele, które trwale zespalałyby ludzi. Na znaczeniu zyskuje więc przywództwo. Jednostki gromadzą się wokół wspólnego autorytetu, który w ich przekonaniu zapewni im poczucie bezpieczeństwa oraz szczęśliwości poprzez zaspokojenie ich potrzeb.

W epoce ponowoczesnej największymi autorytetami mogą zostać: celebryci (odgrywający rolę idoli, wzorów do naśladowania, wyznaczający trendy, za którymi społeczeństwo podąża), politycy (głoszący chwytliwe hasła, którzy jednak poza pozornym zaspokojeniem potrzeb nie mają do zaoferowania nic konstruktywnego).

Grupy skupione wokół przywódcy Z. Bauman dzieli na dwa rodzaje: wspólnoty estetyczne (powierzchowne, pobieżne, trudno jest w nich stworzyć trwałe więzi z innymi ludźmi) i wspólnoty etyczne (w których tworzą się długotrwałe zobowiązania między członkami)[57].

1.5. Określenie paradygmatu badań nad przywództwem politycznym w Chinach

Przytoczone we wcześniejszej analizie nurty teoretyczne dają podstawę trzem podstawowym paradygmatom badawczym nad współczesnym przywództwem politycznym. Teorie wybitnej jednostki wiążą się z paradygmatem o tej samej nazwie. Teorie elit stanowią część paradygmatu interakcyjnego, który generalnie odnosi się do badania relacji społeczeństwa i przywódcy politycznego. Elity są częścią społeczeństwa, a państwach autorytarnych, w których powszechne wybory mają fikcyjny charakter, tylko elity decydują o wyborze przywódcy. W państwach demokratycznych natomiast przywódcy muszą zabiegać o poparcie całego społeczeństwa. Teoretycznym źródłem paradygmatu interakcyjnego są też

[57] Z. Bauman, *Zindywidualizowane społeczeństwo*, przekł. O. i W. Kubińscy, Gdańsk 2008, s. 96.

51:5940035562

koncepcje umowy społecznej wskazujące na to, że przywództwo uzależnione jest od poparcia ludzi. Trzeci paradygmat badawczy to, sytuacyjny (instytucjonalno-kulturowy), w który wpisują się teorie postmodernistyczne wskazujące na polityczne i kulturowe okoliczności towarzyszące pojawianiu się i zanikaniu przywódców politycznych. Wspomniane trzy paradygmaty można scharakteryzować następująco:

- Paradygmat wybitnej jednostki - przywództwo postrzegane jest podobnie jak w teoriach wybitnej jednostki. Zakłada się, że sposób rządzenia jest bezpośrednio powiązany z cechami przywódcy, wyróżniającymi go spośród zbiorowości i pozwalających mu na właściwe sprawowanie rządów.
- Paradygmat interakcyjny – bada relacje łączące przywódcę ze zbiorowością, którą kieruje. Relacje te mogą wynikać z wartości wspólnych dla przywódcy i rządzonych, bądź też z interesów. Przywództwo według tego paradygmatu nie jest tylko zbiorem cech.
- Paradygmat instytucjonalno-kulturowy - wystąpienie pewnych uwarunkowań pozwala jednostce na uzyskanie statusu przywódcy. Paradygmat ten zwraca zatem uwagę na sytuację polityczną zbiorowości oraz zachodzące w niej procesy i wydarzenia towarzyszące procesowi drogi do przywództwa oraz sprawowania rządów. Z kolei w aspekcie instytucjonalnym badaniu poddaje się prawne uwarunkowania funkcjonowania władzy oraz ustrojowe możliwości działania przywódcy politycznego[58]. Aktualnie w badaniach powinno się poddawać analizie również kwestie związane z prawem kreowanym przez przywódców, oraz wpływie rządzących na państwowe przedsiębiorstwa czy media.

Jak widać, na przestrzeni dziejów badacze i filozofowie podejmowali wiele prób odpowiedzi na pytania dotyczące specyfiki przywództwa politycznego, począwszy od określenia najważniejszej jednostki/grupy, która ma wpływ na podejmowanie decyzji przywódczych, poprzez refleksje nad procesami zachodzącymi w społeczeństwie rządzonych, sposobami wyłaniania przywódcy (przywódców) z ludu, relacji między rządzącymi a rządzonymi, drogami do przywództwa, po konstruowanie pewnych idealnych modeli sprawowania procesów przywódczych. Każda z przedstawianych teorii, ale przede wszystkim każdy z trzech paradygmatów badań nad współczesnym przywództwem politycznym zwraca uwagę na inny aspekt z nim związany, ukazuje inne spojrzenie na istniejące problemy bądź też

[58] E. Nowak, D. Litwin-Lewandowska, *Wstęp* [w:] (red.) E. Nowak, D. Litwin-Lewandowska *Władza i przywództwo polityczne w demokracji*, Lublin 2010, s. 12-13.

52:5455181982

wprowadza nową jakość do badań. Z uwagi na wielość skomplikowanych i różnorodnych sytuacji politycznych czy przeszłe oraz współczesne doświadczenia nie jest możliwe skonstruowanie uniwersalnego modelu przywództwa. Różnice między systemami przywódczymi zachodzą bowiem na wielu płaszczyznach. Już nawet w przypadku podmiotu przywódczego występują pewne rozróżnienia – czy jest nim silna, charyzmatyczna jednostka (paradygmat wybitnej jednostki) czy też pewna elitarna grupa (teorie elit, paradygmat interakcyjny ograniczony do relacji przywódca-elita polityczna). Wreszcie istotna jest epoka historyczna, w której przywództwo zachodzi oraz konteksty ideowe, wartości i tradycje jakimi kieruje się społeczeństwo, nad którym przywódca sprawuje władzę (teorie postmodernistyczne, paradygmat sytuacyjny/instytucjonalno-kulturowy). Analiza powyższych teorii i paradygmatów udowadnia jednak, że współcześnie badacze mają dostęp do szerokiego spektrum podejść do problemu przywództwa, a co za tym idzie, ogromne źródło inspiracji, odwołań i porównań w swoich badaniach nad przywództwem politycznym.

W swoich badaniach nad przywództwem autor przyjmuje perspektywę sytuacyjną (instytucjonalno-kulturową), która poza paradygmatem wybitnej jednostki oraz interakcyjnym jest jednym z podstawowych paradygmatów badań w nauce, jak to zostało omówione wcześniej. W nurcie badań wybitnej jednostki określa się cechy wrodzone i nabyte przywódcy, ale trudno ustalić zbiór cech wspólnych dla każdej osoby, która będzie chciała być przywódcą. Odnalezienie ich oznaczałoby, że dana osoba, bez względu na czas życia i okoliczności zawsze stanie się przywódcą. W nurcie interakcyjnym bada się relacje między społeczeństwem, a przywództwem. Ludzie mają określone interesy, a przywódcy je realizują uzyskując poparcie. Trudno jest jednak zauważyć ten stosunek w państwach autorytarnych, w których relacja wzajemności między przywódcą, a społeczeństwem nie istnieje, co najwyżej można mówić o relacji elity i przywódcy. Dlatego w kontekście badań nad współczesnym chińskim przywództwem, biorąc pod uwagę specyfikę kultury politycznej, reżimu, modelu relacji między organami władzy, odnoszącą się do nich zasadę władzy o wymiarze jedności, jakie panują w tym państwie, w niniejszej pracy kontekstem metodologicznym badań będzie paradygmat sytuacyjny (instytucjonalno-kulturowy). W pewnym i ograniczonym stopniu będzie on uzupełniony o elementy dwóch pozostałych paradygmatów.

53:1152594332

1.6. Kategoria pojęcia przywództwa politycznego oraz typologicznego kontekstu badań nad nim

1.6.1. Definiowanie przywództwa

Analiza teorii i paradygmatów dotyczących przywództwa politycznego prowadzi w konsekwencji do wykształcenia się pojęć definicyjnych. Poniżej przedstawione zostały definicje ilustrujące sposób w jaki przywództwo prezentowane jest w literaturze przez badaczy polskich jak i zagranicznych, począwszy od tych drugich.

Margaret Hermann proponuje cztery nurty definicyjne przyjmujące formę porównania przywódcy do osób zajmujących się różnymi profesjami. Wyróżniła: przywódcę-kobziarza (wskazuje zwolennikom cel działania i zachęca do podążania jego śladami, od niego zależy bieg wydarzeń politycznych), przywódcę-kupca (reaguje na ludzkie potrzeby i stara się je zaspokoić), przywódcę-marionetkę (najważniejszą osobę w grupie, kierowaną przez swoich zwolenników) i przywódcę walczącego na froncie (przywódca reaguje na przemiany zachodzące w środowisku społecznym, do zrozumienia tego typu przywództwa ważne jest poznanie kontekstu, w którym się on ukształtował).

Na podstawie tych porównań można wskazać cztery podejścia definicyjne w badaniach nad przywództwem, każde skupiające się na innym aspekcie:

- cele, kierunki inicjowane przez przywódcę (tym zagadnieniem zajmowali się m.in. James Burns, Ken Blanchard, Krzysztof Pałecki, Jerzy Sielski),
- transakcja (Jerzy Wiatr, Maciej Hartliński),
- zwolennicy jako element wiodący prym w układzie przywódczym (Joseph Rost, Przemysław Żukiewicz),
- przywództwo, jako efekt zmian w otoczeniu społecznym (Aaron Wildavsky, P. Żukiewicz).

James Burns określił przywództwo jako „sytuację, gdy osoby o określonych motywach i celach mobilizują, konkurując lub walcząc z innymi – instytucjonalne, polityczne, psychologiczne i inne źródła po to, by pobudzać, angażować i zaspokajać potrzeby zwolenników”[59]. James Burns wyróżnia również dwa typy przywództwa:

- transakcyjne – polega na obopólnej wymianie wartości ekonomicznych i politycznych między przywódcą a podwładnymi. Wymiana ta odbywa się na zasadach umowy, stąd też przywództwo nie wykracza poza jej ramy,

[59] Cyt. za: J.M. Burns, *Leadership*, New York 1978, s. 18.

54:8780929711

- transformacyjne – zachodzi wtedy, gdy przywódca i jego zwolennicy wchodzą w relacje, funkcjonują razem po to by osiągnąć wspólny cel.

Dla Kena Blancharda przywództwo jest „umiejętnością wpływania na ludzi poprzez wyzwalanie ich siły i potencjału w celu umożliwienia im dążenia do większego dobra)”[60].

Krzysztof Pałecki uważa, że „przywództwo jest fenomenem z zakresu zbiorowego podejmowania decyzji, czyli sytuacji, w której określony zbiór ludzi (grupa, kategoria, asocjacja, instytucja itp.) znajduje się w niezakończonym procesie ustalania dla siebie określonych celów działania (wartości-celów), sposobów ich osiągania i wykonawców. Przywódcą jest ten, kto w stopniu znacząco większym od pozostałych wpływa na decyzje podejmowane przez daną zbiorowość”[61].

Jerzy Sielski podaje cztery atrybuty przywództwa: trwały charakter przywództwa, strategiczny charakter decyzji przywódcy, odpowiednie zaplecze polityczne, zajmowanie najwyższego stanowiska w danym układzie politycznym[62]. Wyróżnia też cztery rodzaje przywódców, w oparciu o zasięg politycznego wpływu. Są to: (1) przywódca grupowy – posiadający wpływ w określonej grupie, np. partii, grupie rewolucyjnej, wojsku itp., (2) przywódca państwowy – o charakterze reformistycznym, tworzący państwo (3) przywódca narodu – posiadający szerokie poparcie społeczeństwa, (4) przywódca duchowy[63].

Jerzy Wiatr uważa, że przywództwo „jest dobrowolną relacją między tymi, którzy przewodzą, a tymi którzy za nimi podążają – między przywódcami a zwolennikami”[64].

Według Macieja Hartlińskiego przywództwo polityczne zachodzi gdy spełnione są trzy warunki – „występuje relacja (1) między określoną osobą a jego zwolennikami, która oparta jest na wspólnych celach (2), zaś przywódca polityczny pełni najwyższe stanowisko w danej strukturze (3)”[65].

Joseph Rost zdefiniował przywództwo jako „relację wpływu pomiędzy przywódcą a zwolennikami, którzy chcą skutecznie wpłynąć na zmiany będące odzwierciedleniem ich społecznych przekonań”[66].

Przemysław Żukiewicz definiuje przywództwo jako „proces społeczny, w którym podmiot społeczny (np. obywatel, grupa organizacja) udziela poparcia innemu podmiotowi

[60] Cyt. za: K. Blanchard, *Przywództwo wyższego stopnia*, przekł. A. Bekier, Warszawa 2007, s. 14.
[61] K. Pałecki, *Wokół przywództwa politycznego – ramy dyskursu,* [w:] (red.) A. Kasińska-Metryka*, Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, Toruń 2011, s.14.
[62] J. Sielski, *Teoretyczne aspekty przywództwa politycznego. Casus Polski*, Toruń 2013, s. 34.
[63] J. Sielski, *Typologia podmiotów polityki ze względu na zasięg wpływu* [w:] (red.) J. Sielski, M. Czerwiński, *Partie polityczne – przywództwo partyjne*, Toruń 2008, s. 13-16.
[64] Cyt. za: J. Wiatr, *Przywództwo polityczne. Studium politologiczne*, Łódź 2008, s. 23.
[65] Cyt. za: M. Hartliński, *Przywództwo…*, s. 60.
[66] Cyt. za: J.C. Rost, *Leadership for the Twenty-First Century*, New York 2003, s. 161.

55:1113454495

społecznemu (obywatelowi / grupie / organizacji), ponieważ uznaje go za aktualnie najpełniej odpowiadający społecznemu wyobrażeniu o ideale lidera oraz mający największe szanse na zrealizowanie określonych celów akceptowanych przez oba podmioty”[67]. Uzupełniając powyższą definicję o aspekty polityczne P. Żukiewicz stwierdził, że „przywództwo polityczne to proces społeczny, w którym członek społeczności dobrowolnie udziela poparcia politycznego (tj. angażuje się bezpośrednio w pracę na rzecz popieranego lub w wyborach oddaje na niego głos) innemu członkowi społeczności, ponieważ uznaje go za aktualnie najpełniej odpowiadającego społecznemu wyobrażeniu o ideale lidera oraz mającego największe szanse na zrealizowanie określonych celów podzielanych przez nich obu”[68]. Autor ten lokuje swoje pojmowanie przywództwa w nurcie interakcyjnym z elementami nurtu procesualnego.

Aaron Wildavsky uważa, że przywództwem jest wszystko to co robią wodzowie (a zatem przywódcy – osoby mające największy wpływ na wyznaczanie celów w grupie i największy wpływ na innych członków grupy). Jego zdaniem przywództwo jest funkcją ustroju i kultury politycznej, a z każdym ustrojem wiąże się charakterystyczny styl kierowania społecznościami[69]. Przy badaniach ważne jest zatem osadzenie przywództwa w odpowiednim kontekście kulturowym[70].

Tomasz Słomka zauważa, że sprawowanie przywództwa nie jest możliwe bez poparcia społecznego (w przeciwieństwie do sprawowania władzy). Przywódca polityczny nie musi zajmować wysokiego stanowiska w hierarchii państwowej aby być przywódcą[71]. To co wyróżnia przywódców politycznych od niepolitycznych to większa ranga i zakres podejmowanych decyzji (np. reprezentowanie interesów określonej grupy społecznej, reorganizacja gospodarki i systemu prawno-administracyjnego, rozstrzyganie konfliktów pomiędzy pewnymi ugrupowaniami itp.)[72].

Definicja przywództwa politycznego skonstruowana przez autora tej dysertacji przedstawia się następująco: przywództwo polityczne jest procesem społecznym, w którym grupa społeczna świadomie poddaje się władzy przywódcy politycznego (może on być jednostką, lub grupą osób – elitą polityczną) i wykonuje zlecone jej przez niego działania. Przywódca polityczny jest aktywny w sferze publicznej i nieustannie rywalizuje o władzę

[67] Cyt. za: P. Żukiewicz, *Przywództwo…*, s.48.
[68] Cyt. za: Ibidem, s. 73.
[69] Zob. s. 10.
[70] A. Wildavsky, *A Cultural Theory …*, s. 87-113.
[71] Przykład: Deng Xiaoping niewątpliwie był przywódcą ChRL, mimo że nigdy nie piastował stanowiska Przewodniczącego ChRL .
[72] T. Słomka, *Prezydent Rzeczypospolitej po 1989 roku. Ujęcie porównawcze*, Warszawa 2005, s. 225-229.

56:7468653277

(ciągle zabiegając i potwierdzając ją wśród innych przedstawicieli elity politycznej, jak i całego społeczeństwa). Proces przywództwa politycznego opiera się na zasadach zarówno formalnych (uwarunkowania instytucjonalne) oraz nieformalnych (wynikających z kultury w jakiej funkcjonuje system polityczny lub z pewnej sytuacji kryzysowej).

1.6.2. Typologia przywództwa politycznego

Samo przywództwo jest pojęciem niezwykle szerokim i przejawia się na różnych płaszczyznach, w zależności od dziedziny życia, w której zachodzi. Każdy z typów przywództwa sugeruje w jakim kierunku koncentrują się działania przywódcy, jakie cele stawia przed swoimi zwolennikami itd. Poniżej przedstawiono takie przykładowe rodzaje przywództwa. Omówienie każdego z tych rodzajów przywództwa znajduje się w dalszej części pracy: przywództwo polityczne, przywództwo wojskowe, przywództwo religijne, przywództwo biznesowe.

Należy jednak zaznaczyć, że przedstawiona powyżej typologia jest typologią otwartą, bowiem wszystkich dziedzin życia, w której zachodzą procesy przywódcze jest o wiele więcej. Inne rodzaje przywództwa, poza tymi wspomnianymi wyżej, to na przykład przywództwo kulturalne, przywództwo w organizacji itd.

Ralph Melivn Stodgill wyróżnił jedenaście typów przywództwa:

- przywództwo jako proces grupowy – przywódca jest najważniejszym członkiem grupy, ma decydujący wpływ na proces jej działania,
- przywództwo jako cechy osobowości – przywódca staje się nim dzięki posiadaniu odpowiednich cech charakteru i zdolności,
- przywództwo jako sztuka nakłaniania – przywódca potrafi nakłonić ludzi do działania w określony przez niego sposób,
- przywództwo jako wywieranie wpływu – przywódca potrafi wpłynąć lub wywołać określone zachowania wśród członków grupy,
- przywództwo jako zachowanie – ten typ jest ukierunkowany przede wszystkim na obserwację, opisywanie i badanie działań przywódcy,
- przywództwo jako perswazja – przywódca potrafi emocjonalnie oddziaływać na członków grupy celem nakłonienia ich do określonego zachowania,
- przywództwo jako relacja władzy – przywództwo jest stosunkiem między rządzącym (rządzącymi) a rządzonym (rządzonymi),

57:3491572188

- przywództwo jako instrument w osiąganiu celu – przywódca poprzez rządzenie osiąga postawione sobie lub całej poddanej mu społeczności cele,
- przywództwo jako skutek interakcji – przywództwo jest efektem relacji zachodzących w grupie,
- przywództwo jako rola – ten typ skupia się na pozycji w grupie zajmowanej przez przywódcę oraz jego roli w przewodzeniu tej grupie,
- przywództwo jako inicjowanie struktur – przywódca rozpoczyna i organizuje działalność grupy[73].

Skupiając się na tematyce pracy, należy zwrócić uwagę na rodzaje przywództwa w zakresie politycznym. W tym aspekcie można dokonać typologii rodzajów przywództwa. I tak, Przemysław Żukiewicz wyróżnił dwa aspekty, wyróżniające przywództwo polityczne od innych typów przywództwa. Są to:

- stosunek do zasobów – przywództwo polityczne koncentruje się na podziale posiadanych zasobów, podczas gdy inne typy przywództwa koncentrują się na ich wytworzeniu,
- nadrzędny cel – w przywództwie politycznym jest nim zdobycie władzy, stanowi ono najważniejszy cel całej grupy przywódczej, w innych typach przywództwa działania członków grupy nie muszą być ze sobą spójne.

Powracając do podanej wcześniej typologii można scharakteryzować każdy z wymienionych rodzajów przywództwa, jednocześnie dostrzegając różnice pomiędzy przywództwem politycznym a pozostałymi odmianami tego procesu:

- przywództwo polityczne – nadrzędnym celem jest zdobycie władzy, ale poza nim także wpływanie na procesy polityczne czy chęć stanowienia prawa, które uwzględniałoby postulaty całej grupy. Psychologicznym aspektem przywództwa politycznego jest zaspokojenie potrzeb władzy i przynależności. Istotną rolę odgrywa również wzmocnienie poczucia tożsamości – zarówno rządzących jak i rządzonych. Proces zachodzi w sposób reprezentacyjny – organy przedstawicielskie reprezentują interesy większej grupy ludzi,
- przywództwo religijne – celem jest osiągnięcie określonego stanu psychicznego, poszukiwanie rozwiązań problemów eschatologicznych, odnalezienie sensu życia i odpowiedzi na pytania natury egzystencjalnej. Przywódca religijny pełni

[73] R. M. Stodgill, *Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research*, New York 1974.

58:7018649492

rolę pośrednika, często także autorytetu dla grupy rządzonej w procesie poszukiwania sposobów zaspokojenia wymienionych wcześniej potrzeb,

- przywództwo biznesowe – najważniejsze cele tego rodzaju przywództwa to osiągnięcie zysku, utrzymywanie konkurencyjności na rynku oraz ciągłe dbanie o rozwój organizacji. Psychologicznym aspektem jest zaspokojenie potrzeb życiowych, osiągnięcie satysfakcji z pracy i zysku, osiągnięcie poczucia spełnienia. Proces zachodzi poprzez odpowiedni podział zadań i koordynację procesów w grupie, liczy się także kreatywność w poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań,
- przywództwo wojskowe – celem jest osiągnięcie sukcesów strategicznych takich jak wygrywanie potyczek, zajęcie lub wyzwolenie określonego terytorium, realizacja strategicznych celów militarnych (w czasie wojny) oraz zapewnienie bezpieczeństwa określonego terytorium, rozbudowa infrastruktury wojskowej, odstraszanie potencjalnych przeciwników (w czasie pokoju). Psychologicznymi aspektami są utrwalenie poczucia bezpieczeństwa wśród obywateli strzeżonego przez armię terytorium a także wywołanie chęci do gotowości do jego obrony. Przywództwo wojskowe jest silnie zhierarchizowane, opiera się na rozkazach, które podlegli przywódcy są zobowiązani bezwzględnie wykonać.

Znając już czynniki wyróżniające przywództwo polityczne od innych jego rodzajów dotykających częściowo sfery polityki, należy wyróżnić typy przywództwa politycznego ściśle powiązane z reżimem politycznym panującym w danym państwie. Są to:

- przywództwo demokratyczne,
- przywództwo niedemokratyczne (o charakterze autorytarnym lub totalitarnym).

Przywództwo demokratyczne można krótko scharakteryzować jako przywództwo polityczne realizowane w reżimie demokratycznym. Do charakterystycznych cech tego typu przywództwa należy ścisłe powiązanie przywódcy ze swoimi zwolennikami w realizacji celów politycznych. Obie strony są równorzędne, a także panuje powszechne przekonanie, że to opinia publiczna kształtuje kierunki polityki przywódców politycznych, pochodzących zresztą z wyborów powszechnych jako przedstawiciele ludu. Elekcja jest jednym z warunków funkcjonowania reżimu demokratycznego. Przywódcy wybrani w ten sposób dalej poddawani są ograniczeniom (w dużej mierze prawnym) znacznie wpływającym na kształt prowadzonej przez nich polityki. Mowa tutaj o ograniczeniach związanych z kadencyjnością pełnionej

59:8454218561

funkcji, która pociąga za sobą także różnego rodzaju pozaprawne czynniki ograniczające przywództwo, takie jak nieustanne zabieganie o uznanie ze strony wyborców i własnego środowiska politycznego, konieczność dostosowywania swojego stylu rządzenia do takiego, jakiego opinia publiczna oczekuje, prowadzenie konsultacji społecznych itp. Ograniczenia te mają na celu hamowanie autorytarnych zapędów przywódców, zapewnienie ciągłego poszanowania praw człowieka i obywatela oraz ustanowienie pewnych granic funkcjonowania władzy[74].

Ze względu na stanowiska zajmowane w organach władzy państwowej można wyróżnić następujące typy przywództwa politycznego w reżimie demokratycznym:

- przywództwo prezydenckie – sprawowane przez prezydenta. Stanowisko to jest charakterystyczne przede wszystkim dla systemów konstytucyjnych opartych na silnej egzekutywie. Wyboru na to stanowisko dokonuje się w sposób pośredni (poprzez organ, którego skład został wyłoniony wcześniej przez obywateli np. parlament) lub bezpośredni (w wyborach powszechnych)[75],
- przywództwo premierowskie – sprawowane przez osobę stojącą na czele gabinetu sprawującego władzę wykonawczą, najczęściej określaną mianem premiera. Najczęściej jest przedstawicielem większości parlamentarnej[76],
- przywództwo partyjne – sprawowane przez lidera partii.

Wyżej wymienione typy są trzema podstawowymi w odniesieniu do przywództwa politycznego w demokracji. Należy jednak zauważyć, że w zależności od systemu politycznego lub przyjętej nomenklatury nazwy typów będą się różniły (np. w Niemczech będziemy mieli do czynienia z przywództwem kanclerskim).

Typy przywództwa politycznego w państwie o reżimie demokratycznym można też wyróżnić w kontekście przewodzenia grup biorących czynny udział w polityce. Takim przywództwem jest na przykład przywództwo parlamentarne, w którym dodatkowo można wyróżnić: przywództwo marszałkowskie – przewodzenie pracami parlamentu, przywództwo grupy parlamentarnej (klubu parlamentarnego), przywództwo większości parlamentarnej, przywództwo mniejszości parlamentarnej (lider opozycji)[77].

Przywództwo niedemokratyczne odnosi się z kolei do relacji przywódcy i jego zwolenników w państwie rządzonym w sposób autorytarny lub totalitarny. Charakteryzuje się

[74] T. Słomka, *Stan demokracji konstytucyjnej w Polsce na tle modelu transformacji systemowej*, [w:] (red.) T. Słomka, *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019, s. 15.
[75] R. Glajcar*, Instytucja prezydenta w Polsce, Czechach i Słowacji w latach 1989-2000*, Toruń 2005, s. 19.
[76] M. Hartliński, *Przywództwo*…, s. 95-96.
[77] Ibidem, s. 66.

60:4754409367

podejmowaniem decyzji przywódczych bez prowadzenia konsultacji społecznych a także zazwyczaj nieograniczoną decyzyjnością i czasem sprawowania władzy przez przywódcę (nie istnieje kadencyjność, lub jest ona pozorna). Może też istnieć rozbieżność pomiędzy celami polityki oczekiwanymi przez społeczeństwo, a tymi realizowanymi przez władzę. W państwach autorytarnych częściej niż w demokratycznych dochodzi do legitymizowania podmiotu rządzącego ze względu na jego wyjątkowe cechy przywódcze. Charakterystyka przywództwa autorytarnego i totalitarnego zostanie szerzej omówiona w dalszej części pracy.

Przywództwo polityczne w Chińskiej Republiki Ludowej jest bez wątpienia autorytarne, natomiast warto zwrócić uwagę na często powtarzane przez władzę pojęcie demokracji ludowej, jak politycy chińscy zwykli nazywać ustrój panujący w ich państwie. Podkreślony jej tutaj ludowy czynnik ustroju ma charakter tautologiczny, skoro etymologicznie demokracja zawiera w sobie pojęcie ludu. Władza, pomimo braku jakiejkolwiek kontroli ustrojowo-społecznej, ma według tej koncepcji i tak realizować cele przez społeczeństwo pożądane. Dzieje się tak dlatego, że politycy łącznie z tymi o najwyższej pozycji w hierarchii Komunistycznej Partii Chin często wyjeżdżają na prowincje prowadzić konsultacje społeczne, co pozwala im na stworzenie wrażenia o wsłuchiwaniu się w głos ludu. Takie zachowania są charakterystyczne dla konfucjańskiej myśli dotyczącej funkcjonowania państwa, którą autor szerzej analizuje w kolejnym rozdziale.

Na koniec rozważań, należy dodać, że poza omówionymi powyżej typami przywództwa, istnieje wiele innych propozycji typologii przywództwa politycznego. Podzielić je można między innymi według następujących kryteriów:

- ze względu na sposób podejmowania decyzji: demokratyczne – przywódca podejmuje decyzje po konsultacji z grupą, autorytarne – przywódca podejmuje decyzje bez konieczności konsultacji jej z grupą, liberalne – decyzje podejmuje grupa, przywódca jedynie koordynuje jej działania,
- ze względu na zasięg decyzyjności: międzynarodowe – proces przywództwa jest niezależny od granic państwowych, regionalne – proces przywództwa przebiega na obszarze większym niż jedno państwo (może to być np. kontynent, organizacja zrzeszająca państwa pozostające w swoim sąsiedztwie itp.), państwowe – decyzje dotyczą osób znajdujących się obszarze jednego państwa, lokalne – decyzje dotyczą osób zamieszkujących obszar wewnątrz danego państwa,
- ze względu na system społeczny: hierarchiczne – gdy przywódca jest osobą dominującą w społeczeństwie, rozproszone – gdy przywódca pełni rolę

61:1319195922

koordynatora procesu decyzyjnego, w którym, uczestniczy całe społeczeństwo lub jego przedstawiciele[78],

- na podstawie rodzaju prawomocnego panowania: tradycyjne – źródłem przywództwa jest zwyczaj (np. dziedziczenie), legalne – źródłem przywództwa jest prawo stanowione, charyzmatyczne – źródłem przywództwa jest charyzma przywódcy[79],
- ze względu na liczbę podmiotów pełniących rolę przywódczą: indywidualne – jeden podmiot, zbiorowe – wiele podmiotów (z racji tego, że nawet w kolektywnym przywództwie często wykształca się dominująca jednostka przywódcza, rzadko w systemach politycznych występuje sytuacja, że przywództwo sprawowane jest stricte zbiorowo. Przykładem tego typu przywództwa może być system polityczny San Marino, w którym rola głowy państwa pełniona jest zawsze przez dwóch kapitanów regentów).

1.6.3. Przywództwo polityczne w różnych reżimach politycznych

Przez pojęcie reżimu politycznego rozumie się układ zasad formalnych i nieformalnych regulujących działania głównego ośrodka (ośrodków) władzy politycznej, oraz sposób jego (ich) relacji ze społeczeństwem. Reżim jest zatem formą organizacji politycznej państwa. Reżimy dzielą się na demokratyczne i niedemokratyczne. Reżimy demokratyczne różnią się między sobą systemem rządów, w każdym systemie występuje inny podział uprawnień pomiędzy głównymi ośrodkami władzy. Z tego względu wyróżnia się m.in. systemy: parlamentarno-gabinetowy, prezydencki, semiprezydencki, parlamentarno-komitetowy. Z kolei reżimy niedemokratyczne dzielą się na reżimy autorytarne i totalitarne[80].

Niezależnie od reżimu politycznego, w jakim danej jednostce przyszło funkcjonować, musi ona pokonać pewną drogę aby stać się przywódcą politycznym. Może ona być względnie prosta – potomkowie (syn/córka) przywódcy mają ją ułatwioną zazwyczaj niezależnie od reżimu. W reżimach niedemokratycznych uzyskują oni przywództwo dzięki odziedziczeniu stanowiska (monarchie), namaszczenia na następcę (przywództwo autorytarne) lub łatwiejszemu startowi kariery w grupie rządzącej (przywództwo autorytarne z dominującą rolą

[78] Powyższe rozróżnienia za: P. Żukiewicz, *Przywództwo*…, s. 52.
[79] M. Weber, *Trzy czyste typy prawomocnego panowania,* przekł. B. Chwedończuk [w:] (red.) W. Dereczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki*, Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1975, s. 539.
[80] M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje* [w:] (red.) M. Żmigrodzki, B. Dziemidok-Olszewska, *Współczesne systemy polityczne*, Warszawa 2007, s. 14-17.

62:4037035569

jednej partii). W demokracjach natomiast z uwagi na pochodzenie często od razu zyskują sporą grupę sympatyków. Niemniej jednak, mogą oni swój autorytet w każdym z tych przypadków łatwo utracić, jeżeli ich rządy będą nieskuteczne.

Problematyka tego podrozdziału będzie koncentrowała się na tym jak przebiega droga do objęcia stanowiska przywódczego oraz jakie cechy powinien mieć przywódca, aby zdobytą władzę utrzymać i zyskiwać coraz większe poparcie zwolenników. W zależności od panującego reżimu politycznego droga do przywództwa może być łatwiejsza lub trudniejsza.

Maciej Hartliński podkreśla, że przywódcą zostaje osoba, która zajmuje najwyższą pozycję w grupie. Proces zajmowania tejże pozycji zachodzi według kilku zasad zawartych w czterech hipotezach. Hipotezy M. Hartlińskiego konweniują z trzema wspomnianymi wcześniej paradygmatami:

- uwypukleniu wybitnej jednostki – wedle tej hipotezy, przywódcami politycznymi zostają osoby posiadające wybitną osobowość i określone przymioty pozwalające jej na zdobycie poparcia wśród osób, w stosunku do których przywództwo jest sprawowane. Przykładami weryfikującymi tę hipotezę są wielcy wodzowie, zazwyczaj sprawdzeni w wielkich wydarzeniach politycznych, takich jak: wojny (Adolf Hitler, Józef Stalin), obrona i odbudowa kraju (Winston Churchill, Wołodymyr Zełenski), walka z zastanym systemem politycznymi społecznym (Nelson Mandela, Lech Wałęsa),
- sprzyjających okolicznościach społeczno-politycznych (paradygmaty: sytuacyjny i kulturowo-instytucjonalny) – hipoteza ta jest przeciwna poprzedniej. Zwraca uwagę nie na osobowość jednostki co na odpowiednie okoliczności polityczne i historyczne, a także na nastroje panujące wśród społeczeństwa. Akcentuje wyjątkowość sytuacji politycznej, w jakiej dane jednostki się znajdują. Uwarunkowania historyczne i kulturowe stwarzają pewne sytuacje polityczne, które pozwalają przypadkowym osobom znajdującym się we właściwym miejscu we właściwym czasie powierzyć stanowisko przywódcze,
- współgraniu przekonań przywódcy politycznego i jego zwolenników (paradygmat interakcyjny) – występuje tutaj zwrócenie szczególnej uwagi na relacje przywódcy z osobami mu podległymi. Obie strony są zwolennikami określonych wartości i norm, łączą ich wspólne cele polityczne. Posiadanie tej samej wizji rzeczywistości oraz kierunku rozwoju jest najważniejszym

63:7678656321

z czynników warunkujących stabilność i skuteczność przywództwa politycznego,

- jednoczesnym zaistnieniu sprzyjających okoliczności dla wybitnej jednostki (paradygmaty: sytuacyjny i wybitnej jednostki) – w tym przypadku zakłada się, że stabilne przywództwo polityczne wystąpi tylko wtedy jeżeli odpowiednia osobowość przywódcy będzie współgrać ze sprzyjającymi warunkami społeczno-politycznymi. Bez zaistnienia obu tych zjawisk, przywództwo polityczne nie będzie skuteczne.

Zdaniem Margaret Hermann przywódcę charakteryzuje pięć następujących cech. Forma przywództwa zależy od ich charakteru i proporcji: 1) osobowość i rodowód lidera, 2) charakter grupy i sympatyków, którym lider przewodzi, 3) natura więzi łączącej lidera z jego zwolennikami, 4) kontekst, w którym przywództwo jest sprawowane, 5) efekty konkretnych przypadków interakcji między liderem a grupą, której przewodzi[81].

Wśród czynników decydujących o staniu się przywódcą ważne są również indywidualne cechy i motywy samego przywódcy. Motywy mogą pochodzić od tych charakterystycznych dla większości ludzi, jak: ambicja, chęć bycia sławnym, chęć wywierania wpływu na innych, dążenie do posiadania dużej ilości pieniędzy itp., lub mogą być one stricte związane ze środowiskiem politycznym: dążenie do sprawowania władzy publicznej, aktywność polityczna, poczucie misji politycznej, zaangażowanie ideologiczne[82].

Poza wspomnianymi cechami wewnętrznymi wpływ na to czy dana jednostka zostanie przywódcą mają także czynniki zewnętrzne. W historii wiele razy zdarzało się, że to sytuacja tworzyła lidera politycznego. Winston Churchill i Charles de Gaulle stali się ikonami nie tylko ze względu na swoje cechy osobowe ale również ze względu na sytuację (rzeczywistość wojenną), w której przyszło im sprawować przywództwo.

Nie ma przywództwa bez sytuacji, ale też nie ma sytuacji, które bezpośrednio kreowałyby przywódcę – proces ten zależy przede wszystkim od wspomnianych wcześniej cech osobowości. Bez nich sprawowanie funkcji przywódczej byłoby niemożliwe. Odwołując się do przytoczonego przykładu, W. Churchill i Ch. de Gaulle byli przywódcami nie dlatego, że wybuchła wojna, ale dlatego, że posiadali takie cechy osobowości, które pozwoliły im na sprostanie byciu w roli przywódcy w wojennych czasach. Jerzy Sielski wyróżnił cztery rodzaje

[81] M.G. Hermann, *Elementy przywództwa,* [w:] (red.) J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo 2*, Warszawa 1998, s. 298.
[82] M. Hartliński, *Przywództwo…*, s. 61.

64:1260029943

osobowości, które pozwalają na osiągnięcie sukcesu jako przywódca polityczny – sukces każdej z nich może zostać ułatwiony przez sprzyjające okoliczności:

- osobowości silne – odnoszą sukces w czasie kryzysu politycznego, w tym wojny (np. Winston Churchill, Charles de Gaulle),
- osobowości konsekwentne – odnoszą sukces w czasie tranzycji (np. Václav Havel),
- osobowości spokojne – odnoszą sukces w sytuacji pokryzysowej (np. Dwight Eisenhower),
- osobowości perfekcyjne – odnoszą sukces w sytuacji stabilnej (np. James Carter)[83].

Przedstawione powyżej rozróżnienie odnosi się do cech osobistych i zdarzeń towarzyszących przywództwu politycznemu niezależnie od rodzaju reżimu politycznego w jakim zachodzi. Na potrzeby tej pracy należy jednak przeprowadzić rozróżnienie charakterystyki i dróg przywództwa pomiędzy poszczególnymi reżimami politycznymi.

Tomasz Langer, uważa że pojęcie reżimu politycznego składa się z dwóch części:

- całokształtu zasad, na których opiera się system władzy w państwie,
- ogółu metod, którymi władza państwowa posługuje się w stosunkach z obywatelami i zorganizowanymi postaciami życia społecznego w praktyce[84].

Ten sam autor dokonuje wyróżnienia cech, które powinny wystąpić aby dany reżim mógł zostać uznany za demokratyczny: w państwie istnieją instytucje i procedury zabezpieczające obywatelom możliwość wpływania na działalność organów państwowych – ten wpływ przejawia się poprzez kreację składu tych organów (wolne wybory), możliwość ich kontroli (kadencyjność, dostęp do informacji publicznej) i korygowania bieżących działań (inicjatywa ustawodawcza). Ponadto, organy państwowe realizują cele aprobowane przez co najmniej większość społeczeństwa, a rządzeni oceniają reżim jako demokratyczny.

W reżimie demokratycznym przywódca działa w ramach dużej grupy społecznej, zajmuje pozycję władczą (najczęściej uwarunkowaną prawnie), musi funkcjonować w sposób aktywistyczny a jego postępowanie jest legitymizowane przez grupę.

Wspomniana legitymizacja objawia się następująco: przywódca jest wybierany przez lud, nad którym sprawuje władzę (poprzez przeprowadzenia wolnych wyborów), działanie

[83] J. Sielski, *Osobowość polityczna idealnego polityka* [w:], (red.) E.M. Marciniak, T. Mołdawa, K. Wojtaszczyk, *Etyka i Polityka*, Warszawa 2001, s. 180-182.
[84] T. Langer, *Typ i forma państwa socjalistycznego*, Poznań 1977, s. 62.

65:1120956340

przywódcy jest ograniczone przez prawo i kadencyjność a także kontrolowane przez odpowiednie organy

Podsumowując, w państwie demokratycznym przywódca polityczny funkcjonuje w sferze prawnych reguł, które wyznaczają obszar jego możliwości działania a także stwarzają ograniczenia. Naruszenie tych norm jest zazwyczaj równoznaczne z końcem postrzegania przywódcy jako demokratycznego.

Jerzy Sielski przedstawia własną typologię procesów drogi do przywództwa w państwach demokratycznych. Wyróżnił on drogi o charakterze: zwycięskim – poprzez wygraną w głosowaniu; negocjacyjnym – w wyniku negocjacji kilku ośrodków politycznych; sytuacyjnym – szczególna sytuacja polityczna (lub niespodziewany układ polityczny) sprawia, że dana osoba zostaje przywódcą; dyspozycyjnym – władny podmiot polityczny podejmuje decyzję o tym, kto ma objąć stanowisko przywódcze.

Drugą grupę reżimów stanowią reżimy niedemokratyczne (autorytarny i totalitarny). Reżimy te są uznawane za niedemokratyczne w momencie gdy przejawiają co najmniej kilka z wymienionych cech: 1) obywatele nie mają wpływu na działalność organów państwowych – dziać się tak może ze względu na brak zaistnienia odpowiednich przepisów prawnych, ale też ze względu na niewykorzystywanie przez władze istniejących przepisów dających taką możliwość. Przyczyny ich niewykorzystywania są w państwie niedemokratycznym niezależne od obywateli; 2) działalność organów państwowych jest poza kontrolą społeczną; 3) organy państwowe same ustalają cele swoich działań; 4) obywatele nie mają wpływu na obsadę organów państwowych; 5) organy przedstawicielskie nie istnieją (lub ich rola nie jest istotna); 6) ograniczane są wolności i prawa jednostki; 7) występuje przymus fizyczny, jako jeden ze środków sprawowania władzy[85].

Pod pojęciem reżimu autorytarnego może kryć się wiele różnych systemów politycznych. W ogólnym znaczeniu reżim autorytarny oznacza każdy system polityczny, który nie jest demokracją[86]. Juan J. Linz wyróżnił cztery fundamentalne cechy charakteryzujące autorytaryzm: 1) ograniczony pluralizm polityczny – dopuszczalne jest pewne zróżnicowanie przekonań, natomiast jest to stan rzeczy bardziej tolerowany niż uznawany, 2) brak silnego zideologizowania – ideologia państwowa, która określałaby wizję idealnego porządku politycznego nie występuje (w przeciwieństwie do totalitaryzmu), 3) nie występuje postulat

[85] J. Kuciński*, Nauka o państwie i prawie,* Warszawa 2008, s. 101.
[86] M. Bankowicz, *Autorytaryzm i totalitaryzm – analiza porównawcza*, [w:] (red.) W. Kozub-Ciembroniewicz, H. Kowalska-Stus, B. Szlachta, M. Kiwior-Filo, *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, Kraków 2010.

66:1156010457

mobilizacji politycznej społeczeństwa, 4) władza rządzącej jednostki lub grupy jest generalnie słabo zdefiniowana formalnie. W obrębie aparatu władzy dominują struktury wojskowe, biurokratyczne i policyjne[87].

Ten sam autor dokonuje klasyfikacji systemów autorytarnych według podanych poniżej siedmiu typów: 1) biurokratyczno-wojskowy – grupa sprawująca władzę wywodzi się z wysokich kręgów aparatu państwowego i wojskowego. Występuje pluralizm polityczny. Nie ma wolnej rywalizacji wyborczej, 2) organicznego statalizmu – występuje hierarchiczny porządek państwa, pluralizm występuje, ale nie na gruncie politycznym, a na poziomie grup interesów i gospodarki, 3) mobilizacji postdemokratycznej – powstaje po załamaniu się źle zarządzanego reżimu demokratycznego, na podstawie wcześniejszych niedociągnięć powstaje masowa partia polityczna starająca się wprowadzić dominującą ideologię, 4) mobilizacji postniepodległościowej – powstaje po zwycięskim zakończeniu walki o niepodległość, kiedy społeczeństwo nie jest w stanie zbudować trwałych struktur demokratycznych lub też nastroje nacjonalistyczne są na tyle silne, że wizja demokracji przegrywa z kultem jednostki (pojęcie ojca niepodległości, ojca założyciela), 5) posttotalitarny – powstaje gdy państwo będące wcześniej totalitarnym odstąpiło od kontynuowania tej drogi, 6) niedoskonałego totalitaryzmu – powstaje gdy rozwój państwa w kierunku totalitaryzmu zostaje z jakichś powodów zahamowany. Reżim autorytarny może wtedy stosować pewne procedury charakterystyczne dla totalitaryzmu, jednak nie będą one tak wyraziste, 7) rasistowskiej demokracji – istnieje potwierdzona prawnie dominacja mniejszościowej grupy rasowej nad większością. W uprzywilejowanej grupie obowiązują demokratyczne reguły[88].

Przywództwo w państwach autorytarnych charakteryzuje się większym naciskiem na cechy i umiejętności danego przywódcy, niż na sposób obejmowania przez niego władzy[89]. Charakteryzuje się przedstawionymi poniżej cechami:

- przywódca podejmuje decyzje samodzielnie. Zazwyczaj nie są one konsultowane ze współpracownikami, doradcami itp.,
- przywódca w swoim działaniu zazwyczaj nie zwraca uwagi na opinię publiczną, jego władza często jest jednak przez obywateli legitymizowana – wynika to z szacunku obywateli dla pewnych cech przywódcy, przekonania o dążeniu do wspólnych celów, poczucia bezpieczeństwa itp.,

[87] J.J. Linz, *Totalitaryzm i autorytaryzm*, [w:] (red.) J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Warszawa 1995, s. 310.
[88] J.J. Linz, *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, [w:] (red.) F.I. Greenstein, N.W. Polsby *Handbook of Political Science*, tom III, Addison-Wesley 1975, rozdz. IV.
[89] M. Harliński, *Przywództwo…*, s. 78.

67:7433204822

- działanie przywódcy w teorii jest ograniczone przez wyznaczniki znane z państw demokratycznych (prawo, kadencyjność), w praktyce jednak wszystkie te instytucje działają jedynie w sposób pozorny lub marionetkowy.

Natomiast w reżimie totalitarnym władza i przywództwo często wprowadzają pewną sferę sacrum do swoich rządów, zastępując niejako religie. Oficjalna doktryna państwowa nosi znamiona religijności. Takie korelacje występowały w europejskich totalitaryzmach dwudziestolecia międzywojennego. Jednostka stojąca na czele państwa (np. führer, duce), pełniła tę samą rolę co religijni mistrzowie, osoby otaczane kultem, a oficjalna ideologia stawała się czymś w rodzaju nowej doktryny religijnej[90].

Pozycję przywódcy-wodza w państwie totalitarnym określona została przez Marię Zmierczak. Przedstawiła ona kilka wniosków składających się na elementy, na które należy zwrócić uwagę podczas prowadzenia badań nad pozycją wodza w państwie totalitarnym:

- pozycja wodza jest tym silniejsza, im większe jest nasilenie elementów takich jak ideologizacja czy terror. Dzieje się tak dlatego, iż system polityczny, który dąży do całkowitej kontroli nad każdą z jednostek w naturalny sposób wymaga istnienia wodza. Władza zorganizowana w sposób kolektywny lub podzielony nie pozwoli osiągnąć tego samego, gdyż taki stan rzeczy wymusza pojawienie się zróżnicowania w społeczeństwie co osłabia kontrolę ze strony władz,
- pozycja wodza może być wskaźnikiem przemiany systemu totalitarnego w autorytarny. System totalitarny nie może przetrwać w momencie kiedy wódz zostaje poddany kontroli ze strony grupy, lub gdy pewne dziedziny funkcjonowania państwa są wyjęte spod jego wpływu (np. sądownictwo),
- pozycja wodza może być również wyznaczana przez kwestię sukcesji – zazwyczaj w państwach totalitarnych ten problem nie jest rozwiązany,
- siła wodza jest zależna od stopnia popularności głoszonej przez niego ideologii
- istotnym elementem w badaniach jest również sposób dojścia wodza do władzy – badać należy sam proces dojścia a także stopień poparcia społecznego dla dyktatora[91].

[90] J. G. Otto*, O rząd dusz – reżim totalitarny a religia*, [w:] (red.) M. Marczewska-Rytko, D. Maj*, Politologia religii*, Lublin 2018, s. 203-204.
[91] M. Zmierczak, *Totalitarni wodzowie – problemy metodologiczne,* [w:] (red.) W. Kozub-Ciembroniewicz, H. Kowalska-Stus, B. Szlachta, M. Kiwior-Filo, *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, Kraków 2010.

68:8053000350

W państwach autorytarnym i totalitarnym, w których instytucja wyborów nie występuje bądź ma charakter jedynie fasadowy, wyróżnić można kilka możliwych dróg prowadzących do objęcia stanowiska przywódczego w państwie. Zdaniem autora tymi drogami są:

- pochodzenie – urodzenie się w rodzinie zaangażowanej w sprawowanie władzy państwowej niewątpliwie ułatwia drogę do sprawowania przywództwa politycznego. W wielu państwach niedemokratycznych władza przechodziła z rodzica na dziecko (w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej po Kim Ir Senie władzę sprawował jego syn – Kim Dzong Il, po jego śmierci władzę przejął jego syn – Kim Dzong Un. W Turkmenistanie po prezydencie Gurbangulym Berdimuhamedowie prezydentem został jego syn Serdar), lub była sprawowana przez innych członków rodziny (na Kubie po Fidelu Castro władzę przejął jego brat – Raul). Znane są również przypadki obejmowania władzy przez osoby pochodzące z rodzin osób wpływowych lub takich, które w przeszłości wsławiły się w ważnych dla państwa historycznych wydarzeniach (Xi Jinping, obecny przywódca ChRL jest potomkiem jednego z założycieli ChRL),
- namaszczenie – w tym przypadku przywódca wyznacza osobę, najczęściej kogoś ze współpracowników lub zaufanych ludzi, która obejmie po nim stanowisko przywódcze. Ten proces zachodzi również w momencie gdy obcy kraj ustanawia przywódcę w innym państwie,
- droga od podstaw – polityk nieurodzony w znaczącej rodzinie, a także nieposiadający zaufanych ludzi wśród władz centralnych, lub kompletnie nieznany musi sam zorganizować sobie drogę do przywództwa. Zazwyczaj taka droga oznacza robienie kariery kolejno na wszystkich szczeblach (począwszy od lokalnych) organizacji rządzącej krajem, budowanie swojego prestiżu, pozyskiwanie zwolenników, tak by w konsekwencji zostać ważną postacią w państwowej hierarchii co pozwoli na ubieganie się o stanowisko przywódcze[92].

[92] Opracowanie własne.

69:6710668819

1.7. Konceptualizacja metodologiczna badań nad chińskim przywództwem politycznym

Spośród przedstawionych wcześniej paradygmatów badań nad przywództwem politycznym autor wybrał paradygmat sytuacyjny (instytucjonalno-kulturowy) osadzony w kontekście autorytarnego reżimu socjalistycznego i w kulturze chińskiej opartej na konfucjanizmie jako właściwy do badań nad przywództwem współczesnej ChRL. Ten paradygmat we współczesnych badaniach winien być uzupełniony o nowe i inne elementy badawcze, które wiążą się z pozostałymi paradygmatami. Dlatego autor przyjmuje perspektywę sytuacyjną (instytucjonalno-kulturową) o poszerzoną o następujące elementy:

1. proces sprawowania władzy i walki o nią – walka o władze wiąże się ściśle z procesem zdobywania poparcia. Taki proces występuje zarówno w reżimie demokratycznym, jak i niedemokratycznym (z wyjątkiem monarchii dziedzicznych). W tym pierwszym zdobywa się uznanie wyborców, w tym drugim uznanie grupy sprawującej władzę. Przebieg drogi do władzy i kwestie biograficzne mogą stanowić istotny materiał w badaniach nad przywództwem. Ważnym elementem analizy jest również zwrócenie uwagi na podmiot (najczęściej zbiorowy), który wybiera przywódcę. Jakie są formy selekcji przywódców. Z kolei w procesie sprawowania władzy istotne są działania zmierzające do jej podtrzymywania oraz relacje przywódcy z jego najbliższym otoczeniem, zwolennikiem tego podejścia jest Przemysław Żukiewicz, który wyraźnie odróżnia paradygmat procesualny poza interakcyjnym, wybitnej jednostki i sytuacyjno-instytucjonalnym (lub jak chcą niektórzy dwoma: sytuacyjnym oraz instytucjonalnym).
2. Budowanie wizerunku przywódcy – obecnie coraz częściej pojawia się zjawisko neoprzywództwa. Jest to szczególny rodzaj relacji między przywódcą a jego zwolennikami, zorientowany na marketing. Istotną rolę w tym procesie odgrywa właśnie proces budowania wizerunku, przyciągania uwagi potencjalnych zwolenników, a coraz mniejsze znaczenie mają rzeczywiste predyspozycje przywódcy do rządzenia[93]. Uwzględnienie zjawiska neoprzywództwa jest ważnym elementem współczesnych badań nad przywództwem politycznym.

[93] A. Kasińska-Metryka, *Neoleadership Paradigm*, [w:] (red.) A. Kasińska-Metryka, T. Gajewski, *The Future of Political Leadership in the Digital Age Neo-Leadership, Image and Influence. Neo-Leadership, Image and Influence*, Kielce 2021.

70:6176781964

Perspektywę sytuacyjną (instytucjonalno-kulturową) dobrze przedstawił Aaron Wildavsky, który uznał przywództwo za nieodłączny element kultury – jedną z nich jest kultura autorytarna (obecna we współczesnej ChRL ale i w Chinach historycznie). W autorytaryzmie wybór przywódcy wpływa na to, jak wspierający wyborcy/poddani chcą widzieć późniejszy proces decyzyjny. Jeśli przywódca nie radzi sobie z rządzeniem można go zmienić dzięki działaniom silnej grupy. Hierarchiczna kultura w autorytaryzmie (wzmacniana w ChRL przez kolektywizm i konfucjanizm) sprawia, że przywódca nie zawsze musi być charyzmatyczny, natomiast musi utrzymywać istniejący porządek i normy, jego władza nie musi być ograniczona czasowo. Kontakt społeczny przywódcy z resztą społeczeństwa jest ograniczony. Reżim autorytarny sprzyja pojawieniu się o tyle silnego przywódcy, że będzie w stanie podporządkować otaczającą elitę, która wpływa na jego utrzymanie się przy władzy. Instytucje państwowe muszą być zależne od woli przywódcy żeby przetrwać – dzięki temu reżim jest stabilny[94].

W interesującym autora kontekście autorytaryzmu chińskiego na przywództwo wpływ mają zatem okoliczności i sytuacja polityczno-społeczna. W układzie chińskim występuje jednak rozmycie odpowiedzialności – za złe decyzje szuka się kozłów ofiarnych, zataja się informacje, usuwa się nielojalnych polityków, ogranicza się dopływ wiadomości politycznych do społeczeństwa, silne jest działanie propagandy a hierarchia partyjna rozbudowana. Wymienione okoliczności wpływają na umocnienie roli przywódcy.

1.7.1. Model Haughtona

Model Tima Haughtona pozwala na przeprowadzenie kontekstualnej analizy przywództwa politycznego. Z racji małej skali obszaru przeprowadzanej analizy pozwala uzyskać w miarę miarodajne wyniki. O ile podejście A. Wildavskiego można potraktować jako pewne ramy badania przywódcy w paradygmacie sytuacyjno-kulturowym, o tyle model Haughtona pokazuje w bardziej precyzyjny sposób elementy, które należy zbadać.

Tim Haughton po raz pierwszy zastosował ten model podczas badania przywództwa Vladimira Mečiara na Słowacji. Wyróżnił on pięć poziomów otoczenia lidera politycznego, które wpływają na wydawane przez niego decyzje i przyjmowane strategie politycznych działań. Sam lider pozostaje jednak motorem tych działań. Wspomniane poziomy otoczenia

[94] A. Wildavsky, *Kulturowa teoria przywództwa*, [w:] (red.) J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo*, t.2., Warszawa 1998, s. 274-287.

71:1575138049

przedstawiają się następująco: 1) partia, 2) koalicja, 3) ramy instytucjonalne, 4) opinia publiczna, 5) środowisko międzynarodowe.

Powiązanie lidera z otoczeniem można przedstawić również w formie pierścienia:

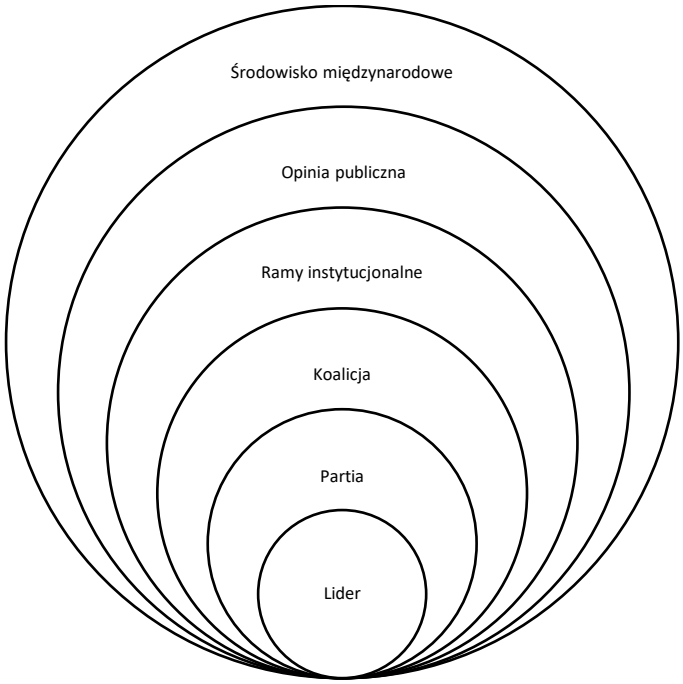

ryc. 1. Kontekstualny model badania przywództwa politycznego Haughtona[95].

Kształt pierścienia dobrze oddaje założenia modelu Haughtona. Lider znajduje się w jego centrum jako motor działań, pozostałe konteksty znajdują się w bliższym lub dalszym oddaleniu od lidera, wpływając na jego decyzje oraz na siebie wzajemnie. Co ważne, według podanego modelu badać można zarówno sferę instytucjonalno-prawną (jak prawne powiązania między poszczególnymi okręgami na schemacie, wzajemną zależność instytucji) jak i nieformalne aspekty przywództwa (relacje, sposób podejmowania decyzji, wpływania na otoczenie itp.). Podział na czynniki instytucjonalno-prawne i indywidualne jest tym bardziej istotny, jeżeli badaczowi zależy na ukazaniu całości sfer wpływów lidera i jego relacji z otoczeniem.

Podział na poszczególne konteksty ma istotne znaczenie w przypadku użycia powyższego modelu do badań nad przywództwem. Do każdego z kontekstów można zastosować odpowiednie metody badawcze. Analiza nie skupia się zatem tylko na działalności lidera, ale obejmuje szerokie spektrum czynników w jego otoczeniu. Poza badaniami nad

[95] Opracowanie własne na podstawie: T. Haughton, *Constraints And Opportunities of Leadership in Post-communist Europe,* Birmingham 2005.

72:7550493507

liderem przeprowadza się zatem na przykład analizę systemu partyjnego, relacji koalicyjnych czy wreszcie systemu organizacji międzynarodowych, w którym danemu liderowi przyszło działać.

Co istotne, poszczególne okręgi schematu nachodzą na siebie, a zatem model ten pozwala na precyzyjne scharakteryzowanie nie tylko relacji lidera z poszczególnymi elementami otoczenia, ale też poszczególnych elementów otoczenia między sobą. Takie działania umożliwiają osadzenie badań w odpowiednich ramach kontekstowych – sytuacji politycznej obszaru, którym przywódca zarządza.

Pomimo tego, że model Haughtona stanowi podstawę do badań w reżimie demokratycznym, to jego uniwersalność umożliwia zastosowanie go także do analizy przywództwa w Chińskiej Republice Ludowej. Należy jednak dokonać pewnych korekt w schemacie, związanych ze specyfiką chińskiego ustroju politycznego. Tak więc poszczególne okręgi na schemacie (począwszy od lidera, skończywszy na środowisku międzynarodowym) nazwane zostałyby następująco: 1) lider, 2) frakcja partyjna, 3) partia, 4) ramy instytucjonalne, 5) społeczeństwo, 6) środowisko międzynarodowe.

Istotne są dwie zmiany – z racji tego, że ChRL jest państwem jednopartyjnym (co prawda Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych ma w swoim składzie mniejsze partie, natomiast są one mało liczne i w pełni uzależnione od Komunistycznej Partii Chin) punkt dotyczący koalicji nie ma racji bytu. Pomimo tego, w KPCh istnieją rywalizujące ze sobą frakcje. Dlatego to właśnie frakcja partyjna zostanie uznana za najbliższe otoczenie lidera, a partia zajmie miejsce koalicji w pierwotnym modelu. Kolejną zmianą jest zastąpienie opinii publicznej sformułowaniem „społeczeństwo" – w ChRL nie prowadzi się badań opinii publicznej. Społeczeństwo z reguły stroni od wypowiadania się na tematy polityczne, natomiast jest kilka czynników mogących świadczyć o pewnym niezadowoleniu społecznym – jednym z nich są małe lokalne protesty, które od czasu do czasu mają miejsce w ChRL (szczególnie widoczne były w czasie twardych lockdownów wprowadzanych w 2020 i 2022 roku w związku z pandemią COVID-19), drugą przesłanką świadczącą o pewnym niezadowoleniu w społeczeństwie jest ostrożne wycofywanie się władz z podjętych wcześniej decyzji czy nakreślonych planów, co może wskazywać na wprowadzanie pewnych ustępstw pod naciskiem społeczeństwa (np. zrezygnowanie z karania obywateli za niskie notowania w testowanym systemie zaufania społecznego w 2022 r.)[96].

[96] Opracowanie własne.

73:5312696076

1.7.2. Model decyzyjny

Autorami tego modelu są Victor Vroom i Philip Yetton, anglojęzyczna jego nazwa brzmi New Decision Model (NDM). Największy nacisk w badaniach w przypadku tego modelu kładzie się na sposób podejmowania decyzji przez przywódcę oraz rodzaj partycypacji w jej podjęciu przez najbliższe otoczenie przywódcy. Decyzje mogą być przez przywódcę podjęte bowiem najogólniej mówiąc na trzy sposoby:

- samodzielnie, bez konsultacji ze współpracownikami lub podwładnymi,
- samodzielnie, po konsultacjach ze współpracownikami lub podwładnymi,
- niesamodzielnie – podjęcie decyzji zostaje powierzone współpracownikom lub podwładnym.

W zależności od stopnia udziału współpracowników lub podwładnych autorzy wyróżnili kilka stylów podejmowania decyzji (od najbardziej autokratycznych do najbardziej demokratycznych).

Model ten można wykorzystywać dwojako. Kluczowe w tym modelu są pytania do tzw. drzewa decyzyjnego. Udzielenie odpowiedzi na te pytania może posłużyć zarówno badaczom, by określić rodzaj przywództwa prezentowany przez lidera, jak i samemu liderowi, by ustalić jakie przywództwo zastosować w danej sytuacji. Pytania te brzmią następująco:

I. Czy problem jest skomplikowany?
II. Czy lider ma wystarczająco dużą ilość informacji by podjąć dobrą decyzję?
III. Czy problem jest ustrukturyzowany?
IV. Czy akceptacja współpracowników lidera ma decydujący wpływ na stopień efektywności wprowadzenia w życie decyzji?
V. Czy jeśli lider sam podejmie decyzje, może mieć pewność, że zostanie ona zaakceptowana przez współpracowników?
VI. Czy osiągnięcie optymalnego rozwiązania jest także celem współpracowników lidera?
VII. Czy jest prawdopodobny konflikt pomiędzy współpracownikami w kontekście preferowanych przez lidera rozwiązań?[97]

Po uzyskaniu odpowiedzi na powyższe pytania można ustalić jaki rodzaj podejmowania decyzji przywódca preferuje. Autorzy wyróżnili trzy główne grupy stylów, w jakich decyzje mogą zostać podjęte:

- Styl autokratyczny:

[97] L. Kanarski, *Przywództwo we współczesnych organizacjach*, Warszawa 2005, s. 57.

74:5390259172

- AI – lider podejmuje decyzje samodzielnie na podstawie posiadanych przez niego informacji,
- AII – lider podejmuje decyzje samodzielnie po uzyskaniu potrzebnych informacji od współpracowników. Współpracownicy mogą być zapytani przez niego o zdanie, ale nie będą uczestniczyć w procesie poszukiwania rozwiązań problemu i podejmowania decyzji.

- Styl konsultacyjny:
  - CI – lider konsultuje się z najważniejszymi współpracownikami, z każdym z osobna rozmawiając na temat zaistniałego problemu. Są oni proszeni o sugestie. Lider jednak podejmuje decyzję samodzielnie – może ona być zgodna z poglądami zwolenników, ale nie jest to konieczność,
  - CII – lider konsultuje się ze współpracownikami na ogólnym zebraniu. Ostatecznie, podejmuje decyzje samodzielnie – może ona być zgodna z poglądami zwolenników, ale nie jest to konieczność.
- Styl demokratyczny:
  - GII – lider informuje współpracowników o problemie – razem próbują oni znaleźć właściwy sposób jego rozwiązania. Decyzja podejmowana jest wspólnie. Rola lidera ogranicza się do przewodzenia obradom, przedstawienia problemu i proponowania własnych rozwiązań.

W celu uszczegółowienia badań nad procesem decyzyjnym można zastosować metodę czynnikową. W przypadku badania przywództwa politycznego, badacz stara się wyodrębnić i przeanalizować najważniejsze czynniki, które miały wpływ na objęcie przez daną osobę stanowiska przywódczego lub podjęcie przez nią określonej decyzji politycznej[98]. Czynniki te mogą dotyczyć różnych sfer związanych z przywództwem (np. drogi do przywództwa, strategiczności podejmowanych decyzji, relacji ze zwolennikami, cech osobowościowych itp.). Każdy z czynników analizuje się osobno. Analiza ich wszystkich pozwoli na wyciągnięcie wniosków dotyczących całości przywództwa danej osoby. Tę metodę można wykorzystać również do porównań kilku przywódców.

[98] J. Sielski, *Teoretyczne aspekty*….

75:1018094777

1.7.3. Model drogi prowadzącej do celu

Za autora tego modelu uważa się Roberta House'a. Podobnie jak model sytuacyjny, koncentruje się na analizie działania lidera. W badaniach nad chińskim przywództwem będzie on istotny dla zbadania relacji lider-społeczeństwo, gdyż opiera się ona właśnie na nakreślaniu wspólnych celów, które wyznaczają drogę postępowania lidera politycznego. Na początek należy wspomnieć o trzech motywacjach wpływających na zaangażowanie się człowieka w podjęcie jakiegoś działania:

- możliwość zdobycia osiągnięć przy podjętym wysiłku,
- możliwość wystąpienia określonych skutków,
- opłacalność danego działania[99].

Rolą przywódcy jest przekonanie zwolenników do działania. Powinien zapewnić ich, że osiągnięcie pożądanych skutków będzie możliwe po podjęciu określonego wysiłku. Wyróżniono cztery typy zachowań przywódcy we wspomnianym procesie. Z racji tego że model drogi prowadzącej do celu opiera się na zależnościach pomiędzy liderem, zwolennikami i sytuacją poniższe rodzaje zachowań stanowią jednocześnie zmienną umieszczoną po stronie lidera:

- zachowanie dyrektywne – lider przekazuje zwolennikom czego od nich oczekuje, mówi w jaki sposób mają wykonać dane zadanie, podaje termin jego zakończenia. Nie angażuje się bezpośrednio w wykonywanie zadania przez zwolenników,
- zachowanie wymagające – lider wymaga wysokiego stopnia zaangażowania, stawia cele i wymaga efektów, wspiera zwolenników poprzez epatowanie pewnością siebie i skuteczne działanie,
- zachowanie ofiarne – lider stara się budować przyjacielskie stosunki ze zwolennikami, dba o ich dobre samopoczucie, jest otwarty na sugestie i dostępny w razie potrzeby,
- zachowanie partycypacyjne – lider angażuje się w pewne działania, dąży do rozwiązywania problemów, dba o porozumienie między pracownikami, analizuje i bierze pod uwagę ich sugestie, angażuje się w proces decyzyjny.

Zmienną po stronie zwolenników jest natomiast:

[99] G. Avery, *Przywództwo w organizacji. Paradygmaty i studia przypadków*, przekł. G. Dąbkowski, Warszawa 2009, s. 11.

76:2627502570

- satysfakcja zwolennika – dotyczy ona uczestnictwa w procesie przywództwa z konkretnym liderem. Jest on popierany przez zwolenników dopóki ci czują satysfakcję z wykonywanych z nim działań i osiąganych efektów. Satysfakcja, poza związkiem z zachowaniem lidera, wiąże się jeszcze z tak zwanym poczuciem kontroli:
    - wewnętrzne poczucie kontroli – przekonanie, że wszystko co się przydarza zależy od osoby wykonującej dane działanie. Osoby o wewnętrznym poczuciu kontroli będą odczuwać większą satysfakcję, gdy na ich czele stoi lider partycypujący,
    - zewnętrzne poczucie kontroli – przekonanie, że wszystko co się przydarza dzieje się dzięki zbiegom okoliczności lub działaniom innych ludzi. Osoby o zewnętrznym poczuciu kontroli będą odczuwać większą satysfakcję, gdy na ich czele stoi lider dyrektywny[100].

Poza satysfakcją model można zastosować w odniesieniu do pewności siebie zwolennika:

- wysoka – poparcie dla lidera partycypacyjnego,
- niska – poparcie dla lidera dyrektywnego.

W modelu drogi prowadzącej do celu, poza zestawianiem z sobą zachowania lidera z satysfakcją zwolenników, istotna jest także analiza sytuacji, w której dane zadanie ma zostać wykonane. Uwarunkowania określające sytuacje wypisane zostały poniżej. Należy zaznaczyć, że każde z nich może występować jako czynnik motywujący do działania, czynnik hamujący działanie lub nagrodę za osiągnięcie oczekiwanego wyniku:

- rodzaj zadania,
- formalny układ stanowisk, w którym zachodzi proces przywództwa,
- podstawa, na której opiera się spójność grupy.

1.7.4. Case study – studium przypadku

W badaniach nad przywództwem zostanie wykorzystane również studium przypadku (case study), gdyż wyodrębniając poszczególne przypadki z biografii i działania przywódców tworzy się dobry materiał do analizy porównawczej. Metoda case study posiada trzy odmiany: studium synoptyczne (analizie poddana jest biografia danego przywódcy – całokształt jego działalności politycznej uzupełnionej o życie prywatne, poglądy, wypowiedzi itp.), studium

[100] R. Huges, R. Ginnet, C. Curphy*, Leadership: Enhancing the Lessons of Experience*, New York 2006 s. 379.

77:1141823410

wycinkowe (analizie poddany jest jeden z etapów życia przywódcy (np. droga do przywództwa, okres sprawowania rządów itp.) i studium sytuacyjne (analizie poddawana jest wybrana sytuacja, wybrany aspekt rządów przywódcy – analizowany jest kontekst tej sytuacji, zachowanie lidera, stosunek do napotkanego problemu itp.) [101].

[101] P. Żukiewicz, *Przywództwo…*, s. 83.

78:6700432723

Rozdział II

Historyczne i kulturowo-narodowe uwarunkowania chińskiego przywództwa politycznego

Rozdział ten jest kolejnym rozdziałem teoretycznym niniejszej pracy i ma na celu analizę specyfiki przywództwa politycznego, jaką przyjmowało ono na przestrzeni dziejów Chin. Z racji tak długiego okresu, do którego sięgają źródła historyczne, nie jest możliwe przedstawienie całej znanej historii Chin, uwzględniając większość istotnych szczegółów w jednym rozdziale. Stąd też rozdział będzie skupiał się przede wszystkim na przywództwie, a więc królach i cesarzach, ich sposobom rządzenia, poglądom politycznym oraz wewnętrznym sprawom Chin. Oczywiście, najistotniejsze dla Chin wydarzenia polityki międzynarodowej nie zostaną pominięte. W trakcie przedstawiania najdawniejszych dziejów ukazane zostaną również najważniejsze prądy filozoficzne, do dziś kształtujące tożsamość Chińczyków oraz ich spojrzenie na przywódców politycznych.

Rozdział nie będzie miał charakteru chronologicznego opisu, a stanowił będzie analizę uwarunkowań historyczno-politycznych i kulturowych, które stanowią punkt wyjścia do zrozumienia kultury politycznej współczesnych Chin i usytuowanego w nim zagadnienia przywództwa politycznego.

2.1. Kultura polityczna jako przestrzeń kształtowania się specyfiki przywództwa politycznego w kontekście kolektywizmu. Casus Chin

Punktem wyjścia do analizy specyfiki przywództwa politycznego w Chinach na przestrzeni dziejów jest pojęcie kultury politycznej. Gabriel Almond i Bingham Powell określili ją jako wzór indywidualnych postaw i orientacji wobec polityki, występujących wśród członków systemu politycznego, który obejmuje trzy rodzaje indywidualnych orientacji: poznawcze (na temat przedmiotów i przekonań politycznych), uczuciowe (poczucie przywiązania lub nie do przywódców politycznych) i oceniające (opinie na temat przedmiotów politycznych)[1]. Kultura polityczna różni się między państwami a jej rodzaj jest zależny od czynników politycznych, społecznych i kulturowych.

Gabriel Almond i Sidney Verba wyróżniają trzy podstawowe rodzaje kultury politycznej:

[1] G. Almond, B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston 1966, s. 50.

79:1082777484

- kultura uczestnicząca – jednostki przejawiają wysokie zainteresowanie życiem publicznym i mocno się w nie angażują. Społeczeństwo jest gotowe do współdecydowania o swoim losie poprzez sprawowanie władzy. Kultura ta jest charakterystyczna dla reżimów demokratycznych,
- kultura poddańcza – jednostki przejawiają zainteresowanie życiem publicznym, ale podporządkowują się decyzjom władzy z uwagi na swoje niekompetencje lub poddańcze tradycje. Kultura ta jest charakterystyczna dla reżimów autorytarnych oraz dla państw, gdzie demokracja jest we wczesnym stadium rozwoju,
- kultura zaściankowa – jednostki nie przejawiają zainteresowania życiem publicznym, nie mają też odpowiedniej wiedzy na temat funkcjonowania systemu politycznego, w którym żyją. System ten przez długie lata nie ulega zmianom[2].

Również Jerzy Wiatr dokonał typologii kultur politycznych wyróżniając jej cztery rodzaje:

- kultura tradycyjna – władca posiada władzę absolutną (nierzadko określaną jako pochodzącą od wyższego bytu), władza opiera się o normy wynikające z tradycji,
- kultura stanowej demokracji – występująca w systemach feudalnym, szlacheckim i arystokratycznym – prawa polityczne gwarantują udział w rządzeniu uprzywilejowanej mniejszości,
- kultura burżuazyjna – udział w polityce jest rozszerzony na wszystkie klasy społeczne. Demokratyczny typ tej kultury cechuje się aktywnością obywatelską i pluralizmem partyjnym, typ autorytarny uznaje z kolei silną władzę za ideał, bez potrzeby wprowadzania demokratycznych praw i swobód,
- kultura socjalistyczna – rządy najszerszej klasy społeczeństwa[3].

Chińska kultura polityczna opiera się o autorytaryzm uzupełniony o charakterystyczne dla Chin czynniki filozoficzne wywodzące się z konfucjanizmu, buddyzmu, taoizmu i legizmu. W autorytaryzmie jeśli przywódca nie radzi sobie z rządzeniem można go zmienić dzięki działaniom silnej grupy. Hierarchiczna kultura w autorytaryzmie wzmacniana przez kolektywizm i konfucjanizm w Chinach sprawia, że przywódca nie zawsze musi być

[2] G. Almond, S. Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963, s. 473-505.
[3] J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 1999, s. 192-196.

80:4571125235

charyzmatyczny, natomiast musi utrzymywać istniejący porządek i normy, a jego władza nie musi być ograniczona czasowo (gdy upadała dynastia uznawana za słabą, założyciele nowej dynastii uzyskiwali akceptację społeczeństwa niekoniecznie przez swoją charyzmę ale raczej przez zaprowadzanie spokoju po latach politycznego chaosu).

Reżim autorytarny sprzyja pojawieniu się o tyle silnego przywódcy, że będzie w stanie podporządkować otaczającą elitę, która wpływa na jego utrzymanie się przy władzy. Instytucje państwowe muszą być zależne od woli przywódcy, żeby przetrwać – dzięki temu reżim jest stabilny. Chiński ustrój polityczny warunkuje specyficzny typ przywództwa. Silne grupy, takie których historia jest długa, tworzą trwałe normy przyczyniając się do petryfikacji oraz hierarchiczności w otoczeniu kolektywnego uznania tych dwóch zasad współżycia społecznego. W każdej grupie społecznej, czy szerzej, narodzie wykształcają się specyficzne style kierowania społecznościami. Kulturowa teoria przywództwa wg Aarona Wildavsky'ego, której teoretyczno-metodologiczne podstawy przedstawiłem w rozdziale pierwszym, rzuca na to więcej światła[4]. W odniesieniu do Chin, których kultura narodowa oparta jest na kolektywizmie, hierarchia ustanawia porządek, w którym każda jednostka czy grupa ma swoje miejsce. De facto nie szuka się charyzmatycznych przywódców, a takich którzy będą w stanie podtrzymywać istniejące prawo, a nie tworzyć nowych, zupełnie odmiennych przepisów i norm. W takich społecznościach przywództwo może być sprawowane nieprzerwanie (pokazują to czasy cesarskie, ale również współczesne przywództwo Xi Jinpinga. Brak ograniczenia czasowego dla jego przywództwa jest de facto powrotem do sytuacji sprzed pojawienia się tzw. generacyjności przywódców z 1993 r.). W systemie kolektywistyczno-hierarchicznym mamy do czynienia z ograniczonym kontaktem lidera ze społecznością, relacje oparte są na systemie pionowego przekazywania informacji. W tym systemie poparcie dla lidera wpisującego się w reguły kolektywistyczne jest ogromne. Władza przywódcy jest w dużej mierze oparta na uwarunkowaniach zewnętrznych niż wewnętrznych cechach. Jeśli tak się dzieje, to przywództwo jest silne, a jednostki się podporządkowują. Negatywny aspekt, to rozmycie odpowiedzialności oraz zatajanie informacji.

2.2. Myśl polityczna i nurty filozoficzne kształtujące kulturę polityczną i przywództwo polityczne Chin

Przeanalizowana w poprzednim podrozdziale kultura polityczna w Chinach jest ściśle związana z kulturą narodową, a wręcz stanowi jej nierozerwalną część. Nurty filozoficzne takie

[4] A. Wildavsky, *Kulturowa teoria przywództwa*, [w:] (red.) J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo*, t.2., Warszawa 1998, s. 274-287.

81:9313818919

jak konfucjanizm, legizm i taoizm są obecne w myśli chińskiego społeczeństwa od starożyności i wciąż mają szerokie grono wyznawców. Ponieważ każdy z tych nurtów definiuje na swój sposób również polityczne funkcjonowanie państwa to nie ulega wątpliwości, że władze wykorzystywały pewne ich założenia do uzyskania legitymizacji społecznej. W większości przypadków założenia polityczne poniższych koncepcji nie były wykorzystywane przez rządzących w stu procentach takimi jakie są – jest to związane z charakterystyczną dla chińskiej tradycji specyfiką przyswajania a następnie łączenia zwyczajów i założeń wywodzących się z różnych filozofii, kultur i religii. O ile konfucjanizm i legizm z założenia są sobie przeciwstawne (choć jest możliwe pogodzenie np. legitymizacji władzy na sposób konfucjański łącznie z legistycznym podejściem do wojska) o tyle taoizm do dziś w Chinach odgrywa znaczącą rolę w kulturowym postrzeganiu świata i podejściu do natury i współistnieje w świadomości Chińczyków razem z założeniami np. konfucjanizmu. Koncepcja mandatu nieba zakładająca cykliczność zmian władzy jednocześnie wskazując na boski pierwiastek u przywódcy jest dopełnieniem kulturowego obrazu przywództwa w Chinach.

2.2.1. Koncepcja mandatu nieba

Jest to najstarsza z koncepcji wciąż wywierających wpływ na chiński styl rządzenia oraz postrzeganie rządzących przez naród. Pojawiła się w czasie panowania dynastii Zhou, pomiędzy XII a VIII w. p.n.e. Mandat nieba stanowi uzasadnienie prawa do sprawowania władzy oraz jest ważnym źródłem, poprzez które władza chińska jest legitymizowana przez społeczeństwo. Władca może rządzić gdyż przyzwolenie na to otrzymał od siły wyższej, jaką jest w tym przypadku niebo.

Koncepcja mandatu nieba zakładała, że niebiosa przyznają prawo do sprawowania władzy konkretnej osobie wraz z całym jej rodem. Ród ten określano jako „synów nieba". Dynastia Zhou wykorzystała mandat nieba jako uzasadnienie dla ustanowienia nowej władzy nad Chinami, po obaleniu dynastii Shang. Przyznanie mandatu wiązało się z pewnymi powinnościami do spełnienia, w tym także do kierowania się określonymi cnotami i prezentowaniem moralnego zachowania. Co istotne, mandat nie obowiązywał bezterminowo. W przypadku, gdy władca postępował niezgodnie z etyką, nie radził sobie z zarządzaniem państwem czy działał na szkodę poddanych społeczeństwo uznawało władzę za niegodną dalszych rządów w imię niebios, co skutkowało wygaśnięciem mandatu, a co za tym idzie, pozbawieniem przyzwolenia na rządzenie. Taki stan rzeczy miał miejsce również w przypadku wystąpień przeciwko panującym bądź też najazdów sąsiednich wojsk. Gdy władza potrafiła stłumić rewolucję uznawano, że mandat dalej ją obowiązuje. Gdy natomiast rewolucje odnosiły

82:8418266172

sukces, bądź Chiny przegrywały potyczki z sąsiadami miało to oznaczać, że mandat został cofnięty. Zdarzało się, że społeczeństwo usprawiedliwiało obalanie dynastii i legitymizowało rządy władców zajmujących ich miejsce właśnie przekazaniem mandatu nieba na obejmujących władzę. Stąd też w późniejszych latach wynikało społeczne przyzwolenie na sprawowanie rządów w Chinach przez dynastie mongolską czy mandżurską.

Ponadto, wygaśnięcie mandatu nieba w chińskiej filozofii nie przejawiało się tylko i wyłącznie wystąpieniem buntów czy najazdów. Również katastrofy naturalne, takie jak powodzie, trzęsienia ziemi czy susze mogły być odbierane jako „kara niebios" przeciwko władzy za jej złe rządy. Koncepcja ta zakładała, że dopóki społeczeństwo żyje w dostatku, na świecie panuje pokój, a plony są urodzajne, dopóty mandat nieba trwa. W innym przypadku, nawet takie aspekty, jak wymienione katastrofy, na których wystąpienie władza nie miała żadnego wpływu, były przez lud odczytywane jako znak zbliżającego się jej końca[5].

Władza każdej dynastii przechodzi przez pewne okresy: 1) początek dynastii bierze się z cnoty albo prestiżu, 2) później następuje okres pełni, 3) następnie dynastia chyli się ku zmierzchowi, 4) po jakimś czasie przychodzi krótkotrwały rozkwit, 5) w konsekwencji jednak dynastia wyczerpuje się i gaśnie, 6) upadek dynastii może zajść wskutek wygaśnięcia lub obalenia – dynastia, która zachowała władzę, pomimo tego, że jej czas już minął posiada jedynie władzę faktyczną. Założyciele nowej dynastii, obalając rządy tej panującej wypełniają polecenie niebios, a ich zwycięstwo jest dowodem na to, że niebiosa przekazały im mandat[6].

2.2.2. Konfucjanizm

Konfucjusz (孔子, *Kǒng Zǐ*), żył na przełomie VI i V w. p.n.e., a więc także za panowania dynastii Zhou. Jego koncepcje powstały jednak później niż mandat Nieba. Został on jednak przez konfucjanistów przyjęty jako część porządku świata.

Konfucjanizm jest niezwykle istotną filozofią dla współczesnych Chińczyków, obejmujących wiele dziedzin życia społecznego ale także politycznego. Filozofia ta określała najważniejsze strategie i metody dla ustanowienia społeczeństwa żyjącego w harmonii. Stąd też konfucjanizm jest nurtem humanistycznym – koncentruje się na życiu społecznym, brak w nim odwołań do ponadludzkich bytów czy śmierci. Trzy główne obszary, które obejmowała nauka konfucjańska były następujące: kult przodków, życie społeczne i przepisy je regulujące, etyka społeczna.

[5] K. Sarek, *Z mandatu Nieba. Podstawy sprawowania władzy politycznej w dawnych i współczesnych Chinach*, Warszawa 2011.
[6] M. Granet, *Cywilizacja…*, s. 24.

83:1128839481

Na potrzeby tej dysertacji głębszej analizie zostanie poddana konfucjańska koncepcja państwa i przywództwa politycznego.

Konfucjusz propagował ideę państwa organicznego, w którym najważniejszą komórką społeczną jest rodzina. Państwo, uważane za byt naturalny, organiczny, było uznawane za przedłużenie tej komórki, za jedną dużą rodzinę czy klan. Stąd też w państwo powinno funkcjonować w sposób bliski sposobowi funkcjonowania rodziny.

Rodzina uznawana była za pierwotną od państwa. Konfucjusz głosił, że żadna jednostka nie może w pełni się rozwijać poza rodziną. Stąd też bardzo istotny był kult przodków, jako wyraz szacunku dla własnego rodu, ale też jako pewna ciągłość wydarzeń wyznaczająca miejsce jednostki w świecie. Zachowywanie kultu przodków oraz wprowadzenie w życie pewnych zależności rodzinnych miało utrzymywać ład panujący w społeczeństwie. Spośród tych zależności trzy stanowiły część pięciu relacji międzyludzkich uznawanych przez Konfucjusza za najważniejsze dla społeczeństwa: zależność syna od ojca (cnota nabożności synowskiej), zależność żony od męża, zależność młodszego brata od starszego. Pozostałe dwie relacje to: zależność podwładnego od władcy i stosunki między przyjaciółmi[7].

Wszystkie te relacje, poza ostatnią, oparte są na zasadach wydawania rozkazu z jednej strony i posłuszeństwa z drugiej. Takie rozumienie relacji międzyludzkich prowadziło do silnej hierarchizacji. Zależności międzyludzkie postrzegane były jako przyczyny powstania pewnych rytuałów oraz porządku społecznego, który na przestrzeni dziejów uległ mitologizacji. Państwo, powinno wedle tych zasad funkcjonować jak dobrze zorganizowana, wielopokoleniowa rodzina, gdzie każdy z członków zajmuje swoje miejsce, z którym wiążą się określone przywileje ale i obowiązki.

Ponieważ w filozofii konfucjańskiej idealnie zorganizowane państwo powinno działać jak rodzina, wszelkie powinności poszczególnych członków rodziny wobec innych można przełożyć także na grunt relacji panujących na linii władza – poddani. Społeczeństwo powinno być posłuszne rządzącym, tak samo jak syn winien okazywać posłuszeństwo wobec ojca. Gdyby jednak ojciec zaniedbał pewien obszar swoich obowiązków, syn ma moralny obowiązek w pokorze mu to uświadomić, albo doradzić sposób rozwiązania problemu. W ten sam sposób władza powinna wsłuchiwać się w potrzeby ludu. Państwo powinno być zorganizowane tak, aby relacje rodzinne pozostały nienaruszone. Rodziny miały obowiązek posłuszeństwa woli władców, natomiast władcy musieli zarządzać państwem w taki sposób, aby rodziny nie musiały uciekać się do działań niezgodnych z ich wolą.

[7] Z. Wesołowski, *Konfucjańskie podstawy porządku społecznego i zjawisko „twarzy”,* Warszawa 2011.

84:4761667879

2.2.3. Legizm

Szkoła filozoficzna legistów, co prawda wywodziła się z myśli konfucjańskiej, natomiast przyjmowała zupełnie odmienne spojrzenie na ludzką naturę. Dla legistów, ważniejsze od moralnego porządku, było umacnianie przywództwa, państwa, armii oraz przestrzeganie prawa.

Legizm nie miał jednego twórcy, ale był rozwijany przez wielu starożytnych chińskich myślicieli. Chronologicznie pierwszym z nich był Guan Zhong (管仲, *Guǎnzhòng*), miał on przerwać występujący w państwie Qi zwyczaj dziedziczenia urzędów państwowych, a w ich miejsce wprowadzić wybieralnych urzędników. W sprawowaniu władzy inspirował się militaryzmem, z którego czerpał pomysły wprowadzane w życie podczas rządzenia.

Jednym z najbardziej wyrazistych przedstawicieli legizmu był Shang Yang (商鞅, *Shāng Yāng*), żyjący w IV w. p.n.e., za czasów panowania dynastii Qin w okresie walczących królestw. Z początku był on ministrem w królestwie Wei, jednak wskutek pewnych rozgrywek na dworze cesarskim został zmuszony do ucieczki do państwa Qin. Po jakimś czasie Shang Yang objął urząd kanclerza i zaczął wprowadzać zakrojone na szeroką skalę reformy, mające na celu wzmocnienie państwa. Reformy dotyczyły przede wszystkim sfer militarnej, ekonomicznej i prawnej. Shang Yang podkreślał znaczenie pojęcia fa (法, *Fǎ*) „prawo", które miało być najważniejszym czynnikiem w sprawowaniu władzy państwowej[8]. Od tego pojęcia wzięło się jedno z chińskich określeń legizmu jako fajia (法家, *Fǎjiā*) – „rodzina/zbiór praw".

Poglądy reprezentowane przez Shang Yanga sprowadzały się do uznania absolutnej władzy panującego władcy. Przywódca nie powinien władzy dzielić z innymi podmiotami. W imieniu przywódcy zadania wykonywali urzędnicy, posłuszni jego woli. Powszechny był system kar i nagród – urzędnicy, którzy nie wywiązywali się należycie ze swojej funkcji byli odwoływani i zastępowani innymi. Shang Yang występował również przeciwko dziedzicznej arystokracji, oraz szkołom filozoficznym, których wpływ miał w jego mniemaniu prowadzić do osłabienia władzy państwowej.

Jak już zostało wspomniane, legizm nie miał jednego wyrazistego przedstawiciela, a każdy z legistycznych autorytetów dodawał do filozofii czegoś od siebie. Wśród największych reprezentantów szkoły legistycznej wymienić należy między innymi Shena Dao (慎到, *Shèn Dào*). Głosił on pochwałę autorytetu (势, *Shì*), jako głównego czynnika potrzebnego do skutecznego sprawowania władzy. W historiografii zapisał się jako zwolennik

[8] M. Stępień, *Spór konfucjanistów z legistami. W kręgu chińskiej kultury prawnej*, Kraków 2013.

85:7003491955

silnej centralizacji władzy. Z kolei za ostatniego z wielkich legistów uznawany jest Han Fei (韩非, *Hán Fēi*).

Dokonując syntezy poglądów przedstawionych tutaj legistów można wyodrębnić kilka punktów wspólnych, które stanowią pewną podstawę filozofii legistycznej: silny nacisk na prawo - jako podstawowy czynnik funkcjonowania państwa, posłuszeństwo woli władcy, poświęcenie szczególnej uwagi armii, promowanie ludzi ze względu na ich osiągnięcia, konieczność unifikacji prawa i centralizacji rządów, pojmowanie społeczeństwa jako całości, traktowanie wszystkich jednakowo, brak zwrócenia większej uwagi na indywidualne aspekty, negatywne traktowanie norm i zwyczajów charakterystycznych dla konfucjanizmu.

Poglądy te stały w sprzeczności z myślą konfucjańska. Legistyczne zasady dyscypliny i bezwzględnego posłuszeństwa władcy były nie do pogodzenia z konfucjańskimi ideałami harmonii[9]. Różnice w pojmowaniu państwa przez legistów i konfucjanistów były następujące:

- konfucjaniści za najważniejszy element struktury państwa uważali lud, o który władca powinien się troszczyć. Dla legistów najistotniejsza była osoba samego władcy, która winna sprawować absolutną władzę, jej autorytet i wola nie powinny być niczym ograniczane, a lud winien jest jej nieustanne posłuszeństwo. Ponadto istotą władzy nie w legizmie nie jest moralne oddziaływanie na lud a niepodważalny autorytet,
- konfucjaniści starali się interpretować każdego człowieka indywidualnie, legiści traktowali społeczeństwo jako całość,
- konfucjaniści sądzili, że każdy człowiek posiada w swojej naturze pewien pierwiastek dobra, państwo powinno stymulować pielęgnację tego dobra, dążyć do właściwego wychowania moralnego swoich obywateli, propagować pewne zasady etyczne. Legiści za powinność państwa uznawali powstrzymywanie od czynienia zła, a nie wychowywanie swoich obywateli i dbanie o rozwój ich cnót i moralności,
- konfucjaniści uważali, że nadrzędną wolą jest interes społeczeństwa. Legiści uważali za nią wolę władcy,
- legiści dopuszczali surowe prawa oraz system kar i nagród jako narzędzia służące do efektywnego zarządzania państwem. Dla konfucjanistów były to ład

[9] M. Künstler, *Mitologia chińska*, Warszawa 2006.

86:5408959975

moralny i rytuały. Narzędzia te u zwolenników obu nurtów miały prowadzić do zbudowania stabilnego państwa, w którym panować będzie ład,

- w przypadku doboru osób na najważniejsze stanowiska państwowe konfucjaniści podkreślali konieczność zwrócenia uwagi przede wszystkim na wiedzę, moralność i kwestie etyczne wśród potencjalnych kandydatów. Legiści przyjmowali tutaj kryterium należytego wywiązywania się z powierzonych obowiązków, propagując system kar i nagród. Jeżeli dany minister pełnił swoją funkcję w odpowiedni sposób zostawał nagrodzony, jeżeli nie, był karany. W ten sposób dokonywała się selekcja, a stanowiska ministerialne koniec końców piastowały osoby do tego kompetentne,
- konfucjaniści podkreślali ważną rolę przodków, przeszłości, poprzednio panujących dynastii, wielkich autorytetów. Nauka wyciągnięta z interpretacji ich myśli, działań i przeszłych wydarzeń mogła wyznaczyć obecnie panującym wzór właściwego zarządzania państwem. Legiści uznawali z kolei, że każda władza powinna być dostosowana do aktualnej sytuacji, a za wzór postępowania podawali współczesnych im władców, którzy efektywnie zarządzali swoimi społeczeństwami,
- konfucjaniści za główny cel rolnictwa uważali wykarmienie ludu, legiści – produkcję żywności na potrzeby wojska,
- odnośnie polityki zagranicznej, konfucjaniści propagowali zasadę harmonijnego współistnienia państw, ale też uważali, że słabsze państwa powinny podporządkować się silniejszym. Silne państwa miały jednak traktować te słabsze z szacunkiem. Legiści przedstawiali zgoła odmienne stanowisko. Ich zdaniem, skuteczna polityka zagraniczna państwa opiera się przede wszystkim na prowadzeniu wojen prowadzących do ekspansji terytorialnej państwa. Im silniejsze militarnie było państwo, tym większa była szansa jego przetrwania[10].

2.2.4. Taoizm

Głównymi pojęciami cechującymi taoizm są:

- dao (道, *Dào*) – trudna do opisania, nieustannie zmieniająca się cząstka stanowiąca esencję wszechświata. Rozwijanie się na drodze duchowej może doprowadzić w ostateczności do osiągnięcia harmonii z dao,

[10] J. Rowiński, J. Pawłowski*, Wizja „państwa" w Chinach. Tradycja a współczesność,* Warszawa 2011, s. 11-35.

87:1104131238

- wu wei (无为 *Wú wéi*) – zasada mówiąca o tym, że każda rzecz powinna istnieć zgodnie z naturą. Nie należy w żaden sposób ingerować w naturę i bieg wydarzeń,
- pu (朴, *Pǔ*) – moc, którą posiadają rzeczy pozbawione ingerencji z zewnątrz, a zatem znajdujące się w stanie naturalnym.

W przeciwieństwie do legizmu taoizm zakładał jak najmniejszą ingerencję władz w życie społeczne. Zdaniem taoistów państwo powinno działać tylko w tych obszarach, gdzie jest to absolutnie konieczne. Z kolei od konfucjanizmu różniło go mniejsze przywiązywanie wagi do szczegółów życia, odrzucenie społecznych rytuałów i hierarchicznego porządku społecznego[11].

Z taoizmem powiązany jest również znany na całym świecie symbol yinyang (阴阳, *Yīnyáng*), związany z koncepcją o tej samej nazwie. Koncepcja ta zakłada istnienie dwóch sił – yin („zacienione miejsce", noc, księżyc, ciemność, smutek, żeńskość) i yang („nasłonecznione miejsce", dzień, słońce, jasność, radość, męskość). Siły te są odpowiedzialne za powstawanie i zmianę wszystkich rzeczy we wszechświecie, nic nie może istnieć bez nich. Wynikiem działania yin i yang było powstanie pięciu żywiołów, istotnych dla chińskiej kultury i stosowanego do dziś kalendarza. Yin i yang istnieją równolegle, są współzależne, zazwyczaj się równoważą. Część yin znajduje się w yang i część yang znajduje się w yin (np. gwiazdy na nocnym niebie stanowią pierwiastek światła wśród ciemności), stąd też nigdy nie można ich bezwzględnie rozgraniczyć.

2.2.5 Tianxia (wszystko pod niebem) jako podłoże chińskiego izolacjonizmu w czasach nowożytnych oraz ich roszczeń terytorialnych

Pojęcie tianxia oznacza dosłownie „wszystko pod niebem". W rozumieniu politycznym, tianxia oznaczało wyznaczony przez niebiosa obszar geograficzny przekazany pod panowanie chińskiego władcy, w którym miał on zaprowadzić zasady niebiańskiego porządku (związane z tianming). Obszar tianxia nie dotyczył więc całego świata a jedynie Chin, które stanowiły jego centralny punkt (stąd też wywodzi się określenie „państwo środka", które do dzisiaj w języku mandaryńskim oznacza właśnie Chiny)[12]. To poczucie wyższości mogło być spowodowane przez to, że Chiny przez cały okres swojego istnienia aż do epoki kolonializmu nie napotkały w swoim sąsiedztwie państwa znacząco bardziej zaawansowanego cywilizacyjnie od siebie. Jako państwo środka Chiny starały się uzależniać o siebie inne kraje

[11] H. Maspero, *Taoism and Chinese Religion*, Boston 1981, s. 39.
[12] L. Sullivan, N. Liu-Sullivan, *Historical Dictionary of Chinese Culture*, New York 2021, s. 122.

88:2535333123

regionu, natomiast opierało się to głównie na działaniach handlowych. Być może to właśnie w koncepcji tianxia należy szukać odpowiedzi na pytanie dlaczego pomimo ogromnego obszaru i różnic na tle etnicznym, religijnym i kulturowym Chiny po każdym rozpadzie na mniejsze państewka na powrót potrafiły się zjednoczyć w solidny organizm państwowy. Tianxia zakładała bowiem pokojową koegzystencję ludzi różnych grup etnicznych, religii i ras na terenie państwa chińskiego. W tianxia należy też upatrywać genezy chińskiego rozumienia nacjonalizmu – John K. Fairbank doszukuje się jego źródeł w chińskiej kulturze – to właśnie zachowanie pewnych zwyczajów czy kodów kulturowych pozwalało Chińczykom przetrwać czasy rozpadu państwa lub rządów dynastii etnicznie niechińskich. Jest to rozumienie inne od zachodniego, w którym spoiwem rodzącym nacjonalizm wśród ludzi jest już sama przynależność do danego narodu[13]. Zhao Tingyang dogłębnie analizując koncepcję tianxia przedstawił przykładowy model państwa na niej oparty. Wyróżnił trzy zasadnicze cechy, którymi państwo przyjmujące tianxia za swoją oficjalną ideologię powinno się charakteryzować: 1) internalizacja świata - relacje opierające się na dyplomacji a nie konfliktach, 2) racjonalność relacyjna – tianxia stawia na kolektywizm w stosunkach społecznych, krytykuje zachodni indywidualizm, 3) „konfucjański rozwój" – wzajemna pomoc jednostek jako źródło dobrobytu[14].

2.2.6. Nacjonalistyczna ideologia Guomindangu przed 1949 r.

W okresie post-monarchicznym, a przed ustanoweniem państwa socjalistycznego w Chinach podstawę kultury politycznej stanowił swoiście rozumiany nacjonalizm. Ideologia nacjonalistyczna reprezentowana przez Guomindang (GMD) jest tak naprawdę trudna do scharakteryzowania ze względu na olbrzymie zróżnicowanie poglądów jej członków (na przykład w czasach wojen domowych partia posiadała zarówno skrzydło komunistyczne jak i skrajnie prawicowe) oraz zmiany w funkcjonowaniu partii, wywołanych także zmianami sytuacji politycznej na przestrzeni lat. Stąd też jej cechą wyróżniającą jest eklektyzm. Można zaryzykować stwierdzenie, że GMD w okresie do utworzenia Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 r. zrzeszał ludność będącą przeciwko pewnej grupie społecznej (monarchistom, rządowi w Pekinie, KPCh) aniżeli wokół wyznawanej ideologii. Zatem podstawowym spoiwem był ruch protestu. Zrodzona na przełomie wieku XIX i XX ideologia nacjonalizmu GMD, której autorem był Sun Jat-sen oparł propagowała tzw. trzy zasady ludowe, na które

[13] J.K. Fairbank, *The United States and China*, Boston 1983, s. 90.
[14] Zhao Tingyang, *„All-under-Heaven" (tianxia天下): Between Idealism and Realism,* Journal of Global Ethics, 2021, nr 17 (1), s. 36-37.

89:9467822481

składały się: nacjonalizm rozumiany, jako wolność od monarchii chińskiej i jedności wszystkich grup etnicznych (Minzu), demokracja czyli bezpośredni udział ludu w sprawowaniu władzy (Minquan) oraz dobrostan – a więc znana z myśli socjalistycznej szeroko rozwinięta opieka społeczna (Minsheng). Z kolei Czang Kaj-szek określał siebie jako rewolucjonistę, którego celem jest ochrona wszystkich mniejszości etnicznych w państwie oraz walka z wpływami obcych mocarstw w Chinach.

2.3. Kształtowanie się chińskiego przywództwa politycznego

2.3.1. Geneza chińskiego przywództwa politycznego w tak zwanym okresie półlegendarnym

Mitologia chińska nie określa wprost czasu powstania Chin i cesarstwa. W kulturze zakorzeniło się przekonanie że „Chiny trwały wiecznie". Tradycja chińska sięga wielu tysiącleci przed naszą erą, pierwszym wyraźnie wyróżniającym się okresem historycznym, do którego nawiązuje jest okres rządów tzw. Trzech Dostojnych i Pięciu Cesarzy. Mieli oni rządzić terenami chińskimi w czasach poprzedzających panowanie półlegendarnej dynastii Xia. Mitologia przypisuje im wiele zasług, prowadzących do stworzenia zorganizowanego społeczeństwa chińskiego. Mieli oni nauczyć swoich poddanych uprawy roli, wprowadzili pismo, ustanowili pierwsze prawa.

Według legend, trzech dostojnych to półbogowie, herosi, potrafiący ocalić świat od nieszczęść ale także wielcy nauczyciele, tworzący podwaliny wielkiej cywilizacji. Pierwszym z dostojnych był Fuxi (伏羲, *Fúxī*). Przypisuje się mu nauczenie ludzi pasterstwa, rybołówstwa i co najważniejsze, wzniecania ognia. Niektóre z przekazów podają, że Fuxi wraz ze swoją siostrą Nüwa byli jedynymi ludźmi, którzy przeżyli wielki potop, jaki nawiedził ziemię. Po potopie mieli wziąć ślub, a z ich związku narodzili się pierwsi ludzie z żyjącej obecnie cywilizacji[15]. Co istotne, nie jest to jednak mit wyjaśniający pochodzenie ludzkości, bowiem według tego podania kataklizm nastąpił w czasie, kiedy ziemia była już zamieszkana. Tradycja chińska nie pozostawiła po sobie mitu opisującego początki egzystencji ludzi. Kolejni dostojni to Shennong (神农, *Shénnóng*), któremu przypisuje się rozpowszechnienie rolnictwa, medycyny, a także zapoczątkowanie sztuki parzenia herbaty[16] oraz wspomniana już Nüwa (女娲, *Nǚwā*).

[15] M. Künstler, *Mitologia…*.
[16] Deng Yinke, *Ancient Chinese Inventions*, Cambridge 2011.

90:8376623903

Z kolei pięciu cesarzy przedstawiało cechy bardziej odpowiadające mędrcom, aniżeli herosom. Legendy sytuują czas ich panowania na okres egzystencji neolitycznej kultury Longshan. Najprawdopodobniej rozwinęła się ona w części obecnych prowincji Henan i Shandong, nad rzeką Huang He. Kultura ta praktykowała pewne zwyczaje charakterystyczne także dla współczesnych Chińczyków. Można przypuszczać, że istotną rolę dla Longshan pełniła góra Tai, w której okolicach odnaleziono pozostałości wielu osiedli ludzkich – do dziś Tai ma opinię góry mistycznej. Znaleziska z tego okresu świadczą również o grodzeniu osiedli murem, co również w obecnych czasach jest charakterystycznym zabiegiem dla kultury chińskiej.

Pierwszy z pięciu cesarzy miał nazywać się Huang Di (黃帝 , *Huángdì),* co dosłownie oznacza „żółty cesarz". Sima Qian (lub 子長, *Zǐcháng*), jeden z pierwszych znanych historyków chińskich (swoje dzieła pisał za czasów panowania dynastii Han, pod koniec II w. p.n.e.), od niego rozpoczyna „Zapiski historyka" – swoisty opis historii Chin. To samo dzieło przekazuje informację o rzekomej czci jaką mieli czcić Huang Di pierwsi taoiści.

Poprzedzenie historii chińskich dynastii erą pięciu cesarzy miało przedstawiać idealnych przywódców politycznych, dzięki którym cywilizacja przeżywała swój złoty wiek. Władca miał być mędrcem, który panował w zgodzie z niebem dla dobra swojego ludu. Dzięki swojej skuteczności miał cywilizować świat, a jego rządzenie miało tworzyć ład, nie tylko moralny, ale obejmujące wszystkie istoty i rzeczy znajdujące się pod panowaniem władcy. Wspomniany już Huang Di miał opracować stosowany w chińskiej obrzędowości do dziś kalendarz oparty na fazach księżyca, ponadto przypisuje mu się wynalezienie pisma chińskiego a także znaczący rozwój medycyny i astronomii. W legendach podawany jest za wzór pełnienia urzędu cesarskiego. Kolejni władcy z epoki pięciu cesarzy mieli nosić imiona: Zhuanxu (顓頊 , *Zhuānxū)*, Ku (嚳, *Kù),* Yao (堯, *Yáo),* oraz Shun (舜,*Shùn).*

Okres półlegendarny można uznać za źródło, z którego wywodzi się to co ważne w kulturze współczesnych Chin, a więc odwoływania się do własnej tożsamości, stworzonej właśnie przez chińskich praprzodków. Istotnym elementem pozostającym do dzisiaj w chińskiej tożsamości kulturowej jest budowanie murów (aby oddzielić państwo chińskie od reszty świata, ale również jedno skupisko ludności od drugiego – w dzisiejszych czasach wiele osiedli mieszkalnych w Chinach ogrodzonych jest murami). Wewnątrz tworzyła się kultura zamknięta, skupiona na utrzymaniu wewnętrznych więzi, ale jednocześnie petryfikująca pozycję jednostek, co tworzyło silny do dziś w Chinach kolektywizm zarówno w odniesieniu

91:5300396972

do lokalnej społeczności jak i do całego narodu. Z okresu przed pierwszymi historycznymi dynastiami pochodzi też chińska wizja przywódcy jako osoby dobrej, mądrej, której lud słucha, a przeciwko której nie buntuje się.

Po Shunie władzę przejął jego dotychczasowy minister Yu (舜, *Yǔ)*, zwany Wielkim Yu (大禹, *Dà Yǔ)*, który założył dynastię Xia. Historyczne przekazy opisują Yu jako tego, który „zagospodarował święte moczary i czcigodne góry, a rzeki skierował ku morzu, by podążały tam jak panowie kroczący w szatach dworskich[17]". Należy jednak zwrócić uwagę, że współcześnie brak jest dowodów na faktyczne istnienie tej postaci. Jedna z hipotez zakłada, że opowieści o jego życiu były przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie aż w końcu zostały spisane za czasów panowania dynastii Zhou[18]. Przyjmuje się, że panowanie Wielkiego Yu miało miejsce w połowie XXI w. p.n.e[19]. Chińskie kroniki podają, że wysiłki Yu doprowadziły do uratowania ludzi od powodzi, a badania radiowęglowe z 2016 roku wykazały spore prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi w dorzeczu rzeki Huang He około 1920 r. p.n.e.[20] Poza opanowaniem powodzi przypisuje mu się także uregulowanie rzek oraz przeznaczanie sporych sum pieniędzy na budowę rowów i kanałów[21]. Uważany był za władcę cnotliwego, harmonijnego, pracowitego i pobożnego. Uporządkowanie natury pozwoliło z kolei na szerzenie wśród ludu elementów kultury – jeszcze za czasów bycia ministrem na dworze Shuna Yu miał wyznaczyć „granice Świata i Chin" zaprowadzając pokój pomiędzy Chińczykami a barbarzyńcami, a także ustalić system miar długości.

Wielki Yu na swojego następcę wyznaczył Gaoyao (皋陶, *Gāoyáo*) – a więc, jak kazał ówczesny zwyczaj, jednego ze swoich ministrów. Gdy jednak ten zmarł przedwcześnie, Yu zdecydował, że tron powinien zostać powierzony Boyi (伯益 *Bóyì*). Po śmierci Yu, poddani opuścili jednak Boyi, obwołując swoim królem Qi (啟, *Qǐ*) – syna Wielkiego Yu. Tak więc precedens ten po panowaniu „trzech dostojnych i pięciu cesarzy" finalnie zapoczątkował zasadę dziedziczenia tronu i ustanowił rządy pierwszej z chińskich dynastii – dynastii Xia.

W dalszej części historii dynastia Xia miała popaść w rozpustę, a królowie stali się skorumpowani i stracili dobrą opinię w oczach ludzi. W tym czasie, wykorzystując

[17] Cyt, za: M. Granet, *Cywilizacja chińska*, Kraków 2021, s. 25.
[18] Podobna sytuacja dotyczy zresztą całej dynastii Xia, jednak niektóre z badań archeologicznych wykazały pewne oznaki jej istnienia, stąd też dynastię Xia uważa określa się mianem półlegendarnej.
[19] Li Xueqin, *The Xia-Shang-Zhou Chronology Project; Methodology and Results*, Journal of East Asian Archaeology, 2002, nr 4, s. 321-333.
[20] Wu Qinglong, *Outburst Flood at 1920 BCE supports Historicity of China's Grat Flood and the Xia Dynasty*, Science, 2016, nr 353, s. 579-582.
[21] Sima Qian, *Zapiski historyczne, rozdział I*, przekł. M.J. Künstler, Warszawa 2000.

92:3781366984

nieporadność władców Xia rządy miał przejąć Han Zhuo. Jeden z prawowitych władców Xia – Shao Kang, (少康, *Shào Kāng),* przebywał na wygnaniu u obcego plemienia, gdzie wyszkolił armię. Jego posiadłości rosły w siłę, rozpowiadano też wieści o jego życzliwości, co kontrastowało z tyranicznymi rządami Han Zhuo. Shao Kang jako doświadczony przywódca wygrał bitwę z armią Han Zhuo, zabijając również jego synów. W konsekwencji Han Zhuo popełnił samobójstwo a Shao Kang przywrócił panowanie dynastii Xia.

Ostatnim władcą wywodzącym się z dynastii Xia był Jie (桀, *Jié*), który według przekazów miał „zniszczyć cnotę" otaczającą dynastię. Prowadził rządy twardej ręki. Odnosił zwycięstwa wojskowe, ale również zabijał sprzeciwiających mu się lenników czy oddawał się rozpuście. Za czasów rządów Jie miało mieć miejsce trzęsienie ziemi. Ostatecznie, rosnące w siłę królestwo Shang pozostające wcześniej pod kontrolą Xia zorganizowało powstanie przeciwko władcy. Armia Shang pokonała żołnierzy Jie pod Mingtiao. Jie zbiegł, lecz został po jakimś czasie schwytany i zdetronizowany, a na tron wstąpił Cheng Tang (成湯, *Chéng Tāng*), inaugurując tym samym rządy dynastii Shang.

Czasy dynastii Xia zostawiły po sobie długo obowiązującą później spuściznę w specyfice kultury politycznej i przywództwa chińskiego w postaci zapoczątkowania zasady dziedziczenia tronu z ojca na syna oraz wprowadzenie tym samym przywództwa dynastycznego. Negatywnymi aspektami, które pojawiały się również w późniejszych czasach, a po raz pierwszy widocznie wystąpiły za czasów dynastii Xia są rozpusta i korupcja w przywództwie oraz tracenie dobrej opinii w oczach ludzi. Droga do przywództwa obejmowała także sprzeczne z zasadami dziedziczenia dojście do władzy siłą (Han Zhuo). Istotnym aspektem było także pojawienie się autorytarnych rządów silnej ręki (Jie).

2.3.2. Chińskie przywództwo polityczne w okresie monarchistycznym (1046 r. p.n.e. – 1911 r. n.e.)

2.3.2.1. Polityczne uwarunkowania przywództwa chińskiego w okresie dynastii Shang (商朝, *Shāng Cháo*) i Zhou (周朝, *Zhōu Cháo*): 1046-221 r. p.n.e.

Dynastia Shang jest pierwszą dynastią, której istnienie zostało historycznie udowodnione. Nie zachowały się jednak przekazy, które mogłyby w szerszym stopniu scharakteryzować przywództwo polityczne tamtego czasu. Niewątpliwie jednak okres panowania Shangów to czas dalszego rozwoju cywilizacji chińskiej. Coraz powszechniejsze było używanie brązu m.in. do tworzenia naczyń, ale też do nanoszenia nań zapisków. Zapiski

93:9791685580

na brązie świadczą o tym, że pismo chińskie było już wtedy dość dobrze rozwinięte, wciąż jednak znaki były skomplikowane i złożone[22]. Ponadto dynastia rozwinęła chińskie rolnictwo, łowiectwo i hodowle zwierząt.

Królowie Shang poza funkcjami politycznymi pełnili też te religijne – składali ofiary przodkom oraz bóstwom odpowiedzialnym za pogodę. Otaczali się sporą grupą urzędników, na których delegowali działania dotyczące różnych obszarów życia – rolnictwa, pasterstwa, rzemieślnictwa, wojska. Można sądzić, że za czasów dynastii Shang panowała już dość rozwinięta biurokracja.

Ostatnim władcą wywodzącym się z dynastii Shang był Zhou Xin (紂辛, *Zhòu Xīn*), uważany za tyrana. Zasłynął z surowego karania sprzeciwiających się mu urzędników i wasali, między innymi przez zamknięcie w wieży albo karę gorącej belki. Był też wybitnym dowódcą wojskowym, odnosił sporo zwycięstw. Jednak koszty utrzymania przez niego państwa sprawiły, że musiał wprowadzić wysokie podatki co poskutkowało niezadowoleniem społecznym. Doszło do wystąpienia armii Zhou przeciwko Zhou Xinowi. W 1046 r. p.n.e. armia Zhou pod dowództwem Jiang Ziya pokonała wojska Shang, a sam Zhou Xin popełnił samobójstwo.

Cywilizacja chińska za czasów Shangów przeżywała niespotykany wcześniej rozwój za sprawą zmiany nośnika zapisu chińskiego pisma. Stosowane dotychczas do nanoszenia znaków trudniej dostępne kości wróżebne zostały zastąpione przez naczynia z brązu. Dzięki temu chińskie znaki nabrały wyrazistszych, łatwiejszych do odczytania kształtów[23], co również usprawniło proces rządzenia państwem – szybciej przekazywano wprowadzane prawo, rozwijała się administracja. Z kolei połączenie funkcji politycznych z religijnymi dało podstawy do umocnienia legitymizacji władcy poprzez pokazanie jego boskości. Ten aspekt został jeszcze bardziej wyostrzony przez kolejną chińską dynastię – Zhou, która doszła do władzy po obaleniu tyrana Zhou Xina. Jego rządy spotkały się ze społecznym oporem. Pokazuje to, że w starożytności ludzie potrafili przeciwstawić się przywódcy, którego nie akceptowali. Konieczność obalenia niekompetentnego władcy stała się ważnym elementem koncepcji mandatu nieba – wprowadzonej do chińskiej myśli politycznej właśnie przez dynastię Zhou jako uprawomocnienie swoich rządów.

Dynastia Zhou rozpoczęła panowanie dzięki wysiłkom dwóch królów – Wena i Wu. Wen był swego czasu więziony przez Zhou Xina. Nie doprowadził jednak do zbrojnego

[22] G. Kerr, *A Short History of China*, Harpenden 2013, s. 3.
[23] Z. Słupski, *Wczesne piśmiennictwo chińskie*, Warszawa 2001, s. 62-70.

94:1134555613

powstania w ramach zemsty, a zaczął nauczać lud głosząc ideę umiarkowania i zażegnania protestów co przyciągnęło do niego wielu mędrców i przeciągało mandat nieba na jego stronę. Jego syn, Wu wypełnił do końca wolę ojca, którą było odniesienie materialnego zwycięstwa nad Shangami, co udało mu się w 1046 r. p.n.e. pod Muye.

W okresie panowania Zhou miał miejsce szeroki rozwój terytorialny Chin. Państwo rozrosło się poza zajmowane wcześniej tereny współczesnej prowincji Henan. Na zachodzie sięgało do północnych części terytorium dzisiejszej Shaanxi. Podbite tereny nie stanowiły jednak jednolitego królestwa, a składały się z mniejszych państw uznających panowanie i zwierzchność nad nimi króla Zhou.

Tradycja dzieli czas panowania dynastii na dwa główne okresy – okres zachodniej dynastii Zhou i okres wschodniej dynastii Zhou, przedzielone okresem wiosen i jesieni.

Czas zachodniej dynastii Zhou to czas wspomnianego już rozwoju terytorialnego. Dzięki rozwiniętej wojskowości, armia Zhou z łatwością podporządkowywała sobie sąsiednie tereny zamieszkane przez barbarzyńców. Taki stan rzeczy zakończył się w czasie panowania Zhaowanga (昭王, *Zhāowáng).* Podczas walki z położonym na południu państwem Chu został pokonany w bitwie i ostatecznie poniósł śmierć w rzece Han, a z nim utonęło „sześć armii", co odebrano jako wielką porażkę. Od tego czasu państwo Zhou podupadało militarnie. Zatrzymanie się ekspansji terytorialnej wywołało także spory wśród chińskich elit, które nie mogły już otrzymywać od króla nowych ziem, co wywołało wewnętrzne walki o ziemię. Chaos został wykorzystany przez sąsiednie plemiona, które zdobyły stolicę państwa Zhou. Panujący wtedy król You (幽, *Yōu*) został zabity. Wygnany stamtąd wcześniej Ping (平, Píng) ustanowił znajdujące się na wschodzie Chengzhou swoją stolicą. Moment ten uznaje się za rozdzielający czasy panowania zachodniej i wschodniej dynastii Zhou.

Okres wschodniej dynastii Zhou pociągnął za sobą także osłabienie przywództwa politycznego. Utrata macierzystego terytorium wskutek najazdów plemion barbarzyńskich znacząco obniżyła skuteczność królewskich rządów. Władcy feudalnych ziem odmawiali posłuszeństwa królom Zhou widząc ich słabość. Początkowy czas panowania wschodniej dynastii Zhou określa się wiec mianem okresu wiosen i jesieni. Słabła pozycja polityczna i militarna państwa, rozwijały się natomiast ważne nurty filozoficzne jak konfucjanizm, legizm, motizm i taoizm. Wzrastał poziom życia i wykształcenia mieszkańców, pieniądz zyskiwał na znaczeniu.

Stopniowe uniezależnianie się mniejszych państw od centrum prowadziło do coraz większych sporów między nimi, także na tle militarnym. Dlatego drugi okres panowania

95:5713117878

wschodniej dynastii Zhou nazwano okresem walczących królestw – walkę o panowanie nad całym obszarem ówczesnych Chin toczyło siedem państw – Chu (楚, *Chǔ*), Han (韩, *Hán*), Qi (齐, *Qí*), Qin (秦, *Qín*), Wei (魏, *Wèi*), Yan (燕, *Yàn*) i Zhao (赵, *Zhào*).

Po wcześniejszych niespokojnych rządach kraj potrzebował przywódcy, który wprowadzi harmonię i spokój, a tę ideę umiarkowania i zażegnania protestów właśnie wypełnił Wen. To pozwoliło kolejnym przywódcom na rozwój terytorialny, a także gospodarczy, ale nie byli w stanie tej potęgi utrzymać, więc zaczął się kryzys, w tym i kryzys przywództwa, który doprowadził do upadku dynastii Zhou.

2.3.2.2. Unifikacja Chin za czasów panowania dynastii Qin (秦朝, *Qín Cháo*). Pojawienie się, wzrost i upadek znaczenia przywództwa cesarskiego: 221-206 r. p.n.e.

Jak już zostało wspomniane wcześniej, dynastia Zhou u schyłku swojego panowania niemal całkowicie straciła kontrolę nad swoim terytorium doprowadzając kraj do rozpadu na mniejsze, walczące z sobą królestwa. Najsilniejszym z siedmiu zwaśnionych królestw okazało się państwo Qin, na którego czele stał król Zheng (政, *Zhèng*). Zajmowało ono zachodnią część terytorium państwa Zhou. W połowie III w. p.n.e. Qin rozpoczęło podboje, najpierw podporządkowując sobie sąsiednie państwa Han, Wei i Zhao. W 256 r. p.n.e. Zheng obalił ostatniego króla z dynastii Zhou, otwierając sobie tym samym drogę do tronu chińskiego. Ostatecznie, Chiny zostały zjednoczone w 221 r. p.n.e. pod rządami dynastii Qin, która wtedy pokonała dwa pozostałe na placu boju nadmorskie państwa Qi i Chu.

Analizując ekspansję dynastii Qin należy zwrócić szczególną uwagę na jej przywódcę – króla Zhenga. Zjednoczenie Chin odbywało się w krwawy sposób – królowie pokonywanych państw byli przez armię Qin zabijani lub brani w niewolę. Sam Zhang widział siebie jako władcę zaprowadzającego porządek na zbuntowanych ziemiach, karzących występnych królów za ich zbrodnie. Pokonanie wszystkich walczących królestw sprawiło, że Zhang sam siebie zaczął uważać za króla wyjątkowego, jakiego w dziejach Chin jeszcze nie było. Stąd też uznał, że należy zmienić tytuł jakim nazywają go doradcy i poddani. Jak pisał Sima Qian, słowa króla mogły brzmieć następująco: „jeśli więc tytuł, jakim mnie teraz nazywają nie ulegnie zmianie, nie zostaną uhonorowane moje zasługi, które mógłbym przekazać późniejszym pokoleniom. Zastanówcie się panowie, nad tytułem, jaki nosić winien władca”[24].

[24] Cyt. za: Sima Qian, *Roczniki Pierwszego Cesarza z dynastii Ts'in. Zapisków Historyka rozdział szósty, czyli roczników rozdział szósty* [w:] Sima Qian, *Syn smoka. Fragmenty zapisków historyka*, przekł. M. Kunstler, Warszawa 2000, s. 40-86.

96:7783308626

W 221 r. p.n.e. Zhang ogłosił się Huangdi (皇帝, *Huángdì*) – cesarzem. Od tej pory, aż do 1911 r. władców chińskich tytułowano w ten sposób. Samego Zhanga za czasów panowania nad całymi Chinami nazywano Qin Shi Huang (秦始皇, *Qín Shǐ Huáng*).

W czasie panowania dynastii Qin stolica znajdowała się w Xianyangu (咸阳, *Xiányáng)* na terenie dzisiejszej prowincji Shaanxi. Przeniesiono tam również starą arystokrację podbitych państw, tak aby zerwała ona więzi ze swoimi macierzystymi ziemiami. Takie działania prowadziły też do unifikacji etnicznej państwa chińskiego. Zresztą, unifikacja państwa była głównym celem, jaki wyznaczył sobie na czas swoich rządów (rozciągniętym później na okres panowania kolejnych cesarzy w dynastii) – zmieniono system administracyjny (w miejsce pokonanych państw wprowadzono komanderie), budowano drogi mające połączyć tereny dawniej wrogich sobie państw, ujednolicono system monetarny, system miar i wag, a także pismo. Standaryzacja dotyczyła także sfery kultury – spalono historyczne kroniki wszystkich walczących królestw poza państwem Qin[25]. Takie działania wynikały z implementacji do swoich rządów znacznej części elementów filozofii legistycznej, która nie przywiązywała uwagi do tradycji i historii, głosiła konieczność ujednolicenia praw w całym państwie oraz skuteczność zarządzania[26]. Ważne zmiany dokonały się także w rolnictwie – odtąd chłopi stali się właścicielami swoich ziem, w zamian za uiszczany podatek od wielkości posiadanej ziemi. Nowy cesarz od początku panowania starał się wprowadzić kult jednostki oraz kult społeczeństwa chińskiego jako jedności – unifikacja poza sprawami prawnymi i administracyjnymi odbywała się również w świadomości przynależności jednostek do jednej wielkiej chińskiej społeczności, pod rządami posiadającego boskie pierwiastki cesarza – widoczna jest tu zatem koncepcja mandatu niebios (wprowadzony przez Qin Shi Huanga tytuł cesarza miał potęgować przekonanie o boskim pochodzeniu władcy).

Kolejnym istotnym elementem rządów Qin Shi Huanga jest dalsza ekspansja terytorialna i zabezpieczanie granic – na północy połączono z sobą umocnienia zbudowane przez istniejące tam wcześniej królestwa w jeden zwarty łańcuch fortyfikacji. Była to jedna z pierwszych form „wielkiego muru”[27]. Na południu do 214 r. p.n.e. Qinowie podbili tereny należące dziś do prowincji Fujian, Guangdong i Guangxi oraz część dzisiejszego północnego Wietnamu. Dzięki tym podbojom Chiny ukształtowały się w swoich tradycyjnych granicach – ze wszystkich stron państwo Qinów stykało się z dobrze zorganizowanymi plemionami

[25] J. King Fairbank: *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, przekł. T. Lechowska, Z. Słupski, Gdańsk 1996, s. 54 .
[26] W. Scott Morton, Ch.M. Lewis: *Chiny: historia i kultura*, przekł. B. Zemanek, Kraków 2007, s. 53.
[27] Podobne umocnienia wznoszono podczas rządów kolejnych dynastii, natomiast obecnie zachowane fragmenty Wielkiego Muru Chińskiego pochodzą głównie z czasów panowania dynastii Ming (XV w. n.e.).

97:2092808304

i cywilizacjami – od północy były to koczownicze terytoria mongolskie, od zachodu ludy tybetańskie, od południa ludy indochińskie. Przyjmuje się także, że nazwa Chiny używana przez cudzoziemców wywodzi się właśnie od nazwy dynastii Qin. Granice dawnego państwa Qin odpowiadają także granicom występowania największych skupisk osób narodowości chińskiej (Hanów). Za czasów Qin Shi Huanga miały mieć miejsce także jedne z pierwszych ekspedycji morskich w dziejach Chin – statki miały wypłynąć z terenów dzisiejszej prowincji Shandong, a ich celem prawdopodobnie był Półwysep Koreański oraz „tajemnicze wyspy”[28]. Hierarchiczna organizacja państwa przejawiająca cechy militaryzmu, ekspansja terytorialna, wzmacnianie granic oraz sposób karania nieposłusznych urzędników czy żołnierzy (cesarz nakazywał stosowanie tortur) wskazują na legizm, którym kierował się Qin Shi Huang w czasie swoich rządów.

Qin Shi Huang zmarł w 210 r. p.n.e., pochowano go w okolicach współczesnego miasta Xi’an, w mauzoleum, w którego podziemnych pomieszaniach umieszczono około ośmiu tysięcy terakotowych figur żołnierzy. Terakotowa armia miała strzec cesarza i pomóc mu w uzyskaniu władzy w życiu pozagrobowym.

Okres po śmierci Qin Shi Huanga to czas niestabilności politycznej związanej z nieustanną walką o władzę. Kanclerz zmarłego cesarza, Li Si, doprowadził do koronowania Ying Huhaia (嬴胡亥 , *Yíng Húhài*) jako drugiego cesarza dynastii Qin, znanego odtąd jako Qin Er Shi (秦二世, *Qin Er Shi*). W tym samym czasie w południowo-wschodnich Chinach rozpoczęła się rebelia przeciw dynastii, pod wodzą Chen Shenga (陳勝, *Chén Shèng*). Rebelianci zabijali lokalnych urzędników mianowanych przez dwór Qinów i tworzyli zbuntowane państewka na wzór wcześniejszych walczących królestw. Rebelia doszła aż do stolicy cesarstwa, została pokonana aczkolwiek niedługo potem bunty znowu zaczęły wybuchać.

Jednocześnie rosła pozycja Zhao Gao (趙高, *Zhào Gāo*), eunucha za czasów Qin Shi Huanga i bliskiego współpracownika Li Si. Razem spiskowali przeciwko Qin Er Shi, aby pozbawić go władzy. W miarę zdobywania wpływów na dworze cesarskim Zhao Gao ograniczał władzę Qin Er Shi, a także doprowadził do skazania na śmierć Li Si. W 208 lub 207 r. p.n.e. został kanclerzem na dworze cesarskim, a faktycznie sprawował władzę nad całością terytorium Qinów. Pod naciskami Zhao Gao w 207 r. p.n.e. Qin Er Shi popełnił samobójstwo. Sam Zhao Gao doprowadził do koronacji Ziyinga (子嬰, *Zi Yīng*), syna

[28] M. Granet, *Cywilizacja…*, s. 102-103.

98:7875494437

najstarszego syna Qin Shi Huanga, ale tylko jako króla, a nie cesarza. Tytuł cesarski Zhao Gao uważał za nie mający znaczenia po tym jak państwo Qin utraciło część ziem podbitych przez Qin Shi Huanga. W tym samym czasie państwu zaczął zagrażać Liu Bang (劉邦, *Liú Bāng*), który zebrał armię celem obalenia dynastii Qin i przejęcia władzy w Chinach. Ziying podejrzewał Zhao Gao o spiskowanie z Liu Bangiem, udał więc chorobę, a kiedy Zhao Gao przybył go odwiedzić został zamordowany przez jednego z cesarskich eunuchów lub przez cesarza osobiście.

Panowanie Ziyinga nie trwało długo. Czterdzieści sześć dni po jego wstąpieniu na tron Liu Bang wkroczył do Chin od południa i pokonał armię Qin, następnie Ziying poddał mu kraj. Liu Bang zachował go przy życiu, jednak niecały rok później dowódca wojsk Liu Banga, Xiang Yu spalił stolicę i zabił Ziyinga, kończąc losy dynastii Qin[29].

Dynastia Qin wywarła ogromny wpływ na późniejsze lata historii Chin. Nie inaczej było w przypadku przywództwa politycznego w tamtych czasach. Najbardziej znaczące było tutaj przywództwo Qin Shi Huanga i wprowadzenie kultu jednostki władcy pod nowym, od tej pory charakterystycznym dla Chin określeniem cesarz. Petryfikował się autorytaryzm władzy – narcyzm Qin Shi Huanga w postaci zmiany dotychczasowej tytulatury, bizantyński sposób rządzenia oraz skupienie elity arystokratycznej w stolicy a więc w oddaleniu od swoich dawnych ziem doprowadziło do postrzegania przywódcy jako oddalonego od ludu (to uczucie potęgowało też przeświadczenie o niebiańskim pochodzeniu władcy). Jednak ten autorytaryzm miał również znaczenie w unifikacji Chin – jedność ludu zawiązała się właśnie dzięki silnemu przywództwu. Wytworzyła się zatem zamknięta narodowa grupa, odmienna od innych i pokazująca tę odmienność światu.

2.3.2.3. Konsolidacja władzy i struktur państwowych w trakcie czterech wieków panowania dynastii Han (汉朝, *Hàn Cháo*): 206 r. p.n.e. – 220 r. n.e.

Po obaleniu dynastii Qin Liu Bang obwołał się cesarzem Chin i przyjął imię Gaozu (漢高祖, *Hàn Gāozǔ*). Hanowie panowali nad Chinami przez ponad czterysta lat z czternastoletnią przerwą na panowanie dynastii Xin (9-23 r. n.e.). Stąd też wyróżnia się dwa okresy ich rządów – okres zachodniej dynastii Han (do roku 9 n.e.) i okres wschodniej dynastii Han (od roku 23 n.e., lub od roku 25 n.e. – po rządach Geng Shi Di).

[29] Sima Qian, *Syn smoka: fragmenty zapisków historyka*, przekł. M.J. Künstler, Warszawa 2000, s. 82.

99:2441609293

Gaozu nie odszedł od centralizmu w polityce wewnętrznej, jednak część jego reform dawała pewną autonomię regionom podlegającym jego władzy – najważniejszą z nich było podzielenie państwa na jedenaście części – część zachodnią podlegającą bezpośrednio władzy cesarskiej oraz dziesięć królestw. Nie były to jednak królestwa funkcjonujące na zasadach znanych z okresu między dynastiami Zhou a Qin kiedy zachowywały pewną niezależność od siebie. Królestwa w państwie Han były jedynie wasalnymi jednostkami terytorialnymi. Cesarz posiadał również prawo do mianowania królów, ich zmiany czy przenoszenia ich do innej prowincji. Często wybuchały też bunty przeciwko lokalnym królom. Królowie pochodzili z rodziny cesarza.

Nowy cesarz zniósł część praw wprowadzonych przez Qinów – w szczególności te o mocno militarystycznym zabarwieniu. Zniesiono mobilizację wojskową, zwrócono wolność jeńcom wojennym, byłym żołnierzom przydzielono ziemię do zagospodarowania, obniżono też szereg podatków. Sam cesarz określał się jednak legistą, odnosząc się z pogardą do uczonych i konfucjanistów[30].

Gaozu zmarł w 195 r. p.n.e. na skutek ran odniesionych w kampanii przeciwko Huainanowi. Kolejnym cesarzem został jego najstarszy syn – Han Huidi (210-188 p.n.e.). Wartym uwagi jest cesarz Han Wu (漢武帝, *Hànwǔdì*), panujący w latach 141 – 87 p.n.e. Za czasów Hanów największe zagrożenie dla państwa chińskiego stwarzało barbarzyńskie[31] plemię Xiongnu (匈奴, *Xiōngnú*) zamieszkujące tereny na północ od państwa Han (dzisiejsze terytoria Mongolii oraz chińskich regionów: Mongolia Wewnętrzna, Xinjiang, Gansu i Heilongjiang). Nie mogąc stawić im czoła, cesarz Gaozu wprowadził system heqin – mariaże dynastyczne powiązane z trybutem. Xiongnu zaprzestali najazdów na Chiny, ale podporządkowali sobie znaczną część plemion zamieszkujących tereny Azji Środkowej. Cesarz Wudi najpierw posłał swoje służby by pertraktowały z plemionami, które zostały zmuszone przez ekspansję Xiongnu do osiedlenia się w innym miejscu. Wyprawy te odnosiły różny skutek – ostatecznie Chinom udało się podporządkować sobie większość z mniejszych plemion zamieszkujących tereny blisko granicy państwa Hanów. W latach 121-119 p.n.e. Chiny przeprowadziły serię najazdów na tereny Xiongnu oraz mniejsze plemiona w rejonie zachodniej części dzisiejszej prowincji Gansu. Udało się ich pokonać, co dla Chin oznaczało względny spokój na północny zachód od swoich granic. Xiongnu dalej kontrolowali jednak terytorium

[30] D.C. Twitchett, M. Loewe, *Cambridge History of China. The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A. D. 220*, Cambridge 1986, s. 709.

[31] Chińczycy nazywali barbarzyńcami wszystkie niezorganizowane ludy koczownicze żyjące poza państwem chińskim, podobnie więc będzie ono stosowane w tej pracy. Jego wydźwięk jest w tym przypadku neutralny.

100:6526285891

dzisiejszej Mongolii. Niemniej jednak po wspomnianej ofensywie pod kontrolą Hanów znalazły się strategicznie ważne tereny Gansu – to przez ten region w dużej mierze przebiegał jedwabny szlak. Położone na zachodnich obrzeżach prowincji miasto Dunhuang stanowiło z kolei najdalej na zachód wysuniętą część Wielkiego Muru Chińskiego.

Ekspansywna polityka Han Wudi nie ograniczała się tylko do działań na północy. Cesarz zarządził także podbój utraconych wcześniej na rzecz państwa Nanyue ziem na południu – udane działania wojenne doprowadziły w 111 r. p.n.e. do przejęcia kontroli przez Chiny terenów dzisiejszej prowincji Guangxi i Guangdong, w tym miasta Kanton (chiń. Guangzhou). W roku 109 p.n.e. podbito Yunnan. Z kolei na północnym wschodzie dokonano zajęcia Mandżurii oraz części Półwyspu Koreańskiego do okolic dzisiejszego miasta Pjongjang. Na zajęte ziemie niemal od razu sprowadzano chińskich osadników celem kolonizacji etnicznej. Podbijając te tereny cesarz zamierzał przeprowadzić ostateczne uderzenie na Xiongnu, zakończone jednak niepowodzeniem, plan Han Wudi nie został w całości wykonany, niemniej jednak zajęcie Gansu doprowadziło do odcięcia stosunków miedzy Xiongnu a Turkiestanem, a barbarzyńskie ludy z gór zostały oddzielone chińskim terytorium od barbarzyńskich ludów ze stepów co ułatwiało Chinom kontrolowanie sytuacji w tym regionie. Z drugiej strony, podboje Wudi sprawiły, że spora część terytorium państwa Hanów graniczyła z ziemiami kontrolowanymi przez ludy tybetańskie, które od czasu do czasu stwarzały zagrożenie[32].

Duże wydatki na wojsko i kolonizację zdobytych terytoriów doprowadziły do zmian w polityce gospodarczej. Han Wudi dokonał upaństwowienia pewnych gałęzi przemysłu, które zajmowały się wykorzystywaniem zasobów gór, morza, jezior i moczarów. Takie działania miały również na celu zahamowanie rozwoju handlu prywatnego. Usprawniono również transport żywności do odleglejszych części kraju.

Han Wudi panicznie bał się intryg przeciwko niemu. Ten strach doprowadził do skazania na śmierć swojego najstarszego syna wraz z jego dziećmi. Po śmierci kolejnym cesarzem został jego najmłodszy syn – Han Zhao (漢昭帝, *Hàn Zhāodì*). Z racji młodego wieku (objął tron gdy miał 7 lat) panował pod kuratelą trzech wyznaczonych przez Wudi regentów, z których główny nazywał się Huo Guang (霍光, *Huò Guāng*). Han Zhao zmarł w wieku 20 lat nie pozostawiwszy żadnego potomka. Po jego śmierci na krótko rządy objął Liu He – wnuk Han Wudi. Został jednak usunięty z tronu po niecałym miesiącu, gdyż zdaniem Huo Guanga nie nadawał się do sprawowania urzędu. Kolejnym cesarzem został Han Xuan (漢宣帝, *Hàn Xuāndì*), prawnuk Wudi a zarazem wnuk zabitego przez Wu syna. Han Xuan był

[32] M. Granet, *Cywilizacja…*, s. 113.

101:3006361972

zmuszany przez Huo Guanga do poślubienia jego córki, opierał się jednak tym namowom, co doprowadziło do otrucia małżonki cesarza przez żonę regenta. W akcie zemsty cesarz nakazał wymordować całą rodzinę Huo.

Krótki okres, w którym dynastia Han była odsunięta od władzy formalnie zaczął się w 9 r. n.e., jednak jego geneza miała miejsce kilkadziesiąt lat wcześniej. Panujący w latach 32-7 p.n.e. cesarz Han Cheng (漢成帝, *Hàn Chéngdì*) mianował wielkim marszałkiem jednego ze swoich wujków. Natychmiast obsadził on swoimi braćmi wiele wysokich stanowisk państwowych. Syn jednego z braci - Wang Mang (王莽, *Wáng Măng*) w 9 r. [33] wykorzystał fakt, że na tronie formalnie zasiada niespełna trzyletni Ruzi Ying i ogłosił się cesarzem przekonując lud, że posiada niebiańskie przymioty pozwalające mu na objęcie przywództwa w państwie, jednocześnie ogłosił koniec dynastii Han i początek dynastii Xin (新朝, *Xīn cháo*, dosł. „nowa dynastia"). Krótki okres rządów i narastające niezadowolenie społeczne sprawiły, że Wang Mang został uznany za uzurpatora, który bezzasadnie przypisał sobie mandat niebios. Dodatkowo za czasów jego panowania wydarzyła się jedna z największych katastrof naturalnych starożytnych Chin – zmiana biegu rzeki Huang He. Wobec protestów społecznych Wang Mang został zabity w 23 r., a przywódca buntowników – Liu Xuan (劉玄, *Liú Xuán*) przyjął imię Gengshidi i ogłosił się nowym cesarzem a dynastia Han wróciła na tron.

Początek panowania wschodniej dynastii Han to czasy najazdów państw sąsiednich, wykorzystujących niestabilną sytuację wewnętrzną Chin – w latach 25-40 miał miejsce najazd koreański, w wyniku którego Hanowie utracili na pięć lat panowanie nad zajętą wcześniej częścią Półwyspu Koreańskiego. W tym samym czasie doszło do podziału plemion Xiongnu na dwie główne grupy – północnych (zamieszkujących tereny obecnego wschodniego Kazachstanu i Xinjiangu) i południowych (zamieszkujących tereny obecnej Mongolii Wewnętrznej). Pod koniec I w. północni Xiongnu zostali wyparci przez Hanów oraz współpracujących z nimi południowych Xiongnu aż do Ałtaju. Następnie, przez krótki okres Chinom zagrażała koalicja plemion zwana Xianbei (鮮卑, *Xiānbēi*) – podbili oni tereny zajmowane wcześniej przez północnych Xiongnu oraz sporą część południowej Syberii i Mandżurii. W drugiej połowie II wieku prowadzili oni częste najazdy na Chiny[34].

W chińskim przywództwie politycznym okres rządów wschodnich Hanów to czas nieustannych spisków i walk o władzę, w których znaczną rolę odgrywały cesarzowe (żony

[33] Na potrzeby pracy od tego momentu kolejne daty odnoszące się do naszej ery nie będą już oznaczane skrótem n.e.

[34] Yü Y. *Han Foreign Relations,* [w:] (red.) D. Twitchett, M. Loewe, *The Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A.D. 220*, Cambridge 1986, s. 443-446.

102:6446723679

cesarzy). Kilkukrotnie dochodziło też do rządów regentów – rodzina Tou sprawowała władzę w latach 89-92, w roku 106 rządy na krótko przejęła rodzina Teng (za czasów panowania cesarza Han Shanga, który w momencie objęcia władzy miał trzy i pół miesiąca). Cesarzowa z rodziny Teng de facto sprawowała rządy także w czasie panowania cesarza Han Ana, który objął tron w wieku dwunastu lat. Teng zmarła w 121 r., tym samym linia sukcesji wśród Tengów wygasła. Po śmierci Han Ana jego żona, cesarzowa Yan Ji, próbowała osadzić na tronie małoletnie dziecko (nie było to jednak dziecko ani cesarza ani cesarzowej) – księcia Bao – zmarło ono natychmiast po objęciu cesarstwa. Rządy przejął zatem Han Shun (汉顺, *Hàn Shùn*) – jedyny syn cesarza Ana. Następnie tron znów został objęty formalnie przez małoletniego – Han Chonga (**漢冲**, *Hàn Chōng*), cesarzem był on jednak tylko przez pięć miesięcy umierając w wieku dwóch lat. Podczas rządów jego oraz jego następcy Han Zhi (**漢**质, *Hàn Zhì* – miał siedem lat w momencie wstąpienia na tron) de facto władza była sprawowana przez żonę Han Shuna - Liang Na oraz jej brata Liang Ji. Widoczny zatem był kryzys przywództwa spowodowany częstym obejmowaniem rządów przez osoby małoletnie i związaną z tym walką o jak największe wpływy przez otoczenie i krewnych cesarskiego rodu. Do podobnych sytuacji dochodziło za czasów Hanów jeszcze kilkukrotnie[35].

Schyłek rządów dynastii Han to czas represji wobec konfucjanistów, zapoczątkowanych przez protesty studentów wymierzone przeciwko cesarzowi i jego eunuchom (studenci byli w większości konfucjanistami). Jednocześnie sami eunuchowie zaczęli występować przeciwko cesarzowi, co rozpętało kolejny okres walk o władzę. Eunuchowie praktycznie sprawowali władzę w czasie panowania cesarza Han – to przeciwko niemu w 184 r. w zachodniej części współczesnej prowincji Shandong wybuchło Powstanie Żółtych Turbanów wymierzone przeciwko Han Lingowi. Pretekstem do rozpoczęcia powstania miały być kryzys ekonomiczny, rosnąca rola eunuchów na dworze cesarskim, walki pomiędzy rodami oraz wysokie podatki nałożone na chłopów. Bezpośredni pretekst dał jednak wylew Huang He. Po upadku powstania doszło do zamachu stanu (po nim, po raz kolejny rządy sprawował małoletni cesarz – ośmioletni Han Xian). Niestabilna sytuacja doprowadziła do częstych najazdów barbarzyńców. Słabość dworu cesarskiego wykorzystywana była przez wysokich rangą działaczy państwowych do walk o wpływy. Jednym z nich był znany generał Dong Zhuo (董卓, *Dǒng Zhuō*). Po śmierci Han Linga w 189 r. Dong Zhuo na polecenie brata wdowy po Han Lingu

[35] M. Granet, *Cywilizacja…,* s. 126-127.

103:5219703628

miał wkroczyć do Luoynagu (stolicy) wraz z armią celem zabicia eunuchów. Dong Zhuo zmusił do abdykacji Liu Biana, a cesarzem ustanowił wspomnianego już Han Xiana (汉献, *Hàn Xiàn*) – młodszego brata Liu Biana. Wśród społeczeństwa i na dworze cesarskim szybko zaczęła jednak narastać niechęć do Dong Zhuo, przede wszystkim z powodu jego brutalnych rządów. Na czele koalicji mającej na celu odsunięcie tyrana od władzy stanął pułkownik Cao Cao (曹操, *Cáo Cāo*). Przeciwnicy Dong Zhuo szybko opanowali większość terenów Chin zmuszając go do ucieczki z Luoyangu i przeniesienia stolicy do Changanu (dzisiejszy Xi'an), a więc tam gdzie znajdowała się wcześniejsza stolica Hanów. Ostatecznie, kontrolujący jedynie niewielkie ziemie na zachodzie cesarstwa Dong Zhuo został zamordowany w Changanie w wyniku spisku zainicjowanego przez jego ministra skarbu. Wtedy też kontrolę nad cesarzem przejął Cao Cao doprowadzając do przeniesienia stolicy bardziej na wschód – do Xuchangu (współ. prowincja Henan).

W chińskiej historii w kryzysowych momentach często jeszcze zdarzy się, że pomimo formalnego istnienia osoby cesarza, władzę w państwie sprawować będą eunuchowie, osoby z cesarskiej rodziny uzurpujące tron (w tym cesarskie małżonki - cesarzowe) oraz regenci.

Pod koniec rządów dynastii Han, w latach 208-209 nad rzeką Jangcy miała miejsce bitwa o Czerwone Klify, w której wojska Cao Cao starły się z połączonymi siłami wojsk Liu Beia i Sun Quana – wojskowych rywalizujących o wpływy w Chinach. Cao Cao został zmuszony do ucieczki co pozwoliło Liu Beiowi i Sun Quanowi na przejęcie kontroli nad znacznymi terenami w okolicach Jangcy – de facto powstały wtedy dwa niezależne od cesarskiej władzy królestwa Shu i Wu. Cao Cao kontrolował ziemię na północ od nich. Właściwie już wtedy nastąpił upadek dynastii Han, która utraciła wpływ nad większością cesarstwa. Ostatecznie dokonał on się w 220 r. kiedy syn Cao Cao, Cao Pi (曹丕, *Cáo Pī*) zmusił do abdykacji Han Xiana, ogłaszając się pierwszym cesarzem Wei. W ten sposób na terenach należących do dynastii Han utworzyły się trzy niezależne od siebie podmioty państwowe a okres ich współistnienia określa się jako Epokę Trzech Królestw[36].

Przywództwo cesarskie za czasów dynastii Han było przywództwem bliskim absolutyzmu. Formalnie władza cesarza nie była niczym ograniczona, jednak istniały instytucje takie jak narady dworu, które pozwalały cesarzowi konsultować pewne decyzje i wspólnie ze współpracownikami podejmować najlepsze ich zdaniem rozwiązania. Konsensus

[36] M. Beck, *The Fall of Han*, [w:] (red.) D. Twitchett, D. Loewe, *The Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A.D. 220,* Cambridge 1986.

104:4635639500

wypracowany na takich spotkaniach nie był jednak dla władcy wiążący. Cesarz był również najwyższym państwowym sędzią, głównym dowódcą wojska oraz najważniejszym prawodawcą. Władca posiadał również trzech najważniejszych ministrów: 1) kanclerz opracowywał budżet państwa, przewodniczył naradom dworu, rekomendował urzędników na wysokie stanowiska państwowe, 2) doradca cesarski prowadził postępowania dyscyplinarne wobec urzędników, zajmował się kontrolą działań urzędników w prowincjach, 3) wielki komendant sprawował nadzór nad wojskiem. Ponadto istniały niższe rangą ministerstwa – spraw wewnętrznych[37], sprawiedliwości, rodziny cesarskiej, finansów, ceremonii, straży, konnicy, odpowiedzialne za przyjmowanie gości spoza cesarstwo i odpowiedzialne za rozrywki cesarza[38].

System militarny państwa był rozwinięty na szeroką skalę – każdy mężczyzna, który ukończył 20 lat mógł zostać powołany do wojska. Powołanych obowiązywał rok szkolenia a następnie rok czynnej służby. Armia zawodowa była niewielka – jej jedyny garnizon miał za zadanie przede wszystkim obronę stolicy[39]. Za czasów wschodniej dynastii Han wprowadzono podatek, którego płatnicy nie musieli odbywać służby wojskowej.

Dynastia Han pozostawiła ogromną spuściznę w chińskiej kulturze i tożsamości. Do dziś Chińczycy nazywają siebie Hanami (oficjalna nazwa narodowości chińskiej brzmi Chińczycy Han), a swój język „językiem Hanów" (汉语, *Hànyǔ*), również charakterystyczny dla pisma chińskiego zapis hieroglificzny nazywany jest Hanzi (汉字, *Hànzì*), co oznacza „znaki Hanów".

2.3.2.4. Epoka Trzech Królestw (Trzech Cesarstw): 220-265 r.

Lata od upadku dynastii Han (220 r.) do zjednoczenia ziem chińskich pod panowaniem dynastii Jin (280 r.) to okres nieustannej rywalizacji i wojen pomiędzy trzema państwami powstałymi na terenach rządzonych przez Hanów. Angielska nazwa tego okresu, zapożyczona później przez inne języki jest jednak myląca. W przeciwieństwie do walczących królestw, trzy królestwa nie były królestwami sensu stricto. Na czele każdego z nich stał bowiem władca tytułujący się cesarzem i roszczący sobie prawa do mandatu niebios i tym samym władzy nad

[37] Nie są to nazwy oficjalne – stąd też pisownia z małej litery.
[38] R. de Crespigny, *A Biographical Dictionary of Later Han to the Three Kingdoms (23-220 AD)*, Leiden 2007.
[39] H. Bielenstein, *The Bureaucracy of Han Times*, Cambridge 1980.

105:7286794840

całym obszarem Chin. W języku chińskim przyjęła się nazwa 三国 (*Sānguó*), oznaczająca „trzy państwa”[40].

Północne ziemie Hanów znalazły się pod kontrolą założonego przez Cao Cao państwa Wei (曹魏, *Cáo Wèi*). Pierwszym cesarzem Wei był Cao Pi – to on doprowadził bezpośrednio do upadku dynastii Han, zmuszając do abdykacji ostatniego z ich cesarzy – Han Xiana. Stolicą państwa był Luoyang. Nieustanne wojny sprawiły, że popularność zyskiwali generałowie wojenni. Najbardziej znanym był Sima Yi (司马懿, *Sīmǎ Yì*). Wsławił się odparciem ofensywy państwa Wu, oraz zwycięstwem w wojnie przeciwko separatystycznemu cesarstwu Yan, które istniało w latach 237-238, na północno-wschodnich terenach kontrolowanych przez Wei (współcześnie: Liaoning i Korei Północna[41]). Z kolei w roku 245 generał Guangqiu Jian (毌丘俭, *Guànqiū Jiǎn*) powiększył obszar państwa, najeżdżając zagrażające mu królestwo Goguryeo (współcześnie: Jilin i północno-wschodnia Korea Północna).

Cesarstwo Shu (蜀汉, *Shǔ Hàn*) powstało w południowo-zachodniej części państwa Han. Jego stolica znajdowała się w Chengdu w Syczuanie. Pierwszy cesarz Liu Bei (刘备, *Liú Bèi*) nazywał zapoczątkowaną przez siebie dynastię Shu Han uważając się za prawowitego dziedzica Hanów. Syn Liu Beia Han Huai (汉怀, *Hàn Huái*) podbił część dzisiejszego Yunnanu. W kolejnych latach Shu kilkukrotnie przypuszczało ataki na państwo Wei, jednak bez większych osiągnięć. Ostateczną klęskę poniosło w 234 r. w bitwie na Wuzhang, zakończoną śmiercią dowódcy Zhuge Lianga[42].

Cesarstwo Wu (吴, *Wú*), początkowo było wasalną częścią cesarstwa Wei, jednak w 222 r. ogłosiło niepodległość. W latach 222-229 Wu pozostawało królestwem, dopiero po tym okresie Sun Quan (孙权, *Sūnquán*) ogłosił się cesarzem Wu. Jego ponad dwudziestoletnie rządy ustabilizowały sytuację na południu kraju (pokonano buntujące się tam ludy). Toczył on też liczne wojny z Wei, jednak nie przyniosły one żadnych zdobyczy terytorialnych, zarówno po stronie Wu, jak i po stronie Wei. Silną pozycję polityczną mieli generałowie, niejednokrotnie

[40] W tej pracy wspomniane byty polityczne również będą określane jako państwa lub cesarstwa.
[41] W dalszej części pracy zamiast nazwy „Korea Północna” stosowany będzie skrót KRLD – Koreańska Republika-Ludowo Demokratyczna. Z kolei Korea Południowa nazywana będzie Republiką Korei (nazewnictwo to będzie stosowane jedynie do określenia ziem państw istniejących po 1945 r.).
[42] J. Killigrew, *Zhuge Liang and the Northern Campaign*, Early Medieval China, nr 5 (1), 1999, s. 55-91.

106:6443278181

podejmujący decyzje w sposób indywidualny, a nawet sprzeciwiający się woli cesarza[43]. W przeciwieństwie do powszechnej za czasów Han biurokracji i egzaminów na stanowiska urzędnicze, w państwie Wu urzędy państwowe były dziedziczone z pokolenia na pokolenie, co po raz kolejny w historii Chin zaowocowało powstaniem potężnych, rywalizujących ze sobą klanów.

Po roku 250 wszystkie trzy cesarstwa zaczęły stopniowo podupadać. W państwie Shu szerzyła się korupcja, a o sprawach państwa decydowali przede wszystkim eunuchowie. Niestabilna sytuacja wewnętrzna i słaba siła militarna Shu, sprawiła że atak na to cesarstwo przypuściła armia Wei, zdobywając Chengdu w roku 263. Po upadku stolicy ostatni z cesarzy Shu Liu Shan poddał się czym zakończył istnienie państwa. Wei upadło jako drugie z walczących cesarstw. Już od lat trzydziestych II wieku szerzyły się tam napięcia pomiędzy członkami i zwolennikami klanów Cao (cesarski), a klanem Sima (generalski). W 249 r. wykorzystując wyjazd członków klanu cesarskiego do Gaopingu generał Sima Yi przeprowadził udany zamach stanu pozbawiając władzy ród Cao, w tym cesarza Cao Shuanga. Formalnie jednak Cao Shuang dalej pozostał cesarzem, ale jego wpływ na życie polityczne państwa był znikomy. W 264 r. władzę sprawował Sima Zhao, syn Sima Yi. Prawowity cesarz Cao Mao próbował przeprowadzić przeciwko niemu zamach stanu, jednak zginął w jego trakcie. Następcą został jego syn Cao Huan, podczas jego panowania w 265 r. zmarł Sima Zhao, wobec czego władza przeszła na jego syna Sima Yana. Natychmiast po przejęciu władzy rozpoczął spisek mający na celu ostatecznie obalenie rodu Cao. Pod jego naciskiem i za namową swoich doradców Cao Huan abdykował, a Sima Yan ogłosił się cesarzem i rozpoczął panowanie dynastii Jìn. Nowopowstałe państwo Jìn w początkach swojego panowania chciało doprowadzić do powtórnego zjednoczenia ziem chińskich – ostatnie z istniejących wtedy niepodległych cesarstw, państwo Wu pogrążało się w coraz większym chaosie politycznym. Pod koniec lat sześćdziesiątych II wieku tron objął tam Sun Hao (孙皓, *Sūn Hào*), który prowadził rządy w tyrański sposób, wypędzając z kraju swoich przeciwników politycznych, w 274 r. bezpotomnie zmarł ceniony w Wu generał Lu Kang. Śmierć bez pozostawienia po sobie następcy musiała wiązać się z poważnym kryzysem politycznym w państwie, w którym szczególną wagę w polityce przywiązywano do klanów. Pod koniec 279 r. wykorzystując niestabilną sytuację wewnętrzną, armia Jìn przekroczyła granice Wu, otwierając aż pięć frontów. Przez słabość militarną Wu nie miało żadnych szans na obronę. Sun Hao poddał się

[43] R. de Crespigny, *Empire in the South,* [w:] (red.) R. de Crespigny, *Generals of the South: The Foundation and Early History of the Three Kingdoms State of Wu,* Canberra 1990.

107:3424558454

31 maja 280 r. Tym samym dynastia Jìn kontrolowała już całe terytorium należące wcześniej do Hanów, jednocześnie zakończył się drugi w historii Chin okres rozbicia na mniejsze państwa[44].

2.3.2.5. Od konsolidacji do dekonsolidacji terytorialnej Chin w okresie rządów dynastii: Jìn (晋朝, Jìn cháo)[45] oraz północnych i południowych: 265-420 r.

Chiny trwały zjednoczone pod rządami dynastii Jìn jedynie 154 lata. Zjednoczenie to nie było jednak stabilne. Za czasów Jìnów wielokrotnie wybuchały różne bunty. Najbardziej spokojny okres ich panowania zakończył się krótko po podboju państwa Wu. W 290 r. zmarł Sima Yan, znany już wtedy jako cesarz Wu (武帝, *Wǔdì*). Jego syn, cesarz Jìn Hui (晋惠帝, *Jìn Huìdì*) był niepełnosprawny umysłowo. Niezdolność Jìn Huia do sprawowana samodzielnych rządów doprowadziła do rozpoczęcia trwającej do 307 r. tzw. Wojny Ośmiu Książąt, w której każdy z potomków Wu walczył o przejęcie kontroli nad tronem cesarskim. Rozpoczął się kilkunastoletni okres walk o władzę bez osiągnięcia długotrwałej dominacji przez którąkolwiek ze stron konfliktu. Ponadto, słabość wewnętrzna Chin była wykorzystywana przez plemiona barbarzyńskie – zarówno te żyjące poza granicami państwa Jìn, jak i bunty wewnętrzne powodowane przez barbarzyńców przesiedlonych do Chin w celach militarnych.

Walki książąt rozpoczęły się za sprawą żony Jìn Huia – Jia Nanfeng. Z powodu niezadowolenia z dominującego wpływu na dwór Yang Zhi, macochy cesarza, zwróciła się z pomocą do Sima Lianga, wujka cesarza. Od tej pory stolica nie była świadkiem nieustannych najazdów – gdy jeden z książąt przejmował władzę, po kilku miesiącach przegrywał wojnę z kolejnym atakującym księciem. Ostatecznie walki te wygrał Sima Yue. Ponieważ walka ta toczyła się nie tyle o sam urząd cesarski co o kontrolę nad cesarzem i dworem Sima Yue nigdy nie został cesarzem. Po śmierci Jin Huia w 307 r. urząd ten przeszedł w ręce jego brata – Jìn Huaia (晋怀帝, *Jìn Huáidì*). Słabość państwa Jìn w tym okresie wykorzystali barbarzyńcy zamieszkujący północne tereny Chin[46]. Najemnicy z plemion takich jak Xiongnu czy Xianbei zostali osiedleni w Chinach na potrzeby wojska lub gospodarki. W wyniku tego na północy

[44] J.W. Dardess, *The Three Kingdoms*, Indianapolis 2010, s. 221-264.
[45] W pracy z reguły pominięto znaki diakrytyczne wskazujące sposób intonowania sylab w języku chińskim (poza umieszonym w nawiasach obok zapisu hieroglificznego zapisem fonetycznym). W tym miejscu użycie znaku diakrytycznego jest jednak konieczne aby odróżnić dynastię Jìn (265-420 r.) od dynastii Jīn (1115-1234 r.).
[46] W kontekście ludów zamieszkujących tereny pod władzą chińską termin „barbarzyńcy" odnosi się do ludów innych niż Han.

108:1092115437

kraju powstało samozwańcze państwo Hanzhao (汉赵, *Hànzhào*) rządzone przez lud Xiongnu, prowadzące później liczne najazdy na Chiny. W 316 r. państwo Jìn zostało podbite całkowicie, wobec czego cesarz Jìn Yuan (晋元, *Jìn Yuándì*) przeniósł stolicę na wschód do Jiangangu (obecnie Nanjing). Tam odparł atak Xiongnu i zrekonstruował rząd. Rozpoczął się okres wschodniego Jìn, szczyt potęgi polityki menfa (门 阀, *ménfá*) – władzy klanów szlacheckich. Rywalizacja między klanami prowadziła do rywalizacji na linii północ-południe. Niekontrolowana przez Jìnów północ była zamieszkana i rządzona głównie przez migrantów, natomiast południe przez rdzennych mieszkańców – stamtąd też pochodziła większość wpływowych rodów.

Początek powstania barbarzyńców wyznacza też początek nowej epoki w chińskich dziejach, zwanej epoką szesnastu królestw[47] (十六国, *Shíliù guó*). Jìnowie nie kontrolowali wtedy całości terytorium Chin, powodując kolejne w historii rozdrobnienie państwa na mniejsze podmioty polityczne. Niekontrolowane przesz rdzennych Chińczyków królestwa na północy terenów wcześniejszego państwa Jìn prowadziły z sobą liczne wojny.

Oprócz państwa Jìn, do najpotężniejszych państw tego okresu należały: 1) Yan (燕, *Yàn*) – założone przez jeden z klanów ludu Xianbei na terytoriach współczesnych regionów Pekin, Tianjin, Liaoning i Hebei, 2) Qin (秦, *Qín*) - założone przez rdzennych Chińczyków Han na terytorium współczesnej prowincji Shaanxi, 3) Xia (夏, *Xià*) – założone przez lud Xiongnu na zachodzie terytorium Jin, 4) Północne Wei (北魏, *Běiwèi*) – założone przez lud Tuoba, odłam ludu Xianbei.

Państwa Yan i Qin prowadziły udaną ekspansję na południe. Jednak po podbiciu Yan przez dynastię Jìn, to Qin stało się najpotężniejszym państwem na północy. W 376 r. pokonało ostatni liczący się kraj w regionie – Liang i ostatecznie zjednoczyło całą północ, jednak na krótko. Po porażkach w walce z Jìnami w Qin zaczęły narastać bunty, które w konsekwencji doprowadziły do rozpadu kraju na mniejsze królestwa. Ponowne zjednoczenie północy dokonało się za sprawą Północnego Wei. Kluczowe dla późniejszego zwycięstwa było pokonanie państwa Xia, zajmującego spore części terenów kontrolowanych uprzednio przez Qin. Koniec jednoczenia północnych Chin dokonał się w 439 r. kiedy Północne Wei podbili ostatnie opierające się im królestwo – Liang.

[47] Tak naprawdę, wojujących ze sobą państw było znacznie więcej.

109:9100805696

W tym czasie na południu nie istniało już jednolite państwo Jìn. Od początku V w. dochodziło tam do walk o władzę i częstych zmian na tronie cesarskim. Sytuacja przypominała tę znaną już z okresu przed Wojną Ośmiu Książąt. W 397 r. cesarzem został Jìn An (晋安帝, *Jìn Āndì*), ale ze względu na swoją niepełnosprawność, w tym niemożność mówienia, nie był zdolny do sprawowania władzy. W jego imieniu rządy sprawował wujek Jìn Ana – Sima Daozi. Doszło również do walk klanowych, w wyniku których w 403 r. władzę przejął Huan Xuan i przywrócił na tron Jìn Ana. Jednocześnie wybuchały bunty na zachodzie kraju, doprowadzając do wyodrębnienia się królestwa Zachodniego Shu. W 419 r. Liu Yu udusił Jin Ana, oddając władzę w ręce swojego brata Sima Dewena, który rok później abdykował na rzecz samego Liu Yu. Następnie, Liu Yu ogłosił się cesarzem i przyjął imię Song Wu (宋武帝, Sòng Wǔdì). Oznaczało to koniec panowania dynastii Jìn i początek rządów dynastii Liu Song[48].

W 439 r. rozpoczął się ostatni okres podziału Chin wynikający z niestabilnej sytuacji politycznej powstałej w wyniku upadku dynastii Han. Był to względnie najspokojniejszy ze wspomnianych okresów. Dawne terytorium Hanów było podzielone już tylko na dwa niezależne państwa, przez ponad sto lat ich wzajemne relacje były stabilne.

Na północy przez cały okres podziału rządziła północna dynastia Wei, wywodząca się z niechińskiego ludu Tuoba. Stopniowo ulegali oni sinizacji, jednak na początku panowania dalej kultywowali swój wojskowy i koczowniczy tryb życia, czego najlepszym przykładem jest ustanowienie stolicy w miejscowości Pingcheng, znajdującej się na stepie, z dala od chińskiej cywilizacji. Chińczycy Han nie mieli wtedy dostępu do struktur wojskowych i administracyjnych państwa. Stopniowo polityka w odniesieniu do społeczeństwa ulegała jednak złagodzeniu. Zaprzestano prześladowania buddystów pozwalając jednocześnie na rozwój wspólnot buddyjskich na terenie całego kraju. Pod koniec V w. sinizacja Tuoba pogłębiła się, między innymi dzięki ustępstwom politycznym na rzecz chłopów i zawieraniu małżeństw mieszanych pomiędzy Tuoba a Chińczykami Han. W 493 r. stolica została przeniesiona do Luoyangu, a więc do miasta pełniącego już wcześniej tę rolę za czasów dynastii Han. Miasto stało się też największym skupiskiem buddystów w państwie Wei (dowodem na to są istniejące do dziś wykute nieopodal miasta posągi Buddy w Jaskiniach Dziesięciu Tysięcy Buddów). Dwór wkrótce całkowicie uległ procesowi sinizacji (m.in. arystokraci zmieniali nazwiska na chińskie) co doprowadziło w krótkim czasie wręcz do dyskryminacji ludności niechińskiej i pogłębiło różnice kulturowe między stolicą a koczowniczymi ludami północy

[48] Panująca w latach 420-479 nazywana jest Liu Song, aby odróżnić ją od panującej w latach 960-1279 dynastii Song. Niemożliwe jest tutaj użycie chińskiego zapisu fonetycznego, ponieważ dla obu dynastii wygląda on następująco: Sòng.

110:3112916808

i stacjonującym tam wojskiem[49]. W końcu doszło do buntu sześciu garnizonów. Zbuntowane wojska zajęły Luoyang i przejęły władzę nad państwem. W wyniku konfliktu pomiędzy generałami Gao Huanem i Yuwen Taiem doszło do podziału państwa Wei na Zachodnie Wei, kontrolowane przez Yuwen Taia i wschodnie Wei kontrolowane przez Gao Huana[50].

Tymczasem na południu władza cesarska nadal była osłabiona, a rządy de facto sprawowane przez wpływowe arystokratyczne klany. Słabość dynastii cesarskich, niemożność przeciwstawienia się klanom i dominująca rola wojskowych generałów w polityce uniemożliwiły ustanowienie stabilnej sukcesji. W wyniku wspomnianych zależności w okresie 420-589 r. na tronie zasiadały cztery dynastie. Pierwsza z nich to dynastia Liu Song, obalona w 479 r. przez generała Xiao Daochenga, który przejął władzę w wyniku wojny domowej po śmierci cesarza w 472 r. Xiao Daocheng ustanowił dynastię Qi (obecnie zwaną południową dynastią Qi). Dynastia Qi przetrwała 23 lata, obalona w 502 r. przez Xiao Yana – kuzyna ówcześnie panującego cesarza Xiao Baojuana. Xiao Yan ogłosił początek dynastii Liang. Panował prawie pięćdziesiąt lat, dopóki nie zbuntował się przeciwko niemu generał Hou Jing. Ta próba zamachu stanu nie powiodła się, ale wywołała kolejną wojnę domową, wygraną przez generała Chen Baxiana – zapoczątkował on rządy dynastii Chen. W dalszym ciągu jednak władza cesarska była uzależniona od wpływów klanów. Ponadto, w wyniku niestabilnej sytuacji południowe Chiny utraciły wtedy kontrolę nad Syczuanem.

Kolejne zjednoczenie ziem chińskich dokonało się pod koniec VI wieku za sprawą państwa Zhou powstałego z zachodniej części podzielonego państwa Wei. Najpierw, w 577 r. podbiło ono państwo Qi (wschodnią część podzielonego państwa Wei). W 581 r. generał państwa Zhou, Yang Jian – zagorzały buddysta, odsunął od tronu własnego zięcia i ogłosił się cesarzem, przyjmując imię Sui Wen (隋文帝, *Suí Wéndì*) rozpoczynając tym samym panowanie dynastii Sui. Po krótkim czasie wypowiedział wojnę dynastii Chen, podbijając wszystkie kontrolowane przez nią terytoria, dzięki czemu całe Chiny ponownie znalazły się pod władzą jednego cesarza[51].

Okres między dynastiami Han i Sui pokazuje jak krótka jest droga między upadkiem autorytetu przywódcy a rozdrobnieniem kraju. W historii Chin utrata legitymizacji (a co za tym idzie również mandatu nieba) przez dynastię zazwyczaj zwiastowała długotrwały czas destabilizacji w polityce wewnętrznej odznaczający się częstymi zmianami na tronie cesarskim oraz wyodrębnianiem się mniejszych niezależnych od cesarza królestw. Następnie ponownie

[49] D. A. Graff, *Medieval Chinese Warfare, 300 - 900*. London & New York 2002, s. 97-98.
[50] C. Holcombe, *The Xianbei in Chinese History*, Early Medieval China, nr 19, 2013, s. 1-38.
[51] P. Buckley Ebrey: *The Cambridge Illustrated History of China*, Cambridge 1999, s. 108-109.

111:2587094179

łączyły się w jedną całość, dopiero gdy pojawił się silny i charyzmatyczny przywódca potrafiący zjednoczyć rozbite tereny – zazwyczaj z użyciem siły. Stąd też marionetkowi cesarzowie czy osoby bezpodstawnie uzurpujące władzę nie spotykali się z akceptacją zarówno dworu (tu w grę wchodziła też rywalizacja międzyklanowa) jak i społeczeństwa, dlatego ich rządy zazwyczaj były krótkotrwałe.

2.3.2.6. W stronę ponownej konsolidacji państwa Tang. Dynastie: Sui (隋朝, *Suí Cháo*) i Tang（唐朝）, *Táng Cháo*): 581-907 r.

Dynastia Sui przetrwała niecałe czterdzieści lat. W czasie jej trwania rządy sprawowało jedynie dwóch cesarzy.

Sui Wen, który zjednoczył Chiny, wprowadził jednolite prawa na całym kontrolowanym przez siebie terenie, co doprowadziło do niezadowolenia części ludności południa. Najbardziej został zapamiętany jednak dzięki wielkim działaniom w obszarze infrastruktury – w szczególności zainicjowaniu budowy Wielkiego Kanału. Miał on początkowo łączyć stolicę w Chang'anie z Huang He, jednak kolejne dynastie znacznie go wydłużały. Cesarz prowadził też centralizację urzędów państwowych, wzorując się na dynastii Han. Przywrócił również egzaminy na stanowiska ministerialne, co było pierwszym krokiem do ograniczenia polityki klanowej. Działania te miały zapobiec ponownemu podziałowi Chin w przyszłości.

Syn Sui Wena - Sui Yang był drugim cesarzem tej dynastii (隋炀帝, *Suí Yángdì*). Jeszcze przed zjednoczeniem Chin dowodził on siłami dokonującymi inwazji na tereny dynastii Chen. Sui Yang kontynuował wielkie projekty infrastrukturalne swojego ojca – znacznie rozbudował stolicę oraz Wielki Kanał. Za panowania Sui Yanga kanał łączył już Chang'an z okolicami dzisiejszych miast Tianjin (prow. Tianjin) oraz Hangzhou (prow. Zhejiang). Nad kanałem budowano wielkie magazyny zboża. Północna odnoga kanału wykorzystywana była również w celach militarnych – do dostarczania uzbrojenia niezbędnego na wypadek inwazji barbarzyńców z północy lub państwa Goguryeo[52].

Sui Yang utracił poparcie dworu i społeczeństwa na skutek nieudanej próby podboju Goguryeo (państwa zajmującego teren dzisiejszej KRLD). W 612 r. wojska chińskie przekroczyły rzekę Yalu (dziś stanowi ona granicę między ChRL a KRLD) i dotarły pod Pjongjang, jednak nie zdołały zdobyć miasta. Skutek przyniósł dopiero trzeci atak na Półwysep

[52] M. E. Lewis, *China Between Empires. The Northern and Southern Dynasties*, Cambridge 2009.

112:6393434268

Koreański – władca Goguryeo zdecydował się zawrzeć rozejm z Chinami, jednak nie dotrzymał warunku oddania hołdu cesarzowi. Z kolei Chiny dotykał poważny kryzys gospodarczy co uniemożliwiło Sui Yangowi kontrolę wykonywania postanowień rozejmu przez Goguryeo. Jednocześnie wykorzystując słabość cesarstwa, najazdy z północnego-zachodu rozpoczęły ludy turkijskie. W 618 r. gwardia cesarska dokonała przewrotu zabijając Sui Yanga. Buntem dowodził Li Yuan – kuzyn (pierwszego stopnia) Sui Yanga, który po obaleniu cesarza wstąpił na tron ustanawiając dynastię Tang[53].

Cesarze dynastii Tang zasiadali na tronie w latach 618-907 (z przerwą w latach 690-705 kiedy władzę na krótko przejęła dynastia Zhou), co czyni dynastię najdłużej panującą od czasów Hanów.

Li Yuan po wstąpieniu na tron przybrał imię Tang Gaozu (唐高祖, *Táng Gāozǔ*) – dowodził on rebelią mającą na celu obalenie dynastii Sui. Jednym z wyróżniających się dowódców wojskowych za jego czasów był jego syn Li Shimin – to pod jego naciskiem Tang Gaozu abdykował w 626 roku. Naciski na ojca były jednocześnie złamaniem konfucjańskiej cnoty nabożności synowskiej[54]. Po objęciu władzy nowy cesarz nazwał się Tang Taizong (唐太宗, *Táng Tàizōng*). Pomimo brutalnego przejęcia władzy uznawany jest za jednego z najważniejszych i najsprawniejszych władców w historii Chin. Jego reformy dotyczyły wielu sfer funkcjonowania państwa i życia obywateli. W 653 r. ustanowił on kodeks tangowski – zbiór praw służący Chinom jeszcze podczas panowania kolejnych dynastii oraz zapożyczony przez sąsiadujące z nimi Wietnam czy Koreę. Rodzaj i surowość kary zależała od zajmowanej przez daną osobę pozycji społecznej (mniej dotkliwa była kara dla pana za zabicie sługi, niż kara dla sługi za zabicie pana). Stolicą dynastii Tang pozostał Chang'an, gdzie siedzibę miał cesarz i jego administracja – trzy departamenty, odpowiedzialne za prowadzenie polityki, oraz sześć ministerstw, odpowiedzialnych za wykonywanie postanowień departamentów. System sześciu ministerstw jako centralnych chińskich urzędów państwowych przetrwał z pewnymi modyfikacjami aż do 1861 roku i obejmował: Ministerstwo Służby Państwowej – odpowiedzialne za zarządzanie kadrą urzędniczą (nominacje, awanse, przenoszenie, dymisje, prowadzenie egzaminów na stanowiska urzędnicze), Ministerstwo Finansów – odpowiedzialne za ściąganie podatków, nadzór nad finansami, skarbcami i magazynami oraz za przeprowadzanie spisów ludności, Ministerstwo Sprawiedliwości – odpowiedzialne za

[53] D. A. Graff, *Medieval Chinese…,* s. 155.

[54] Charakterystyczną cechą kultury chińskiej jest adaptacja części elementów jednego systemu filozoficznego/wierzenia przez inne systemy. Wielu Chińczyków do dziś praktykuje jednocześnie zasady wywodzące się z buddyzmu i konfucjanizmu.

113:8580763443

sądownictwo, Ministerstwo Wojska – odpowiedzialne za armię, w tym rekrutację jej członków, Ministerstwo Ceremonii – odpowiedzialne za dwór cesarski, organizowanie obchodów świąt państwowych oraz system edukacji, Ministerstwo Robót Publicznych – odpowiedzialne za infrastrukturę państwa (drogi, kanały, fabryki, dwory cesarskie, budynki państwowe).

W kwestii stanowisk urzędniczych kontynuowano zapoczątkowane za czasów dynastii Sui odchodzenie od dziedziczenia stanowisk państwowych – kandydat na urzędnika musiał ukończyć kształcenie w zakresie szkoły konfucjańskiej by móc przystąpić do egzaminu urzędniczego. W dalszym ciągu urzędnikami zostawały osoby wywodzące się z zamożnych rodzin (biedniejszych nie było stać na opłacenie kształcenia, ponadto wciąż obowiązywał zakaz obejmowania stanowisk państwowych przez osoby wywodzące się z rodzin kupieckich i rzemieślniczych), jednak rola potężnych klanów i tak zmalała. Tangowie odeszli również od zasady primogenitury. Odtąd majątek rodzica był dzielony po równo przez męskich potomków.

Tang Taizong zasłynął również udaną kampanią mającą na celu podbój terenów zasiedlonych przez wschodnie ludy turkijskie, dzięki czemu do państwa Tangów przyłączona została część terytorium dzisiejszej Mongolii Wewnętrznej. Sukcesem dla Chin zakończył się również konflikt z państwem Tuyuhun, znajdującym się pomiędzy Chinami a państwem tybetańskim (teren dzisiejszej prowincji Qinghai). Po nieudanych negocjacjach armia chińska najechała Tuyuhun osadzając na tronie zależnego od Chin Murong Shuna. Ostateczny upadek państwa Tuyuhun nastąpił w 663 r., już po śmierci Taizonga, gdy po najeździe wojskowym poddało się rosnącemu w siłę Tybetowi.

Tang Taizong zmarł w roku 649, po nim władzę przejął syn Tang Gaozong (唐高宗, *Táng Gāozōng*). Początek jego panowania znaczą udane podboje sąsiednich ziem, w tym koreańskiego państwa Goguryeo oraz terenów pod kontrolą ludów turkijskich na północny-zachód od Chin (dzisiejszy Xinjiang), szacuje się że władza Tang Gaozonga sięgała aż do terytoriów dzisiejszych państw: Kazachstanu (okolice jeziora Bałchasz), Kirgistanu i Uzbekistanu). Za jego rządów Chiny utraciły jednak kontrolę nad podporządkowaną sobie wcześniej częścią państwa Tuyuhuan, która została podbita przez Tybet.

Kolejnym cesarzem po Tang Taizongu był jego syn Tang Zhongzong (唐中宗, *Táng Zhōngzōng*). Faktycznie jednak był całkowicie kontrolowany przez swoją matkę Wu Zetian (武则天, *Wǔ Zétiān*). Podczas próby odsunięcia jej od sprawowania przywództwa, ta doprowadziła do jego obalenia i ustanowienia cesarzem jego brata Tang Ruizonga (唐睿宗, *Táng Ruìzōng*), który w momencie objęcia władzy miał niecałe dwa lata. Co zrozumiałe był on jedynie tytularnym władcą, a rządy w dalszym ciągu były fatycznie sprawowane przez Wu

114:6335118103

Zetian. Ostatecznie w 690 r., po ośmiu latach rządów Tang Ruizong został przez nią zdetronizowany. Wu Zetian ogłosiła się cesarzem, dzięki czemu została pierwszą i jak się później okazało jedyną w historii Chin kobietą-cesarz[55]. Okres jej piętnastoletniego panowania stanowi jedyną przerwę w ciągłości rządów dynastii Tang – Wu Zetian zaliczyła się bowiem do nowoutworzonej dynastii Zhou. Jej panowanie zakończyło się w 705 roku, kiedy gwardia cesarska przeprowadziła zamach stanu, Wu Zetian zmarła parę miesięcy później. Po zamachu na tron powrócił Tang Zhongzhong.

Dynastia Tang panowała nad Chinami przez kolejne dwa stulecia. Za ich czasów swój najlepszy okres przeżywał Jedwabny Szlak, którego sporą część kontrolowały wtedy Chiny po podbojach w Azji Centralnej. Dzięki temu prowadzona na szeroką skalę była wymiana handlowa z Europą i Persją. Kontrola nad szlakiem została utracona przez Chiny po zdobyciu go przez Tybetańczyków w 678 r. Odtąd państwo chińskie w różnych okresach historii odzyskiwało i traciło kontrolę nad terytoriami składającymi się na Jedwabny Szlak, stąd też ta droga handlowa raz zyskiwała, raz traciła na znaczeniu[56]. Za czasów Tangów taki proces powtarzał się wielokrotnie. Kwitł również handel morski – rozwinęła się wymiana handlowa z Indiami, a chińskie statki docierały również do terenów dzisiejszej Somalii. Prowadzono intensywny handel z Koreą i Japonią. W Chinach osiedlało się wtedy sporo cudzoziemców zachęconych powszechną opinią o państwie Tangów jako państwie dobrobytu. Około roku 618 w Chinach zaczęły powstawać pierwsze osiedla muzułmańskie[57]. Na czasy dynastii Tang datowane są również pierwsze zachowane do dziś drukowane książki[58].

Kryzys dynastii Tang rozpoczął się w połowie VIII wieku kiedy na północnym wschodzie Chin powstanie przeciwko cesarzowi rozpoczął tangowski generał An Lushan, który znalazł uznanie w oczach kilkuset tysięcy żołnierzy, co pozwoliło mu zająć Chang'an, podbity później przez Ujgurów. Ostatecznie Tangowie odzyskali kontrolę nad stolicą, jednak rozpoczynały się bunty w regionach, co wynikało po części z prowadzonej przez dynastię polityki decentralizacji państwa i przyznaniu szerokiej autonomii działania lokalnym gubernatorom, którzy teraz zaczęli buntować się przeciwko władzy centralnej. Ponadto, w 858 r. miała miejsce wielka powódź wzdłuż Wielkiego Kanału a w 873 r. wystąpiła klęska

[55] Pojęcie kobieta-cesarz zostało tu użyte dla odróżnienia kobiety formalnie sprawującej władzę nad Chinami od cesarzowej, a więc żony cesarza.
[56] Obecnie komunistyczne władze ChRL realizują politykę budowy Nowego Jedwabnego Szlaku – zakrojonej na szeroką skalę wymiany towarów pomiędzy Chinami a państwami Azji Środkowej oraz Europy Wschodniej i Środkowej.
[57] D. C. Gladney, *Muslim Tombs & Ethnic Folklore-Hui Identity*, The Journal of Asian Studies, 1987, tom 16, nr 3, s. 498.
[58] R. Temple: *Geniusz Chin: 3000 lat nauki, odkryć i wynalazków*. Warszawa 1994, s. 112.

115:9786910317

nieurodzaju na polach, co przez społeczeństwo było odbierane jako oznaki słabnącego mandatu niebios. Wybuchło również powstanie Huang Chao. Ostatnim cesarzem dynastii Tang był Tang Ai (w chwili objęcia tronu miał 11 lat), był jednak w pełni zależny od swoich współpracowników. W 907 r. został zamordowany przez Zhu Wena, wcześniej jednego z wodzów Huang Chao, który później przeszedł na stronę Tangów pomagając obalić powstanie.

2.3.2.7. Decentralizacja w okresie Pięciu Dynastii i Dziesięciu Królestw: 907-960 r.

Zhu Wen obalił dynastię Tang, jednak nie udało mu się zapobiec kolejnemu podziałowi kraju. Wszystko za sprawą postępującej decentralizacji państwa. Władza tangowska przyznała szerokie uprawnienia jiedushi (节度使, *jiédùshǐ*) – regionalnym gubernatorom wojskowym. Wybuchające od VIII wieku powstania osłabiły rząd cesarski. Na początku X w. jiedushi nie byli już nawet mianowani przez dwór cesarski, a rozwinęli własne systemy dziedziczne. Walki między watażkami na dworze cesarskim pod koniec dynastii Tang pozwoliły lokalnym przywódcom na prowadzenie polityki zupełnie niezależnej od stolicy. W pierwszych latach po upadku Tangów lokalni jiedushi mieli już na tyle duże poparcie społeczne, że mogli ogłosić powstanie samodzielnych dynastii, przy czym znowu widoczne były wyraźne różnice między sytuacją na północy, a południem kraju, bowiem stabilniejsza sytuacja polityczna panowała na południu, gdzie wykształciło się dziesięć niezależnych królestw. Północ, co prawda pozostawała zjednoczona jako jeden organizm państwowy, niemniej jednak przywództwo polityczne było w niej niestabilne, nękane ciągłymi walkami o przejęcie władzy. W efekcie, na przestrzeni 53 lat władzę sprawowało tam pięć dynastii.

Królestwa powstałe na południu nosiły nazwy: Yang Wu (902-937), Wcześniejsze Shu (907-925), Wuyue (907-978), Min (909-945), Południowe Han (917-971), Jingnan lub Nanping (924-963), Ma Chu (927-951), Późniejsze Shu (935-965), Południowe Tang (937-975), Północne Han (951-979). Królestwa te były w większości zarządzane przez dynastie zapoczątkowane przez jiedushi. Nigdy wszystkich dziesięć królestw nie istniało w tym samym czasie. Na przykład Późniejsze Shu było tak naprawdę uzyskującym niepodległość od Południowego Tang Wcześniejszym Shu. Północne Han zostało założone z kolei przez zmuszonych do emigracji z północy członków dynastii Późniejszego Zhou (posiadającej swoje państwo na północy). Królestwa zmieniały również swoje granice – tutaj za przykład można podać Południowe Tang, które podbiło trzy z nich: Yang Wu, Min i Wcześniejsze Shu. Terytoria zajmowane przez Dziesięć Królestw wróciły do Chin za czasów panowania dynastii Song. Najdłużej nowej władzy opierały się Wuyue i Północne Han.

116:4197357508

Po upadku dynastii Tang na południowym zachodzie Chin, na terenie dzisiejszej prowincji Yunnan w podobny sposób jak opisane królestwa powstało królestwo Dali. Pozostało ono niepodległe do 1253 roku.

Na północy władzę w tym okresie sprawowało pięć dynastii: Późniejsza Dynastia Liang (907-923), Późniejsza Dynastia Tang – założona przez Li Keyonga, jednego z tangowskich generałów, przeciwnego polityce Zhu Wena – założył separatystyczne państwo na północy Chin, po czym pokonał Późniejszą Liang i zyskał panowanie nad całym obszarem północnych Chin (923-937), Późniejsza Dynastia Jin (936-947), Późniejsza Dynastia Han (947-950) i Późniejsza Dynastia Zhou (951-960)[59].

Okres pięciu dynastii zakończył się wraz ze śmiercią drugiego cesarza Późniejszego Zhou – Chai Ronga. Tron przejął wtedy jego siedmioletni syn. Elity państwowe obawiały się, że wykorzystując fakt, że władza sprawowana jest przez małoletnie dziecko, Kitajowie dokonają najazdu na Zhou. Wobec tego szukały silnego przywództwa. W konsekwencji poparły przewrót przygotowany przez generała Zhao Kuangyina. Żołnierze obwołali go nowym cesarzem. Rozpoczął się czas rządów dynastii Song.

Kolejny raz Chiny pogrążyły się w chaosie politycznym na skutek rozdrobnienia przywództwa politycznego. Podobnie jak w poprzednich przypadkach, w trakcie rozbicia dochodziło do częstych walk o władzę, zmian dynastii i najazdów sąsiadów wykorzystujących niestabilność polityczną Chin. Nie bez powodu elity poszukiwały silnego przywódcy, który zasiadając na cesarskim tronie przywróciłby Chinom jedność.

2.3.2.8. W stronę ponownego rozpadu państwa. Rządy północnej i południowej dynastii Song (宋朝, *Sòng Cháo*): 960-1279 r.

Zhao Kuangyin w 960 r. ogłosił się cesarzem Song Taizu (宋太祖, *Sòng Tàizǔ*). Za nadrzędny cel swojej polityki postawił zjednoczenie wszystkich ziem chińskich. Do swojej śmierci w 976 r. podbił niemal wszystkie królestwa Chin południowych, poza Północnym Han i ziemiami zajętymi przez Kitanów, którzy na terenach niegdyś należących do Chin, utworzyli własne państwo i dynastię – Liao (we współ. prowincjach Pekin i Hebei). Song Taizu sformował stabilny rząd centralny i ustanowił stolicę w mieście Kaifeng (współ. prowincja Henan). Następca, cesarz Song Taizong (宋太宗, *Sòng Tàizōng*) podbił Północne Han. Chiny były ponownie zjednoczone, jednak utraciły kontrolę nad wspomnianym już państwem Liao,

[59] F. W. Mote: *Imperial China: 900-1800,* Boston 1999, s. 65-69.

117:4621058747

a także: Królestwem Dali, współczesnym Xinjiangiem oraz nowopowstałym państwem Xixia kontrolowanym przez ludność tangucką.

Od momentu założenia dynastii, Songowie prowadzili najazdy na Liao celem odzyskania zagarniętych przez nich ziem, jednak Kitanowie za każdym razem skutecznie się bronili. W 1005 roku podpisano traktat w Shanyuan, w którym postanowiono, że oba państwa uznają wzajemnie swoje granice. W 1006 r. cesarz Song Zhenzong uznał również niezależność tanguckiego państwa Xixia. Jednak relacje między dwoma państwami pozostały wrogie. Ostatecznie w 1104 r. Songowie zdobyli stolicę Xixia i Xining. Region pozostał wtedy pod kontrolą Tangutów i stał się obszarem konfliktu między Chinami, Xixia i Tybetem. Do końca XI w. Songowie prowadzili również wojny z Wietnamem. Nie przyniosły one zmian terytorialnych[60].

Na dworze cesarskim nieustannie dochodziło do walk frakcji urzędników państwowych. W XI wieku główna oś sporu przebiegała pomiędzy konserwatywnymi zwolennikami Sima Guanga a zwolennikami szerokich reform popierającymi Wang Anshi. Spór koncentrował się przede wszystkim na próbach ustalenia sposobu powoływania urzędników państwowych. Sima Guang uważał, że dostęp do egzaminów urzędniczych powinna mieć szeroka grupa obywateli, podczas gdy Wang był zwolennikiem dopuszczania do nich jedynie tych osób, które mają już doświadczenie w zarządzaniu[61].

Na początku XII w. w czasie panowania Song Huizonga (宋徽宗, *Sòng Huīzōng*), doszło do wojny domowej na terenach niegdyś należących do Chin, a wtedy kontrolowanych przez kitańską dynastię Liao. Wywołana została ona przez Dżurdżenów, tunguski lud zamieszkujący Mandżurię. Zyskali oni poparcie ze strony cesarza Chin, jako wrogowie Liao. W 1125 r. Dżurdżenowie przy pomocy Songów obalili Liao i ustanowili dynastię Jīn, kontrolowała ona państwo zarządzane wcześniej przez Kitanów. Rok później Dżurdżenowie zwrócili się jednak przeciwko swoim dotychczasowym sojusznikom. Wpływ na to miały między innymi zaobserwowane przez nich słabości armii songowskiej w czasie walk z Liao. Dość szybko została zajęta stolica państwa Song – Kaifeng, a cesarz Song Huizong abdykował na rzecz swojego syna Song Qinzonga (宋钦宗, *Sòng Qīnzōng*). Obaj zostali wzięci do niewoli

[60] J. A. Anderson: „*Treacherous Factions": Shifting Frontier Alliances in the Breakdown of Sino-Vietnamese Relations on the Eve of the 1075 Border War*, [w:] (red.) D.J. Wyatt, *Battlefronts Real and Imagined: War, Border, and Identity in the Chinese Middle Period,* New York 2008, s. 208-209.
[61] P. Buckley Ebrey, A. Walthall, J. Palais, *East Asia: a cultural, social, and political history,* Boston 2006, s. 164.

118:1080664981

wraz z rodziną w 1127 r. (tzw. incydent w Jiankangu). Oznaczało to koniec panowania Północnej Dynastii Song.[62]

Siły dżurdżeńskie okazały się jednak niezdolne do podbicia całego terytorium Songów a przedłużająca się wojna nie doprowadziła do osiągnięcia przewagi przez którąkolwiek ze stron. Stąd też w 1142 r. zawarto traktat pokojowy, który ustalał przebieg granicy państw Jīn i Song wzdłuż rzeki Huai. Na północ od niej znalazło się państwo Jīn, na południu państwo Song, które jednocześnie zostało zobligowane do płacenia corocznego trybutu państwu Jīn[63]. Pokój oznaczał kolejny podział ziem chińskich. Okres w historii Chin od momentu tego podziału do momentu upadku Songów nazywa się okresem południowej dynastii Song.

Pierwszym cesarzem południowej dynastii Song był Song Gaozong (宋高宗, *Sòng Gāozōng*) – dziewiąty syn cesarza Song Huizonga. Po tym jak podczas incydentu w Jiankangu jego ojciec i brat zostali schwytani przez Jīnów, Gaozongowi udało się uciec na południe. Tam zdobył poparcie ocalałych członków dworu cesarskiego i w 1127 roku ogłosił się cesarzem. Stolicą Songów został właśnie Jiankang (obecny Nanjing). Pierwsze dwie dekady panowania Song Gaozonga stanowiły ciągłe walki z Dżurdżenami. Cesarstwo nie miało kontroli nad całymi południowymi Chinami aż do późnych lat trzydziestych XII w. W tym niespokojnym czasie doszło również do nieudanego zamachu stanu podjętego przez część eunuchów i straży pałacowej – przez niecałe trzy miesiące nieoficjalnie na tronie zasiadał Zhao Fu – dwuletni syn Gaozonga. Zmarł on jednak w wyniku choroby. Przywódcy spisku zostali natomiast skazani na śmierć za zdradę stanu. Cesarz adoptował wtedy dwóch chłopców. W 1130 roku Jīn podjęło jeszcze jeden atak na Songów, ale zostali oni powstrzymani, choć ze względów bezpieczeństwa stolica Songów została przeniesiona do Lin'anu (współczesne Hangzhou). Kolejne lata przyniosły w końcu przełom w kwestii zawarcia pokoju. Kwestia zaprzestania walk nie była jednak jedyną istotną sprawą motywującą cesarza do takiego kroku. Gdyby bowiem armia Songów doprowadziła do upadku państwa i dynastii Jīn z wielkim prawdopodobieństwem doszłoby do tego, że prawa do tronu zaczął by sobie rościć Song Qinzong – przyrodni brat Gaozonga i prawowity następca tronu jako ostatni cesarz północnych Songów. Wskutek rozmów pokojowych Gaozong zadecydował o przerwaniu kluczowego ataku na zajęte przez Jīn miasto Kaifeng. Ostatecznie pokój został zawarty w 1142 r. ustalając granicę między Jīn a Song na rzece Huai. Poza nieznacznymi incydentami pokój ten trwał siedemdziesiąt lat[64].

[62] Ibidem, s. 165.
[63] D. Twitchett, H. Franke, *Cambridge History of China T. 6: Alien Regimes and Border States, 907-1368,* Cambridge 1994, s. 233.
[64] R. Hymes, *Columbia Chronologies of Asian History and Culture*, New York 2000, s. 34.

119:8156147499

Państwo Songów zobowiązało się także do płacenia rocznej daniny państwu Jīn i do 1161 r. pozostawało ich państwem wasalnym. Zmieniło się to dopiero po nieudanej próbie siłowego zjednoczenia Chin przez cesarza Jīn – Wanyan Lianga. Jego armia dotarła do rzeki Jangcy jednak nie była w stanie przesunąć się dalej – zajęte przez niego tereny wróciły do dynastii Song. Rok później Gaozong abdykował przekazując tron swojemu adoptowanemu synowi – Zhao Shenowi.

Jeszcze przed zawarciem pokoju Songowie starali się wykorzystać morski potencjał kontrolowanych ziem. Rozwijał się przemysł stoczniowy, zwiększono sieć portów (rozwijał się między innymi Kanton – jeden z najważniejszych portów współczesnej ChRL), nadmorskich magazynów i latarni morskich. Już w 1132 r. songowskie Chiny miały stałą marynarkę wojenną. Jej celem była przede wszystkim ochrona mórz Żółtego i Wschodniochińskiego, aby zabezpieczać wymianę handlową z Japonią, Koreą i Półwyspem Indochińskim[65]. Handel morski stanowił jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki ówczesnych Chin. Obok monopoli państwowych znaczną część obrotów generowały gildie kupieckie i statki będące własnością zamożnych klanów. Dzięki rozbudowaniu floty kupieckiej towary takie jak jedwab, żelazo czy porcelana docierały aż do terenów dzisiejszych: Jemenu, Arabii Saudyjskiej i Iraku[66].

Songowie skutecznie powstrzymywali napór państwa Jīn, jednak na początku XIII wieku na północ od państwa Jīn rosła w siłę Mongolia pod wodzą Czyngis-chana. Mongołowie przygotowując się do najazdu na Jīn, podporządkowali sobie państwo Xixia. W 1206 r. doszło do wylewu i zmiany biegu rzeki Huang He, co dodatkowo pogorszyło sytuację Dżurdżenów, wobec czego Songowie podjęli decyzję o ataku. Wojna trwała do 1208 r. i zakończyła się druzgocącą porażką południa. Atak Mongołów nastąpił trzy lata po zakończeniu wojny Jīn z Songami. Do 1215 r. Czyngis-chan i jego armia zajęli cztery stolice Jīn (w tym dzisiejszy Pekin). Państwo Jīn zostało zredukowane do ziem wzdłuż Huang He, stając się jedynie buforem pomiędzy Mongolią a Songami. Mimo to Dżurdżeni podjęli decyzję o ataku na Songów, ale nie odnieśli większych sukcesów. Ponadto na podstawie pokoju z 1224 r. Songowie zostali zwolnieni z płacenia trybutu. Po śmierci Czyngis-chana w 1227 r. najazdy na Jīn kontynuował jego syn Ugedej w 1233 r. zdobywając Kaifeng. Ostatni cesarz, Jīn Aizong, poprosił Songów o wsparcie, argumentując, że po zajęciu Jīn Mongołowie zniszczą dynastię Song. Widząc jednak możliwość odzyskania utraconych terytoriów Songowie zawarli sojusz z Mongołami. Cesarz Jīn Aizong przebywał wtedy w mieście Caizhou (współczesna

[65] A. Paludan: *Chronicle of the Chinese Emperors: The Reign-by-reign Record of the Rulers of Imperial Chin*, New York 1998.
[66] F. Shen, *Cultural flow between China and outside world throughout history*, Beijing 1996, s. 159-161.

120:6820926057

prowincja Henan), które upadło w 1234 r. na skutek oblężenia przeprowadzanego przez zjednoczone siły Mongołów i Songów. Tym samym dynastia Jīn przestała istnieć. Po zajęciu Caizhou Songowie podjęli próbę podbicia całego Henanu, jednak sprzeciwiła się temu armia mongolska, co doprowadziło do wybuchu wojny. Mongołowie prowadzili bezskuteczne ataki na Chiny do 1240 r. Później sytuacja na dziesięć lat się uspokoiła w związku ze sporami o sukcesję w Imperium Mongolskim. Ataki zostały wznowione w 1253 r., jednak najpierw nie doszło do bezpośredniego ataku na Chiny a do podbicia sąsiedniego państwa Dali. Tym samym Songowie zostali okrążeni także od strony południowo-zachodniej. Armia Mongolska wkroczyła do Chin od północy i od strony prowincji Syczuan w 1258 r. co zapoczątkowało długotrwałą wojnę. Dowódcą wojsk mongolskich był Kubilaj-chan. Wolał on zająć się podbojem Chin niż walczyć o władzę w państwie mongolskim pozostającym w kryzysie wewnętrznym. Siły Songów wykorzystały tę sytuację spychając wojska wroga na północ od Jangcy. Jednak w 1265 r. Syczuan został podbity, a po zdobyciu basenu Jangcy w 1271 r. Kubilaj ogłosił powstanie nowej dynastii – Yuan. Do 1276 r. Yuanowie kontrolowali już większość ziem Songów. Ostatni songowski cesarz – Zhao Bing (赵昺, *Zhào Bǐng*) popełnił samobójstwo po porażce w bitwie pod Yamen w delcie Rzeki Perłowej w 1279 r. Yuanowie postanowili jednak nie krzywdzić pozostałych członków rodu Song[67].

Cechą charakterystyczną rządów obu dynastii Song było stosowanie w polityce wewnętrznej myśli konfucjańskiej. Państwo zdawało się mieć uporządkowany charakter, co wymagało rozbudowanej, ale przejrzyście działającej administracji. Selekcja urzędników dokonywała się na podstawie egzaminów urzędniczych, cieszących się dużym prestiżem, tak że nawet osoby mające gwarancję państwowej posady wynikającej ze szlachetnego pochodzenia brały w nich udział. Ważną rolę w rekrutacji odgrywało również wykształcenie – niemal wszyscy urzędnicy na dworze cesarskim posiadali tytuły akademickie[68]. Wobec egzaminów urzędniczych, wysokich wymagań stawianych osobom do nich podchodzących, a także zredukowania wpływu zamożnych rodów na dwór cesarski na znaczeniu zaczęły tracić tak zwane małżeństwa strategiczne – zawierane przez członków wpływowych klanów by jeszcze bardziej zwiększyć ich wpływ na politykę[69]. Z kolei zarządzanie na poziomie lokalnym przypadło tzw. shi – uczonym ziemianom. Prawo chińskie w dalszym ciągu działało w oparciu o kodeksy stworzone przez dynastię Tang. Coraz więcej urzędników sądowych pojawiało się

[67] D. Twitchett, H. Franke*, The Cambridge History…,* s. 404-412.
[68] P. Ebrey, A. Walthall, J. Palais, *East Asia…*, s. 145-146.
[69] R. Hartwell, *Demographic, Political, and Social Transformations of China, 750-155*0, Harvard Journal of Asiatic Studies, 1982, nr 42 (2), s. 416-420.

121:1724097361

w okręgach wiejskich (w chińskiej tradycji oskarżony był uważany za winnego do czasu ostatecznego uniewinnienia)[70].

Songowie wprowadzili wiele projektów socjalnych jak budowanie domów opieki społecznej czy ośrodków zdrowia[71]. Powszechny dostęp do edukacji stał się prostszy dzięki rozprzestrzenianiu się druku. Dokonywała się również powolna emancypacja kobiet. Mogły one uzyskać prawa własności majątku, miały również prawo do równego dziedziczenia majątku po rodzicach czy uczenia się w szkołach państwowych.

2.3.2.9. Przywództwo polityczne w rękach nie etnicznej dynastii: Dynastia Yuan (元朝, *Yuán Cháo*): 1271-1368 r.

Dynastia Yuan została założona przez Kubilaj-chana, który w 1271 r. ogłosił się cesarzem, jednak dopiero osiem lat później obalił panującą wówczas dynastię Song. Dynastia Yuan stała się zatem pierwszą niewywodzącą się etnicznie z ludów chińskich dynastią, która sprawowała władzę nad całym terytorium Chin. Pierwotnie, całość terenów zarządzanych przez Yuanów stanowiła część Imperium Mongolskiego. Po podziale Imperium, rozpoczętym pod koniec lat pięćdziesiątych XIII w., Chiny stały się osobnym chanatem. Chińczycy, pomimo despotycznego sposobu sprawowania rządów, uznawali Yuanów za prawowitych dziedziców mandatu niebios. Między innymi dlatego, że sami Yuanowie przyjęli wiele chińskich zwyczajów dynastycznych, uważali się za prawowitych następców poprzednich dynastii, nie walczyli z chińskim dorobkiem historycznym i przestrzegali konfucjańskich zasad sprawowania władzy. Cesarze z tej dynastii pośmiertnie otrzymali chińskie imiona. Kubilaj-chan został nazwany Yuan Shizu (元世祖, *Yuán Shìzǔ*). W czasie ustanawiania dynastii Yuanowie kontrolowali terytoria obejmujące dzisiejsze ChRL (bez Xinjiangu) i Mongolię[72]. Wtedy też po raz pierwszy w historii Tybet znalazł się pod rządami przywódców Chin. Sam Kubilaj-chan został wyznawcą buddyzmu (a dokładnie szkoły sakja), który stał się jednocześnie głównym wyznaniem mongolskiej linii dynastycznej. W pierwszych latach istnienia dynastii Yuan dokonała ona również podboju Syczuanu, Yunnanu i Guizhou – podobnie jak w przypadku Tybetu, pozwolono tamtejszym władcom na zachowanie swoich tytułów książęcych.

Już przed proklamowaniem powstania dynastii Yuan Mongołowie okupowali znaczną część ziem chińskich, w tym całość dawnego państwa Jīn. Kubilaj-chan nie wprowadził jednak

[70] J. Gernet, *Daily Life in China, on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-12*, Stanford 1962, s. 107.
[71] P. Ebrey, A. Walthall, J. Palais, *East Asia*…, s. 156.
[72] C. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York 2004.

122:7640629070

mongolskiego systemu administracji, a zachował chiński uznając go za najbardziej efektywny. Znaczącej zmianie uległ natomiast system powoływania urzędników na stanowiska państwowe – ograniczono dostępność egzaminów urzędniczych, a społeczeństwo zostało podzielone na cztery grupy etniczne: Mongołów, sojuszników Mongołów (ludy turkijskie, Ujgurowie, Tybetańczycy, Tanguci i inni), Chińczyków Han (w tym również Dżurdżenów i Kitanów), mieszkańców południowych Chin. Najbardziej uprzywilejowaną z tych grup byli Mongołowie, - dzięki temu nie byli zobowiązani do płacenia podatków a także obsadzali wszystkie stanowiska w administracji państwowej[73].

Pod koniec rządów Kubilaja wystąpił kryzys gospodarczy spowodowany długotrwałym prowadzeniem wojen. Kampanie prowadzone w ostatnich trzech dekadach XIII wieku nie przynosiły już takiego powodzenia jak w czasach podboju dynastii Song. Dwie próby dokonania inwazji na Japonię zakończyły się niepowodzeniem już w początkowych fazach. Nie udało się również podbić terenów na południe od Chin – Birmy, Czampy (dzisiejsza północna część Wietnamu) i Jawy (wyspa w dzisiejszej Indonezji). Kubilaj-chan popadał w coraz większy kryzys psychiczny pogłębiony jeszcze przez śmierć jego żony oraz syna, wybranego przez niego jako następca tronu. W konsekwencji, w 1285 r. wycofał się on z życia publicznego i zmarł w 1294 r.

Po Kubilaju cesarzem został jego wnuk - Temür-chan / Yuan Chengzong (元成宗, *Yuán Chéngzōng*). Udało mu się ustabilizować stosunki z Birmą i Czampą. Za jego rządów rozpoczął się jednak olbrzymi kryzys finansowy, pogłębiony jeszcze przez nieudane reformy jego następcy - Külüg-chana / Yuan Wuzonga. Rozwijała się także korupcja, co doprowadzało do narastania niezadowolenia społecznego[74], nieco złagodzonego podczas rządów kolejnego cesarza Buyantu-chana / Yuan Renzonga – wbrew mongolskiej elicie niemal całkowicie powrócił on do konfucjańskich zwyczajów dynastycznych, ponownie ustanawiając konfucjanizm oficjalną filozofią państwową oraz przywrócił charakterystyczny dla poprzednich chińskich dynastii sposób powoływania urzędników państwowych poprzez egzaminy – dopuszczono do nich zarówno Mongołów jak i dyskryminowanych wcześniej Chińczyków Han[75]. Külüg-chan zażądał również przetłumaczenia najważniejszych konfucjańskich ksiąg na język mongolski po to by mongolskojęzyczne elity mogły zaznajomić się z konfucjańską doktryną polityczną.

[73] M. Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times*, Los Angeles 1988, s. 70-71.
[74] T. K. San, *Dynastic China: an Elementary History*, Kuala Lumpur 2014, s. 323.
[75] J. A. G. Roberts, *A Concise History of China*, Boston 1999, s. 107.

123:3125446758

W 1323 r. doszło do zabójstwa cesarza - Gegeen-chana / Yuan Yingzonga, ostatniego pochodzącego w prostej linii od Kubilaja. W krótkim czasie zaczęły wybuchać niepokoje społeczne wśród mniejszości etnicznych, przeradzające się w powstania przeciwko władzy. Państwo pogrążone w kryzysie gospodarczym musiało wydawać kolejne środki na ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej. Jednocześnie, Yuanowie zostali pozbawieni pełnego wsparcia ze strony władców innych ziem mongolskich, gdyż byli uznawani za zbyt zsinizowanych. Na dworze cesarskim trwała zacięta rywalizacja o władzę - w latach 1320-1332 urząd sprawowało aż sześciu cesarzy. Ostatni cesarz dynastii - Toghon Temür / Yuan Huizong rządził przez 35 lat. Sytuacja wewnętrzna nie zdołała już się jednak ustabilizować za jego rządów, bowiem w 1351 r. wybuchło Powstanie Czerwonych Turbanów wywołane przez religijne Stowarzyszenie Białego Lotosu. Powstańcy wykorzystali fakt występowania wielu katastrof naturalnych, przede wszystkim ostrej zimy oraz wylewu Huang He, do przekonywania ludności, że mandat niebios dla dynastii Yuan już się wyczerpał. Świadczyć o tym miały także niepowodzenia armii cesarskiej w tłumieniu lokalnych wystąpień co z kolei prowadziło do coraz większej decentralizacji państwa. We wspomnianym już roku 1351 r. przywódcy Czerwonych Turbanów doprowadzili do buntu w stutysięcznej grupie chłopów pracujących przy Huang He. Dowódca stowarzyszenia został stracony przez yuańskie służby, ale jego syn Han Lin'er zdołał uciec do Yingzhou (współczesna prowincja Anhui), gdzie ogłosił się cesarzem odrodzonej dynastii Song. Miasto zostało odbite przez Yuanów, jednak bunty ludzi utożsamiających się z Czerwonymi Turbanami wybuchały już w całym kraju. Na północy udało im się najechać i przez krótki czas okupować teren współczesnej KRLD (ówcześnie państwo Goryeo). Większe sukcesy powstańcy odnieśli na południu gdzie udało im się podbić niemal cały Syczuan i tereny współcześnie należące do miasta Chongqing, a także część okolicznych ziem. Odseparowanymi od państwa Yuan ziemiami (w okolicy dzisiejszego Wuhanu) rządził Chen Youliang. Dowódca Czerwonych Turbanów w Syczuanie, Ming Yuzhen, odmówił uznania Chena za władcę wszystkich ziem przez nich kontrolowanych, co pokazuje że pomiędzy członkami Turbanów toczyły się wewnętrzne walki o władzę.

W 1352 r. Czerwone Turbany podbiły wioskę Haozhou, w odpowiedzi armia Yuanów zniszczyła znajdujące się w jej okolicy monastyry buddyjskie. Rozwścieczony mieszkaniec wioski – Zhu Yuanzhang dołączył do powstania pod dowództwem Guo Zixinga. W kolejnych miesiącach Zhu wziął ślub z córką dowódcy, a w kolejnych latach sam mobilizował dziesiątki tysięcy żołnierzy do walk przeciwko Yuanom. Frakcja Guo odnosiła największe sukcesy w walkach z rządzącą dynastią. W 1356 r. powstańcy zdobyli Nanjing. W trakcie oblężenia miasta zginął jednak Guo przez co przywództwo przypadło Zhu zgodnie z linią sukcesji.

124:9796178989

Nanjing stał się nową stolicą ziem kontrolowanych przez Czerwone Turbany. W kolejnych latach powstańcza armia z sukcesem posuwała się na północ, by 14 września 1368 r. zająć Kaifeng (Pekin). Całe Chiny ponownie znalazły się pod panowaniem rdzennej chińskiej ludności Han.

Rządy dynastii Yuan pokazują, że Chińczycy pomimo tego, że powinno się ich określać raczej mianem kultury zamkniętej na świat są w stanie zaakceptować innych etnicznie władców pod warunkiem, że ci odnoszą się z poszanowaniem do chińskiej kultury politycznej i zwyczajów. Pierwsi Yuanowie odcinając się od mongolskich tradycji pokazali, że na pierwszym miejscu stawiają jednak kraj, którym przyszło im rządzić. Opowiedzenie się za doktryną konfucjańską i przełożenie jej na system administracji państwowej pozwoliło sprawnie rządzić państwem. Najważniejszym powodem upadku dynastii nie była odmienność etniczna władców (choć był to argument niewątpliwie podnoszony przez powstańców), ale przede wszystkim niestabilność dworu cesarskiego i walki o władzę, a więc powtarzający się po raz kolejny element cyklu mandatu nieba.

2.3.2.10. Dynastia Ming (明朝, *Míng Cháo*): 1368-1644 r.

Konfucjanista Zhu Yuanzhang, jako dyktator zwycięskiego powstania, ogłosił się nowym cesarzem Chin przyjmując imię Hongwu (洪武帝, *Hóngwǔdì*) i zapoczątkował rządy dynastii Ming. Stolica cesarstwa została przeniesiona z Pekinu do Nankinu[76]. Początki rządów cesarza naznaczyły nieudane reformy, jednak czasy Hongwu to także dynamiczna urbanizacja. Celem cesarza było wytworzenie nadwyżki żywności produkowanej przez rolników, co w założeniu miało sprawić, że tereny wiejskie staną się samowystarczalne i nie będą już zależne od handlu. W efekcie jednak rolnicy sprzedawali wyprodukowane nadwyżki dla ludności żyjącej w ośrodkach miejskich. Ludność wiejska zaczęła się zajmować także tradycyjnymi miejskimi rzemiosłami jak na przykład produkcja odzieży. W całym kraju rozkwit przeżywało również kupiectwo.

W 1402 r. dokonało się tak zwane ponowne ustanowienie dynastii Ming. Wynikło ono z faktu, że 1398 r. rozpoczęła się krótka wojna domowa wzniecona przez Zhu Di – czwartego syna Hongwu. Zhu Di i sprzymierzone z nim wojska w 1402 r. spaliły pałac cesarski w Nankinie. Zhu Di ogłosił się cesarzem i przyjął imię Yongle (永乐帝, *Yǒnglèdì*) a jedną z jego pierwszych decyzji było przeniesienie stolicy do Pekinu. Rozpoczęła się wielka

[76] Współczesne nazwy tych miast: Beijing i Nanjing oznaczają odpowiednio: „północna stolica” i „południowa stolica”.

125:1082886078

rozbudowa miasta zakończona w 1420 r., w tym okresie powstało też istniejące do dziś Miasto Cesarskie, a w nim Zakazane Miasto[77] – pałac i kompleks najważniejszych budynków cesarskich. Od tej pory stanowi ono jeden z najistotniejszych ośrodków życia politycznego Chin - rezydowali tam cesarze dynastii Ming i Qing, zaś Mao Zedong z jego murów ogłaszał zwycięstwo w wojnie domowej i powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.

W dalszym ciągu rozwijała się gospodarka wodna – Yongle nakazał rozbudowę oraz odnowienie zaniedbanych odcinków Wielkiego Kanału i pociągnięcie go aż do Pekinu. W 1405 r. ukończono budowę wielkiej floty liczącej około 250 okrętów, na jej czele cesarz osadził jednego ze swoich eunuchów – Zheng He. Dowodząc flotą odbył on siedem wypraw morskich na południe i na zachód od Chin. Wyprawy te nie miały jednak charakteru odkrywczego. Ekspedycje były nastawione głównie na handel i pokazanie światu potęgi chińskiej floty. Celem wypraw były: Archipelag Malajski, Półwysep Indyjski, Półwysep Arabski i Afryka Wschodnia. Podróżnicy przywozili z wypraw rośliny, przyprawy, żywność i zwierzęta, w zamian oferując porcelanę i jedwab. Na Cejlonie i Sumatrze włączyli się oni w wojny domowe pomagając osadzić przyjazne Chinom reżimy. Istnieje prawdopodobieństwo, że Zheng He, będący muzułmaninem dotarł także do Mekki[78].

Yongle zmarł w 1424 r. a jego ekspansjonistyczna polityka nie została kontynuowana przez jego syna, cesarza Hongxi (洪熙帝, *Hóngxīdì*), zmarł niecały rok po objęciu tronu. Po śmierci kolejnego cesarza (Xuande) tron objął Ming Yingzong (明英宗, *Míng Yīngzōng*). W chwili objęcia tronu miał osiem lat, jednak sprawował pełnoprawne rządy za sprawą zasady wprowadzonej przez Hongwu, według której, aby uniknąć sytuacji kilkukrotnie powtarzającej się wcześniej w chińskich dziejach, nie była dozwolona regencja – decyzje podejmować mógł tylko cesarz osobiście. Nieformalnie rządy sprawowała wtedy cesarzowa Zhang – babcia Ming Yingzonga. Cesarz przewodniczył posiedzeniom chińskiego rządu. W 1449 r. armia chińska zajęła Yunnan. Sukces militarny na południu doprowadził do przecenienia sił wojska - cesarz zdecydował się zaatakować Mongolię. W odwecie Mongolia przypuściła atak na Chiny, zakończony oblężeniem Pekinu i wzięciem cesarza do niewoli. Przez osiem lat rządy w Chinach sprawował jego przyrodni brat – Zhu Qiyu, do czasu kiedy po zwolnieniu z niewoli i dokonaniu przewrotu ponownie rządził Yingzong.

[77] Określenie „zakazane" wywodzi się z tego, że wstęp do kompleksu był ograniczony jedynie dla cesarza, jego rodziny, najbliższego otoczenia i gości.
[78] M. Wood, *Chiny. Portret cywilizacji*, przekł. A. Walulik, Warszawa 2022, s. 357-365.

126:6286552598

Z uwagi na ciągłe zagrożenie ze strony Mongolii, cesarz Chenghua (成化帝, *Chénghuàdì*) zarządził w latach osiemdziesiątych XV w. rozbudowę Wielkiego Muru Chińskiego – najbardziej reprezentacyjne odcinki, które przetrwały do dziś pochodzą właśnie z okresu mingowskiego. Mur nie spełnił swojej funkcji obronnej, jednak dzięki strażnikom ulokowanym w znajdujących się w widocznym od siebie odstępie wieżach można było szybko ostrzec chińskie jednostki przed zbliżającym się atakiem wroga. W XVI wieku wojska chińskie odniosły jedno ważne zwycięstwo nad Mongołami – w 1517 r. odparły atak Dajan-chana, jednak jego syn po objęciu władzy ponownie najechał Chiny doprowadzając do wielkich zniszczeń w okolicach Pekinu.

W czasie panowania Mingów Chiny nie rozszerzyły znacząco swojego terytorium. Udało się jednak ponownie przyłączyć do Chin ziemie obecnego Yunnanu, należące wtedy do królestwa Dali. Części królestwa zamieszkanej przez większość niechińską pozwolono na zachowanie pewnej autonomii. Na terenie współczesnego Xinjiangu prowadzono niewielkich rozmiarów wojny bez większych sukcesów dla obu stron. Sporną pozostaje kwestia Tybetu. Mingowie wywierali pewien wpływ na tamtejsze władze, ale zakres tego wpływu nie jest do końca jasny, jedynie źródła z czasów dynastii Qing podają, że Tybet znajdował się pod całkowitą kontrolą Mingów – jednak najprawdopodobniej jest to obraz uproszczony, wyolbrzymiający potęgę ówczesnych Chin[79]. Podział administracyjny Chin został przejęty od dynastii Yuan. Cesarz Hongwu powołał 26 urzędników zajmujących się kontrolowaniem władz lokalnych. Zlikwidował też Sekretariat kontrolujący sześć ministerstw oraz Centralną Komisję Wojskową. Dzięki temu sam cesarz bezpośrednio sprawował kontrolę zarówno nad ministerstwami jak i nad wojskiem[80]. Aby obsadzić stanowiska urzędnicze konieczne było zdanie egzaminów, podobnie jak przy rządach poprzednich dynastii. Materiał obowiązkowy do egzaminu obejmował znajomość czterech najważniejszych dzieł konfucjańskich[81].

W kwestii polityki zagranicznej zaczęły rozwijać się tendencje izolacjonistyczne. Przestano rozbudowywać flotę, co skutkowało zarówno napadami japońskich piratów na chińskie porty jak i rozwojem piractwa wśród samych Chińczyków. Szesnasty wiek to również początek częstszych kontaktów z Europą. Intensywne kontakty z Chinami prowadzili Portugalczycy. Z początku były one wrogie (bitwą morską w 1522 r.), jednak już w 1557 r.

[79] T. Wylie, *Lama Tribute in Ming Dynasty,* [w:] (red.) A. McKay, *The History of Tibet: Volume 2, The Medieval Period: c. AD 850-1895, the Development of Buddhist Paramountcy*, New York 2003 s. 470.
[80] M. Chang, *A Court on Horseback: Imperial Touring & the Construction of Qing Rule*, 1680-1785, Cambridge 2007, s. 15.
[81] W skład czteroksięgu konfucjańskiego wchodzą: *Wielka Nauka (Daxue), Doktryna środka (Zhongyong), Dialogi konfucjańskie (Lunyu), Księga Mencjusza (Mengzi)*.

127:7735894775

dwór cesarski zezwolił Portugalczykom na założenie stałej osady Makau. Portugalia występowała także jako pośrednik w handlu między Chinami, a Japonią gdy oba kraje nałożyły na siebie zakaz handlu. Za czasów Mingów rozpoczęła się też działalność jezuitów w Chinach.

Kryzys dynastii rozpoczął się w czasie panowania cesarza Wanli (万历帝, *Wànlìdì*), kiedy wystąpiło załamanie gospodarcze spowodowane dużymi wydatkami na wojnę z Japonią. Kryzys przeżywała również wymiana handlowa z wtedy głównym europejskim partnerem – Portugalią, zaangażowaną w konflikt z Niderlandami i Francją. Początek XVII wieku to także wystąpienie kilkuletniego ochłodzenia klimatu znane pod nazwą Mała Epoka Lodowa – spowodowała ona nieurodzaj w całych Chinach. Jednak bezpośrednio do upadku dynastii Ming przyczyniło się nowopowstałe mandżurskie państwo na północ od Chin. Wykorzystując zaangażowanie Chin w wojnę koreańsko-japońską podbiło ono plemiona zamieszkujące tereny położone na północ od Wielkiego Muru. W 1616 r. Mandżuria ogłosiła niepodległość od Chin, a dwa lata później w specjalnym manifeście jej przywódca, Nurchaczy, de facto wypowiedział wojnę Mingom i rozpoczął poszukiwania sojuszników. W 1632 r. Mandżuria podbiła większość Mongolii co spowodowało szeroką mobilizację tamtejszej ludności do mandżurskiej armii. Cztery lata później, przywódca Mandżurii Hong Taiji założył dynastię Qing po czym podbił znaczną część Półwyspu Koreańskiego. Tymczasem na południu Chin dochodziło do powstań chłopów niezadowolonych z utrzymywania przez cesarstwo wysokich podatków, których nie byli w stanie spłacić w związku z klęską nieurodzaju. Ponadto – panował głód, a państwo zwlekało z wypłaceniem wynagrodzenia żołnierzom. Powstańcy pod wodzą Li Zichenga przejmowali kolejne terytoria, aż w 1644 r. praktycznie bez walki wkroczyli do Pekinu co oznaczało koniec Mingów. Ostatni cesarz – Chongzhen popełnił samobójstwo. Niebawem po upadku stolicy Mandżurowie przekroczyli Wielki Mur w Shanhaiguan i jeszcze w tym samym roku zdobyli Pekin przepędzając wojska Li Zichenga. 8 listopada 1644 r. przywódca Mandżurii Shunzhi (顺治帝, *Shùnzhìdì*) ogłosił się cesarzem Chin ustanawiając dynastię Qing – jak się później okazało, była to ostatnia cesarska dynastia rządząca Chinami.

Czasy Mingów to czasy względnej stabilności na dworze cesarskim – po buncie Yong Le nie doszło już do większego tarcia wewnętrznego. Natomiast, cesarz i jego otoczenie za sprawą rezydowania w Zakazanym Mieście jeszcze bardziej oddalili się od społeczeństwa tworząc wokół siebie aurę boskości potęgowanej właśnie przez niedostępność. Wydawało się jednak, że wszystko jest na właściwym miejscu – Chinami rządzi etniczna dynastia a nowy układ organów państwowych usprawnił działania administracji. Z drugiej jednak strony w zupełności uzależnił wszystkich urzędników i generałów od cesarza (co w myśli

128:3959983921

konfucjańskiej jest mimo wszystko uznawane za atut). Słabym punktem, który doprowadził do upadku dynastii nie była tym razem niestabilna sytuacja wewnętrzna, ale niespotykany nigdy wcześniej w historii nacisk obcych mocarstw na zaskakująco słabe militarnie i politycznie Chiny. Proces ten w przyszłości miał się tylko pogłębić wobec wzrostu znaczenia kolonialnych potęg.

2.3.2.11. Dynastia Qing (清朝, Qīng Cháo): 1644-1911 r.

Dynastia Qing rządziła Chinami od 1644 roku aż do abdykacji ostatniego cesarza w 1912 r. Znamiennym jest fakt, że Chińczycy Han stanowili w państwie Qingów niemal 350-razy bardziej liczną grupę etniczną od Mandżurów[82], od których etnicznie pochodziła panująca dynastia. Niemniej jednak, na skutek podbojów prowadzonych przez Qingów Chiny stały się państwem zamieszkiwanym przez przedstawicieli ogromnej liczby grup etnicznych – największej w dotychczasowej historii[83].

Mandżurowie, po zdobyciu Pekinu, przenieśli tam stolicę swojego państwa, która do tej pory znajdowała się w Mukdenie (dzisiejszy Shenyang w prowincji Liaoning), rok później wojska mandżurskie dotarły do rzeki Jangcy i stosunkowo szybko opanowały całe Chiny, jednak około trzydziestu lat trwało łagodzenie buntów chłopskich na południu kraju. W mniej więcej tym samym okresie armia qingowska dokonywała podbojów sąsiadujących ziem co sprawiło, że do Chin przyłączone zostały Tybet, Tajwan, spore obszary w Azji Środkowej (dzisiejszy Xinjiang) i Mongolia. Pod koniec XVII wieku teren cesarstwa powiększył się jeszcze o Yunnan, wyspę Hainan, oraz Kraj Nadamurski (Rosja przekazała go Chinom w 1689 r. aby utrzymywać dobre stosunki w handlu). Chiny osiągnęły zatem największy zakres terytorialny w swojej historii.

Po wieku podbojów przyszedł wiek względnego bezpieczeństwa – Japonia prowadziła politykę izolacjonizmu, a Rosja starała się utrzymywać przyjazne relacje z Chinami, gdyż nie byłaby w stanie obronić słabo zagospodarowanych terenów na wschód od Bajkału. Pojawiły się jednak problemy wewnętrzne związane z przeludnieniem oraz wieloetnicznością kraju. Chińczycy Han nie chcąc mieszkać w gęsto zaludnionych dorzeczach Huang He i Jangcy

[82] Należy pamiętać, że wtedy pojęcie Mandżurów było stosunkowo nowym określeniem (promowanym jednak przez władców dynastii Qing), armia podbijająca Chiny pod koniec rządów dynastii Ming składała się z przedstawicieli wielu zjednoczonych grup etnicznych m.in. Dżurdżenów, Mongołów, Koreańczyków i Chińczyków Han.

[83] M. Elliott, *The Manchu Wau: The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*, Stanford 2001, s. 3.

129:6713646881

przenosili się do Tybetu, Xinjiangu i na południe kraju, powodując na tych ziemiach konflikty na tle etnicznym.

Cesarz Kangxi (康熙, *Kāngxī*) powoli wyprowadzał Chiny z izolacjonizmu znosząc w 1683 r. zakaz handlu zagranicznego. Późniejsi cesarze chcieli jednak nadal tę politykę prowadzić, czego z kolei nie chciały mocarstwa europejskie. Stąd też doszło do dwóch wojen opiumowych (1839-1842 i 1856-1860) wywołanych przez Wielką Brytanię i Francję celem wymuszenia na Chinach ustępstw handlowych. Wszystkie porty chińskie poza Kantonem były wtedy zamknięte dla Europejczyków decyzją cesarza Hongli – był też ostatnim cesarzem, za którego rządów (1735-1796) panował względny spokój polityczny. Pierwsza z wojen opiumowych formalnie została rozpoczęta przez Chiny, jednak sprowokowała ją Wielka Brytania przemycając spore ilości opium do Chin. Wielka Brytania wygrała wojnę, dzięki czemu wymogła na Chinach otworzenie pięciu portów dla europejskich statków a później przejęła także Hongkong. Druga wojna opiumowa była również próbą wywarcia nacisku na Chiny osłabione kryzysem wewnętrznym, w tym powstaniem tajpingów. W jej efekcie Wielka Brytania, Francja, Stany Zjednoczone i Rosja (nie brała bezpośredniego udziału w wojnie) doprowadziły do otwarcia wszystkich chińskich portów na handel a sobie zagwarantowały uprzywilejowaną pozycję w tym handlu. W Pekinie zaczęły też powstawać pierwsze ambasady obcych państw. Wcześniej stolica była zamknięta dla cudzoziemców.

Powstanie tajpingów było wynikiem buntu społecznego związanego z przegraną pierwszą wojną opiumową. W szczególności na południu kraju, najbardziej dotkniętym brytyjskimi wpływami, dochodziło do buntów chłopskich. Poza sprawami kolonialnymi byli oni niezadowoleni z faktu podniesienia podatków w Chinach. W 1851 r. Hong Xiuquan proklamował powstanie Niebiańskiego Królestwa Wielkiego Pokoju (太平天国, *Tàipíng Tiānguó*). Od nazwy królestwa wzięła się nazwa ruchu tajpingów, których znakiem były charakterystyczne żółte opaski na głowie. W ciągu dwóch lat wojska zdołały zdobyć Nankin. Na zajętych terenach wprowadzono nowe prawo oparte na bezklasowości i równości płci, zakazywano jakichkolwiek używek a rządy były brutalne. Władze cesarskie kontrolowały jednak sytuację w regionach Pekinu i Szanghaju. Po zakończeniu drugiej wojny opiumowej władze qingowskie skoncentrowały się na zwalczaniu powstania. W 1860 r. powstańcy przestali odnosić sukcesy wojskowe, a samo powstanie upadło w 1864 r.[84]

[84] S. Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West, and the Epic Story of the Taiping Civil War*, Boston 2012, s. 22.

130:8782156836

Potęga Chin z roku na rok słabła. Od końca XIX w. do czasów II wojny światowej Chiny traciły terytoria na rzecz głównie państw Zachodu. W 1885 r. po przegranej wojnie z Francją, Chiny oddały na jej rzecz całość kontrolowanej przez siebie części współczesnego Wietnamu, z kolei po porażce w wojnie z Japonią w 1895 r. utraciły półwysep Liaodong i Tajwan, a Korea stała się niezależna. W 1897 r. Cesarstwo Niemieckie anektowało część półwyspu Shandong. W 1900 r. Rosja zajęła część Mandżurii, która pięć lat później została zajęta przez Japonię.

W czasach Qingów dalej funkcjonowało sześć ministerstw – na ich czele stało dwóch przewodniczących. Wynikało to z wprowadzonego kryterium etnicznego, wedle którego każde ważniejsze stanowisko państwowe musiało być obsadzone przez dwie osoby – Mandżura i Chińczyka Han. Egzaminy państwowe dalej funkcjonowały, jednak szlachta nie wywierała dużego wpływu na decyzje cesarza. O przynależności do szlachty nie decydowało pochodzenie, a stopień uzyskany w wyniku zdawania egzaminów. Podboje nowych ziem sprawiły, że tworzono nowe prowincje. Qingowie zadbali jednak o to aby wzrosła mobilność społeczeństwa, co było konieczne również z powodu dużego przyrostu naturalnego, m.in. tworzono kolonie rolnicze w Xinjiangu aby zachęcić ludność wiejską do osiedlania się na przyłączonych terenach. Początkowo jednak Chińczycy Han nie mieli prawa osiedlania się w Mandżurii, co zmieniło się pod koniec XIX wieku gdy zdano sobie sprawę ze słabości militarnej tego regionu wobec roszczeń Rosji[85].

W kwestiach religijnych i filozoficznych Qingowie przejęli część wierzeń chińskich – uznawali mandat niebios oraz praktykowali konfucjańskie zwyczaje takie jak kult przodków. Sami jednak deklarowali się jako buddyści. Przenikanie się wierzeń i nurtów filozoficznych jest typowe dla chińskiej kultury. Lokalne wierzenia czerpią nauki i zwyczaje z trzech głównych nurtów – konfucjanizmu, buddyzmu i taoizmu i mogą różnić się między sobą w zależności od miejscowości.

Kryzys dynastii Qing rozpoczął się na przełomie XIX i XX wieku. W społeczeństwie rosło niezadowolenie związane z coraz większymi roszczeniami europejskich mocarstw wobec Chin. Qingowie stopniowo tracili kontrole nad obszarami peryferyjnymi – w 1860 r. Rosja zajęła sporą część terenów nad rzekami Amur i Ussuri, w 1883 r. udało się odeprzeć francuski atak na południowe Chiny i Tajwan od strony Indochin, jednak słabość Chin wykorzystała Japonia, zajmując Tajwan 15 lat później. Ponadto panował kryzys na dworze cesarskim – przywództwo znajdowało się w rękach cesarzowej-wdowy Cixi (慈禧, *Cíxǐ*) – jednej

[85] W. Rowe, *Social Stability and Social Change,* [w:] (red.) W. Peterson, *The Cambridge History of China, vol 9: The Ch'ing Empire to 1800, Part One*, Cambridge 2002, s. 92.

131:5377915642

z konkubin cesarza Xianfenga. Po jego śmierci rządy objął syn Tongzhi, jednak zmarł w 1875 r. w niewyjaśnionych okolicznościach – prawdopodobnie na polecenie Cixi, która następnie osadziła na tronie swojego czteroletniego siostrzeńca Guangxu, lecz sprawowała władzę w jego imieniu, umieszczając cesarza w areszcie domowym. Cixi utrzymywała swoją pozycję dzięki układom na cesarskim dworze. Prowadziła politykę izolacjonizmu – jeszcze bardziej pogłębiając kryzys wewnętrzny w Chinach. Pieniądze przeznaczone na budowę floty cesarzowa miała przeznaczyć na rozbudowę rezydencji cesarskiej w Pałacu Letnim.

Cesarz Guangxu w 1898 r. podjął próbę usamodzielnienia się znaną jako sto dni reform. Cixi chcąc utrzymać władzę doprowadziła do przewrotu pałacowego. Niestabilność polityczna zarówno w sprawach wewnętrznych jak i zagranicznych doprowadziła pod koniec 1899 r. do wybuchu powstania bokserów (stowarzyszenie Białego Lotosu). Oficjalnie przyczyną wybuchu powstania była uległa polityka Chin wobec mocarstw kolonialnych. Gdy powstańcy dotarli do Pekinu, cesarzowa Cixi włączyła ich do lokalnej policji ulegając ich postulatom co wywołało ostry sprzeciw mocarstw kolonialnych, których ambasady mieściły się w Pekinie. W czerwcu 1900 r. dwór cesarski nakazał cudzoziemcom opuszczenie Pekinu w ciągu 24 godzin, dwa dni po tej decyzji rozpoczęto ostrzał dzielnicy ambasad wypowiadając wojnę jednocześnie Japonii, Niemcom, Wielkiej Brytanii, Rosji, Francji, Stanom Zjednoczonym, Włochom i Austro-Węgrom. Oblężenie dzielnicy ambasad, w której chronili się zarówno urzędnicy jak i niechińscy cywile trwało około dwóch miesięcy, aż do wkroczenia koalicji wojsk mocarstw do Pekinu. Co prawda Chiny, poza zajętą przez Rosję częścią Mandżurii, nie poniosły większych strat terytorialnych, rządy Qingów także mogły być kontynuowane, to jednak obarczono kraj olbrzymią kontrybucją wobec kolonialistów oraz zakazano importu broni i amunicji.

Upokorzenie na arenie międzynarodowej sprawiło, że w społeczeństwie rosła niechęć wobec Qingów, tworzyły się też stronnictwa republikańskie, które ostatecznie doprowadziły do obalenia monarchii. Mandżurowie potrafili przez trzysta lat utrzymać państwo jednak kryzys polityczno-gospodarczy za ich czasów się pogłębiał.

Przywództwo Qingów było pod kilkoma względami podobne do przywództwa Yuanów. Niechińska dynastia najpierw cieszyła się względną aprobatą ze względu na zaprowadzenie pokoju i przyłączenie do Chin nowych terenów – nigdy wcześniej ani później Chiny nie zajmowały już tak dużego terytorium. Jednak działo się to w czasach jeszcze względnie spokojnych na arenie międzynarodowej. Później jednak okazało się, że władcy nie radzą sobie z rosnącą presją ze strony Japonii i otaczających Chiny mocarstw, a także z kryzysem wewnętrznym naznaczonym wieloma powstaniami. Błędne decyzje dworu doprowadziły m.in.

132:1479781111

do chaosu po wybuchu powstania bokserów. Niestabilność cesarstwa na początku XX w. i rosnące niezadowolenie społeczne poskutkowały ostatecznym obaleniem monarchii i rozpoczęły trwającą cztery dekady serię wojen domowych.

2.4. Przywództwo polityczne w Chinach monarchistycznych – podsumowanie

Wnioski, które wynikają z analizy rządów w czasach cesarskich pozwalają na stworzenie modelu przywództwa politycznego monarchistycznych Chin. Model ten oparty jest na typologii obejmującej kilka sfer, dzięki którym możliwe jest określenie sposobu sprawowania przywództwa w odniesieniu do władców. Autor w tym celu wyodrębnia następujące sfery: osobowość, sposób dojścia do władzy, zakres kontrolowania władzy i struktur państwowych, inne czynniki kształtujące przywództwo.

Zacznijmy od tego, że odwołując się do koncepcji G. Almonda i S. Verby dla Chin cesarskich charakterystyczna była zaściankowa kultura polityczna. Społeczeństwo na ogół nie interesowało się dworem cesarskim i nie brało udziału w sprawowaniu władzy, opierając się jedynie na trwającej wiele wieków koncepcji mandatu nieba, wedle której należało akceptować władzę cesarską taką jaka ona była z uwagi na boski pierwiastek będący częścią jego przywództwa. Z kolei według J. Wiatra kulturę tą można określić mianem tradycyjnej, z tym że nie zawsze miała ona absolutystyczny charakter.

Należy zaznaczyć, że poniższy model ten będzie miał zastosowanie nie tylko w odniesieniu do formalnych przywódców (królów, cesarzy) ale również do osób uzurpujących sobie tron lub sprawujących rządy w imieniu niezdolnego władcy.

Każda ze sfer jest istotna również dla postrzegania cesarza przez otoczenie i społeczeństwo, co ma szczególne znaczenie zważywszy na to, że nieraz to społeczeństwo decydowało o być albo nie być władcy. Poniżej przedstawione zostało wyjaśnienie w jaki sposób wybrane sfery wpisują się w chińską filozofię i kulturę:

- osobowość władcy – Konfucjusz głosił potrzebę organizacji państwa w sposób organiczny, za którego podstawę służyć ma funkcjonowanie rodziny. Stąd też charakter władcy miał odpowiadać charakterowi ojca rodziny. Autorytaryzm był zatem usprawiedliwiony jeżeli w parze z nim szedł rozwój państwa – ojciec bowiem również może okazywać swoim dzieciom pewną surowość, ale w celu sprowadzenia ich na dobrą drogę postępowania. Tak jak różnią się osobowości ojców w różnych rodzinach, tak też różniły się osobowości przywódców na przestrzeni dziejów i nie sposób określić czy przywódcy surowi, czy też łagodni stoją za sukcesami państwa jako całości. Niemniej jednak filozofia ta dopuszczała

133:1096983806

do sprzeciwienia się władcy, gdy ten okazał się albo zbyt autorytarny albo gdy jego działania nie niosły za sobą korzyści dla ogółu społeczeństwa,

- sposób dojścia do władzy – ten aspekt stanowił istotną rolę w cyklu mandatu nieba oraz w legitymizacji przywódcy przez społeczeństwo. Najważniejszą rolę odgrywał, gdy do władzy dochodziła nowa dynastia – zdobycie uznania w walce o władzę (szczególnie, gdy miało ono miejsce równocześnie ze zjednoczeniem ziem chińskich lub obaleniem etnicznie niechińskiej dynastii) gwarantowało uznanie nie tylko nowemu władcy, ale również kolejnym jego potomkom i to pomimo przydarzających się niepowodzeń w procesie rządzenia. Z kolei objęcie tronu niesłusznie z linią dynastyczną wywoływało efekt zgoła odwrotny,
- zakres kontrolowania władzy i struktur państwa - Chiny to kraj, który na przestrzeni dziejów kilka razy przechodził procesy centralizacji i decentralizacji. Centralizacja również wynika z tradycji politycznej Chin – państwo pomimo zajmowania ogromnego przez większą część swojej historii było rządzone w sposób centralistyczny. Część władców doceniała jednak zróżnicowanie lokalne kraju, przekazując kompetencje przywódcze lokalnym przywódcom[86]. Czasami jednak decentralizacja była przejawem słabości władcy i efektem uniezależniania się od niego lokalnych przywódców – taka sytuacja mogła w dalszej swojej fazie doprowadzić do rozbicia Chin na mniejsze państwa,
- inne czynniki kształtujące przywództwo – w tej części zawarto analizę pozostałych istotnych aspektów warunkujących przywództwo polityczne w Chinach. Są też niejako uzupełnieniem wyróżnionych trzech podstawowych czynników i dotyczą sfer istotnych z punktu widzenia zarówno rządzonych jak i postrzegania Chin przez pozostałe podmioty regionalnej i światowej polityki (przede wszystkim wojskowość i etniczność). Do innych czynników autor zaliczył: religie i systemy filozoficzne, wojsko, etniczność i płeć. Ich znaczenie dla przywództwa politycznego zawarte jest w tabeli w kolumnie „opis”

[86] Tak dzieje się i dzisiaj – sprawowanie stanowiska przywódczego w danym regionie ChRL często stanowi miejsce rozpoczęcia znaczącej kariery politycznej, jak i również może być nagrodą dla uznanego działacza KPCh.

134:1425759738

Tabela 1. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem rodzajów osobowości przywódcy.

Rodzaj	**Opis**	**Przykładowi przywódcy wpisujący się w dany rodzaj (w nawiasie dynastia)**
Osobowość autorytarna	Przywódca samodzielnie wykonujący decyzje, nie korzystający (lub korzystający w minimalnym stopniu) z rad najbliższych współpracowników i otoczenia, silnie podporządkowujący sobie swoje otoczenie polityczne, często agresywny	Jie (Xia), Zhou Xin (Shang), Zheng (Qin), Sun Hao (Epoka Trzech Królestw), Sui Wen (Sui), Tang Taizong (Tang), Kubilaj-chan (Yuan)
Osobowość umiarkowana	Przywódca rozsądny, sprawujący rządy w sposób umiarkowany, korzystający z rad otoczenia	Pięciu Cesarzy, Wieli Yu (Xia), Sui Wen, Sui Yang (Sui). Yongle (Ming), Hongli (Qing)
Osobowość słaba	Przywódca uległy, podatny na wpływy otoczenia, często niezdolny do sprawowania samodzielnej władzy, opierający się na regentach	Ruzi Ying, Han Xuan, Han An, Bao, Han Chong (Han), An (Jin), Tang Zhongzong, Tang Ruizong (Tang), Yingzong (Ming), Pu Yi (Qing)

Opracowanie własne.

Tabela 2. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem sposobu dojścia do władzy przez przywódcę.

Rodzaj	**Opis**	**Przykładowi przywódcy wpisujący się w dany rodzaj (w nawiasie dynastia)**
Walka zbrojna	Przywódca dochodzi do władzy w wyniku krwawego pozbawienia	Wu (Zhou), Qin Shi Huang (Qin), Gaozu (Han), Cao Cao

135:8503946056

	tronu poprzednika, a także ogromnej liczby jego popleczników, lub w wyniku krwawego powstania. Najczęściej w ten sposób zakładano nową dynastię	(Epoka Trzech Królestw), Wu Di (Jìn), Sui Wen (Sui), Song Taizu (Song), Kubilaj-chan (Yuan), Hongwu (Ming), Kangxi (Qing) Qin Shi Huang, Wu Di i Sui Wen jednoczyli Chiny po okresie rozbicia na mniejsze organizmy państwowe
Dziedziczenie	Przywódca dochodzi do władzy w wyniku śmierci lub abdykacji swojego poprzednika – a więc zgodnie z linią dynastyczną. Sposób ten najczęściej występuje w okresie stabilizacji	Większość cesarzy w stabilnym okresie rządów dynastii. Także cesarz Song Gaozong (płd Song), który przejął władzę, gdy jego ojciec i brat dostali się do niewoli
Przewrót, coup d'etat	Przywódca dochodzi do władzy bez rozlewu krwi lub w wyniku zabicia samego władcy (bez zabójstwa większej liczby osób). Dochodzi do tego zarówno w ramach jednej dynastii lub też w czasie przejęcia władzy przez osobę spoza niej	Han Zhuo (Xia), Gengshidi (Han), Wojna Ośmiu Książąt, Tang Gaozu (Tang), Zhu Wen (okres Pięciu Dynastii i Dziesięciu Królestw), Yongle (Ming)
Rządy regenta	Przywódca dochodzi do władzy w wyniku samoustanowienia. Ma to miejsce gdy prawowity władca jest niezdolny do sprawowania rządów w wyniku młodego wieku lub choroby. Najczęściej regentami są osoby z rodziny prawowitego władcy – formalnie nie są one cesarzami ale de facto sprawują władzę nad krajem	Huo Guang, regenci rządzący w Chinach w I i II w. (Han), Wojna Ośmiu Książąt, Wu Zetian (Tang), cesarzowa Zhang (Ming)

Opracowanie własne.

136:1134291533

Tabela 3. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem zakresu kontrolowania władzy i struktur państwowych przez przywódcę.

Rodzaj	**Opis**	**Przykładowi przywódcy wpisujący się w dany rodzaj (w nawiasie dynastia)**
Centralizacja	Przywódca sprawuje władzę samodzielnie lub korzystając z rad najbliższego otoczenia. Uzależnia od siebie lokalnych przywódców	Znaczna większość cesarzy. W szczególności: Huangdi (Qin), pozostali Qinowie, Hanowie
Polaryzacja	Silna pozycja lokalnych przywódców ogranicza ogólnopaństwową decyzyjność cesarza/władcy	Cesarze wschodniej dynastii Zhou, Jìn Hui (Jìn), cesarze z okresu schyłku dynastii Tang, okres Pięciu Dynastii i Dziesięciu Królestw

Opracowanie własne.

Tabela 4. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem innych czynników kształtujących przywództwo polityczne w monarchistycznych Chinach.

Rodzaj	**Opis**	**Przykładowi przywódcy wpisujący się w dany rodzaj (w nawiasie dynastia)**
Religie i systemy filozoficzne	Aby uzyskać legitymizację władzy przywódca odwołuje się do systemów filozoficznych i religijnych podkreślających jego boskie pochodzenie. Występuje kult jednostki.	Właściwie każdy przywódca od czasów dynastii Shang gdy religia i filozofia zaczęła odgrywać kluczową rolę w legitymizacji przywództwa politycznego w Chinach
Wojsko	Służące do zdobycia władzy czy też jej utrzymania w okresie buntów.	Huangdi (Qin), Han Wudi (Han), żyjący w izolacji od

137:4620440747

		społeczeństwa cesarze dynastii Ming i Qing
Etniczność	Przywódcy niepochodzący z grupy etnicznej Han byli akceptowani u władzy jako posiadacze mandatu nieba ale społeczne zaufanie do nich było słabsze niż do przywódców wywodzących się z tej grupy.	Dynastie Yuan i Qing – w szczególności ich ostatni cesarze, odpowiednio: Toghon Temür / Yuan Huizong i Pu Yi
Płeć	Chińskie przywództwo miało charakter patriarchalny, jednak zdarzało się, że w nieformalny sposób kobiety zostawały przywódcami. Oficjalnie kobieta tylko raz sprawowała urząd cesarza.	Cesarzowa Teng (Han), Wu Zetian – jedyna kobieta-cesarz, cesarzowa Zhang (Ming), Cixi (Qing)

Opracowanie własne.

W historii odnoszącej się do sposobu sprawowania przywództwa politycznego w Chinach cesarskich największą rolę odgrywała koncepcja mandatu nieba i to ona wiązała się z akceptacją władcy przez społeczeństwo. Dynastie Yuan i Qing, które nie były etnicznie hanowskie zyskały akceptację Chińczyków Han poprzez przyjęcie tej właśnie koncepcji oraz kultywowanie zwyczajów związanych z trzema głównymi nurtami filozoficznymi Chin, w szczególności konfucjanizmu, z którego koncepcja się wywodziła. Konfucjusz mówił, że intelektualiści powinni się sprzeciwiać niewłaściwie rządzącej władzy – być może ta nauka powodowała tak częste intrygi, walki o wpływy i zamachy stanu nękające dwór cesarski na przestrzeni dziejów. Należy jednak zauważyć, że pragnienie bycia rządzonym przez silnego przywódcę, odpowiednika ojca rodziny w nauce konfucjańskiej, trwało w Chińczykach przez wszystkie wieki i najwidoczniej trwa również dziś. Ilekroć Chiny znajdowały się w kryzysie lub nawet w rozbiciu na mniejsze organizmy państwowe, tylekroć się powrotnie jednoczyły. Prawdopodobnie te doświadczenia historyczne kierują współcześnie rządzących komunistów do głoszenia tez o wielkiej narodowej reunifikacji, zakładającej przyłączenie zbuntowanego ich zdaniem Tajwanu (oraz zachowujących pewne specjalne przywileje Hongkongu i Makau) do ChRL. Historia pokazuje także, że sprzeciw społeczeństwa narastał, gdy przez długi okres czasu na dworze cesarskim panowała niestabilność, poczucie opuszczenia obywateli przez rządzących było nieraz powodem, przez który mogli oni zgodnie z nauką Konfucjusza

138:6436014361

wypowiedzieć władzy posłuszeństwo i ustanowić nową dynastię i nowy porządek. Jeżeli w czasie niestabilności wystąpił jakiś kataklizm naturalny (np. wylew Huang He, susza, trzęsienie ziemi) lub rzadkie zdarzenie astronomiczne (koniunkcja pięciu planet miała miejsce w czasie ustanowienia dynastii Xia, Shang, Zhou, Han i Song) traktowano to jako znak niebios nawołujący do zmiany władzy. Przywódca zwycięskiego powstania, lub przywódca państwa które doprowadzało do zjednoczenia ziem chińskich automatycznie zyskiwał uznanie w oczach społecznych i jako wzór postępowania na polu walki oraz cnót przywódczych stawał się dziedzicem mandatu nieba. Nauki Konfucjusza, którego można nazwać najważniejszą osobą w całej historii Chin do dziś wywierają olbrzymi wpływ na chińskie społeczeństwo, pomimo tego że formalnie wraz z upadkiem Qingów Chiny stały się państwem świeckim.

2.5. Chiny Republikańskie – pomiędzy cesarstwem a ChRL (1911-1949 r.)

2.5.1. Chiny Republikańskie – analiza przebiegu wydarzeń

10 października 1911 r. w Wuchangu (współczesna część Wuhanu) wybuchła rewolucja Xinhai – przywódca rewolucjonistów Sun Jat-sen[87] (孙中山, *Sūn Zhōngshān*) zjednoczył ruchy

[87] Wyjaśnienie pewnych reguł zapisu i odmiany chińskich imion i nazwisk zastosowanych w tej pracy:

- zastosowano charakterystyczną dla Chin metodę zapisu – najpierw nazwisko, potem imię,
- w większości polskich prac dotyczących Chin przyjął się następujący sposób odmiany (również zastosowany w tej pracy):
    - gdy zapisane jest zarówno nazwisko jak i imię, odmienia się tylko imię – jeżeli istnieje taka możliwość (np. Mao Zedongowi, Deng Xiaopingowi, Jiang Zeminowi, Hu Jintao, Xi Jinpingowi)
    - gdy zapisane jest jedynie nazwisko, odmienia się je w miarę możliwości (np. Mao, Dengowi, Jiangowi, Hu, Xi),
- w przypadku chińskich nazwisk: gdy podane jest jedynie nazwisko, zrezygnowano z podawania inicjału imienia jak ma to miejsce w przypadku nazwisk niechińskich (podaje się: Mao, Deng itp., a nie Mao Z., Deng X. itp.). Wynika to z tego, że po pierwsze - w polskich opracowaniach autor nie spotkał się z takim zapisem, po drugie – z racji tego że chińskie nazwiska są w przytłaczającej większości jednosylabowe w ten sposób praca wygląda bardziej przejrzyście.
  Aby zachować ujednolicony sposób przypisów nie zastosowano do nich powyższej reguły.
- chińskie nazwiska i imiona zapisano międzynarodową chińską transkrypcją fonetyczną pinyin, stąd Mao Zedong, a nie Mao Tse-tung. Polskiej transkrypcji fonetycznej użyto jedynie w przypadku osób

139:8226055085

antyqingowskie pod hasłami nacjonalizmu, demokracji i pomocy publicznej[88] - tak zwanych Republikanów, którzy domagali się zastąpienia cesarstwa republiką. W kilka miesięcy opanowali czternaście prowincji na południe od Jangcy, na tych terenach 1 stycznia 1912 r. proklamowano powstanie Republiki Chińskiej. Presja wywarta na qingowskiego generała Yuan Shikaia (袁世凱, *Yuán Shìkǎi*) doprowadziła do abdykacji ostatniego cesarza dynastii Qing 12 lutego 1912 r. Na mocy tajnego porozumienia Sun Jat-sen miał obiecać Yuan Shikaiowi urząd prezydenta Republiki Chińskiej, gdy ten doprowadzi do abdykacji. W sierpniu tego samego roku proklamowano powstanie partii republikanów (nazywanych zamiennie nacjonalistami) nazwanej Guomindang (GMD) jednak już w listopadzie doszło do kolejnej wojny domowej, gdy Yuan Shikai wprowadził dyktaturę, jednocześnie rozwiązując parlament i delegalizując Guomindang, który w dalszym ciągu utrzymywał kontrolę nad południową częścią Chin. Po wybuchu I wojny światowej niestabilną sytuację wewnętrzną w Chinach wykorzystała Japonia wysuwając wobec nich dwadzieścia jeden żądań (m.in. zezwolenie na przejęcie prowincji Shandong, czy części udziałów w kierowaniu wojskiem). Po przyjęciu większości żądań Yuan ogłosił się cesarzem i prowadził autorytarną politykę. Zmarł pół roku później – krótko przed śmiercią miał przyznać, że wprowadzenie dyktatury było błędem. Przywrócił ustrój republikański, ale mimo to do śmierci nie oddał władzy. W dalszym ciągu Chiny były więc podzielone na terytorium kontrolowane przez rząd w Pekinie (północ) oraz tereny pod władzą Guomindangu (południe)[89].

I wojna światowa osłabiła nacisk europejskich mocarstw na Chiny, jednak wzrosły wpływy Japonii. W 1919 r. narodził się Ruch 4 Maja na podstawie masowych demonstracji wynikających z nieprzyjęcia chińskich propozycji do traktatu wersalskiego (mowa była m.in. o oddaniu przez Niemcy zajmowanego terytorium w Shandongu) budzących nacjonalistyczne nastroje. Fakt ten wykorzystał Sun Jat-sen, przekonując wojska stacjonujące w Yunnanie i Guangxi do wsparcia Guomindangu i ataku na Kanton, zakończonego sukcesem. W 1923 r. Sun ogłosił się dyktatorem, lecz wojna domowa ciągle trwała a Zachód oraz Japonia nie

związanych z Guomindangiem (Sun Jat-sen, Czang Kaj-szek) ponieważ ich chińskie nazwiska i imiona znacząco odbiegają od polskich odpowiedników (odpowiednio: Sun Zongshan, Jiang Zhongzheng).

Tam gdzie to możliwe zastosowano odmianę chińskich nazw miejscowości, regionów i miejsc (np. w Nanchangu, w Xi'anie itp.).

[88] Sam wybuch powstania jednak nawet dla niego był zaskakujący. W dniu wybuchu przebywał on w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.
[89] J. Polit, *Chiny,* Warszawa 2004.

140:5211615210

wyraziły chęci wsparcia Guomindangu, Sun zwrócił się o pomoc do Związku Radzieckiego (ZSRR) lecz do porozumienia nie doszło. W kraju budziły się jednak wywołane sukcesem rewolucji w ZSRR nastroje komunistyczne. W 1921 r. powołano do życia Komunistyczną Partię Chin (KPCh). Komuniści nawiązali współpracę z Guomindangiem w 1924 r. Współpraca pomiędzy partiami doprowadziła m.in. do stworzenia Armii Narodowo-Rewolucyjnej (ANR), która odegrała następnie ważną rolę w wojnie domowej przeciwko Pekinowi. W celu doprowadzenia do zwołania ogólnokrajowego Zgromadzenia Narodowego, Sun Jat-sen w imieniu rządu w Kantonie (ówczesnej siedzibie GMD) udał się na rokowania z pekińskim rządem, lecz śmierć przerwała te działania. Chiny ogarnęła wtedy fala strajków, brutalnie stłumionych przez Pekin, co z kolei wywołało wspólne wystąpienia robotników i studentów (Ruch 30 Maja).

W roku 1926 ANR rozpoczęła „ekspedycję północną" i ruszyła na Pekin by obalić tamtejszy rząd. Rok później dowódca nacjonalistów Czang Kaj-szek (蒋介石, *Jiǎng Jièshí*), następca Sun Jat-sena, doprowadził do zerwania współpracy z komunistami dokonując masakry ich zwolenników. Niedługo potem komuniści rozpoczęli otwartą walkę przeciwko nacjonalistom w prowincji Jiangxi, gdzie w 1931 r. proklamowali powstanie Chińskiej Republiki Rad (ChRR). Czang Kaj-szek do 1934 r. czterokrotnie próbował za pomocą wojska zniszczyć samozwańczą republikę, ale próby te nie przyniosły skutku. Dopiero za piątym podejściem komuniści zdecydowali się opuścić swoją bazę widząc przewagę wojsk GMD. Decyzja ta dała początek Długiemu Marszowi – wielkiemu przegrupowaniu, w którym około 70 tysięcy żołnierzy i 30 tysięcy cywilów przeszło przez jedenaście prowincji, docierając w październiku 1935 r. do Shaanxi, wtedy też KPCh wybrała Mao Zedonga (毛泽东, *Máo Zédōng*) na swojego przywódcę. Długi Marsz jest odtąd uznawany przez komunistów za wydarzenie wręcz legendarne w dziejach Chin.

W tym samym czasie rosła presja Japonii na Chiny – w 1931 r. wojska japońskie wkroczyły do Mandżurii by w kolejnym roku proklamować na okupowanych terenach marionetkowe państwo Mandżukuo, na którego czele stać miała zrestaurowana dynastia Qing a więc cesarz Puyi. Komuniści podjęli decyzję, aby nie pomagać wojskom Czang Kaj-szeka w walce zbrojnej licząc tym samym na osłabienie armii nacjonalistów (GMD zajął się walką z ChRR dopiero po względnym uspokojeniu sytuacji w Mandżurii). Do czasowej współpracy obu armii doszło w 1937 r. gdy Japonia rozpoczęła inwazję wojskową na całe terytorium Chin, de facto rozpoczynając II wojnę światową. Po wycofaniu się Japonii walki między GMD a KPCh były kontynuowane i zakończyły się zwycięstwem tych drugich. 1 października 1949

141:1080808692

r. z balkonu Zakazanego Miasta Mao Zedong proklamował powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.

2.5.2. Chiny Republikańskie – charakterystyka przywódców politycznych związanych z Guomindangiem. Podsumowanie

Przedstawiony poniżej model ukazuje analizę porównawczą trzech najważniejszych przywódców nacjonalistycznych. Nie uwzględniono w nim przywódców KPCh, która już w momencie obalenia cesarstwa kontrolowała pewne tereny w Chinach. Analiza przywództwa komunistów zostanie przeprowadzona w kolejnym rozdziale, analizującym drogę KPCh do przejęcia władzy w Chinach oraz rządy Mao Zedonga i Deng Xiaopinga.

W poniższej tabeli porównane zostały czynniki uważane przez autora za istotne dla określenia specyfiki przywództwa czasów republikańskich w odniesieniu do Yuan Shikaia, Sun Jat-sena i Czang Kaj-szeka. Na podstawie tego zestawienia wyciągnięte zostały wnioski zaprezentowane poniżej tabeli.

Tabela 5. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w Chinach okresu republikańskiego (1911-1949r.)

Kryterium porównawcze	**Yuan Shikai**	**Sun Jat-sen**	**Czang Kaj-szek**
Wiek objęcia władzy	51 lat (jako prezydent), 56 lat (jako cesarz)	45 lat (jako prezydent)	41 lat
Droga do przywództwa	Przed ukończeniem 30. roku życia służył w armii, później został mianowany dowódcą armii tworzonej w Pekinie, bliski współpracownik cesarzowej Cixi. W czasie rewolucji Xinhai gubernator prow. Hubei. Później	Pod koniec XIX w. angażował się w działalność opozycyjną względem monarchii. Jeden z przywódców rewolucji Xinhai, wybrany na tymczasowego prezydenta po obaleniu cesarstwa. Twórca wielu organizacji	Aktywnie uczestniczył w rewolucji 1911-1912 jako dowódca piechoty w Szanghaju, współzałożyciel Guomindangu. Po objęciu władzy przez Yuana przebywał na uchodźctwie

142:9559952530

	prezydent i cesarz Republiki Chińskiej	antymonarchistycznych, w tym współzałożyciel Guomindangu.	w Japonii, ale ciągle utrzymywał kontakty z partią. Za czasów Sun Jat-sena przywrócony do armii. Wsławił się udanymi operacjami militarnymi przeciwko komunistom. W 1928 r. został generalissimusem sił zbrojnych i przewodniczącym Rządu Narodowego przez co faktycznie sprawował władzę nad terenami kontrolowanymi przez GMD
Obrany tytuł	Prezydent, cesarz	Prezydent	Generał, generalismuss
Ogólna charakterystyka rządów	Przede wszystkim zapędy dyktatorskie i częsta zmiana stronnictw. Za czasów rządów Cixi był jej lojalnym urzędnikiem, po obaleniu cesarzowej współpracował z GMD celem obalenia	Jako prezydent pełnił funkcję jedynie przez trzy miesiące – w tym czasie najważniejszymi decyzjami były zarządzenie wyborów do Zgromadzenia Narodowego i przekazanie władzy Yuan Shikaiowi na	Sprawował rządy autorytarne, jednak mimo to starał się podejmować próby reform m.in. w edukacji i służbie zdrowia oraz otwierać Chiny na świat. Po inwazji japońskiej oraz

143:9391976561

	cesarstwa. Gdy to się udało i objął urząd prezydenta zerwał stosunki z GMD ogłaszając się cesarzem	zasadzie umowy. Sun już wtedy miał przejawiać zapędy autorytarne – w taki też sposób przewodził GMD i podległym mu oddziałom wojskowym. Jego doktryna polityczna obejmowała „trzy zasady ludowe": nacjonalizm, demokrację i dobrobyt	utworzeniu Chińskiej Republiki Rad stabilizacja okazała się niemożliwa i głównym celem GMD stało się zwycięstwo w wojnach domowej i z Japonią. Wojna domowa zakończyła się klęską GMD i ucieczką Czanga i jego sprzymierzeńców na Tajwan – tam jednak udało się zbudować w miarę stabilny system polityczny
Długość panowania	4 lata i 3 miesiące formalnie jako prezydent (w tym 3 miesiące jako cesarz)	3 miesiące jako prezydent, wieloletni lider Guomindangu	21 lat jako generalissmus (formalnie przewodniczącym Rządu Narodowego był przez 8 lat, uwzględniając przerwę wywołaną wojną z Japonią)
Koniec rządów	Przedwczesna śmierć w 1916 r.	Śmierć w 1925 r. – do końca życia aktywnie	Ewakuacja na Tajwan w 1948 r.

144:1142011742

		działał w GMD, po jego śmierci rozpoczęła się walka o władzę w partii	po przegranej wojnie z KPCh. Później do śmierci w 1950 r. piastował urząd prezydenta Republiki Chińskiej

Opracowanie własne.

Z uwagi na krótki okres trwania Republiki Chińskiej w kontynentalnych Chinach stworzenie modelu dobrze oddającego charakterystykę przywództwa w tym okresie nie jest łatwe, zważywszy również na to, że od obalenia monarchii aż do ostatecznego zwycięstwa komunistów w wojnie domowej Chiny nie doświadczyły momentu stabilności politycznej. Niemniej jednak wydaje się, że można skonstruować pewien model władzy republikańskiej w oparciu, o cechy wspólne charakteryzujące trzech republikańskich przywódców, do których należą:

- silna wojskowość – było to zrozumiałe z uwagi na niepokoje polityczno-społeczne zarówno wewnątrz państwa (wojna z komunistami) jak i naciski z zewnątrz (Japonia, ZSRR, obie wojny światowe). Wszyscy trzej przywódcy w okresie swojej kariery politycznej czynnie działali w wojsku,
- wiek, w którym obejmowali stanowiska przywódcze – w żadnym przypadku nie nastąpiło to przed ukończeniem czterdziestego roku życia. Oznacza to, że w momencie przejmowania formalnej władzy liczyło się posiadanie pewnego doświadczenia,
- autorytarna osobowość - pomimo przejawiania tendencji prodemokratycznych i prozachodnich można określić tym mianem całą trójkę przywódców. Najbardziej ta cecha pasuje do Yuan Shikaia, ale zarówno Sun jak i Czang również sprawowali rządy quasi autorytarne. Należy jednak zaznaczyć, że lata bezpośrednio po obaleniu monarchii były początkowym etapem formowania się struktur demokratycznych – Chiny zatem nie różniły się tu od powstających w tym samym okresie młodych demokracji na przykład w Europie Środkowej, gdzie również z początku pełnia władzy skupiała się w rękach jednostek.

Podsumowując, stwierdzić należy że przywództwo polityczne okresu Republiki Chińskiej było autorytarne pomimo prób wprowadzenia elementów demokratycznych. Warto też zaznaczyć, że wobec ciągłych tarć z komunistami, a później japońskiej inwazji, sytuacja

145:8959308164

i tradycje polityczne wymagały by na czele państwa stanęła silna jednostka. Być może, gdyby to Guomindang wygrał wojnę domową, w kolejnych latach powstałyby stabilne struktury demokratyczne – o czym świadczy chociażby aktualna stabilna sytuacja w polityce wewnętrznej na Tajwanie, gdzie członkowie GMD ewakuowali się po przegranej z KPCh. Z drugiej jednak strony, utrzymanie demokracji w kontynentalnych Chinach byłoby zadaniem o wiele trudniejszym z uwagi na cztery kluczowe kwestie jakimi są: liczba ludności, powierzchnia kraju, różnorodność etniczna, a także tradycja silnego przywództwa autorytarnego.

146:8451757278

Rozdział III

Przywództwo polityczne w czasach kształtowania się reżimu politycznego Chińskiej Republiki Ludowej – przywództwo Mao Zedonga i Deng Xiaopinga

3.1. Socjalizm o chińskiej specyfice

Ponieważ rozdział ten będzie koncentrował się przede wszystkim na najważniejszych chińskich socjalistycznych przywódcach, należy na samym początku wyjaśnić pojęcie socjalizmu o chińskiej specyfice. Co prawda pojęcie to weszło do mowy politycznej dopiero za rządów Deng Xiaopinga (1977-1993), ale chiński punkt widzenia na socjalizm był od wczesnych lat wojny domowej inny niż chociażby ten prezentowany przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Zrozumienie tego pojęcia ułatwi analizę przywództwa politycznego przywódców Komunistycznej Partii Chin.

Współcześnie socjalizm o chińskiej specyfice jest dominującą ideologią polityczno-gospodarczą KPCh, która jako partia przewodnia rządzi państwem. Aktualnie więc jest to podłoże kultury politycznej Państwa Środka. Socjalizm w Chinach oczywiście swoje źródła czerpie z ideologii marksizmu i leninizmu, które podlegają modyfikacji wraz z pojawianiem się kolejnych generacji przywódców. Chińska wersja socjalizmu odnosi się do myśli Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Socjalizm w swojej modelowej wersji oddziałuje przede wszystkim na dwa obszary – społeczny i polityczny. W wymiarze społecznym socjalizm oznacza pierwszeństwo interesów wspólnoty nad interesami jednostki, podporządkowanie tej jednostki ogółowi a także bezklasowość. Z kolei w wymiarze politycznym socjalizm zakłada dominującą rolę partii robotniczej w zarządzaniu państwem a także zasadą jedności władzy tak aby jeden organ posiadał możliwie jak największe kompetencje. W założeniu organ ten powinien być kolektywny.

Obecnie elementami składowymi socjalizmu o chińskiej specyfice są maoizm (Mao Zedong), dengizm (Deng Xiaoping), Zasada Trzech Reprezentacji (Jiang Zemin), Koncepcja Naukowego Rozwoju (Hu Jintao) i Myśl Xi Jinpinga (Xi Jinping) – dwie pierwsze teorie nie zostały nigdy sformułowane oficjalnie, ale funkcjonują w nauce jako pojęcia określające charakterystyczne cechy rządzenia obu przywódców. Wszystkie z wymienionych teorii zostaną omówione w kolejnych rozdziałach skupiających się na konkretnych przywódcach ChRL. Sam Mao Zedong nigdy nie użył sformułowania socjalizm o chińskiej specyfice, weszło ono do

147:8732943941

obiegu za rządów Deng Xiaopinga (邓小平, *Dèng Xiǎopíng*) i to również wtedy ukształtowała się właściwa temu pojęciu charakterystyka znana do dzisiaj. Mao określał chiński ustrój jako wczesne stadium socjalizmu oparte na trzech czerwonych sztandarach – Partii, wielkiemu skokowi naprzód i komunach ludowych. Za Denga nakreślono polityczno-gospodarcze ramy socjalizmu o chińskiej specyfice, przede wszystkim dopuszczenie gospodarki rynkowej i własności prywatnej (tzw. socjalistyczna gospodarka rynkowa). Uważał on, że gospodarka rynkowa nie jest jedynie domeną państw kapitalistycznych, a głównym celem państwa socjalistycznego jest walka z ubóstwem, którą ten rodzaj gospodarki może usprawnić. Obecnie największy wpływ na partyjną ideologię ma Myśl Xi Jinpinga oraz dwanaście podstawowych wartości socjalizmu: dobrobyt, demokracja[1], cywilizacja, harmonia (wartości narodowe), wolność, równość, sprawiedliwość, praworządność (wartości społeczne), patriotyzm, oddanie się pracy, uczciwość i przyjaźń (wartości indywidualne).

3.2. Mao Zedong – droga do przywództwa

Ryc. 1. Mao Zedong[2]

[1] Demokracja w rozumieniu chińskich socjalistów nie oznacza demokracji w rozumieniu zachodnim, a raczej wsłuchiwanie się w głos obywateli przy realizowaniu polityki prowadzonej przez władze państwowe.
[2] źródło: en.wikipedia.org [dostęp: 01.07.2025].

148:8974539096

Droga do władzy Mao Zedonga wydaje się wykazywać pewne związki i podobieństwa z drogą do władzy niektórych cesarzy zakładających nowe dynastie i sama w sobie może już stanowić swego rodzaju wzorzec kulturowy. Od samego początku życia Mao można zauważyć pewne zbieżności z życiem przywódców powstań chłopskich w dawnych Chinach, którzy dochodzili do władzy cesarskiej i zyskiwali mandat niebios. Podobnie jak założyciele dynastii Han czy Ming, Mao wywodził się z chłopskiej rodziny, piął się po szczeblach militarnej kariery eliminując swoich wrogów, dowodził zwycięskim powstaniem przeciwko władzy a wreszcie ustanowił nową władzę i sam ogłaszając się przywódcą swojego kraju.

Mao Zedong urodził się 26 grudnia 1893 roku w dolinie Shaoshan (prowincja Hunan) w rodzinie chłopskiej. Później miał twierdzić, że do działania na rzecz kraju zmotywował go ciężki los chłopów mieszkających w jego miejscowości. Poruszyć go miała także klęska głodu, która nawiedziła jego region w 1921 r., w tym największe miasto – Changshę[3]. Sam Mao jednak nie odczuwał ubóstwa tak bardzo jak jego sąsiedzi, a to za sprawą swojego ojca – Mao Yichanga, który był w stanie finansować synowi edukację w lokalnej szkole podstawowej. Ojciec Mao służył w chińskiej armii a także czynnie zajmował się rolnictwem – był właścicielem największej ilości ziemi spośród wszystkich chłopów z Shaoshanu. Zdobyty majątek pozwolił mu także na otwarcie sklepu, w którym sprzedawał ziarno. W 1908 r. rodzina Mao zyskała również pokaźne grunty dzięki zaaranżowanemu przez ojca małżeństwu Mao z Luo Yigu (para nigdy nie mieszkała razem a sam Mao odmawiał uznawania Luo za swoją żonę). Sam Mao stronił od pracy fizycznej co wywoływało gniew jego ojca, który uciekał się nawet do kar cielesnych, między innymi przez to Mao znienawidził ojca i niepochlebnie wypowiadał się o nim w późniejszych latach życia. Gdy w 1921 r. umierający ojciec chciał jeszcze raz zobaczyć Mao, ten nie przyjechał. Natomiast bardzo kochał matkę, pozytywnie wspominał czas, gdy żył z jej rodziną przed powrotem do Shaoshanu w 1902 r.[4]

W 1911 r. Mao przyjechał do Changshy (główne miasto prowincji Hunan) by rozpocząć naukę w tamtejszym gimnazjum. Miasto było wtedy bastionem przeciwników rządzącej wówczas monarchii qingowskiej. Wtedy też Mao zaczął regularnie czytać gazety i pisać eseje polityczne – zajęciom tym oddawał się już do końca życia. Z początku poglądy Mao były nie tyle komunistyczne, co rewolucyjne. Pierwszy z esejów, który Mao wywiesił na budynku szkoły miał charakter wybitnie republikański[5]. Nie ulega jednak wątpliwości, że Mao

[3] J. Chang., J. Halliday, *Mao. Nieznana historia*, przekł. A. Amsterdamska, J. Amsterdamski, Kraków 2021, s. 22-26.
[4] Ibidem s. 21.
[5] A. Pantsov, S. Levine, *Mao: The Real Story*, New York 2012, s. 33.

149:6424205655

zdecydowanie popierał obalenie władzy cesarskiej. Mao zaciągnął się do armii, gdy w tym samym roku w sąsiedniej prowincji Hubei wybuchło powstanie Xinhai wymierzone przeciwko Qingom. Nie brał jednak udziału w bezpośrednich walkach. W wyniku walk Changsha znalazła się pod kontrolą opozycji i z racji na odległość, jaka dzieliła ją od Pekinu (ponad 1300 km) oraz rozpoczynający się okres destabilizacji sytuacji wewnętrznej w Chinach, stała się areną częstych walk wojny domowej w późniejszych latach.

W 1913 r. po rzuceniu regularnej nauki Mao pod wpływem gróźb ojca, zaczął uczęszczać do szkoły dla nauczycieli (tzw. zagranicznego domu) – to tam poznając różne koncepcje polityczne po raz pierwszy usłyszał o komunizmie. W wieku 24 lat miał spisać swoje myśli, które później przez całe życie stanowiły centrum jego światopoglądu. Ich założenia były następujące:

- własny interes jako najważniejszy motyw działania – Mao pisał: „Ludzie tacy jak ja chcą zaspokoić w pełni swoje serca, a czyniąc to automatycznie postępują zgodnie z najcenniejszymi kodeksami moralnymi. Oczywiście są inni ludzie i rzeczy na świecie ale istnieją tylko w odniesieniu do mnie”,
- odrzucenie obowiązku i odpowiedzialności – „Ludzie tacy jak ja mają obowiązki tylko wobec siebie, nie mamy żadnych zobowiązań wobec innych”, „niektórzy twierdzą, że odpowiadają przed historią – nie wierzę w to”,
- zgodność sumienia z popędami – „Sumienie i popędy powinny zawsze być w zgodzie. Wszystkie nasze działania wynikają z popędów, a mądre sumienie zawsze się do nich dostosowuje”,
- poparcie dla wstrząsów społecznych i zniszczenia – „Ogromne wojny będą się zdarzać tak długo, jak długo będą istnieć ziemia i niebo, i nigdy się nie skończą”, „Trwały pokój jest nieznośny dla istot ludzkich”,
- zmiana systemu zawsze odbywa się w drodze destrukcji – „Kraj trzeba zniszczyć, a następnie przekształcić”[6].

Po skończeniu szkoły Mao wyjechał do Pekinu, ale nie zrobił tam kariery i już w następnym roku – 1919, wrócił do Changshy. Miały wtedy miejsce jedne z ważniejszych protestów początku XX w. wywołane ustaleniami traktatu wersalskiego, które zakładały zachowanie przez Japonię części prowincji Shandong odebranej Niemcom w czasie wojny. Opinia publiczna domagała się wtedy zwrotu wszystkich terytoriów odebranym Chinom przez Zachód i Japonię, gdzie utworzono tak zwane minikolonie. Oddanie sporego terytorium Japonii

[6] Cyt. za: J. Chang., J. Halliday, *Mao…* s. 31-32.

150:4279552871

było też uważane za porażkę dyplomatyczną chińskiego rządu republikańskiego. Pod wpływem tych wydarzeń w Pekinie wybuchły zamieszki zwane Ruchem 4 Maja, które szybko rozprzestrzeniły się na cały kraj. Celem protestujących było doprowadzenie do odrzucenia traktatu wersalskiego. W Changshy, gdzie w związku ze wzrostem liczby zagranicznych przedsiębiorstw dodatkowo otwarto konsulaty japoński, amerykański i brytyjski powstał radykalny związek zawodowy studentów i nauczycieli, do którego zapisał się także Mao – został redaktorem pisma wydawanego przez związek. Zaczął też bardziej angażować się politycznie. Pod koniec 1919 r. pojechał do Pekinu by w imieniu związku podjąć próbę obalenia wojskowego gubernatora Changshy Zhang Jingyao. Delegacja nie przyniosła oczekiwanego rezultatu, natomiast Mao poznał wtedy wiele ważnych politycznych osobistości na czele z profesorem Chen Duxiu (spotkali się w Szanghaju w 1920 r. w drodze powrotnej Mao). Chen zakładał wtedy Komunistyczną Partię Chin[7]. Mao prawdopodobnie nie był poinformowany o planach jej utworzenia, niemniej jednak spotkanie utwierdziło go w komunistycznych poglądach. Gdy Partia powstała stał się za to jej ważnym współpracownikiem. Na polecenie Chen Duxiu założył on i prowadził później w Changshy komunistyczną bibliotekę, której celem było propagowanie tej ideologii wśród mieszkańców Hunanu[8]. W późniejszych latach Mao miał stać się jednym z założycieli Hunańskiej Socjalistycznej Ligi Młodzieży, a w liście do przyjaciela Mao zapewniał, że „głęboko się zgadza z ideą wykorzystania rosyjskiego modelu do zreformowania Chin i całego świata". Było to jego pierwsze wyraziste przedstawienie komunistycznych poglądów[9].

Dnia 23 lipca 1921 roku w Szanghaju odbyło się pierwsze posiedzenie krajowego zjazdu KPCh. Udział wzięło w nim trzynastu delegatów, w tym Mao. Zjazd odbywał się na łodzi pływającej po jednym z jezior wokół miasta. Na przewodniczącego Partii został wybrany Chen Duxiu. W zjeździe uczestniczyli też delegaci Kominternu, ale wbrew sugestii Włodzimierza Lenina, KPCh odrzuciło możliwość stworzenia tymczasowego sojuszu z Guomindangiem[10]. Od tej pory Mao otrzymywał stały fundusz przeznaczony na działalność KPCh w Hunanie, dzięki czemu mógł rekrutować tam nowych członków – dokonywał tego szukając pomocników w swojej okolicy oraz w rodzinie. W ten sposób w Hunanie powstała pierwsza komórka partyjna. Z tej prowincji wywodził się również Liu Shaoqi (刘少奇, *Liú*

[7] Prawdopodobnie jednak inicjatywa utworzenia partii komunistycznej w Chinach pochodziła z Moskwy – Rosja miała przysyłać do Chin agentów i broń celem wywołania komunistycznej rewolucji – proces ten ułatwiło zajęcie przez armię bolszewicką środkowej Syberii na początku 1920 r., co utworzyło lądowe połączenie z Chinami.
[8] L. Feigon, *Mao: A Reinterpretation*, Chicago 2002, s. 23, 28.
[9] Cyt. za: J. Chang., J. Halliday, *Mao…* s. 38.
[10] S. Schramm, *Mao Tse-Tung*, London 1966, s. 64-66.

151:8330246195

Shăoqí) – późniejszy przewodniczący ChRL. W tym czasie Mao po raz pierwszy doprowadził do utracenia wysokiej pozycji swojego konkurenta politycznego – później wielokrotnie uciekał się do takich rozwiązań w przypadku innych osób. Ho Mianfan, bo o nim mowa, również zajmował się rekrutacją nowych członków i był w tym bardzo skuteczny, a przez to uznawany przez Mao za głównego oponenta. Co prawda Mao został przewodniczącym lokalnej organizacji KPCh, razem z grupą swoich stronników wprowadził się do ośrodka, którym kierował Ho, jednocześnie tak uprzykrzając mu życie, że ten zdecydował się wystąpić z Partii.

Pomimo tego kierownictwo KPCh uznało Mao za nieskutecznego czego wyrazem był brak zaproszenia dla niego na drugi zjazd Partii w 1922 r. Wtedy też przegłosowano jej statut i zdecydowano o przyłączeniu do Kominternu. Szansa dla Mao pojawiła się jednak rok później. Moskwa usilnie dążyła do stworzenia sojuszu KPCh z Guomindangiem. Większość kierownictwa Partii nie popierała takiego rozwiązania, w przeciwieństwie do Mao. W czasie III Zjazdu KPCh w Szanghaju kierownictwo poparło w końcu koalicję z nacjonalistami, a sam Mao został wybrany do Komitetu KPCh (został asystentem sekretarza). W kolejnym roku wziął udział w pierwszym kongresie Guomindangu w Kantonie – został nawet wybrany jednym z szesnastu członków Centralnego Komitetu Wykonawczego, co stanowiło najwyższy organ GMD. W lutym 1925 r. Mao został wydalony z Kantonu za swoje komunistyczne poglądy[11]. Sytuacja komunistów posiadających już wtedy dość liczną reprezentację w GMD stała się trudniejsza, gdy po śmierci Sun Yat-sena władzę przejął Czang Kaj-szek – zagorzały prawicowiec. Mao ostatecznie pożegnał się z Guomindangiem, gdy Wang Jingwei, którego był stronnikiem, przeszedł na stronę Czang Kaj-szeka. Miało to miejsce w 1927 r. podczas mordów dokonywanych przez GMD na szanghajskich komunistach.

Po zerwaniu współpracy KPCh z GMD Mao powrócił do Partii Komunistycznej i rozpoczął swoją długą drogę do władzy. Pierwszym krokiem w osiągnięciu tego celu miało być sprawowanie kontroli nad choćby niewielkimi oddziałami wojskowymi. Komuniści w tym czasie planowali wywołać powstanie w południowo-wschodnich Chinach, aby podporządkować sobie jak najwięcej terenów. Mao przekonał dowództwo Partii do przekazania mu części oddziałów celem wywołania powstania w południowym Hunanie oraz ataku na Changshę. Bitwa o miasto rozpoczęła się 9 września 1927 r., jednak Mao celowo pojawił się dopiero 14 września - gdy oddziały były już słabe nakazał odwrót i skoncentrował swoje wojska w okolicy miejscowości Wenjiashi, a stamtąd udali się na południe w góry Jinggang w Hunanie do tzw. „krainy bandytów". Nazwa ta wzięła się od grup przestępczych

[11] Ibidem, s. 83.

152:3164231017

stacjonujących w górach. Mao udało się jednak wcześniej przekonać ich szefów do współpracy ze swoją armią. Mao miał zapewnić, że pobyt jego armii w górach będzie krótki, jednak w praktyce zbudował tam zarządzane przez siebie niezależne od rządu ani KPCh terytorium. Na samym początku włączył do niego pięć wsi, w których dokonał konfiskaty majątku bogatych właścicieli ziemskich, jednocześnie zabraniając konfiskowania dóbr uboższych chłopów. Stale powiększała się też liczebność jego armii – z jednej strony miał na to wpływ jego łagodny stosunek do żołnierzy, różniący się od ówczesnego stosunku dowódców Armii Czerwonej[12], z drugiej klęski ponoszone przez KPCh w walce z Guomindangiem zmuszające czerwonoarmistów do szukania bezpiecznego schronienia[13].

W kwietniu 1928 r. w góry Jinggang przybył kilkutysięczny oddział Armii Czerwonej pokonany przez wojska GMD na południowym wybrzeżu. Na jego czele stał Zhu De. Mao zaczął usilnie zabiegać o przywrócenie go do łask w Partii. Podczas VI zjazdu KPCh, odbywającego się potajemnie w okolicach Moskwy[14] pomimo sprzeciwu Zhou Enlaia (周恩来, *Zhōu Ēnlái*) – ważnej postaci w Partii - postanowiono o przekazaniu Mao oficjalnego dowództwa nad częścią wojsk. Dokonało się to w listopadzie, gdy Partia mianowała Mao dowódcą oddziału Armii Czerwonej nazwanego Zhu-Mao i przekazano odpowiedzialność militarną za tereny wokół Jinggang[15].

Na początku 1929 r. Mao i Zhu zarządzili wymarsz z gór. Nową bazę założyli w okolicy Tonggu w prowincji Jiangxi. Jednocześnie Mao powoli pozbawiał Zhu faktycznego dowództwa nad armią wykorzystując okres jego żałoby po śmierci żony. Centrala KPCh została o tym fakcie poinformowana z pięciomiesięcznym opóźnieniem aby nie mogła już odwrócić biegu wydarzeń. W czerwcu Zhu udało się odzyskać pozycję jednocześnie zmuszając Mao do ucieczki do jednego z okupowanych miast w prowincji Fujian, tam jednak Mao wraz z lojalnymi mu żołnierzami zawiązali sojusz z oddziałem Lin Biao (林彪, *Lín Biāo*). Sprawiło to, że około połowa armii formalnie podlegającej Zhu De nie wykonywała jego rozkazów będąc pod wpływem Mao i Lina. W tym samym roku latem pod naciskiem Moskwy Zhou Enlai poparł Mao w sporze z Zhu De. W grudniu 1929 r. dzięki decyzji centrali KPCh ponownie został przywódcą armii i od tego momentu starał się przeciągnąć na swoją stronę jak najwięcej okolicznych oddziałów Armii Czerwonej.

[12] Na potrzeby tej pracy sformułowanie „Armia Czerwona" bez uściślenia nazwy państwa, z którego pochodzi zawsze będzie oznaczać chińską Armię Czerwoną.
[13] P. Carter, *Mao*, London 1976, s. 66-68, 69.
[14] Był to jedyny przypadek, w którym zjazd partii komunistycznej z innego kraju został zorganizowany w Rosji.
[15] J. Chang., J. Halliday, *Mao…*, s. 86.

153:2349503671

W tym samym czasie drugiemu co do liczebności oddziałowi Armii Czerwonej pod dowództwem Peng Dehuaia udało się zdobyć Changshę (która stała się pierwszą stolicą prowincji zdobytą przez komunistów), gdzie proklamował powstanie komunistycznego rządu. Utrzymał ją jednak tylko przez jedenaście dni, więc w 1930 r. Mao ruszył mu na pomoc. Nie udało mu się jednak odbić miasta, ale zdobył przychylność części armii Penga, która poparła go po zarządzeniu przerwania oblężenia. W grudniu doszło do próby obalenia Mao przez poddanych mu żołnierzy stacjonujących w prowincji Jiangxi – decyzja o odsunięciu Mao od władzy miała zostać podjęta w czasie, gdy ten ze swoimi oddziałami prowadził oblężenie Changshy. Mao zarządził więc krwawą czystkę, w której mogło zginąć nawet do trzech tysięcy przeciwnych mu komunistów[16]. Czystka jeszcze bardziej wzmocniła jego pozycję w Partii. Okoliczności były sprzyjające również z powodu wkroczenia japońskiej armii do Mandżurii – Guomindang był zmuszony wycofać wojska walczące z KPCh w Jiangxi. Komuniści uznali to za dobry moment do proklamowania własnego państwa i tak 7 listopada 1931 roku ogłoszono powstanie Chińskiej Republiki Rad (ChRR) obejmującej spory obszar południowego Jiangxi oraz kilka enklaw w prowincjach Jiangxi, Anhui, Fujian, Henan, Hubei, Hunan i Zhejiang (w szczytowym momencie ChRR zajmowała powierzchnię około 30 tys. km^2). Stolica państwa znajdowała się w Ruijinie w Jiangxi. Przewodniczącym Chińskiej Republiki Rad mianowano Mao Zedonga – nie pełnił jednak funkcji dyktatora, gdyż system przywódczy w nowoutworzonym państwie Partia zorganizowała w sposób kolektywny. Tak więc Mao miał obok siebie jeszcze naczelnego dowódcę armii (Zhu De) oraz sekretarza generalnego KPCh (Zhou Enlai)[17]. Formalnie oznaczało to, że Mao ponownie utracił władzę nad Armią Czerwoną.

Komunistyczna armia została wystawiona na próbę dość szybko – niemal od razu po proklamowaniu powstania ChRR Czang Kaj-szek zdał sobie sprawę, że komuniści nie zjednoczą się z wojskami Guomindangu by walczyć z Japonią. Stąd też posłał część oddziałów swojej armii do Jiangxi celem zlikwidowania ChRR. Działania wojskowe obejmowały kilka podjeść zwanych okrążeniami. Mao do obrony nowego państwa chciał wykorzystać taktykę polegającą na działaniach partyzanckich inspirowanych starożytną „Sztuką wojny" Sun Zi, jednak Zhou Enlai nie zgodził się na tego typu działania uważając, że lepiej będzie prowadzić otwartą konfrontację. Co więcej, Armii Czerwonej udało się odeprzeć wojska Guomindangu zarówno w czasie pierwszego jak i drugiego okrążenia. W trzecim podejściu sam Czang Kaj-szek wziął udział w walkach jednak ta próba również zakończyła się niepowodzeniem. Ponadto

[16] P. Carter, *Mao…,* s. 76.
[17] Te trzy stanowiska do dziś są najważniejszymi organami władzy w ChRL - wszystkie z nich od czasów Jiang Zemina obsadzane są przez tę samą osobę.

154:7887718897

we wrześniu 1931 r. na terytorium Mandżurii wtargnęły wojska japońskie, co zmusiło Czanga do wycofania się z Jiangxi i ruszenia na pomoc walczącym tam chińskim żołnierzom. Zgodnie z jego wcześniejszymi przewidywaniami komuniści nie przyłączyli się do walki z Japonią. Co prawda 15 kwietnia 1932 r. komuniści wypowiedzieli wojnę Japonii, ale ta deklaracja miała charakter czysto propagandowy – Armia Czerwona po raz pierwszy otworzyła ogień do wojsk japońskich dopiero pięć lat później. W kwietniu 1932 r. Japończycy zaatakowali też Szanghaj. Lidze Narodów udało się doprowadzić do zawieszenia broni jeszcze w tym samym miesiącu.

Nieangażująca się w działania wojenne Armia Czerwona w tym czasie rozszerzała terytorium Chińskiej Republiki Rad. Mao Zedongowi, stosującemu szantaż, udało się podporządkować Zhu De - Mao oskarżył go o wyrzeknięcie się komunizmu. Gdy kryzys chińsko-japoński minął późną wiosną 1932 r. Czang zaczął planować czwartą już próbę zlikwidowania komunistycznego państwa. Mao wraz z podlegającym mu wojskiem został pilnie wezwany przez kierownictwo KPCh (przebywał wtedy w Guangdongu). Czwarte okrążenie również nie przyniosło rezultatu wobec nowych działań wojsk japońskich w regionie Mandżurii i utworzeniu przez nich marionetkowego państwa Mandżukuo na początku 1933 r.

Jesienią 1933 r. Guomindang i Japonia podpisały rozejm. Według jego założeń Chiny zgodziły się zrzec Mandżurię na rzecz Japonii. Uspokojenie sytuacji na północnym wschodzie kraju pozwoliło teraz skoncentrować pełnię działań GMD w rejonie Chińskiej Republiki Rad. Przytłaczające siły nacjonalistów oraz intensywne bombardowania terytorium ChRR przyczyniły się do osłabienia morale Armii Czerwonej oraz utraty dostępu do żywności i leków. ChRR choć formalnie została rozwiązana w 1937 r. istniała tak naprawdę trzy lata, do 14 października 1934 r. kiedy osłabieni i nie mający innego wyjścia komuniści rozpoczęli ewakuację znaną jako Długi Marsz.

Uczestnicy Długiego Marszu byli po 1949 r. uznawani za narodowych bohaterów. Mao po objęciu władzy w kraju wielokrotnie dokonywał mitologizacji tego wydarzenia. Nie może to dziwić, gdyż wtedy też rozpoczął się jego marsz po władzę w strukturach KPCh. Mitologizacja marszu, który tak naprawdę mógł być jedynie kontrolowanym przez Czang Kaj-szeka przegrupowaniem komunistów w bezpieczne miejsce, z Mao jako głównodowodzącym wzmacniała jego autorytet zarówno w Partii jak i wśród społeczeństwa – to właśnie w czasie długiego marszu Mao został wybrany na przewodniczącego KPCh.

W marszu uczestniczyło około 100 tysięcy ludzi, w tym 70 tysięcy żołnierzy, pozostała część to ich rodziny (w tym trzecia żona Mao – He Zizhan) oraz ludność cywilna popierająca komunistów. Do dziś trwają spory czy komuniści skutecznie odpierali ataki nacjonalistów w czasie marszu, czy też to nacjonaliści w sprytny sposób manipulowali ruchami Armii

155:4705627665

Czerwonej (np. celowo słabo obsadzając niektóre pozycje tak aby zmusić komunistów do przejścia konkretną trasą). Zwolennicy drugiej tezy argumentują, że Czang chciał mieć komunistów pod kontrolą na wyznaczonym przez siebie terytorium, lub że ocalenie komunistów miało być krokiem przekonującym Moskwę do zwolnienia syna Czanga z niewoli (syn Czanga przebywał wtedy w Związku Radzieckim). Kiedy komuniści przeszli przez Guizhou, podążające za nimi wojska Guomindangu przejęły prowincję.

To właśnie w czasie pobytu Armii Czerwonej Guizhou miało miejsce kluczowe dla Mao wydarzenie – w styczniu 1935 r. w mieście Zunyi odbyło się spotkanie członków Biura Politycznego KPCh oraz dowódców wojskowych. Wtedy wybrano Mao przewodniczącym Biura Politycznego, a więc de facto przywódcą chińskich komunistów. Nadzór nad armią nadal sprawował Zhou Enlai, jednak Mao udało się podporządkować jego najważniejszych współpracowników, w tym Bo Gu – dotychczasowego przewodniczącego Partii. Pomimo sukcesów odnoszonych w pięciu się w górę partyjnej hierarchii Mao ciągle nie mógł być pewien pełnego przywództwa nad Partią. Maszerująca armia komunistów nie stworzyła bowiem jednego ciągłego oddziału, ale była rozbita na kilka grup. Wszystkie z nich miały docelowo spotkać się w jednym miejscu (Mao był za tym, by była to prowincja Shaanxi) by podjąć próbę stworzenia kolejnego komunistycznego państwa. Stąd też Mao obawiał się, że w momencie gdy dojdzie już do docelowego spotkania zagrożeniem dla jego przywództwa będzie generał Zhang Guotao, który wraz ze swoim oddziałem szedł przed grupą żołnierzy Mao i odnosił spore sukcesy w potyczkach z wojskami Guomindangu. Był jednak znaczącym przeciwnikiem Mao, którego poparcie wraz z posuwaniem się naprzód Długiego Marszu rosło, stąd też pomimo przekazania mu stanowiska naczelnego dowódcy armii Zhang był zmuszony wykonywać rozkazy Mao chcąc zachować swoje członkostwo w KPCh. Gdy armia Zhanga zbliżała się do miasta Aba, Mao nakazał mu odwrót i skierowanie się do Banyou, gdzie oba oddziały miały się spotkać. Droga wiodła przez bagniste tereny w związku z czym morale żołnierzy armii Zhanga znacząco upadło. Do spotkania armii nie doszło, gdyż Mao w noc przed planowanym połączeniem armii zbiegł z grupą swoich zwolenników na północ, dzięki temu mógł jako pierwszy dotrzeć do bazy w Shaanxi i jak liczył, pierwszy skontaktować się z moskiewskimi komunistami.

Siedzibą komunistów po zakończeniu Długiego Marszu stało się miasto Yan'an w prowincji Shaanxi. Sam Marsz stał się wręcz legendarnym wydarzeniem dla chińskich komunistów, źródłem wielu opowieści o cierpieniu i bohaterstwie żołnierzy Armii Czerwonej. Wiele z tych opowieści najprawdopodobniej zostało wymyślonych na potrzeby partyjnej ideologii i nie miało miejsca w rzeczywistości, jak chociażby rzekome zacięte walki w czasie

156:4937160252

przekraczania wiszącego mostu na rzece Dadu w miejscowości Luding. Uczestnicy Długiego Marszu cieszyli się w Partii wielkim uznaniem, po przejęciu władzy w całych Chinach uważano ich za narodowych bohaterów, podkreślając ich zasługi dla kształtowania się obecnej formy państwa.

Baza w Yan'anie została założona już wcześniej przez komunistę Liu Zhidana dysponującego wtedy pięciotysięczną armią. Przed przybyciem Mao do bazy wysłannicy Partii aresztowali Liu za szpiegowanie na rzecz Czang Kaj-szeka, Mao uwolnił go po swoim przybyciu – dzięki czemu zdobył przychylność tamtejszych komunistów, jednocześnie pozbywając się głównego rywala jakim mógł być Liu,

3.3. Mao Zedong – początki przywództwa w Komunistycznej Partii Chin: wojna z Japonią i wojna domowa

Ostatecznie Mao i jego żołnierze w 1935 r. osiedli w Bao'anie, w okolicy Yan'anu. Od razu nawiązano współpracę z lokalną społecznością celem zyskania jej przychylności. Prowadzono liczne działania mające na celu alfabetyzację społeczeństwa. Oddział przeniósł się do Yan'anu wiosną 1936 r., gdzie spotkał się z oddziałami He Longa z Henanu oraz spóźnionego przez rozkazy Mao Zhanga Guotao, który wracał z Tybetu. Łącznie Armia Czerwona liczyła wtedy 15 tysięcy żołnierzy.

Po przybyciu do Yan'anu Mao związał się z Jiang Qing (江青, *Jiāng Qīng*) – później została jego czwartą żoną i słynną „Panią Mao" – ważną postacią sceny politycznej po proklamowaniu ChRL, członkinią tzw. bandy czworga. Ówczesna żona Mao, Guiyuan na wieść o zdradzie, wyjechała do Związku Radzieckiego.

Pod koniec 1936 r. doszło do incydentu w Xi'anie. Jeden z dowódców armii Guomindangu, Zhang Xueliang potajemnie porozumiał się z przedstawicielami KPCh w sprawie stworzenia wspólnego frontu przeciwko okupującej Mandżurię Japonii. Gdy Czang Kaj-szek przybył na zaproszenie Zhanga do Xi'anu ten dokonał jego porwania i osadzenia w areszcie domowym. Ostatecznie Czang przyjął żądania Zhanga – zakończenia wojny domowej i stworzenia wspólnego frontu z Armią Czerwoną przeciwko japońskiej agresji. Zhang powrócił z Czangiem do Nankinu, gdzie z kolei sam został aresztowany.

Dnia 7 lipca 1937 r. Japonia rozpoczęła akcję prowokacyjną przy moście Marco Polo w pobliżu Pekinu. Most stanowił wtedy granicę pomiędzy Chinami i terenami okupowanymi przez Japonię. Japończycy postawili ultimatum, w którym zażądali od wojsk Guomindangu możliwości wkroczenia do twierdzy po kontrolowanej przez Chiny stronie mostu, gdyż

157:6647404766

rzekomo miał w niej się znajdować zaginiony japoński żołnierz. Około północy z 7 na 8 lipca japońska artyleria ostrzelała twierdzę czym de facto rozpoczęła drugą wojnę światową. O świcie przez most zaczęły przechodzić japońskie wojska lądowe. GMD nie podejmował zdecydowanych ruchów licząc, że podobnie jak w poprzednich latach zdarzenie to zakończy się jedynie jako incydent. Tak naprawdę jednak w tym momencie rozpoczęła się pełnoskalowa inwazja na Chiny. Już 30 lipca poddały się Pekin i Tianjin. Pekin nie był wtedy stolicą (ta znajdowała się w Nankinie) jednak był miastem o dużym znaczeniu strategicznym. Po jego zajęciu Japończycy mieli otwartą drogę do słabo zurbanizowanych terenów Niziny Chińskiej, które zostały zajęte jeszcze przed końcem roku.

Posuwająca się naprzód armia japońska bez większego trudu zajmowała chińskie miasta. Jednocześnie od morza trwał ostrzał Szanghaju – miasto poddało się 11 listopada 1937 r. po czym wojska skierowały się na Nankin, gdzie na przełomie 1937 i 1938 r. dopuściły się masakry mieszkańców miasta. Szacuje się, że w wyniku brutalnych egzekucji zginęło nawet 400 tysięcy mieszkańców.

W efekcie zdobycia Szanghaju i Nankinu stolica została przeniesiona do Chongqingu. W 1938 r. tempo japońskiej ofensywy spadło. Dochodziło do częstych walk o charakterze partyzanckim. Komuniści formalnie utrzymywali w tym czasie sojusz z Guomindangiem – utworzono wtedy w Armii Czerwonej Nową Czwartą Armię oraz Ósmą Armię – komunistyczne oddziały znajdujące się pod kontrolą Czanga. Armia Czerwona liczyła już wtedy 500 tysięcy żołnierzy. Chińczycy ochotniczo zaciągali się do niej wskutek ataku Japonii. Przywódca GMD liczył, że wchodząc w sojusz z KPCh będzie mógł zyskać pomoc wojskową ze strony Związku Radzieckiego (ZSRR). Sam ZSRR także zależało na tym aby współpraca między wrogimi obozami utrzymywała się jak najdłużej – dzięki temu zajęta walką z Chinami Japonia nie zdecydowałaby się na wypowiedzenie wojny Rosji.

Mao w czasie inwazji pozostał w Yan'anie. Sam był już wtedy przeciwnikiem współpracy z Guomindangiem. Po ataku Niemiec i Związku Radzieckiego na Polskę w 1939 r. Mao mógł mieć nadzieję, że podobną umowę jak pakt Ribbentrop-Mołotow, ZSRR zawrze z Japonią dokonując rozbioru Chin. Wtedy Mao mógłby zostać przywódcą części okupowanej przez komunistów. Stąd też nie angażował się w walkę u boku wojsk GMD, zamiast tego koncentrując się, pomimo formalnego sojuszu z GMD, na poszerzaniu terenów kontrolowanych przez KPCh, jednoczesnym pozyskiwaniu ludzi i przygotowywaniu się do przyszłej walki z Guomindangiem.

Po tym jak w kwietniu 1941 r. Związek Radziecki podpisał z Japonią traktat o nieagresji stało się jasne, że do rozbioru Chin nie dojdzie. Sytuacja polityczna Chin utknęła wtedy

158:8211109125

w martwym punkcie. Wojska japońskie nie posuwały się naprzód w Państwie Środka skupiając się na zajmowaniu celów w Azji Południowo-Wschodniej. ZSRR został zaatakowany przez III Rzeszę, co odwróciło radziecką uwagę od Chin koncentrując działania wojenne na Europie. Dalej trwał formalny sojusz KPCh z GMD, więc nie dochodziło między tymi organizacjami do większych potyczek zbrojnych. W tej sytuacji walka na dużą skalę z wojskami Guomindangu nie wchodziła w grę. Mao wykorzystał jednak czas bez znaczących działań wojennych do budowy ideologicznej bazy w Yan'anie. Partia liczyła wtedy siedemset tysięcy członków, których główną motywacją do wstąpienia w jej szeregi była podobnie jak w przypadku armii japońska agresja. Ważnym aspektem dla Mao i całej Partii był fakt, że spora część nowych członków była stosunkowo dobrze wykształcona, a takich ludzi w KPCh do tej pory brakowało – większość dotychczasowych członków Partii jak i uczestników Długiego Marszu wywodziła się z wiejskich rodzin chłopskich i nie potrafiła pisać. Dodatkowo, w części Chin od kilku lat rządzili już ludzie związani z Guomindangiem, przez co KPCh zyskała sporo osób niezadowolonych z rządów nacjonalistów, pragnących zmiany w państwie. GMD przez takich ludzi uważany był za partię, która nie rozwiązała problemu ubóstwa i nierówności społecznej a także nie doprowadziła do ustabilizowania sytuacji politycznej w państwie.

Przez kilka lat Mao i jego najbliżsi współpracownicy mieli w Yan'anie prowadzić swoistą reedukację nowych członków (w większości młodych) KPCh. Kampania ideologiczna w dużej mierze uderzała w autorytet Czang Kaj-szeka, gdyż nawet przez przeciwników Guomindagu mógł on być uważany za twórcę nowych Chin czy dobrego dowódcę w walce z Japonią. Komuniści starali się zarówno w kraju jak i w świecie budować wizerunek Czanga jako faszysty[18]. Mao usuwał z życia politycznego także swoich wrogów wewnątrz Partii, w tym Wang Minga – zwolennika współpracy z GMD. W czasie pobytu w szpitalu kilka razy miało dojść do próby jego otrucia[19].

Po wielkiej kampanii ideologicznej wewnątrz KPCh i pozbyciu się największych wrogów Mao 20 marca 1943 r. został wybrany przewodniczącym Komunistycznej Partii Chin i funkcję tę sprawował aż do swojej śmierci w 1976 r.

W okresie pobytu w Yan'anie Mao miał spisać także kilka prac dotyczących rewolucji, które później stały się podstawą ideologii maoistowskiej, wzmocnioną jeszcze później, po przejęciu władzy, przez „trzy czerwone sztandary". Wtedy też po raz pierwszy padło sformułowanie „Myśl Mao Zedonga". Znalazło się ono w artykule napisanym przez Wang Jiaxianga o dwudziestej drugiej rocznicy utworzenia Komunistycznej Partii Chin. Mao sam

[18] C. Jian., *Mao's China and the Cold War*, Chapel Hill 2001.
[19] J. Chang., J. Halliday, *Mao…,* s. 295.

159:8069374580

miał instruować autora co ma znaleźć się w artykule a później nakazał przeczytać go wszystkim członkom Partii[20].

Od 4 do 11 lutego 1945 r. odbywała się konferencja w Jałcie na Krymie, gdzie przywódcy Stanów Zjednoczonych (Franklin D. Roosevelt), Wielkiej Brytanii (Winston Churchill) i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Józef Stalin) obradowali nad tym jak będzie wyglądał porządek światowy po pokonaniu III Rzeszy i ich sojuszników. W czasie obrad pojawiła się również kwestia Chin i Azji Wschodniej. Ustalono, że ZSRR rozpocznie działania zbrojne przeciwko Japonii po upływie około trzech miesięcy od kapitulacji III Rzeszy. Zgodnie z planem Sowieci mieli zająć wtedy pozycje na południowym Sachalinie i Wyspach Kurylskich. W kwestii Chin oznaczało to powrót nadziei Mao na utworzenie radzieckiej strefy okupacyjnej – nie ulegało wątpliwości, że w razie włączenia się ZSRR do wojny przeciwko Japonii część działań wojennych toczyłaby się na terytorium Chin. W trakcie obrad pojawiły się jednak także niekorzystne dla Chin ustalenia o internacjonalizacji portu w Dalianie wraz z przywróceniem ZSRR koncesji na dzierżawę bazy morskiej Port Arthur w tym mieście oraz o ustanowieniu wspólnej chińsko-radzieckiej spółki sprawującej nadzór nad liniami kolejowymi wschodniochińską i południowomandżurską łączącą ZSRR z Dalianem. Zaznaczono, że Chiny powinny chronić interesy ZSRR w kwestii tej kolei, natomiast ZSRR miał zapewnić Chinom zachowanie ich suwerenności nad Mandżurią. Józefowi Stalinowi pozwolono także zatrzymać Mongolię Zewnętrzną, która po wojnie stała się marionetkowym państwem podporządkowanym Związkowi Radzieckiemu[21]. 5 kwietnia 1945 r. Moskwa zerwała zawarty wcześniej z Japonią pakt o neutralności

Dnia 9 sierpnia 1945 r. armia radziecka wkroczyła do Chin tworząc front o długości około 4500 km – ciągnął się on od Pacyfiku wzdłuż całej granicy chińsko-mongolskiej. Chińska Armia Czerwona wiązała duże nadzieje z nadciągającą armią radziecką tym bardziej, że wbrew wcześniejszym ustaleniom ZSRR nie podpisał przed dokonaniem interwencji traktatu z Czang Kaj-szekiem. Armia Kwantuńska (stacjonująca w Mandżurii armia japońska) poddała się w zaledwie trzy tygodnie. W tym samym okresie, 15 sierpnia, cesarz Hirohito ogłosił kapitulację Japonii. Kilka dni po końcu wojny ZSRR okupował już całą Mandżurię.

W Mandżurii nie stacjonowały wtedy ani wojska GMD, ani wojska KPCh, gdyż region przez czternaście poprzednich lat znajdował się pod japońską okupacją, a nieliczna armia marionetkowego państwa Mandżukuo poddała się Sowietom bez walki. Armia radziecka po

[20] Z. Zhu., 毛泽东王建祥在我的生活中 (*Máo Zédōng Wáng Jiànxiáng zài wǒde shēnghuó zhōng, Mao Zedong i Wang Jianxiang w moim życiu)*, Beijing 1995, s. 120-123.
[21] Agreement Regarding Japan - https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp [dostęp: 10.07.2023].

160:2034900027

zajęciu tych terenów niemal natychmiast utworzyła korytarz pozwalający KPCh na przeniesienie znacznej liczby wojska i cywilów w te strony[22]. KPCh zaczęła przenosić znaczne siły do Mandżurii jednocześnie pozostając pod kontrolą okolice Yan'anu, gdzie stacjonował także Mao Zedong. Czang Kaj-szek zdał sobie wtedy sprawę, że w razie wznowienia wojny domowej GMD nie byłby w stanie odbić Mandżurii z rąk KPCh. Ponadto ZSRR odmówił armii Czang Kaj-szeka wstępu na okupowane przez siebie terytoria. Pomoc w przemieszczeniu się armii GMD zaoferowało wojsko amerykańskie, które drogą lotniczą przemieszczało jej oddziały do większych miast gdzie Guomindang cieszył się poparciem.

ZSRR po zajęciu Mandżurii demontował tamtejszą bazę przemysłową, wysyłając ją do kraju celem jego powojennej odbudowy. KPCh przejęła więc w posiadanie teren słabo uprzemysłowiony ze znaczną liczbą bezrobotnych (stracili pracę w wyniku japońskiej okupacji jak i późniejszych działań Sowietów), ale za to bogaty w pozostawiony przez wycofujące się japońskie wojska sprzęt wojskowy – nie został on przez ZSRR zabrany lecz przekazano go na użytek chińskiej Armii Czerwonej. Armia radziecka obiecała szybkie wycofanie się z Mandżurii, jednak pozostawała na terenach przygranicznych jeszcze w trakcie eskalacji wojny domowej.

Do czerwca 1946 r. odbyło się wiele potyczek między armiami KPCh i GMD, ale wszystkie one były prowadzone na niewielką skalę i uwidoczniły słabość Armii Czerwonej, która była stopniowo wypierana z Mandżurii pozostając tam pod kontrolą jedynego dużego miasta – Harbinu, komuniści stracili też ważną strategicznie przełęcz Shanhaiguan łączącą Chiny właściwe z Mandżurią, przy końcu Muru Chińskiego. Komunistów uratował nieoczekiwanie amerykański generał George Marshall wysłany do Chin z misją zjednoczenia nacjonalistów z komunistami z nadzieją na powstanie silnych niekomunistycznych Chin, które miałyby stanowić przeciwwagę dla Związku Radzieckiego. Misja zakończyła się klęską G. Marshalla i dużymi korzyściami dla komunistów. Jeszcze w 1945 r. amerykańska ambasada zorganizowała spotkanie Czanga z Mao. Niechętny Czangowi Mao początkowo odmawiał wyjazdu, ale w końcu uznał, że spotkanie to może przerodzić się w pokaźny sukces wizerunkowy i tak też się stało. Mao miał w trakcie spotkania zachowywać się bardzo dyplomatycznie i popierać Czanga jako przywódcę zjednoczonych Chin. Ociepliło to jego wizerunek w oczach Amerykanów, choć ci nadal pomagali wojskom GMD zajmować kluczowe miasta – w trakcie zjazdu w Chongqingu armia Stanów Zjednoczonych zajęła Pekin i Tianjin, które zamierzała następnie przekazać Guomindangowi. Przed eskalacją działań zbrojnych

[22] S. Duan, *Guwen jicun*, Beijing 1998, s. 278.

161:1981999735

Guomindang kontrolował więc południe Chin i większe miasta, z kolei wiejskie tereny na północy kraju (okolice Yan'anu i Mandżurii) znajdowały się pod kontrolą Komunistycznej Partii Chin.

Kolejnym poważnym błędem Amerykanów było wymuszenie przez G. Marshalla na Czang Kaj-szeku zawieszenia broni w momencie, gdy Armia Czerwona była na skraju porażki w Mandżurii, a ściślej mówiąc w trakcie wycofywania się z Harbinu – jedynego większego miasta, które jeszcze kontrolowała w tym regionie. W domyśle czas zawieszenia broni miał umożliwić prowadzenie rozmów między stronami prowadząc do zjednoczenia Chin, w praktyce jednak pozwolił obu armiom na lepsze przygotowanie się do działań zbrojnych. Przerwa w szczególności sprzyjała komunistom, którzy w tym czasie szkolili się do dalszych walk wyciągając wnioski z dotychczasowych przegranych potyczek.

Po wznowieniu działań zbrojnych w 1947 r. Mao przebywał w Yan'anie, a dowodzonej przez niego armii skutecznie udało się odeprzeć atak wojsk Guomindangu dowodzonych przez przyjaciela Czanga – generała Hu Zongnana. Co prawda armii GMD udało się zająć Yan'an, ale Mao zdążył wcześniej zarządzić odwrót – armia i wszyscy mieszkańcy miasta zdążyli się wycofać. W trakcie wycofywania się Armia Czerwona przechodziła przez dolinę Qinghuabian, gdzie Mao spontanicznie kazał urządzić zasadzkę na wojska Hu angażując w nią wszystkie dostępne siły. Zasadzka okazała się sukcesem Armii Czerwonej, podobnie jak kolejne potyczki w Yangmahe i Panlongu (prow. Shaanxi). Wydarzenia te znów stały się przyczyną wzrostu poparcia dla Mao, który pokazał, że jego armia pomimo utraty stolicy kontroluje sytuację w regionie. Gdy wczesną wiosną 1948 r. Mao przekraczał Huang He na granicy prowincji Shaanxi i Shanxi przechodząc do bardziej bezpiecznych terenów (komuniści zbudowali tam kilka miesięcy wcześniej swoją bazę) czynił to w glorii zwycięzcy w towarzystwie lokalnych chłopów. W kwietniu nacjonaliści wycofali się z Yan'anu co potwierdziło panowanie komunistów nad tym terenem[23].

W 1948 r. Armii Czerwonej udało się przeprowadzić szereg udanych ataków z Mandżurii przed końcem roku zajmując ważne miasta na północny-wschód od Pekinu – Changchun i Shenyang. Oblężenie tego pierwszego miasta doprowadziło do całkowitej klęski Nowej 1. Armii Guomindangu, co było znaczącą stratą wizerunkową, gdyż była ona uważana za najlepszy oddział GMD. W wyniku oblężenia 150 tys. cywilów zmarło z głodu gdyż,

[23] J. Lilley, J. R. Lilley, *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia,* New York 2004.

162:4158099215

komuniści nie wpuszczali żadnej pomocy humanitarnej do miasta. Zajęcie wspomnianych terenów określa się jako kampanię Liaoshen (od nazw prowincji Liaoning i Shenyang)[24].

W tym samym roku siły KPCh przeprowadziły jeszcze dwie udane kampanie wojskowe. W kampanii Huaihai zajęli oni spory teren w środkowo-wschodnich Chinach, w tym miasto Xuzhou. Z kolei w wyniku rozpoczętej w listopadzie kampanii Pingjin Armia Czerwona przejęła kontrolę nad północnymi Chinami, w tym Tianjinem i Zhangjiakou. Na początku 1949 r. otoczony był już Pekin - broniące miasta oddziały Guomindangu poddały się już 22 stycznia. Tym samym podbite zostały całe północne Chiny, a komuniści mieli otwartą drogę do oblężenia Nankinu. Stolica Chin została zdobyta 23 kwietnia 1949 r. a dowództwo GMD przeniosło się na południe kraju do Kantonu.

3.4. Mao Zedong – przywódca Chińskiej Republiki Ludowej

Dnia 1 października 1949 r. z balkonu Zakazanego Miasta w Pekinie Mao Zedong ogłosił zwycięstwo komunistów w wojnie domowej jednocześnie proklamując powstanie Chińskiej Republiki Ludowej i zakończenie stulecia upokorzeń. Od czasów powstań tajpingów i bokserów, przez ingerencje obcych mocarstw, upadek monarchii, II wojnę światową i wojnę domową Chiny ponownie stały się zjednoczonym państwem.

W momencie ogłaszania przez Mao Zedonga powstania ChRL na południu kraju wciąż pozostawało kilka broniących się oddziałów Guomindangu. Po zdobyciu Nankinu stolica guomindangowskich Chin była jeszcze wielokrotnie przenoszona – 23 kwietnia do Kantonu (tam też stacjonowały władze GMD w momencie ogłaszania zwycięstwa przez KPCh), 15 października do Chongqingu, 25 listopada do Chengdu. Następnie wojsko Guomindangu rozpoczęło operację całkowitego wycofania się na Tajwan - 7 grudnia Czang ogłosił Taipei na Tajwanie tymczasową stolicą Chin (Republiki Chińskiej) i sam przeniósł się tam trzy dni później[25]. Ostatnie punkty oporu GMD w Chinach kontynentalnych zostały podbite przez komunistów do końca maja 1950 r.[26]

[24] O. Westad, *Decisive Encounters: The Chinese Civil War, 1946-1950*, Stanford 2003, s. 192-193.
[25] Tajpej obecnie jest siedzibą władz Republiki Chińskiej, pod kontrolą której znajduje się wyspa Tajwan i kilka mniejszych okolicznych wysepek. Republika Chińska rości sobie prawo do całego terytorium Chin kontynentalnych uznając je za teren okupowany przez KPCh. Konstytucja Republiki Chińskiej nie precyzuje, które miasto jest jej stolicą.
[26] C. Cook, J. Stevenson, *The Routledge Companion to World History Since 1914*, London 2005, s. 376.

163:1141767085

W tym samym tygodniu, w którym proklamowane zostało powstanie ChRL Mao użył słynnego stwierdzenia „Naród chiński wstał" (中国人民从此站起来了, *Zhōngguó rénmín cóngcǐ zhàn qǐláile*)[27].

Konsolidacja władzy w rękach Mao i kształtowanie się podstaw ChRL trwało do 1953 r., wtedy też Mao wraz z Zhou Enlaiem zdecydowali o rozpoczęciu pierwszego planu pięcioletniego[28]. Ponieważ baza polityczna kraju została już ukształtowana, plan zakładał przede wszystkim rozwój przemysłu. Znaczące wsparcie ze strony państwa (a także ZSRR) otrzymały górnictwo i transport. Najważniejszymi celami pierwszego planu pięcioletniego były:

- budowa 694 dużych i średnich projektów przemysłowych (w tym 156 przy pomocy ZSRR),
- rozwijanie spółdzielni rolniczych aby doprowadzić do socjalistycznej transformacji rolnictwa,
- przeprowadzenie socjalistycznej transformacji prywatnych elementów w sektorach przemysłowym i handlowym,
- kolektywizacja rolnictwa, rybołówstwa i leśnictwa.

Plan przyniósł umiarkowany sukces – ukończono 595 z 694 zaplanowanych projektów, a całkowita produkcja węgla i stali dwukrotnie przekroczyła planowany wzrost[29]. Jednak właściwie plan ujawnił kompletną nieznajomość przez Mao mechanizmów rządzących gospodarką. Wzorem Związku Radzieckiego Mao chciał osiągnąć gwałtowny rozwój przemysłu (co jeszcze bardziej uwidoczniło się w drugim planie pięcioletnim i przyniosło katastrofalne skutki) i samowystarczalność rolną ChRL. Pragnienie szybkiego rozwoju przemysłu sprawiło, że ludność wiejska przenosiła się do miast. Rolnictwo z kolei musiało zmierzyć się z kryzysem spowodowanym nie tylko wspomnianą migracją ludności, ale również brakiem odpowiedniego sprzętu do pracy dla rolników. Sytuację udało się poprawić decyzją o łączeniu społeczności wiejskich w spółdzielnie rolnicze (później przerodziło się to w tzw. komuny ludowe), co poprawiło wydajność pracy. Produkcja rolna wzrosła o 4% w skali roku lecz nie były to wyniki w pełni zadowalające Partię.

[27] Przytoczone zdanie jest często błędnie uznawane za element, który pojawił się w przemówieniu Mao Zedonga na balkonie Zakazanego Miasta 1 października 1949 r. – tak naprawdę ono tam nie padło, jednak Mao używał go często przy innych okazjach. Za: T. Cheek, *Mao Zedong and China's Revolutions: A Brief History with Documents*, New York 2002, s. 125.

[28] Kolejne plany pięcioletnie do dziś są regularnie ogłaszane przez władze ChRL. Kolejny plan ma zakończyć się w 2025 roku.

[29] H. Li, *Building for Oil: Daqing and the Formation of the Chinese Socialist State*, Cambridge (USA) 2021.

164:9504747013

Industrializacja przebiegała jednak w zadowalającym tempie, a co za tym idzie gwałtownie przyspieszyły procesy urbanizacyjne. W momencie upływu terminu realizacji pierwszego planu pięcioletniego można już było mówić, że ChRL zakończyła socjalistyczną transformację krajowej gospodarki. Zatem, w kwestii gospodarczej model maoistowski był kompletnie różny od tego występującego w Chinach obecnie.

Lata 1957-1958 są ważne z perspektywy myśli politycznych i gospodarczych Mao Zedonga. To właśnie wtedy Mao stworzył kluczowe pojęcia charakteryzujące jego poglądy polityczne i zainicjował szereg kampanii by wdrożyć te idee w życie. Mowa tutaj o trzech istotnych hasłach, które obecnie uznaje się za jedne z ważniejszych elementów maoizmu:

- kampania antyprawicowa,
- Trzy Czerwone Sztandary,
- Wielki Skok Naprzód (czyli drugi plan pięcioletni, znany bardziej pod wspomnianą nazwą) – najważniejszy z czerwonych sztandarów.

Wymienione tu hasła uznaje się obecnie za jedne z podstawowych elementów maoizmu. Tak naprawdę jednak trudno jest podać jedną precyzyjną definicję tego pojęcia, a to ze względu na niejednoznaczność i częstą zmienność poglądów politycznych Mao Zedonga w wielu istotnych państwowych sprawach. Maoizm oznaczający sposób rządzenia Mao, odbiega również od modelowego socjalizmu. Obecne władze ChRL na określenie reżimu politycznego używają pojęcia „socjalizm o chińskiej specyfice" jednak należy zaznaczyć, że Mao nigdy publicznie nie użył tego pojęcia, a sam system polityczno-gospodarczy współczesnej ChRL znacząco odbiega od tego reprezentowanego przez Mao.

Genezą kampanii przeciwko prawicowcom była nieudana kampania stu kwiatów zainicjowana przez KPCh w 1956 r. Kampania stu kwiatów to chwilowa odwilż w polityce KPCh. We wspomnianym roku narastało niezadowolenie społeczne (szczególnie wśród intelektualistów) wobec nieprzemyślanej, szybko postępującej industrializacji kraju oraz wszechobecnej cenzurze. Odwilż w ChRL mogła być również pokłosiem odwilży zachodzącej w Związku Radzieckim po śmierci J. Stalina. Sto kwiatów symbolicznie oznaczało sto szkół – Mao mówił również o tym, że w sferze nauki i kultury powinna występować różnorodność poglądów. W trakcie kampanii KPCh organizowała spotkania z intelektualistami, które miały w założeniu być debatami na temat aktualnego stanu państwa, gdzie każdy z obecnych miał prawo wyrazić na forum swoją opinię, także tę krytyczną o aktualnych działaniach Partii komunistycznej. Zachęcano też do przedstawiania swoich opinii na łamach prasy oraz na dazibao (ręcznie wypisywanych kartkach wywieszanych najczęściej na murach, tablicach i innych miejscach publicznych). O ile w 1956 r. kampania przebiegała spokojnie

165:6833275570

(najprawdopodobniej dlatego, że Partia starała się na spotkaniach poruszać jedynie mniej istotne tematy) tak w 1957 r. wymknęła się spod kontroli. Co prawda większość komentarzy chwaliła Partię i socjalizm, jednak doszło też do pewnych znaczących aktów sprzeciwu wobec Partii, co zaowocowało rezygnacją z kampanii stu kwiatów – mowa tu m.in. o protestach studentów w Pekinie, podczas których w mieście naklejano plakaty i dazibao krytykujące KPCh[30]. Po tych wydarzeniach kampania stu kwiatów przerodziła się w znacznie bardziej brutalną kampanię przeciwko prawicowcom.

Kampania antyprawicowa pokazała całemu chińskiemu społeczeństwu, że Mao kategorycznie nie znosił sprzeciwu wobec swoich działań i poglądów (co udowodnił już wcześniej w trakcie swojej drogi do przywództwa). Jest również kolejnym przykładem nieprzemyślanych decyzji politycznych Mao (a w związku z brakiem sprzeciwu Partii także stopnia, w jakim podporządkował sobie całe partyjne kierownictwo) oraz pierwszym wyraźnym pokazaniem się Denga Xiaopinga, kolejnego przywódcy ChRL, na scenie politycznej[31]. Celem kampanii było usunięcie rzekomych „prawicowców" z Komunistycznej Partii Chin oraz z całego kraju. Mao zmienił zdanie co do kampanii stu kwiatów i po tym jak pojawiły się głosy otwarcie krytykujące Partię i przewodniczącego uznał prowadzoną odwilż za zagrożenie dla rządów Partii Komunistycznej. Dnia 8 czerwca 1957 r. na łamach Renmin Ribao (partyjnej gazety) ukazał się artykuł będący kalką dokumentu wewnątrzpartyjnego napisanego przez Mao Zedonga, namawiającego do „odparcia ataków prawicowców" (w tym kapitalistów i intelektualistów), którzy mieli rzekomo zagrażać stabilności rządów klasy robotniczej[32]. W wyniku kampanii około 300 tys. osób zostało uznanych za prawicowców (w większości byli to intelektualiści). Karano ich poprzez publiczną krytykę, zsyłanie do obozów pracy czy w najostrzejszych przypadkach – egzekucje. Po śmierci Mao Deng Xiaoping przyznał, że kampania antyprawicowa była błędem, a kraj potrzebuje kapitalistów i intelektualistów w celu przeprowadzenia reform gospodarczych[33]. Pomimo późniejszej krytyki niezmiennym pozostaje fakt, że w wyniku kampanii Mao wykluczył z życia politycznego te skrzydła KPCh, które najbardziej odbiegały od głównego nurtu partyjnych poglądów, ucinając debatę polityczną i czyniąc kraj de facto jednopartyjnym[34]. Jednocześnie

[30] J. Spence, *The Search For Modern China*, New York 2013, s. 539-543.
[31] Deng przyznawał potem, że kampania antyprawicowa była błędem.
[32] W.H. Tsai, *Mass Mobilization Campaigns in Mao's China*, American Journal of Chinese Studies, nr 6, 1999, s. 42.
[33] Wang N., *Victims and Perpetrators: Campaign Culture in the Chinese Communist Party's Anti-Rightist Campaign*, Twentieth-Century China, nr 45 (2), 2020, s. 188-208.
[34] Jest to jedno z przywoływanych podobieństw Xi Jinpinga do Mao Zedonga. Podobny wymiar do kampanii antyprawicowej ma prowadzona właściwie przez cały okres rządów Xi kampania antykorupcyjna – oficjalnie ma

166:4358401845

pogłębiał się kryzys w relacjach chińsko-radzieckich. Mao nie był entuzjastą destalinizacji ZSRR po objęciu władzy przez Nikitę Chruszczowa, jednocześnie uznając ChRL za broniącą prawdziwych wartości leninizmu. Dotychczasowe przyjazne stosunki przerodziły się w rywalizację między dwoma krajami o prymat w poprowadzeniu rewolucji proletariackiej.

Kolejnym z ideologicznych haseł końcówki lat pięćdziesiątych XX wieku były Trzy Czerwone Sztandary, uważane za jedne z najważniejszych koncepcyjnych podstaw polityki maoizmu. Hasło czerwone sztandary pojawiło się w przestrzeni politycznej po realizacji pierwszego planu pięcioletniego, zakończonego względnym sukcesem. W momencie podjęcia drugiego planu pięcioletniego (1958-1962) Partia zakładała jeszcze większy sukces niż w przypadku pierwszej tzw. pięciolatki. Tym razem przewidywano budowę socjalizmu z jeszcze lepszymi wynikami ekonomicznymi przy jednoczesnej maksymalizacji siły tego procesu[35]. Wspomniane hasła Trzech Czerwonych Sztandarów miały przedstawić mobilizującą wizję socjalistycznego państwa, tak aby zachęcić jak największą liczbę osób do uczestnictwa w tej wielkiej partyjnej kampanii. Na wspomniane sztandary składały się:

- linia generalna Partii,
- Wielki Skok Naprzód,
- komuny ludowe.

Wielki Skok Naprzód i komuny ludowe były ściśle z sobą powiązane. Sama kampania Wielkiego Skoku miała w założeniu szybką transformację ChRL z państwa rolniczego w uprzemysłowione. Mao uznał, że należy pomnożyć plony i w ten sposób dążyć do uprzemysłowienia gospodarki rolnej, w którym to procesie miało pomóc stworzenie komun ludowych. Podstawa utworzenia komun leżała w chińskiej kulturze kolektywnej. Od teraz komuna ludowa stanowiła de facto jednostkę administracyjną kraju (zastąpioną przez gminy w czasie rządów Deng Xiaopinga), w której toczyło się całe społeczne, gospodarcze i polityczne życie wsi. Samo pojęcie komuna ma swoje źródło w idei socjalistycznej – pomysł stworzenia komun popierali Karol Marks i Fryderyk Engels. Wielki Skok był jednak pierwszym sygnałem pogarszających się stosunków chińsko-radzieckich po śmierci J. Stalina. Mao zamierzał w wyniku drugiej pięciolatki stworzyć nowy, typowo chiński model przemysłu państwowego odchodząc jednocześnie od wzorowania się na systemie znanym ze Związku Radzieckiego. ChRL miała stać się też samowystarczalna przemysłowo i dogonić tym samym inne światowe potęgi.

ona na celu usunięcie z Partii skorumpowanych członków, jednak w praktyce Xi wykorzystuje antykorupcyjne slogany do usuwania swoich najzagorzalszych przeciwników z życia politycznego.

[35] J. Yang, *Tombstone: The Great Chinese Famine, 1958-1962*, New York 2012, s. 87.

167:3355974154

Tak zorganizowane komuny ludowe były kluczowym elementem Wielkiego Skoku Naprzód - w założeniu w wyniku tej kampanii miało postępować budowanie socjalizmu na obszarach wiejskich, wdrożenie zrównoważonych praktyk rolniczych na wsi, uwolnienie kobiet od zajmowania się wyłącznie domem, a w szczególności intensyfikacja i wzrost wydajności rolnictwa i przemysłu. Społeczeństwo podzielone na komuny miało stać się samowystarczalne. W najbardziej optymistycznym założeniu powodzenie Wielkiego Skoku miało skutkować doprowadzeniem do tego, aby każda komuna potrafiła sama zapewnić sobie egzystencje, a cała praca wykonywana w jej ramach (produkcja przemysłowa, edukacja, sprzątanie, opieka nad dziećmi, pilnowanie porządku) miała być kolektywna.

Rezultaty były jednak zgoła inne. Pragnienie szybkiej transformacji gospodarczej zachodzącej dzięki komunom doprowadziło do jej zapaści – podział prac w komunach wymusił konieczność nagłych zmian profesji wśród osób zajmujących się do tej pory zgoła innymi zawodami – w tym rolnictwem. Na przykład produkcja stali i innych metali od teraz miała zachodzić wewnątrz komun – zajmowali się nią głównie chłopi do tej pory trudniący się rolnictwem. Spowodowało to znaczący spadek jakości otrzymywanych produktów, gdyż większość z nich była wytwarzana w prowizorycznych przydomowych piecach (które stały się symbolem niepowodzenia Wielkiego Skoku) przez niewykwalifikowane do tej pracy osoby. Do produkcji metali przetopiono też wiele przydatnych przedmiotów codziennego użytku (np. garnków), których potem zaczęło w całym kraju brakować[36]. Z kolei masowe przebranżowienie chłopów do produkcji stali spowodowało kryzys żywnościowy, napędzany dyrektywą Partii, mówiącej o tym aby pracujący dostawali darmowe posiłki w komunalnych stołówkach.

Wielki Skok Naprzód obnażył też niskie kwalifikacje Mao i Partii w obszarze przemysłu i obchodzenia się z naturą co przyniosło za sobą kolejne klęski. Kierownictwo Partii nakazywało rolnikom stosować niemalże utopijne rozwiązania jak gęsty siew i głęboką (60 cm) orkę – co doprowadziło do erozji gleby. Słynna w negatywny sposób stała się też kampania walki z czterema plagami za jakie uznane zostały szczury, komary, muchy i wróble. Partia zakładała, że dzięki tej kampanii podniesie się poziom higieny w ChRL i wzrosną plony. Masowe wybijanie wróbli doprowadziło jednak do rozplenienia się szarańczy i innych owadów na szeroką skalę co tylko spotęgowało klęskę głodu.

Pomimo spadku jakości produkcji przemysłowej oraz klęski głodu, która nawiedziła ChRL po Wielkim Skoku Mao nie przyznawał się do błędu. W czasie VIII Plenum Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin (KC KPCh) w Lushan w 1959 r. marszałek Peng

[36] F. Wemheuer*, Famine Politics in Maoist China and the Soviet Union*, New Haven 2014, s. 227-228.

168:1101908673

Dehuai – wieloletni przyjaciel Mao otwarcie skrytykował politykę Wielkiego Skoku. Mao uznał te wypowiedzi za próbę podburzania Partii do odsunięcia go od władzy, więc w efekcie usunął Penga ze wszystkich partyjnych stanowisk oskarżając go jednocześnie o działalność antykomunistyczną. Rozpoczęło to drugą, mniejszą kampanię antyprawicową. Rzekomi prawicowcy byli też oskarżani przez Mao o niepowodzenie Wielkiego Skoku – m.in. o ukrywanie zboża i żywego inwentarza. Na polecenie Mao urzędnicy partyjni odwiedzali wioski celem znalezienia ukrytej żywności – wielu chłopów zostało z tego powodu uśmierconych[37]. W trakcie tej kampanii, Mao niejako podburzony przez Peng Dehuaia ogłosił, że do końca 1959 r. produkcja przemysłowa wzrośnie o około 130%.

Według oficjalnych chińskich danych podsumowujących drugi plan pięcioletni wartość produkcji przemysłowej podwoiła się, produkcja stali w ostatnim roku planu wyniosła nawet 12 mln ton, a średni dochód robotników i rolników wzrósł o 30%[38].

W 1959 r. w trakcie trwania Wielkiego Skoku Mao ustąpił ze stanowiska przewodniczącego ChRL, ale zachował stanowiska przewodniczącego KPCh i przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej. Faktem jest, że od tej pory aż do 1993 r. przewodniczący ChRL nie był de facto przywódcą państwa, a jedynie reprezentantem przywódcy prowadzącym politykę w jego imieniu.

Znacząca dla dalszego przywództwa Mao była Konferencja KPCh w 1962 r. w Pekinie zwana Konferencją Siedmiu Tysięcy[39]. Głównym tematem konferencji były następstwa Wielkiego Skoku Naprzód. Obrady trwały cztery tygodnie. Mao spotkał się z krytyką większości delegatów. Pod ich naciskiem zdecydował się częściowo wycofać z życia politycznego, a odpowiedzialność za ChRL przekazał w ręce Liu Shaoqiego i Deng Xiaopinga. Konferencja uwidoczniła też istniejące nadal podziały w Partii. Czynnikiem różnicującym był stosunek do Trzech Czerwonych Sztandarów. Liu i Deng otwarcie sprzeciwiali się polityce i ideologii reprezentowanej przez Sztandary. W późniejszych latach Mao wielokrotnie krytykował reformy prowadzone przez Liu i Denga, pomimo wielu gestów kierowanych do opinii publicznej mogących świadczyć o ich przyjaźni i wspólnym dążeniu do postawionych państwu celów. Najważniejszym stronnikiem Mao pozostał Lin Biao, towarzyszący mu od czasów Długiego Marszu. Pod naciskiem Mao zastąpił on Peng Dehuaia na stanowisku ministra

[37] J. Becker, *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine*, London 1998, s. 81, 93.
[38] *People's Republic of China Yearbook vol 29*, Beijing 2009, s. 340.
[39] Po chińsku dosłownie „Konferencja Siedmiu Tysięcy Osób" (七千人大会, *Qīqiān rén dàhuì*).

169:6625752138

obrony w 1959 r i pozostał na tym stanowisku aż do 1971 r. Ten fakt pokazuje, że po konferencji ludzie związani z Mao wciąż zajmowali ważne stanowiska państwowe[40].

Liu Shaoqi jeszcze w maju 1958 r. na kongresie Partii w Pekinie zachwalał politykę Wielkiego Skoku ale podczas konferencji w 1962 r. zaczął krytycznie wyrażać się o jego skutkach przy poparciu większości delegatów partyjnych. W szczególności obwiniano politykę Wielkiego Skoku o wywołanie Wielkiego Głodu w Chinach. Mao zgodził się więc aby Liu i Deng Xiaoping zajęli się odbudową gospodarki. W wyniku ich działań rozwiązano komuny ludowe oraz przeprowadzano import zboża z Kanady i Australii aby zminimalizować skutki głodu.

Partia nieco złagodziła swoje stanowisko po niepowodzeniu drugiego planu pięcioletniego. Za trzecią pięciolatkę (1966-1970) odpowiadał już głównie Deng Xiaoping. Mao, choć politycznie usunął się w cień dalej był najważniejszą osobą w państwie, z którą kierownictwo konsultowało wszelkie ważne decyzje. W trzecim planie pięcioletnim postanowiono odejść od gwałtownej industrializacji. Pomimo braku oficjalnego przyznania się do porażki Mao mógł zatem rozumieć błędy, które popełnił przy opracowywaniu poprzedniego planu. Z kolei założenia trzeciej pięciolatki były następujące:

- rozwój rolnictwa,
- rozwiązanie powszechnych problemów związanych z brakiem żywności, odzieży i innych podstawowych potrzeb społeczeństwa,
- wzmocnienie obrony narodowej,
- dążenie do rozwoju technologicznego,
- budowa gospodarki niezależnej od podmiotów pozapaństwowych[41].

Jak widać zmienił się język formułowania celów – nie były już zbyt precyzyjne, a jedynie ogólnikowo określały kierunki, w których państwo miało podążać. Po śmierci Mao powrócono do wyznaczania dokładnych parametrów zakładanych celów.

Rok 1966 r. przyniósł ze sobą rewolucję kulturalną - kolejną wielką kampanię przygotowaną przez Mao, która zostawiła w cieniu trzeci plan pięcioletni. Jest to kolejny dowód na silne przywództwo Mao Zedonga pomimo oddania urzędu przewodniczącego ChRL. Być może do działania mobilizująca była postępująca marginalizacja go (a przynajmniej jej próby) przez kierownictwo partyjne (jak już zostało wspomniane, Mao nie brał udziału w przygotowywaniu trzeciej pięciolatki). Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych

[40] L. Dittmer, *Liu Shaoqi and the Chinese Cultural Revolution*, New York 2015, s. 400.
[41] Za: China Internet Information Center - http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/157608.htm [dostęp: 14.07.2023].

170:1016719315

XX wieku doszło też do znaczących zmian zarówno w polityce wewnętrznej ChRL, jak i w jej polityce zagranicznej. Po śmierci J. Stalina zaczęły narastać napięcia pomiędzy ChRL a ZSRR – reformy wprowadzane przez Nikitę Chruszczowa nie podobały się partyjnemu kierownictwu w Chinach. Oficjalnie w 1960 r. Mao potępił zachodzący w Związku Radzieckim rewizjonizm jednocześnie uznając przywódcę ZSRR za zagrożenie dla komunizmu – Mao obawiał się, że reformy ostatecznie doprowadzą do przyjęcia w ZSRR systemu kapitalistycznego.

W 1964 r. N. Chruszczow został pozbawiony stanowiska w wyniku zamachu stanu. Tutaj również Mao odczuwał obawę – jego pozycja polityczna w KPCh słabła (już wtedy silna była frakcja pragmatystów Denga Xiaopinga) zatem przywódca nie chciał, aby wydarzenia zza północnej granicy ChRL powtórzyły się również w Pekinie[42]. W 1963 r. Mao założył w Pekinie Socjalistyczny Ruch Edukacyjny. Był to ruch przygotowujący podwaliny pod rewolucję kulturalną i miał na celu usunięcie z Partii urzędników o wątpliwej lojalności. Ucierpieli również przedstawiciele władz stolicy: burmistrz Peng Zhen oraz wiceburmistrz Wu Han zostali usunięci z Partii za to, że ten drugi opublikował jawnie antymaoistowską sztukę. Wu Han zmarł w więzieniu w 1969 r, z kolei Peng Zhen został zrehabilitowany za czasów rządów Deng Xiaopinga.

Usunięcie Wu Hana z Partii, ogłoszone na wiecu w maju 1966 r., uznaje się za wydarzenie, które zapoczątkowało rewolucję kulturalną. Wraz z nim usunięci zostali inni znaczący politycy: wicepremier Lu Dingi, wysoko postawiony członek Centralnej Komisji Wojskowej Luo Ruiqing oraz dyrektor biura sekretarza generalnego KPCh Yang Shangkun. Luo został zrehabilitowany jeszcze przez Mao[43], Lu i Yang[44] przez Denga.

Rewolucję kulturalną można podzielić na dwa etapy:

- etap główny (1966-1968), gdy miała miejsce większość kluczowych wydarzeń,
- etap późniejszy (od lata 1968 r. do śmierci Mao Zedonga w 1976 r.).

Na początku rewolucji Mao, eksponując swoje negatywne zdanie na temat odwilży w ZSRR ogłosił, że wewnątrz KPCh są wrogowie sprawy komunistycznej. Wspomniany Peng Zhen był pierwszym, którego odsunięto ze stanowiska, stąd też rewolucja już na samym początku posiadła sporą grupę przeciwników wewnątrz Partii[45]. Późną wiosną 1966 r. w Pekinie miało miejsce kilka wieców poparcia dla Mao (organizowanych głównie przez

[42] R. MacFarquhar, M. Schoenhals, *Mao's Last Revolution*, Boston 2006, s. 4-7.
[43] Mao miał zdać sobie sprawę, że oskarżenia, które Lin Biao wysunął przeciwko Luo Ruiqingowi były sfabrykowane.
[44] Yang był jednym z ekspertów gospodarczych wdrażających reformy Denga, odegrał też ważną rolę w stłumieniu protestów na Placu Tiananmen 4 czerwca 1989 r.
[45] R. MacFarquhar, M. Schoenhals, *Mao's…,* s. 41.

171:4339796770

środowiska studenckie), gdzie otwarcie krytykowano wrogów systemu. 29 maja na Uniwersytecie Tsinghua zostało wywieszone dazibao nawołujące do utworzenia Czerwonej Gwardii. Ruch ten został licznie zasilony przez studentów i robotników, nazywanych czerwonogwardzistami lub hunwejbinami. Byli oni bezwzględnie oddani Mao Zedongowi i głosili konieczność przejęcia władzy w Partii, placówkach edukacyjnych i wojsku.

Tymczasem Mao udał się do Wuhanu, gdzie wygłosił przemówienie oskarżające kierownictwo Partii o niewłaściwe podejście do robotników, to samo powtórzył później w Pekinie. Jednym z głównych winowajców takiego stanu rzeczy Mao ogłosił ówczesnego przewodniczącego ChRL Liu Shaoqi. Liu zdymisjonowano, a zajmowane przez niego stanowisko zostało zlikwidowane. Mówił też o przeniknięciu przedstawicieli burżuazji do partyjnej elity (prawdopodobnie chodziło o Liu Shaoqi i Deng Xiaopinga). Po sierpniowym posiedzeniu XI plenum ósmego KC KPCh faktyczną władzę sprawował już Lin Biao – zaufany człowiek Mao.

Na tym samym plenum partia przyjęła też szesnastopunktowy program rewolucji kulturalnej przygotowany przez Mao. W dużej mierze przestrzegano w nim przed powrotem burżuazyjnych idei i obyczajów. W kolejnych dniach na Placu Tiananmen w Pekinie odbyło się kilka demonstracji, w czasie których młodzież oddawała hołd przywódcy.

Jednym z symboli rewolucji kulturalnej stała się „Czerwona Książeczka”, w której zawarte były cytaty Mao Zedonga dotyczące rewolucji i przyszłości ChRL. Dla Czerwonej Gwardii książeczka stała się obowiązkową pozycją i przewodnikiem po rewolucyjnej drodze.

Grupy hunwejbinów następnie przemierzały cały kraj celem tropienia i karania tzw. prawicowców. Wielu z nich siłą wypędzono na wieś, okradano czy torturowano. W 1967 r. po tym jak armia otrzymała nakaz wspierania lewicy, wydarzenia przybrały charakter niemalże wojny domowej. Represjom poddawano lokalnych polityków, czerwonogwardziści przejmowali lokalne instytucje władzy. W prowincjach Syczuan i Guangxi lokalna administracja i wojsko stawiały zbrojny opór. W wyniku tych wydarzeń drastycznie ucierpiało też kulturowe dziedzictwo Chin. W imię zaprowadzenia nowego porządku niszczono stare budowle, w tym pałace, świątynie i klasztory, bezczeszczono grobowce, palono stare książki. Wiele bezcennych artefaktów chińskiej historii i kultury bezpowrotnie stracono w tym czasie. Widząc skutki swoich działań, w sierpniu Mao nakazał rozwiązanie Czerwonej Gwardii i przywrócenie porządku w kraju. Wydawało by się, że Mao już na zawsze usunie się w cień i odejdzie z polityki, jednak w 1968 r. rozpoczęła się masowa kampania mająca na celu poprawę reputacji Mao (instytucje państwowe oraz obywatele mieli przekazywać sobie owoce mango

172:5740568218

jako znak poparcia dla Mao[46]). Ponownie odbywało się też wiele wieców poparcia dla przywódcy. Mao pozbył się również swoich wrogów z kierownictwa Partii więc mógł sprawować rządy w zgodzie ze swoja wolą. Od tej pory kult jednostki w ChRL jeszcze bardziej przybrał na sile.

W 1969 r. rewolucja kulturalna weszła w mniej gwałtowną fazę. Mao wybrał Lin Biao na swojego następcę. Nazwisko Lin Biao zostało wpisane do konstytucji KPCh[47] jako następca Mao. W czasie jego rządów głównym tematem politycznym był jednak kryzys chińsko-radziecki na rzece Ussuri, gdzie dochodziło do wymiany ognia między armiami. W 1970 r. drogi Lin i Mao z niewiadomych przyczyn zaczęły się rozchodzić. Najpierw Mao nie zgodził się na partyjną propozycję przywrócenia urzędu przewodniczącego ChRL, gdyż miał je objąć właśnie Lin. Sam Lin zginął rok później w katastrofie lotniczej nad Mongolią. Nie jest jasne czy była to zwykła tragedia czy zamach. Jeżeli prawdziwa jest druga hipoteza, to również nie wiadomo czy za zamachem miałoby stać stronnictwo Mao (który wyraźnie stracił zaufanie do Lina) czy też frakcja jego przeciwników (gdyż Lin pomimo różnic poglądowych wciąż był „człowiekiem Mao" w Partii) licząca na możliwość ponownego odsunięcia Mao od władzy[48].

Po śmierci Lina Mao szukał następcy. Nowym wiceprzewodniczącym Partii został wtedy Wang Hongwen z Szanghaju. Tak naprawdę jednak rozpoczynał się wtedy już okres przejściowy. Mao coraz mniej angażował się w przywództwo, coraz częściej też chorował. Do 1976 r. przez ostatnie lata życia Mao władza znajdowała się de facto w rękach tzw. bandy czworga, w której główną rolę odgrywała żona Mao – Jiang Qing. W siłę rosło też stronnictwo pragmatyków pod wodzą Deng Xiaopinga. Walka o władzę po śmierci Mao miała rozegrać się właśnie między tymi dwoma obozami.

Sama Jiang Qing od czasów rewolucji kulturalnej odgrywała bardzo ważną rolę w chińskiej polityce, jednak jej kariera polityczna rozpoczęła się praktycznie już w momencie związania się z Mao Zedongiem. Była jego czwartą żoną[49], ale to właśnie z nią Mao pozostawał w małżeństwie najdłużej. Po poznaniu Jiang Qing Mao unieważnił małżeństwo z ówczesną żoną He Zizhen, która wówczas (1937 r.) przebywała na leczeniu w Moskwie.

[46] Ma to związek z tym, że Mao otrzymał od prezydenta Pakistanu w darze kilkadziesiąt owoców mango.
[47] Należy jednak zaznaczyć, że konstytucja KPCh prezentuje linię Partii i nie jest konstytucją państwową. Konstytucja ChRL to osobny dokument.
[48] H.Y. He, *Dictionary of the Political Thought of the People's Republic of China*, New York 2001, s. 248.
[49] Poprzednie małżeństwa Mao trwały krótko: pierwszą żoną była Luo Yixiu (małżeństwo w latach: 1907-1910, jeszcze w czasie zamieszkiwania Mao w rodzinnej wiosce Shaoshan), drugą Yang Kaihui (1921-1927 – pojmana i stracona przez Guomindang),trzecią He Zizhen (1928-1939, została ranna w czasie Długiego Marszu i wyjechała na leczenie do Moskwy, w tym czasie Mao poznał Jiang Qing. He miała z Mao piątkę dzieci, z czego dwójkę oddali na wychowanie przypadkowym rolnikom w czasie wojny domowej. Po powrocie z Moskwy bezskutecznie usiłowała odnaleźć porzucone dzieci).

173:9388700827

Zatem już w momencie proklamowania powstania Chińskiej Republiki Ludowej Jiang Qing była pierwszą damą kraju, jednak jej rola polityczna wzrosła dopiero w czasie rewolucji kulturalnej (1966 r.). Mao mianował ją wtedy zastępcą dyrektora Centralnej Grupy Rewolucji Kulturalnej – organu powołanego specjalnie na tę okoliczność a de facto zastępującego w kompetencjach Stały Komitet Biura Politycznego KPCh. W samym Biurze Politycznym Jiang Qing znalazła się w 1969 r., to wtedy też zaczęła gromadzić wokół siebie zwolenników Mao, co miało kluczowe znaczenie w zbliżającym się okresie choroby Mao i rosnącej pozycji zwolenników Denga. Na początku lat siedemdziesiątych XX w. Jiang Qing na polecenie schorowanego już Mao przygotowywała Wang Hongwena do przejęcia władzy. Czwartą żonę Mao można zatem określić mianem szarej eminencji polityki[50] – sama nie zajmowała nigdy stanowiska dającego jej możliwość samodzielnego rządzenia daną instytucją ale jej działalność znacząco kształtowała przebieg zarówno rewolucji kulturalnej jak i okresu przejściowego podczas choroby i po śmierci Mao.

3.5. Przywództwo polityczne Mao Zedonga w zakresie polityki zagranicznej ChRL

Mao Zedong nie uprawiał polityki zagranicznej na szeroką skalę. Już w okresie przed objęciem przywództwa w ChRL rzadko opuszczał swoją bazę, nawet gdy odpowiadał za wojsko, a w kraju toczyły się istotne walk (tak było w górach Jinggang, tak było też w Yan'anie, gdzie Mao spędził praktycznie całą wojnę chińsko-japońską oraz początek drugiej części wojny domowej po zakończeniu II wojny światowej). W czasie wojny domowej jego jedyne relacje z zagranicą ograniczały się do wymieniania depesz z Moskwą w sprawach związanych głównie z dostawą uzbrojenia dla walczących komunistów. Odbył też jedno spotkanie z delegacją amerykańską (i Czang Kaj-szekiem w Chongqingu), jednak wykorzystał je jedynie do poprawienia swojego wizerunku aniżeli do rzeczywistych politycznych negocjacji. Mao kontynuował więc typową dla Chin w okresie ostatnich dynastii politykę izolacjonizmu. Uparcie dążył do stworzenia wyjątkowego tylko dla ChRL systemu polityczno-gospodarczego, czego symbolem były kampanie Wielkiego Skoku Naprzód oraz rewolucji kulturalnej. Mao nie chciał współpracować z zagranicą, a raczej wolał z nią rywalizować, nie tyle udowodnić wyższość ChRL nad innymi państwami co pokazać, że ChRL potrafi w sprawach politycznych i gospodarczych być samowystarczalna. Kurs ten został całkowicie zmieniony za rządów Deng Xiaopinga.

[50]M. Karwat, *O szarych eminencjach*, [w:] (red.) A. Czyż, S. Kubas, *Na drodze do wyjaśnienia problemów politycznych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Markowi Barańskiemu*, Katowice 2018, s. 44.

174:6506747445

Po oficjalnym objęciu przywództwa nad Chińską Republiką Ludową Mao tylko dwa razy opuścił jej granice – za każdym razem podróżując do Moskwy. W 1949 r., dwa miesiące po ogłoszeniu zwycięstwa nad Guomindangiem, Mao uczestniczył w spotkaniu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin J. Stalina, w którym uczestniczyli także przedstawiciele innych państw bloku wschodniego. Druga wizyta odbyła się w listopadzie 1957 r., gdy w ZSRR rządził już Nikita Chruszczow. Mao przebywał w Moskwie siedemnaście dni, w czasie których wziął udział w obchodach czterdziestej rocznicy Rewolucji Październikowej. Spotkał się tam również z przywódcą KRLD – Kim Ir Senem, oraz przywódcą Albanii – Enverem Hodżą. Po ochłodzeniu stosunków chińsko-radzieckich Albania pozostawała jedynym państwem, które otwarcie utrzymywało przyjazne relacje z maoistowskimi Chinami. Po tym jak Mao w 1959 r. ustąpił ze stanowiska przewodniczącego ChRL w oficjalnych podróżach zagranicznych uczestniczyli głównie przewodniczący Liu Shaoqi, premier Zhou Enlai i wicepremier Deng Xiaoping[51].

Po śmierci J. Stalina relacje ChRL z ZSRR uległy znaczącemu pogorszeniu poprzez odwilż i destalinizację, jaka dokonywała się w Związku Radzieckim za czasów N. Chruszczowa (miała ona swoje przełożenie również na protesty w ChRL – Kampanię Stu Kwiatów). Od tej pory Mao krytykował ZSRR za znaczące odejście od leninizmu. Dotychczasowa przyjaźń przerodziła się więc w charakterystyczną dla rządów Mao rywalizację na arenie międzynarodowej.

Za rządów Mao Zedonga ChRL (po 1949 r.) dwa razy zaangażowała się w poważniejsze konflikty zbrojne. Pierwszym z nich była wojna koreańska (1950-1953), w której stronami były armie dwóch stref utworzonych na półwyspie koreańskim po II wojnie światowej: wspierana przez ZSRR Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna oraz wspierana przez Stany Zjednoczone Republika Korei. W 1950 r. Mao zdecydował się wysłać wojska chińskie celem pomocy dla KRLD.

Drugi konflikt zbrojny bezpośrednio dotyczył już ChRL i był wynikiem kryzysu relacji chińsko-radzieckich. Rozpoczął się w 1969 r., a więc już w trakcie trwania rewolucji kulturalnej, gdzie ZSRR było uznawane za głównego wroga ChRL. Mao wysuwał także roszczenia terytorialne w stosunku do części radzieckiego Kraju Nadmorskiego będącego niegdyś częścią qingowskich Chin. Z początku dochodziło do wymiany ognia pomiędzy stacjonującymi po przeciwnych stronach rzeki Ussuri wojskami ChRL i Związku Radzieckiego, z czasem przerodził się w serię bitew obejmujących cały obszar pogranicza tych

[51] R. MacFarquhar, M. Schoenhals, *Mao's…,* s. 7.

175:3628804811

dwóch państw. Starcia zbrojne zakończyły się jeszcze przed końcem roku, ale obie strony utrzymywały swoje armie w gotowości aż do upadku ZSRR[52].

Ważnym wydarzeniem, jakie dokonało się za rządów Mao Zedonga jest przyjęcie ChRL do członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), a w zasadzie zastąpienie Republiki Chińskiej w roli reprezentanta Chin, co nastąpiło w 1971 roku[53].

3.6. Mao Zedong – podsumowanie

Mao Zedonga już na początku jego politycznej kariery charakteryzowały pewne wyraziste cechy. Przede wszystkim bezwzględne dążenie do realizacji zakładanych celów, kosztem upokarzania innych członków Partii, usuwania swoich rywali z życia politycznego czy nawet ofiar śmiertelnych czy niestabilnej sytuacji gospodarczej. Już w czasie Długiego Marszu sabotowanie decyzji kierownictwa partyjnego celem osiągnięcia własnych korzyści świadczyło o tym jak będzie wyglądało przywództwo Mao w przyszłości. Także nieangażowanie się w wojnę z Japonią pokazywało jego oddanie przede wszystkim sprawie własnej. Można zaryzykować stwierdzenie, że do pewnego momentu inwazja japońska była Mao na rękę ponieważ osłabiała siły Guomindangu i wzmacniała prawdopodobieństwo radzieckiej interwencji w Chinach co znacznie ułatwiłoby sprawę komunistom.

Po dojściu do władzy wspomniana nieustępliwość oraz ciągła obawa o utratę stanowiska dalej były charakterystyczne dla jego polityki. Mao otwarcie nie wycofał się nigdy z zachwalania słuszności swoich wielkich programów politycznych, gospodarczych i społecznych – kampanii antyprawicowej, Wielkiego Skoku Naprzód i rewolucji kulturalnej i to pomimo katastrofalnych skutków jakie wspomniane kampanie wyrządziły. Wielki Skok, który spowodował głód i masową produkcję słabej jakości przedmiotów wytwarzanych przez niedoświadczonych robotników przekwalifikowanych z rolnictwa, z kolei w wyniku rewolucji kulturalnej nie dość, że zniszczono wiele cennych zabytków i dzieł chińskiej kultury to poważnie skłócono obywateli między sobą.

Kolejną cechą przywództwa Mao była jednak stabilność poglądów. Mao nie zawahał się zerwać współpracy z najważniejszym sojusznikiem, Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, gdy zaczęły dziać się tam wydarzenia świadczące o odejściu elity politycznej kraju od wizji komunizmu propagowanej przez Mao. Także w polityce wewnętrznej, pomimo wielu nieudanych działań Mao wciąż pozostawał przy swoich celach. Można więc powiedzieć,

[52] Niewielka część spornych ziem została ChRL zwrócona przez Rosję w 2008 r.
[53] Obecnie rząd Republiki Chińskiej jako prawowity rząd Chin jest uznawany jedynie przez czternaście państw członkowskich ONZ – w większości są to państwa o niewielkiej liczbie ludności.

176:4903316692

że Mao był silnym przywódcą, który potrafił sięgając do różnych metod przekonać do siebie, a następnie podporządkować sobie ludzi, jednak po objęciu władzy wyszło na jaw, że jego wiedza o sposobie zarządzania państwem jest niewielka.

W porównaniu do chińskich tradycji cesarskich Mao przypominał cesarza-tyrana, który był otaczany niemal boską czcią. Chciał być przez lud wielbiony więc często pokazywał się publicznie, propagował kult jednostki. Można powiedzieć, że pomimo walki z tradycyjnymi systemami filozoficznymi jego rządy wpisują się w cykl mandatu nieba – z pochodzenia i mentalności był chłopem, który na fali niezadowolenia społecznego wywołanego chaosem politycznym potrafił przekonać do siebie ludzi, poprowadzić powstanie i ustanowić nową dynastię – dynastię Komunistycznej Partii Chin.

Aby pogłębić analizę przywództwa Mao można wyodrębnić kilka zmiennych określających główne strategie jego sposobu rządzenia. W celu utrzymania władzy i wzmocnieniu swojej pozycji w KPCh kluczowe dla niego były relacje z innymi wysoko postawionymi członkami Partii. Relacje te dzieliły się na sojusze i pozbywanie się wpływów.

W przypadku sojuszy wyróżnić można następujące ich rodzaje:

- sojusz osobisty – oparty na wzajemnej sympatii, przyjaźni – przykładem jest tutaj sojusz Mao z Lin Biao, który został zawarty jeszcze przed długim marszem. Najpierw Mao wykorzystywał ten sojusz by przeciwstawić się zajmującemu wysoką pozycję w Armii Czerwonej Zhu De, później został skierowany przeciwko innym członkom Partii. Lin Biao również skorzystał na tej przyjaźni, gdyż dzięki Mao mógł pełnić funkcje wiceprzewodniczącego KPCh i Ministra Obrony Narodowej. Sojusz ten przetrwał aż do śmierci Lin Biao w 1971 r.,
- sojusz strategiczny – oparty na interesach politycznych – w ten sposób można określić sojusz Mao z Zhou Enlaiem. Początkowo Mao pozostawał wobec Zhou nieufny, jednak gdy ten drugi uznał maoizm, to obaj pozostawali ze sobą w bliskiej komitywie, aż do śmierci Zhou w 1976 r.,
- sojusz oparty na relacji ojciec-syn – w celu namaszczenia swojego następcy – po tym gdy zmarł Lin Biao Mao zdecydował się na przygotowanie Wang Hongwena do objęcia władzy po jego śmierci,
- sojusz czasowy – zawarty z powodu wyższej konieczności – mowa tu o sojuszu z Liu Shaoqi i Deng Xiaopingiem – po nieudanym Wielkim Skoku Naprzód Mao na krótko postanowił wycofać się z życia politycznego i powierzyć im pieczę nad państwem, w szczególności odbudową gospodarki i przygotowaniami

177:6905716230

kolejnego planu pięcioletniego. Mao odsunął ich od władzy przed rewolucją kulturalną,

- małżeństwo z Jiang Qing – małżeństwo to nie miało charakteru sojuszu politycznego, natomiast należy o nim wspomnieć w tym miejscu z uwagi na rolę jaką Jiang Qing odegrała w ChRL w ostatnich latach życia Mao, de facto sprawując władzę nad państwem – cieszyła się pełnym zaufaniem Mao, tworzyła silny front zwolenników maoizmu (banda czworga), a także kontynuowała walkę polityczną z rywalami Mao w Partii (w tym Liu i Dengiem).

Mao był znany również z brutalnego pozbywania się (łącznie z uciekaniem się do zabójstwa) osób, które stały na jego drodze do przywództwa, a później zagrażały jego pozycji w Partii. Do takich osób należały m.in.:

- Przed 1949 r. (w czasie wojny domowej):
  - Ho Mianfan – pierwszy z oponentów politycznych Mao wewnątrz KPCh, był równie skuteczny jak Mao w rekrutowaniu członków Partii w Hunanie. Pod psychicznym naciskiem, jaki wywierał Mao, wystąpił z Partii,
  - Zhu De (koniec lat 20. XX w.) – Mao formułując fałszywe oskarżenia osłabił jego pozycję w Partii (po Długim Marszu Zhu jednak pojednał się z Mao i wrócił do ogólnokrajowej polityki),
  - Zhang Guotao (w czasie Długiego Marszu) – generał odnoszący sukcesy w walce z GMD, Mao celowo wydawał mu rozkazy prowadzące do osłabienia dowodzonych przez niego oddziałów,
  - Wang Ming (1942 r.) – oskarżony przez Mao o dogmatyzm. Mao obawiał się relacji Wanga z Moskwą.
- Po 1949 r. (po objęciu przywództwa nad ChRL):
  - Peng Dehuai (1959 r.) – wysoki działacz partyjny, otwarcie krytykujący Mao – pozbawiony stanowiska ministra obrony po krytyce Wielkiego Skoku,
  - Peng Zhen, Wu Han (1966 r.) – burmistrz i wiceburmistrz Pekinu – oskarżeni o sprzeciwianie się ideologii maoizmu. Wu Han zmarł w więzieniu,
  - Luo Ruiqing (1966 r.) – wicepremier, usunięty ze stanowiska za wspieranie wyżej wymienionych Peng Zhena i Wu Hana. Jednocześnie był głównym przeciwnikiem Lin Biao w armii.

178:1069820048

Brutalna polityka Mao spotykała się oczywiście z buntami ze strony innych członków Armii Czerwonej i KPCh. Najbardziej znaczącymi były bunt wojskowych w 1930 r. w wyniku którego Mao zarządził czystkę doprowadzając do zabójstwa około trzech tysięcy żołnierzy, oraz konferencja KPCh w 1962 r. gdzie otwarcie skrytykowano Mao, co zdecydowało o jego czasowym wycofaniu się z polityki i przekazania odpowiedzialności za państwo Liu Shaoqi i Deng Xiaopingowi.

Dokonując oceny przywództwa Mao warto wyróżnić najważniejsze obszary w jakich się ono realizowało. Za takie autor uznał trzy rodzaje przywództwa: polityczne (podzielone na odnoszące się do polityki krajowej oraz zagranicznej), gospodarcze i militarne. Polityka i gospodarka to oczywiście nieodłącznie najważniejsze elementy zarządzania państwem. Z kolei militaryzm w czasach Mao (a także Denga) również był bardzo ważny z uwagi na sytuację polityczną a także to, że obaj byli weteranami wojny domowej i II wojny światowej. W odniesieniu do przywódców po Dengu aspekt militarny również będzie mógł być poddawany analizie ze względu na zajmowane przez nich stanowisko przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej.

Przy każdym obszarze umieszczone zostało krótkie podsumowanie działalności Mao w jego zakresie oraz ocena autora oceniająca przywództwo w tym obszarze. Oceny są przyznane według pięciostopniowej skali, w kolejności od najsłabszej są to: przywództwo bardzo złe, złe, poprawne, dobre, bardzo dobre.

Ocena przywództwa Mao Zedonga:

- Obszar polityki:
    - Polityka krajowa – przywództwo przeciętne – dojście do władzy Mao opierał głownie na swoich sukcesach militarnych (o tym poniżej), stąd też w analizie należy odróżnić jego głównie wojskowe przywództwo sprzed 1949 r. od tego po 1949 r. będącego już tylko i wyłącznie politycznym. Tutaj za efektywne Mao należy uznać rządy wewnątrz KPCh. Mao uciekał się do brutalnych metod, ale gdyby skupić się tylko na celu jaki mu przyświecał – a zatem podporządkowaniu sobie całej sceny politycznej ChRL to został on osiągnięty. Proces rządzenia krajem był już mniej udany, co pokazują nieudane kampanie (przede wszystkim rewolucja kulturalna) i pięciolatki, przez co zdarzało się, że Mao oddawał pole do wprowadzania reform innym politykom.
    - Polityka zagraniczna – przywództwo złe – Mao izolował ChRL od świata i angażował ją w niepotrzebne konflikty zbrojne w KRLD i ze

179:2950295481

Związkiem Radzieckim (z tym drugim pomimo względnej przyjaźni w czasach chińskiej wojny domowej ostatecznie doszło do pogorszenia wzajemnych stosunków). Nieudane reformy gospodarcze doprowadziły do zapaści ekonomicznej kraju, co również ograniczało jego pozycję na arenie międzynarodowej. Właściwie jedynym sukcesem polityki zagranicznej jest doprowadzenie do uznania ChRL za prawowitego reprezentanta Chin w ONZ, kosztem Republiki Chińskiej.

- Obszar wojska – przywództwo bardzo dobre – gdyby nie sukcesy na polu militarnym, Mao nie zostałby przywódcą ChRL. Ocena ta obejmuje przede wszystkim strategie przyjęte przez Mao aby dojść do władzy, doprowadzić do zwycięstwa ChRL w wojnie domowej i pozbyć się przeciwników politycznych – tutaj formowanie armii w tajemnicy w górach Jinggang, czy uniki taktyczne doprowadzające do porażki Zhang Guotao. Na postawioną ocenę wpływ ma również końcowy wynik wojny z GMD – zwycięstwo komunistów jest głównie zasługą Mao. Gdyby jednak oceniać jego przywództwo także z punktu widzenia podległych mu żołnierzy to ta ocena byłaby dużo niższa – Mao dla własnych korzyści potrafił bowiem w ostatniej chwili zmienić wydany rozkaz – jak to miało miejsce w przypadku wspomnianego wejścia w góry Jinggang (pierwotnie oddział Mao miał pomóc żołnierzom oblegającym Changshę, jednak celowo opóźniał dołączenie do reszty armii by spokojnie móc się wycofać).
- Obszar gospodarki – przywództwo bardzo złe – Mao był bardzo dobrym strategiem wojskowym, również wysoko należy ocenić jego przywództwo w wymiarze wewnątrzpartyjnym, jednak nie radził sobie z zarządzaniem państwem, a w szczególności kwestiami gospodarczymi. Największym dowodem na słabe umiejętności Mao w tym zakresie są: porażka Wielkiego Skoku Naprzód oraz nieudane plany pięcioletnie.

3.7. Okres przejściowy po śmierci Mao Zedonga

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku zdrowie Mao Zedonga pogarszało się w bardzo szybkim tempie. Ostatni raz pokazał się publicznie 27 maja 1976 r., gdy spotkał się z premierem Pakistanu Zulfikarem Ali Bhutto[54]. Latem tego samego roku doznał trzech

[54] Z tego spotkania pochodzi też ostatnie zdjęcie Mao jako osoby żyjącej.

180:1080353988

zawałów serca, w tym 5 września tego najbardziej krytycznego[55]. Zmarł krótko po północy 9 września. Uroczystości pożegnalne pod przewodnictwem premiera ChRL i zarazem wiceprzewodniczącego KPCh Hua Guofenga (华国锋, *Huá Guófēng*) odbyły się 18 września na Placu Tiananmen, po których ciało Mao złożono w znajdującym się przy placu mauzoleum[56].

Tak zwana banda czworga zaczęła dochodzić do głosu już w ostatnich latach życia Mao. W jej skład wchodziła Jiang Qing oraz trójka działaczy Partii Komunistycznej z Szanghaju: Wang Hongwen, Yao Wenyuan i Zhang Chunqiao. Grupa ta była zaangażowana w rewolucję kulturalną po stronie Mao Zedonga, sprzeciwiając się tym samym sojuszowi Deng Xiaopinga, Zhou Enlaia i Ye Jianyinga, którzy byli krytyczni wobec rewolucji i starali się przejąć władzę w momencie gdy choroba Mao zaczęła postępować.

W styczniu 1976 r. zmarł Zhou Enlai, dotychczasowy premier ChRL. Partia mianowała Deng Xiaopinga pełniącym obowiązki premiera. Wtedy banda czworga podjęła wysiłki mające na celu otwartą krytykę Denga. Większość członków KC KPCh podchodziła do sprawy ostrożnie. Bojąc się destabilizacji sytuacji w państwie Komitet Centralny usunął Denga ze stanowiska, ale nie wyciągnął wobec niego żadnych konsekwencji prawnych. Prawdopodobnie pretekstem do usunięcia Denga był incydent na placu Tiananmen gdzie doszło do zamieszek pomiędzy armią, a zgromadzonymi na placu ludźmi przybyłymi w celu upamiętnienia zmarłego niedawno Zhou Enlaia. Deng został następnie na krótko osadzony w areszcie domowym.

Po śmierci Mao Zedonga banda czworga chciała przejąć kontrolę nad armią i przeciągnąć Hua Guofenga na swoją stronę, jednak Hua za namową części członków Partii (w tym Denga Xiaopinga i jego zwolenników) zdecydował o przeprowadzeniu akcji mającej na celu aresztowanie członków bandy. Aresztowania miały miejsce 6 października 1976 r. i trwały nieco ponad pół godziny. Data ta jest symboliczna w najnowszej historii Chin, gdyż można powiedzieć, że wtedy zakończyła się era maoizmu, a ChRL weszła na drogę reform. Po aresztowaniu bandy czworga stanowiska przewodniczącego ChRL i szefa Komisji Wojskowej objął Hua Guofeng. Wszyscy członkowie bandy poza Yao Wenyuanem (dwadzieścia lat więzienia) otrzymali wyroki dożywocia.

[55] Pod koniec lipca w położonym blisko Pekinu mieście Tangshan doszło do trzęsienia ziemi, w wyniku którego zginęło ponad 240 tysięcy osób. Silne katastrofy naturalne w filozofii mandatu niebios były uznawane za zapowiedź zmiany władzy.

[56] Mauzoleum zbudowano dzięki decyzji Hua Guofenga. Hua podjął ją wbrew postanowieniom Partii z lat pięćdziesiątych XX wieku, aby ciała zmarłych przywódców kremować. Ciała pozostałych dwóch przywódców, którzy już nie żyją – Deng Xiaopinga (zmarł w 1997 r.) i Jiang Zemina (zm. 2022 r.) zostały skremowane.

181:6782504790

Czas od wspomnianego 6 października 1976 r. do marca 1978 r. można uznać za okres przejściowy. Wtedy władzę jako przewodniczący KPCh i szef Centralnej Komisji Wojskowej sprawował Hua Guofeng, zaufany człowiek Mao, lecz o bardziej liberalnym nastawieniu. Przez wspomniane półtora roku w siłę rosła też frakcja pragmatyków w KPCh, której liderował Deng Xiaoping. Wielu jej członków było weteranami wojny domowej, ale jednocześnie przeciwnikami lub wręcz ofiarami rewolucji kulturalnej. Ważnym członkiem tej frakcji był Zhao Zhiyang – późniejszy premier ChRL. Z powodu krótkiego okresu rządów oraz wyraźnej rywalizacji miedzy frakcjami Hua i Denga nie można traktować czasu rządów Hua Guofenga jako osobnej ery w dziejach przywództwa w ChRL[57].

3.8. Deng Xiaoping – droga do przywództwa

Ryc. 2. Deng Xiaoping[58]

Deng Xiaoping urodził się 22 sierpnia 1904 r. w Guang'anie w prowincji Syczuan, gdzie od wieków zamieszkiwała jego rodzina, z krótką przerwą za czasów dynastii Ming, gdy jeden z przodków Denga miał pełnić rolę urzędnika w Guangdongu. Po dojściu do władzy Qingów rodzina przeniosła się z powrotem do Syczuanu[59]. Ojcem Denga był Deng Wenming – był przedstawicielem klasy średniej, właścicielem ziemskim. Studiował na Uniwersytecie Prawa

[57] H. Li-Ogawa, *Hua Guofeng and China's Transformation in the Early Years of the Post-Mao Era*, Journal of Contemporary Asia Studies, 11:1, 2022, s. 124-142.
[58] źródło: *en.wikipedia.org* [dostęp: 01.07.2025].
[59] D. Yingcong, *The Sichuan Frontier and Tibet: Imperial Strategy in the Early Qing*, Seattle 2016, s. 25.

182:8142008266

i Nauk Politycznych w Chengdu w Syczuanie. Ojciec odpowiadał za wychowanie Denga i jego sześciorga rodzeństwa, gdyż matka zmarła przedwcześnie.

Ojcu zależało na właściwym wykształceniu syna. W wieku pięciu lat zapisał Denga do prywatnej tradycyjnej szkoły podstawowej dwa lata później zmienił szkołę na bardziej elitarną. Po ukończeniu szkoły w 1919 r. za aprobatą ojca udał się do Francji wraz z kilkudziesięcioma znajomymi ze szkoły by tam studiować. Pod wpływem ciężkiej sytuacja materialnej przerwał naukę i był zmuszony do znalezienia pracy - pracował tam również w fabryce samochodów oraz hucie węgla i stali. W 1924 r. (a więc w wieku 20 lat) został członkiem Komunistycznej Partii Chin. Po wstąpieniu do KPCh, w 1926 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie Sun Jat-sena w Moskwie, jednak już rok później wrócił do Chin – brał udział w Długim Marszu oraz w wojnie domowej. Sprzeciwiał się sojuszowi z Guomindangiem.

Już zatem na wczesnym etapie życia dało się zauważyć pewne cechy charakteru mogące predestynować Deng Xiaopinga do bycia liderem w późniejszym czasie – przede wszystkim była to niezwykła staranność w dążeniu do celu, Deng był jednym z najlepszych uczniów, ale również dobrze wykonywał swoje zadania, gdy podjął się pracy fizycznej. Wykazywał się także poprawną analizą sytuacji – gdy sprawy tego wymagały potrafił podjąć trudną decyzję o przerwaniu studiów by zarobić na życie. Nie należy zapominać również o roli ojca, który od najmłodszych lat wykorzystywał wszystkie środki by pomóc Dengowi osiągnąć sukces w życiu, a sam Deng zdawał sobie sprawę z odpowiedzialności z jaką wykonywał swoje działania zarówno dla rodziny, dla siebie, jak i później dla kraju.

Po powrocie do Chin Deng aktywnie zaangażował się w Długi Marsz oraz w walkę przeciwko japońskiej agresji – w tym czasie dowodził trzema dywizjami armii na północy. Udział w Długim Marszu już wtedy zapewniał mu wysoką pozycję w Partii jako jednemu z ojców rewolucji. Deng był również jednym z głównodowodzących wojsk KPCh w decydującej o porażce Guomindagu wojskowej kampanii Huaihai w latach 1948-1949.

Po zwycięstwie komunistów Deng uczestniczył w proklamacji powstania Chińskiej Republiki Ludowej w Pekinie, następnie przekazano mu polityczne kierownictwo nad oddziałem Armii Czerwonej, który w listopadzie 1949 r. zajął Chongqing, ówczesną stolicę Guomindangu, a następnie wyparł Czang Kaj-szeka także z Chengdu. Po tych wydarzeniach Deng został burmistrzem Chongqingu oraz przywódcą południowo-zachodniego regionu KPCh, gdzie odniósł kolejny polityczny sukces gdyż to za czasów jego rządów w tym regionie Partia odzyskała kontrolę nad Tybetem. Obie funkcje przestał pełnić w 1952 r. gdy został na stałe przeniesiony do Pekinu w 1952 r. by objąć stanowiska wicepremiera oraz wiceprzewodniczącego partyjnej komisji finansów. W 1957 r. popierał kampanię

183:5617597870

antyprawicową zainicjowaną przez Mao Zedonga. Ich drogi rozeszły się po niepowodzeniu Wielkiego Skoku Naprzód. Na początku Deng starał się podchodzić do sprawy dość pragmatycznie – wspólnie z Liu Shaoqi zdecydowali się pokierować polityką gospodarczą państwa w trudnym okresie wielkiego głodu. Drogi Denga i Mao na dobre rozeszły się po tym, gdy ten drugi zrzekł się stanowiska Przewodniczącego ChRL. Deng zaczął otwarcie krytykować kampanię Wielkiego Skoku, a zaprezentowane przez niego plany reform zdobyły ogólne uznanie wśród członków Partii podczas „konferencji siedmiu tysięcy osób" w 1962 r. Rewolucja kulturalna została zapoczątkowana przez Mao, gdy ten zaczął obawiać się drastycznego zmiany kursu polityczno-gospodarczego ChRL. Polityka prowadzona przez Denga była zatem jednym z powodów, dla których Mao zdecydował się uciec do tak radykalnych działań. Podczas rewolucji kulturalnej Czerwona Gwardia oskarżyła Denga o dezercję w czasie powstania w Baise (1929-1931 r.), stąd też Mao zaczął kierować w jego stronę represje. Denga usunięto ze wszystkich ważnych stanowisk i skazano na wygnanie na wieś oraz pracę fizyczną. Gdy w 1971 r. w katastrofie lotniczej zginął wiceprzewodniczący KPCh Lin Biao (miał on rzekomo wcześniej przeprowadzić próbę zamachu stanu przeciwko Mao Zedongowi), a jego zwolenników w Partii poddano czystce, Deng miał zmienić swój stosunek do ówczesnego kierownictwa KPCh. W 1973 r. premier Zhou Enlai zezwolił na sprowadzenie go z wygnania, a także mianował go swoim następcą. Rok później Deng był już wicepremierem. Zhou powierzył mu misję zarządzania chińską gospodarką w kolejnym trudnym okresie u schyłku rewolucji kulturalnej. W 1975 r. Deng został wybrany wiceprzewodniczącym KPCh[60]. Kluczowym dla dalszej kariery politycznej Denga był jednak rok 1976 r. Wtedy zmarł premier Zhou Enlai, władzę w państwie przejęła banda czworga, a formalnym przywódcą został Hua Guofeng. Utrzymał jednak sporą grupę swoich zwolenników w Komunistycznej Partii Chin.

3.9. Przywództwo polityczne Deng Xiaopinga

Wewnątrzpartyjna grupa zwolenników Denga Xiaopinga po śmierci Mao Zedonga w 1976 r. i później w czasie rządów Hua Guofenga (do 1981 r., choć de facto już w 1978 r. przestał mieć realny wpływ na działania Partii) coraz bardziej zaznaczała swoją obecność na politycznej scenie Chińskiej Republiki Ludowej. Deng przez kilka miesięcy po objęciu władzy

[60] Deng poza urzędowaniem na stanowisku Przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej nigdy nie sprawował żadnego innego stanowiska kierowniczego (nie był ani Przewodniczącym ChRL, ani Sekretarzem Generalnym KPCh, ani premierem ChRL). Nie ulega wątpliwości, że to jednak on od 1978 r. był prawdziwym przywódcą Chińskiej Republiki Ludowej, gdyż popierała go większość członków Partii, łącznie z osobami zajmującymi najważniejsze stanowiska państwowe, którzy wykonywali jego decyzje.

184:5161514888

przez Hua pozostawał w ukryciu, ale kontaktował się z członkami swojej frakcji mając wyraźny wpływ na życie polityczne KPCh. Plenum KPCh w lipcu 1977 r. podjęło decyzję o przywróceniu Denga do Stałego Komitetu swojego Biura Politycznego oraz na stanowisko wicepremiera[61]. W kolejnych latach stopniowo zwiększał swoje wpływy w Partii oraz starał się budować poparcie wśród społeczeństwa.

Również w 1977 r. Deng zaproponował tak zwany Boluan Fanzheng (拨乱反正, *Bōluàn Fǎnzhèng*), w dosłownym tłumaczeniu to sformułowanie oznacza „koniec chaosu i powrót do normalności". W politycznym sensie chodziło o powolne otwieranie się ChRL na zmiany zarówno na tle ideologicznym jak i gospodarczym – Deng otwarcie zezwolił na stosowanie krytyki działań Partii w czasie rewolucji kulturalnej. Odwróceniem jej efektów miało być również przywrócenie gaokao (egzaminów wstępnych na studia), usuniętych w tamtym okresie, gdyż uczelnie miały być dostępne tylko dla elity partyjnej. Jednocześnie KPCh otwarło się na członków wywodzących się spoza klasy właścicieli ziemskich. Dzięki temu w Partii znaleźli się zwolennicy rynku prywatnego. Ideologiczna walka z rewolucją kulturalną doprowadzała do osłabienia pozycji głównych twarzy rewolucji ciągle aktywnych w Partii (przede wszystkim chodziło o pozbycie się głównego rywala, wspomnianego już Hua Guofenga)[62].

Charakterystyczną cechą rządów Deng Xiaopinga stały się tworzone przez niego krótkie, ale treściwe slogany, z których przemawiał pragmatyzm, a także sygnały o odejściu od maoistowskiej ideologii. Przykładem takiego sloganu był „Praktyka jest jedynym kryterium prawdy", opublikowanym w dzienniku „Guangming Ribao" w maju 1978 r. Słynną maksymą Denga jest też: „Nieważne czy kot jest biały, czy czarny. Dopóki łapie myszy jest dobrym kotem" (不管黑猫白猫，捉到老鼠就是好猫, *Bùguǎn hēi māo bái māo, zhuō dào lǎoshǔ jiùshì hǎo māo*)[63].

Wymienione wyżej slogany były podyktowane z jednej strony poglądami Denga, z drugiej koniecznością zmiany kursu ideologicznego, jaki musiała przejść KPCh. Deng na początku swojego urzędowania mierzył się z największym kryzysem zaufania do Partii od czasów kampanii stu kwiatów. Jesienią 1978 r. przy ulicy Xidan w Pekinie powstała słynna „ściana demokracji", na której obywatele przyklejali dazibao krytykujące działania Partii. Odpowiedzią na narastające niezadowolenie była zapoczątkowana przez Denga odwilż.

[61] Z. Liu, *The Development of and Achivements in China's Population Science*, *Population Research* 2 (4) 1985, s. 1-6.
[62] C. Hamrin, S. Zhao, *Decision-making in Deng's China: Perspectives from Insiders*, New York 1995, s. 134.
[63] B. Góralczyk, *Wielki Renesans. Chińska Transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018, s. 55.

185:7274289502

Przełomowym wydarzeniem dla kariery Denga Xiaopinga było posiedzenie III Plenum Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin Jedenastej Kadencji w grudniu 1978 r. – był on jego rzeczywistym przewodniczącym. Partia przyjęła wtedy zaproponowane przez niego propozycje reform oraz nowego ideologicznego kursu. Oznaczało to również, że zwolennicy Denga mają zdecydowaną większość w Partii. Od tej pory stronnictwo Hua Guofenga zaczęło usuwać się w cień. Sam Hua w kolejnych latach stopniowo tracił zajmowane stanowiska na rzecz stronników Denga - w 1980 r. na stanowisku premiera zastąpił go Zhao Ziyang (赵紫阳, *Zhào Zǐyáng*), a w 1981 r. Hu Yaobang (**胡耀邦**, *Hú Yàobāng*) zastąpił go na stanowisku przewodniczącego ChRL.

W swoim programie reformj Deng zaproponował uznanie wyższości gospodarki nad ideologiami, stąd też od tej pory KPCh miała dystansować się od rewolucji kulturalnej oraz unikać tematów związanych z bandą czworga. Deng zakładał przekształcenie ChRL w nowoczesny kraj socjalistyczny do końca XX w. Kluczowym hasłem reformatorów stały się cztery modernizacje w następujących obszarach:

- rolnictwo,
- przemysł,
- obrona narodowa,
- nauka i technologia.

Istotnym jest, że Deng nie był twórcą czterech modernizacji. Pojęcie to sformułował i przedstawił Zhou Enlai w 1963 r. podczas konferencji w Szanghaju. Była to odpowiedź na mającą swoje źródła w osiemnastowiecznych Chinach cesarskich koncepcję żelaznej miski ryżu, aprobowanej również za czasów Mao Zedonga. Mianem żelaznej miski ryżu określano (i dalej określa się w Chinach) zawody z gwarancją znalezienia w nich zatrudnienia i utrzymania ich do emerytury. Komuniści nadali temu pojęciu kolejne znaczenie – równej płacy. Ponieważ państwowe przedsiębiorstwa gwarantowały zatrudnienie na całe życie, pracownicy w nich zatrudnieni otrzymywali podobne pensje[64]. Zdaniem Zhou, a później Denga, aby ożywić produkcję w ChRL pracownicy powinni być wynagradzani zgodnie z ich produktywnością gdyż w ten sposób wzrośnie ich motywacja do pracy.

Po przyjęciu przez partię kursu zaproponowanego przez Denga Xiaopinga kluczową ideologią stał się dengizm[65]. Składało się na nią kilka kluczowych pojęć. Jednym z nich były

[64] H. Fung, *The Making and Melting of the „Iron Rice Bowl" in China 1949 to 1995*, Social Policy & Administration, nr 35, 2001, s. 258-273.
[65] Pojęcie to powstało w późniejszym czasie, jednak obecnie używa się go by scharakteryzować ideologię prezentowaną przez Deng Xiaopinga.

186:8395895303

opisane powyżej cztery modernizacje, które stanowiły odejście od kursu prezentowanego przez Mao Zedonga. Nie zmniejszyło ono jednak przywiązania Partii do ideologii socjalistycznej o czym świadczą przedstawione przez Denga w 1979 r. cztery podstawowe zasady, stanowiące kolejny element dengizmu. Zasad tych zdaniem nowego przywódcy powinna przestrzegać Komunistyczna Partia Chin:

- trzymać się drogi socjalizmu,
- przestrzegać dyktatury proletariatu,
- pilnować przewodniej roli Komunistycznej Partii Chin w zarządzaniu państwem,
- przestrzegać zasad marksizmu, leninizmu i maoizmu.

Przedstawione przez Denga na początku przywództwa cztery podstawowe zasady w połączeniu z czterema modernizacjami ukazały kierunek działań w sferach politycznej i gospodarczej, którym Partia będzie podążać za jego rządów. Cztery modernizacje zapowiadały znaczącą zmianę w polityce gospodarczej prowadzonej przez ChRL w tym otwarcie się kraju na świat, otwarcie rynku na nowe podmioty, wytworzenie konkurencji zarówno wewnątrz zakładu pracy jak i w obrębie całego krajowego rynku, rozwój edukacji (zaniedbywanej za czasów Mao). Cztery podstawowe zasady świadczyły jednak o tym, że pomimo zmiany kursu gospodarczego Partia nie zmieni swojej ideologii politycznej i dalej wierna będzie idei socjalizmu, także z uwzględnieniem roli jaką odegrał w nim Mao Zedong – reforma systemu gospodarczego nie pociągała za sobą zatem żadnych zmian w systemie politycznym. Były to początki systemu określanego dziś mianem socjalizmu o chińskiej specyfice. Zmieniła się jednak nieco ideologia prezentowana przez KPCh. Partia zdecydowała się odejść od propagowania konieczności walki klas i zwalczających się grup społecznych, stawiając na walkę o jak najlepszy stan chińskiej gospodarki ideologicznie jednocząc społeczeństwo chińskie pod sztandarem realizacji wspólnego celu. O zmianie kursu ideologicznego świadczyły też przeprowadzane u progu rządów Denga rehabilitacje ofiar czystek prowadzonych przez Mao Zedonga, w tym Peng Dehuaia. Zrezygnowano także z kultu jednostki. Deng kategorycznie sprzeciwiał się wieszaniu jego portretów czy budowaniu pomników, przeciwnie niż miał w zwyczaju Mao.

Elementy socjalizmu o chińskiej specyfice zawierały się też w dwóch przewodnich hasłach eksponowanych przez Denga w czasie jego rządów:

- Gaige (改革, *Gǎigé* – „reformy”) – reformy, dotyczące w szczególności obszarów wymienionych w czterech modernizacjach,

187:7536231989

- Kaifang (开放, *Kāifàng* – „otwarcie") – otwarcie ChRL na świat i zagraniczne kapitały.

Reformy wprowadzone za rządów Deng Xiaopinga złagodziły skutki polityki Mao Zedonga. Samo pojęcie gaige miało oznaczać przede wszystkim reformy gospodarcze. Deng mawiał, że proces wprowadzania tych reform przypomina przechodzenie przez rzekę czując kamienie pod stopami. Stwierdzenie to ukazywało charakterystyczne dla jego rządów pragmatyczne podejście. Sam proces miał przebiegać powoli, a kamienie to pewne potknięcia mogące się przydarzyć na drodze reform, które następnie należy w odpowiedni sposób zinterpretować i naprawić, bo to by dalej móc kroczyć na drugi brzeg rzeki.

Kontrolę nad realizacją gaige Deng powierzył Chen Yunowi – był on kolejnym politykiem rehabilitowanym przez nowego przywódcę (wcześniej dwukrotnie usuwany z Biura Politycznego KPCh w okresie Wielkiego Skoku i później w czasie rewolucji kulturalnej). Uzupełnił on ówczesną ideologię partyjną (cztery modernizacje, gaige i kaifeng) o trzy dodatkowe pojęcia:

- gaige (reforma) – tu w znaczeniu likwidacji nadmiernej centralizacji oraz biurokratyzacji w systemie gospodarczym,
- shengdun (konsolidacja) – poprawienie zarządzania przedsiębiorstwami (wtedy państwowymi – prywatne jeszcze nie istniały) w tym w szczególności usuwanie ich obecności w kampaniach politycznych,
- tigao (poprawa) – poprawa standardów zarządzania przedsiębiorstwami oraz produkcji.

Reformy skupiały się przede wszystkim na gospodarce. Duże zmiany zaszły w rolnictwie - zlikwidowano kolektywny system na wsi (w tym komuny ludowe), jednocześnie wprowadzając instytucje komitetów wiejskich jako element samorządności chłopskiej. Wprowadzono też system indywidualnej odpowiedzialności kontraktowej rolników, co było de facto zezwoleniem na utworzenie rynku rolniczego[66].

W celu pobudzenia gospodarki Deng zachęcał Chińczyków do przedsiębiorczości, zakładania własnych biznesów i w konsekwencji bogacenia się. Taki pogląd stoi w sprzeczności nie tylko z ideami wyznawanymi przez Mao, ale przede wszystkim z podstawowymi zasadami ideologii socjalistycznej zakładającej równy podział dóbr wśród wszystkich obywateli państwa oraz stopniowy zanik własności prywatnej. Po raz pierwszy

[66] W czasach Denga na określenie systemu gospodarczego zaczęto używać pojęcia socjalistycznej gospodarki rynkowej.

188:5696365144

wyraźnie było widać, że choć w ChRL dalej panuje ustrój socjalistyczny, to jednak jest to inna forma socjalizmu, oryginalna tylko dla Chin, stojąca w sprzeczności z systemami wszystkich państw, w których ta ideologia była dominująca.

Pozostałe reformy dotyczyły takich obszarów jak:

- edukacja – wprowadzono powszechny nabór oraz egzaminy w ramach rekrutacji na uczelnie. Dzięki temu uczelnie wyższe stały się powszechnie dostępne (od czasów rewolucji kulturalnej kształcić się na nich mogła jedynie wąska grupa działaczy partyjnych),
- system polityczny – wprowadzono kadencyjność najważniejszych urzędów państwowych.

Dzięki wprowadzeniu kadencyjności można mówić o generacyjności przywódców ChRL. Kadencyjność urzędów wytworzyła sytuację, w której po upływie pewnego czasu zmieniała się kadra zajmująca najważniejsze stanowiska w państwie. W podobnym czasie Partia wybierała bowiem osoby obsadzające urzędy: Przewodniczącego ChRL, Sekretarza Generalnego KPCh, Przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej oraz Premiera ChRL. Od objęcia rządów przez Jiang Zemina pierwsze trzy stanowiska zajmowane są przez tę samą osobę, która jest faktycznym przywódcą ChRL. Ponieważ przywódca piastuje urząd Przewodniczącego ChRL to na jego wniosek Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych (OZPL), chiński parlament, powołuje premiera. Premier zawsze działa zatem zgodnie z linią programową przywódcy. Do 2022 r. rządziło pięć generacji przywódców:

- Pierwsza generacja – sekretarz generalny KPCh Mao Zedong – uznawany za twórcę ChRL, ojciec-założyciel państwa, ten który poprowadził komunistów do zwycięstwa w wojnie domowej i nakreślił ramy ideologiczne w jakich państwo ma funkcjonować.
- Druga generacja – przywódca Deng Xiaoping oraz: sekretarz generalny KPCh Hu Yaobang i premier Zhao Ziyang – Hu i Zhao objęli urzędy po ustąpieniu Hua Guofenga ze stanowiska sekretarza generalnego co zapoczątkowało ostateczne odejście Partii od maoizmu i rozpoczęcie reform. Ponieważ właściwym przywódcą ChRL był wtedy niewątpliwie Deng Xiaoping to jego należy brać pod uwagę przy analizie przywództwa drugiej generacji. Deng jako reformator i praktyk socjalizmu o chińskiej specyfice, reformator i twórca systemu polityczno-gospodarczego, w którym obecna ChRL funkcjonuje.

189:1087768600

- Trzecia generacja – sekretarz generalny KPCh Jiang Zemin i premier Zhu Rongji – Jiang Zemin jest pierwszą osobą w ChRL, która zajmowała wspomniane wcześniej trzy najważniejsze stanowiska państwowe – sprawowali rządy przez dziesięć lat, główna ideologia: Zasada Trzech Reprezentacji.
- Czwarta generacja – sekretarz generalny KPCh Hu Jintao i premier Wen Jiabao - sprawowali rządy przez dziesięć lat, główna ideologia: Koncepcja Naukowego Rozwoju.
- Piąta generacja – sekretarz generalny KPCh Xi Jinping i premier Li Keqiang - główna ideologia: Myśl Xi Jinpinga. Li Keqiang zajmował stanowisko premiera przez dziesięć lat do 2023 r. gdy nowym premierem został wybrany Li Qiang. Jednak Xi Jinping pozostał na zajmowanych przez siebie stanowiskach na kolejne lat pięć po upływie dekady w 2023 r. ponieważ za jego rządów ChRL zniosła ustanowiony przez Denga limit kadencji. W momencie powstawania tej pracy (2023-2025 r.) wszystko wskazywało na to że generacyjność zmierza ku końcowi. Co prawda kadencyjność istnieje dalej w wielu stanowiskach państwowych, jednak nie można już mówić o pełnej generacyjności w związku z działaniami Xi Jinpinga – nie wskazał on swojego potencjalnego następcy, a także dokonał czystek w Partii by odsunąć swoich przeciwników politycznych, marginalizacji uległa także pozycja premiera. Ponieważ zdaniem autora, w określaniu generacyjności należy zwracać uwagę przede wszystkim na osobę faktycznego przywódcy, dlatego dopóki pozostaje nim Xi Jinping, to pomimo rotacyjnych zmian na innych stanowiskach państwowych nie można mówić o szóstej generacji przywódców. Mianem szóstej generacji nie będzie też można prawdopodobnie nazywać rządów kolejnego po Xi Jinpingu przywódcy, gdyż poza zmianami osobowymi, drugim warunkiem istnienia generacyjności są regularne zmiany osobowe także na trzech najważniejszych państwowych stanowiskach, w przypadku gdy Xi zapewnił sobie nieograniczony czas sprawowania władzy nie istnieje już generacyjność jaką znamy.

Reform związanych ze sferą polityki było oczywiście więcej. Podczas posiedzenia Biura Politycznego KC KPCh w Pekinie w sierpniu 1980 r. Deng wezwał do walki z trzema zjawiskami zachodzącymi wewnątrz Partii, które nie odpowiadały jego polityce. Walka miała toczyć się z:

190:1119156537

- biurokracją,
- centralizacją władzy – poprzez wprowadzenie kolektywnego przywództwa oraz likwidacji kultu jednostki,
- patriarchatem – poprzez dopuszczanie kobiet do głosu w Partii.

Na posiedzeniu przyjęto też analizowany wcześniej projekt wprowadzenia kadencyjności najważniejszych urzędów państwowych. Deng wezwał również do rewizji istniejącej konstytucji ChRL tak by uzupełnić ją o przepisy mówiące o prawach obywatelskich Chińczyków oraz o kolektywnym przywództwie. W 1982 r. OZPL uchwaliło nową konstytucję – większość jej treści obowiązuje do dziś.

Reformy polityczne musiały zostać przeprowadzone by nie hamować wdrażanych równolegle reform gospodarczych – Deng i jego zwolennicy uważali, że scentralizowane przywództwo i nadmierna biurokracja mogą stanowić przeszkodę w realizacji transformacji gospodarczej.

W karierze politycznej Denga Xiaopinga miały miejsce także decyzje pokazujące, że pomimo odejścia od maoizmu i złagodzenia polityki wobec społeczeństwa wciąż jednak na pierwszym miejscu pozostawała dla niego Partia. W 1979 r. wtrącił do więzienia Wei Jingshenga – dawnego członka Czerwonej Gwardii, otwarcie krytykującego rządy komunistów. We wspomnianym roku, na początku rządów Denga wywiesił on dazibao o konieczności przeprowadzenia piątej modernizacji, jaką miała być demokratyzacja[67]. Skazano go na piętnaście lat więzienia za zdradę ojczyzny. Deng dał więc sygnał Chinom i światu, że pomimo otwierania chińskiego rynku gospodarczego i łagodzenia ideologii politycznej wciąż jest zagorzałym komunistą, kontynuuje tradycję rządów twardej ręki i nie zamierza wprowadzać żadnych elementów demokratycznych do chińskiego systemu politycznego. Deng będący weteranem wojny domowej oraz świadkiem wielu protestów społecznych po dojściu komunistów do władzy nie chciał powtórki tych scenariuszy. Zamierzał zapewnić państwu stabilizację, a ludziom dobrobyt aby nie było powodów do kolejnych protestów. Uważał jednak, że cel osiągnięcia pokoju i stabilności należy uzyskać na drodze reform, postępu i rozwoju gospodarki a nie na demokratyzacji Chin (zresztą, wtedy ciągle demokrację kojarzono z chińską wojną domową więc z czasami ciągłych niepokojów społecznych).

Najbliższymi współpracownikami Denga byli Zhao Ziyang – ówczesny premier ChRL oraz sekretarz generalny Hu Yaobang. Zhao odpowiadał głównie za reformy gospodarcze, Hu za polityczne. Ten drugi odpowiadał między innymi za rehabilitacje osób prześladowanych

[67] J. Wei, *The Courage to Stand Alone: Letters from Prison and Other Writings*, Philadephia 1998, s. 210-211.

191:9690806753

w czasie rewolucji kulturalnej. Opowiadał się za ochroną rdzennej ludności w Tybecie i Xinjiangu. Otwarcie krytykował też Mao Zedonga.

W grudniu 1986 r. na fali reform rozpoczęły się protesty studenckie. Protestujący domagali się drastycznej liberalizacji systemu politycznego, tak by dopuścić do głosu inne partie poza KPCh. Hu został usunięty ze stanowiska na początku 1987 r. za zdaniem Denga zbyt pobłażliwy stosunek do protestujących. Na stanowisku sekretarza generalnego zastąpił go wtedy Zhao Ziyang[68].

Kryzys zaczął się pogłębiać. Reformy przebiegały w powolnym tempie – system edukacji nie kształcił wystarczającej liczby wykwalifikowanych absolwentów, nie zwalczono biurokracji, a wprowadzanie kapitalizmu stopniowo zwiększało dystans społeczny między biednymi a bogatymi, z kolei Chińczycy o poglądach socjalistycznych krytykowali reformy Denga jako sprzeczne z wyznawaną przez nich ideologią. Od 1986 r. studenci i pracownicy naukowi coraz bardziej angażowali się politycznie, od czasu do czasu organizując protesty na terenie uniwersytetów. Protesty nasiliły się gdy 15 kwietnia 1989 r. nagle zmarł odsunięty wcześniej od władzy Hu Yaobang. Na kampusach uniwersyteckich pojawiały się dazhibao wychwalające Hu, jednocześnie zaczęły też się pojawiać dazhibao zawierające treści polityczne, nawołujące do demokratyzacji państwa czy wprowadzenia wolności prasy. W dniu śmierci Hu studenci Uniwersytetu Pekińskiego i Uniwersytetu Tsinghua zorganizowali spontaniczne zgromadzenie upamiętniające Hu na stołecznym placu Tiananmen. 17 kwietnia zgromadzenie przekształciło się w protest. Kilka tysięcy studentów domagało się od rządu spełnienia siedmiu postulatów:

1. potwierdzenia słuszności poglądów Hu Yaobanga o wolności i demokracji,
2. przyznanie, że przeprowadzenie kampanii przeciwko „duchowemu zanieczyszczeniu" (walka z wyznawcami zachodnich idei liberalnych wewnątrz KPCh) było błędem,
3. opublikowania informacji o dochodach najważniejszych urzędników państwowych,
4. zezwolenia na zakładanie prywatnych gazet i wycofania cenzury prasy,
5. podniesienia nakładów na edukacje i zwiększenia płac intelektualistów,
6. zlikwidowania ograniczeń w organizacji demonstracji w Pekinie,

[68] J.P. Beja, *The Impact of the June 4th Massacre on the pro-Democracy Movement*, China perspectives, 2009, nr 2, s. 18-28.

192:7138883145

7. przedstawienia obiektywnej relacji z wydarzeń w Pekinie w mediach państwowych[69].

Liczba protestujących zgormadzonych na placu Tiananmen szybo rosła. Kulminacyjny moment rozpoczął się krótko przed planowaną wizytą prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa w Pekinie. 13 maja na placu protestowało już około trzysta tysięcy osób[70]. Deng polecił wtedy Zhao Ziyangowi usunięcie protestujących z placu, jednak akcja ta się nie udała. Władze ChRL były zmuszone znaleźć zastępcze miejsca na organizację najważniejszych punktów wizyty M. Gorbaczowa. Ceremonia powitalna na lotnisku oraz szczyt chińsko-radziecki w siedzibie OZPL-u z protestującymi w tle stały się kompromitującymi obrazkami dla komunistycznych władz i to w okresie długo wyczekiwanego złagodzenia stosunków chińsko-radzieckich.

W kolejnych dniach liczba protestujących nadal rosła, chiński rząd 20 maja ogłosił stan wojenny mobilizując armie z kilku regionów do przybycia do Pekinu. KPCh bała się, że protestujący zainspirowani trwającymi równolegle wydarzeniami w Europie Wschodniej również będą chcieli obalić komunistyczne władze. Nad ranem 4 czerwca wojsko spacyfikowało demonstracje. Żołnierze otworzyli ogień na ulicy Chang'an[71], protestujących rozjeżdżano także czołgami. Rozpoczęła się walka studentów z armią, a to wszystko na oczach zagranicznych dziennikarzy stacjonujących zwyczajowo w położonym niedaleko placu hotelu Beijing. Dokładna liczba ofiar nie jest znana, szacuje się że mogło to być nawet kilka tysięcy osób[72].

Decyzja o siłowym rozwiązaniu protestu na zawsze kładła się cieniem na politycznej karierze Denga Xiaopinga. Już w listopadzie 1989 r. ustąpił ze stanowiska przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej. Wcześniej, bo 24 czerwca 1989 r., zmieniono sekretarza generalnego KPCh, Partia usunęła Zhao Ziyanga za solidaryzowanie się z protestującymi. Oba stanowiska objął Jiang Zemin (江泽民, *Jiāng Zémín*) – w ten sposób rodziła się trzecia generacja przywódców ChRL.

Podsumowując przywództwo polityczne Deng Xiaopinga w zakresie polityki wewnętrznej należy zwrócić uwagę na jego konsekwencję w działaniu i brak załamywania się w przypadku niepowodzeń. Deng trzykrotnie był odsuwany od przywództwa:

[69] D. Zhao, *The Power of Tiananmen: State-Society Relations and the 1989 Beijing Student Movement*, Chicago 2001, s. 148.
[70] Ibidem, s. 167.
[71] To właśnie tam, a nie na samym Tiananmenie miała miejsce masakra, gdyż to na tej ulicy znajdowała się wówczas największa liczba protestujących. W nocy przed pacyfikacją podjęli oni decyzję o wycofaniu się z placu.
[72] T. Brook, *Quelling the People: The Military Suppression of the Beijing Democracy Movemen*t, Stanford 1998, s. 167.

193:7764523576

- 1933 r. – w centralnej bazie rewolucyjnej w prowincji Jiangxi – odsunięty przez rywali z wojska, skierowany do innej pracy,
- w czasie rewolucji kulturalnej – poddany represjom przez Mao Zedonga, zesłany do pracy w fabryce ciągników w Nanchangu (prowincja Jiangxi),
- 1976 r. – oskarżony o prowokowanie protestów na placu Tiananmen po śmierci Zhou Enlaia i usunięty ze wszystkich stanowisk partyjnych.

Pomimo tych odsunięć, Deng za każdym razem prędzej czy później wracał do przywództwa w Partii. Faktyczną rolę lidera ChRL objął już po ostatniej rehabilitacji w 1977 r. – rok później odbyło się wspomniane już III Plenum KC KPCh po którym uzyskał on pełnię władzy. Faktycznie obalony został po masakrze na Tiananmenie.

3.10. Przywództwo Deng Xiaopinga w zakresie polityki zagranicznej

Deng Xiaoping zamierzał otworzyć Chiny na świat, ale chciał to robić przede wszystkim w znaczeniu dopuszczenia zewnętrznych podmiotów gospodarczych do działalności w Chinach, stąd też politykę zagraniczną prowadził głównie pozostając na miejscu i kontrolując zmiany ekonomiczne. Osiągnął jednak niewymierny sukces szczególnie w kwestii Hongkongu i Makau. Pozostawały one jedynymi niezależnymi od rządu w Pekinie terytoriami kolonialnymi, odpowiednio brytyjskim i portugalskim. W 1974 r. Lizbona ogłosiła, że zrzeknie się wszystkich terytoriów zamorskich. W 1979 r. już za rządów Denga ogłoszono Makau chińskim terytorium pod tymczasowymi rządami portugalskimi. W 1987 r. w Pekinie podpisano deklarację między oboma państwami, która tworzyła w Makau specjalny region administracyjny Chin. Powrócił on do Chin w 1999 r. Z kolei w kwestii Hongkongu chińsko-brytyjskie porozumienie zostało podpisane w 1984 r., na jego mocy terytorium to powróciło do Chin w 1997 r. z zastrzeżeniem, że do 2047 r. będzie mogło prowadzić autonomiczną politykę wewnętrzną. Rodziła się wtedy koncepcja „jednego kraju – dwóch systemów", której autorem także był Deng Xiaoping. Według niej przyłączone do Chin terytoria przez pięćdziesiąt lat miały zachować wewnętrzną autonomię i kapitalistyczny system, aby w łatwiejszy sposób doprowadzić do ostatecznego zjednoczenia tych ziem z ChRL. Do tego czasu na tych terytoriach władze chińskie utworzyły specjalne regiony administracyjne, których suwerenność obejmowała wspomnianą już politykę wewnętrzną, a także kwestie finansowe, prawne i związane z edukacją. Deng chciał w podobny sposób doprowadzić do włączenia Tajwanu w granice ChRL, w 2005 r. ówczesny przywódca Hu Jintao (胡锦涛, *Hú Jǐntāo*) zrezygnował z tego pomysłu.

194:1115705663

W 1979 r. Stany Zjednoczone, podobnie jak wcześniej ONZ, uznały Chińską Republikę Ludową za prawowite Chiny, pozostawiając na boku Republikę Chińską na Tajwanie. W związku z tym wydarzeniem Deng złożył oficjalną wizytę w Waszyngtonie gdzie spotkał się z prezydentem Jimmym Carterem. Celem była normalizacja stosunków między obydwoma krajami.

Deng Xiaoping, poza wspomnianą wizytą, bardzo rzadko opuszczał Chiny. Warta odnotowania jest jeszcze wizyta z 1978 r. w Tajlandii, Malezji i Singapurze. Podobnie jak w przypadku swojego poprzednika polityka zagraniczna była prowadzona przez przedstawicieli partyjnych zajmujących kierownicze stanowiska. Nikt na świecie nie miał jednak wątpliwości, że to Deng jest faktycznym przywódcą. Pod koniec rządów Denga doszło też do wyczekiwanego ocieplenia relacji ze Związkiem Radzieckim za przejęcia władzy na Kremlu przez M. Gorbaczowa.

3.11. Deng Xiaoping – podsumowanie

Można powiedzieć, że zarówno Deng i Mao swoim rządzeniem przywoływali na myśl sposoby uprawiania polityki wśród cesarzy, jednak ich drogi były zgoła różne. Mao był wyraźnym autokratą i despotą. Stawiał siebie w roli ojca narodu i wymagał od rządzonych bezwzględnego posłuszeństwa. Z kolei Deng przypominał cesarzy wycofanych, izolujących się od społeczeństwa, prowadzących politykę w zaciszu swego pałacu. Deng nie zajmował żadnego wysokiego stanowiska a politykę zagraniczną prowadzili wyznaczeni przez niego wysocy urzędnicy państwowi.

Deng potrafił się odnaleźć w sytuacji kryzysu wewnętrznego pod koniec życia Mao. Sam też wielokrotnie pokazał swoją nieustępliwość, zawsze wracając do życia politycznego po kilkukrotnych próbach usunięcia go z Partii. Gdy już doszedł do władzy wykorzystał wrodzoną cechę Chińczyków, która towarzyszyła im przez wiele wieków historii – przedsiębiorczość. Rządy Mao zapewniły ChRL stabilizację polityczną, jednak nie poprawiły jakości życia obywateli. Dopiero reformy gospodarcze Denga i otwarcie na świat – gaige i kaifeng wprowadziły Chiny w nową erę i rozpoczęły proces przekształcania kraju w światowe mocarstwo, którym jest dzisiaj.

Rządy Denga cechował pragmatyzm. Wspomniane w tej pracy powiedzenie przywódcy o kroczeniu przez rzekę czując kamienie pod stopami doskonale oddaje jego stosunek do prowadzenia polityki. Zmiany zachodziły powoli, ale z każdych popełnionych po drodze

195:4653708829

błędów Partia wyciągała odpowiednich wniosków – inaczej niż za czasów Mao, gdy widoczne niepowodzenia nie przerywały wielkich kampanii politycznych.

Deng kategorycznie odrzucał kult jednostki i potrafił przyznać się do błędów popełnianych przez KPCh w przeszłości. W szczególności chodzi tutaj o rewolucję kulturalną. Wielu z oskarżonych w tamtym czasie o odchylenie prawicowe zostało rehabilitowanych przez Denga. Jednak przykład masakry na placu Tiananmen oraz osobistych zapewnień Denga pokazywały, że pomimo znacznego odejścia od maoizmu, Deng ciągle pozostaje zagorzałym komunistą, wiernym Partii i odrzucającym wszelkie przejawy liberalizacji systemu politycznego (przykład Hu Yaobanga).

Wspomniane wyżej elementy sprawiają, że to Deng Xiaopinga można określić mianem ojca socjalizmu o chińskiej specyfice, pomimo tego, że pojęcia tego po raz pierwszy użył Zhou Enlai. Dzięki Dengowi ChRL umocniła swoją pozycję na świecie (ocieplenie stosunków ze Stanami Zjednoczonymi i ZSRR) jako prawowity sukcesor nazwy Chiny oraz rozpoczęła rozwój gospodarczy pod wpływem gaige i kaifeng, jednocześnie zachowując socjalistyczny system polityczny. Połączenie socjalizmu politycznego ze znaczną rolą kapitalizmu w gospodarce utworzyło nieznany nigdzie indziej na świecie system, który jest symbolem chińskiego cudu gospodarczego trwającego jeszcze długie lata po Dengu.

Podsumowując przywództwo Denga, podobnie jak wcześniej u Mao, można wyodrębnić kilka charakterystycznych aspektów składających się na jego sposób rządzenia:

- pragmatyzm - w politycznym znaczeniu tego słowa chodzi o podejmowanie przemyślanych działań, które przynoszą skuteczność, zaobserwować można go było przede wszystkim w podejściu Denga do kwestii gospodarczych i związanych z polityką zagraniczną. W obu obszarach chodziło o otwarcie ChRL, w pierwszym – na elementy kapitalizmu, w drugim – na prowadzenie w miarę neutralnych relacji z ważniejszymi państwami globu (Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, ZSRR),
- zmiana kursu ideologicznego Partii - odejście od maoizmu, krytyka rewolucji kulturalnej, walka z frakcją zwolenników ideologii Mao pozostających na wysokich stanowiskach partyjnych,
- nawiązywanie sojuszy wewnątrzpartyjnych – głównymi sojusznikami Denga przez większość jego rządów byli niezmiennie Hu Yaobang i Zhao Ziyang. a także Chen Yun – odpowiedzialny za przeprowadzenie gaige, poza tym, jak dowodzi stopień poparcia jego reform na zebraniach partyjnych, zwolennicy Denga stanowili większość w KPCh,

196:2264354668

- pozbywanie się przeciwników politycznych – przede wszystkim Hu Yaobang, Banda Czworga - Deng nie prowadził brutalnych kampanii przeciwko swoim przeciwnikom, jak jego poprzednik, ale dzięki jego działaniom udało się ograniczyć wpływ maoistów do minimum,
- szerokie reformy polityczne i gospodarcze – przede wszystkim gaige i kaifeng,
- prezentowanie programu politycznego w formie chwytliwych haseł i sloganów – dzięki temu Partia, społeczeństwo a także społeczność międzynarodowa mogły je łatwo przyswoić,
- prowadzenie przywództwa z tylnego siedzenia – Deng nie zajmował stanowiska przewodniczącego, ani premiera ChRL, ale to niekwestionowanie on był faktycznym przywódcą państwa. Urząd Sekretarza Generalnego KPCh, który zajmował nie był wtedy jeszcze uznawany za dominujący – to nastąpiło dopiero na początku lat 90. XX w. gdy po masakrze na Placu Tiananmen sekretarzem został Jiang Zemin.

Stosując te same kryteria jakie zostały zastosowane w przypadku Mao Zedonga, autor przedstawia następującą ocenę przywództwa Deng Xiaopinga:

- Obszar polityki:
    - Polityka krajowa – przywództwo dobre – z jednej strony wielokrotnie wspominany pragmatyzm, a z drugiej niewątpliwa odwaga we wprowadzaniu reform także politycznych, zmieniających prawie o sto osiemdziesiąt stopni sytuację polityczną za czasów Mao. Potępiono nieudane reformy poprzednika, potępiono rewolucję kulturalną i zrehabilitowano niesłusznie wtedy oskarżonych ludzi. Ponadto Deng otworzył Partię także na przedstawicieli klas innych niż ziemscy właściciele. Polityka gaige i kaifeng może i postępowała powoli ale stopniowo przynosiła pozytywne dla ChRL rezultaty. Pomimo wcześniejszych kilkukrotnych prób marginalizacji Denga przez przeciwników politycznych zawsze udawało mu się zdobywać liczne grupy zwolenników wewnątrz Partii dzięki czemu finalnie stał się przywódcą ChRL. Cieniem na jego rządach kładzie się decyzja o siłowym rozwiązaniu protestów na Tiananmenie w 1989 r. co na zawsze wykluczyło go z zajmowania czołowych stanowisk państwowych,

197:9188937718

- Polityka zagraniczna – przywództwo bardzo dobre – z punktu widzenia ChRL Deng znacząco ocieplił wizerunek kraju na świecie. To za jego rządów Stany Zjednoczone uznały ChRL za prawowitego reprezentanta Chin w ONZ. Również dzięki Dengowi udało się podpisać traktaty na mocy których ChRL stopniowo odzyskuje kontrolę nad Hongkongiem i Makau. Wizyta w Waszyngtonie również doprowadziła do poprawy stosunków z USA, które po Mao pozostawały w bardzo złej kondycji. Deng nie odbywał wielu podróży zagranicznych, a na ważniejsze spotkania wysyłał innych przedstawicieli państwa, co jednak jest charakterystyczną praktyką przez cały okres trwania ChRL (a źródła takiego postępowania leżą już nawet w czasach cesarskich),

- Obszar wojska – przywództwo dobre – ocena dobra, a nie przeciętna gdyż zapewne gdyby nie sukcesy militarne Deng nie mógłby wysoko zajść w partyjnej hierarchii w tamtych czasach. Niemniej jednak sukcesy w zarządzaniu armią tak naprawdę pojawiły się dopiero w końcowych etapach wojny domowej – w szczególności, gdy dowodził działaniami w Chongqingu i okolicach. Wcześniej, m.in. w czasie Długiego Marszu pełnił już ważne role polityczne (m.in. uczestniczył w posiedzeniach biura politycznego Partii), ale w kwestiach militarnych nie był postacią pierwszoplanową,
- Obszar gospodarki – przywództwo bardzo dobre – o ile Mao można uznać za ojca ChRL pod względem politycznym, o tyle Denga za ojca pod względem gospodarczym – rozpoczęcie wprowadzania elementów wolnego rynku do systemu gospodarczego ChRL przyniosło dużo lepsze rezultaty niż nieudane reformy poprzednika. Chińska gospodarka odżyła, a sposób jej zorganizowania stał się jedną z ważniejszych cech socjalizmu o chińskiej specyfice.

198:3016636202

Rozdział IV

Przywództwo polityczne Jiang Zemina

Ryc. 3. Jiang Zemin[1]

4.1. Droga do przywództwa

Jiang Zemin urodził się 17 sierpnia 1926 r. w Yangzhou w prowincji Jiangsu, jako trzeci z piątki rodzeństwa[2]. Rodzicami byli Jiang Shijun (ojciec) oraz Wu Yueqing (matka). O matce wiadomo dziś niewiele. Ojciec przed narodzinami Jiang Zemina pracował jako elektryk i księgowy poza Yangzhou, w firmie zajmującej się elektryką, następnie po śmierci swojego ojca odziedziczył jego firmę zajmującą się żeglugą rzeczną, jednak gdy Japończycy zdobyli Yangzhou sprzedał swój majątek aby przetrwać[3].

Rodzina Jianga była dość zamożna, zamieszkiwała w bogatej dzielnicy Dongguan, położonej w sąsiedztwie kanału wodnego z Pekinu do Hangzhou. Od najmłodszych lat Jiang Zeming wykazywał spore zainteresowanie chińską starożytnością – recytował wiersze oraz praktykował tradycyjną chińską kaligrafię[4].

[1] źródło: en.wikipedia.org [dostęp: 01.07.2025].
[2] Najstarszy był Jiang Zejun, druga była Jiang Zefen, czwarta Jiang Zenan i piąty Jiang Zekuan.
[3] *江都县志*. (*Jiāngdū xiànzhì*, Kronika powiatu Jiangdu) autor nieznany, Nanjing 1996.
[4] Nawet po objęciu stanowisk kierowniczych w KPCh, Jiang wolał posługiwać się tradycyjnymi znakami chińskimi, pomimo tego że uproszczone pismo chińskie było już powszechne (znaki tradycyjne od lat 50. XX w. były stopniowo zastępowane przez uproszczone).

199:1427064531

Latem 1937 r. rozpoczął naukę w szkole średniej w Yangzhou. Nastoletnie lata życia Jianga przypadły na okres okupacji japońskiej. 14 grudnia 1937 r., a więc dzień po zajęciu Nankinu, wojska japońskie wkroczyły do Yangzhou gdzie pozostały aż do końca II wojny światowej w 1945 r.

W okupowanym Nankinie Jiang rozpoczął studia na Wydziale Elektroniki National Central University, następnie przeniósł się do Szanghaju na Uniwersytet Chiao Tung (obecnie Jiao Tong). Studia ukończył w 1947 r. uzyskując tytuł licencjata w dziedzinie elektrotechniki[5]. W czasie studiów wstąpił do Komunistycznej Partii Chin. Przez pierwsze lata działalności partyjnej równocześnie rozwijał swoje umiejętności zawodowe – w latach pięćdziesiątych XX wieku odbył szkolenie w Zakładach Samochodowych Zavod im. Stalina[6] w Moskwie, a następnie pracował w First Automobile Works w chińskim Changchun.

Komunistyczne poglądy Jiang Zemina zostały ukształtowane już w młodzieńczych latach i mają ścisły związek z osobą jego wujka - Jiang Shangqinga, z którym łączyły go zażyłe relacje. Jiang Shangqing wstąpił do młodzieżówki komunistycznej w 1927 r. w wieku zaledwie 16 lat, członkiem KPCh stał się dwa lata później. W 1938 r. wyjechał do prowincji Anhui by tam organizować komórki partyjne, gdzie rok później został zamordowany. Nie jest do końca jasne kto odpowiada za morderstwo Jiang Shangqinga, według jednej wersji został on zabity przez niechętnych komunistom lokalnych właścicieli ziemskich, według drugiej przez żołnierzy japońskich. Po śmierci w społeczności lokalnej zyskał status bohatera a w Jiangcun w prowincji Anhui stoi jego pomnik.

Dokładna data wstąpienia Jiang Zemina do KPCh nie jest znana, natomiast miało to miejsce w czasie studiów, a więc w latach czterdziestych XX w., co oznacza że Jiang został członkiem Partii już po śmierci wujka. Prawdopodobnie wtedy lokalni działacze partyjni uznawali już Jiang Shangqinga za wyjątkową postać, jednak „szlachetne pochodzenie" nie pomogło Jiang Zeminowi w zrobieniu szybkiej kariery na szczeblach partyjnych. Świadczą o tym wspomniane już zatrudnienia w wyuczonym zawodzie. Po pracy w Changchun trafił jeszcze do Instytutu Badań Elektrycznych w Szanghaju by w 1966 r. przenieść się do Wuhanu i pracować w tamtejszym instytucie inżynierii cieplnej. Instytut ten został powołany przez Pierwsze Ministerstwo Przemysłu Maszynowego ChRL. Jiang zajął tam stanowisko dyrektora, które stracił niedługo później w wyniku wybuchu rewolucji kulturalnej. Następnie został

[5] J. McDonald, „Former Chinese President Jiang Zemin Has Reportedly Died", Time, opublikowane 30.11.2022, link: https://web.archive.org/web/20221130090507/https://time.com/6237657/jiang-zemin-dies/ [dostęp: 15.01.2024].
[6] Później, do rozwiązania w 2012 r., przedsiębiorstwo to funkcjonowało pod nazwą OJSC AMO ZiL.

200:3613699470

wysłany przez władze do Szkoły Kadrowej Siódmego Maja. Wtedy też najprawdopodobniej rozpoczął się jego większy angaż w politykę.

Szkoły Kadrowe Siódmego Maja zostały powołane w związku z rewolucją kulturalną – wysyłano do nich partyjnych urzędników i innych pracowników intelektualnych jako element walki z szeroko pojętą biurokracją (trafiali do nich jednak głównie partyjni przeciwnicy rewolucji kulturalnej). Szkoły te znajdowały się na terenach wiejskich, a obowiązkiem ich uczestników było uczestnictwo w pracy fizycznej co w założeniu miało na celu zapobiegnięcie rozbratowi elit partyjnych z masami[7] [8]. Skierowani do szkół kadrowych spędzali w nich od pół roku do dwóch lat.

Jiang opuścił szkołę kadrową w 1970 r., w tym samym roku został zastępcą dyrektora Biura Spraw Zagranicznych wspomnianego już Ministerstwa Przemysłu Maszynowego. Niemal natychmiast wysłano go na dwuletnią misję do Rumunii gdzie pełnił funkcję przewodniczącego zespołu eksperckiego, którego zadaniem było tworzenie w tym kraju zakładów pracy produkujących maszyny.

W 1972 r., po zakończeniu misji w Rumunii, Jiang powrócił do ChRL. Tempo rozwoju jego kariery politycznej w tym okresie uległo spowolnieniu. U schyłku rządów Mao Zedonga kraj przygotowywał się powoli na walkę o władzę między zwolennikami odchodzącego przywódcy a stronnikami Deng Xiaopinga.

Niewiele wiadomo o działalności politycznej Jiang Zemina w latach 1972-1979. Najprawdopodobniej wtedy mógł on rozwijać swoje guanxi, a więc sieć znajomości i osobistych powiązań, mających przynieść obustronne korzyści. Relacje guanxi nie powinny ograniczać się jedynie do stosunków czysto formalnych. Przyjmuje się, że uczciwe guanxi zaczynają się od wytworzenia osobistej więzi poprzez nieformalne spotkania (w szczególności przy posiłkach), a dopiero później na ich niwie mogą powstać relacje formalne. Guanxi jest popularnym terminem w sferze biznesu ale w znacznym stopniu uwidacznia się także w sferze polityki. Jednocześnie jest spełnieniem konfucjańskiej myśli mówiącej o potrzebie budowania przyjacielskich stosunków w społeczeństwie[9].

Znane są stanowiska, jakie Jiang zajmował we wspomnianych latach. W 1973 i 1974 r. był zastępcą a później szefem chińskiej delegacji uczestniczącej w spotkaniach IEC (z ang. International Electrotechnical Commission, Międzynarodowa Komisja Elektrotechniczna)

[7] M. Meisner, *Mao's China and After: A History of the People's Republic (3 ed.)*, New York 1999, s. 371.
[8] Tego typu szkołę w szczytowym okresie miała niemal każda chińska prowincja. Szkoły zostały zniesione przez administrację Deng Xiaopinga w 1979 r.
[9] Y. Luo, H. Ying, S. Lu Wang, *Guangxi and Organisational Performance: A Meta Analysis*, Managment and Organization Review, 2011, nr. 8.1 s. 139.

201:4343421027

w Republice Federalnej Niemiec i w Rumunii. Z kolei w 1976 r. nadzorował budowę fabryk w Pakistanie (fabryki te były budowane przez chińskie przedsiębiorstwa). W 1977 r. został powołany na dyrektora Biura Spraw Zagranicznych Ministerstwa Przemysłu Maszynowego.

Dzięki nabytemu doświadczeniu oraz zdobywaniu odpowiedniego Guangxi niebawem po zmianie władzy w 1979 r. Jiang został wiceprzewodniczącym dwóch komisji nadzorujących utworzenie dwóch specjalnych stref ekonomicznych (SSE) w prowincjach Guangdong i Fujian. Miało to związek z powolnym otwieraniem się ChRL na świat w czasie rządów Deng Xiaopinga. Wtedy też kariera polityczna Jianga nabrała rozpędu.

O sukcesie pierwszego etapu drogi do przywództwa zadecydowały zatem następujące czynniki:

- socjalistyczne poglądy – niewątpliwie duży wpływ na początki kariery politycznej Jiang Zemina wywarła osoba Jiang Shangqinga, prawdopodobnie to nie on był głównym powodem, przez którego Jiang Zemin został socjalistą, natomiast stanowił dla przyszłego przywódcy ChRL nieoceniony wzór do naśladowania, co mogło jeszcze bardziej przekonać Jiang Zemina o słuszności obranej drogi politycznej,
- budowanie odpowiednich relacji (guanxi) wewnątrz Partii - z perspektywy czasu można zauważyć, że Jiang Zemin jeszcze przed zmianą władzy był stronnikiem Deng Xiaopinga i należał do przeciwników rewolucji kulturalnej. Nie jest do końca jasne czy wysłanie Jianga do szkoły kadrowej wiązało się przede wszystkim z jego antyrewolucyjnymi poglądami czy też wynikało po prostu z zajmowanego stanowiska dyrektorskiego. Niemniej jednak zarówno sam fakt pozbawienia go miejsca pracy jak i późniejszy dość szybki rozwój kariery politycznej już za rządów Denga mogą świadczyć o tym, że jeszcze przed rewolucją poglądy polityczne Jianga stały w sprzeczności z częścią myśli maoistycznej. Szybki rozwój kariery partyjnej pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. wskazywał na wcześniejsze budowanie odpowiednich relacji z najważniejszymi politykami KPCh,
- wyuczony zawód oraz nabyte w nim doświadczenie – praktycznie do pięćdziesiątego roku życia Jiang stawiał karierę zawodową ponad karierą polityczną i to na nią kładł największy nacisk jeżeli chodzi o zdobywanie doświadczenia. Od młodości był lojalnym członkiem KPCh, jednak nie zajmował wysokich szczebli w jej hierarchii. O ile członkostwo w Partii niewątpliwie pomagało w zdobywaniu wysokich stanowisk w firmach,

202:1105928609

w których pracował, o tyle ciągle były to zajęcia związane z zawodem a nie polityką. Jednak to właśnie bogate doświadczenie w przemyśle maszynowym i dobra znajomość ekonomii zadecydowały o wybraniu Jianga na pierwsze istotne stanowiska partyjne po przejęciu władzy przez Denga.

Rok 1979 był przełomowy dla dalszej kariery politycznej Jiang Zemina. Następowało wtedy ocieplenie stosunków między ChRL a Stanami Zjednoczonymi. Od 1 stycznia Stany Zjednoczone zdecydowały się uznać rząd w Pekinie za pełnoprawnego reprezentanta Chin na arenie międzynarodowej, wycofując jednocześnie uznanie dla rządu na uchodźctwie w Tajpej. Wtedy, oraz podczas wizyty Deng Xiaopinga w Waszyngtonie w tym samym miesiącu zawarto szereg umów dwustronnych o współpracy w dziedzinach nauki, handlu, technologii i kultury. Zapadła również decyzja o budowie wspomnianych już stref ekonomicznych w Guangdongu i Fujianie. Ówczesny wicepremier Gu Mu mianował Jianga na wiceprzewodniczącego komisji nadzorujących ich tworzenie. Z kolei w 1980 r. Jiang szefował delegacji, która odwiedzała specjalne strefy ekonomiczne w dwunastu krajach (m.in. w Tajlandii, w Malezji, w Singapurze, na Filipinach, w Meksyku i w Irlandii). Po powrocie przygotował raport zawierający zalecenia jakie jego zdaniem należy stosować przy tworzeniu SSE w ChRL. Jiang zalecał między innymi umożliwienie lokalnym władzom udzielenia ulg podatkowych czy też oddawanie gruntów pod dzierżawę. OZPL zatwierdziło propozycje Jianga a sam Deng Xiaoping docenił go jako jednego z pierwszych wdrażających teorię Denga w życie[10].

Kolejnym przełomowym rokiem dla przyszłego przywódcy był 1982. Wiosną został wiceministrem i sekretarzem partyjnym w nowopowstałym Ministerstwie Przemysłu Elektronicznego (jednocześnie został odwołany ze stanowisk wiceprzewodniczącego dwóch komisji nadzorujących powstawanie SSE). Następnie, we wrześniu odbył się XII Zjazd KPCh. Wtedy Jiang został wybrany do Komitetu Centralnego Partii.

W 1985 r. Jiang został burmistrzem Szanghaju. To za jego rządów w tym mieście Partia zatwierdziła plan utworzenia z Szanghaju dużego ośrodka przemysłowo-handlowego jakim jest dzisiaj. Jiang przedstawił również koncepcję „Planu generalnego dla Szanghaju" (z chiń. 上海总体规划, *Shànghǎi zǒngtǐ guīhuà*), regulującego funkcjonowanie przemysłu i usprawnienie transportu w trzech obszarach: centrum miasta, peryferiach i siedmiu miastach satelickich w bliskim sąsiedztwie Szanghaju. W domyśle miały one zostać połączone siecią autostrad i kolei dużych prędkości. Co prawda sam Jiang nie przyczynił się formalnie do utworzenia SSE

[10] R. L. Kuhn, *The Man who Changed China. The life of Jiang Zemin*, Ann Arbor 2004, s. 66, 104.

203:4382210351

na Pudongu, która dziś jest wizytówką Szanghaju i finansowym centrum ChRL ale nakreślone przez niego plany umożliwiły gwałtowny rozwój tej dzielnicy w późniejszych latach[11].

Jego praca została doceniona przez KC KPCh gdyż dwa lata później awansowano go na stanowisko sekretarza Partii w Szanghaju (ponieważ Szanghaj jest miastem wydzielonym i funkcjonuje jako osobna prowincja, burmistrz tego miasta podlega sekretarzowi Partii, podobnie jak w innych prowincjach burmistrzowie podlegają prowincjonalnemu sekretarzowi Partii). Zgodnie z przyjętym zwyczajem[12] wstąpił również do Biura Politycznego KPCh.

Jiang sprawował funkcję szanghajskiego sekretarza Partii także w przełomowym dla ChRL roku 1989, gdy po śmierci Hu Yaobanga na terenie całego kraju wybuchały protesty studentów. Protestujący domagali się, między innymi, wzmocnienia stopnia niezależności prasy od państwa – ten problem był szczególnie istotny dla Szanghaju. Kontrolowana przez KPCh wydawana w tym mieście gazeta „World Economic Herald" zamierzała opublikować artykuł rehabilitujący Hu Yaobanga, co było sprzeczne z prezentowaną wtedy linią władz partyjnych. Pismo informowało również o planowanych demonstracjach w Szanghaju. Redaktor naczelny Qin Benli wielokrotnie był wzywany przez Jiang Zemina do zaprzestania publikowania tego typu treści, gdy jednak to nie nastąpiło Jiang pozbawił go stanowiska a sam „World Economic Herald" został zamknięty.

Demonstracje studentów szybko ogarnęły cały kraj. Największe odbywały się oczywiście na pekińskim Tiananmenie, ale również w Szanghaju spora grupa protestujących (około 100 tysięcy osób, w tym około 450 osób prowadzących strajk głodowy na schodach miejskiego ratusza) wyszła na ulice[13]. Jiang spotkał się z nimi w trzecim dniu od rozpoczęcia głównego protestu[14]. Starał się zachowywać pragmatycznie, by nie zrazić do siebie zarówno studentów i ich zwolenników jak i partyjnej centrali. Protestującym miał powiedzieć, że Partia będzie z nimi współpracować w celu wypracowania konsensusu i obiecał rozpoczęcie dialogu, a jednocześnie w depeszy wysłanej do Komitetu Centralnego w Pekinie popierał prowadzenie stanu wyjątkowego. Zhao Ziyang popierał takie działania Jianga. Zakomunikował też, że Szanghaj sam rozwiąże problem związany z protestami a rząd centralny nie będzie ingerował.

Niemniej jednak publiczne wypowiedzi Jianga w czasie protestów zostały dobrze przyjęte zarówno przez studentów i ich zwolenników jak i najważniejszych polityków KPCh[15].

[11] Ibidem, s. 110.
[12] Sekretarze partyjni w miastach wydzielonych z reguły są członkami Biura Politycznego KPCh.
[13] R. L. Kuhn, *The Man…*, s. 140.
[14] Jednym z postulatów studentów było też usunięcie Jiang Zemina ze stanowiska burmistrza i przywrócenie wydawania „World Economic Herald".
[15] R. L. Kuhn, *The Man…*, s. 162.

204:1089197546

Jeszcze przed masakrą na placu Tiananmen Deng Xiaoping uznał, że otwarcie opowiadający się po stronie protestujących Zhao Ziyang powinien zostać usunięty ze stanowiska sekretarza generalnego. Najpoważniejszymi kandydatami na przejęcie miejsca po Zhao byli Li Ruihuan - burmistrz Tianjinu oraz Li Peng (李鹏, *Lǐ Péng*) - premier ChRL[16].

Dnia 23 maja 1989 r. Jiang otrzymał pilne zawiadomienie z Sekretariatu KC KPCh nakazujące mu natychmiastowe stawienie się w Pekinie. Spotkał się tam z Deng Xiaopingiem, który zaproponował by ten objął stanowisko sekretarza generalnego. Jiang miał się zgodzić pod warunkiem, że Partia utrzyma wprowadzony 20 maja stan wyjątkowy (za tym rozwiązaniem opowiadał się Deng, przeciwny mu był Zhao Ziyang). Następnie Deng spotkał się z premierem Li Pengiem (przymierzanym wcześniej do stanowiska sekretarza generalnego), aby przedstawić mu powody, dla których to właśnie Jianga zdecydował się namaścić na ten urząd:

- zmiana kierownictwa jest konieczna aby uspokoić nastroje w społeczeństwie – nowa osoba powinna prowadzić nieco spokoju do opinii publicznej, sprawić że Partia zyska „nowy wygląd" i przestanie być postrzegana jako skostniały organ bez pomysłu na przyszłość Chin,
- zmiana kierownictwa partyjnego pokaże, że Partia realnie walczy z wszechobecną w jej kręgach korupcją, a nie tylko pozoruje pewne działania[17].

Po krwawym stłumieniu protestów w Pekinie Deng powoli wycofywał się z życia politycznego. Taki przebieg wydarzeń był jednocześnie ciosem wizerunkowym nie tylko dla Denga ale i całej Partii. Paradoksalnie, przysporzył on jednak poparcia Jiangowi. Zarówno Partia jak i społeczeństwo mogli w tym momencie zestawić zarządzony przez Denga krwawy sposób rozwiązania protestów w Pekinie z rozwiązaniem Jianga z Szanghaju opartym na dialogu. To prawdopodobnie ten aspekt oraz mandat zaufania udzielony przez mającego wciąż wysoką pozycję w Partii Denga Xiaopinga zdecydowały o tym, że zaledwie dwadzieścia dni po masakrze na Tiananmenie (24 czerwca 1989 r.) plenum KC KPCh wybrało Jiang Zemina na sekretarza generalnego. Kolejnym wartym odnotowania faktem była względna neutralność Jianga, gdyż nie należał on do żadnej z głównych frakcji partyjnych. Trwający spór między konserwatystami a reformatorami udało się zażegnać właśnie wyborem Jianga.

Ważną postacią zachodzących zmian w kierownictwie ChRL był Zhu Rongji (朱镕基, *Zhū Róngjī*) – współpracownik Jiang Zemina w Szanghaju (a w latach 1985-1987 sekretarz

[16] Sprawował ten urząd do 1998 r., a więc przez całą pierwszą kadencję Jiang Zemina.

[17] X. Deng, 邓小平. 邓小平文选 **第三卷**, (*Dèng Xiǎopíng wénxuǎn dì sān juan, Wybrane dzieła Deng Xiaopinga, Tom 3*), Beijing 1994, s. 296–301– Wydawnictwo Ludowe, brak autora).

205:8155376351

KPCh w tym mieście). Zhu również cieszył się poważaniem w Partii i wśród społeczeństwa za spokojne rozwiązanie protestów w Szanghaju i nie wyprowadzenie wojska. Został za to nagrodzony przez Deng Xiaopinga namaszczeniem na stanowisko wicepremiera. Premierem pozostał Li Peng, ale zdaniem Denga potrzebował pomocnika by zaznaczyć, że również na tym urzędzie pojawiły się pewne zmiany. Zhu i Jiang pozostali bliskimi współpracownikami do samego końca rządów tego drugiego (razem tworzyli trzecią generację przywódców ChRL). W latach 1998-2003, a więc w drugiej kadencji Jianga, Zhu był premierem.

W listopadzie 1989 r. Deng zrezygnował z przewodniczenia Centralnej Komisji Wojskowej, stanowisko to przejął Jiang Zemin – miał więc już kontrolę nad Partią i nad armią. Na ostatni etap umacniania władzy musiał poczekać jeszcze cztery lata. W 1993 r. dobiegała końca kadencja Yang Shangkuna na stanowisku Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej. Pomimo zastrzeżeń niektórych frakcji co do nadmiernej kumulacji władzy w rękach Jiang Zemina OZPL wybrał go przewodniczącym ChRL. Stworzyło to istniejący do dzisiaj precedens, wedle którego trzy najważniejsze stanowiska w ChRL (Przewodniczący ChRL, Sekretarz Generalny KPCh, Przewodniczący Centralnej Komisji Wojskowej) piastuje ta sama osoba. Podczas obejmowania przewodnictwa nad Partią zakładano, że Jiang będzie sekretarzem przez krótki czas. Miał stanowić tymczasowe kompromisowe rozwiązanie kryzysu wewnątrzpartyjnego jaki pojawił się po protestach studentów i wydarzeniach na Tiananmenie. Namaszczenie przez Deng Xiaopinga przysparzało mu poparcia wśród przedstawicieli wszystkich frakcji. Prawdopodobnie więc w 1989 r. nie przypuszczano jeszcze, że Jiang na dziesięć lat skumuluje tak dużą władzę w swoich rękach[18].

Podsumowując, droga Jiang Zemina do przywództwa była stopniowym, nie do końca planowanym pięciem się po szczeblach hierarchii. Niemniej jednak, do pewnego momentu była to hierarchia państwowa a nie partyjna – dopiero objęte w 1982 r. stanowisko wiceministra było pierwszą partyjną funkcją przyszłego przywódcy. Jest to jak do tej pory (2025 r.) jedyny tego typu przypadek w historii ChRL. Deng jako weteran wojny domowej oraz Xi jako potomek założyciela ChRL od początku swojej działalności mieli wysoką pozycję w Partii. Proces budowania swojego dobrego imienia wśród partyjnych towarzyszy poza Jiangiem musiał przejść także Hu, jednak w przeciwieństwie do swojego poprzednika, od początku kariery zajmował on stanowiska partyjne.

[18] K. Gawlikowski, *Jiang Zemin*, Toruń 2001, s. 140-151.

206:1079841976

4.2. Przywództwo Jiang Zemina przed objęciem stanowiska Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej (lata 1989-1993)

Początek analizy przywództwa Jiang Zemina należy umiejscowić już w 1989 r., a więc w czasie kiedy był on już Sekretarzem Generalnym KPCh, ale przed wybraniem go na Przewodniczącego ChRL. Wtedy z tylnego siedzenia władzę sprawował jeszcze Deng Xiaoping, a wyboru kierownictwa partyjnego dokonywała stworzona przez niego w 1982 r. na XII Kongresie KPCh Centralna Komisja Doradcza (CKD)[19]. Domyślnie CKD miała stanowić ciało doradcze, którego członkowie mieli debatować nad ważnymi sprawami mającymi się znaleźć w programie posiedzeń Komitetu Centralnego, ale z czasem jej członkowie zaczęli faktycznie sterować pracami KC KPCh. Jej utworzenie wiązało się też z potrzebą stworzenia dobrze działającego systemu emerytalnego dla działaczy Partii Komunistycznej. Stąd też Deng stworzył CKD jako ciało przejściowe, mające zapewnić na czas reformy systemu zarobek członkom KPCh, którzy powinni być już na emeryturze. Według założeń Denga, komisja miała by zostać rozwiązana po trzech pięcioletnich kadencjach[20], a więc w 1997 roku[21].

Ponieważ w CKD zasiadały głównie osoby z ponad czterdziestoletnim stażem w KPCh, praktycznie bez możliwości późniejszego odwołania, funkcjonowanie tego organu przeczyło sloganom o wymianie pokoleniowej i otwarciu Partii na młodych, stąd też późniejsza decyzja Jianga o wcześniejszej likwidacji tego gremium. Niemniej jednak w 1989 r. to CKD miała decydujący wpływ na obsadzenie głównych stanowisk. Wbrew zapewnieniom Partii jej kierownictwo po wydarzeniach z Tiananmenu było w dalszym ciągu bardzo konserwatywne. Jiang Zemin jako przywódca partyjny – wieloletni stronnik Deng Xiaopinga, Li Peng jako premier – odpowiedzialny za użycie siły wobec protestujących na Placu, Chen Yun jako przewodniczący CKD – również zagorzały stronnik Denga, zasiadał w Biurze Politycznym KPCh w czasie jego rządów. Do tego należy przywołać również samego Deng Xiaopinga, który jeszcze przez kilka kolejnych lat wywierał decydujący wpływ na działania kierownictwa.

Przez pierwsze lata urzędowania jako Przewodniczący ChRL Jiang Zemin polegał na doradztwie Deng Xiaopinga, podobnie zresztą jak całe kierownictwo partyjne. Osoby na kierowniczych stanowiskach miały jednak niewątpliwie więcej do powiedzenia niż w czasach właściwych rządów Denga. Stąd też lata 1989-1992 można określić jako okres, w którym ChRL

[19] Sam Deng był przewodniczącym CKD w latach 1982-1987, od 1987 do jej rozwiązania pracami ciała kierował Chen Yun.

[20] Została rozwiązana już po dwóch z inicjatywy Deng Xiaopinga i Jiang Zemina.

[21] 在中央顾问委员会第一次全体会议上的讲话（一九八二年九月十三日）, 邓小平文选第三卷 [Przemówienie na pierwszej sesji plenarnej Centralnej Komisji Doradczej 13 września 1982 r., tom III Wybranych Dzieł Deng Xiaopinga], Beijing 1993, s. 5-8.

207:1057855091

nie miała wyraźnego przywódcy. Okres ten jest przyniósł zapaść zarówno polityczną jak i gospodarczą poprzez echa wydarzeń z 4 czerwca 1989 r. Masakra na Placu Tiananmen znacząco zachwiała relacje ChRL z zagranicą. Na Pekin nałożono sankcje co w połączeniu z niespokojną sytuacją wewnętrzną zablokowało na jakiś czas rozwój gospodarczy kraju. Pomimo krytyki jaka spadła na rządzących w tym okresie próbowali oni za wszelką cenę ukarać winnych wywołania protestów co doprowadziło do zakrojonych na szeroką skalę aresztowań. Ważnych działaczy partyjnych pozbawiano stanowisk, w tym warto wspomnieć osoby takie jak: Zhao Ziyang, sekretarz generalny KPCh - głosował przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego (zamknięty w areszcie domowym), Hu Qili, członek Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh - wraz z Zhao głosował przeciwko stanowi wojennemu (usunięty ze stanowiska), Bao Tong, sektretarz Biura Politycznego KPCh (aresztowany), Yan Mingfu i Rui Xingwen, sekretarze Biura Politycznego KPCh - wyrazili pozytywne opinie na temat ruchu studenckiego i konieczności reformy rządu na łamach prasy (usunięci ze stanowiska).

Jednocześnie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. komunizm w Europie Środkowej i Wschodniej chylił się ku upadkowi, co miało swoje przełożenie na politykę zagraniczną ChRL. W 1990 r. premier Li Peng odwiedził Moskwę, by pokazać lojalność rządu chińskiego wobec komunizmu. Podczas tej wizyty spotkał się również z manifestacją obarczającą go winą za masakrę na Tiananmenie.

Pod koniec 1991 r. rozpadł się Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. ChRL znalazła się wtedy w zupełnie nowej rzeczywistości. Od tej pory ChRL była jedynym dużym państwem, w którym panował ustrój socjalistyczny co czyniło z niej de facto jedyną światową potęgę o tym ustroju.

Podsumowując okres początku lat dziewięćdziesiątych XX w. należy zauważyć, że był to czas zachodzenia znaczących zmian zarówno w sytuacji wewnętrznej ChRL (kryzys gospodarczy, kryzys polityczny i wizerunkowy KPCh po masakrze na Placu Tiananmen, zmiana kierownictwa, powolne wycofywanie się Deng Xiaopinga z polityki) jak i w polityce zagranicznej (upadek ZSRR, koniec zimnej wojny, powstanie nowych państw w sąsiedztwie ChRL). Stąd też pojawił się szereg wyzwań, jakim przechodząca powoli w ręce nowego kierownictwa Partia Komunistyczna musiała sprostać.

Pierwsze wyzwanie miało charakter polityczno-ideologiczny. Po upadku ZSRR władze chińskie nie mogły dopuścić do tego by antykomunistyczne nastroje pojawiły się także w ChRL. Stąd też decyzją Jiang Zemina rozpoczęła się wtedy wielka kampania edukacyjna. Jej celem było znalezienie nowej ideologii, która zastąpiłaby dominującą wówczas ideologię rewolucji socjalistycznej. Dzięki czemu społeczeństwo zyskałoby nowe ideały przy

208:7533863311

jednoczesnym zachowaniu obecnego ustroju. Jiang Zemin jeszcze przed objęciem stanowiska przewodniczącego ChRL działał aktywnie na rzecz zmiany ideologicznej w społeczeństwie. Tutaj kolejny raz przedstawiał pewną zbieżność poglądów z Dengiem. W liście opublikowanym w Renmin Ribao 9 marca 1991 r. Jiang pisał: „powinniśmy edukować uczniów w szkołach średnich (a nawet tych w przedszkolach) oraz studentów w zakresie nowej i współczesnej historii Chin.[…] Edukacja ta powinna być trwała”[22]. Za nową historię uznał tutaj okres stu lat narodowego upokorzenia, z kolei historia współczesna miała obejmować okres od proklamowania ChRL. W ten sposób rozpoczął się proces przekształcania głównej idei jednoczącej naród. Za czasów Mao była to myśl socjalistyczna, a od tego momentu stał się nią ale interpretowany przez Partię na swój sposób – z silnie nacjonalistycznym zabarwieniem, uzupełnionym o dominującą rolę Partii Komunistycznej oraz o „powrót do korzeni”, a więc budowanie dumy z wcześniejszych osiągnięć chińskiej cywilizacji. W późniejszych latach założenia Jianga zostały wprowadzone w życie co umożliwiło budowanie współczesnych chińskich mitów powiązanych z historią KPCh i ChRL. Mitologizacja długiego marszu była wyraźnie widoczna już nie tylko w kręgach partyjnych ale także wśród społeczeństwa.

Autor wyróżnił cztery filary, które stanowiły najważniejsze punkty odniesienia w rodzącej się ideologii:

- patriotyzm – w tym znaczeniu jedność społeczeństwa budowana w odniesieniu do państwa a nie w odniesieniu do ustroju jak to miało miejsce do tej pory. Od tej pory to państwo miało być najważniejszą wartością, do której władza i społeczeństwo miały się odwoływać,
- dominująca rola Partii – KPCh z silnym przywódcą na czele jako najważniejszy polityczny organ decyzyjny w państwie. Jego rola jest wiodąca w prowadzeniu Chin na drodze reform i w realizacji socjalistycznych idei,
- socjalizm o chińskiej specyfice – jako określenie na panujący w KPCh ustrój polityczny. Nazwa sformułowana w ten sposób miała od tej pory znaczenie większe niż kiedykolwiek wobec porażki wzorcowego socjalizmu w Związku Radzieckim,
- powrót do korzeni – pamięć o chińskiej historii od czasów starożytnych oraz kultywowanie chińskich tradycji. Deng Xiaoping i Jiang Zemin dzięki promowaniu powrotu do korzeni ostatecznie potwierdzili rozbrat z maoistowską

[22] Cyt. za: W. Zheng, *National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China*, International Studies Quarterly, 2008, vol. 52 no. 4, s. 789.

209:4677388456

wizją rewolucji kulturalnej. Chińska mitologia została również uzupełniona o elementy związane z rządami komunistów – mitologizowano postać Mao Zedonga oraz Długi Marsz i jego uczestników, utrwalano także pamięć o stu latach narodowego upokorzenia a co za tym idzie: wrogości kolonialistów oraz rządu na Tajwanie.

Drugie wyzwanie miało charakter ekonomiczno-społeczny. Przejście z gospodarki centralnie planowanej do systemu wolnorynkowego wywołało kryzys na kilku polach. Rozpędzająca się gospodarka wywołała masowy napływ ludzi do miast nieproporcjonalny do tempa wzrostu dostępności mieszkań, co zapoczątkowało (trwające zresztą do dziś) problemy związane z przeludnieniem wielkich metropolii. Do tego należy też doliczyć wzrost bezrobocia wywołany zmianami gospodarczymi, który najbardziej stał się odczuwalny właśnie na przedmieściach dużych miast. Jednocześnie wystąpiła stagnacja przemysłowa na terenach wiejskich.

Ponadto po Tiananmenie, w polityce wewnętrznej pojawił się szereg problemów. Sprostanie im było kluczowe dla utrzymania stabilności Partii i całego państwa:

- rozłam w Partii – po przewidywanym wycofaniu się Denga z polityki istniało ryzyko eskalacji sporu między stronnictwami konserwatystów i reformatorów. Jiang miał być przywódcą kompromisowym, przejściowym, choć tak naprawdę należał do stronnictwa Denga,
- niepokoje społeczne związane z wydarzeniami sprzed i po czerwcu 1989 r.,
- sankcje nałożone na ChRL przez państwa zachodnie i związana z tym tymczasowa izolacja państwa na arenie międzynarodowej,
- rozłam w wojsku (niektórzy oficerowie odmówili egzekwowania represji wobec uczestników protestów w 1989 r.),
- próba „wyjścia z twarzą" z wydarzeń na Tiananmenie przy jednoczesnym prowadzeniu procesów osób zamieszanych w protesty.

Wielkie wyzwania ostatniej dekady XX w. dotyczyły też sytuacji międzynarodowej – do tych istotnych należało poradzenie sobie ze wspomnianą wcześniej rolą lidera socjalistycznego świata. Poza ChRL ustrój ten był stabilny jedynie w KRLD i na Kubie, bowiem w państwach Półwyspu Indochińskiego (Wietnam, Laos, Kambodża) po wprowadzeniu reform socjalizm nie był już tak wyrazisty.

Ostatnie z wielkich wyzwań dotyczyło wyciągnięcia odpowiednich wniosków z upadku ZSRR i co za tym idzie także Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego w celu

210:6483269206

niedopuszczenia do tego samego procesu w komunistycznych Chinach. Deng i Jiang doszli do wniosku, że podstawowymi błędami jakie w końcowych latach istnienia ZSRR popełniło jego kierownictwo były:

- kryzys gospodarczy, spowodowany zamknięciem rynku radzieckiego na prywatny i obcy kapitał,
- mniejsze zainteresowanie członków Partii masami, w szczególności klasą robotniczą,
- nadmierna biurokratyzacja,
- wywołanie antypartyjnych nastrojów, spowodowane rezygnacją z dyktatorskich rządów i narzędzi przymusu co dało ludziom większą swobodę wyrażania poglądów a co za tym idzie rozprzestrzeniania się zbiorowej niechęci do władz[23].

Uniknięcie tych błędów miało zapewnić KPCh stabilność rządów oraz ideologii socjalistycznej a także dalszy rozwój państwa.

Rozpad ZSRR sprawił, że ChRL zyskała cztery nowe państwa sąsiednie (Rosję, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan) – stąd też czwarte wyzwanie jakim było ułożenie odpowiednich stosunków z tymi sąsiadami. We wczesnym okresie rządów Jiang Zemina nie było jeszcze jasne w jakim kierunku politycznym wspomniane państwa podążą i jakie będą ich relacje z ChRL. W kontekście Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu (a także powstałych w niedalekim sąsiedztwie Uzbekistanu i Turkmenistanu) pytanie brzmiało nie tylko w jakim kierunku pójdą relacje polityczne tych państw z ChRL, ale przede wszystkim czy po okresie całkowitej zależności od ZSRR nie otworzą się one przychylniej na chińską gospodarkę. Pierwszy partyjny komunikat w tej sprawie głosił, że przemiany polityczne w tych państwach (mowa tu nie tylko o państwach powstałych po upadku ZSRR, ale również o nowych demokracjach w Europie Środkowej i Wschodniej) są wewnętrzną sprawą tych państw i ChRL nie zamierza ich krytykować. Jednocześnie ChRL dość szybko uznała niepodległość byłych republik radzieckich.

Rosja również była wielką niewiadomą. W relacjach chińsko-radzieckich bywały etapy zarówno współpracy jak i kryzysy polityczne prowadzące do działań zbrojnych, niemniej jednak oba te państwa reprezentowały podobny ustrój polityczny. Stąd też ChRL zmuszona była zbudować relacje z Rosją praktycznie od początku.

[23] B. Góralczyk, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018, s. 164.

211:5066408799

Po Tiananmenie oraz rozpadzie ZSRR znacząco pogorszyły się też relacje chińsko-amerykańskie. Ówczesny prezydent Stanów Zjednoczonych George H.W. Bush twierdził co prawda, ze zapaść w stosunkach między tymi państwami jest przejściowa to jednak Kongres dążył do nałożenia sankcji na Pekin.

Jiang w polityce zagranicznej przejawiał postawę nacjonalistyczną – w szczególności w odniesieniu do Tajwanu. Choć co ważne nie miał bardzo radykalnych poglądów a postrzegany był raczej jako reformator, który decyzje podejmuje powoli ale przemyślanie[24]. Wielokrotnie nawet sam Deng krytykował go za takie podejście – w 1992 r. podczas swojej podróży do południowych Chin uznał, że reformy nie przebiegają w tak szybkim tempie w jakim powinny[25]. Mimo to, Jiang kontynuował wiele projektów rozpoczętych przez swojego poprzednika. Już w 1992 r., a więc na rok przed objęciem formalnych sterów nad ChRL, podczas 14. Zjazdu Komunistycznej Partii Chin wprowadził do obiegu termin „socjalistyczna gospodarka rynkowa" jako systemu gospodarczego, do którego osiągnięcia ChRL będzie dążyć. Była to więc obietnica dalszej realizacji socjalizmu o chińskiej specyfice i potwierdzenie słuszności działań Denga w tym obszarze. Jiang obiecał dalsze prace nad przekształcaniem gospodarki centralnie planowanej w zasadniczo kontrolowaną przez rząd gospodarkę rynkową.

W styczniu i lutym 1992 r. Deng Xiaoping odbył wspomnianą już podróż na południe – dzięki temu udało się uratować reputację gaige i kaifeng zachwianą po 1989 r., a ponadto utwierdzić kraj w przekonaniu, że to ciągle Deng sprawuję w nim władzę. Podczas wizyty w prowincji Guangdong wyraził nadzieję, że prowincja ta dogoni niebawem pod względem rozwoju gospodarczego państwa określane jako azjatyckie tygrysy. Ponadto odwiedził dwie giełdy – w Szanghaju i w Shenzhen,. Ich powstanie wiązało się z koncepcją wprowadzania elementów gospodarki rynkowej do systemu przez Denga, a wówczas groziło im zamknięcie z uwagi na narastające rozczarowanie tymi reformami. Sam Deng stwierdził wtedy, że: „konieczne będzie zbadanie czy giełda i akcje są dobre dla socjalizmu […] czy są domeną kapitalizmu. Oznacza to, że musimy najpierw to [rozwiązanie] wypróbować"[26]. Nie ulega wątpliwości jednak, że podróż ta poprawiła wizerunek Denga i była konieczna w przekonywaniu lokalnych działaczy i ekonomistów, jak i również całego społeczeństwa, do słuszności kursu obranego przez ustępującego przywódcę. Na fali ponownego wzrostu

[24] R. L. Kuhn, *The Man…*, s. 180,
[25] Ibidem, s. 212. W czasie tego samego tournée Deng uznał też, że dzięki wzrostowi gospodarczemu osiągniętemu w czasach gaige i kaifeng kraj nie załamał się po protestach z 1989 r.
[26] Przypis oraz cytat za: https://web.archive.org/web/20200720105813/http://www.chinareform.org.cn/special/2013/reform35/Process/201312/t20131218_183690.htm (przemówienie w Shenzhen z 19 stycznia 1992 r.) [dostęp: 01.05.2024].

212:3870952196

popularności Denga Jiang po raz kolejny opowiedział się po jego stronie co zwiększyło jego szansę na zostanie przewodniczącym ChRL, którego wybór miał dokonać się rok później.

W 1992 r. zaszła jeszcze jedna istotna zmiana w strukturze KPCh, podczas XIV Kongresu partyjnego doprowadzono do likwidacji Centralnej Komisji Doradczej. Rozwiązaniu temu patronowali zarówno Deng Xiaoping jak i Jiang Zemin – wtedy już sekretarz generalny KPCh[27], mając na względzie niepopularną opinię o tym gremium, przeczącą zapewnieniom Partii o wymianie i jednoczesnym odmładzaniu składu.

Lata 1992-1993 stanowią zatem punkt zwrotny w polityce wewnętrznej ChRL. Partia powoli wychodziła z kryzysu wewnętrznego a nastroje społeczne stabilizowały się. Jednocześnie powoli dokonywała się już zmiana władzy - podróż na południe była jednocześnie ostatnią większą aktywnością Denga w życiu politycznym. Przez kilka lat wywierał jeszcze wpływ na działania Partii, jednak w 1995 r. postępująca choroba Parkinsona sprawiła, że stan zdrowia drastycznie się pogorszył a przywódca nie dał rady funkcjonować samodzielnie. Zmarł 19 lutego 1997 r.

4.3. Przywództwo Jiang Zemina jako Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej, Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Chin i Przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej (lata 1993-2003)

Z racji powiązań z Deng Xiaopingiem należy odrębnie analizować dwie kadencje Jiang Zemina jako przywódcy ChRL. Pierwsza kadencja przypadała na lata 1993-1998. Jiang był wtedy czołową postacią Partii Komunistycznej, ale należy zwrócić uwagę na jego otoczenie polityczne. Deng Xiaoping, co prawda rzadko pokazywał się wtedy publicznie, ale nie ulega wątpliwości, że przynajmniej do 1994 r. gdy był jeszcze w stanie samodzielnie funkcjonować jego wpływ na kierownictwo Partii był znaczący. Ponadto, do 1998 r. premierem ChRL był Li Peng – bliski współpracownik Denga oraz jeden z odpowiedzialnych za stłumienie demonstracji w Pekinie w 1989 r. Istotna zmiana na tym stanowisku dokonała się dopiero w 1998 r., gdy premierem został Zhu Rongji – przyjaciel Jiang Zemina cieszący się dobrą opinią za pokojowe rozwiązanie protestów w Szanghaju w 1989 r.:

- pierwsza kadencja, 1993-1998 r. – Jiang jako ważna postać decyzyjna, jednak rządy sprawowane raczej w sposób kolektywny. Wysoka pozycja premiera Li Penga – człowieka Denga i przedstawiciela drugiej generacji przywódców.

[27] J. He, *顾问委员会的成立与撤销 (Gùwèn wěiyuánhuì de chénglì yǔ chèxiāo, Utworzenie i rozwiązanie Komisji Doradczej)*, 党史文苑 (Dăng shĭ wényuàn), 2013, nr 1, s. 25-29.

213:6244099151

Ponadto, ciągły wpływ Denga na politykę (przynajmniej do 1994 r.). W tym okresie Jiang jako wybór kompromisowy musiał w dalszym ciągu rozwijać swoje partyjne guangxi – miał duże doświadczenie jako biurokrata jednak nie posiadał odpowiednich znajomości w partyjnej centrali oraz wśród dowódców wojskowych, co mogłoby mu zapewnić posłuch i stabilność rządów,

- druga kadencja, lata 1998-2003 – rzeczywiste przejęcie rządów przez trzecią generację przywódców. Jiang jako najważniejsza postać decyzyjna i rzeczywisty lider Partii. Premierem jest jego zaufany człowiek – Zhu Rongji. Po raz pierwszy od momentu powstania ChRL rzeczywistą władzę ma osoba sprawująca trzy najważniejsze stanowiska państwowe, a nie ma jak w przypadku rządów Mao i Denga lider bez formalnego stanowiska kierowniczego lub zajmującego tylko jedno z nich.

Pierwsze latach po wydarzeniach na Tiananmenie to również początek okresu wyraźnego podziału Partii na dwie duże frakcje – konserwatystów i reformatorów. Reformatorzy do 1997 r. zwiększali swoje wpływy by po zastąpieniu Li Penga przez Zhu Rongji w tym samym roku przejąć pełnię najważniejszych stanowisk w ChRL. Dominacja reformatorów trwała ponad dziesięć lat aż do końcowych lat rządów Hu Jintao, gdy silną pozycję miał już konserwatysta Xi Jinping (习近平, *Xí Jìnpíng*). Obie grupy opowiadały się za utrzymaniem socjalizmu o chińskiej specyfice, jednak różniły się w podejściu do uprawiania polityki.

W dniach 12-18 października 1992 r., a więc na krótko przed wyborem Jianga na przewodniczącego ChRL, odbył się XIV Kongres KPCh. Tradycyjnie, wybrano wtedy skład komitetu centralnego i przedstawiono raport oraz plan działania Partii na kolejne pięć lat. Jiang jako sekretarz generalny wygłosił przemówienie, w którym oficjalnie zatwierdził socjalizm o chińskiej specyfice jako dominującą ideologię partyjną, jednocześnie zapowiadając przyspieszenie tempa realizacji gaige i kaifeng aby ten system umocnić. Koncentrowanie się na rozwoju gospodarczym miało być najważniejszym celem ChRL w nadchodzących latach[28]. Tym samym, potwierdził kontynuację kursu polityczno-gospodarczego zapoczątkowanego przez Deng Xiaopinga. Podczas tego samego zjazdu przyszły premier i prawa ręka Jiang Zemina Zhu Rongji został powołany do Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh.

[28] *中国共产党第十四次全国代表大会 (XIV Zjazd KPCh),* Xinhua. https://web.archive.org/web/20131104235848/http://news.xinhuanet.com/newscenter/2005-01/16/content_2468098.htm [dostęp: 29.02.2024].

214:2159790816

W tym samym roku Jiang poparł także konieczność zmian w edukacji, wynikającą z potrzeby przeprowadzenia zmiany głównego kursu ideologicznego, ale również z konieczności zyskania większej kadry wykształconych osób, tak aby mogły one w przyszłości skutecznie kierować państwem. W przemówieniu z 24 kwietnia 1992 roku argumentował konieczność wzmocnionego rozwoju nauki, który miał prowadzić do zwiększenia poziomu życia społecznego w przyszłości – większa liczba wykształconych osób (zgodnie z linią nauczania Partii) miała przełożyć się na przyszłe wykorzystanie tej wiedzy przez nich w celu osiągnięcia wzrostu PKB i rozwoju gospodarczego: „przyspieszenie kształcenia wybitnych talentów w dziedzinie nauki i technologii jest niezwykle pilnym zadaniem strategicznym […] Musimy stworzyć środowisko społeczne, które umożliwi każdej jednostce pełne ujawnienie swoich talentów i maksymalne wykorzystanie każdego z nich […] Wybitne młode talenty w dziedzinie nauki i technologii powinni być mianowani na kluczowe stanowiska”[29]. Widoczny w tej wypowiedzi nacisk na młodych pojawiał się już wielokrotnie w niedawnej historii Chin w celu ich mobilizacji i zdobycia poparcia dla swoich idei (do młodych odwoływali się zarówno przywódcy Ruchu 4 Maja, jak i Mao w czasach rewolucji kulturalnej), w tym przypadku była to też próba ponownego zdobycia zaufania wśród tej grupy społecznej, które Partia utraciła w 1989 r. Jednocześnie, w wystąpieniach krótko przed objęciem pełnego przewodnictwa nad ChRL Jiang sformułował pojęcia „wielkiej misji historycznej” oraz „wielkiego renesansu chińskiego narodu”, które później przyświecały całym jego rządom[30].

Opublikowane w 1994 r. oświadczenie KPCh zawierało cele do jakich prowadzić ma kampania edukacyjna: „[jej] celem jest podniesienie ducha narodu, wzmocnienie spójności, budowanie poczucia własnej wartości i dumy narodowej, utrwalenie i rozwój w możliwie najszerszym zakresie jednolitego frontu patriotycznego, ukierunkowanie i zjednoczenie patriotyczne mas dla wielkiej sprawy budowania socjalizmu o chińskiej specyfice[31]”.

Kampania edukacyjna stanowiła pewną zmianę ideologiczną, ale nie systemową. W kontrze do rozumienia pojęcia „demokracja” przez protestujących studentów, Jiang w odniesieniu do tego terminu przejawiał podejście typowe dla reprezentowanego przez Partię – w jednym z przemówień stwierdził, że demokracja i rządy prawa są charakterystyczne dla

[29] Cyt, za: M. Marinelli, *Jiang Zemin's Discourse on Intellectuals: The Political Use of Formalised Language and the Conundrum of Stability*, Journal of Current Chinese Affairs, nr 42, 2013, s. 123.
[30] Ibidem, s. 123-124.
[31] Ibidem, s. 790.

215:1114199526

Chin od najdawniejszych czasów – decyzje wewnątrz Partii podejmowane są demokratycznie a ludzie cieszą się swobodami wynikającymi z rządów prawa[32].

Zmiana ideologiczna wiązała się również ze wspomnianym wcześniej „powrotem do korzeni", gdzie chińskie rozumienie patriotyzmu zastępowało wygasającą wiarę w rewolucję socjalistyczną. Próba przywrócenia myśli konfucjańskiej do politycznego obiegu przyczyniła się jednocześnie do wzrostu kultu, już nie jednostki, a państwa w szczególności w odniesieniu do jego siły politycznej i militarnej.

Poza tym, pierwsze lata rządów Jiang Zemina upłynęły pod znakiem budowania stabilnej bazy politycznej i zdobywania poparcia zarówno w Partii jak i w społeczeństwie – w latach 1992-1995 Jiang często odbywał podróże do różnych prowincji ChRL, spotykając się z mieszkańcami, wizytując lokalne przedstawicielstwa partyjne i garnizony wojskowe. Jednocześnie, rozpoczęła się też „kampania antykorupcyjna", która pozwoliła nowemu przywódcy wymienić część składu Biura Politycznego zastępując go zaufanymi sobie ludźmi z Szanghaju. Zmiany zaszły też na stanowiskach urzędniczych w prowincjach[33].

Warta uwagi jest również zainicjowana w 1995 r. kampania Trzech nacisków (三讲, *Sān jiǎng*) wraz z chwytliwym sloganem: „Mówimy o nauce, polityce i prawości" (即讲学习, 讲政治，讲正气*, Jí jiǎng xuéxí, jiǎng zhèngzhì, jiǎng zhèngqì*). Jiang chciał w ten sposób zmobilizować członków Partii do pracy nad sobą w trzech aspektach – zwracania uwagi na swoją wiedzę, kształtowania politycznej świadomości oraz zachowywania się w sposób uczciwy. Szczególnie fragment dotyczący polityki miał pomóc Jiang Zeminowi w budowaniu swojej pozycji. Artykuł opublikowany w Renmin Ribao 25 listopada 1995 r., głosił, że: „kadry kierownicze (…) muszą zachować polityczną jasność umysłu i stanowczość, utrzymując zgodność swoich przekonań ideologicznych i działań politycznych z Komitetem Centralnym KPCh, którego trzon stanowi towarzysz Jiang Zemin"[34].

Ważną rolę w reformowaniu Partii za czasów Jianga i Hu odegrali Zeng Qinghong i Wang Huning. Zeng Qinghong został sprowadzony do Pekinu przez Jianga, jako jego dobry współpracownik z Szanghaju i od razu stał się jego doradcą. Był jedną z kluczowych postaci drugiej kadencji Jianga. W latach 1999-2002 został szefem Departamentu Organizacji Partii,

[32] Przemówienie Jiang Zemina z 30 października 1997 r. Źródło: https://asiasociety.org/speech-president-jiang-zemin-peoples-republic-china [dostęp: 01.04.2024].
[33] A. Nathan, *China's Resilient Authoritarianism*, Journal of Democracy, vol. 14 nr 1, s. 6-17.
[34] D. Bandurski, *Speaking Politics 讲政治*, 2018. Źródło: https://chinamediaproject.org/2018/09/05/talking-politics/.

216:3706795546

dzięki temu mógł zarządzać awanse urzędników na wyższe stanowiska. Awansowani na stanowiska centralne i regionalne byli głównie przedstawiciele „szanghajskiej kliki[35]" co wzmacniało władzę Jiang Zemina[36]. Pod koniec swojej drugiej kadencji Jiang miał ogłosić, że nie ustąpi ze stanowisk dopóki Zeng nie zostanie członkiem Stałego Komitetu Biura Politycznego. Ostatecznie dokonało się to na XVI zjeździe KPCh w 2002 r.[37]

Wang Huning to z kolei profesor Uniwersytetu Fudan w Szanghaju, postać powszechnie znana na początku lat 90., jednocześnie zaangażowany w działalność partyjną (opracowywał dokumenty dla KPCh). Dzięki rekomendacji Zeng Qinghonga szybko stał się jednym z najważniejszych intelektualistów w szeregach Partii. W 2002 r. objął stanowisko dyrektora Centralnego Biura Badań nad Polityką (CPRO). Ponadto często towarzyszył Jiangowi w podróżach zagranicznych, był także częścią zespołu opracowującego Trzy Reprezentacje Jiang Zemina. Przypuszcza się, że wiele haseł towarzyszących działaniom politycznym Jianga i jego następcy Hu zostało stworzonych we współpracy z Wang Huningiem.

Stronnicy Jiang Zemina z każdym rokiem rośli w siłę. Z początku swoich rządów Jiang Zemin był w swoich działaniach zależny od partyjnej starszyzny (w tym Deng Xiaopinga i Chen Yuna). Zeng Qinghong był jedyną osobą awansowaną przez Jianga w tym okresie. Po 1992 r. gdy było już pewne, że Jiang zostanie głównym przywódcą kraju wykorzystywał swoją władzę do promowania swoich najwierniejszych towarzyszy. I tak miejsce w Biurze Politycznym zajęli m.in. Li Lanqing i Wu Bangguo. W późniejszym czasie Wu Bangguo został wicepremierem (1994 r.). Wśród ważniejszych współpracowników Jianga warto jeszcze wyróżnić: Huang Ju (mianowanego sekretarzem Partii w Szanghaju), Jia Qinglina (sekretarz Partii w Fujianie), Li Changchuna i Jia Qinglina. Dzięki tym awansom narodziła się tak zwana szanghajska klika – frakcja partyjna trzymająca stronnictwo Jiang Zemina jako swojego lidera. Stronnictwo to istnieje po dziś dzień, choć znacząco osłabło pod wpływem agresywnej polityki Xi Jinpinga oraz śmierci Jiang Zemina w 2022 r.

Po wycofaniu się Deng Xiaopinga z życia politycznego Jiang i jego stronnicy mieli już niemal pełnię władzy, co skrzętnie wykorzystywali do odsuwania swoich przeciwników. Najbardziej wyrazisty jest tutaj przypadek Chen Xitonga – burmistrza Pekinu w czasie wydarzeń na Tiananmenie. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku Chen Xitong miał być jednym z kandydatów do objęcia przywództwa w ChRL po Dengu i Zhao Ziyangu, jednak jego

[35] Tak potocznie nazywano stronnictwo Jiang Zemina w KPCh – nazwę tą stosuje się również w oficjalnych źródłach.
[36] Zeng Q., *A Potential Challenger To China's Heir Apparent*, China Brief, 2012, vol. 1 nr 10.
[37] W. Lam, Zeng Q.: *A Man To Watch*, China Brief, 2012, vol. 1 nr 10.

217:2768780880

agresywna postawa wobec protestów w Pekinie była kompromitująca wobec wyważonych działań Jianga w Szanghaju[38]. Chen był lojalnym stronnikiem Denga co zaowocowało jego wyborami na sekretarza Partii w Pekinie (1991 r.) oraz do Biura Politycznego (1992 r.). Nie pogodził się on jednak z wyborem Jianga na przywódcę i kwestionował jego władzę. Ponadto posiadał sporą grupę zwolenników zwaną dla kontrastu pekińską kliką. Stąd też Jiang wraz z szanghajskimi stronnikami usunął go ze stanowisk pod zarzutami korupcyjnymi. Miano stwierdzić, że pieniądze przywłaszczone przez Chena posłużyły do budowy ośrodków wypoczynkowych, w których mieli wypoczywać pekińscy dygnitarze partyjni. W 1998 r. Chen został skazany na 16 lat więzienia[39]. Poza Chenem, do końca roku 2000 r. skazano łącznie 50 wysokich urzędników państwowych (w tym pracowników ministerstw i gubernatorów prowincji)[40].

W 1997 r. reformatorzy przejęli pełnię wpływów w Partii. Symboliczna była zmiana na stanowisku premiera gdy Zhu Rongji reformator i ekspert w dziedzinie ekonomii zastąpił Li Penga – konserwatystę współodpowiedzialnego za krwawe stłumienie demonstracji na Tiananmenie. W tym samym czasie na emeryturę przeszła zdecydowana większość działaczy bezpośrednio i pośrednio odpowiedzialnych za wydarzenia w 1989 r. Zmiany personalne[41] stanowiły swoiste zamknięcie pewnego rozdziału w historii ChRL. Jednocześnie, Jiang Zemin stał się wyrazistym liderem a dzięki sprzyjającemu mu otoczeniu zaproponowana przez niego doktryna mogła zostać w pełni zrealizowana. Tak więc Partia zwerbowała nowych członków wywodzących się ze sfery biznesu oraz intelektualistów, oprócz tego wprowadzono obowiązkowe szkolenia w połowie kariery zawodowej dla wszystkich członków Partii i pracowników państwowych, z większą dokładnością zaczęto egzekwować limity kadencji i wiek emerytalny (także w wojsku), zmniejszono państwową kontrolę nad państwowymi i prywatnymi mediami oraz zezwolono na działalność krajowych i zagranicznych organizacji pozarządowych na terenie ChRL.

Reformy te były realizacją zapowiedzi częściowej liberalizacji życia politycznego celem ocieplenia wizerunku Partii. Miało to związek ze wspomnianą już próbą bezpiecznego przejścia przez ogólnoświatowe załamanie systemów socjalistycznych. Przeprowadzając te

[38] J. Fewsmith, *China since Tiananmen: The Politics of Transition*, Cambridge 2001, s. 24.
[39] Opuścił je w 2004 r. z powodu złego stanu zdrowia, zmarł w 2013 r. na parę miesięcy przed dniem zakończenia kary.
[40] D.L. Yang, *Remarking the Chinese Leviathan. Market Transition and the Politics of Governance in China*, Chicago 2004, s. 248.
[41] Kolejny przywódca ChRL Hu Jintao został wtedy awansowany na członka Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh.

218:4072058230

reformy KPCh zamierzała zwiększyć poziom poparcia wśród społeczeństwa, nie tracąc jednocześnie kontroli nad procesami polityczno-ekonomicznymi i społecznymi w państwie.

W dniach 12-18 września 1997 r. w Pekinie odbył się XV Krajowy Kongres Komunistycznej Partii Chin, podczas którego wybrano Jiang Zemina na kolejną kadencję sekretarza generalnego KPCh i przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej. Z kolei w marcu 1998 r. Ogólnochińskie Zgormadzenie Przedstawicieli Ludowych wybrało go na kolejną kadencję jako przewodniczącego ChRL. Jednocześnie, jak już zostało wspomniane, Zhu Rongji został wtedy nowym premierem ChRL. Wtedy też zakończyło się kształtowanie typowego dla Chin systemu politycznego, który w nienaruszonej formie funkcjonował do 2023 r. Jego cechami charakterystycznymi są:

- silna, dominująca pozycja przywódcy politycznego – przywódca zajmuje trzy najważniejsze stanowiska państwowe. Jest faktycznym liderem zarówno Partii jak i państwa oraz armii, to on zatwierdza wszelkie działania KPCh i jest głównym kreatorem polityki państwa,
- premier, jako druga osoba w państwie i prawa ręka przywódcy – najważniejsza postać w obszarze administrowania państwem, lider władzy wykonawczej i główna postać kierująca gospodarką. Podobnie jak trzy urzędy przywódcy, również urząd premiera jest kadencyjny z możliwością jednokrotnej reelekcji,
- Stały Komitet Biura Politycznego KPCh jako główny organ decyzyjny państwa - składa się z niewielkiej liczby działaczy KPCh (od 1998 r. liczba ta waha się między 7 a 9[42]). Obrady i sposób podejmowania decyzji są tajne,
- czterostopniowość rządu:
    1. przewodniczący (przywódca) i premier – najważniejsi liderzy. Premier jako wykonawca woli przewodniczącego. Przewodniczący jest jednocześnie szefem Biura Politycznego KPCh,
    2. Stały Komitet Biura Politycznego KPCh – jego istnienie wynika z potrzeby istnienia modelowego dla socjalizmu przywództwa kolektywnego. Z kolei fakt, że jego pracami kieruje przewodniczący ChRL jest swego rodzaju kontynuacją charakterystycznego dla Chin przywództwa wybitnej jednostki. Najważniejsze dla państwa decyzje zapadają na posiedzeniach tego ciała. Jest to też przejaw największej centralizacji rządów w jakimkolwiek państwie socjalistycznym, bowiem

[42] Obecnie (2024 r.) Stały Komitet ma siedmiu członków.

219:5972740766

żadne z biur politycznych w nich istniejących nie posiada swojego stałego komitetu,

3. Biuro Polityczne KPCh – drugi z głównych organów decyzyjnych KPCh, skupia dwudziestu czterech wysokich rangą urzędników,
4. Komitet Centralny KPCh – wybierany na pięcioletnią kadencję w czasie kongresów KPCh. Organ ten jest wykonawcą uchwał przyjętych na kongresie i formalnie jest najważniejszym organem Partii gdy kongres nie obraduje,

- generacyjność przywództwa i respektowanie limitów kadencji – pięcioletnia kadencja oraz ograniczony do dwóch kadencji limit wyboru przywódcy i premiera nakreśliły ramy czasowe, w których miała się dokonywać zmiana władzy. Ponieważ premier zawsze pochodził z nadania przywódcy dzięki temu osoba piastująca to stanowisko ustępowała w tym samym czasie co przywódca. Od tej pory zmiana generacji przywódców zachodziła regularnie i była wyraźna, a nie umowna (po 1998 r. zawsze za generację uznawano osoby przewodniczącego i premiera, przedtem był to lider i osoba zajmująca jedno z wysokich stanowisk państwowych). Jednocześnie, dzięki wprowadzeniu zakazu wyboru na członków Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh osób, które ukończyły 68 rok życia[43] regularnie zmieniał się[44] jego skład,
- dwuetapowość wyboru przywódcy – Sekretarza Generalnego Partii wybiera jesienny Zjazd KPCh, natomiast przewodniczącego ChRL wybiera zwoływane w marcu kolejnego roku OZPL – stąd też formalnie istnieje swego rodzaju okres przejściowy jednak w praktyce nowy przywódca rozpoczyna sprawowanie władzy już w momencie jesiennego wyboru na przewodniczącego ChRL,
- długa droga na szczyt – przez ogromną liczbę instytucji władczych w ChRL, droga do samej władzy jest bardzo długa i ograniczona dla niewielu. Mowa tu nie tylko o trzech najważniejszych stanowiskach zajmowanych przez przywódcę państwa ale również o każdym innym centralnym stanowisku w hierarchii KPCh. Nawet jeżeli od początku ma się silną pozycję w Partii (przykład Xi

[43] Osoba, której 68. urodziny przypadły w trakcie zajmowania urzędu mogła jednak dokończyć kadencję.
[44] Można mówić o zmianie składu, ale trudno mówić o jego znacznym odmładzaniu, gdyż zwyczajowo do Stałego Komitetu powoływano osoby, które ukończyły 50. rok życia.

220:3910855710

Jinpinga) to i tak trzeba wcześniej przejść wiele szczebli kariery by zyskać doświadczenie, zazwyczaj w prowincjach[45].

W ten sposób ukształtował się system polityczny ChRL. W czasie kolejnych lat swoich rządów Jiang nie koncentrował się już na przeprowadzaniu reform wewnątrz Partii i systemu a starał się skupić przede wszystkim na kwestiach związanych z gospodarką i polityką zagraniczną. Ekspertem w dziedzinie ekonomii był premier Zhu Rongji.

Druga kadencja Jiang Zemina charakteryzowała się stopniową liberalizacją życia politycznego. Dzięki niej Partia chciała osiągnąć to, czego w jej opinii zabrakło komunistycznym partiom w ZSRR i w znajdującym się pod jego wpływami krajach socjalistycznych – liberalizacja życia politycznego bez utracenia kontroli nad procesami politycznymi w kraju. Najważniejszymi ze zmian, jakie zaszły w tym okresie były:

- otwarcie Partii na intelektualistów i biznesmenów,
- rozszerzenie konsultowania decyzji politycznych z otoczeniem partyjnym i społeczeństwem, stąd można obecnie mówić o dwóch pojęciach często występujących obecnie w chińskiej nomenklaturze politycznej:
    - demokracja wewnątrzpartyjna (**党内民主**, *Dăngnèi mínzhǔ*) – „członkowie Partii uczestniczą w podejmowaniu decyzji i zarządzaniu sprawami Partii na równych zasadach i zgodnie z konstytucją ChRL i regulaminami Partii)”[46],
    - demokracja konsultatywna (协**商民主**, *Xiéshāng mínzhǔ*) – przed podjęciem najważniejszych decyzji politycznych prowadzone są szerokie konsultacje ze społeczeństwem[47],
- wprowadzenie bardziej merytorycznych kryteriów oceniania i awansów dla kadr partyjnych,
- likwidacja Centralnej Komisji Doradczej – zwiększyło to stopień niezależności Jianga od pozostałych członków Partii oraz pozbawiło starszych działaczy wpływu na podejmowanie kluczowych decyzji,
- wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla wszystkich członków Partii,

[45] Jiang, zanim został przywódcą, był sekretarzem generalnym Partii w Szanghaju, z kolei jego następcy gubernatorami w prowincjach: Hu w Gansu, a Xi w Fujianie i Zhejiangu.

[46] Cyt. za: Sun L., ***党内民主*** *(Dăngnèi mínzhǔ, Demokracja wewnątrzpartyjna*).
Link: http://xitheory.china.com.cn/2021-07/22/content_77644426.html [dostęp: 01.06.2024].

[47]B. Cai, 协商民主 (*Xiéshāng mínzhǔ, Demokracja konsultatywna).* Link: http://xitheory.china.com.cn/2019-11/18/content_77039336.htm [dostęp: 01.06.2024].

221:1118966359

- egzekwowanie limitów kadencji i wieku emerytalnego – zapowiadana przez Jianga regularna wymiana pokoleniowa na stanowiskach zarządczych w KPCh,
- rozluźnienie kontroli nad mediami państwowymi i prywatnymi[48].

Wszystkie te reformy składały się na pewien widoczny do dziś paradoks w chińskiej polityce wewnętrznej. Otwarcie Partii na społeczeństwo i wprowadzenie jaśniejszych zasad jej funkcjonowania stwarzało wrażenie, że dokonuje się pewna odwilż. Jednak z drugiej strony po okresie widocznego podziału władzy w latach 90. XX wieku znów jej pełnia wróciła do przywódcy. Premier Zhu Rongji w przeciwieństwie do swojego poprzednika był zaufanym człowiekiem Jianga. A śmierć Denga sprawiła, że Jiang nie miał już nad sobą swojego mentora więc mógł działać swobodniej niż do tej pory.

Wybrany na premiera Zhu Rongji przeszedł podobną drogę polityczną co Jiang. Podczas rewolucji kulturalnej został poddany czystce i wysłany do szkoły kadrowej Siódmego Maja (do tej pory wtedy jako inżynier w Narodowym Biurze Ekonomicznym Państwowej Komisji Planowania). Zhu spędził na wsi pięć lat, gdzie pracował fizycznie przy hodowli świń i bydła. Zrehabilitowany został w 1978 r. już po dojściu Denga do władzy. Wtedy też rozpoczęła się jego szybka droga w górę partyjnej hierarchii – sam nie miał zbyt wielu osobistych powiązań z innymi członkami KPCh ale Deng ufał mu jako ekspertowi do spraw ekonomii. W latach 1983-1987 był wiceministrem w Państwowej Komisji Gospodarczej[49]. W 1988 r. został burmistrzem Szanghaju dzięki czemu rozpoczęła się jego wieloletnia współpraca z Jiang Zeminem – ówczesnym sekretarzem Partii w tym mieście. Podobnie jak Jiang, Zhu został doceniony za pokojowe rozwiązanie protestów w Szanghaju, dzięki czemu jego kariera w Partii nabrała rozpędu - już w 1992 r. został członkiem Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh, a rok później objął stanowiska wicepremiera do spraw gospodarki oraz prezesa centralnego banku. Na drugie z nich został mianowany w zaufaniu Denga jako osoba, która potrafiła poradzić sobie z rosnącą w tamtym czasie inflacją.

Podczas rządów tandemu Jiang-Zhu ChRL rozwijała się pod względem gospodarczym. Zhu był pierwszym premierem ChRL, który tak otwarcie opowiadał się za gospodarką rynkową. Jednocześnie, po raz pierwszy przedstawiono pomysł wielkich projektów infrastrukturalnych, mających na celu skrócenie czasu i poprawienie podróżowania ze wschodu na zachód kraju, jak również pomiędzy miejscowościami znajdującymi się na zachodzie.

[48] W Chinach zdecydowana większość mediów jest upaństwowiona (w szczególności telewizja i rynek prasy), obecność mediów prywatnych można jednak zauważyć w przypadku stacji radiowych.
[49] Jest to organ będący spadkobiercą Państwowej Komisji Planowania.

222:1117125618

Sam Jiang rzadko zabierał głos w sprawach ekonomicznych (poza składaniem raportów). Zhu Rongji w całości odpowiadał za tą sferę rządów, w dużej mierze kontynuując procesy zapoczątkowane przez Denga. ChRL przeszła bezpiecznie przez potężny kryzys finansowy, jaki w 1997 r. rozpoczął się gwałtownym spadkiem wartości waluty w Tajlandii i miał negatywny wpływ na większość rozwijających się gospodarek (m.in. południowokoreańską, singapurską czy malezyjską).

Po objęciu urzędu premiera w 1998 r. Zhu zaproponował politykę „jednej gwarancji, trzech wdrożeń i pięciu reform" (**一个确保、三个到位、五项改革**, *Yīgè quèbǎo, sān gè dàowèi, wǔ xiàng gǎigé*), dzięki której ChRL miała uniknąć skutków kryzysu i utrzymać wysoki wzrost gospodarczy. Gwarancją było zapewnienie, że wzrost ten osiągnie 8%, inflacja zostanie opanowana w granicach 3% a kurs juana nie ulegnie załamaniu. Trzy wdrożenia to: wyciągnięcie z kryzysu dużych i średnich przedsiębiorstw państwowych, reforma systemu finansowego oraz zmniejszenie liczby ministerstw. Pięć reform obejmowało następujące sektory: obrót zbożem, inwestycje, mieszkalnictwo, opiekę zdrowotną oraz system fiskalno-podatkowy. W przypadku mieszkalnictwa państwo zaczęło odchodzić od przyznawania mieszkań jako systemu socjalnego na rzecz systemu rynkowego. Pieniądze zaoszczędzone wskutek odchudzania administracji rządowej miały być przeznaczone na naukę i edukację. W marcu 2002 r. w wypowiedzi dla „Renmin Ribao" Zhu Rongji stwierdził, że wszystkie cele omawianej polityki zostały osiągnięte[50].

Głównymi problemami, z jakimi Zhu deklarował walkę w Partii były biurokracja i korupcja – reforma przeprowadzona w przedsiębiorstwach państwowych doprowadziła do zwolnienia około 35% siły roboczej w ciągu pięciu lat[51].

Zhu Rongji wraz z wicepremierem Wenem Jiabao prowadzili działania na rzecz rozwoju biedniejszych prowincji położonych w chińskim interiorze, w tym powstrzymujące migracje do bogatszych prowincji. Ustalono między innymi limity podatkowe dla chłopów, by chronić ich przed wysokimi podatkami nakładanymi przez lokalnych urzędników.

---

[50] *X. Li, 朱镕基：“一个确保、三个到位、五项改革”基本实现 (Zhū Róngjī:“Yīgè quèbǎo, sān gè dàowèi, wǔ xiàng gǎigé”, jīběn shíxiàn, Zhu Rongji: Jedna gwarancja, trzy wdrożenia, pięć reform – właściwie zrealizowane)*.
Link:https://web.archive.org/web/20200515144931/http://www.people.com.cn/GB/shizheng/7501/7507/20020315/688077.html [dostęp: 05.06.2024].

[51] J. Foley, *Zhu Rongji Merits China's Admiration not Imitation*, 2014, Link: https://web.archive.org/web/20130815202417/http://blogs.reuters.com/breakingviews/2013/08/14/zhu-rongji-merits-chinas-admiration-not-imitation/ [dostęp: 01.06.2024].

223:1584215405

Chińskiej Republice Ludowej udało się zatem utrzymać pewien balans pomiędzy dostosowywaniem swojej gospodarki do zachodnich standardów i otwieraniem się na świat a pozostawaniu cały czas w politycznej opozycji do Zachodu i kultywowaniu swojego własnego ustroju politycznego. Szybkie tempo wzrostu gospodarczego i większa swoboda działania prywatnych przedsiębiorstw doprowadziły do pojawienia się problemów typowych dla kapitalistycznych gospodarek. W przypadku ChRL były to przede wszystkim masowe migracje do miast, a co za tym idzie rozrost przedmieść, wzrost bezrobocia i bezdomności. Jednak najbardziej uderzająca była coraz bardziej widoczna przepaść dochodowa. Nie ulega wątpliwości, że w tej sytuacji mogła wzrosnąć niechęć do Partii. KPCh reprezentowała dotąd interesy przede wszystkim rolników i najuboższej części społeczeństwa. W miarę pogłębiania się różnic w dochodach wśród ludności, spowodowanych przez działania samej Partii w obszarze ekonomii, członkowie KPCh stali się jednymi z najzamożniejszych ludzi w kraju. W relatywnie krótkim czasie Partia przeszła drogę od bycia reprezentantem największej grupy społecznej do bycia materialną elitą społeczeństwa. W celu niedopuszczenia do utraty legitymizacji społecznej Jiang ogłosił swoją główną myśl polityczną - Zasadę trzech reprezentacji – wygłoszoną podczas serii przemówień w 2000 r. (poczynając od 25 lutego 2000 r. i wizyty w Maomingu w prow. Guangdong). Każdy z chińskich liderów stworzył taką myśl, która następnie została wpisana do Konstytucji Komunistycznej Partii Chin[52]. Proces ten można już uznać za partyjną tradycję. Dokonuje się on zazwyczaj w drugiej kadencji i jest jednym z najważniejszych, jeżeli nie najważniejszym tekstem definiującym całą politykę prowadzoną przez lidera przez cały okres jego rządów a jej elementy można dostrzec także w działaniach dokonywanych przed jej oficjalnym ujawnieniem.

Trzy reprezentacje to główna myśl polityczna Jiang Zemina, określająca kierunek jego działań. W 2002 r. przyjęta została przez KPCh jako jej obowiązujący kurs polityczny. Była to pierwsza jasno sformułowana doktryna polityczna przywódcy ChRL w historii (maoizm i dengizm to zbiór kilku doktryn i działań prezentowanych przez liderów). Późniejsi przywódcy również publikowali swoje główne doktryny, a te były później akceptowane przez Partię jako wiodące kierunki jej polityki.

[52] Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej i Konstytucja Komunistycznej Partii Chin to dwa odrębne dokumenty. Pierwsza określa sposób działania państwa, druga reguluje funkcjonowanie Partii i określa jej kurs ideologiczny. Z racji dominującej roli KPCh na chińskiej scenie politycznej ten drugi dokument należy uznać za równie istotny w analizie systemu politycznego i przywództwa w ChRL. Kurs ideologiczny Partii jest bowiem równoznaczny z kursem ideologicznym całego państwa.

224:1068413276

Wpis do Konstytucji KPCh jest zazwyczaj kilkuzdaniowy, w skrócie argumentujący dlaczego przyjęcie proponowanej przez przywódcę ideologii przyniesie korzyści całemu państwu[53]. Tekst dotyczący Zasady Trzech Reprezentacji brzmi następująco:

„Po Czwartej Sesji Plenarnej XIII Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin Chińscy Komuniści, na czele z Towarzyszem Jiang Zeminem jako głównym przedstawicielem, poprzez rozwój socjalizmu o chińskiej specyfice w praktyce, pogłębili swoje zrozumienie dla tego czym jest socjalizm, jak go budować, oraz jaki rodzaj Partii stworzyć i w jaki sposób tego dokonać. Zdobyli również nowe doświadczenie w zarządzaniu Partią i państwem tworząc w ten sposób Zasadę Trzech Reprezentacji. Zasada Trzech Reprezentacji, będąca kontynuacją i rozwinięciem marksizmu-leninizmu, Myśli Mao Zedonga i Teorii Deng Xiaopinga odzwierciedla nowe wymagania jakie rozwój i zmiany we współczesnym świecie i w Chinach stawiają Partii i rządowi w ich pracy. Potężne narzędzie teoretyczne mające na celu wzmocnić i ulepszyć proces budowania Partii oraz samodoskonalenia i rozwoju chińskiego socjalizmu, jest krystalizacją zbiorowej mądrości Komunistycznej Partii Chin i wiodącej ideologii, którą Partia musi podtrzymać w dłuższej perspektywie. Ciągłe zapewnienie praktykowania Zasady Trzech Reprezentacji jest fundamentem samorozwoju Partii, kamieniem węgielnym rządów Partii i źródłem siły Partii."[54]

Trzy reprezentacje określały trzy najważniejsze stojące przez KPCh cele w czasie rządów Jiang Zemina. Doktryna ta definiowała nowe relacje między Partią a społeczeństwem, a samo słowo reprezentacja oznaczało pola, na których te relacje miały zachodzić i efekty jakie na każdym z nich chciano osiągnąć:

- reprezentacja rozwoju gospodarczego (realizowana przez zwiększenie produkcji gospodarczej) – dalsze poszerzanie pola działalności prywatnych przedsiębiorstw w gospodarce. Proces ten był dalej kontrolowany przez rząd, jednak odchodzono od gospodarki centralnie planowanej,
- reprezentacja chińskiej kultury (realizowana przez rozwój kulturalny społeczeństwa) – uznano kulturę chińską za nieodłączny element tożsamości narodowej, potwierdzając tym samym odejście od założeń rewolucji kulturalnej, a jednocześnie zapowiadano promowanie chińskiej kultury na świecie,

[53] Dopiero za czasów Xi Jinpinga ten precedens został złamany, gdyż tekst dotyczący „Myśli Xi Jinpinga" jest nieporównywalnie dłuższy od pozostałych.
[54] Cyt. za: Constitution Of The Communist Party Of China. Revised and adopted at the 20th National Congress of the Communist Party of China on October 23, 2022. Link: https://english.www.gov.cn/news/topnews/202210/26/content_WS635921cdc6d0a757729e1cd4.html [dostęp: 01.02.2024]. Tłumaczenie własne autora.

225:6361076178

- reprezentacja potrzeb całego chińskiego społeczeństwa – (realizowana przez tzw. konsensus polityczny) – umożliwienie członkostwa w Partii większej liczbie osób z różnych kręgów społecznych.

Pierwsza reprezentacja wiązała się ściśle z polityką gospodarczą, która jest dość szeroko przedstawiona w tym rozdziale. W 1994 r. znacząco zreformowano system podatkowy, między innymi obejmując podatkiem VAT sprzedaż towarów czy usługi naprawy. W 2000 r. Jiang ogłosił początek realizacji polityki nazwanej Going Global – wytworzenia popytu na chińskie produkty poprzez wspieranie dużych krajowych firm tak aby mogły zakładać swoje placówki za granicą. Chińska gospodarka miała dalej kroczyć drogą wyznaczoną przez Deng Xiaopinga.

Druga reprezentacja jest koncepcją o charakterze kulturowo-społecznym. Jej realizacja dokonywała się już na początku rządów Jianga, poprzez kampanię edukacyjną. Dzięki niej Partia mogła zmienić swoją ideologię z rewolucji socjalistycznej na nacjonalizm celem zyskania sobie większej przychylności wśród społeczeństwa. Nauki konfucjańskie, kultura, historia i tradycja zostały uznane za kluczowe elementy chińskiej tożsamości. Stąd też w przeciwieństwie do czasów Mao gdy ślady przeszłości były zwalczane, Partia zaczęła wykorzystywać spuściznę kulturową w swoim przekazie co trwa do dnia dzisiejszego.

W przypadku trzeciej reprezentacji istotnie Partii udało się pozyskać sporą liczbę nowych członków reprezentujących grupy intelektualistów oraz działaczy w sektorze gospodarki, jednak powodzenie rekrutacji i tak było mniejsze niż partyjne przewidywania – wynikało to ze znaczącej liberalizacji sfery ekonomiczno-biznesowej w kraju, stąd też eksperci w tych dziedzinach właśnie w tej sferze upatrywali większej szansy na zrobienie kariery. W 2001 r. podczas obchodów 80. rocznicy powstania KPCh, Jiang zaproponował otwarcie Partii na prywatnych przedsiębiorców chcących wstąpić w jej szeregi. Członkostwo w Partii stało się dla nich jedynie rodzajem parasola, który zapewniałby im państwową kontrolę w sytuacjach kryzysowych[55].

Tym samym Jiang Zemin potwierdził niejako, że jest kontynuatorem polityki Deng Xiaopinga – zakładał ostrożne wdrażanie reform i jeszcze większe odejście od maoizmu. Koncepcja wdrożona przez Jianga zakładała otwarcie Partii na każdą z grup społecznych i promocję chińskiej kultury. Argumenty te miały za zadanie niedopuszczenie do buntu biedniejszej części społeczeństwa – Partia podkreślała bowiem swoje przywiązanie do każdego obywatela i chińskiej kultury i tradycji.

[55] B. Dickson, *Beijing's Ambivalent Reformers*, Current History, 2004, vol.103, nr 674.

226:1091748221

Bardziej liberalne podejście Partii do społeczeństwa miało swoje konsekwencje w pojawieniu się nowych szkół myślenia społecznego, takich jak Qigong czy Falun Gong. Qigong to praktyka oparta na medytacji i rytmicznym oddychaniu prowadzącymi do uspokojenia umysłu. Falun Gong to wywodzący się z qigong ruch religijny założony przez Li Hongzhi, głoszący rozwój duchowy poprzez moralną prawość oraz praktykę ćwiczeń i medytacji. Ruch został założony w 1992 r. i początkowo władza pozwalała mu się rozwijać, jednak w 1999 r. zakazano praktykowania Falun Gong określając go jako nielegalną organizację. Nastąpiły masowe aresztowania wyznawców, co z kolei prowadziło do nasilania się protestów (główny protest odbywał się przed siedzibami najwyższych członków Partii Zhongnanhai w Pekinie). Jedną z metod walki z ruchem było zniesławianie go w państwowych mediach. Nieoficjalnie mówiło się w tym czasie o około 10 tysiącach aresztowanych osób czy wręcz o torturach jakim mieli być poddawani członkowie ruchu.

Jiang Zemin dokonał w czasie swoich rządów również istotnych zmian w obszarze wojska. Zdobycie zwolenników w Armii Czerwonej było jednym z największych wyzwań przed jakimi stanął Jiang. O ile w Partii był osobą powszechnie znaną, zyskującą zwolenników o tyle kontakt z wojskiem był dla niego nowością. Był też pierwszym komunistycznym przywódcą ChRL, który z początku nie posiadał silnego wsparcia ze strony czerwonoarmistów, co w państwie gdzie od wieków poparcie wojska stanowiło o sile przywódcy stanowiło dość istotny kłopot. Nie należy jednak zakładać, że Jiang był zupełnie nieprzygotowany do pełnienia roli przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej. Już w 1990 r. zaproponował „pięć sloganów", które miały charakteryzować chińskie wojsko pod jego rządami: uwarunkowane politycznie, militarnie silne, przejawiające się doskonałym zachowaniem, mocno zdyscyplinowane, skutecznie zapewniające bezpieczeństwo[56].

Podkreślenie kontroli Partii nad armią wydawało się szczególnie ważne z uwagi na obawy co do dalszego używania armii przez państwo w obliczu wydarzeń z 1989 r. Wszystkie slogany należy traktować w analizie jako charakterystyczne dla prowadzenia polityki w Chinach wielkie hasła – sformułowane w sposób bardzo ogólny ale oddające polityczne plany.

Jiang był pierwszym przywódcą nieposiadającym znaczącego posłuchu w armii w momencie objęcia stanowiska naczelnego dowódcy. Większym respektem wśród żołnierzy we wczesnych latach 90. XX wieku cieszyli się bracia Yang – Yang Shangkun (przewodniczący ChRL w latach 1988-1993, poprzednik Jianga) i generał Armii Czerwonej Yang Baibing, obaj

[56] T. Cheng, *Jiang Zemin's military thought and legacy*, International Relations of the Asia-Pacific, 2006, vol. 6, nr 2, s. 227-247.

227:8774446629

powiązani z konserwatywnym skrzydłem Partii. Jiang podszedł do umocnienia swojej pozycji w wojsku w sposób pragmatyczny. W celu zdobycia zwolenników często wizytował siedem okręgów wojskowych[57] (był też pierwszym przywódcą ChRL, który zrobił to w ciągu roku), dzięki czemu mógł nawiązać przyjazne relacje z ich dowódcami. Ważne były nie tylko spotkania ale również decyzje polityczne. Bracia Yang zostali odsunięci od wpływu na wojsko podczas XIV zjazdu KPCh w 1993 r. Egzekwowanie wieku emerytalnego pozwoliło Jiangowi dość sprawnie usunąć z wojska nieprzychylnych mu generałów. Korzystał też z przysługującego mu prawa do awansowania wojskowych na wyższe stanowiska. Dzięki temu, w połowie swoich rządów cieszył się już pełnym poparciem armii. W czasie obu kadencji Jiang wymienił ponad połowę generałów Armii Czerwonej (w tym dowódców wszystkich siedmiu okręgów wojskowych).

Jedną z bardziej kontrowersyjnych decyzji Jiang Zemina w odniesieniu do wojska była likwidacja jakiegokolwiek zaangażowania armii w komercyjną działalność. Do późnych lat 90. XX wieku Armia prowadziła własne przedsiębiorstwa czy hotele, na których wzbogacali się generałowie. Decyzja o wydaniu zakazu tego typu działalności wiązała się z realizacją sloganu o zdyscyplinowaniu wojska. Jednocześnie stanowiło element kontroli nad generałami oraz umożliwiało skuteczniejszą walkę z korupcją.

Podsumowując militarny rozdział kariery Jianga można stwierdzić, że dzięki pracy u podstaw przywódca osiągnął sukces jakim było zyskanie posłuchu. Analizując relacje Jianga zarówno z przedstawicielami wojska jak i z członkami KPCh można zauważyć, że choć został on początkowo rzucony na głęboką wodę, jako przywódca w założeniu tymczasowy, wobec którego sceptycyzm był wyrażany przez obie strony partyjnej sceny, to jednak potrafił odnaleźć się w trudnej dla siebie sytuacji i stopniowo budować swoje guangxi. Dzięki temu w miarę upływu czasu jego pozycja w Partii stała się niepodważalna.

Jiang Zemin zmienił sposób uprawiania polityki zagranicznej. Zupełnie nie przypominał swoich poprzedników, rzadko udających się poza Chiny. W latach 1990-2002 odbył oficjalne wizyty w 72 państwach. Najczęściej odwiedzał Rosję/ZSRR (6 razy), jednak niemal równie często gościł w Stanach Zjednoczonych (5 razy) co stanowiło dość spory precedens w relacjach między tymi krajami. Oprócz tego trzy razy gościł w Japonii,

[57] W latach 1988-2014 ChRL była podzielona na siedem głównych okręgów wojskowych z siedzibami w: Pekinie, Shenyangu, Kantonie, Nankinie, Jinanie, Chengdu i Lanzhou. Obecnie, po reformie z 2014 r. okręgów jest pięć: Centralny (z siedzibą w Pekinie) – odpowiedzialny za obronę stolicy, Północny (Shenyang) – zabezpieczający granice z Rosją, KRLD i Mongolią, Wschodni (Nankin) – odpowiedzialny za Cieśninę Tajwańską i potencjalne zagrożenie ze strony Japonii, Południowy (Kanton) – zabezpieczający granicę z Wietnamem i Morze Południowochińskie i Zachodni (Chengdu) –obejmujący Tybet i Xinjiang i zabezpieczający granicę z Indiami.

228:3878404591

Kazachstanie i Malezji. Pozostałe państwa odwiedzał dwa razy lub raz. Dyplomatyczne podróże przyczyniły się do poprawy relacji ChRL z resztą świata (w szczególności z Rosją i Stanami Zjednoczonymi), poza Japonią gdzie w 1998 r. nie został dobrze przyjęty przez miejscową ludność.

W okresie rządów Jiang Zemina w relacjach ChRL ze Stanami Zjednoczonymi zachodziły zarówno kryzysy jak i stabilizacje. Po zamrożeniu relacji wynikającym z wydarzeń czerwca 1989 r. pierwszy rękę wyciągnął prezydent Bill Clinton zapraszając Jianga na szczyt APEC[58] w stanie Waszyngton. Oznaczało to pewne ocieplenie relacji między oboma państwami, jednak znacząco ich nie poprawiło. W tym samym roku doszło również do zatrzymania chińskiego kontenerowca na amerykańskich wodach pod pretekstem podejrzenia, że przewozi od broń chemiczną do Iranu. Pomimo tego Jiang dążył do poprawy stosunków z USA przyjmując „szesnastoznakową formułę", w której mowa była m.in. o wzmacnianiu zaufania, rozszerzaniu współpracy i unikaniu konfrontacji[59].

Pierwsza kadencja Jiang Zemina to także kryzys między ChRL a Tajwanem. W 1991 r. tajwańska Rada Zjednoczenia Narodowego (organ rządowy powołany w celu promowania zjednoczenia ChRL z Republiką Chińską) opublikowała projekt wytycznych prowadzących do zjednoczenia narodowego, w którym nakreślono trójfazowy model dążenia do zjednoczenia Chin – model ten wzywał Pekin do demokratyzacji życia politycznego. W 1992 r. w brytyjskim wówczas Hongkongu doszło do spotkania ARATS-SEF. ARATS to skrót od Association for Relations Across the Taiwan Straits – jest to nazwa organizacji powołanej przez ChRL w celu nawiązania współpracy na polu biznesowym z Tajwanem. Z kolei SEF to Straits Exchange Foundation, organizacji o podobnym celu działania, powołanej przez Republikę Chińską. W spotkaniu uczestniczyli więc nieoficjalnie przedstawiciele KPCh i Guomindangu. Na spotkaniu obie strony miały zgodzić się w tym, że istnieją jedne Chiny, ale istniały wyraźne, trudne do pogodzenia rozbieżności odnośnie interpretacji czym jedne Chiny są. Dla Pekinu Chiny oznaczają Chińską Republikę Ludową z Tajwanem jako jej specjalnym regionem administracyjnym, z kolei Tajpej interpretował je jako demokratyczną Republikę Chińską obejmującą Chiny kontynentalne i Tajwan. Kryzys pojawił się w 1996 r., gdy na Tajwanie zbliżały się wybory prezydenckie, w których o reelekcję ubiegał się Lee Teng-hui. Wtedy też po raz pierwszy Tajwan zaczął mówić o sobie jako o odrębnym bycie państwowym a nie jak do tej pory jak o rządzie chińskim na uchodźctwie (pomimo wcześniejszej aprobaty Lee Teng-

[58] Wspólnota Gospodarcza Państw Azji i Pacyfiku (z ang. Asia-Pacific Economic Co-operation).
[59] S. Zhao, *The Dragon Roars Back: Transformational Leaders and Dynamics of Chinese Foreign Policy*, Redwood City 2023, s. 63.

229:6599182888

huia dla jednych Chin). W odpowiedzi na stopniowe odchodzenie Tajwanu od polityki jednych Chin, Jiang zarządził przeprowadzenie testów rakietowych na wodach otaczających Tajwan – miał to być sygnał dla Tajwańczyków, że ponowny wybór Lee Teng-huia oznacza wojnę. Zareagowały jednak Stany Zjednoczone wysyłając swoje okręty wojenne do cieśniny. Stąd też ChRL była zmuszona wycofać się z tych terenów a USA pokazały swoją gotowość do obrony sojuszników w tym rejonie. Jednocześnie Jiang zarządził plan modernizacji chińskiej armii, co pozwoliło jeszcze wielokrotnie wywoływać militarną presję na Tajwanie w przyszłości[60].

Kryzys tajwański ponownie znacząco ochłodził relacje chińsko-amerykańskie. Do łagodnej poprawy doszło w latach 1997-1998. W tym pierwszym roku Jiang odwiedził Stany Zjednoczone a rok później B. Clinton złożył mu rewizytę przekonując że ChRL i USA są partnerami. Relacje między tymi państwami były na tyle istotne dla Chin, że Jiang nie zawiesił ich po tym gdy armia amerykańska rzekomo omyłkowo[61] zbombardowała chińską ambasadę w Belgradzie. Stany Zjednoczone zgodziły się jednak na wypłatę ponad 4 milionów dolarów odszkodowania dla rodzin ofiar, z kolei ChRL przekazała USA ponad 2 miliony dolarów na pokrycie kosztów zniszczeń ambasady amerykańskiej w Pekinie dokonanych przez protestujących przed nią Chińczyków.

Ostatnim z incydentów na linii ChRL-USA było wydarzenie z kwietnia 2001 r. w okolicy wyspy Hainan, gdzie amerykański samolot obserwacyjny EP-3 zderzył się z chińskim myśliwcem Shenyang J-8. W wyniku wypadku zginął pilot chińskiego myśliwca, amerykański pilot zdołał się uratować. Formalne przeprosiny Sekretarza Stanu USA były wystarczające dla strony chińskiej.

Podsumowując relacje chińsko-amerykańskie można stwierdzić, że pomimo incydentów udało się osiągnąć względną stabilizacje na niwie dyplomatycznej. Jednocześnie poprzez opisywane zdarzenia rosła niechęć społeczeństwa chińskiego do Stanów Zjednoczonych co przyczyniało się także do umacniania postaw nacjonalistycznych.

W relacjach z Rosją, po upadku ZSRR, również dążono do poprawy wzajemnych stosunków. W 1992 r. prezydent Rosji Borys Jelcyn, na zaproszenie chińskiej strony, odwiedził Pekin. Dwa lata później Jiang udał się z rewizytą do Moskwy. Jak już zostało wspomniane, Rosja była najczęściej odwiedzanym przez niego krajem. Sam B. Jelcyn odwiedził ChRL czterokrotnie. W czasie tych wizyt udało się podpisać kilka znaczących traktatów, między innymi i współpracy militarnej (1993 r.), o nieagresji (1994 r.) czy o partnerstwie strategicznym

[60] Ostatecznie Lee Teng-hui ponownie wygrał wybory.
[61] Według oficjalnego komunikatu pierwotnym celem miała być siedziba Jugosławiańskiej Federalnej Dyrekcji ds. Dostaw i Zamówień.

230:8934591308

(1996 r.). Dzięki zacieśnieniu współpracy 16 lipca 2001 r. oba kraje (Rosja była wtedy już pod rządami Władimira Putina) podpisały Traktat o przyjaźni[62]. Założenia traktatu umocniły wcześniejsze ustalenia między tymi państwami – przede wszystkim w obszarze współpracy militarnej. Jednocześnie Rosja zobowiązała się uznawać Tajwan za integralną część Chin. ChRL zyskała również przystępne ceny importu paliw z Rosji oraz przyzwolenie na ekspansję gospodarczą we wschodniej części Syberii[63].

Symbolicznym momentem dla Jianga było także przewodniczenie ceremoniom powrotu Hongkongu (1997 r.) i Makau (1999 r.) do ChRL. Co prawda decyzja o powrocie tych regionów została podjęta za rządów poprzednika, to jednak nie ulega wątpliwości, że był to dla niego ogromny sukces wizerunkowy.

Ważne sukcesy chińskiej polityki zagranicznej miały miejsce w 2001 roku. Po wielu latach starań Jiang osiągnął wtedy wreszcie swój cel i w grudniu ChRL przystąpiła do Światowej Organizacji Handlu. W tym samym roku Międzynarodowy Komitet Olimpijski przyznał Pekinowi prawo do organizacji Letnich Igrzysk Olimpijskich w 2008 r., z kolei Szanghaj otrzymał prawo zorganizowania Światowej Wystawy EXPO w 2010 r. – obie imprezy stały się symbolem chińskiego postępu gospodarczego i otwarcia na świat.

4.4. Przywództwo Jiang Zemina – podsumowanie

Podobnie jak miało to miejsce przy podsumowaniach rządów Mao Zedonga i Deng Xiaopinga analiza przywództwa będzie dotyczyć kilku najistotniejszych obszarów. Jednak w przypadku Jiang Zemina i kolejnych przywódców będzie ona przeprowadzona w sposób bardziej szczegółowy, z wykorzystaniem obszarów zawartych w modelu Haughtona. Da to pełny obraz przywództwa Jianga, a także jego relacji z przedstawicielami wielu istotnych w rządzeniu płaszczyzn: najbliższych współpracowników, Partii, społeczeństwa a także społeczności międzynarodowej. Ponadto, na podstawie wyodrębnionych elementów będzie możliwe przeprowadzenie kluczowego badania w tej pracy jakim jest analiza porównawcza trzech ostatnich przywódców Chińskiej Republiki Ludowej.

Na początek autor wyróżnił podstawowe cechy przywództwa Jiang Zemina jako lidera państwa i Partii (jest to również odniesienie do pierwszego kręgu w modelu Haughtona – kręgu oznaczającego lidera):

[62] Dokładna nazwa: „Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Chińską Republiką Ludową a Federacją Rosyjską".
[63] W czerwcu 2021 r. obowiązywanie traktatu zostało przedłużone przez Xi Jinpinga i Władimira Putina do 2027 r.

231:4429275853

- odnajdywanie się w trudnych sytuacjach – Jiang objął władzę dość niespodziewanie, jako kandydat kompromisowy, przez niektórych mógł być uważany również za przywódcę tymczasowego (podobnie jak Hua Guofeng po Mao Zedongu). Jednak w miarę upływu czasu przywództwo Jianga było coraz mocniejsze. Już podczas pierwszej kadencji rosła w siłę jego frakcja partyjna (tzw. szanghajska klika), w drugiej posiadał już pełnię władzy. Jednocześnie potrafił zachować stabilność systemu politycznego pomimo wielu wyzwań: niestabilnej sytuacji politycznej po 1989 r., walki frakcji partyjnych, wizerunkowego kryzysu KPCh, upadku państw komunistycznych Europie i Azji, kryzysu gospodarczego, napięć na linii ChRL-Tajwan,
- umiejętność zyskiwania zwolenników - początkowy brak zwolenników w Partii czy w wojsku nie przeszkodził mu w ciągłym umacnianiu swojej pozycji. W swojej drugiej kadencji - po czystkach w armii oraz wyniesieniu na wysokie partyjne stanowiska swoich zaufanych ludzi jako pierwszy przywódca po 1949 r. posiadł pełnię władzy zarówno w sensie nieformalnym jak i formalnym. Jest to warte podkreślenia tym bardziej z uwagi na dość późne rozpoczęcie politycznej kariery. Szanghajska klika przez wiele lat po końcu jego rządów wywierała silny wpływ na partyjne prace a sam Jiang aktywnie uczestniczył w krajowej polityce aż do 2019 r[64],
- prawidłowa ocena sytuacji politycznej i potrzeb społeczeństwa – przywództwo Jianga sprawiło, że ChRL przetrwała trudny dla komunistycznych państw okres lat dziewięćdziesiątych XX w. Kluczowymi działaniami wizerunkowymi były: otwarcie Partii na wszystkie grupy zawodowe i społeczne oraz zmiana nadrzędnej ideologii z rewolucji socjalistycznej na nacjonalizm. Pozwoliło to na stabilne rządzenie Chinami po kryzysie związanym z wydarzeniami 1989 r. oraz upadkiem ZSRR,
- przeprowadzanie reform – w dużej mierze w zakresie polityki, opartych na zasadzie trzech reprezentacji, również kontynuacja otwarcia gospodarczego zapoczątkowanego przez Deng Xiaopinga,

[64] Jiang Zemin ostatni raz publicznie pokazał się w wieku 93 lat podczas uroczystości z okazji 70-lecia proklamowania ChRL w październiku 2019 r., a więc trzy lata przed swoją śmiercią.

232:2799398565

- zmiany w partyjnych strukturach – w tym bardziej przejrzyste zasady awansowania członków KPCh na wyższe stanowiska oraz rygorystyczne respektowanie limitów kadencji,
- zapoczątkowanie inwestycji infrastrukturalnych celem lepszego skomunikowania biedniejszych obszarów ChRL między sobą oraz ze wschodnią częścią kraju,
- aktywne uczestnictwo w prowadzeniu polityki zagranicznej – w tym: próba stabilizacji stosunków międzynarodowych ze Stanami Zjednoczonymi i Rosją, odbywanie licznych podróży zagranicznych, doprowadzenie do końca procesu powrotu Hongkongu i Makao w granice ChRL, zakończenie politycznej i gospodarczej izolacji ChRL po 1989 r., ale również dalsze ochładzanie stosunków z Tajwanem,
- dzielenie obowiązków z premierem Zhu Rongji – Zhu jako najbardziej zaufany człowiek Jianga a od 1997 r. również premier. Jiang oddał mu pełnię inicjatywy w zakresie kierowania gospodarką kraju, sam ograniczając się jedynie do nadzoru i składania raportów na zjazdach partyjnych. Autonomia działań Zhu pozwoliła być może uniknąć niepowodzenia niedoświadczonemu w dziedzinie gospodarki Jiangowi z czym wiązałby się spadek jego pozycji w KPCh. Jednocześnie Zhu osiągnął wielki sukces w zarządzaniu gospodarką – ChRL co roku notowała wzrost gospodarczy a nie odczuła skutków kryzysu z 1997 r.

Jednocześnie, można wskazać negatywne zdarzenia, do jakich doszło w czasie rządów Jiang Zemina:

- pogłębianie się przepaści między biednymi a bogatymi – jest to konsekwencja dynamicznego rozwoju gospodarczego. Innymi problemami natury społecznej z jakimi borykała się ChRL w tym okresie były bezrobocie, masowa migracja do dużych ośrodków miejskich, bezdomność oraz pogłębianie się zacofania wiejskich terenów w zakresie edukacyjnym i technicznym,
- kryzys wizerunkowy Partii związany z powyższym problemem – bogacenie się społeczeństwa sprawiło, że członkowie Komunistycznej Partii Chin przestali być postrzegani jako stronnicy rolników oraz najuboższych a zaczęli stanowić finansową elitę państwa, co było sprzeczne z głoszonymi przez nich ideałami,
- pogłębianie rozłamu między konserwatystami a reformatorami wewnątrz KPCh – zmiany personalne przeprowadzane na szeroką skalę przez Jianga sprawiły, że

233:5752867856

w jego drugiej kadencji konserwatyści nie mieli relatywnego wpływu na prace Partii, skutki zachwiania tej równowagi są widoczne po dzień dzisiejszy (2024 r.) – zmobilizowani konserwatyści wykorzystali słabe przywództwo Hu Jintao by przejąć władzę i zapoczątkować odwrotny proces,

- pogłębianie kryzysu w relacjach z Tajwanem – w szczególności mowa tu o wydarzeniach z 1996 r. gdy Tajwan oficjalnie ogłosił odejście od polityki jednych Chin,

W pozostałych elementach otoczenia politycznego Jiang Zemina podsumowanie jego działań wygląda następująco:

- frakcja partyjna – tak zwana szanghajska klika. Jak już zostało wspomniane Jiang odniósł niebywały sukces w budowie swojego otoczenia politycznego. Przechodząc drogę od bycia niemal całkowicie zależnym od partyjnej starszyzny do niepodważalnego lidera z szerokim gronem wewnątrzpartyjnych zwolenników. Można też stwierdzić, że spośród wszystkich dotychczasowych przywódców, to właśnie stronnictwo Jianga przetrwało najdłuższy okres czasu (sam Jiang działał w polityce aktywnie do 2019 r., a więc jeszcze 30 lat po objęciu przywództwa w Partii). Najważniejsi współpracownicy Jianga to oczywiście premier Zhu Rongji, a także: Zeng Qinghong, Li Lanqing, Wu Bangguo, Huang Ju i Jia Qinglin. Sama szanghajska klika była liczącą się frakcją przez kolejne dekady. Jej pozycję osłabiły dopiero agresywna polityka Xi Jinpinga w drugiej dekadzie XXI w., oraz śmierć samego Jiang Zemina w 2022 r.,
- partia – kolejne pole, na którym Jiang odniósł polityczny sukces. Od początku było wiadomo, że jako kandydat kompromisowy Jiang jako przywódca nie będzie cieszył się aprobatą żadnej ze stron partyjnego sporu. Sprzeciw ze strony konserwatystów był niejako oczywisty, gdyż Jiang był człowiekiem bezpośrednio namaszczonym przez Deng Xiaopinga, jednak nawet wśród stronników ustępującego przywódcy nie wszyscy popierali wybór Jianga. Jednak konsekwentne i powolne budowanie swojej bazy politycznej przyniosło zamierzony skutek wyraźnie widoczny w drugiej kadencji – jego szanghajscy stronnicy byli już dominującą siłą na wysokich stanowiskach w KPCh, a śmierć Deng Xiaopinga nie doprowadziła ani do osłabienia Jianga ani do szerszego politycznego kryzysu w ChRL. Z kolei głównymi poszkodowanymi zmian wprowadzonych przez Jianga była niewątpliwie partyjna starszyzna,

234:4141843004

której przedstawiciele stali się ofiarami respektowanych limitów kadencji i likwidacji Centralnej Komisji Doradczej. Również jedna z wielu organizowanych w ChRL kampanii antykorupcyjnych doprowadziła do eliminacji politycznych przeciwników, w tym sekretarza Partii w Pekinie – Chen Xitonga. Jiang jest zatem dobrym przykładem w jaki sposób rozwijać swoje partyjne guangxi. Przeszedł bowiem drogę od działacza partyjnego z krótkim stażem, dla którego mianowanie na przywódcę było skokiem na głęboką wodę, do silnego przywódcy cieszącego się sporym poparciem wewnątrz Komunistycznej Partii Chin,

- ramy instytucjonalne – Jiang był pierwszym przywódcą Chińskiej Republiki Ludowej, który tak wyraźnie funkcjonował w ramach politycznego systemu, jednocześnie gromadząc w swoich rękach największą władzę w sensie formalnym od 1949 r. . Mao i Deng, zajmując niższe stanowiska w państwie i Partii (a czasami nie zajmując żadnych znaczących stanowisk) kierowali działaniami osób postawionych wyżej. W przypadku Jianga miał miejsce odwrotny proces. Był on faktycznym przywódcą, zajmującym trzy najważniejsze stanowiska państwowe i to on kierował osobami znajdującymi się niżej w hierarchii. Jednocześnie sam jest współtwórcą tego precedensu wedle którego przywództwo w ChRL działa po dzień dzisiejszy. Jiang miał swój udział także w kształtowaniu zmian w systemie politycznym ChRL - w tym sposobu awansów w hierarchii partyjnej i respektowaniu kadencyjności. Zmiany te w niemal nienaruszonym stanie przetrwały do 2023 r. umożliwiając uczynienie przywództwa generacyjnym. Z kolei jako przewodniczący Centralnej Komisji Wojskowej aktywnie angażował się w działalność na rzecz armii, choć i tu nie obyło się bez kontrowersji związanych z dużą liczbą zmian personalnych na czołowych stanowiskach wojskowych – tak aby w ten sposób umocnić swoje przywództwo w obszarze militarnym,
- społeczeństwo – z uwagi na specyfikę systemu politycznego ChRL trudno jest prowadzić jakiekolwiek badania polityczne wśród społeczeństwa chińskiego. Poniższa analiza relacji przywódcy z obywatelami będzie zatem w dużej mierze oparta na przypuszczeniach i widocznych wydarzeniach (np. protesty i ich skala, reakcje przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych itp.).

Jiang Zemin na początku sprawowania urzędu mógł wydawać się osobą generalnie popieraną przez społeczeństwo po okresie zawirowań i największych protestów

235:9130365777

w historii ChRL. Zachodzi tu jednak wątpliwość, czy obywatele mogli go uznać równie dobrze za tzw. mniejsze zło. Niemniej jednak wyjście naprzeciw niektórym oczekiwaniom protestujących w Szanghaju raczej przyczyniło się do ocieplenia jego wizerunku. Za atuty w relacjach ze społeczeństwem można również uznać otwarcie Partii na szersze grupy społeczne, dalszą liberalizację systemu gospodarczego czy również wyraźne odwoływanie się do chińskiego dziedzictwa historycznego i kulturowego. Wprowadzenie pojęcia patriotyzm do politycznego obiegu sprawdziło się i funkcjonuje w ChRL po dziś dzień. Same trzy reprezentacje są przecież odpowiedzią na (przypuszczane przez Partię) potrzeby społeczeństwa – rozwój gospodarczy (bogacenie się), promocja chińskiej kultury (pielęgnowanie tradycji) i otwarcie Partii na wszystkie grupy społeczne (reprezentacja całego społeczeństwa). Wydaje się, że eksponowania właśnie tych trzech aspektów zabrakło Mao i Dengowi, co było błędem z racji tego iż stanowią one ważną część tożsamości Chińczyków, z reguły przywiązanych do swojego narodu, jego historii i tradycji.

Z kolei za porażki Jianga w obszarze relacji ze społeczeństwem należy uznać wspomniany już wzrost bezdomności, bezrobocia i pogłębiania się różnic między bogatymi i biednymi na skutek rozwoju gospodarki – Partia nie była w stanie jeszcze wtedy zaradzić tym problemom. Również kryzys polityczny i walki interesów we wczesnych latach 90. XX wieku kładą się cieniem na przywództwie Jianga – społeczeństwo mogło odnieść wtedy wrażenie, że jego interes jest pomijany wobec politycznych rozgrywek, a sam Jiang nie był wtedy na tyle silną polityczną osobą by temu przeciwdziałać. Po, wydawać by się mogło, dość dobrym podejściu do protestów w Szanghaju w 1989 r., po objęciu przywództwa Jiang wielokrotnie nie przejawiał już takiej łaskawości, o czym świadczy choćby walka z Falun Gong. Podobnie jak inni przywódcy ChRL przed i po nim Jiang również prowadził represyjną politykę wobec mniejszości zamieszkujących Xinjiang i Tybet,

- środowisko międzynarodowe – w kwestii polityki zagranicznej Jiang Zemin obejmował w 1989 i 1992 r. Chiny skompromitowane w oczach opinii międzynarodowej, jednak dość pragmatyczne podejście do prowadzenia stosunków z innymi krajami, w szczególności z USA i Rosją doprowadziło do poprawienia obustronnych relacji. Relacje ze Stanami Zjednoczonymi w dalszym ciągu były trudne, niemniej jednak i tak uległy znaczącej poprawie. Pomimo incydentów Pekin był postrzegany przez Waszyngton jako partner. Jeszcze większemu ociepleniu uległy stosunki z Rosją. Rozpadający się ZSRR był skonfliktowany z Chinami na wielu polach, negocjacje z państwami powstałymi na jego ziemiach uspokoiły znacząco sytuację wzdłuż

236:1101450831

północnej i zachodniej granicy ChRL. Zwieńczeniem relacji z Rosją było podpisanie traktatu o przyjaźni w 2001 r., z kolei nowopowstałe państwa Azji Centralnej stały się bardzo ważnym terenem chińskiej ekspansji gospodarczej w późniejszych latach. Jiangowi udało się też doprowadzić do końca proces przejęcia Hongkongu i Makau. W dalszym ciągu napięte pozostawały relacje z Tajwanem. To napięcie wzmocniło się przez największe od czasów zakończenia wojny domowej kryzysy militarne w cieśninie.

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Mao Zedonga i Deng Xiaopinga autor dokonał też ogólnej oceny przywództwa Jiang Zemina w oparciu o kryteria polityki, gospodarki i wojska:

- Obszar polityki:
  - Polityka krajowa – przywództwo dobre – Jiang poradził sobie w trudnej sytuacji w jakiej się znalazł będąc mało liczącym się członkiem Partii w czasie obejmowania stanowisk przywódczych. Gdyby ocena obejmowała jedynie przywództwo partyjne mogłaby być bardzo dobra – Jiang sprawnie zarządzał Partią, nie bał się podejmować kontrowersyjnych decyzji, ustabilizował działanie Partii i systemu politycznego. Polityka krajowa to jednak przede wszystkim zarządzanie państwem – tutaj Jiang przez pierwszą kadencję znajdował się w cieniu prominentnych polityków, był realizatorem woli Deng Xiaopinga. W drugiej kadencji był już bardziej odważny, niemniej jednak nie zmienił znacząco kursu polityczno-gospodarczego ChRL, był raczej kontynuatorem polityki poprzednika (choć być może działo się tak dlatego że uznawał ją za słuszną i nie odczuwał konieczności dodawania czegoś od siebie). Atutami drugiej kadencji było utrzymanie stabilizacji państwa, odpowiedź na potrzeby społeczeństwa w postaci trzech reprezentacji czy dalszy rozwój gospodarczy. Niemniej jednak, ostatni punkt jest głównie zasługą premiera Zhu Rongji, któremu Jiang przyznał sporą autonomię w działaniach,
  - Polityka zagraniczna – przywództwo dobre – autor ocenił politykę zagraniczną Jiang Zemina na dobrą. Dużym osiągnięciem jest zdecydowanie przywrócenie w miarę stabilnych relacji z Rosją i Stanami

237:7065204893

Zjednoczonymi. Również dalsze otwieranie chińskiej gospodarki na świat po okresie zastoju z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Niemniej jednak, podobnie jak w przypadku polityki krajowej – stosunki międzynarodowe ChRL były stabilne ale bez owocu w postaci znaczącego sukcesu (podpisanie traktatu z Rosją po wielu latach niepokojów jest osiągnięciem, ale nie można tego uznać za spektakularny sukces) i bez podejmowania gwałtownych kroków gdy była taka możliwość w przypadku incydentów do jakich dochodziło na linii ChRL-USA. Widać było, że Jiangowi nie zależy na ponownej eskalacji napięć, a relacje międzynarodowe prowadzi w sposób pragmatyczny. Wspomniane incydenty i reakcja Chin pokazały, że ich relacje ze Stanami Zjednoczonymi są szorstkie ale niezbędne. Zdecydowanym minusem był też kryzys w cieśninie tajwańskiej,

- Obszar wojska – przywództwo dobre –w obszarze wojska Jiang działał dużo, co było wymuszone koniecznością zyskania sobie przychylności armii – osiągnął to jednak głównie przez częste kontrole garnizonów i liczne wymiany kadrowe, czym poza zwolennikami zyskał sobie również zagorzałych przeciwników. Wszystko to jest jednak dość dużym sukcesem przywódcy zważywszy na całkowity brak doświadczenia i nieprzychylność generałów z początku swoich rządów. Jiang nie wykorzystał wojska do bezpośrednich działań bojowych, ale zostało ono wykorzystane w celach prowokacyjnych by zaszantażować Tajwan i sprzyjające mu Stany Zjednoczone w czasie kryzysu w cieśninie. Tego typu wykorzystanie wojska było i jest częstym zabiegiem stosowanych przez przywódców ChRL by podkreślić aktualność stworzonej przez nich ideologii jednych Chin,
- Obszar gospodarki – przywództwo przeciętne – Chiny Jiang Zemina kontynuowały zapoczątkowany za czasów Deng Xiaopinga rozwój gospodarczy. Przeciętna ocena wynika z faktu, że za gospodarkę odpowiedzialni byli w dużej mierze premierzy Li Peng i Zhu Rongji, a sam Jiang rzadko aktywnie angażował się w działania na tym polu, ograniczając się to kreślenia planów i podsumowywania osiągnięć Partii w tym zakresie na posiedzeniach komitetu centralnego i zjazdach KPCh. Bardzo dobrze należy jednak ocenić współpracę Jianga z premierem Zhu, będącą też najmocniejszą wśród trzech

238:6228187591

ostatnich generacji przywódców. Ani Wen Jiabao (温家宝, *Wēn Jiābǎo*) ani Li Keqiang (李克强, *Lǐ Kèqiáng*) nie mieli już bowiem tak dobrze rozwiniętych relacji partnerskich z przywódcami.

239:1034789169

240:9837677538

Rozdział V

Przywództwo polityczne Hu Jintao

Ryc. 4. Hu Jintao[1]

5.1. Droga do przywództwa

Hu Jintao urodził się 21 grudnia 1942 roku w miejscowości Taizhou, w prowincji Jiangsu. Terytoria te znajdowały się wówczas pod japońską okupacją. Rodzina Hu nie była zamożna. Ojciec, Hu Zengyu[2] prowadził mały sklep herbaciany w rodzinnej miejscowości. Matka Hu zmarła, gdy ten miał siedem lat (z zawodu była nauczycielką), od tej pory wychowywała go ciotka. Jednak ta również po krótkim czasie zmarła. Po tym wydarzeniu, Hu i jego dwie młodsze siostry (Hu Jinrong i Hu Jinlai) byli wychowywani jedynie przez ojca.

Pomimo urodzenia się w prowincji Jiangsu, Hu często w późniejszych czasach utożsamiał się z sąsiednią prowincją Anhui, skąd pochodzili jego przodkowie (do Jiangsu wyemigrował dziadek Hu).

W 1953 r. Hu rozpoczął naukę w prywatnej szkole w Taizhou, trzy lata później w tym samym mieście uczęszczał do szkoły średniej. Po jej ukończeniu przeniósł się do Pekinu, gdzie w 1959 r. rozpoczął studia na Wydziale Inżynierii Ochrony Wody Uniwersytetu Tsinghua. Tam

[1] Źródło: en.wikipedia.org [dostęp: 01.07.2025].
[2] Później zmienił imię na Jingzhi.

241:1364294826

też poznał swoją przyszłą żonę Liu Yongqing, która studiowała na tym samym roku. Sam Hu osiągał bardzo dobre wyniki w nauce zarówno w szkole średniej jak i na studiach[3].

Początek partyjnej działalności Hu przypada na rok 1964, gdy wstąpił do Komunistycznej Partii Chin. Był to rok 15-lecia powstania Chińskiej Republiki Ludowej, stąd też już na samym początku politycznego zaangażowania brał udział w wielu celebracjach rocznicowych, m.in. w wystawianym w Wielkiej Hali Ludowej przedstawieniu „Wschód jest czerwony", za którego reżyserię odpowiadał Zhou Enlai. Aktywnie uczestniczył także w paradzie z okazji Święta Narodowego 1 października oraz napisał artykuł opisujący swój udział w przedstawieniu „Wschód jest czerwony" opublikowany następnie w dzienniku Renmin Ribao.

Rok później Hu ukończył studia, ale został na uczelni pracując tam jako doradca polityczny, jednocześnie prowadził badania naukowe i zajęcia dla studentów. Tam też działał, gdy wybuchła rewolucja kulturalna, w której brał udział bez większego zaangażowania. Należał do tzw. Frakcji 14 Kwietnia, a więc głównego korpusu rewolucyjnego Uniwersytetu Tsinghua. Niewielkie zaangażowanie Hu w rewolucję może mieć związek z publicznym potępieniem jego ojca jako przeciwnika systemu.

Polityczna kariera Hu zaczęła nabierać rozpędu w 1968 r. Partia prowadziła wtedy kampanię Trzeciego Frontu. W związku z narastającymi niepokojami dotyczącymi zagrożenia potencjalnymi atakami ze strony Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych Mao zamierzał znacząco przebudować kluczową infrastrukturę ChRL. Stąd też rozpoczęto realizację wielkich inwestycji w obronę narodową, podstawowe gałęzie przemysłu (przede wszystkim górnictwo i produkcję energii elektrycznej) i technologię[4]. Hu sam zgłosił chęć uczestnictwa w kampanii. Tytuł inżyniera i ekspercka wiedza w zakresie gospodarki wodnej szybko pomogły mu znaleźć zatrudnienie przy budowie elektrowni wodnej Liujiaxia w prowincji Gansu. Był to początek większego zaangażowania Hu w sprawy tej prowincji. Poza tym pracował on również w lokalnym oddziale Ministerstwa Zasobów Wodnych i Energii Elektrycznej najpierw jako technik, później jako członek sekretariatu, a w końcu zastępca lokalnego sekretarza Partii.

Podczas urzędowania w Gansu Hu poślubił Liu Yongqing. Razem doczekali się dwójki dzieci – córkę Hu Haiqing i syna Hu Haifenga.

---

[3] news.sina.com.cn, *领导人的清华故事：胡锦涛吴邦国常回校看看 (Lǐngdǎo rén de qīnghuá gùshì: Hújǐntāo wúbāngguó cháng huí xiào kàn kàn; Historie przywódców Tsinghua: Częste wizyty Hu Jintao i Wu Bangguo na uniwersytecie).* Link: https://news.sina.com.cn/c/sd/2011-04-12/110622277735.shtml [dostęp: 01.12.2024].
[4] C. Marquis, K. Qiao, *Mao and Markets: The Communist Roots of Chinese Enterprise*, New Haven 2022, s. 49.

242:9205306836

W 1980 r. ówczesny przywódca ChRL Deng Xiaoping ogłosił program Czterech transformacji. Chciał dzięki temu wykształcić nowe pokolenie chińskich przywódców, głównymi hasłami tego programu były: „młodość, rewolucyjność, kompetencje, wyspecjalizowanie". Jednocześnie Deng nakazał lokalnym przywódcom KPCh poszukiwanie odpowiednich kandydatów, którzy mogli by zostać objęci programem. Gubernator prowincji Gansu Song Ping zwrócił uwagę właśnie na Hu Jintao[5]. Wtedy też Hu został awansowany na wspomniane już wcześniej stanowisko zastępcy sekretarza, a także dołączył do rocznego szkolenia dla młodych kadr w szkole partyjnej KC KPCh. Jego kariera w partyjnej młodzieżówce potoczyła się dość szybko. W 1982 r. został sekretarzem prowincjonalnego komitetu Ligi Młodzieży Komunistycznej w Gansu, by już w następnym roku udać się do Pekinu i działać jako przewodniczący Ogólnochińskiej Federacji Młodzieży[6].

Tymczasem Song Ping, mentor Hu, został także przeniesiony do Pekinu na stanowisko ministra ds. organizacyjnych KPCh. Stał się więc odpowiedzialny za rekomendacje nowych członków do partyjnych kadr, jak również degradacje i awanse między partyjnymi stanowiskami. Już wtedy można więc było zakładać, że pozycja partyjna Hu będzie rosnąć. Przemawiały za tym:

- wierne członkostwo Hu w Partii i jego zaangażowanie w działalność młodzieżówki oraz wydarzeń organizowanych przez KPCh,
- wysokie wykształcenie w dziedzinie infrastruktury – kraj przechodził okres gruntownych reform i modernizacji. Duża wiedza i doświadczenie Hu w dziedzinie gospodarki wodnej były więc pożądane,
- doświadczenie na stanowiskach kierowniczych,
- zamieszkiwanie w Pekinie,
- zapowiedź Deng Xiaopinga o otwieraniu Partii na młodych oraz na osoby świata nauki i biznesu,
- opieka Song Pinga, zaufanego człowieka Denga.

Już w 1984 roku, zaledwie dwa lata po przenosinach do Pekinu Hu został faktycznym liderem partyjnej młodzieżówki. Funkcja ta pozwoliła mu na odbycie pierwszej oficjalnej wizyty zagranicznej – do Japonii. Wcześniej, bo w 1982 r. został wybrany na zastępcę członka Komitetu Centralnego KPCh.

[5] Co ciekawe, Wen Jiabao, późniejszy premier pod przywództwem Hu, został również wtedy dostrzeżony przez Song Pinga. Podobnie jak Hu nie pochodził z Gansu, ale wyemigrował tam do pracy jako geolog.

[6] Tłumaczenie własne autora z chińskiego 中华全国青年联合会 (*Zhōnghuá quánguó qīngnián liánhé huì*).

243:4601013362

Do 1985 r. Hu był już zatem jednym z ważniejszych członków Komunistycznej Partii Chin. Stąd też został zauważony przez ówczesnego sekretarza generalnego Hu Yaobanga, który nakazał mu przeniesienie się do prowincji Guizhou jako nowego sekretarza KPCh w regionie. Hu Jintao miał niełatwe zadanie, gdyż prowincja ta zmagała się z kryzysem gospodarczym oraz rosnącym niezadowoleniem społeczności studenckiej z polityki prowadzonej przez Hu Yaobanga. Hu Jintao aktywnie zaangażował się w wypełnianie swojej nowej funkcji i odwiedził wszystkie znajdujące się w prowincji powiaty. Rzadko też zabierał publicznie głos na temat swoich poglądów politycznych[7].

Podczas pobytu w Guizhou Hu powziął działania mające na celu ograniczenie ubóstwa w prowincji. Uważał, że dotychczasowy system pomocy społecznej dla mieszkańców regionu jest niewystarczający i nieodpowiedni, a kluczem do sukcesu jest doprowadzenie do usamodzielnienia gospodarczego Guizhou. W 1988 r. w miejscowości Bijie utworzył eksperymentalną „strefę ekologiczną". Miasto to miało stać się polem dla pilotażowych działań Hu w zakresie ograniczania ubóstwa, zrównoważonego rozwoju gospodarczego oraz ekologii. Eksperyment ten przyniósł długofalowe sukcesy gdyż, między 1987 a 2011 rokiem PKB Bijie wzrósł 41-krotnie.

Końcowy etap pracy Hu w Guizhou był naznaczony przez protesty studentów. W 1988 r. tysiące studentów demonstrowało publicznie swoje niezadowolenie z polityki władz. Bezpośrednią przyczyną była bójka studentów na Uniwersytecie w Guizhou, jednak pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku mniejsze lub większe protesty studenckie organizowano na terenie całego kraju. Hu doprowadził do spotkania z liderami protestów, co pozwoliło uniknąć eskalacji konfliktu, czym po raz kolejny zyskał uznanie w oczach partyjnej starszyzny.

W 1987 r. podczas XIII Kongresu Komunistycznej Partii Chin Hu Jintao został oficjalnie wybrany na członka Komitetu Centralnego. Ze względu na rosnącą liczbę członków Komitetu Centralnego wywodzących się z partyjnej młodzieżówki Hu i jego zwolenników z tego środowiska zaczęto nazywać Frakcją Ligi Młodzieży.

Wspomniane wyżej ogarniające całe państwo protesty studenckie miały swój skutek pod postacią wycofania Hu Yaobanga z życia politycznego. Jego nazbyt liberalne poglądy w stosunku do strajkujących studentów były oficjalną przyczyną usunięcia go przez Deng Xiaopinga. Odejście Hu Yaobanga zostało odebrane jako wydarzenie mogące znacząco skomplikować Hu Jintao karierę polityczną, tym bardziej, że nie skrytykował on publicznie swojego partyjnego mentora.

[7] W. Lam, *Chinese Politics in the Hu Jintao Era*, Hongkong 2006, s. 31.

244:1040025847

Kolejnym wyzwaniem dla Hu Jintao było przeniesienie go w 1988 r. do Tybetu, gdzie został sekretarzem regionalnym Komitetu Centralnego Partii[8], jednocześnie obejmując rolę przywódcy lokalnych jednostek Armii Czerwonej. W praktyce Hu stał się osobą numer jeden w tym regionie. Zarządzanie Tybetem nie było dla niego łatwe ze względu na trudne relacje mieszkańców tego regionu z władzami w Pekinie. Do tego dochodziły problemy związane z rozległym terenem regionu przy jednoczesnej niewielkiej liczbie ludności, słabo rozwiniętą infrastrukturą i ubóstwem.

Tybet, od momentu ponownego wcielenia do Chin w latach pięćdziesiątych XX w., był miejscem niepokojów na tle etnicznym i separatystycznym. Wielu Tybetańczyków uważało (i nadal uważa) Chińską Republikę Ludową za okupanta i główny czynnik destabilizacji polityczno-etnicznej w regionie. W samym Tybecie wielokrotnie dochodziło do wystąpień przeciwko władzy, z której największe miało miejsce w 1959 r. i jest znane jako powstanie tybetańskie. Zatem Hu znów został rzucony na głęboką wodę przez centralę partyjną. W Tybecie często dochodziło do większych lub mniejszych starć lokalnej społeczności z chińską policją, jednak ich apogeum za kadencji Hu zostało osiągnięte w 1989 r. Po tym, gdy na początku roku zmarł nagle X Panczenlama na ulice zaczęli wychodzić zwolennicy niepodległości Tybetu. Gdy sytuacja zaczęła się wymykać spod kontroli Hu zdecydował o wysłaniu około 1500 funkcjonariuszy policji zbrojnej do stolicy regionu – Lhasy celem opanowania zamieszek. Wywołało to starcia w centrum miasta, podczas których policja otworzyła ogień do protestujących. Liczba ofiar śmiertelnych nie jest do dzisiaj znana. Nie ma też dowodów na to, że to Hu zdecydował o siłowym stłumieniu protestów choć wedle obowiązującego prawa policja nie mogła tego zrobić bez zgody władz lokalnych. Samo piastowanie przez niego funkcji głównodowodzącego lokalnymi oddziałami armii sugeruje, że istnieje spore prawdopodobieństwo, że to właśnie on owego wieczoru wydał rozkaz. Istnieje również hipoteza, że Hu pozostawał wtedy w stałym kontakcie z dowództwem regionu wojskowego Chengdu, pod który podlegało wojsko w Tybecie i w miarę rozwoju sytuacji mógł podjąć decyzję o użyciu wojska, do czego finalnie jednak nie doszło[9].

Dnia 8 marca 1989 r. Hu poprosił Pekin o wprowadzenie stanu wojennego na terenie Tybetu. Centrala przychyliła się do tej prośby. Stan wojenny został zniesiony 1 maja 1990 r. Na dzień przed jego zniesieniem Hu wygłosił przemówienie, podczas którego chwalił siłowe

[8] Ówczesny sekretarz regionalny Wu Jingjing nie mógł już w pełni sprawować swojej funkcji z powodu chorób, stąd też kierownictwo Partii postanowiło o zmianie.
[9] J. Tkacik, J. Fewsmith, M. Kivlehan, *Who's Hu? Assessing China's Heir Apparent, Hu Jintao*, 2002, link do artykułu: https://web.archive.org/web/20100615195945/http://heritage.org/Research/Lecture/Whos-Hu#pgfId=1010147 [dostęp: 01.12.2024].

245:1053851317

rozwiązanie protestów w Lhasie, jak również podkreślił, że separatyzm w postaci działań Dalajlamy, Tybetańczyków i Tajwańczyków ciągle stanowi ukryte zagrożenie dla integralności kraju[10].

Działania Hu w Tybecie pomogły Hu zyskać jeszcze większe uznanie wewnątrz Partii. Sugeruje się też, że siłowe rozwiązanie zamieszek na Tiananmenie, kilka miesięcy później, było w pewien sposób inspirowane stłumieniem marcowych protestów w Tybecie[11]. Gdy czołgi wjeżdżały 4 czerwca 1989 r. na plac Tiananmen Hu był jednym z pierwszych regionalnych sekretarzy, którzy poparli rozwiązanie sytuacji w ten sposób.

Latem 1990 r. Hu wrócił do Pekinu jednak jeszcze przez dwa lata pozostał na stanowisku sekretarza regionalnego w Tybecie. Oficjalnie powrót ten spowodowany był chorobą wysokościową, która przydarza się dosyć często osobom przebywającym w Tybecie a nie przyzwyczajonym do życia na tak dużej wysokości. Właściwy powód przenosin do Pekinu mógł być jednak zgoła odmienny – zbliżał się kolejny kongres KPCh (1992 r.), wobec tego, tym bardziej po rozgłosie i uznaniu zyskanych po wydarzeniach z 1989 r. Hu chciał przebywać blisko najważniejszych polityków i centrali by znacząco zwiększyć swoje szanse na wybór do Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh. Był to okres znaczących przemian w składach osobowych zarządu partyjnego związanych z przekazywaniem władzy w ręce trzeciej generacji przywódców. Song Ping, ówczesny szef kadr rekomendował Hu Jintao na przywódcę (nie określił jednak dokładnego czasu kiedy potencjalnie mógłby objąć władzę). Sekretarzem generalnym został Jiang Zemin, a Hu został wybrany do Stałego Komitetu stając się najmłodszym (w momencie wyboru miał 49 lat) członkiem tego ciała w historii i jedną z najmłodszych osób, jakie kiedykolwiek po 1949 r. zajmowały najważniejsze urzędy władzy w państwie. Hu zaczął więc następny etap kariery politycznej, kolejny raz wspinając się wyżej w partyjnej hierarchii. Jednocześnie tej samej jesieni zakończył się poprzedni bardzo ważny epizod w jego politycznym życiu gdyż w listopadzie 1992 r. oficjalnie przestał już pełnić funkcję sekretarza regionalnego KC KPCh w Tybecie.

Okres pomiędzy 1992 a 2002 to dalszy ciąg umacniania pozycji Hu w Partii i dynamicznych zmian stanowisk przez niego zajmowanych. W 1993 r. został szefem Centralnej Szkoły Partyjnej Komunistycznej Partii Chin – uczelnią należącą do Komitetu Centralnego. Jej celem było szkolenie partyjnych kadr, którzy mogli tam uzyskać tytuł magistra

[10] ***胡锦涛文选（第一卷）*** *(Hú Jǐntāo wénxuǎn [dì yī juà]; Wybrane dzieła Hu Jintao. Tom I),* Beijing 2016, s. 39–40.
[11] R. Ewing, *Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary*, The China Quarterly, 2003, nr 173, s. 17-34.

246:1093745283

lub doktora w zakresie nauk społecznych i humanistycznych. Podczas kolejnego – XV kongresu KPCh Hu ponownie został wybrany do Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh, jak również na przewodniczącego Sekretariatu KPCh. Rok później zastąpił on Rong Yirena na stanowisku wiceprzewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej, jednocześnie został mianowany wiceprzewodniczącym Centralnej Komisji Wojskowej. Wtedy stało się już jasne, że to Hu Jintao najpewniej przejmie rolę przywódcy całego kraju po Jiang Zeminie.

Szczegóły wewnątrzpartyjnych działań Hu w latach 1992-2002 jak niemal w przypadku każdego chińskiego polityka nie są do końca znane. Wnioski na temat jego pozycji w Partii można wyciągać zatem głównie z zajmowanych przez niego stanowisk a także publicznych wystąpień. Stanowiska omówione zostały już w poprzednim akapicie, natomiast jeżeli chodzi o publiczne wystąpienia to tutaj również można dopatrywać się ugruntowanej, wysokiej pozycji Hu w tym okresie. W 1997 r. był jednym z uczestników ceremonii rozsypania prochów Deng Xiaopinga – razem z nim uczestniczył w niej także Wen Jiabao. Z kolei w maju 1999 r. to właśnie Hu wygłosił telewizyjne przemówienie potępiające amerykańskie zbombardowanie chińskiej ambasady w Jugosławii i przedstawiające stanowisko rządu ChRL w tej sprawie. Hu publicznie promował także kampanie Jianga, w tym sanjiang i zasadę trzech reprezentacji.

Dnia 15 listopada 2002 r. podczas XVI kongresu Komunistycznej Partii Chin doszło do wyboru nowego biura politycznego KPCh. Delegaci wybrali Hu Jintao na sekretarza generalnego KPCh, a premierem został Wen Jiabao. Wdrożone przez poprzednią administrację reformy emerytalne spowodowały odejście 61% członków biura politycznego. Pomimo tych zmian Jiang Zemin utrzymał stanowisko przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej (formalnie nie jest ono kadencyjne). Co prawda już wtedy można było określać Hu mianem faktycznego przywódcy ChRL, ale do obsadzenia pozostały jeszcze dwa najważniejsze stanowiska. Tradycyjnie, przewodniczącego ChRL wybierano kolejnej wiosny po partyjnym kongresie, w trakcie sesji Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych. W marcu 2003 r. Hu zajmował już dwa główne państwowe urzędy. Przewodniczącym Centralnej Komisji Wojskowej został wybrany w 2004 r. po rezygnacji Jianga. Tak więc Hu, podobnie jak swój poprzednik, a zarazem jako druga osoba w historii ChRL miał w swoich rękach trzy najważniejsze państwowe instytucje potwierdzające jego pełną zwierzchność nad Partią (sekretarz generalny), państwem (przewodniczący ChRL) i wojskiem (przewodniczący CKW). Droga Hu Jintao do przywództwa zakończyła się i nastał czas rządów czwartej generacji przywódców ChRL – Hu wraz z premierem Wen Jiabao. Jednocześnie było to pierwsze

247:7509053957

w historii ChRL uporządkowane przekazanie władzy zgodnie z wprowadzonymi wcześniej zasadami limitów kadencji[12].

Droga Hu Jintao do przywództwa była swego rodzaju ewenementem w najnowszej historii ChRL. Hu jako jedyny przywódca nie miał żadnych osobistych lub rodzinnych powiązań z Armią Czerwoną, co zazwyczaj stanowi swoisty handicap w pokonywaniu kolejnych szczebli partyjnej kariery. W przypadku Hu widać oczywiście, że członkostwo w KPCh otwierało mu drzwi do stabilnego życia, jednak być może z początku celem samym w sobie nie była dla niego kariera polityczna a właśnie wspomniana stabilizacja. Sukces zapewniły mu przede wszystkim odpowiednie wykształcenie (potrzebne w momencie gdy Partia potrzebowała właśnie takich ludzi), lojalność wobec przełożonych, dobre zarządzanie, gdy piastował stanowiska przywódcze, a także umiejętność rozwiazywania konfliktów i radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych. Jednocześnie można było odnieść wrażenie, że nawet przy podejmowaniu kontrowersyjnych decyzji Hu starał się nie okazywać większych emocji. Był to typowy biurokrata, wykonujący swoje zadania ze spokojem i zachowaniem lojalności względem Partii.

5.2. Przywództwo polityczne Hu Jintao - ideologia

Początek rządów tandemu Hu – Wen naznaczony był swego rodzaju niepewnością. Pomimo wycofania się Jiang Zemina ze stanowisk przywódczych[13] jego frakcja „szanghajska klika" wciąż była bardzo silna, przypuszcza się że miała nawet większość w Stałym Komitecie[14]. Nie jest do końca jasne jak silny wpływ to stronnictwo wywierało na Hu i Wena. Niemniej jednak można zauważyć pewne przeciwieństwo w stosunku do Jiang Zemina. Proces wyboru Jianga na przywódcę był krótkotrwały i dość zaskakujący, ale mimo to Jiang potrafił zbudować wokół siebie bazę swoich zwolenników. Z kolei Hu pomimo dość długiego czasu w Partii nie miał w momencie obejmowania przywództwa wystarczającej liczby stronników by zdominować scenę partyjną i nie pozyskał ich także w czasie sprawowania rządów, co spowodowało szybki wzrost siły frakcji popierającej Xi Jinpinga.

Warto zwrócić uwagę na pewne wspólne cechy kariery politycznej, jaką przeszedł Wen Jiabao – premier czwartej generacji przywódców. Podobnie jak Hu członkiem Partii został

[12] Y. Ding, *Consolidation of the PRC's leadership succession system from Hu Jintao to Xi Jinping*, China Report, 2015, nr 1, s. 55-56.
[13] Nie jest jasne jaki wpływ Jiang Zemin miał na swoją frakcję w późniejszych latach, niemniej jednak do ostatnich lat życia czesto pokazywał się publicznie i uczestniczył w partyjnych zjazdach.
[14] Z. Wu, *Power in China: Through a glass, darkly*, Asia Times, Link: https://web.archive.org/web/20080709012943/http://www.atimes.com/atimes/China/IB07Ad01.html [dostęp: 02.12.2024].

248:3479040634

w trakcie studiów. Obaj panowie mają również podobne wykształcenie w dziedzinie inżynierii przemysłu. Wen ukończył geodezję i eksploatację złóż na Pekińskim Uniwersytecie Geologicznym. Drogi Wena i Hu zetknęły się jak już było to wspomniane w trakcie pracy w prowincji Guizhou. Wen wszedł do Biura Politycznego później, bo dopiero w 2002 r. ale za to od razu został nominowany na stanowisko premiera. Głosowanie OZPL-u nad przyznaniem mu tego urzędu odbyło się marcu 2003 r., gdzie Wen uzyskał poparcie 99% delegatów. Podobnie jak w czasach rządów Jiang Zemina i Zhu Rongji, relacje między Hu i Wenem były bardzo przyjazne.

Czołowi chińscy politycy czwartej generacji to zazwyczaj ludzie z wykształceniem inżynieryjnym, urodzeni w czasach II wojny światowej, tak więc dorastający już w okresie rządów komunistów. Politycy ci doświadczyli w większym lub mniejszym stopniu rewolucji kulturalnej. Ponieważ ich młodość przypadła na czasy maoizmu w związku z trudnościami poruszania się po świecie przez izolację ChRL nie zbierali oni też doświadczenia za granicą w przeciwieństwie do swoich poprzedników i następców. Charakterystyczna była wtedy też mocniejsza niż w innych okresach istnienia ChRL decentralizacja władzy, przejawiająca się w największym po 1949 r. odejściu od dominacji jednostki w polityce wewnętrznej. Czwarta generacja przywódców była szczególna jeszcze pod wieloma innymi względami. Było to pierwsze pokolenie, które dorastało już po zerwaniu stosunków dyplomatycznych z Moskwą za czasów Mao. Stąd też nie okazywali oni żadnego sentymentu wobec Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a już tym bardziej nie uważali tego państwa za godne szacunku ze względu na rozpowszechnianie komunizmu. Drugą istotną zmianą był wiek nowych członków biura politycznego, drastycznie niższy od ustępujących polityków w związku z przeprowadzoną reformą emerytalną. Ponadto, większość nowych czołowych dygnitarzy partyjnych posiadało wyższe wykształcenie i miało za sobą doświadczenie w strukturach KPCh podczas pracy na prowincjach.

Głównymi politykami okresu czwartej generacji poza Hu Jintao i Wen Jiabao byli:

- Wu Bangguo – wicepremier ChRL, inżynier elektryk, współpracownik Jiang Zemina, jeden z głównych zaangażowanych w budowę Zapory Trzech Przełomów – największej elektrowni oddanej do użytku za czasów Hu,
- Jia Qinglin – przewodniczący Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultacyjnej (organu doradczego KPCh) inżynier specjalizujący się w planowaniu przedsiębiorstw przemysłowych i produkcji silników, wcześniej sekretarz Partii w prowincji Fujian (1993-1996) oraz w Pekinie (1997-2002),

249:1052747299

- Zeng Qinghong – pierwszy sekretarz Sekretariatu KPCh w latach 2002-2007, wiceprzewodniczący ChRL w latach 2003-2008, z zawodu inżynier automatyki,
- warto również zaznaczyć, że już w tych czasach wysoko w partyjnej hierarchii znajdowali się: kolejny przywódca ChRL Xi Jinping (w latach 2007-2012 pierwszy sekretarz Sekretariatu KPCh, w latach 2008-2013 wiceprzewodniczący ChRL) oraz kolejny premier ChRL Li Keqiang (w latach 2002-2004 sekretarz KPCh w prowincji Henan, w latach 2004-2007 sekretarz KPCh w prowincji Liaoning, w latach 2008-2013 wicepremier ChRL).

W trakcie obu kadencji Hu pojawiło się szereg problemów, które stanowiły dla niego niemałe wyzwanie. Najważniejsze z nich to narastające w Chinach od lat a znajdujące swój punkt krytyczny w latach 2002-2012:

- kryzys społeczny wynikający z szybkiego rozwoju gospodarczego Chin. Różnice w zarobkach stawały się coraz bardziej wyraźne i dotkliwe,
- pogłębianie się różnic w rozwoju terenów bogatszych (wschód) i biedniejszych (zachód),
- narastające niepokoje na tle etnicznym w Xinjiangu i Tybecie,
- szerząca się w Partii Komunistycznej korupcja,
- brak efektów niektórych z reform gospodarczych wprowadzonych przez Deng Xiaopinga i utrzymanych przez Jiang Zemina,
- napięcia na linii ChRL-Tajwan.

Za rządów Hu Jintao doszło również do kilku tragicznych w skutkach zdarzeń losowych wystawiających jego przywództwo na ciężką próbę:

- wybuch epidemii SARS-CoV w 2002 r. – w ChRL z tego powodu zmarło 349 osób,
- trzęsienie ziemi w Wenchuanie (prow. Syczuan) 12 maja 2008 r. – w jego wyniku zginęło 87587 osób.

Hu musiał sobie również poradzić z organizacją przez ChRL wielkich imprez międzynarodowych:

- Letnie Igrzyska Olimpijskie 2008 w Pekinie,
- Wystawa Światowa EXPO 2010 w Szanghaju.

Obie imprezy stanowiły wielką szansę dla ChRL na ocieplenie swojego wizerunku na arenie międzynarodowej oraz pokazanie światu drogi, jaką przeszła ona dzięki szybkiemu rozwojowi gospodarczemu.

250:7782445938

Hu zdawał sobie sprawę z problemów gospodarczo-społecznych nękających kraj. Stąd też opracowana przez niego główna doktryna polityczna – koncepcja naukowego rozwoju (KNR), zawierała w sobie elementy walki z tymi trudnościami. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku głównych myśli poprzednich przywódców również koncepcja naukowego rozwoju została wpisana do konstytucji KPCh. Dokonało się to podczas XVII Zjazdu Partii w 2007 roku.

Koncepcja naukowego rozwoju obrała za główny cel utworzenie w Chinach socjalistycznego społeczeństwa harmonijnego[15]. Główną osią, wokół której KNR się koncentrowała był humanizm – interesy ludzi miały być postrzegane jako punkt wyjścia i punkt zakończenia każdego działania politycznego władz. Zaspokajanie potrzeb ludności ChRL oraz zapewnianie im godziwej pracy miało w zamyśle doprowadzić do rozwoju społeczności jako całości, a także wyrównania różnic pomiędzy bogatymi a biednymi warstwami społeczeństwa. Sam Hu mówił, że: „budowa harmonijnego społeczeństwa jest historyczną misją dla socjalizmu o chińskiej specyfice a także procesem […], którego wynikiem będzie rozwiązanie wielu problemów społecznych w oparciu o rozwój”[16]. Działania te miały się opierać na czterech filarach:

- rozwój gospodarczy – dzięki niemu miał stale się podnosić stan materialny obywateli. Podniesienie zamożności Chińczyków miało również nieść za sobą pozytywne konsekwencje w postaci ich rozwoju kulturalnego, a także dostępu do opieki medycznej,
- prawa człowieka – prawa polityczne, ekonomiczne i kulturowe miały być w ChRL szanowane i chronione,
- wzrost poziomu moralnego obywateli – w tym przypadku działania władz miały koncentrować się także na zwiększeniu wykształcenia mieszkańców ich tożsamości kulturowej a także świadomości ideologicznej,
- stworzenie środowiska, w którym obywatele mogli by rozwijać się w sposób równy, a także w pełni móc wykorzystywać swoje wykształcenie i inteligencję (w tym przypadku dochodziła też troska o środowisko naturalne i walka z jego degradacją, mocno postępującą w ChRL w tamtych latach)[17].

[15] Hui E.S.-I., Chan C.K.-C., *The Harmonious Society as a Hegemonic Project: Labour Conflicts and Changing Labour Policies in China*, Labour Capital and Society, 2011, nr 44 (2), s. 154-183.
[16] Cyt. za: J. Zhang, *The Historical Evolution of Chinese Political Discourse and Socio-ideological Change: a Discourse-historical Analysis*, Humanities and Social Sciences Communications, 2025, nr 12 , s. 8.
[17] C. Marquis, K. Qiao, *Mao and Markets: The Communist Roots of Chinese Enterprise*, New Haven 2022, s. 50.

251:3336153432

Podobnie jak w przypadku poprzednich ideologii koncepcja naukowego rozwoju była jedynie zbiorem bardzo ogólnych politycznych haseł, jednak tworzyła podstawowy zarys działań przywódcy politycznego i kierunku w którym będzie zmierzała ChRL w czasie jego rządów zarówno w odniesieniu do polityki wewnętrznej jak i zewnętrznej, koncentrując się głównie na tej pierwszej. W swojej głównej części KNR jeszcze raz, tym razem bardziej szczegółowo, omawia konkretne cele rozwoju kraju i drogi, dzięki którym ma zamiar je osiągnąć:

- utrzymanie wysokiego wzrostu gospodarczego wraz z jeszcze większym jego przyspieszeniem:
  - kompleksowe reformy systemu gospodarczego,
  - zdobycie inicjatywy w międzynarodowej konkurencji gospodarczej,
  - skoordynowany rozwój chińskich regionów i dalszy rozwój urbanizacji,
  - rozwiązanie problemów społeczności wiejskiej, przede wszystkim rolników – modernizacja rolnictwa,
  - pogłębianie poziomu industrializacji, informatyzacji i modernizacji kraju,
- rozwój demokracji[18] jako rdzenia polityki socjalistycznej państwa:
  - dalsze podążanie ścieżką socjalizmu o chińskiej specyfice,
  - rozwój socjalistycznego systemu politycznego jako odpowiedniego dla Chin,
  - realizowanie podstawowych strategii politycznych jako gwarancja długotrwałej stabilności państwa,
  - utrwalanie wśród ludzi przekonania, że to oni są „panami we własnym kraju”,
- budowa socjalistycznej potęgi kulturowej:
  - zwiększenie świadomości kulturowej obywateli, w tym tej dotyczącej dziedzictwa i historii Chin. Naród świadomy swojej kultury jest fundamentem harmonijnego kraju socjalistycznego.
  - podkreślanie roli ideologicznej podstawowego systemu wartości socjalizmu.

[18] Demokracja jest tu rozumiana w sposób charakterystyczny dla socjalistów chińskich jako wsłuchiwanie się w głos ludu i realizacja jego potrzeb.

252:7652834881

- budowa harmonijnego społeczeństwa socjalistycznego - budowa umiarkowanie zamożnego społeczeństwa oparta na następujących filarach:
    - demokracja i praworządność – oznaczają pełny rozwój demokracji socjalistycznej oraz zwiększają poczucie bezpieczeństwa ludzi świadomych, że żyją w systemie w którym prawo jest przestrzegane,
    - uczciwość i sprawiedliwość – oznaczają realizację interesów całego społeczeństwa oraz rozwiązywanie wewnętrznych konfliktów między ludźmi,
    - życzliwość – oznacza stworzenie społeczeństwa, w którym wszyscy pomagają sobie nawzajem, żyją w zgodzie i są godni zaufania. Jednocześnie są także równi wobec prawa,
    - witalność – oznacza stworzenie przestrzeni, w której każdy obywatel może realizować swoje talenty i prowadzić działania twórcze,
    - stabilność i porządek – oznacza dobre zarządzanie krajem, regionem, miastem przez władze, a także zapewnienie pokoju i zadowolenia,
    - harmonijne współistnienie człowieka i natury – jest odwołaniem do starożytnych filozoficznych koncepcji, ciągle żywych w społeczeństwie i oznacza działania zmierzające do ochrony przyrody.
- budowa cywilizacji ekologicznej – opiera się na podjęciu działań zmierzających do ochrony środowiska i oszczędzania jego zasobów,
- budowanie Partii – przeprowadzanie reform mających na celu poprawę poziomu życia obywateli, a także zwiększenie ich świadomości politycznej, gospodarczej i kulturowej. Budowanie Partii w tym przypadku oznacza również dbanie o jej wewnętrzną stabilność oraz utrzymywanie silnej pozycji Partii w kraju i zagranicą. Podobnie rzecz miała się w odniesieniu do chińskiego wojska.

Podsumowując, koncepcja naukowego rozwoju potwierdzała dominującą rolę Partii komunistycznej w systemie politycznym ChRL – tutaj nie było mowy o żadnych rewolucyjnych zmianach politycznych. Podobnie jak w przypadku poprzednika, Hu utrzymał proces dalszego odchodzenia od ideologii maoizmu, a także podobnie jak Jiang zwracał uwagę na konieczność utrzymania wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego i świadomości ideologiczno-kulturowej społeczeństwa. Ideologia miała zostać uzupełniona o cztery podstawowe wartości socjalizmu jakimi były: przewodnia rola ideologii marksistowskiej, chińska specyfika socjalizmu, patriotyzm i honor. Hu również zwracał uwagę na konieczność odwoływania się do starożytnych źródeł filozoficznych jako spoiwa łączącego naród.

253:9407783312

Nowością wprowadzoną przez Hu do głównej ideologii przywódców chińskich stało się zatem zwrócenie uwagi na środowisko naturalne i nakazanie, aby działania Partii miały jak najmniej szkodliwe oddziaływanie na ekosystem. Był to zarazem swoisty zwrot w politycznej retoryce ChRL (do tej pory kwestie ekologii w dyskursie politycznym tego państwa praktycznie nie istniały) oraz jasny sygnał dla społeczności międzynarodowej, że również Chiny włączają się w politykę ochrony klimatu i środowiska naturalnego. Niemniej jednak za rządów Hu nie podjęto jeszcze realnych działań na przykład w kierunku zmniejszenia emisji CO_2 czy osiągnięcia innego proekologicznego celu. Prawdą jednak było odwoływanie się do starożytnych chińskich filozofii argumentując swoją ekologiczną postawę. Od wieków bowiem w Chinach uważano, że człowiek i natura stanowią jedność, a troska o środowisko naturalne jest jednym z podstawowych wymagań stawianych społeczności. Kwestie ekologiczne znalazły się w ogłoszonych przez administrację Hu Jintao X i XI planie pięcioletnim. X plan pięcioletni (na lata 2001-2005) zakładał wzmocnienie ochrony zasobów naturalnych, ustanowienie poziomu zalesienia kraju na poziomie 18,2% (XI plan pięcioletni zakładał zwiększenie go do poziomu 20%) a powierzchni terenów zielonych w miastach na poziomie 35%. Z kolei XI plan pięcioletni zawierał wiele punktów dotyczących wody, w tym spadek zużycia wody na jednostkę w przemyśle o 30% oraz wzrost wykorzystania wody do nawadniania do 0,5%. Przyjmuje się, że dzięki obu tym planom udało się wprowadzić racjonalne gospodarowanie wodami w przemyśle a także poprawić jakość wody wykorzystywanej w gospodarstwach domowych[19].

Walka z korupcją również stanowiła istotny element koncepcji naukowego rozwoju. O ile problem korupcji w szeregach Partii Komunistycznej istniał niemalże od samego powstania Chińskiej Republiki Ludowej, o tyle żaden przywódca przed Hu nie wypowiadał się tak ostro o potrzebie likwidacji tego zjawiska. Przy szybkim rozwoju gospodarczym oraz przy silnej pozycji przywódcy temat korupcji schodził na dalszy plan. Hu był pierwszym z rządzących, który nie zbudował wokół siebie silnego otoczenia politycznego, stąd też walka z korupcją mogła stanowić oręż w budowaniu jego pozycji[20].

Uzupełnieniem do KNR była koncepcja ośmiu honorów i ośmiu hańb (八荣八耻, *Bā róng bā chǐ*) stanowiąca rozwinięcie wspominanej już wcześniej moralności socjalistycznej według Hu. Była swoistym przewodnikiem moralnym dla Chińczyków, w szczególności

[19] X. Lan, *How China Works: An Introduction to China's State-led Economic Development*, Shanghai 2024, s. 22.
[20] Potrzeba walki z korupcją stała się jedną z głównych kampanii kolejnego przywódcy Xi Jinpinga. Tak naprawdę jednak posłużyła Xi do eliminowania swoich przeciwników z życia politycznego.

254:4884370096

jednak skierowana była do członków Partii Komunistycznej. Cześć (honory) miała być nagrodą za działanie według określonych schematów, z kolei hańba czekała tych, którzy postępowali przeciwnie co do wytyczonych reguł:

- cześć tym, którzy kochają ojczyznę, hańba tym, którzy jej szkodzą,
- cześć tym, którzy służą ludziom, hańba tym, którzy ich zdradzają,
- cześć tym, którzy ciężko pracują, hańba tym, którzy oddają się wygodom i nienawidzą pracować,
- cześć tym, którzy sobie nawzajem pomagają, hańba tym, którzy szukają dla siebie korzyści kosztem innych,
- cześć tym, którzy są godni zaufania, hańba tym, którzy zamieniają uczciwość na zysk,
- cześć tym, którzy przestrzegają prawa i dyscypliny, hańba tym, którzy je łamią,
- cześć tym, którzy prowadzą uczciwe życie i ciężko walczą, hańba tym, którzy oddają się rozrzutności i przyjemnościom[21].

Gdyby powyższe punkty stosować jedynie w odniesieniu do członków Komunistycznej Partii Chin można by odnieść wrażenie, że honory i hańby były pewnego rodzaju drogowskazem jak ma wyglądać ich moralność i sposób życia. Jednak w specyfice chińskiego środowiska politycznego należy pamiętać, że tego typu sformułowane w chwytliwy sposób hasła mogły w każdej chwili stać się elementem oskarżenia dowolnego członka Partii sprzeciwiającego się władzy.

Slogany te miały też charakter wychowawczy i stanowiły niejako kontynuację myśli Jiang Zemina na temat edukacji. Analizując błędy poprzedników, którzy używali siły i przymusu do pozyskiwania nowych (w szczególności młodych) zwolenników myśli socjalistycznej, nowe kierownictwa państwowe usiłowały zmienić metodę działania i postawiły na obecność tej ideologii i związanej z nią moralności w procesie edukowania młodych obywateli. Chwytliwe hasła i odwołania do ludzkiego sumienia ułatwiały zapamiętywanie i przyswajanie tych myśli.

5.3. Przywództwo polityczne Hu Jintao – polityka wewnętrzna

Polityka wewnętrzna Hu Jintao miała w założeniu doprowadzić do powstania w Chinach „harmonijnego społeczeństwa". Hu był pierwszym przywódcą, który tak bardzo

[21] *CPC Promotes "Core Value System" to lay Moral Foundation for Social Harmony*, Xinhuanet; link: https://web.archive.org/web/20080303120342/http://news3.xinhuanet.com/english/2006-10/18/content_5220576.htm [dostęp: 04.12.2024].

255:6207392208

skupił się w swojej pracy na potrzebach ludności wiejskiej, rolniczej, zamieszkującej tereny środkowych prowincji kraju.

Był to dość trudny okres dla tej grupy społecznej. Dynamiczny wzrost gospodarczy czasów Denga i Jianga doprowadził do narastającego powiększania się różnicy w zarobkach niższych i wyższych klas społecznych. Rozwarstwienie było tak duże, że w wielu regionach kraju miejscowa ludność wszczynała demonstracje przeciwko władzom. Do problemów na tych terenach zaliczano też nienależytą politykę wobec rolników a także przekraczanie uprawnień przez lokalne władze, w tym wykupywanie przez nich ziemi od lokalnych chłopów zostawiających tych drugich w dłużej perspektywie bez środków do życia.

Kwestia rosnących dysproporcji i problemów ludności wiejskiej znalazła swoje odzwierciedlenie w XI planie pięcioletnim (ogłoszonym na lata 2006-2010). Założeniami, które miały pomóc w rozwiązaniu tych problemów były między innymi zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów, w tym dwudziestoprocentowy spadek zużycia energii na jednostkę. Usprawniony miał zostać system ubezpieczeń społecznych. Długość obowiązkowego okresu kształcenia miała zostać wydłużona z ośmiu i pół do dziewięciu lat. W planie znalazły się też ogólne stwierdzenia o konieczności utrzymania poziomu cen na stabilnym poziomie, podniesienia dochodów i poziomu życia mieszkańców miast i wsi, ulepszenia transportu i edukacji oraz usprawnienia działania służby zdrowia (współczynnik dostępności do publicznej służby zdrowia na obszarach wiejskich miał wzrosnąć do 80% z 23,5%). Rozwój wsi i podniesienie jakości służby zdrowia stanowił kamień milowy na drodze do budowy socjalistycznego harmonijnego społeczeństwa.

Hu wraz z Wenem w 2006 r. przeprowadzili szereg inicjatyw mających na celu ułatwienie życia mieszkańcom terenów wiejskich. Dlatego też uproszczono podatki, ogłoszono nowe dotacje na rozwój produkcji wiejskiej i utrzymanie korzystnych cen produktów rolniczych oraz umożliwiono wiejskiej młodzieży bezpłatną naukę w szkołach wyższych. Mimo tego w 2007 r. Wen Jiabao stwierdził, że chińska gospodarka jest „niestabilna, niezbalansowana, nieskoordynowana i niezrównoważona". Zwrócił również uwagę na ciągle nierozwiązany problem dysproporcji w dochodach[22].

W drugiej kadencji Hu i Wen musieli zdawać sobie sprawę ze swojej słabnącej pozycji, gdyż wielkie inicjatywy przestały być realizowane z tak dużym zapałem jak wcześniej. Budowanie harmonijnego społeczeństwa nie zdało rezultatu. Sytuacja ekonomiczna ChRL dalej była stabilna, ale nie udało się zrealizować wielu zakładanych w planie punktów.

[22] S. Roach, *Accidental Conflict: America, China, and the Clash of False Narratives*, New Haven 2022, s. 18-19.

256:2561543308

Współczynnik Giniego ilustrujący nierówności społeczne pomiędzy najbogatszymi a najbiedniejszymi nieznacznie wzrósł z 0,45 do 0,47[23] biorąc pod uwagę okres między 2002 a 2013 rokiem. O ile należy oddać Hu rozpoczęcie walki z zanieczyszczeniem środowiska na szeroką skalę, która była później kontynuowana przez Xi Jinpinga, o tyle nie było widać znaczących jej efektów, gdy Hu oddawał urząd. W 2010 r. pięć z czołowych dziesięciu najbardziej zanieczyszczonych miast świata znajdowało się na terenie ChRL.

Niemniej jednak, czas rządów Hu Jintao to również moment zakończenia realizacji wielkich projektów infrastrukturalnych. I tak w 2006 r. ukończono budowę najnowocześniejszej w tym czasie hydroelektrowni – Zapory Trzech Przełomów. Pełną zdolność operacyjną osiągnęła ona w 2012 r. Budowa tamy poza zapewnieniem produkcji energii elektrycznej zmniejszyła także ryzyko wystąpienia powodzi na okolicznych terenach[24]. Również w 2006 r. oddano do użytku pierwszą linię szybkich kolei na terytorium Tybetu. Kolej Qinghai-Tybet (青藏铁路, *Qīngzàng Tiělù*) łączyła stolicę Tybetu Lhasę z Xiningiem, stolicą sąsiedniej prowincji Qinghai, umożliwiając podróżującym przesiadkę na inne linie szybkich kolei wiodące do wielu miejsc w kraju. Ukończenie budowy tego połączenia stało się ważne dla KPCh pod względem propagandowym – chwalono budowniczych za poradzenie sobie z pracą w trudnych warunkach (wysokość n.p.m., zmarzlina, występowanie dzikich zwierząt) oraz argumentowano, że Tybet zawdzięcza Chinom rozwój technologiczny i gospodarczy.

W kwestii zarządzania Partią Hu chciał uczynić KPCh bardziej transparentną. Dlatego zarządził, aby każe ministerstwo wyznaczyło swojego rzecznika, który miał za zadanie regularne udzielanie briefingów prasowych, by opinia publiczna była zaznajomiona z aktualnymi działaniami każdego z departamentów, a także by stworzyć wrażenie otwartości ministerstw na ludzi. Partia w komunikatach nie skupiała się tylko na osobie przywódcy ale starała się równomiernie ukazywać prace wielu organów politycznych[25]. Podobnie rzecz miała się z posiedzeniami Stałego Komitetu Biura Politycznego, które nigdy wcześniej nie były publicznie raportowane. Ponadto Stały Komitet zaczął organizować spotkania specjalne, na które zapraszano ekspertów i naukowców po to by przedyskutować z nimi ważne polityczne tematy. Hu pilnował również aby w Partii przestrzegano „demokratycznych standardów" a więc

[23] Wartość tego współczynnika musi się mieścić w przedziale między 0 a 1. Im bliżej zera tym nierówności są mniejsze. Przyjmuje się, że w państwie dobrze rozwiniętym gospodarczo współczynnik ten powinien wynosić nie więcej niż trochę powyżej 0,3.
[24] Jednak aby zrealizować inwestycję konieczne było przesiedlenie ponad miliona osób, zalano też wiele zabytków.
[25] K.N. Chan, W.F. Lam, S. Chen, *Elite Bargains and Policy Priorities in Authoritarian Regimes: Agenda Setting in China Under Xi Jinping and Hu Jintao*, Governance, 2021, nr 34, s. 851.

257:2818472935

limitów wieku i czasu kadencji a także by przełożeni z szacunkiem traktowali urzędników niższego szczebla i odwrotnie. Hu eksperymentował również w innych obszarach funkcjonowania Partii, ale były to eksperymenty z reguły nieudane. Należy do nich zaliczyć próbę wprowadzenia mechanizmów wyborczych do terenowych zarządów Partii czy też „dialog" z funkcjonującymi w ChRL partiami niekomunistycznymi[26].

W 2004 r. opublikowany został również dokument dotyczący kierunku dalszego rozwoju Partii, w którym Hu zawarł ostateczne wnioski dotyczące przyczyn upadku Związku Radzieckiego i nakreślił zarys działania, które KPCh musi podjąć by uniknąć podobnego scenariusza w Chinach. Dokument głosił, że: „Partia musi mieć większą świadomość w sytuacjach kryzysowych, wyciągać odpowiednie wnioski z sukcesów i porażek innych rządzących partii na świecie, a także w sumienny sposób zwiększać swoje możliwości rządzenia państwem"[27]. Opublikowany tekst był także jednym z największych do tej pory raportem z błędów jakich dopuszcza się Partia, wyliczono w nim następujące problemy:

- korupcja na dużą skalę – rozwiązanie tego problemu było zdaniem Hu kluczowe dla dalszego funkcjonowania Partii,
- brak odpowiedzialności w działaniu niektórych członków KPCh,
- słaba częstotliwość kontaktów ze społeczeństwem niektórych członków KPCh,
- konieczność wprowadzenia większej dyscypliny, a w skrajnych przypadkach nawet wymiany czołowych kadr partyjnych,
- słabość niektórych regionalnych komitetów KPCh, w tym mianowanie nieodpowiednich ludzi na stanowiska przywódcze w prowincjach[28].

Hu przedstawił również to jakie wnioski powinna wyciągnąć KPCh z upadku ZSRR, jednak były one w większości tożsame z wyżej wymienionymi problemami – chodziło o to by z nimi walczyć i więcej ich nie powielać. Poza tym w dokumencie zwrócono uwagę na konieczność silnej tożsamości ideologicznej społeczeństwa, ożywienia lokalnych oddziałów KPCh i konieczność regularnej wymiany jej kadr kierowniczych (w tym dalsze przestrzeganie limitów wieku). W kwestii polityki zagranicznej czwarta generacja przywódców opowiadała się za prowadzeniem jej w sposób pokojowy i otwarty, jednocześnie przestrzegając przed niebezpieczeństwem jaki niesie ze sobą zachodnia ideologia.

[26] Określenie to jest jednak oksymoronem, gdyż istnienie tych partii jest legalnie uznane przez KPCh, a one same figurują w Konstytucji Partii Komunistycznej jako dopuszczone do funkcjonowania i same uznają dominującą rolę KPCh w państwie.
[27] Cyt. za: US-China Institute; link: https://china.usc.edu/chinese-communist-party-publishes-key-policy-document-governance-capability-2004 [dostęp: 06.12.2024].
[28] Ibidem.

258:3854239606

Jedną z ważniejszych postaci w Partii w okresie rządów Hu był wiceprzewodniczący ChRL Zeng Qinghong (曾庆红, *Zēng Qìnghóng)*. To on w wielu momentach przekazywał Partii i społeczeństwu ustalenia podjęte przez kierownictwo w kontekście partyjnych problemów. Był co prawda człowiekiem Jiang Zemina (przez wielu typowany wcześniej jako jego następca) ale przejawiał bardziej liberalne podejście od swojego przyjaciela i z czasem zaczął skłaniać się bardziej ku Hu Jintao (to on miał namówić Jianga do zrezygnowana z funkcji przewodniczącego CKW i przejścia na emeryturę[29]). To właśnie Zeng zarządził, aby na partyjnych posiedzeniach nie grać „Międzynarodówki" co miało pokazywać dystansowanie się Chin od radykalnego komunizmu, a także był jedną z głównych twarzy walki z korupcją zarządzonej przez Hu. Odejście Zenga na emeryturę w 2007 r. było jednym z symboli powolnego wygaszania zapału w działaniach przywódców czwartej generacji. Wen Jiabao stał się tak naprawdę jedynym lojalnym człowiekiem Hu w kierownictwie Partii. Podczas ostatnich lat rządów Hu rzadko zabierał głos publicznie. Wtedy to właśnie Wen stał się główną osobą wygłaszającą przemówienia i komunikującą się ze społeczeństwem.

Hu Jintao podczas zajmowania przywódczych urzędów musiał zmierzyć się z wieloma nagle powstałymi wyzwaniami, wynikającymi zarówno z niepokojów społecznych jak i przyczyn losowych jak katastrofy naturalne. Pierwszym wielkim wyzwaniem był wybuch epidemii SARS-CoV (SARS) w 2003 r. Wirus ten powodował ostrą niewydolność oddechową. Pierwszym miastem, dotkniętym działaniami wirusa był Foshan w prowincji Guangdong w listopadzie 2002 r. W miarę rozprzestrzeniania się śmiertelnego wirusa Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła wybuch epidemii w marcu 2003 r[30]. Z początku chińskie władze niechętnie informowały o przebiegu epidemii. Chińczycy spoza prowincji Guangdong byli pozbawieni dostępu do rządowych informacji a sam zespół WHO, który udał się do ChRL zbadać sytuację przez kilka tygodni pozostawał w Pekinie wskutek braku zezwolenia chińskiego rządu na umożliwienie mu wizyty w Guangdongu. Dopiero dynamiczny rozwój sytuacji wczesną wiosną 2003 r., podawanie szczegółowych danych przez Hongkong oraz pojawienie się pierwszych przypadków zakażenia SARS w Pekinie i Szanghaju zmusiły

[29] J. Kahn, *China's Leader, Ex-Rival at Side, Solidifies Power*, The New York Times. Link: https://www.nytimes.com/2005/09/25/world/asia/chinas-leader-exrival-at-side-solidifies-power.html [dostep: 29.12.2024].

[30] W tamtym momencie ChRL informowała łącznie o 305 przypadkach zakażeń i 5 zgonach. Źródło: web.archive.org, *Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) multi-country outbreak - Update 6.* Link: https://web.archive.org/web/20090503063347/http://www.who.int/csr/don/2003_03_21/en/index.html [dostęp: 04.12.2024].

259:6128015708

chińskie władze do podjęcia konkretnych działań[31]. Na początku kwietnia rozpoczęto regularne podawanie do publicznej wiadomości informacji o stanie epidemii. 3 kwietnia zespół WHO otrzymał w końcu pozwolenie i mógł udać się z Pekinu do prowincji Guangdong. Z kolei dwa tygodnie później Wen Jiabao jako pierwszy czołowy polityk zapowiedział poważne konsekwencje dla lokalnych urzędników, którzy w odpowiednim czasie nie zgłoszą nowych przypadków choroby. Raporty te zaczęły pojawiać się również w rządowych mediach. Oznaczało to całkowitą zmianę w dotychczasowym podejściu do problemu. 20 kwietnia Hu Jintao odwołał z zajmowanych stanowisk ministra zdrowia Zhang Wenkanga i burmistrza Pekinu Meng Xuenonga (zastąpieni przez odpowiednio: Wu Yi i Wang Qishana). Wspomniani panowie zostali oskarżeni o nieudolne zarządzanie epidemią i zatajanie prawdziwych danych o liczbie zachorowań. Jednocześnie ChRL przechodziła kryzys wizerunkowy, gdy w stosunkowo liberalnym jeszcze wtedy Hongkongu ogłoszono początek powolnego otwierania szkół po epidemii (22 kwietnia) to w Pekinie kolejnego dnia szkoły dopiero zamykano. Sam Pekin stał się w tych dniach najbardziej dotkniętym przez wirusa regionem wyprzedzając prowincję Guangdong pod względem liczby nowych zachorowań.

29 kwietnia Wen Jiabao spotkał się w Bangkoku z przywódcami państw ASEAN (Tajlandia i Wietnam były jednymi z krajów najbardziej dotkniętymi przez epidemię) by omówić przebieg epidemii. Efektem spotkania było powołanie specjalnej ministerialnej grupy zadaniowej i ujednolicenie badań lekarskich na lotniskach w tych krajach. Pokazuje to, że pomimo wcześniejszych oskarżeń o zatajanie danych na temat SARS ChRL ciągle była poważanym graczem w polityce międzynarodowej w regionie.

Pod koniec kwietnia WHO zniosła ostrzeżenie przed podróżą do kanadyjskiego miasta Toronto (najbardziej dotkniętego SARS poza Azją Wschodnią) jednak nie chciała tego jeszcze uczynić dla Hongkongu i Guangdongu, mimo że w tym pierwszym notowano już tylko jednocyfrowe liczby nowych zakażeń każdego dnia. Jednak zrobiła to 23 maja, a już dzień później liczba nowych przypadków w Hongkongu wyniosła zero.

Do wiosny 2004 r. w Chinach, w szczególności w Pekinie wybuchały jeszcze pojedyncze ogniska SARS, ale sytuacja zdawała się być opanowana. Pod koniec 2004 r. nie odnotowano już żadnych nowych przypadków zarażenia wirusem.

Sytuacja kryzysowa wywołana przez epidemię SARS obnażyła pewne problemy, z jakimi borykało się chińskie przywództwo. Po pierwsze, szeroko rozwiniętą propagandę partyjną i ścisłą kontrolę władz nad mediami. Próba zatajania prawdziwych informacji

[31] M. Jia, *China's Constitutional Entrepreneurs*, American Journal of Comparative Law, 2016, vol. 64, s. 640-641.

260:2064776114

o przebiegu epidemii. Chińskie media nie zwykły informować o porażkach władzy, co jest typowe dla państw, w których rządzi jedna partia, jednak równie a być może nawet bardziej szkodliwe jest charakterystyczne dla ChRL nieinformowanie o szczegółach przebiegu katastrof naturalnych. Partia, co oczywiste boi się utraty wizerunku państwa socjalistycznego jako kraju dobrobytu i szczęśliwości, jednak każda sytuacja kryzysowa stawia ją przed poważnymi konsekwencjami takich działań. Gdy sytuację tę udaje się w szybki sposób opanować, wtedy zdawkowe przekazywanie informacji o jej przebiegu lub nieinformowanie o nim w ogóle nie jest dla niej szkodliwe wizerunkowo wewnątrz ChRL. Inna sprawa zachodzi, gdy sytuacja ta wymyka się spod kontroli. W przypadku SARS, co miało miejsce już wielokrotnie w najnowszej historii Chin, początkowo chińskie władze niechętnie komentowały przebieg kryzysu, a retorykę zmieniły dopiero gdy wirus na dobre rozprzestrzenił się w Hongkongu i Kanadzie, a także stwarzał realne zagrożenie dla Pekinu. Drugim negatywnym skutkiem SARS dla chińskiego rządu było obnażenie porażki polityki zdrowotnej na obszarach wiejskich, w szczególności przyznanie się do fiaska polityki jej prywatyzacji. Dzięki temu rozwój chińskiej wsi w późniejszym czasie stał się jednym z priorytetowych obszarów działań przywódców[32]. Po trzecie, epidemia wymusiła na chińskim rządzie częste wydawanie oświadczeń tłumaczących działania Partii czego chińscy politycy nie mają w zwyczaju.

Ostatecznie, w okresie od 1 listopada 2002r. do 31 lipca 2003 r., a więc w szczytowym momencie epidemii w ChRL odnotowano 5327 przypadków zakażenia wirusem SARS-CoV, w tym 349 zgonów. W Hongkongu w tym czasie miało miejsce 1755 zakażeń, w tym 299 przypadków śmiertelnych[33].

W czasie kadencji Hu miało miejsce jeszcze jedno tragiczne wydarzenie – trzęsienie ziemi w Wenchuanie w prowincji Syczuan. W jego wyniku zginęło około 87,5 tysiąca osób.

Trzęsienie ziemi miało miejsce 12 maja 2008 r. Już 1,5 godziny po wydarzeniu na miejsce poleciał premier Wen Jiabao, jednocześnie na obszar dotknięty tragedia wysłano zespoły ratownictwa medycznego oraz wojsko. Hu Jintao przybył do Syczuanu cztery dni później. Prawdopodobnie przez pierwsze trzy dni akcji ratunkowej wojsko nie wykonywało jednak rozkazów Hu i Wena, gdyż główny dowódca Armii Czerwonej Guo Boxiong był człowiekiem Jiang Zemina. Akcję utrudniały ponadto ogromne zniszczenia, a także wstrząsy wtórne, ulewne deszcze i związane z nimi osunięcia ziemi. Dlatego też koncentrowano się na

[32] S. Heilmann, *Red Swan: How Unorthodox Policy-Making Facilitated China's Rise*, Hongkong 2018, s. 104-105.
[33] Źródło: WHO.
https://web.archive.org/web/20200319162659/https://www.who.int/csr/sars/country/table2004_04_21/en/ [dostęp: 04.12.2024].

261:1089580900

udzielaniu pomocy za pomocą helikopterów. Nad akcją czuwał Wen Jiabao. Ostatecznie jednak ratunek został przeprowadzony dosyć sprawnie, do miejsc nim objętych dopuszczono również pomoc międzynarodową.

W konsekwencji tragedii głoszono trzydniową żałobę narodową, wprowadzoną po raz pierwszy z innego powodu niż śmierć przywódcy kraju. Hu zarządził też skoordynowaną akcję ministerstw w celu udzielenia pomocy i likwidacji szkód wywołanych przez trzęsienie. Ministerstwo Zdrowia koordynowało działania zespołów medycznych na miejscu, Ministerstwo Przemysłu i Informatyki zajęło się przywracaniem łączności telefonicznej, Ministerstwo Zasobów Wodnych odpowiadało za zaopatrzenie regionu w wodę pitną i ochronę przeciwpowodziową w związku z ulewnymi deszczami itp. Władze, w przeciwieństwie do sytuacji jaka miała miejsce w czasie epidemii SARS pozwoliły także na regularne informowanie w mediach o sytuacji panującej w Syczuanie. Wiele kanałów telewizyjnych na bieżąco podawało informacje o trwającej akcji ratunkowej. Zezwolono też na wpuszczenie na miejsce zdarzenia dziennikarzy zagranicznych mediów, w większości przypadków nie blokowano też możliwości przeprowadzania wywiadów. Na czas żałoby narodowej zawieszono również zmierzającą do Pekinu sztafetę z ogniem olimpijskim.

Dnia 18 czerwca 2008 r. chiński rząd ogłosił plan odbudowy po trzęsieniu ziemi przyjmując zasadę „jedna prowincja pomaga jednemu dystryktowi". Wedle tej zasady każda z dziewiętnastu wybranych prowincji na wschodzie i w środkowej części kraju miała zapewnić pomoc jednemu z najbardziej dotkniętych klęską żywiołową dystryktów. Tego typu zorganizowanie pomocy okazało się wielkim sukcesem, a dochody na kluczowe inwestycje w dystryktach przekroczyły oczekiwany cel o ponad 80%[34]. W pomoc finansową aktywnie włączyło się również chińskie społeczeństwo organizując zbiórki pieniędzy, żywności i potrzebnych rzeczy na terenie całego kraju. Oficjalne zakończenie procesu rekonstrukcji zniszczonej infrastruktury zostało ogłoszone w 2012 r. przez wicegubernatora prowincji Syczuan Wei Honga.

Rok 2008 r. obfitował w wiele krytycznych dla chińskiego przywództwa wydarzeń. Po trzęsieniu ziemi kolejnym z nich były narastające niepokoje i protesty w Tybecie. Sama przyczyna protestów nie jest jasno określona, tak więc należy je uznać za punkt krytyczny narastających od ponad pół wieku niepokojów związanych z represjami ChRL wobec ludności tybetańskiej. Początek wystąpień na dużą skalę miał miejsce 10 marca, gdy w Lhasie

[34] news.china.com, *创造人间奇迹的伟大力量 (Chuàngzào rénjiān qíjì de wěidà lìliàng; Wielka moc, tworząca cuda na ziemi)* Link: https://web.archive.org/web/20140825011802/http://news.china.com.cn/rollnews/2010-05/12/content_2074496.htm [dostęp: 04.12.2024].

262:1146684693

upamiętniano 49. rocznicę powstania tybetańskiego w wyniku, którego XIV Dalajlama uciekł z Tybetu do Indii, gdzie przebywa po dzień dzisiejszy. Wystąpienia szybko rozprzestrzeniły się na obszar całej prowincji Tybet, a także poza jej granice. Poza demonstracjami dochodziło też do starć Tybetańczyków z przedstawicielami grup etnicznych Han i Hui[35]. Chińska władza postrzegała lojalność wobec Dalajlamy za brak lojalności wobec Partii co było jednoznacznie kojarzone z separatyzmem i zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego.

Wspomnianego 10 marca 2008 r. grupa około czterystu mnichów z klasztoru Drepung zgromadziła się w centrum Lhasy żądając większej wolności religijnej. Chińska policja miała spacyfikować tę demonstrację. W krótkim czasie fala protestów zaczęła ogarniać coraz więcej klasztorów położonych w Tybecie. Zamieszki wybuchały też w sąsiednich prowincjach – Gansu, Qinghai i Syczuanie. Skala protestów była na tyle duża, że w samym Tybecie i wielu zagranicznych ośrodkach określa się je mianem powstania tybetańskiego[36].

Wen Jiabao winą za protesty obarczył zwolenników Dalajlamy. Rzecznik XIV Dalajlamy uznał to oskarżenie za bezpodstawne. Władze ChRL w celu opanowania sytuacji skierowały do Tybetu dodatkowe oddziały policji, jednak obyło się bez wysyłania tam wojska co podobno było planowane. W trakcie trwania zamieszek Wen nie wykluczył możliwości dialogu z Dalajlamą pod warunkiem, że ten zrzeknie się dążenia do oderwania Tybetu od ChRL. Dalajlama z kolei uznał, że dąży jedynie do autonomii, Tybetu a nie do pełnej niepodległości. Ostatecznie do pojednania nie doszło, ale udało się zorganizować pierwsze w historii spotkanie na wysokim szczeblu między przedstawicielami rządu ChRL i Dalajlamy – 4 maja 2008 r. w mieście Shenzhen (prow. Guangdong).

Brutalne stłumienie zamieszek oraz wiele ofiar śmiertelnych (23 według danych opublikowanych przez rządową agencję Xinhua, około 400 według Dalajlamy) spotkało się z szeroką krytyką społeczności międzynarodowej. Protesty poparcia dla Tybetu odbywały się na wielu kontynentach. Dochodziło również do ataków i protestów przed ambasadami ChRL w wielu krajach. Aktywiści zakłócili także ceremonię zapalenia ognia olimpijskiego w greckiej Olimpii.

Pod koniec roku zwolennicy Dalajlamy przedstawili chińskiemu rządowi memorandum o prawdziwej autonomii. Argumentowano w nim, że samo uznanie Tybetańczyków za mniejszość etniczną nie było wystarczające dla zachowania ich kulturowej niezależności, a Tybet potrzebuje większej autonomii w jedenastu obszarach (języka, kultury, religii, edukacji,

[35] Grupa etniczna Hui poprzez kulturę i język jest podobna do Chińczyków Han, czynnikiem wyróżniającym przedstawicieli Hui od dominujących w ChRL Hanów jest ich wyznawana przez nich religia – islam.
[36] W. Smith, *Tibet's Last Stand?: The Tibetan Uprising of 2008 and China's Response*, Plymouth 2010, s. 11.

263:5444166498

ekologii, wykorzystaniu zasobów naturalnych, gospodarce, zdrowiu, bezpieczeństwu, imigracji i emigracji, wymianie kulturowej z innymi krajami) co gwarantuje mu Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej. Chiński rząd uznał memorandum za sprzeczne z Konstytucją a także zaznaczył, że Dalajlama nie może występować jako przedstawiciel całej społeczności tybetańskiej a oficjalne negocjacje z jego zwolennikami mają dotyczyć jedynie porzucenia tendencji separatystycznych, a nie potrzebie reformowania sposobu funkcjonowania lokalnych władz w Tybecie[37].

Jak już zostało wspomniane, na początku lat dziesiątych XXI w. administracja Hu-Wen słabła i stało się jasne, że w kolejnej kadencji władzę przejmie stronnictwo konserwatywne. Pomimo sukcesu organizacji igrzysk olimpijskich w Pekinie w 2008 r., realizacji wielkich projektów infrastrukturalnych i ogólnej poprawy wizerunku Chin na świecie wpływy Hu Jintao wyraźnie słabły. Przyczyny tego nagłego zwrotu w nastrojach wewnątrzpartyjnych nie są do końca znane, więc można ich tylko domniemywać. Autor niniejszej pracy wyróżnił następujące elementy, które mogły doprowadzić do tak szybkiego wzrostu poparcia dla Xi Jinpinga:

- tęsknota Partii za silnym, wyrazistym przywódcą – Hu był całkowitym przeciwieństwem Xi Jinpinga, skryty, rzadko pokazujący się publicznie, pozbawiony charyzmy i umiejętności przekonywania do siebie członków Partii. Być może KPCh uznała, że silne państwo powinno mieć silnego przywódcę, którym Hu nigdy nie był,
- największy od lat kryzys na niwie społecznej (Tybet) oraz kryzys SARS-CoV pokazujące nieudolność zarządzania przywódcy w sytuacji kryzysowej,
- brak wyraźnej poprawy życia mieszkańców wsi i Chin Środkowych – poprawa co prawda była, ale nie w stopniu zapowiadanym przez Hu,
- największy od 1949 r. zwrot ku liberalizmowi – Partia mogła uznać, że w ten przywództwo polityczne same się osłabia, co może doprowadzić do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w kraju (podobny proces miał miejsce w ZSRR przed jego upadkiem, należy również pamiętać, że w tym czasie rozpoczynała się także Arabska Wiosna – obawiano się wystąpienia czegoś podobnego w ChRL gdy przywództwo znacząco by się osłabiło),
- prowadzenie zbyt ugodowej polityki zagranicznej.

Przez ostatnie trzy lata rządów Hu i Wen nie potrafili już sobie poradzić z rosnącą liczbą konserwatystów w Partii, stąd też realizacja większości ich projektów prowadzona była bardzo

[37] Ibidem, s. 227-228.

264:6757698089

powoli, a nowe kierownictwo Partii po 2013 r. całkowicie zmieniło kierunek politycznych działań. Jak to miało miejsce w poprzednich przypadkach zmiana kierownictwa dokonywała się stopniowo - między jesienią 2012 r. a wiosną 2013 r. Hu Jintao przekazał trzy najważniejsze stanowiska państwowe Xi Jinpingowi.

5.4. Przywództwo polityczne Hu Jintao – polityka zagraniczna

Koncepcja harmonijnego społeczeństwa stosowana w polityce wewnętrznej miała swoje odzwierciedlenie w koncepcji harmonijnego świata w odniesieniu do polityki zagranicznej prowadzonej przez Hu Jintao. Za jego rządów ChRL chciała być postrzegana jako promotor pokoju i harmonii na świecie, a także zwolennik zmian w polityce mających wpłynąć pozytywnie na środowisko naturalne. Hu zapewniał społeczność międzynarodową, że chiński rozwój gospodarczy stanowi dla świata szansę na osiągnięcie korzyści, a nie zagrożenie konfliktem. Hu popierał także ówczesnego prezydenta Stanów Zjednoczonych Baracka Obamę w dążeniu do ograniczenia broni jądrowej na świecie. Głównymi osiami, na których koncentrowała się polityka zagraniczna ChRL w latach 2002-2012 były:

- wielkie mocarstwa – ChRL dołączając do tego grona chciała utrzymywać pozytywne relacje ze Stanami Zjednoczonymi i Rosją. Konstruktywny dialog między najważniejszymi graczami międzynarodowej sceny politycznej miał sprawić, że na całym świecie zapanuje harmonia. Hu aktywnie wdrażał tę politykę. Podczas swoich dwóch kadencji dziewięciokrotnie odwiedził Rosję (najczęściej odwiedzane przez niego państwo), a siedmiokrotnie Stany Zjednoczone (drugie najczęściej odwiedzane państwo, razem z Kazachstanem),
- ekspansja gospodarcza w państwach globalnego południa – współpraca ChRL z państwami rozwijającymi się uległa w tym okresie znacznemu zacieśnieniu. Harmonijne społeczeństwo nie mogło bowiem istnieć, gdy w wielu krajach panowało ubóstwo. To właśnie w czasach Hu Chiny rozpoczęły bardzo aktywne angażowanie się w sprawy gospodarcze i polityczne państw Afryki budując tam swoją strefę wpływów[38],
- kontynuowanie polityki dobrego sąsiedztwa z państwami Azji Południowo-Wschodniej i Wschodniej – podobnie jak w latach poprzednich ChRL starała się

[38] S. Zhao, *The Dragon Roars Back: Transformational Leaders and Dynamics of Chinese Foreign Policy*, Stanford 2022, s. 51.

265:3117881031

prowadzić aktywną, ale przyjacielską politykę względem państw wspomnianych regionów.

Za negatywy w polityce zagranicznej na pewno uznać można omawiane już zamieszki w Tybecie – Chiny oskarżono o łamanie praw człowieka czy zatajanie informacji o rozwoju epidemii SARS-CoV. Problem autorytaryzmu oraz łamania praw człowieka w ChRL stał się jeszcze bardziej wyraźny gdy w 2010 r. Komitet Noblowski przyznał Pokojową Nagrodę Nobla chińskiemu pisarzowi Liu Xiaobo, który w tym czasie przebywał w więzieniu za podżeganie do obalenia ustroju państwowego (Liu osobiście uczestniczył wcześniej w protestach na placu Tiananmen a w późniejszych latach domagał się zniesienia systemu jednopartyjnego). ChRL zarzuciła Komitetowi Noblowskiemu pogardę dla chińskiego wymiaru sprawiedliwości. Jednocześnie w ramach protestu ogłaszając ustanowienie własnego odpowiednika tej nagrody – Pokojowej Nagrody Konfucjusza.

Nie obyło się również bez sporów dotyczących chińskich roszczeń terytorialnych na Morzu Południowochińskim. W 2010 r. Japonia zatrzymała chińską łódź rybacką w okolicach położonych nieopodal Tajwanu wysp Senkaku co wywołało krótki spór dyplomatyczny gdyż ChRL uznaje te wyspy (pod nazwą Diaoyu) za integralną część swojego terytorium.

W dalszym ciągu niespokojne były relacje z Tajwanem. Wybrany w 2000 r. na prezydenta Tajwanu Chen Shui-bian i jego Demokratyczna Partia Postępowa (DPP) odrzuciły konsensus z 1992 r. i zażądały od ChRL rozpoczęcia rozmów na temat uznania niepodległości wyspy. Hu pomimo tego, że jego polityka zagraniczna charakteryzowała się dążeniem do konsensusu i pokoju podobnie jak poprzednicy pozostawał nieugięty wobec dążeń wyspy i twardo popierał politykę jednych Chin. Administracja Hu poszła jedynie na niewielkie ustępstwa – w czasie Księżycowego Nowego Roku zezwolono na uruchomienie lotów pasażerskich między większymi miastami ChRL a Tajwanem. Hu często też używał pojęcia „pokojowy rozwój", zamiast „pokojowe zjednoczenie"[39]. Pomimo tego, ChRL kontynuowała wzmacnianie swoich sił zbrojnych w regionie Cieśniny Tajwańskiej. Rosnące poparcie dla DPP na Tajwanie wywołało wśród polityków w Pekinie strach, że wyspa będzie chciała ogłosić niepodległość wykorzystując fakt organizacji przez ChRL Igrzysk Olimpijskich w 2008 r., wtedy jakiekolwiek działania podjęte przez Pekin by to uniemożliwić spowodowałyby niewyobrażalny kryzys wizerunkowy tego kraju. Stąd też w 2005 r. OZPL uchwaliło ustawę antysecesyjną. Artykuł 8. tej ustawy zezwala Chińskiej Republice Ludowej na użycie wojska

[39] K.W. Chen, Y.S. Wu, *Power Position and Taiwan Policy: How Beijing Responds to Taipei's Stimuli During the Jiang Zemin and Hu Jintao Periods*, Journal of Contemporary East Asia Studies, 2017, vol. 6, nr 2, s. 143-144.

266:7389697725

w sytuacji, gdy stosowanie pokojowych środków w celu powstrzymania niepodległościowych zapędów Tajwanu stanie się niemożliwe. Przekonywano również, że nowe prawo nie dotyczyło Hongkongu i Makau. Ostatecznie nastroje separatystyczne powoli topniały, ale problem ten aż do dziś stanowi potencjalną oś zapalną w regionie.

5.5. Przywództwo polityczne Hu Jintao – podsumowanie

Hu rządził Chińską Republiką Ludową przez dziesięć lat. Miał zatem więcej czasu na prowadzenie samodzielnych rządów niż jego poprzednik pozostający podczas pierwszej kadencji w cieniu Deng Xiaopinga. Dekada Hu w oczach Chińczyków nie wyróżniła się jednak niczym wartym zapamiętania[40], a przewodnie hasła tego przywódcy można uznać za odchodzące w zapomnienie. Można przytoczyć kilka argumentów uzasadniających dlaczego Hu jest uznawany za najmniej wyróżniającego się przywódcę spośród piątki dotychczas kierującej ChRL:

- Hu zarówno przed objęciem trzech najważniejszych państwowych stanowisk ani w ciągu dekady swoich rządów nie zbudował własnej bazy politycznej, co sprawiło, że był bardziej podatny na ataki swoich partyjnych oponentów,
- kolejny argument wynika bezpośrednio z poprzedniego – z powodu słabej pozycji w Partii Hu znajdował się na początku pierwszej kadencji pod silnym wpływem zwolenników Jiang Zemina, z kolei pod koniec drugiej kadencji w siłę rosło już grono popierających Xi Jinpinga. Należący do reformatorów Hu stał się twarzą nieudanej polityki tego stronnictwa co tylko umocniło konserwatystów pod wodzą Xi. Gdy rządy Hu dobiegały końca było już jasne, że to właśnie konserwatyści przejmą władzę w kraju,
- wiele z hucznie zapowiadanych kampanii Hu – walka z nierównościami, stworzenie harmonijnego społeczeństwa socjalistycznego, ochrona środowiska – nie przyniosło zamierzonych efektów, a w drugiej kadencji zapał do realizacji tych projektów znacząco osłabł,
- Hu był znakomitym urzędnikiem i organizatorem, jednak nie posiadał potrzebnej do bycia przywódcą charyzmy i umiejętności przekonywania ludzi do siebie co osłabiało jego pozycję w oczach pozostałych członków Partii i całego społeczeństwa,

[40] W ChRL na określenie tego czasu często używa się pojęcia „stracona dekada / dziesięć straconych lat" (失去的十年, *Shīqùde shí nián*).

267:1060469089

- sytuacja polityczna w Tybecie doprowadziła do największej od wielu lat fali antychińskich wystąpień na świecie co niewątpliwie pogorszyło obraz ChRL na arenie międzynarodowej.

Przy całej krytyce nie należy jednak zapominać o pozytywnych stronach rządów Hu Jintao:

- wzrost gospodarczy dalej był wysoki, dynamicznie rozwijała się też infrastruktura przemysłowa i kolejowa (zakończenie realizacji wielkich inwestycji – Zapory Trzech Przełomów i szybkiej kolei do Tybetu), podejmowano też kroki ograniczające ubóstwo i dostęp ludzi zamieszkujących obszary wiejskie do pomocy medycznej oraz edukacji,
- Chiny, dzięki wspomnianemu wyżej trwającemu wzrostowi gospodarczemu za czasów Hu wypracowały sobie też silną mocarstwową pozycję w polityce międzynarodowej i rozpoczęła budowanie swoich wpływów nie tylko w Azji Wschodniej ale także na innych kontynentach, wzmagała się też rywalizacja polityczno-gospodarcza ze Stanami Zjednoczonymi[41],
- Hu podejmował również działania zmierzające do rozwoju środkowych prowincji ChRL (jest też pierwszym z przywódców, którzy tak mocno skoncentrowali swoją politykę na tych terenach), a także poprawy takich kwestii jak: pomoc socjalna, standardy życia i pracy rolników, walka z korupcją,
- po raz pierwszy od czasów proklamowania ChRL podjęto kroki zmierzające do walki z ociepleniem klimatu i zanieczyszczeniem środowiska naturalnego,
- Chiny dobrze wywiązały się z organizacji wielkich imprez – Igrzysk Olimpijskich w Pekinie w 2008 r. oraz Wystawy Światowej w Szanghaju w 2010 r.,
- pomimo kryzysów (epidemia SARS, zamieszki w Tybecie) reputacja ChRL na arenie międzynarodowej w dalszym ciągu była stabilna, a państwo uważane było za wiarygodnego partnera w sprawach politycznych i ekonomicznych.

Mając na uwadze powyższe argumenty można stworzyć pewien portret osobowościowy Hu Jintao uwzględniając sposób sprawowania władzy i komunikowania się z otoczeniem Partii (podobnie jak w przypadku podsumowania analizy przywództwa Jiang Zemina poniższe

[41] J. Sielski, *Perspektywy przywództwa w Azji*, Nowa Polityka Wschodnia, 2014, nr 2(7), s. 15-26.

268:2522118745

punkty stanowią odniesienie do pierwszego kręgu w modelu Haughtona – kręgu oznaczającego lidera):

- Hu sprawiał wrażenie „człowieka zaprogramowanego" – potrafił dobrze skonstruować swój plan działania i nakreślić sposób realizacji wielkich kampanii i inicjatyw politycznych, ale nie okazywał przy tym żadnych emocji,
- rzadko występował publicznie, a gdy już się na to zdecydował to tak jak było to wspomniane wyżej, czynił to nie okazując emocji, praktycznie w ogóle się nie uśmiechał ani nie żartował,
- działania Hu były planowane i przemyślane a przy tym bardzo ostrożne. Spontaniczność u niego nie występowała[42],
- miał doskonałą pamięć. Przemówienia Hu charakteryzowały się brakiem jakichkolwiek akcentów czy emocji. Nie czytał z kartki, ale można było odnieść wrażenie, że mowa którą wygłasza jest wyuczona słowo w słowo,
- był świadomy swojej wiedzy w wyuczonym zawodzie i pewny podejmowanych decyzji,
- koncentrował się na działaniu z ukrycia, często w sytuacjach kryzysowych jako główną osobę do przekazywania stanowisk Partii wyznaczał premiera Wen Jiabao. Nie porywał tłumów i nie szukał nowych zwolenników.

W pozostałych elementach otoczenia politycznego Hu Jintao podsumowanie jego działań wygląda następująco:

- frakcja partyjna – tutaj Hu należy ocenić bardzo słabo. Pomimo długiego stażu w Partii nie zyskał od szerokiego grona stałych zwolenników, co znacząco utrudniało mu realizację zaplanowanych przez siebie działań. Można powiedzieć, że jego zachowanie w tym obszarze było odwrotnością działań Jiang Zemina, który w miarę upływu czasu zyskiwał coraz większą liczbę popierających go członków KPCh. U Hu po początkowym entuzjazmie widać było powolne odchodzenie od niego stronników, co zaowocowało osłabieniem zapału w realizacji jego działań politycznych w drugiej kadencji. Co prawda Hu miał swoich zwolenników w komitecie centralnym, jednak nawet tam nie stanowili oni dominującej siły. Także poparcie wiceprzewodniczącego Zheng

[42] R. McGregor, *Partia. Sekretny świat komunistycznych władców Chin*, przekł. Król M,, Kraków 2013, s. 29-31.

269:1142246301

Qinghonga nie było wyraziste. Jedynym stałym stronnikiem i jednocześnie partnerem w realizacji przywództwa dla Hu był premier Wen Jiabao[43]. Brak odpowiedniego otoczenia partyjnego spowodował, że jako pierwszy przywódca od 1949 r. po ukończeniu kadencji nie mógł on już wywierać realnego wpływu na politykę Partii,

- partia – relacje Hu z Partią można określić jednym słowem – lojalność. Gdyby nie ona Hu najprawdopodobniej nie osiągnąłby aż tak dużego politycznego sukcesu. Należy również zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do swoich poprzedników (i następcy) nie posiadał handicapu w postaci osobistego zaangażowania w wojnę domową czy członka Partii w rodzinie. Musiał on swoją pozycję w KPCh budować od podstaw. Pomogło mu w tym inżynieryjne wykształcenie – dał się poznać najpierw jako ekspert, a potem jako dobry przywódca. Radził sobie ze wszystkimi postawionymi przez kierownictwo zadaniami. Wydawać by się mogło, że jest idealnym kandydatem na stanowisko przywódcy kraju jednak rzeczywistość zweryfikowała te oczekiwania. Relacje z Partią pogorszyły się także ze względu na otwarte mówienie na temat targających ją kryzysów,
- ramy instytucjonalne – Hu był lojalnym członkiem Partii i zwolennikiem respektowania wprowadzonego przez Jianga wewnątrzpartyjnego systemu prawnego. Stąd też nie można mówić o jakichś epokowych zmianach zaprowadzonych przez niego w ramach funkcjonowania Partii. Szanował obowiązujący porządek i starał się pilnować by każdy z członków KPCh go przestrzegał,
- społeczeństwo – podobnie jak w przypadku Jianga, z uwagi na specyfikę systemu politycznego ChRL trudno jest prowadzić jakiekolwiek badania polityczne wśród społeczeństwa chińskiego. Analiza relacji przywódcy z obywatelami będzie zatem w dużej mierze oparta na przypuszczeniach i widocznych wydarzeniach (np. protesty i ich skala, reakcje przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych itp.). Trudno ocenić w jaki sposób Hu był postrzegany przez społeczeństwo w momencie przejmowania przywództwa w kraju. Jego wcześniejsze działania w prowincjach pokazały zarówno jego

[43] J. Howell, J. Duckett, *Reassessing the Hu-Wen Era: A Golden Age or Lost Decade for Social Policy in China?*, China Quarterly, 2019, nr 237, s. 2-14.

270:3602507515

pozytywne jak i negatywne aspekty nastawienia do obywateli. Przywództwo nad całym krajem było odbiciem jego kariery w regionach. Można zakładać, że stosunek społeczeństwa do Hu odzwierciedlał także stosunek do niego jaki przejawiali członkowie KPCh – początkowo byli pełni entuzjazmu względem zapowiadanych projektów, w tym zwróceniem uwagi na kwestie wsi, z czasem widzący brak wyraźnych zmian a także brak nowych inicjatyw w działaniu mogli czuć niezadowolenie z jego rządów. Hu rzadko występując publicznie nie budował relacji ze społeczeństwem. Należy również wspomnieć tutaj o epidemii SARS i zamieszkach w Tybecie, podczas których obywatele mogli czuć niepokój związany z brakiem regularnego i pełnego informowania ich o przebiegu wydarzeń,

- środowisko międzynarodowe – można zaryzykować stwierdzenie, że za rządów Hu ChRL już na stałe zrzuciła z siebie jarzmo maoizmu i Tiananmenu stając się istotnym partnerem w relacjach międzynarodowych. Proces ten został zapoczątkowany już przez Jiang Zemina jednak Hu był pierwszym przywódcą, który zaczynał rządy z czystą kartą w światowej polityce. Podtrzymanie polityki otwarcia Chin na świat w dalszym ciągu napędzało relacje polityczne i gospodarcze z innymi krajami. Hu był też pierwszym chińskim przywódcą, który otwarcie angażował się w światową politykę pokoju i ochrony środowiska, a organizacja Igrzysk Olimpijskich i Wystawy Światowej pomogła ocieplić wizerunek tego kraju na arenie międzynarodowej. Poprawiły się także relacje ze Stanami Zjednoczonymi i Rosją. Chiny od tej pory szukały również swojej strefy wpływów na świecie, stąd rosła liczba ich inwestycji w Afryce czy Azji Południowo-Wschodniej. Cieniem na polityce międzynarodowej Hu kładą się największe kryzysy – SARS i zamieszek w Tybecie gdzie ChRL oskarżano o zatajanie informacji i łamanie praw człowieka. W dalszym ciągu napięte były relacje z Tajwanem.

Podsumowując, Hu Jintao można określić mianem technokraty. Dobrze znał się na wyuczonym zawodzie inżynieryjnym. Używając bliskiej jemu nomenklatury jego zadaniem było pilnowanie, aby państwowa maszyna nie wypadła z torów, którymi się porusza. Wszystkie działania Hu musiały być poprzedzone szczegółową analizą. Przy ogłaszaniu kolejnych kampanii politycznych był on już na tyle pewny opracowanego przez siebie planu, że nie potrafił zdecydować się na spontaniczną zmianę kursu, gdy jego realizacja odbiegała od pierwotnych założeń. Być może właśnie ta nadmierna pewność siebie, połączona z rzadkim

271:8908034188

pokazywaniem się publicznie była przyczyną szybkiego spadku poparcia dla Hu wewnątrz Partii i w całym kraju i nie pozwalała mu zdobywać kolejnych stronników w szeregach KPCh. Hu jako pierwszy i jedyny dotychczas przywódca ChRL nie zostawił po zakończeniu swoich rządów silnej bazy zwolenników pozwalającej mu wywierać istotny wpływ na działania Partii w kolejnych latach.

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Mao Zedonga, Deng Xiaopinga i Jiang Zemina autor niniejszej pracy dokonał też ogólnej oceny przywództwa Hu Jintao w oparciu o kryteria polityki, gospodarki i wojska:

- Obszar polityki:
    - Polityka krajowa – przywództwo przeciętne – Hu zanotował dobry start zarówno w karierze partyjnej jak i obejmując stanowiska przywódcze. Kampanie przez niego zapowiadane były przemyślane i w założeniu miały przynieść znaczącą poprawę zarówno dla społeczeństwa (polepszenie warunków życia, wyrównanie różnic miedzy bogatymi a biednymi) jak i Partii (zapowiedź walki z panującymi w niej patologiami). Niemniej jednak Hu nie potrafił doprowadzić realizacji tych projektów do końca, stopniowo tracąc i tak słabe poparcie w kierownictwie Partii. Brakowało mu też potrzebnej chińskiemu liderowi charyzmy – zazwyczaj działał w cieniu, rzadko pokazywał się publicznie. Nie należy jednak oceniać jego rządów jednoznacznie negatywnie. Za kadencji Hu nie zdarzył się żaden poważny kryzys polityczny lub gospodarczy. Doprowadził też do końca realizację wielu przedsięwzięć infrastrukturalnych. Pomimo braku zapowiadanej wyraźnej poprawy, warunki życia w ChRL były stabilne i nie ulegały pogorszeniu. Wzorowo należy też ocenić jego współpracę z premierem Wen Jiabao. Z kolei negatywnie – niezbudowanie własnego solidnego stronnictwa w Partii.
    - Polityka zagraniczna – przywództwo dobre – Hu prowadził dość pragmatyczną politykę zagraniczną. Starał się przedstawiać ChRL raczej jako partnera i zwolennika światowego ładu niż wroga. Usiłował prowadzić zrównoważone relacje ze światowymi mocarstwami, jednocześnie budując chińską strefę wpływów w krajach rozwijających się. Chiny wyciągnęły też wnioski ze złego zarządzania informacjami o przebiegu sytuacji kryzysowej w przypadku epidemii SARS-CoV

272:5187180810

i dopuściły pomoc międzynarodową do pomocy po trzęsieniu ziemi w Syczuanie, jak również regularnie informowały o przebiegu akcji ratunkowej. Organizacja Igrzysk Olimpijskich oraz wystawy EXPO pokazały otwartość ChRL na świat. W dalszym ciągu nierozwiązane były problemy związane z łamaniem praw człowieka wobec mniejszości w Chinach a także kwestia Tajwanu.

- Obszar wojska – przywództwo przeciętne – niewiele jest informacji na temat działalności Hu jako głównego zwierzchnika sił zbrojnych. Podobnie jak w Partii nie zbudował on tutaj silnego poparcia. Czołowi wojskowi okazywali raczej poparcie ludziom Jiang Zemina, który bardzo aktywnie angażował się w funkcjonowanie armii i zostawił po sobie trwałą spuściznę. Niemniej jednak, wojsko było posłuszne swojemu przywódcy w sytuacjach napięcia, gdy lokowano żołnierzy w okolicach Lhasy w czasie protestów (ostatecznie siły zbrojne nie wkroczyły do miasta) czy w czasie kolejnego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej. Podobnie jak w przypadku rządów sprawowanych nad państwem w wymiarze cywilnym, Hu w obszarze wojska nie popełnił żadnego większego błędu (nie licząc oczywiście braku pozyskiwania zwolenników), ale też nie wniósł niczego nowego do jego funkcjonowania.
- Obszar gospodarki – przywództwo dobre – dzięki swojemu wykształceniu i doświadczeniu Hu rozumiał zawiłości gospodarcze i wiedział jak zarządzać krajem w tym obszarze. Oba plany pięcioletnie Hu w dużej mierze dotyczyły sposobów znalezienia rozwiązań dla problemów trapiących chińską gospodarkę. Przywódca utrzymał też warunki stabilnego rozwoju chińskich firm w kraju i za granicą, a także w dalszym ciągu dokonywał ich ekspansji w innych krajach.

273:1145547891

274:1565144475

Rozdział VI

Przywództwo polityczne Xi Jinpinga

Ryc. 5. Xi Jinping[1]

6.1. Droga do przywództwa

Xi Jinping urodził się w Pekinie 15 czerwca 1953 r. Jego ojcem był Xi Zhongxun, zasłużony działacz Partii Komunistycznej i weteran wojny domowej – to dowodzona przez niego baza partyzancka w okolicy miasta Yan'an[2] dała schronienie Mao Zedongowi i jego towarzyszom pozwalając im na zakończenie Długiego Marszu. Później jego kariera partyjna przebiegała bardzo pomyślnie, w końcu w 1956 r. został członkiem Komitetu Centralnego KPCh. Gdy wybuchła rewolucja kulturalna Xi Zhongxun został oskarżony o działanie na szkodę w Partii i uwięziony. Zhańbiono go również publicznie jako wroga rewolucji. Został zrehabilitowany w grudniu 1978 r., krótko po tym został sekretarzem prowincji Guangdong, gdzie apelował o większą jej autonomię w kwestii gospodarki, by zatrzymać exodus tamtejszej ludności do Hongkongu. Deng przystał na jego prośbę.

Xi Jinping rozpoczynał więc karierę polityczną jako tak zwane „książątko" czyli dziecko cenionego działacza partyjnego. W okresie rewolucji kulturalnej miał jednak problemy z tego powodu. W 1963 r. ojciec został usunięty z KPCh i wysłany do pracy w fabryce w Luoyangu co pogorszyło status materialny rodziny. Największym ciosem był jednak wybuch

[1] Źródło: en.wikipedia.org [dostęp: 01.07.2025].
[2] Xi Zhongxun wcześniej z polecenia Partii prowadził działania partyzanckie na pograniczu prowincji Gansu i Shaanxi.

275:3937548042

rewolucji. Matka musiała publicznie potępić ojca. Ponadto, przychylni Mao Zedongowi studenci dokonali dewastacji domu rodziny Xi.

Po uwięzieniu Xi Zhongxuna w 1968 r. Xi Jinpingowi udało się opuścić Pekin i wyjechać do wioski Liangjiahe w prow Shaanxi. Był to jeden z elementów kampanii Mao Zedonga dotyczącej zsyłania młodzieży z wykształconych rodzin na wieś by tam mogli „nauczyć się życia" od ludności chłopskiej. Xi mieszkał tam w domu wykutym w jaskini (tzw. yaodongu)[3]. Obecnie, przywódca ChRL często powołuje się na ten okres swojego życia argumentując swoje zrozumienie dla problemów chińskiej wsi, jednocześnie miał być to czas, który ukształtował go jako człowieka. Następnie, przeniósł się do wioski Yanchuan w tej samej prowincji, gdzie wykonywał prace typowe dla chłopów. Wtedy zaczął starać się o przyjęcie do Komunistycznej Partii Chin oraz do jej młodzieżówki, jednak jego wnioski były wielokrotnie odrzucane ze względu na ojca. Zarządy wiosek, w których pracował Xi, zaczęły dostrzegać jego osiągnięcia w pracy toteż w 1974 r. udało mu się ostatecznie zostać członkiem KPCh i niemal od razu zostać przewodniczącym oddziału partyjnego w Liangjiahe. Dzięki niemu w Shaanxi powstała pierwsza elektrownia na biogaz[4]. Xi Jinping opuścił wioskę w 1975 r. gdy wyjechał do Pekinu gdzie podjął studia na Wydziale Inżynierii Chemicznej Uniwersytetu Tsinghua[5].

Gdy Xi w 1979 r. kończył studia, przywódcą ChRL był już Deng Xiaoping, a jego ojciec został już zrehabilitowany i ponownie stał się jedną z ważniejszych postaci w Partii (jako wiceprzewodniczący OZPL oraz pierwszy sekretarz Partii w prowincji Guangdong). Stąd też kariera polityczna Xi Jinpinga mogła rozwinąć się w szybkim tempie. Od razu po ukończeniu studiów został powołany na sekretarza ministra obrony narodowej Geng Biao, prywatnie przyjaciela ojca Xi. Pełnił funkcje urzędnicze, ale jednocześnie był żołnierzem co niespodziewanie pomogło mu podjąć kolejne kroki na swojej drodze do przywództwa. Ogłoszona przez Denga redukcja sił zbrojnych w miastach kosztem wsi zachęciła Xi do kontynuowania kariery poza Pekinem, od którego jednak zbytnio się nie oddalił podejmując się pracy urzędniczej w kilku wioskach prowincji Hebei. Nie były to co prawda bardzo wysokie stanowiska (najważniejszym z nich było zostanie zastępcą sekretarza Partii w powiecie Zhengding koło miasta Shijiazhuang), niemniej jednak wykonywanie pracy urzędniczej na

[3] Yaodongi istniały w Chinach od wieków jako mieszkania (schronienia) dla najbiedniejszych ludzi głównie w prowincjach: Gansu, Henan, Ningxia, Shanxi i Shaanxi. Były w powszechnym użyciu jeszcze pod koniec XX w., gdy rozpoczęła się walka z ubóstwem na masową skalę.

[4] Xi miał przekonać się do tego sposobu pozyskiwania energii podczas wizyty w Syczuanie.

[5] Yang Z., *习近平：站在历史十字路口的中共新领导人 (Xíjìnpíng: Zhàn zài lìshǐ shízìlù kǒu de zhōnggòng xīn lǐngdǎo rén; Xi Jinping – nowy przywódca Komunistycznej Partii Chin, stojąc na rozdrożu historii),* Tajpej 2011.

276:8269318448

terenach wiejskich i w prowincjach jest uznawane za bardzo istotny element w doświadczeniu, gdy pragnie się piąć w górę partyjnej hierarchii. W czasie wykonywania obowiązków w Hebei zajmował się głównie zarządzaniem gospodarką rolną, w szczególności produkcją zboża. Po zakończeniu pracy w tej prowincji w 1985 r. odwiedził również amerykański stan Iowa jako szef delegacji urzędników ds. rolnictwa[6].

Gdy Xi przebywał w Stanach Zjednoczonych, Partia postanowiła przenieść go z Hebei do prowincji Fujian. Przez trzy kolejne lata sprawował on tam funkcję wiceburmistrza miasta Xiamen. W tym mieście ponownie odpowiadał za planowanie gospodarcze. Opracował strategię rozwoju gospodarczego miasta do roku 2000. Tam też wziął ślub ze śpiewaczką operową Peng Liyuan. Pod koniec 1987 r. ponownie został wybrany na wiceburmistrza Xiamenu, jednak już rok później Partia zdecydowała się przenieść go do miejscowości Ningde jako sekretarza lokalnego komitetu Partii. Zmiana ta była podyktowana prawdopodobnie sukcesami Xi Jinpinga w Xiamenie i jego rozpoznawalnością. Partia chciała aby tym razem Xi wykazał się w pracy w biedniejszym regionie (Xiamen był dobrze rozwijającym się miastem portowym).

Ningde to mniejsze miasto, znajdujące się w cieniu wielkich metropolii prowincji Fujian – Xiamenu i Fuzhou. W Ningde pracował przez dwa lata (1988-1990) a za swój priorytet uznał walkę z ubóstwem[7] oraz korupcją – Xi miał ukarać ponad 200 urzędników na szczeblu powiatowym lub wyższym[8]. Jednocześnie pracował nad rozwojem infrastruktury oraz elektryfikacją miejscowości i okolic.

W czerwcu 1990 r. Xi Jinping awansował na stanowisko sekretarza komitetu miejskiego KPCh w mieście Fuzhou, a także przewodniczącego stałego komitetu Miejskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (instytucja o charakterze rady miasta). Podczas swojej pracy Xi skupiał się głównie na planowaniu urbanistycznym, reformach gospodarczych i walce z korupcją. Był jednym z głównych twórców projektu „Fuzhou 3820" mającego uczynić z miasta metropolię międzynarodową w ciągu najbliższych dwudziestu lat. Jednocześnie wspierał współpracę Fuzhou z zagranicą – w czasie jego rządów założono ponad 600 przedsiębiorstw o zagranicznym kapitale – połowa z nich miała swoje siedziby na Tajwanie.

---

[6] W 2012 r. podczas wizyty w Stanach Zjednocznych jako wiceprzewodniczący ChRL ponownie odwiedził miejscowość Muscatine, w której wtedy przebywał oraz spotkał się z przyjmującą go wtedy rodziną.

[7] L. Wu, A. Wang, *中国脱贫攻坚精神 (Zhōngguó tuōpín gōngjiān jīngshén; Chiński duch w walce z ubóstwem),* Wuhan 2021, s. 74.

[8] M. Zhang, *习近平同志在福建宁德工作时反腐倡廉的生动实践 (Xíjìnpíng tóngzhì zài fújiàn níngdé gōngzuò shí fǎnfǔ chàng lián de shēngdòng shíjiàn; Wyrazista praktyka towarzysza Xi Jinpinga w walce z korupcją i w promowaniu uczciwości podczas pracy w Ningde w prowincji Fujian*), Renmin Ribao, link: http://politics.people.com.cn/n1/2018/0302/c1024-29842665.html [dostęp: 15.04.2025].

277:6681074542

Rok 1997 przyniósł kolejny znaczący awans w karierze Xi Jinpinga – podczas XV Zjazdu KPCh został pierwszy raz w życiu zastępcą członka Komitetu Centralnego, było to do tej pory największe jego wyróżnienie. Po tym jak ówczesny gubernator He Guoqiang odszedł ze stanowiska w 1999 r., Xi został pełniącym obowiązki gubernatora prowincji Fujian, by w kolejnym roku zostać gubernatorem. Dzięki temu jeszcze ściślej mógł współpracować z rządem centralnym. W tym czasie pomógł premierowi Zhu Rongji w prowadzeniu sprawy Yuanhua, dużej firmy z Fujianu zamieszanej w przemyt towarów wartych miliardy juanów. Było to kolejne duże działanie antykorupcyjne pod nadzorem Xi Jinpinga. W trakcie pełnienia funkcji politycznych w Fujianie Xi studiował zaocznie na Uniwersytecie Tsinghua w Pekinie. Pod koniec 2002 r., przebywając już w prowincji Zhejiang obronił doktorat z prawa (temat pracy nie został ujawniony).

Jak już zostało wspomniane, jesienią 2002 r. Xi Jinping decyzją kierownictwa Partii opuścił on Fujian i przeniósł się do prowincji Zhejiang, gdzie został pełniącym obowiązki gubernatora czym rozpoczął kolejny etap swojej kariery w regionach. Bliskość Szanghaju i delty Jangcy, a także urodzajne gleby i położenie nad morzem czynią z Zhejiang jedną z najbardziej prosperujących chińskich prowincji. Xi chciał rozwinąć potencjał prowincji ogłaszając „Strategię 88" (Ośmiu przewag i ośmiu kierunków). Miała ona na celu wykorzystanie przewagi, jaką ma prowincja (w ośmiu obszarach: sektorze prywatnym, handlu zagranicznej, gospodarce wiejskiej, edukacji, infrastrukturze, środowisku naturalnym, społeczno-politycznym, dużych miastach) w taki sposób, aby mogła się ona rozwijać w ośmiu kierunkach jakimi były: modernizacja przemysłu, rozwój technologiczny, zrównoważony rozwój miast i wsi, rozwój sektora prywatnego, poprawa efektywności rządzenia, ekologia, budowa społeczeństwa inteligentnego, utrzymanie stabilności i porządku społecznego. Efektem „Strategii 88" była inicjatywa „Wǔ gè qiān yì" (**五个千**亿 – pięć projektów o wartości 10 mld yuanów), czyli plan przeprowadzenia wielkich inwestycji w regionie. Kluczową kwestią było też rozpoczęcie transformacji energetycznej w prowincji, która od tego momentu stopniowo odchodziła od przemysłu ciężkiego. Xi po raz kolejny dał się także poznać z twardego stanowiska wobec skorumpowanych urzędników państwowych czym zwrócił uwagę partyjnego kierownictwa[9].

[9] L. Wang, *习近平为官之道* ***拎着****乌纱帽干事* (*Xíjìnpíng wèi guān zhī dào līnzhe wūshāmào gànshi; Sposób Xi Jinpinga na pracę urzędniczą: działanie bez kurczowego trzymania się swojego stanowiska*), Duowei News. Link: https://web.archive.org/web/20150203225014/http://opinion.dwnews.com/news/2014-12-25/59626005.html [dostęp: 15.04.2025].

278:7601930950

Ostatnim miejscem pracy Xi Jinpinga, poza centralą, był Szanghaj. He Guoqiang, który był wtedy już ministrem ogłosił w 2007 r. przeniesienie Xi do pracy w tym mieście od razu jako sekretarza KPCh w mieście (stanowisko to w miastach wydzielonych odpowiadało stanowisku gubernatora w prowincjach. Tę samą funkcję w Szanghaju pełnił wcześniej Jiang Zemin). Funkcję tę pełnił tylko nieco ponad siedem miesięcy, gdyż w tym samym roku Xi został wybrany do Stałego Komitetu Biura Politycznego KC KPCh. Podczas tego samego posiedzenia do Komitetu dołączył również Li Keqiang – premier ChRL w czasie pierwszych dwóch kadencji Xi Jinpinga. O ile nie ma wystarczających dowodów na bliskie relacje obu polityków przed ich wyborem do stałego komitetu, o tyle już wtedy postrzegano ich jako potencjalnych następców Hu Jintao i Wen Jiabao. Tym samym zakończyła się droga Xi Jinpinga do centralnych organów partyjnych ale ciągle trwała jego droga do przywództwa. Niemniej jednak, od tego momentu Xi był już jednym z czołowych polityków w kraju, a tym samym ważnym graczem w partyjnej opozycji wobec rządzącego Hu Jintao.

Już w 2008 r. Xi został wybrany wiceprzewodniczącym ChRL – ten wybór świadczył także o rosnącej sile konserwatywnego skrzydła KPCh. Funkcja ta nie dawała mu niemal żadnej władzy politycznej, jednak była bardzo istotna z symbolicznego punktu widzenia. Jako wiceprzewodniczący Xi odpowiadał za szeroko rozumiane „sprawy Hongkongu i Makau", a formalnie nadzorował działania biura ds. tych regionów przy Radzie Państwa (w tym nadzorowanie wdrażania zasady „jeden kraj, dwa systemy". Ogłoszono go również wiceprzewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Igrzysk Olimpijskich w Pekinie, co pozwoliło uczynić go rozpoznawalną postacią na arenie międzynarodowej.

Tymczasem, szeroko pojęta frakcja konserwatystów zaczęła odzyskiwać władzę w Partii około 2009 roku, gdy Hu Jintao pomimo zajmowania najwyższych państwowych stanowisk, powoli zaczął tracić kontrolę nad Partią.

W kolejnych latach rozpoznawalność Xi rosła, już wtedy można było powiedzieć, że był głównym kandydatem do objęcia przywództwa po zakończeniu kadencji Hu i Wena. Xi czasem występował publicznie u boku Hu, był odpowiedzialny za przygotowania obchodów 60-lecia ChRL, a także odbywał wizyty zagraniczne (m.in. w Meksyku, Niemczech, Japonii i państwach Ameryki Południowej). W 2010 r. został wiceprzewodniczącym Centralnej Komisji Wojskowej, dzięki czemu pełnił już funkcje zastępcy na dwóch najważniejszych stanowiskach przywódczych. Zyskał więc przewagę nad Bo Xilaiem (薄熙来, *Bó Xīlái*) – politykiem, członkiem Biura Politycznego KPCh i sekretarza Partii w Chongqingu, którego popularność w Partii szybko rosła. Samemu Xi zdarzało się go pochwalić jednak przez

279:1713221058

powiazania z Zhou Yongkangiem był postrzegany jako rywal Xi w walce o władzę. W późniejszych latach Bo zostanie pozbawiony stanowisk publicznych przez Xi.

W latach 2010 i 2011 stawało się powoli jasne, że Xi będzie wybrany kolejnym przywódcą państwa. Jasno wskazywały na to jego funkcje w Partii, a jednocześnie pozycja Hu Jintao słabła. Podczas XVIII zjazdu KPCh doszło do bezprecedensowej sytuacji w historii ChRL gdy Hu jednocześnie zrzekł się zarówno stanowiska Sekretarza Generalnego KC KPCh i przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej (wcześniej, Deng oddawał stanowiska stopniowo, zachowując jeszcze przez długie lata realny wpływ na politykę, a Jiang pomimo rezygnacji ze stanowiska sekretarza generalnego w 2002 r. pozostał przewodniczącym CKW jeszcze do 2004 r.) jak również nie próbował w żaden sposób wpłynąć na wybór swojego następcy czy zachować nieformalnej roli zakulisowego mentora władz. Frakcja Hu (tzw. tuanpai) także nie rozrosła się za jego rządów, co oznaczało w praktyce jej wygaśnięcie po dojściu do władzy nowej generacji przywódców[10].

XVIII zjazd dokonał wyboru Xi Jinpinga na oba wspomniane stanowiska zwolnione przez Hu, a w marcu 2013 r. Xi po glosowaniu OZPL-u stał się również prezydentem Chińskiej Republiki Ludowej – precedens utrzymujący się od rządów Jiang Zemina został zachowany po raz trzeci. Pomimo tego, że osobowość Xi i kierunek, do którego będzie zmierzać Partia pod jego rządami[11], były już wtedy znane to jednak w tamtym momencie trudno było przypuszczać, że to właśnie nowo wybrany przywódca złamie obowiązującą zasadę generacyjności[12] i kadencyjności.

Kolejnym wydarzeniem bez precedensu od momentu proklamowania ChRL był brak jakichkolwiek wpływów ustępującego przywódcy i jego frakcji na dalsze działania polityczne kierownictwa KPCh. Już od początku swoich rządów Xi Jinping miał zatem pełną kontrolę nad Partią, państwem i wojskiem co pozwoliło mu na niemal natychmiastowe skoncentrowanie władzy w swoich rękach. Hu, opowiadający się za bardziej wyważonym i zbiorowym przywództwem został zastąpiony przez autokratę, który natychmiast przystąpił do działania.

[10] Y. Ding, *Consolidation of the PRC's Leadership Succession System from Hu Jintao to Xi Jinping*, China Report, 2015, nr 1, s. 49-65.
[11] Z. Kejin, G. Xin, *Pursuing the Chinese Dream: Institutional Changes of Chinese Diplomacy Under President Xi Jinping*, China Quarterly of International Strategic Studies, 2015, nr 1, s. 35-57.
[12] W 2025 r. gdy finalizowana jest ta praca trwa trzecia kadencja rządów Xi Jinpinga, zatem zasada kadencyjności już nie funkcjonuje. W przypadku generacyjności przywództwa autor również pozwolił sobie na stwierdzenie o braku jej funkcjonowania. Co oczywiste, rządy Xi Jinpinga i jego ludzi kiedyś się skończą, a do władzy dojdzie kolejne pokolenie przywódców, jednak istotą zasady generacyjności była regularna wymiana pokoleniowa na najwyższych stanowiskach partyjnych, co w obecnym czasie już nie ma miejsca, tym bardziej że aktualnie wszystko wskazuje na to że w 2027 r. Xi ponownie zostanie wybrany.

280:6766362483

Początkowe lata rządów nakreśliły wizerunek Xi Jinpinga jako przywódcy, o ile nie było jeszcze wtedy jasne, że stanie się przywódcą wręcz autorytarnym, o tyle można było wskazać główne kierunki jego działań oraz sposób w jaki chce być kojarzony przez ludzi:

- bliski ludowi – już od początku rządów gazety przedstawiały go jako przyjaciela prostych ludzi, Xi podczas swoich wielu wizyt w prowincjach, w tym w wioskach, zawsze znalazł czas by odwiedzić robotników w ich zakładzie pracy czy zjeść posiłek w domu mieszkańców. W swoich wystąpieniach wzywał także do ograniczenia biurokracji i luksusu wewnątrz Partii,
- patriota – „chińskie marzenie" to termin towarzyszący Xi Jinpingowi przez cały okres rządów, jednak najostrzej wybrzmiewał on w początkowych latach po wyborze („chińskie marzenie" zostanie opisane szerzej w części dotyczącej ideologii), poza tym jego poglądy w tym obszarze nie wykraczały poza główną ideologię towarzyszącą Partii od czasów Jiang Zemina, tak więc za trzy najważniejsze filary ideologiczne Xi można uznać – dumę narodową, tradycję konfucjańską oraz socjalizm o chińskiej specyfice,
- walczący z korupcją – od samego początku mówił, że to będzie priorytet jego rządów, mówił że dzięki temu Partia odzyska zaufanie w oczach społeczeństwa. Walka z korupcją stała się później narzędziem do eliminowania swoich przeciwników z życia politycznego,
- ostrożny wobec Zachodu – Xi nie prowadził kontrowersyjnej polityki zagranicznej ale podkreślał, że ścieżka którą obrała ChRL jest unikalna w skali światowej a sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zagranicznej różni się od tej prowadzonej przez inne kraje, w szczególności przez Zachód.

6.2. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – ideologia

Myśl Xi Jinpinga o socjalizmie o chińskiej specyfice w nowej erze[13] (习近平新时代中国特色社会主义思想, *Xíjìnpíng xīnshídài Zhōngguótèsèshèhuìzhǔyì sīxiǎng*), w skrócie Myśl Xi Jinpinga to doktryna polityczna stanowiąca obecnie kierunek działań Partii i całej ChRL. Po raz pierwszy oficjalnie została określona na XIX zjeździe KPCh w 2017 r. (ale pojęcie to było znane już od roku 2012), jednocześnie włączając ją do Konstytucji KPCh[14].

[13] J. Xi, *The Governance of China I*, Pekin 2018, s. 23-26. Książki „The Governance of China" to zbiory najważniejszych przemówień Xi Jinpinga.
[14] S. Tsang, O. Cheung, *The Political Thought of Xi Jinping*, Nowy Jork 2024, s. 21-26.

281:4914448175

W kolejnym roku OZPL zmienił preambułę Konstytucji ChRL, tak aby wspomnieć o Myśli Xi Jinpinga. Tym samym Xi stał się trzecim komunistycznym przywódcą państwa wspomnianym w krajowej konstytucji z imienia i nazwiska.

Sam socjalizm o chińskiej specyfice jest pojęciem obecnym w polityce wewnętrznej ChRl już od wielu dekad, Xi w 2013 r. wyjaśnił jednak jak je rozumie na swój sposób: „socjalizm o chińskiej specyfice to socjalizm, a nie jakikolwiek inny -izm. Nie należy zatem porzucać przewodnich zasad naukowego socjalizmu. Partia zawsze podkreślała, że przestrzega podstawowych praw naukowego socjalizmu, ale dostosowanego do szczególnych warunków panujących w Chinach. Oznacza to, że socjalizm o chińskiej specyfice jest socjalizmem, a nie żadną inną doktryną. Marksizm-leninizm i myśl Mao Zedonga wyprowadziły chiński naród z długiej nocy i ustanowiły Nowe Chiny, a socjalizm o chińskiej specyfice doprowadził do szybkiego rozwoju Chin."[15]

Myśl Xi Jinpinga składa się z trzech głównych list:

- 10 wyraźnych podkreśleń[16] (*十个明确, Shígè míngquè*),
- 14 zobowiązań (*十四个坚持, Shísìgè jiānchí*),
- 13 obszarów osiągnięć (*十三个方面成就, Shísāngè fāngmiàn chéngjiù*).

Wyraźne podkreślenia to zbiór kluczowych zasad określających myśl Xi Jinpinga. Są to sformułowania odnoszące się do celów jaki Partia i państwo chcą osiągnąć, kierunku ich rozwoju itp.:

1. Wyraźne podkreślenie celu nadrzędnego, jakim jest realizacja chińskiego marzenia o wielkim renesansie narodu.
2. Wyraźne podkreślenie, że główną sprzecznością (主要矛盾, *zhǔyào máodùn*)[17] w społeczeństwie chińskim jest sprzeczność między nierównomiernym rozwojem a rosnącymi potrzebami społeczeństwa.
3. Wyraźne podkreślenie nadrzędnej roli Komunistycznej Partii Chin w życiu politycznym i społecznym kraju.
4. Wyraźne podkreślenie, że lud powinien być w centrum zainteresowania Partii.

[15] Cyt. za: J. Xi, *Regarding the Construction of Socialism with Chinese Characteristics*, 2013 (tłumaczenie własne Autora); link: https://web.archive.org/web/20220411201536/https://redsails.org/regarding-swcc-construction/ [dostęp: 03.04.2025].

[16] Słowo 明确 w języku chińskim oznacza „wyrażać coś jasno", „klarować", „precyzyjnie określać", stąd też autor użył własnego tłumaczenia, które wydaje mu się lepiej oddawać istotę tej teorii niż funkcjonujące w językach polskim i angielskim określenie „dziesięciu afirmacji".

[17] Główna sprzeczność jest tu rozumiana jako różnica, luka społeczna którą należy zaspokoić w pierwszej kolejności. Zaspokojenie jej wiąże się z wykonaniem skoku cywilizacyjnego i rozpoczęciem nowej epoki w polityce społecznej (wtedy też może pojawić się nowa główna sprzeczność do zaspokojenia).

282:1136152707

5. Wyraźne podkreślenie potrzeby przeprowadzenia głębokich reform.
6. Wyraźne podkreślenie potrzeby zrównoważonego rozwoju.
7. Wyraźne podkreślenie, że należy dbać o rozwój gospodarki, wojska i technologii.
8. Wyraźne podkreślenie istotności prowadzenia polityki jednych Chin i dążenia do zjednoczenia narodowego.
9. Wyraźne podkreślenie potrzeby prowadzenia dyplomacji na sposób chiński.
10. Wyraźne podkreślenie absolutnego przywództwa Partii nad siłami zbrojnymi ChRL[18].

Kolejną listą znajdującą się w programie Xi Jinpinga jest czternaście zobowiązań. Stanowią one zbiór zasad, które państwo i Partia muszą utrzymywać w swoich działaniach by zrealizować program nowego kierownictwa oraz chińskie marzenie. Zobowiązaniami tymi są:

1. Utrzymywanie przewodniej roli Komunistycznej Partii Chin w systemie politycznym państwa.
2. Skoncentrowanie się na ludziach jako centrum.
3. Pogłębienie reform.
4. Rozwój oparty na trzech filarach: innowacyjności, koordynacji, zrównoważeniu,
5. Lud jako suweren.
6. Rządy prawa.
7. Socjalizm jako nadrzędna ideologia społeczno-polityczna.
8. Harmonijna koegzystencja człowieka i natury.
9. Bezpieczeństwo narodu.
10. Absolutna kontrola wojska przez Partię.
11. Prowadzenie polityki jednych Chin i dążenie do zjednoczenia narodowego.
12. Prowadzenie polityki zagranicznej według zasad socjalizmu o chińskiej specyfice oraz dążenie do przywództwa globalnego.
13. Kontrola Partii nad wszystkimi aspektami życia społecznego.
14. Konsekwentne wzmacnianie roli KPCh jako rdzenia kierowniczego kraju.

[18] ndrc.gov.cn, ***【"十个明确"系列谈】"人民**对美好生活的向往，就是我们的奋斗目标"——"十个明确"彰显马克思主义中国化新飞跃述评之三 (["Shígè Míngquè" xìliè tán]"rénmíng duì měi hào shēnghuó de xiàngwǎng, jiùshì wǒmen de fèndòu mùbiāo"-"Shígè Míngquè" zhāngxiǎn mǎkèsī zhǔyì zhōngguó huà xīn fēiyuè shùpíng zhī sān; [Dziesięć wyraźnych podkreśleń] „Naszym celem jest dążenie do polepszenia życia ludzi" – trzeci z serii komentarzy na temat tego, w jaki sposób „Dziesięć wyraźnych podkreśleń" stanowi nowy krok naprzód w sinizacji marksizmu"),* Link: https://www.ndrc.gov.cn/fggz/fgjh/djzc/202206/t20220630_1329722.html [dostęp: 01.04.2025].

283:8666402539

Trzynaście obszarów osiągnięć ma na celu stanowić listę konkretnych celów założonych przez Xi Jinpinga jako konieczne do zrealizowania przez Partię w czasie jego rządów. Dzięki tej liście, realizacja każdego z punktów może w dowolnym momencie zostać poddana analizie:

1. Wzmocnienie przywództwa Komunistycznej Partii Chin.
2. Głębokie reformy instytucjonalne.
3. Rozwój gospodarczy.
4. Pokonanie skrajnego ubóstwa.
5. Budowa społeczeństwa umiarkowanego dobrobytu.
6. Postęp w nauce i rozwoju technologicznym.
7. Modernizacja wojska.
8. Zwiększenie bezpieczeństwa narodowego.
9. Reforma sądownictwa i rządów prawa.
10. Transformacja ekologiczna.
11. Dyplomacja wielostronna i inicjatywa Belt and Road (Pasa i Szlaku).
12. Zwiększenie społecznego wpływu ideologii wyznawanej przez Komunistyczną Partię Chin.
13. Umocnienie pozycji Chińskiej Republiki Ludowej jako globalnej potęgi.

Ponadto, podczas XX Zjazdu KPCh w 2022 r. Xi dodał kolejną listę do trzech wymienionych wyżej, tak zwane sześć powinności (**六个必**须坚**持**, *Liùgè bìxū jiānchí*):

1. Partia musi stawiać ludzi na pierwszym miejscu.
2. Partia musi być niezależna i pewna siebie.
3. Partia musi być uczciwa i innowacyjna.
4. Partia musi być zorientowana na problem.
5. Partia musi być systematyczna.
6. Partia musi mieć globalną wizję.

Jak widać, tworzenie różnego rodzaju chwytliwych sloganów stało się domeną Xi Jinpinga. Co prawda tego typu praktyka była w komunistycznych Chinach powszechna od ich powstania, jednak to Xi jest najbardziej znany z wygłaszania swojej ideologii, programu politycznego, w ten właśnie chwytliwy sposób. Przekaz kreowany przez przywódcę jest łatwy do przyswojenia nie tylko ze względu na zwięzłą formę ale, co również jest charakterystyczne dla Xi, z częstego stosowania powtórzeń. Słowa takie jak: Partia, chińskie marzenie, rządy ludu,

284:1354881196

jedne Chiny, Belt and Road stały się znakami rozpoznawczymi polityki prowadzonej przez obecnego przywódcę ChRL.

Uzupełnieniem rozumienia socjalizmu o chińskiej specyfice przez Xi Jinpinga niech będzie, ułożone przez niego, dwanaście podstawowych wartości socjalizmu (社会主义核心价值观, *Shèhuìzhǔyì héxīn jiàzhíguān*). Wartości te stanowią swoisty program polityczny KPCh pod aktualnymi rządami. Przedstawione zostały w łatwy do zapamiętania i propagowania sposób – dwanaście wyrazów, zapisanych łącznie dwudziestoma czterema chińskimi znakami, po dwa każda. Do podstawowych wartości socjalistycznych Xi będzie się często odwoływał w czasie swoich publicznych wystąpień. Ponadto, są one promowane w całej ChRL przez sztukę uliczną, transparenty czy nawet pomniki (najpopularniejszy z nich znajduje się przy jednej z głównych dróg w Pekinie). Ustawa o bezpieczeństwie narodowym z 2015 r. dotyczący bezpieczeństwa kultury nakłada na państwo obowiązek podtrzymywania podstawowych wartości socjalistycznych. Wartości te podzielono na trzy główne grupy, po cztery w każdej:

- wartości narodowe:
    - 富强 (*fùqiáng*) – dobrobyt – ChRL dąży do budowy silnego, nowoczesnego państwa, co ma się realizować poprzez wzrost gospodarczy, rozwój technologiczny oraz poprawę życia obywateli. Ponieważ słowo fùqiáng można rozumieć także jako siłę, ta wartość ma wymiar także militarny, dyplomatyczny i kulturowy – odnosi się do spełnienia „chińskiego marzenia" o silnym, liczącym się państwie na arenie międzynarodowej,
    - 民主 (*mínzhǔ*) – demokracja – rozumiana na sposób chiński w sposób konsultatywny. W tym rozumieniu są to rządy Partii wsłuchującej się w głos ludu. Obywatele uczestniczą w życiu politycznym poprzez konsultacje społeczne, a Partia zajmuje się realizacją ich potrzeb,
    - 文明 (*wénmíng*) – cywilizacja – w znaczeniu kulturowym. W tej wartości chodzi więc o rozwój kultury, edukacji oraz promowanie etycznych postaw obywateli. W tej wartości konfucjanizm łączy się z nowoczesną doktryną socjalizmu o chińskiej specyfice. Promowane są zachowania zgodne z zasadami moralnymi, porządkiem publicznym i harmonią społeczną. Sama chińska kultura i tradycje mają stanowić

285:3861884868

swoisty duchowy filar, dzięki któremu łatwiej będzie można osiągnąć harmonię i dobrobyt w społeczeństwie[19],

- 和谐 (*héxié*) – harmonia – utrzymanie stabilnego społeczeństwa, a co za tym idzie, uniknięcie konfliktów wewnątrz kraju. W praktyce oznacza ona promowanie jedności, zgody i współpracy między różnymi grupami społecznymi. Koncepcja ta czerpie z konfucjanizmu oraz tradycyjnych chińskich wartości wspólnotowych, gdzie harmonia i dążenie do pokoju mają bardzo ważne znaczenie[20] – ważniejsze od karania, jest zapobieganie nadużyciom. Rolą państwa jest zapewnienie ładu społecznego ograniczając napięcia na tle klasowym i społecznym.

- wartości społeczne:
  - 自由 (*zìyóu*) – wolność – rozumiana jako możliwość rozwoju osobistego (także w znaczeniu kariery zawodowej, np. rozwój firmy przez siebie prowadzonej). Co jednak istotne, granicę tej wolności wyznacza interes zbiorowości i państwa. Jednostka ma działać odpowiedzialnie, ale w zgodzie z ogólnym interesem społeczeństwa. Podobnie, wolność jednostki nie może godzić w dobre imię Partii,
  - 平等 (*píngděng*) – równość – obywatele ChRL są w założeniu równi wobec prawa, podobnie, każdy z obywateli powinien więc równe szanse na rozwój niezależnie od pochodzenia, płci czy statusu społecznego. Państwo powinno sprawiedliwie traktować każdego obywatela oraz niwelować różnice społeczne i ekonomiczne, zarówno między ludźmi jak i w szerszym znaczeniu, między regionami,
  - 公正 (*gōngzhèng*) – sprawiedliwość – uczciwe traktowanie obywateli poprzez prawo i instytucje państwowe. Ta wartość oznacza również ochronę interesów słabszych grup. Państwo powinno podejmować działania zapobiegające m.in. korupcji czy nadużyciom w instytucjach państwowych. Sprawiedliwość jest warunkiem zaufania społecznego do organów administracji państwowej,

[19] Y. Wang, *The Fundamental Issues in Promoting Modern Civilization of the Chinese Nation*, International Journal of Anthropology and Ethnology, 2024, vol. 8, str. 7-8.
[20] J. Sielski, *Chiny z perspektywy kultury pokoju* [w:] (red.) A. Czyż, S. Kubas, *Na drodze wyjaśnienia problemów politycznych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Markowi Barańskiemu*, Katowice 2018, s. 389-400.

286:1323193565

- 法治 (*fǎzhì*) – praworządność – ta wartość oznacza, że wszyscy niezależnie od zajmowanego stanowiska podlegają tym samym przepisom a prawo ma gwarantować porządek społeczny i chronić interes publiczny. W modelu chińskim prawo działa jednak pod kierownictwem Partii, a nie ponad nią. System prawny powinien być przejrzysty i skutecznie egzekwowany,

- Wartości indywidualne:
  - 爱国 (*àiguó*) – patriotyzm – miłość do ojczyzny i duma z jej osiągnięć. W tej wartości oczekuje się lojalności wobec państwa i poparcia dla jego polityki. Interes całego narodu ma być ważniejszy od interesów jednostki. Patriotyzm to także gotowość do poświęceń dla dobra kraju,
  - 敬业 (*jìngyè*) – oddanie się pracy – każdy obywatel powinien wykonywać powierzoną mu pracę z obowiązkowością, zaangażowaniem, starannością i uczciwością. Wynika to z kultury chińskiej, gdzie pracowitość jest jedną z najważniejszych cech towarzyszących człowiekowi, a należyte wykonywanie pracy jest wyrazem szacunku dla całego społeczeństwa gdyż przynosi korzyści zarówno jednostce jak i ogółowi,
  - 诚信 (*chéngxìn*) – uczciwość – obywatele powinni postępować zgodnie z obowiązującym prawem, ale również być prawdomówni i godnie zachowywać się wśród innych jednostek. Jest to podstawa zaufania społecznego i zdrowych relacji międzyludzkich. Społeczeństwo oparte na wzajemnym zaufaniu jest dzięki temu silne,
  - 友善 (*yǒushàn*) – przyjaźń – w rozumieniu chińskim oznacza także szacunek dla drugiej osoby i gotowość do niesienia pomocy w potrzebie. Propagowanie tej wartości jest kluczem do wzmacniania więzi sąsiedzkich a w szerszym znaczeniu także wspólnoty narodowej. Ponadto, utrzymywanie przyjaznych stosunków międzyludzkich likwiduje konflikty, a społeczeństwo bezkonfliktowe to silne społeczeństwo[21].

[21] K.Brown, U.A. Bērziņa-Čerenkova, *Ideology in the Era of Xi Jinping*, Journal of Chinese Political Science, vol. 23, s. 332-335.

287:2561526136

Przedstawione wartości stanowią program ideologiczny Xi Jinpinga, o czym może świadczyć także wygłoszenie ich zaraz na początku objęcia stanowisk przywódczych a także częste odwoływanie się do nich. Podział na trzy główne grupy odzwierciedla też ideę harmonii pomiędzy trzema poziomami życia społecznego – państwem, zbiorowością i jednostką. Wartości narodowe są fundamentem legitymizacji Komunistycznej Partii Chin jako lidera w drodze ku dalszemu rozwojowi kraju, określają też główny cel społeczny („wielki renesans Chin") i promują tożsamość narodową. Wartości społeczne zapewniają równowagę społeczną i rządy prawa a wartości indywidualne określają właściwe zachowania jednostek, dzięki czemu wzmacniają jedność obywateli.

Kolejnym, często używanym przez Xi Jinpinga sloganem, jest chińskie marzenie (中国梦, *Zhōngguó mèng*, tłumaczone również jako chiński sen), które stało się wręcz programową ideologią przywódcy. Już pod koniec 2012. Xi ogłosił, że: „chińskie marzenie jest marzeniem ludu. Musimy sobie to uświadomić silnie polegając na ludziach. Musimy nieustannie przynosić ludziom korzyści. Urzeczywistnienie wielkiego renesansu narodu chińskiego jest największym chińskim marzeniem w nowożytnej historii"[22]. Chińskie marzenie, z języka angielskiego „the Chinese dream" nieprzypadkowo nawiązuje do pojęcia „American dream" (amerykański sen) – bardzo charakterystycznego dla Stanów Zjednoczonych pojęcia, ilustrującego wizję, według której każdy człowiek, niezależnie od pochodzenia, może osiągnąć dobrobyt żyjąc i pracując w USA. Chińskie marzenie, w przeciwieństwie do amerykańskiego snu ukierunkowane jest nie na jednostkę, lecz na kolektyw – obywateli ChRL jako zbiorowość. Centralnym celem chińskiego marzenia jest przywrócenie Chinom ich dawnej wielkości i wpływów na arenie międzynarodowej, tak by zrealizowana mogła zostać idea wielkiego odrodzenia narodu chińskiego. Cel chińskiego marzenia można określić w kilku punktach:

- wielki renesans narodu chińskiego (中华民族伟大复兴, *Zhōnghuá mínzú wěidà fùxīng)* – centralny cel chińskiego marzenia, chodzi o wspomniane przywrócenie Chinom wielkości i wpływów na świecie,
- modernizacja państwa – budowa nowoczesnej gospodarki, potężnej armii i rozwiniętego społeczeństwa,
- poprawa standardu życia obywateli – eliminacja ubóstwa, poprawa opieki zdrowotnej, warunków mieszkaniowych, dostępu do edukacji,
- jedność społeczna,

[22] Cyt. za: S. Roach, *Accidental Conflict: America, China, and the Clash of False Narratives*, New Haven 2022, s. 57 (tłumaczenie własne autora).

288:4558492265

- dokonanie „wielkiej reunifikacji Chin” – poprzez wywieranie nacisków na Hongkong, Makau i Tajwan,
- wzrost znaczenia Chin na arenie międzynarodowej – promowanie swojego modelu politycznego i rozwojowego jako alternatywy dla zachodniego liberalizmu.

Ponadto, Partia podkreśla, że chińskie marzenie może być zrealizowane tylko pod jej przewodnictwem. Można więc dzięki temu wysnuć kilka krytycznych wniosków w odniesieniu do tej koncepcji:

- autorytaryzm – zakładanie, że chińskie marzenie może być zrealizowane tylko pod rządami KPCh jest oczywistym narzędziem do legitymizacji autorytaryzmu Xi Jinpinga oraz promocji założeń jego polityki (wewnętrznej i zagranicznej). De facto jednopartyjny system w ChRL jest przedstawiany przez Partię jako atut – cykliczne zmiany rządów w systemach demokratycznych są postrzegane jako przeszkoda w realizacji długofalowych planów, jednopartyjność gwarantuje dotrzymanie tych obietnic w związku z brakiem perspektywy końca rządów,
- kolektywizm – stawianie zbiorowości jako głównego punktu odniesienia prowadzi do porzucenia pewnych wolności jednostki na rzecz ogółu, jednocześnie wzmacniając nacjonalistyczne postawy członków Partii i innych obywateli,
- wykluczenie mniejszości – koncepcja chińskiego marzenia pomija interesy mniejszości etnicznych takich jak Tybetańczycy czy Ujgurzy,
- ekspansjonizm – działania Xi Jinpinga docelowo mają ograniczyć pewną niezależność jaką cieszą się terytoria: Hongkong, Makau oraz Tajwan.

Sztandarowymi punktami realizowania chińskiego marzenia wyznaczone zostały lata 2021 i 2049 jako tak zwane „dwa stulecia” czy „dwa cele na stulecia” (两个一百年目标, *Liǎng gè yībǎi nián mùbiāo*). W 2021 r. przypadało stulecie powstania Komunistycznej Partii Chin, z kolei w roku 2049 Chińska Republika Ludowa świętować będzie setną rocznicę proklamacji swojego powstania. Na oba te lata zostały wyznaczone stosowne cele. Mają one charakterystyczną dla Xi Jinpinga (i ogólnie polityków chińskich) formę wymownych ale nie precyzyjnych sloganów. Stworzenie tej koncepcji jest też jednym z elementów budowania wizerunku Xi jako lidera, prowadzącego państwo do sukcesów[23].

[23] T. Gering, *A Xinderella Story: Turning the Chinese Dream into China's Master Narrative*, China Report, 2023, vol. 59, nr 3, str. 254-255.

289:9244229665

Na 2021 r. Xi Jinping zakładał:

- stworzenie w Chinach umiarkowanie zamożnego społeczeństwa (小康社会, *Xiǎokāng shèhuì*), poprzez:
  - eliminację skrajnego ubóstwa,
  - wzrost PKB per capita,
  - większy udział klasy średniej w rozwoju gospodarczym.

Drugi cel, którego realizacja przewidziana jest na 2049 r. to przekształcenie Chin w nowoczesny socjalistyczny kraj, który stanie się liderem na arenie międzynarodowej, dzięki:

- silnej, innowacyjnej gospodarce,
- rozwojowi przemysłu i technologii,
- stworzeniu w ChRL potężnej armii,
- stworzeniu w ChRL harmonijnego, zamożnego, ekologicznego i nowoczesnego społeczeństwa.

Cele wyznaczone na 2049 r. mają wymiar nie tylko polityczny, gospodarczy i społeczny. Ważny nacisk kładzie się też na kulturę, którą Xi Jinping postrzega jako istotną dla budowania tożsamości narodowej i jedności w społeczeństwie. Chińska kultura do tego czasu ma się stać wiodąca na świecie. Za granicą promowane mają być wartości konfucjańskie oraz nauka języka chińskiego. Ponadto chiński przemysł filmowy, samochodowy i gastronomiczny ma stać się światową potęgą, co wzmocni ChRL jako soft power. W kulturowym wymiarze celu na „drugie stulecie" widać powiązania Chinese dream z American dream. Do tego czasu chińskie marki mają stać się rozpoznawalne i popularne na równi z amerykańskimi (mowa tu m.in. o koncernach samochodowych, produkcjach filmowych czy sieciach restauracji). Do 2049 r. ChRL ma stać się również potęgą w wielu innych dziedzinach życia, m.in. w sporcie.

Podsumowując, ideologia głoszona przez Xi Jinpinga pod względem konstrukcyjnym nie odbiega od sposobu formułowania jej przez poprzedników. Dalej są to chwytliwe, łatwe do zapamiętania hasła, najczęściej o bardzo ogólnym charakterze. Co jednak istotne w przypadku sprawowania władzy przez Xi, mają one nacechowanie wyraźniej wskazujące na przywódczą rolę jednostki niż jak miało do miejsce za czasów Denga, Jianga i Hu. Jasno formułują także nacjonalistyczne cele jego przywództwa, w tym prowadzenie agresywnej polityki wobec Makau, Hongkongu i Tajwanu.

290:2392525543

6.3. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – polityka wewnętrzna

Jak już zostało wspomniane, Xi Jinping objął przywództwo w państwie 15 listopada 2012 r. podczas pierwszego plenarnego posiedzenia XVIII KC KPCh. Hu Jintao zrezygnował wtedy z obu najwyższych stanowisk. 14 marca 2013 r. OZPL wybrał Xi na przewodniczącego ChRL. Szósta sesja plenarna XVIII KC KPCh określiła Xi Jinpinga „rdzeniem" Komitetu Centralnego – określenie to jest do dziś często przywoływane przez przekazy partyjne i medialne.

Premierem piątej generacji przywódców wybrany został Li Keqiang. Wcześniej piął się on po szczeblach kariery politycznej zaczynając od partyjnej młodzieżówki. W latach 1993-1998 był pierwszym sekretarzem Komunistycznej Ligi Młodzieży Chin (KLMCh). Później pracował w prowincjach: Henan (jako gubernator) i Liaoning (jako sekretarz Partii). Od 2008 r. aż do momentu wyboru na szefa rządu był wicepremierem. Gdy objął stanowisko premiera podkreślił, że ChRL musi dążyć do „czterech nowych modernizacji", co było wprost nawiązaniem do hasła głoszonego przez Zhou Enlaia. Li miał na myśli cztery obszary: industrializację, informatyzację, urbanizację i modernizację rolnictwa. Co ciekawe, zarówno Xi jak i Li byli pierwszymi osobami na swoich stanowiskach urodzonymi w Chińskiej Republice Ludowej, a więc już po 1949 r.

Trudno jednoznacznie scharakteryzować relacje jakie panowały między Xi i Li. Z jednej strony dało się zauważyć pewne obszary współpracy – tutaj na czoło wysuwa się polityka zagraniczna. Oczywiście obaj politycy odbywali zarówno bliskie jak i dalekie wizyty zagraniczne, niemniej jednak dało się zauważyć pewien podział obowiązków – Xi często odwiedzał państwa bliskie ChRL, będące kluczowymi dla utrzymywania regionalnych relacji, z kolei Li był delegowany do spotkań wysokiego szczebla w Europie Zachodniej czy w ONZ.

Ogólnie rzecz biorąc, niezależnie od tego jaki był prywatny stosunek wzajemny przewodniczącego i premiera, należy zauważyć że ten drugi był z biegiem czasu coraz bardziej marginalizowany przez Xi. Zatarł się zatem funkcjonujący do tej pory w komunistycznych Chinach precedens granicy obowiązków, gdzie w głównej mierze do zadań premiera należało branie odpowiedzialności za gospodarkę, politykę społeczną i administrację. Li Keqiangowi pozostawione zostały jedynie funkcje administracyjne. W kwestii gospodarczej Xi Jinping powołał liczne grupy kierownicze (np. do spraw reform finansowych), którym przewodniczył on, a nie premier. Niemniej jednak, przez pierwszą kadencję i część drugiej udawało się stwarzać pozory normalności we wzajemnych relacjach. Widoczny regres nastąpił dopiero w czasie pandemii COVID-19.

291:1399989224

Po wyborze Xi i Li liczba członków Stałego Komitetu została zredukowana do pięciu. Poza wspomnianymi w komitecie zasiadali jeszcze: Zhang Dejiang, Yu Zhengsheng, Liu Yunshan, Wang Qishan i Zhang Gaoli.

Pierwsza kadencja Xi Jinpinga cechowała się stopniowym umacnianiem jego roli jako autorytarnego przywódcy kraju. Odebrał on wiele kompetencji Radzie Państwa (najwyższemu organowi wykonawczemu kierowanemu przez premiera) i utworzył różne grupy wiodące zajmujące się realizacją dotychczasowych zadań Rady. Sam stanął na czele tych grup. Podobnie rzecz miała się z nowymi organami utworzonymi przez Xi Jinpinga by mógł osobiście kontrolować kolejne obszary polityki wewnętrznej. Komisja Bezpieczeństwa Narodowego (zajmująca się szeroko pojętym bezpieczeństwem – w tym wywiadem i cyberbezpieczeństwem), Komisja ds. Wszechstronnego Pogłębiania Reform (główny ośrodek decyzyjny w sprawach reform gospodarczych, instytucjonalnych i społecznych) oraz Centralna Komisja ds. Finansów i Gospodarki (organ strategicznego planowania polityki gospodarczej) zostały stworzone przez Xi by ograniczyć kompetencje premiera. Sam Xi Jinping stanął na czele wszystkich wymienionych komisji, tak więc ich instytucjonalny paradoks polega na tym, że są odpowiedzialne bezpośrednio przed KC KPCh zarządzanym także przez Xi. Można zatem założyć, że utworzenie tych ciał miało na celu nie tylko umocnienie władzy przywódcy, ale również zabezpieczenie się przed ewentualnym sprzeciwem premiera wobec prowadzonej polityki. Organizując hierarchię w ten sposób, Xi poszerzył obszar decyzyjności Partii, która mogła teraz rządzić wieloma nowymi obszarami polityki z pominięciem faktycznej władzy wykonawczej.

Już pierwsze lata rządów nakreśliły kierunek, w jakim zmierzać będą państwo i Partia pod nowymi rządami. Była to droga do silnego autorytaryzmu. Stworzenie centralnych komisji partyjnych było tylko jednym z kroków na tej drodze. Już w 2013 r. Xi rozpoczął bowiem wielką kampanię antykorupcyjną z głównym sloganem by „zwalczać tygrysy i muchy" co odnosiło się do tego, że działania dotkną zarówno wysokich jak i niskich urzędników[24].

Jedną z najbardziej rozpowszechnionych na świecie kontrowersyjnych spraw związanych z kampanią antykorupcyjną w ChRL była sprawa Bo Xilaia. Bo Xilai, sekretarz KPCh w Chongqingu, był uważany za głównego przeciwnika politycznego Xi Jinpinga zanim ten doszedł do władzy. W listopadzie 2011 r. w hotelu w Chongqingu amerykański biznesmen Neil Heywood został znaleziony martwy. Ówczesny szef policji w mieście – Wang Lijun,

[24] Jiang X., Cui S., Liang B., Shuai H., Liu J., *Tigers vs. Flies: Impact of Official Ranks on Judicial Trials in PRC's Anti-corruption Campaign*, Crime Law and Social Change, 2023, nr 80 (1), s. 51-78.

292:2896983411

skontaktował się z Bo w sprawie dowodów obciążających żonę sekretarza. Bo zaczął wtedy utrudniać śledztwo. Punktem zwrotnym było schronienie się Wanga w amerykańskim konsulacie w Chengdu w lutym 2012 r. Jednak Stany Zjednoczone odmówiły mu azylu i Wang znalazł się pod nadzorem chińskich służb. Wtedy też do mediów wyciekł list rzekomo napisany przez policjanta oskarżający Bo o korupcję. W kolejnych miesiącach Partia odwołała Bo ze stanowiska sekretarza i innych miejskich stanowisk w Chongqingu.

Xi Jinping nie był bezpośrednio zaangażowany w sprawę Bo Xilaia, jednak jest ona wspominana w tym rozdziale dlatego, że Xi wielokrotnie wykorzystywał ją do argumentowania słuszności swojej kampanii antykorupcyjnej. Usunięcie Bo wiązało się też z umocnieniem się stronnictwa Xi wewnątrz Partii. Od tej pory Xi konsekwentnie wzmacniał swoją pozycję eliminując przeciwników z życia politycznego pod hasłami walki z korupcją. Najważniejszymi politykami, których ta kampania dotknęła byli:

- Zhou Yongkang – członek Stałego Komitetu Biura Politycznego, były minister bezpieczeństwa publicznego, skazany na dożywocie za ujawnianie tajemnic państwowych. Pierwszy od czasów Mao oficjalnie skazany polityk wysokiego szczebla,
- Xu Caihou – wiceprzewodniczący Centralnej Komisji Wojskowej, jeden z najwyższych rangą generałów w Chinach, skazany za przyjmowanie łapówek. Zmarł w 2015 r. przed ogłoszeniem wyroku ale został pośmiertnie zdyskredytowany, skonfiskowano też jego majątek. Kampania sięgnęła także wojska, co było dość zaskakujące,
- Ling Jihua – szef kancelarii Hu Jintao, skazany na dożywocie za korupcję. Jednocześnie miał tuszować sprawę udziału swojego syna w wypadku samochodowym – nie było to bezpośrednio przyczyną skazania ale znacząco osłabiło zaufanie do Linga w Partii,
- Sun Zhengcai – sekretarz Partii w Chongqingu, skazany za korupcję na dożywocie w 2018 r. Był jednym z ostatnich potencjalnych rywali Xi w walce o stanowiska przywódcze w Partii. Aresztowano go na krótko przed XIX Zjazdem KPCh, który miał wybrać przywódcę na lata 2017-2022,
- Fan Fenghui – wysoki oficer wojskowy, aresztowany w 2018 r., zarzuty za które został skazany nie zostały ujawnione.

W kwestii ideologicznej rządów Xi, istotny był „dokument nr 9", z początku był on tajny i rozesłany tylko do istotnych osób w Partii, ale wyciekł on do mediów rzekomo przez

293:8454901713

dziennikarza Gao Yu (skazanego potem na siedem lat więzienia za ujawnienie tajemnicy państwowej). W dokumencie przestrzegano przed siedmioma problemami występującymi w świecie zachodnim, które zdaniem władz stanowiły zagrożenie dla chińskiej polityki i społeczeństwa. Były to: zachodnia demokracja konstytucyjna, tzw. wartości uniwersalne, społeczeństwo obywatelskie, neoliberalizm, wolność dziennikarstwa, niewłaściwa interpretacja historii oraz kwestionowanie socjalistycznej natury socjalizmu o chińskiej specyfice. Dokument ten zapowiadał zwrot ideologiczny w relacjach z Zachodem, jaki miał się dokonać pod nową administracją[25].

Początek rządów Xi Jinpinga to również przedstawianie kluczowych terminów ideologicznych oraz wielkich planów takich jak Chińskie Marzenie. Poza kwestiami wymienionymi już w części dotyczącej ideologii warto wspomnieć także o dwóch kluczowych projektach ogłoszonych przez nowego przywódcę w 2013 r. – Jedwabnym Szlaku Lądowym i Jedwabnym Szlaku Morskim, które potem połączyły się i przekształciły w ogromny projekt geopolityczny Inicjatywę Pasa i Szlaku (ang. BRI – Belt and Real Initiative), który zostanie szerzej opisany w części dotyczącej polityki zagranicznej.

Pierwsza kadencja Xi Jinpinga upłynęła także pod znakiem zacieśniania kontroli nad internetem. Umocniono tzw. „wielki firewall" – cyfrową zaporę blokującą dostęp z terenu ChRL do wielu zagranicznych stron i aplikacji. Cenzura sieci uzasadniana była potrzebą dążenia do cyfrowego suwerenizmu, czyli rzekomej ochrony chińskiego internetu przed zagrożeniami zewnętrznymi[26]. W 2016 r. Xi Jinping powiedział, że „media muszą być lojalne wobec Partii[27]" co zapowiadało nasilenie kontroli nad mediami oraz zwiększenie obecności Partii w ich przekazie.

W 2015 r. władze rozpoczęły tzw. kampanię 709, wymierzoną przeciwko prawnikom i aktywistom działającym na rzecz praw człowieka. Aresztowano wiele znanych osób, m.in. prawników Li Hepinga i Wang Quanzhanga badających przypadki naruszenia praw człowieka[28].

W październiku 2017 r. odbył się XIX Zjazd Komunistycznej Partii Chin, na którym zwyczajowo wybierano sekretarza generalnego KPCh, oczywiście bez zaskoczenia Xi Jinping

[25] Chinafile.com, *Document 9: A ChinaFile Translation, How much is a hardline party directive shaping China's current political climate?,* 2013 Link: https://www.chinafile.com/document-9-chinafile-translation [dostęp: 29.03.2025].
[26] Znamienne jest to, że nawet popularne na świecie chińskie aplikacje TikTok (medium społecznościowe) i Temu (platforma zakupowa) nie działają na terenie ChRL .
[27] Cyt. za: news.ifeng.com Link: https://news.ifeng.com/a/20160219/47502261_0.shtml [dostęp: 30.05.2025].
[28] wsj.com, Link: https://www.wsj.com/articles/china-civil-rights-lawyer-sen tenced-to-4-years-in-prison-for-subversion-11548658199 [dostęp: 01.06.2025].

294:9981168862

mógł kontynuować swoje rządy przez kolejne pięć lat. Podobnie rzecz miała się ze stanowiskiem premiera, które zachował Li Keqiang[29]. Zjazd ratyfikował także zmiany w Konstytucji KPCh, do której włączono Myśl Xi Jinpinga, ponadto dodano do niej takie terminy jak: Inicjatywa Pasa i Szlaku, Chińskie Marzenie, Nowa Koncepcja Rozwoju, Myśl Xi Jinpinga o Wzmocnieniu Sił Zbrojnych czy Partia Przewodzi Wszystkiemu.

Pomimo pewnych sygnałów (jak np. brak pojawienia się wyraźnego kandydata na następcę Xi) XIX Zjazd nie uchwalił żadnych znaczących zmian w prawie. Te nadeszły kilka miesięcy później, 11 marca 2018 r., podczas posiedzenia OZPL-u. Niemal jednogłośnie (2958 głosów za, 2 przeciw, 3 wstrzymujące się[30]) przyjęto wtedy poprawkę do konstytucji ChRL usuwającą przepis, że „prezydent i wiceprezydent nie mogą sprawować urzędu dłużej niż dwie kadencje". Dzięki uchwaleniu tych zmian Xi Jinping może pozostać na najważniejszych państwowych stanowiskach bez ograniczeń czasowych[31]. Nie ma więc żadnych formalnych przeszkód by rządził on dożywotnio. Proces budowania wizerunku Xi jako ojca narodu osiągnął w tym momencie apogeum – Xi mógł kontynuować swoje rządy jako „rdzeń nowej ery", jednocześnie nie posiadając znaczącej opozycji wewnątrzpartyjnej osłabionej po kampanii antykorupcyjnej i innych mniejszych działaniach represyjnych.

Rok 2019 pod względem ideologicznym upłynął pod znakiem obchodów 70. rocznicy proklamowania ChRL. 1 października na placu Tiananmen odbyła się specjalna ceremonia, wraz z przemarszem wojsk, podczas której Xi ogłaszał że „nie ma żadnej siły, która mogłaby zachwiać pozycją wielkiego narodu ani zatrzymać maszerowanie chińskiego narodu naprzód"[32]. Budowanie jedności narodowej wciąż jest obecne w partyjnym przekazie, jednak w drugiej kadencji na pierwszy plan zaczęła wysuwać się eliminacja ubóstwa – jeden z głównych celów pierwszego z „dwóch stuleci", którego realizacja miała się zresztą zakończyć w czasie trwania kadencji. Priorytetem tej akcji było uczynienie chińskich obywateli społeczeństwem umiarkowanie zamożnym. Skrajne ubóstwo miało zostać wyeliminowane całkowicie. Chińskie media regularnie informowały o usuwaniu kolejnych chińskich miejscowości i powiatów z listy miejsc dotkniętych ubóstwem.

W walkę z ubóstwem zaangażowany był niemal cały aparat partyjny. Xi powołał specjalne stanowiska sekretarzy ds. ubóstwa w rejonach najbardziej nim dotkniętych.

[29] K.E. Brødsgaard, N. Høyrup Christensen, *The 19th Party Congress. Personal Changes and Policy Guidelines*, Copenhagen Journal of Asian Studies, 2017, nr 35(2), s. 79-97.
[30] Zgodnie z prawem do uchwalenia zmian w konstytucji wymagana jest większość 2/3 głosów.
[31] I. Szpotakowski, *Konstytucyjne ramy systemu rządów w Chińskiej Republice Ludowej*, Białostockie Studia Prawnicze, 2019, nr 4, s. 189-205.
[32] Cyt. za: Xinuha; link: http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/01/c_138672029.htm?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 04.06.2025].

295:7078971722

Sekretarze ci rezydowali tam na stałe i nadzorowali pomoc dla rodzin. Program ten to również masowe wysiedlenia. Ponad dziewięć milionów ludzi zostało przeniesionych z odizolowanych regionów (głównie górskich) do nowo wybudowanych osiedli mieszkaniowych. Przesiedleńcy otrzymywali także pomoc w zdobyciu doświadczenia zawodowego. Rozwijano także sieć przychodni, dróg i sieci energetycznych.

W listopadzie 2020 r. ogłoszono, że wszystkie 832 biedne powiaty zostały usunięte z listy obszarów ubóstwa a w lutym 2021 r. Xi Jinping zorganizował uroczystą galę ogłaszając całkowite wyeliminowanie skrajnego ubóstwa z ChRL[33].

Dużym projektem infrastrukturalnym zrealizowanym w drugiej kadencji było otwarcie w 2019 r. nowego lotniska międzynarodowego Pekin-Daxing oraz dalszy rozwój kolei dużych prędkości (HSR). W 2021 r. otwarto linię łączącą Lhasę z Nyingchi – pierwszy odcinek HSR w Tybecie – jednocześnie najwyżej położony odcinek kolei dużych prędkości na świecie. Do końca 2022 r. łączna długość kolei dużych prędkości w ChRL przekroczyła 42 tys. km (jest to największa sieć HSR na świecie).

Największym wyzwaniem w drugiej kadencji Xi Jinpinga było jednak poradzenie sobie z epidemią COVID-19. Wirus SARS-CoV-2 po raz pierwszy pojawił się w Chinach, konkretnie w mieście Wuhan, by później szybko rozprzestrzenić się na cały świat wywołując pandemię.

W listopadzie i grudniu 2019 r. w Wuhanie zaczęły pojawiać się przypadki zachorowania na nieznaną wcześniej chorobę płuc. Początkowo podejrzewano, że pierwszy przypadek zakażenia miał miejsce na tamtejszym targu zwierząt i owoców morza, jednak to miejsce prawdopodobnie miało wpływ na rozprzestrzenienie się choroby, ale nie było jej głównym źródłem. 8 stycznia 2020 r. chińscy naukowcy zidentyfikowali wspomnianego koronawirusa (SARS-CoV-2) jako przyczynę zachorowań. Epidemii nie udało się w szybkim stopniu opanować. Odpowiedzialnością za ten stan rzeczy można obarczyć lokalne władze w Wuhanie i prowincji Hubei. Doktor Li Wenliang, który za pośrednictwem komunikatora WeChat ostrzegł w grudniu 2019 r. swoich kolegów lekarzy o rozprzestrzeniającym się wirusie został przez lokalną policję oskarżony o rozpowszechnianie fałszywych informacji oraz zakłócanie porządku publicznego[34]. Kolejną, być może najistotniejszą przyczyną szybkiego rozprzestrzeniania się koronawirusa była zbyt długa opieszałość władz w podejmowaniu radykalnych kroków. 25 stycznia 2020 r. przypadało najważniejsze dla Chińczyków święto –

[33] L. Niewenhuis, *China's Poorest Counties Are No Longer Officially in Extreme Poverty. What Does This Mean?* Link: https://thechinaproject.com/2020/11/24/chinas-poorest-counties-are-no-longer-officially-in-extreme-poverty-what-does-this-mean/?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 04.06.2025].
[34] Sam Li zmarł dwa miesiące później na COVID. W odpowiedzi na krytykę Chiński Sąd Najwyższy skrytykował lokalne władze w Hubei za sposób w jaki potraktowano Li Wenlianga.

296:6410019372

Księżycowy Nowy Rok. Wiąże się ono z masowym przemieszczaniem się ludności – w dużej mierze powrotem z dużych miast do swoich rodzinnych miejscowości. Tak więc, gdy Wuhan 23 stycznia wprowadził całkowitą blokadę miasta było już za późno. W kolejnych dniach kwarantanną objęte zostały kolejne miasta prowincji Hubei, łącznie ponad 50 milionów mieszkańców, co sprawiło że była to największa izolacja w historii ludzkości. Niemniej jednak, jeszcze przed Księżycowym Nowym Rokiem odnotowano pierwsze przypadki zachorowania poza granicami ChRL, a 29 stycznia koronawirus pojawił się już w każdej prowincji kraju. 11 marca 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) uznała epidemię COVID-19 (tak nazwano chorobę wywoływaną przez SARS-CoV-2) za pandemię.

Wprowadzona 23 stycznia 2020 roku blokada Wuhanu stała się niejako zapowiedzią podejścia jakie chińskie władze centralne będą przyjmować by przeciwdziałać rozwojowi choroby – tzw, polityki „zero-COVID". W Wuhanie na kilka tygodni wstrzymano funkcjonowanie transportu publicznego, wprowadzono zakaz opuszczania miasta i znacząco ograniczono możliwość swobodnego poruszania się mieszkańców.

Cechami charakterystycznymi polityki zero-COVID były:

- ścisłe lockdowny, także w gęsto zaludnionych obszarach – często duże osiedla czy nawet całe miasta (np. Szanghaj w 2022 r. – kwarantanna 25 milionów osób) były zamykane nawet po wykryciu niewielkiej liczby przypadków,
- restrykcyjne zasady kwarantanny – osoby zarażone były często izolowane nie tylko w swoich mieszkaniach, ale również w specjalnych ośrodkach – podobnie, osoby przyjeżdżające do ChRL zobowiązane były do odbycia nawet kilkutygodniowej kwarantanny w specjalnie przygotowanych do tego miejscach. W rzadszych przypadkach kwarantanna obowiązywała nawet na poziomie prowincji,
- masowe testowanie – w przypadku wykrycia niewielkiej liczby przypadków, testom zostawali poddawani mieszkańcy całego okolicznego terenu (np. w 2021 r. na obecność COVID-19 przebadano niemal wszystkich mieszkańców 18-milionowego miasta Kanton[35]),
- cyfrowa kontrola zdrowia – w tak mocno zdigitalizowanym społeczeństwie, jak chińskie, łatwa była kontrola stanu zdrowia poprzez aplikacje mobilne, nieraz specjalny kod przypisany każdej osobie umożliwiał jej, bądź nie, czynności takie

[35] scmp.com, *Coronavirus: 18 Million Tests in Three Days as Guangzhou Tries to Stem Spread in Latest Outbreak*, Link: https://www.scmp.com/news/china/science/article/3136378/coronavirus-18-million-tests-three-days-guangzhou-tries-stem [dostęp: 10.06.2025].

297:4077131708

jak: wyjście ze strzeżonego osiedla, zrobienie zakupów czy przejazd komunikacją miejską.

Władze centralne bardzo długo trzymały się realizacji polityki zero-COVID i broniły jej zarówno w mediach państwowych jak i na arenie międzynarodowej. Niemniej jednak, na podstawie długoterminowych skutków oceniać ją należy w sposób negatywny. Co prawda na początku ChRL miała powody do ogłaszania sukcesu. Gdy cały świat zmagał się z pandemią w Chinach powoli wracało normalne życie (oczywiście dla osób nieobjętych aktualnie kwarantanną). W początkowej fazie pandemia w kraju była dość skutecznie kontrolowana, liczba zachorowań i zgonów (wedle oficjalnych danych) była dużo niższa niż w większości dużych krajów zachodnich.

Problemy dla ChRL zaczęły się na przełomie 2021 i 2022 roku. Gdy cały świat powoli wychodził z pandemii okazało się że w Chinach notowany jest duży wzrost zakażeń. Był on związany głównie z tym, że nadmiernie izolowane społeczeństwo chińskie nie nabyło odporności zbiorowej na chorobę, dodatkowo bardzo powoli wzrastała liczba Chińczyków zaszczepionych przeciwko COVID-owi. W 2022 r. pojawił się nowy wariant wirusa – omikron. Dzienna liczba nowych przypadków zachorowania w ChRL osiągnęła poziom przewyższający ten z samego początku pandemii. W marcu lockdownem został objęty Szanghaj – najludniejsze miasto Chin. Po miesiącu restrykcje poluzowano, wprowadzając lockdowny na poziomie dzielnic i osiedli a nie całego miasta.

Polityka zero-COVID była jednak w dalszym ciągu utrzymywana, co wiązało się z największym kryzysem wizerunkowym dla Xi Jinpinga. Jesienią 2022 r. w całym kraju wybuchały protesty związane z niezadowoleniem mieszkańców. Przyczyną protestów był pożar w wieżowcu mieszkalnym w ujgurskiej dzielnicy miasta Urumczi na zachodzie kraju. Lokalne władze poinformowały o śmierci dziesięciu osób – wszystkie to Ujgurzy. Spekulowało się, że ścisłe egzekwowanie polityki zero-COVID uniemożliwiło mieszkańcom opuszczenie wieżowca lub przeszkodziło strażakom w prowadzeniu akcji ratunkowej. Władze zdementowały jednak te pogłoski. Niemniej jednak, w odpowiedzi na masowe protesty (tzw. protesty białych kartek – od pustych, białych kartek trzymanych przez protestujących jako symbol sprzeciwu wobec polityki władz), władze zaczęły ustępować z obranej drogi walki z pandemią. 12 grudnia 2022 r. władza ogłosiła wyłączenie z użytku aplikacji z kodami zdrowotnymi, kluczowej w celu śledzenia podróży obywateli (tak by ustalić czy znajdowali się w obszarach ryzyka) i umożliwiającym im korzystanie z wielu usług[36].

[36] X. Wang, *The Role of Cellectivism, Liberty, COVID Fatigue, and Fatalism in Public Suport for the Zero-COVID Policy and Relaxing Restrictions in China*, BMC Public Health, 2024, nr 1, 24:873.

298:9198316792

Problemy gospodarcze związane z polityka zero COVID negatywnie wpłynęła na sektor deweloperski w ChRL, czego symbolem był kryzys grupy Evergrande – lidera chińskiego rynku nieruchomości. Po stosunkowo dobrych gospodarczo latach 2020 i 2021, gdy Chiny w umiarkowanie dobry sposób kontrolowały pandemię rok 2022 r. przyniósł recesję. Wiele ośrodków miejskich zmagało się także z długami wywołanymi przez koszty testów, budowania szpitali tymczasowych czy utrzymania ośrodków kwarantanny. Masowe lockdowny ograniczyły także przepływ towarów i usług między miastami. Ogromna skala kontroli społecznej (kwarantanny, kontrola poruszania się nawet na poziomie osiedla, kontrola cyfrowa) miała też negatywne skutki wizerunkowe dla władzy, która po raz kolejny udowodniła swój silny autorytaryzm.

Kontrowersyjnym tematem w kwestii kontroli państwa nad jednostką jest też tzw. system zaufania społecznego (ang. Social Credit System, SCS). Pierwotnie system miał być wykorzystywany w celu monitorowania działalności przedsiębiorstw mających problemy ze spłatą zobowiązań finansowych. Jednocześnie w 2015 r. rozpoczęto program pilotażowy SCS wśród chętnych obywateli. Użytkownikom przyznawano lub odejmowano punkty za określone zachowania w sferze przestrzegania prawa (np. ruchu drogowego, zachowań w sieci) czy kwestii finansowej, jak terminowa spłata długów. Uczestnicy pilotażu byli zachęcani nagrodami przewidywanymi za zebranie dużej liczby punktów dodatnich – m.in. łatwiejszego dostępu do kredytów, badań kontrolnych czy zniżek na wypożyczenie samochodów. Z czasem kilka większych miast w ChRL rozpoczęło pilotażowe wdrażanie programu, jednak w 2019 r. rząd w Pekinie wydał wytyczne, w których uznał, że na żadnego obywatela nie może zostać nałożona kara za niskie wyniki, z wyjątkiem sytuacji popełnienia przestępstwa. Osłabiło to realizację pilotażu w miastach i sprawiło że system ponownie stał się głównie narzędziem monitorowania dłużników bądź zgodności z prawem działania przedsiębiorstw. Administracja w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości (np. niepłacenie podatków, fałszywą reklamę, działanie na szkodę środowiska naturalnego) może wtedy nałożyć karę na przedsiębiorstwo. Wśród zagranicznej opinii publicznej system SCS budzi konkretne obawy odnośnie kierunku jego dalszego rozwoju – istnieje ryzyko, że może przerodzić się w narzędzie inwigilacji obywateli ChRL oraz mniejszości etnicznych zamieszkujących jej teren.

Rządy Xi Jinpinga nie zmieniły też znacząco trudnej sytuacji mniejszości ujgurskiej Sinciangu oraz mniejszości w Tybecie. ChRL zapowiedziała, że wybór kolejnego duchowego przywódcę Tybetańczyków – Dalajlamę, ma się odbywać za zgodą rządu w Pekinie. Oczywiście sam Dalajlama i Tybetańczycy nie chcą się na to zgodzić, gdyż dało by to Partii pełną kontrolę nad buddyzmem tybetańskim. Obecny Dalajlama ma jednak dość łagodne

299:7135453644

stanowisko do ruchów separatystycznych w Tybecie – domaga się jedynie autonomii kulturalnej w ramach Chin. Xi z kolei uważa, że Tybet jest już w pełni autonomiczny dzięki swojemu statusowi[37]. W kwestii Ujgurów ONZ szacuje, że ponad milion przedstawicieli tej narodowości jest przetrzymywanych w tzw. szkołach zawodowych, gdzie prowadzona jest ich sinizacja i przekonywanie o słuszności ideologii KPCh.

Zgodnie z przewidywaniami obradujący w dniach 16-22 października 2022 r. XX Zjazd KPCh wybrał Xi Jinpinga na trzecią kadencję. Tym samym do ChRL wróciło przywództwo znane z rządów cesarskich – z silnym naciskiem na jednostkę, nacechowane ideologiczne i z dużym prawdopodobieństwem sprawowane dożywotnio (nie wskazano, zgodnie z przyjętym wcześniej zwyczajem, potencjalnego następcy Xi)[38]. Całkowitej wymianie uległ skład Stałego Komitetu Biura Politycznego, jednak wszyscy jego członkowie to zaufani ludzie Xi. Tym samym dopełniła się marginalizacja pozostałych frakcji partyjnych. Nowym premierem został Li Qiang (李强, *Lǐ Qiáng*). Zakłócona, o ile nie zlikwidowana, została zatem generacyjność – charakterystyczna cecha przywództwa politycznego w ChRL[39]. Osoba przywódcy ma bowiem tak silną pozycję, że pomimo ciągle istniejącej wymiany kadr na niższych szczeblach nie są one w stanie w realny sposób kształtować polityki państwa.

6.4. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – polityka zagraniczna

Xi Jinping odszedł od powściągliwości w polityce zagranicznej, jaką cechowały się rządy wszystkich przywódców począwszy od Deng Xiaopinga. Od teraz ChRL pokazywała bardziej stanowczą i agresywną postawę wobec rywali na światowej scenie. Głównymi punktami polityki zagranicznej w pierwszych dwóch kadencjach Xi stały się:

- otwarte bronienie interesów ChRL, unikanie kompromisów,
- ekspansja militarna i agresywniejsza postawa na Morzu Południowochińskim,
- Inicjatywa Pasa i Szlaku,
- napięcia na linii ChRL-USA,
- rozwój współpracy międzynarodowej w ramach grupy BRICS,
- intensyfikacja relacji i ekspansji gospodarczej w krajach globalnego południa,

[37] S. Aust, A. Geiges, *Xi Jinping. Najpotężniejszy człowiek świata i jego imperium*, przekł. J. Czudec, Monachium 2021, s. 211.
[38] B. Góralczyk. *Nowy Długi Marsz. Chiny Ery Xi Jinpinga*, Warszawa 2022, s. 318.
[39] S.L. Shirk, *The Return to Personalistic Rule*, Journal of Democracy, 2018, nr 29 (2), s. 22-36.

300:8423547235

- zacieśnianie relacji z państwami autorytarnymi (Rosja, Iran, państwa afrykańskie),
- intensyfikacja kontaktów dyplomatycznych w obszarze Azji Wschodniej i Morza Południowochińskiego,
- intensyfikacja i tak już wrogiej polityki wobec Hongkongu i Tajwanu.

Ponieważ chińskie marzenie obejmowało też politykę zagraniczną, Xi Jinping starał się także na tym polu pokazywać potęgę polityczno-gospodarczo-kulturową Chin. Głównym projektem mającym realizować te założenie była ogłoszona przez Xi Inicjatywa Pasa i Szlaku (BRI, Belt and Road Initiative). Przywódca poinformował, że stanie się ona „Nowym Jedwabnym Szlakiem Ekonomicznym" podczas wystąpienia w Kazachstanie 7 września 2013 r[40]. W 2017 r. BRI została zapisana w konstytucji KPCh. Na początku 2024 r. w inicjatywie miało brać udział około 140 krajów[41].

Głównym celem BRI jest zawieranie umów z innymi państwami by chińskie firmy (z początku budowlane, ale inicjatywa rozszerzyła się też na inne sektory) zyskały nowe rynki działalności i zbytu. Według chińskiej narracji działania te przyczynią się do uzyskania „dwustronnych korzyści"[42]. Chiny prowadzą ekspansję gospodarczą, podczas gdy ich partnerzy mogą rozwijać swoją infrastrukturę i wzmacniać więzi polityczne z Państwem Środka, jednocześnie budując sieć silnych, współzależnych od siebie gospodarek w Azji i okolicach[43]. BRI składa się z sześciu głównych korytarzy infrastrukturalnych (stąd właśnie nawiązanie do starożytnego Jedwabnego Szlaku) stworzonych dzięki sieciom: drogowym, kolejowym, morskim, energetycznym i cyfrowym:

- Nowy Eurazjatycki Most Lądowy – łączy zachodnie Chiny z Niemcami i Polską, przez Rosję, Białoruś i Kazachstan. Opiera się na transporcie kolejowym (np. linia Chengdu – Łódź),
- Korytarz Chiny-Mongolia-Rosja – głównym celem jest rozwój biedniejszych terenów Mongolii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu, a także utrzymywanie kontaktów gospodarczych z Moskwą,

[40] J. Garlick, *Advantage China: Agent of Change in an Era of Global Disruption*, Londyn 2024, s. 75.
[41] G. Ciardi, *BRI's Digital Silk Road an the EU: The Role of Innovation and Communication in the Italian Case Study* [w:] (red.) M. Sahakyan, Schina and Eurasian Powers in a Multipolar World Order 2.0: Security, Diplomacy, Economy and Cyberspace, Nowy Jork 2023, s. 192.
[42] J. Matthews, *China's Long Term Trade and Currency Goals: The Belt & Road Initiative*, The Asia-Pacific Journal, 2019, nr 17(5), str. 1-23.
[43] X. Ji, *Building an "Asia-Pacific" Community with a Shared Future": Transformational Regionalism with Chinese Characteristics?*, Journal of Current Chinese Affairs, 2004, nr 53 (2), s 254-276.

301:2368128642

- Korytarz Półwyspu Indochińskiego – opiera się na budowie kolei, dróg i infrastruktury energetycznej w krajach takich jak: Wietnam, Laos, Kambodża czy Tajlandia,
- Korytarz Chiny-Pakistan (CPEC) – jeden z ważniejszych projektów BRI, łączy zachodnie Chiny z pakistańskim portem w Gwadarze dając ChRL bezpośredni dostęp do szlaków morskich w kierunku zachodnim z pominięciem cieśniny Malakka. Celem jest także modernizacja Pakistanu poprzez usprawnienie jego sieci transportowej i energetycznej,
- Korytarz Chiny-Azja Środkowa-Azja Zachodnia – umożliwiający handel i działalność gospodarczą w krajach takich jak: Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan czy Kazachstan. Docelowo szlak biegnie przez Iran do Turcji,
- Transhimalajska Wielowymiarowa Sieć Łączności (THMCN) – celem jest rozwój infrastruktury kolejowej Nepalu (w tym połączenie z Chinami). A także sieci drogowej w tym kraju.

Analizując inicjatywę BRI, należy także wspomnieć o Morskim Jedwabnym Szlaku, stanowiącym uzupełnienie sześciu przedstawionych powyżej dróg. Morski szlak biegnie z południowego wybrzeża ChRL, przez Wietnam, Indonezję, Singapur, Sri Lankę, Malediwy do portu w kenijskiej Mombasie. Stamtąd do Dżibuti i przez Kanał Sueski kieruje się do morza Śródziemnego, a jego docelowym portem jest włoski Triest skąd dzięki połączeniom kolejowym zamyka się jego pętla z Euroazjatyckim Mostem Lądowym. Szczególne znaczenie w tym szlaku ma jednak kontynent afrykański. Dzięki portom w Mombasie i Dżibuti chińskie towary znajdują rynki zbytu na całym kontynencie, a przedsiębiorstwa z tego państwa realizują inwestycje infrastrukturalne na dużych obszarach Afryki. Sama Afryka stanowi ważny element koncentracji chińskich działań gospodarczych. Państwa globalnego południa są istotnymi punktami zainteresowań nie tylko ekonomicznych ale także politycznych ChRL – dzięki działaniom w tym regionie świata, może ona znacznie poszerzyć swoje wpływy na globalną politykę. Dla przykładu, w czasie pandemii COVID-19 to właśnie chińskie szczepionki były najczęściej stosowane w wielu krajach afrykańskich – np. w Zimbabwe. Także Zimbabwe w czasach kryzysu gospodarczego zezwoliło na płatność chińską walutą w całym kraju. Chińskie przedsiębiorstwa rozwijają też infrastrukturę portową i kolejową w takich państwach jak np. Dżibuti i Etiopia. Wiele inwestycji infrastrukturalnych prowadzonych jest również we

302:6754501364

wspomnianym już Zimbabwe oraz w Kamerunie[44]. Z kolei w Mozambiku ChRL zainwestowała w przemysł wydobywczy[45]. Chińskie działania w Afryce są zatem opłacalne dla obu stron inicjatywy BRI.

BRI jest inicjatywą, którą trudno jednoznacznie uznać za pozytywną lub negatywną z punktu widzenia krajów w niej uczestniczących. Problemem są przede wszystkim kredyty udzielane przez ChRL członkom inicjatywy, które z czasem mogą być trudne do spłacenia. Wymierne korzyści z chińskiej obecności czerpią niewątpliwie Afryka i Pakistan, niemniej jednak z punktu widzenia państw europejskich alternatywa jaką stanowi chiński kapitał postrzegana jest jako pewne zagrożenie dla wpływów Zachodu (w szczególności mowa tutaj o wschodniej części Unii Europejskiej oraz Bałkanach). Z biegiem czasu obecność ChRL w tych krajach maleje. Wyjątkiem są tutaj prowadzące dość sceptyczną politykę wobec UE Węgry (budowa fabryki chińskich samochodów BYD w mieście Szeged, modernizacja linii kolejowej Budapeszt-Belgrad) oraz Serbia poszukująca swoich partnerów poza Unią Europejską (inwestycje w budowę kopalni, dróg oraz w energię odnawialną), samą Serbię można uznać za główne centrum BRI w tym regionie Europy. Ważną chińską inwestycją na Bałkanach jest również budowa pierwszej autostrady w Czarnogórze.

Wyżej podane przykłady pokazują zaangażowanie ChRL przede wszystkim w rynki krajów, które nie sprecyzowały jeszcze jasno kto jest ich głównym partnerem w polityce zagranicznej. Podobnie jak w przypadku Afryki, Chiny widzą tutaj szansę zbudowania swoich wpływów w państwach niejako „zapomnianych" przez Zachód i Rosję, bądź pozostających pod niewielkim ich wpływem. To właśnie te kraje są teraz głównym celem chińskiej ekspansji. Obecność chińskiego kapitału w Polsce i krajach ościennych, pomimo swojej widoczności jest jedynie ułamkiem ich zaangażowania w odniesieniu do pozostałych obszarów świata.

Inną inicjatywą zaproponowaną przez ChRL Europie jest 16+1[46], czyli współpraca Państwa Środka z szesnastoma państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Celem 16+1 była organizacja corocznych szczytów (w 2012 r. szczyt odbył się w Warszawie) celem promowania BRI i rozwijania współpracy w dziedzinach logistyki, infrastruktury, kultury itp. Po pandemii COVID-19 i wystąpieniu Litwy w 2021 r, inicjatywa jest już nieaktywna. Litwa wystąpiła z 16+1 (wtedy pod nazwą 17+1) po kryzysie dyplomatycznym z Państwem Środka wywołanym

[44] F. Al-Fadhat, *How China's Debt-trap Diplomacy Works in African Countries: Evidence from Zimbabwe, Cameroon, and Djibouti,* Journal of Asian and African Studies, 2024, vol. 59, nr 5, str. 1463-1483.
[45] R. A. Komakech, T. O. Ombati, *Belt and Road Initiative in Developing Countries: Lessons from Five Selected Countries in Africa*, Sustainability 2023, nr 15, s.11-12.
[46] Inicjatywa zmieniała swoje nazwy na 17+1 w 2019 r. gdy dołączyła Grecja, ponownie na 16+1 gdy w 2021 r. opuściła ją Litwa, i na 14+1 gdy opuściły ją Łotwa i Estonia.

303:2956650185

otwarciem przedstawicielstwa Tajwanu w Wilnie. Punktem zapalnym było pojawienie się w nazwie słowa „Tajwan", podczas gdy ChRL akceptuje tylko określanie tego obszaru mianem „Tajpej"[47].

W kwestii wspomnianego już Tajwanu, Xi Jinping wyraźnie kontynuował politykę jednych Chin, wzmacniając dodatkowo presję militarną na wyspę. Wokół wyspy często dochodziło do prowokacji wojskowych, takich jak przeloty samolotów czy prowadzenie regularnych ćwiczeń wraz z budowaniem sztucznych wysp[48].

Xi w swoich przemówieniach często używa terminu „pokojowe zjednoczenie" lub „historyczne zjednoczenie", czym sugeruje chęć inkorporacji Tajwanu do Chin kontynentalnych. Podczas przemówienia z okazji 100. rocznicy założenia KPCh Xi mówił, że „rozwiązanie kwestii Tajwanu i zrealizowanie całkowitego zjednoczenia Chin jest historyczną misją i niezachwianym zobowiązaniem Partii […] będziemy wspierać pokojowe zjednoczenie narodowe. Wszyscy rodacy po obu stronach cieśniny – musimy się zjednoczyć i wspólnie iść naprzód. Musimy podjąć zdecydowane działania aby całkowicie pokonać wszelkie próby zmierzające do niepodległości Tajwanu i wspólnie pracować nad stworzeniem świetlanej przyszłości dla odrodzenia narodowego"[49].

Głębsze kryzysy na linii ChRL-Tajwan za rządów Xi pojawiały się kilkukrotnie. W 2016 r. nowo wybrana prezydent Tajwanu Tsai Ing-wen naraziła się Pekinowi odmawiając uznania polityki jednych Chin z nieformalnych ustaleń z 1992 r.[50]. Mediacje między Tajwanem a ChRL przez długi czas pozostawały w martwym punkcie, wrócono do nich na krótko w 2008 r., ale polityka Tsai zdecydowanie pogorszyła sprawę. Za czasu jej rządów do 2024 r. dziesięć państw przeniosło uznanie Chińskiej Republice Ludowej kosztem Republiki Chińskiej. Tajwan uznawany jest obecnie jedynie przez dwanaście państw[51]. Zakrojone na dużą skalę manewry wojskowe i cyberataki zostały przeprowadzone przez kontynentalne Chiny podczas wizyty

[47] A. Lust*, In Dire Straits: The Baltic States between Mainland China and Taiwan*, Asian Perspective, 2024, nr 2, s. 351-378.
[48] F. Madoka, *The Xi Jinping Regime's Maneuvering against Taiwan: Characteristics and Prospects*, Asia-Pacific Review, 2022, vol. 29, nr 2, s. 79-101.
[49] Cyt. za: https asia.nikkei,com, *Full text of Xi Jinping's speech on the CCP's 100th anniversary*, Link: asia.nikkei.com/Politics/Full-text-of-Xi-Jinping-s-speech-on-the-CCP-s-100th-anniversary [dostęp: 15.06.2025].
[50] Prezydent zakwestionowała tym samym tzw. konsensus z 1992 r., gdy przed szczytem w Hongkongu obie strony zgodziły się co do tego że istnieją jedne Chiny, niemniej jednak każda z nich interpretowała to pojęcie na swój sposób.
[51] Stan na 2025 r. Pełne relacje dyplomatyczne z Republiką Chińską prowadzą obecnie: Belize, Eswatini, Gwatemala, Haiti, Palau, Paragwaj, Saint Kitts i Nevis, Saint Vincent i Grenadyny, Tuvalu, Watykan oraz Wyspy Marshalla. Za prezydentury Tsai Ing-wen wycofały się: Burkina Faso, Dominikana, Honduras, Kiribati, Nauru, Nikaragua, Panama, Salwador, Wyspy Salomona oraz Wyspy Świętego Tomasza i Książęca.

304:1444500229

przewodniczącej Izby Reprezentantów USA Nancy Pelosi na Tajwanie w 2022 r. Xi rozpoczął również rozbudowę baz wojskowych w położonej najbliżej wyspy prowincji Fujian.

Trudno jednoznacznie zdefiniować dalsze kroki jakie Xi może podjąć wobec realizacji zjednoczenia z Tajwanem. Wspomniane działania miały charakter jedynie zastraszający i wywierający presję, pokazujący siłę. Nie doszło do żadnej istotniejszej konfrontacji na polu politycznym czy militarnym. Tym, co może powstrzymywać ChRL przed dokonaniem siłowej inwazji na Tajwan są przede wszystkim powiązania gospodarcze – Tajwan stanowi dla kontynentalnych Chin kluczowe źródło importu mikrochipów. Ponadto, na przestrzeni ostatnich dekad wśród mieszkańców wyspy wytworzyło się poczucie tajwańskiej tożsamości narodowej, co silnie utrudnia działalność chińskiej propagandy na temat słuszności polityki jednych Chin.

Realizacja tej koncepcji wyraźnie była widoczna w kwestii stosunków ChRL z jej specjalnymi regionami administracyjnymi. O ile w przypadku Makau widać generalną lojalność wobec Partii, o tyle w Hongkongu za rządów Xi Jinpinga doszło do największych napięć od czasu przekazania tego regionu Chinom.

Pierwsze z masowych protestów w Hongkongu wybuchły w roku 2014 r. i są dziś znane jako rewolucja parasolkowa (od parasolek które protestujący nosili na demonstracje, oficjalnie by bronić się przed gazem pieprzowym)[52]. Hongkong, który do tej pory cieszył się dość szeroką autonomią stanął przed obliczem narastających nacisków ze strony Pekinu. W 2014 r. ogłoszono, że kolejne wybory szefa lokalnej administracji (zaplanowane na 2017 r.) nie będą przeprowadzone w sposób w pełni demokratyczny. Kandydatów od teraz miał zatwierdzać komitet podlegający Komunistycznej Partii Chin. 22 września 2014 r. studenci ogłosili strajk, który szybko ogarnął ważniejsze miejsca w mieście. Protesty uliczne trwały nieco ponad dwa miesiące. Ostatecznie policji udało się je wstrzymać (same działania hongkońskiej policji przeciwko protestującym znacząco zaszkodziły jej reputacji). Rewolucja parasolkowa nie przyniosła Hongkongowi żadnego sukcesu politycznego. Za jedyny jej końcowy pozytyw można uznać pobudzenie świadomości politycznej hongkońskiej młodzieży, ale to i tak nie wystarczyło by powstrzymać działania Pekinu wobec regionu. Carrie Lam, wybrana w 2017 r. na szefową administracji Hongkongu, już według nowego prawa wyborczego dążyła do zacieśnienia więzów z Pekinem i starała się tłumić kolejne duże demonstracje jakie wybuchły w mieście w 2019 r. Kolejne wybory szefa administracji odbyły się w 2022 r., a zwyciężył w nich John Lee, który był jedynym kandydatem zatwierdzonym przez Partię. Tym samym

[52] Ł. Zamęcki*, Rewolucja parasolkowa w Hongkongu. Przyczyny, przebieg, następstwa*, Warszawa 2018, s. 71-90.

305:7020750237

Chinom udało się znacząco ograniczyć system demokratyczny w Hongkongu. Jedynie wybory samorządowe (do rad dzielnic) odbywały się z zachowaniem tych procedur.

Fala protestów z 2019 r. dotyczyła kolejnej presji prawnej wytoczonej Hongkongowi przez Pekin. Propekińskie władze regionu chciały wprowadzić tzw. ustawę ekstradycyjną, na podstawie której podejrzani mogliby być przekazywani w ręce wymiaru sprawiedliwości w Chinach kontynentalnych. Rodziło to obawy o wykorzystywanie nowego prawa w celu walki z opozycją i prodemokratycznymi aktywistami. Szczyt protestów przypadł na czerwiec i lipiec 2019 r. gdy demonstranci zajęli siedzibę hongkońskiej administracji. Uwagę świata ponownie zwróciła brutalność policji. 4 września 2019 r. Lam oficjalnie ogłosiła wycofanie się z ustawy, ale protesty trwały i osiągnęły większą skalę niż te sprzed pięciu lat. Manifestanci domagali się większej demokratyzacji życia w mieście. Jeszcze przed wyborami samorządowymi Lam na skutek olbrzymich demonstracji wprowadziła prawo zakazujące noszenia maseczek w miejscach publicznych by umożliwić lepszą identyfikację uczestników protestów. Listopadowe wybory okazały się klęską dla propekińskich polityków – ich przedstawiciel wygrał tylko w jednej z osiemnastu dzielnic. We wszystkich radach dzielnic większość miejsc uzyskał obóz demokratyczny.

Pekin dopiął swego 30 czerwca 2020 r., gdy wykorzystując ogólnokrajowy chaos związany z pandemią COVID-19, Stały Komitet OZPL-u uchwalił ustawę o bezpieczeństwie narodowym, której treść miała zostać włączona jako załącznik do konstytucji Hongkongu. Oznaczało to odgórny nakaz wejścia w życie przepisów ekstradycyjnych z pominięciem lokalnego ustawodawstwa. Również w 2020 r. stronnictwo prodemokratyczne ogłosiło prawybory, w których mieszkańcy mogli zdecydować kogo ugrupowania wystawią w wyborach do Rady Legislacyjnej miasta, jednak rząd Hongkongu zdyskwalifikował wszystkich wybranych. W obliczu represji rozpoczął się trwający do dziś exodus prodemokratycznych stronników z Hongkongu.

We wspomnianym przemówieniu z okazji 100-lecia KPCh Xi poruszył również kwestię tych regionów: „pozostaniemy wierni duchowi zasady Jednego Kraju, Dwóch Systemów, zgodnie z którą mieszkańcy Hongkongu zarządzają Hongkongiem, a mieszkańcy Makau zarządzają Makau, oba z wysokim stopniem autonomii. Zapewniamy, że rząd centralny będzie sprawował ogólną jurysdykcję nad Hongkongiem i Makau, oraz że wdrożymy systemy prawne

306:4305023086

dla dwóch specjalnych regionów w celu ochrony bezpieczeństwa narodowego […] zapewnimy stały dobrobyt i stabilność w tych dwóch regionach[53]".

Innym punktem zapalnym stało się Morze Południowochińskie. Ciągle trwający spór terytorialny dotyczy obszaru niezamieszkanych wysp leżących między Filipinami, Malezją, Brunei, Wietnamem, ChRL i Tajwanem. Państwa te zgłaszają roszczenia do części, lub w przypadku ChRL, do całości tego obszaru. Kontrola nad wyspami i otaczającymi je wodami opłaca się z wielu powodów. Główne to eksploatacja zasobów rybnych oraz potencjalnie ropy naftowej i gazu ziemnego na dnie morskim, a także posiadanie kontroli nad przebiegającym przez Morze Południowochińskie ważnym szlakiem żeglugowym i handlowym. Chiny kontynentalne okupują w tym momencie Wyspy Paracelskie – do położonego na południe od Hajnanu i administrowanego obecnie przez tą prowincję archipelagu roszczą sobie prawa także Wietnam i Tajwan. Podobnie rzecz ma się z leżącymi jeszcze bardziej na południe archipelagu Wysp Spratly. ChRL, Tajwan i Wietnam wysuwają roszczenia do całości obszaru, Malezja, Filipiny i Brunei do jego części. Z wszystkich wymienionych państw jedynie Brunei nie posiada oddziałów wojskowych stacjonujących na wyspach.

Chińskie działania umacniające obecność na obszarze Wysp Paracelskich i Spratly wytyczonym przez „linię dziewięciu kresek" (九段线, *Jiǔduàn xiàn*[54]) obejmują: silną militaryzację regionu, budowę sztucznych wysp i baz wojskowych oraz przeganianie jednostek pływających innych państw z tego obszaru. ChRL stosuje w tym przypadku zatem niemal identyczny sposób działania jak na wodach i wyspach otaczających Tajwan[55].

W 2016 r. Trybunał w Hadze ogłosił wyrok w sprawie wytoczonej przez Filipiny przeciwko Chińskiej Republice Ludowej trzy lata wcześniej. Trybunał orzekł, że Chinom nie przysługują historyczne prawa obszaru oznaczonego linią dziewięciu kresek i muszą one respektować strefy ekonomiczne innych państw w tym rejonie. Trybunał orzekł także, że niektóre działania Chin (jak połów ryb, budowa sztucznych wysp czy eksploatacja terenu pod kątem poszukiwania złóż ropy naftowej) naruszyły suwerenność Filipin. ChRL zignorowała to orzeczenie. Relacje rządu Xi Jinpinga z tym państwem były jednak zmienne. Za czasów

[53] Cyt. za: asia.nikkei,com, *Full Text of Xi Jinping's Speech on the CCP's 100th Anniversary*, Link: https://asia.nikkei.com/Politics/Full-text-of-Xi-Jinping-s-speech-on-the-CCP-s-100th-anniversary [dostęp: 15.06.2025].
[54] Nazwa pochodzi od przerywanych linii na mapie oznaczających teren do którego ChRL rości sobie prawa. W Wietnamie ta linia nazywana jest „linią krowiego języka" od kształtu jaki ta linia tworzy na mapie.
[55] M. Liu, E. S. Yue Chan, *Imagined Weakness: The Peaceful Riser Identity and Beijing's Policy Overcorrection in the South China Sea*, International Relations of the Asia-Pacific, 2025, nr 25(3), s. 1-35

307:6045850962

urzędowania prezydenta Rodrigo Duterte (lata 2016-2022) relacje z Filipinami poprawiły się[56]. Spór o wyspy został zastąpiony przez zacieśnianie współpracy gospodarczej (mimo tego działania prowokacyjne ChRL na morzu nadal trwały). Po objęciu prezydentury przez Ferdinanda Marcosa Jr. (od 2022 r.) relacje nieco się ochłodziły, gdyż Filipiny skupiły się na wzmacnianiu współpracy z ich głównym sojusznikiem jakim są Stany Zjednoczone.

W kwestii relacji samej ChRL ze Stanami Zjednoczonymi doszło do jednego z poważniejszych kryzysów ostatnich lat – wojny handlowej (zwanej również wojną celną). Rozpoczęła się ona po dojściu do władzy Donalda Trumpa. Już w kampanii prezydenckiej w 2016 r. D. Trump obiecywał działania prowadzące do zmniejszenia deficytu handlowego USA z Chinami, który jego zdaniem miał być wywołany przez nieuczciwe praktyki Chińczyków oraz brak dostępu amerykańskich firm do tamtejszego rynku. W 2018 r. D. Trump nałożył 25-procentowe cła na stal i 10-procentowe na aluminium. ChRL początkowo wstrzymywały się od reakcji innej niż krytyka jednak z czasem zaczęły nakładać cła odwetowe (jako odpowiedź na kolejne cła nakładane przez USA)[57]. Wojna handlowa została niejako zatrzymana przez pandemię w 2020 r., niemniej jednak obie strony poniosły znaczące straty finansowe z jej powodu.

Xi Jinping odbył więcej wizyt zagranicznych niż jego poprzednicy, niemniej jednak częstym przedstawicielem ChRL w dalszych regionach świata (np. w Europie) był premier Li Keqiang. Xi koncentrował się na odwiedzaniu krajów azjatyckich i ważniejszych szczytów politycznych. W kwestii polityki zagranicznej podział obowiązków między przywódcą a premierem był bardzo wyraźny.

Wojna rosyjsko-ukraińska pokazuje sposób działania Chin Xi Jinpinga w światowych sytuacjach kryzysowych. ChRL balansuje tutaj między taktycznym wspieraniem Rosji, neutralnością oraz próbie stania się pokojowym mediatorem. Od momentu rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji 22 lutego 2022 r. ChRL nie potępiła Rosji oraz nie nazwała wydarzeń toczących się w Ukrainie wojną – najczęściej używa słów „kryzys ukraiński". ChRL wstrzymuje się także od nałożenia sankcji na Rosję w ONZ. W początkowych dniach wojny chińskie media informowały że konflikt jest wyłączną sprawą zainteresowanych państw. Dopiero po czasie zaczęło się nawoływanie do pokoju. W 2023 r. Chiny opublikowały dwunastopunktowy plan pokojowy, w którym wezwały m.in. do rozejmu, ochrony cywilów

[56] J.C. Velasco, *Nexus of Strong Presidentialism and Philippine Foreign Policy: The Case of the Duterte Presidency's Hedging Toward China*, Pacific Focus, 2023, vol. 38, nr 3, s. 349-377.
[57] A. Fatma, N. Bharti, *Perception vs. Reality: Understanding the US-China Trade War*, Transnational Corporations Review, 2019, vol. 11, nr 4, s. 270-278.

308:2839494399

i zapewnienia bezpieczeństwa instalacjom jądrowym, jednak nie znalazł się w nim zapis mówiący o potrzebie zwrotu Ukrainie terytoriów okupowanych przez Rosję. Polityczne wsparcie dla Rosji widać również w samej działalności Xi, gdyż od początku inwazji kilkukrotnie spotkał się on z Putinem twarzą w twarz. Z prezydentem Ukrainy Wołodymirem Zełenskim rozmawiał jedynie telefonicznie.

6.5. Przywództwo polityczne Xi Jinpinga – podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że Xi Jinping to najbardziej charyzmatyczny przywódca Chin od czasów Mao Zedonga. Wyraźnie widać powrót kultu jednostki. Jednak podobieństw między tymi dwoma przywódcami jest znacznie więcej:

- skupianie niemal pełni władzy w swoich rękach – walka z wewnątrzpartyjną opozycją od czasów Mao nie była tak ostra. Xi stosuje tutaj podobne metody. Mao eliminował przeciwników wytaczając trudne do obalenia oskarżenia o rewizjonizm, prawicowość czy zdradę ideałów socjalistycznych. Xi posługiwał się w tym celu głównie kampanią antykorupcyjną. Jej odpowiednie nagłośnienie mogło dać mu też poparcie i uzasadnić słuszność tych działań wśród obywateli,
- odejście od prób osiągania kompromisów w polityce zagranicznej – o ile ChRL zawsze podkreślała swoją niezależność od innych światowych mocarstw i starała się dyktować swoje warunki, o tyle za czasów Xi mamy do czynienia z największym od czasów Mao naciskiem na realizację chińskich celów w polityce zagranicznej, narzucanie innym krajom swojej wizji polityki bez dążenia do konsensusów oraz krytykę myśli liberalnej. Przywódcy tacy jak Jiang i Hu prowadzili umiarkowaną politykę zagraniczną, szczególnie w kwestiach gospodarczych gdzie stawiali na zdrowe relacje z innymi państwami. Xi z kolei postawił na ekspansywność,
- przedstawianie Xi jako ojca/opiekuna narodu w mediach rządowych[58]. Związki z Mao są tutaj dwa – pierwszy to wspomniane już kreowanie wizerunku Xi jako jedynego najważniejszego przywódcy, drugi to podkreślanie jego zażyłej relacji z ludem, w szczególności rolnikami. Stąd też częste relacje z wizyt Xi Jinpinga w prowincjach w tym spotkań

[58] 1 i 7 kwietnia: spotkania z przywódcami państw; 4 kwietnia: wystąpienie publiczne, 5 kwietnia: sadzenie drzew w Pekinie, 14 kwietnia: spotkanie z mieszkańcami prow. Guangdong.

309:7119419977

z mieszkańcami w ich domach (nierzadko ze wspólnym posiłkiem). W samym tylko kwietniu 2023 r. dziennik partyjny Renmin Ribao wymienił nazwisko Xi Jinpinga w nagłówkach pierwszej strony 36 razy, w tym 18 razy dołączając do nich zdjęcie przywódcy. Niemal codziennie na pierwszej stronie pojawiała się też rubryka, w której wyjaśniano poglądy Xi na wiele spraw społecznych i jego rozumienie socjalizmu o chińskiej specyfice,

- ideologizacja polityki i społeczeństwa – Mao, szczególnie w czasach rewolucji kulturalnej, mówił o konieczności stworzenia nowej ideologii, która będzie jednoczyć socjalistyczne Chiny. „Czerwona książeczka Mao Zedonga" i zawarte w niej myśli miały towarzyszyć Chińczykom w codziennym życiu i stwarzać w nich nową moralność. Myśl Xi Jinpinga jest najbardziej podkreślaną ideologią przewodnią przywódcy od czasów Mao. Podobnie jak w przypadku książeczki Mao, istnieje cykl tomów „Zarządzanie Chinami[59]", zawierających zbiór najważniejszych wystąpień i myśli Xi, przedstawiających jego poglądy na wiele spraw politycznych, gospodarczych i społecznych,
- projekty „odrodzenia Chin" – zarówno Mao jak i Xi otwarcie wypowiadali się o potrzebie stworzenia „wielkich Chin", niezależnych od świata zachodniego. Mao chciał uczynić ChRL liderem świata socjalistycznego - w kontrze do ZSRR, z kolei Xi mówiąc o chińskim marzeniu snuje plany prześcignięcia USA jako mocarstwa numer jeden na świecie zarówno w obszarze politycznym jak i społeczno-kulturowym,
- centralna rola armii – armia jest przedstawiana jako kluczowy element władzy i wywierania presji na otoczenie (w tym nasilające się prowokacje Xi w kwestii Tajwanu oraz na Morzu Południowochińskim).

To co ich różni, to na pewno podejście do chińskich tradycji filozoficznych i kultury. Mao, uważając się za wzorowego socjalistę, chciał za pomocą wprowadzonego ustroju zbudować zupełnie nową kulturę i oprzeć społeczeństwo na zupełnie nowych wartościach. Miały one zastąpić dotychczasowe osiągnięcia chińskiej filozofii i kultury, które należało zniszczyć a ich zwolenników okryć hańbą. Xi wręcz przeciwnie, często podkreśla znaczącą rolę konfucjanizmu nie tylko na przykładzie swojego życia, ale także w istotności jaką pełni ten nurt w procesie wzmacniania jedności narodowej. Aby potwierdzić tę tezę można przywołać książkę

[59] Tłumaczenie własne autora.

310:8079098109

wydaną przez znanego w ChRL dziennikarza Zhang Fenzhi, która nosi tytuł „Xi Jinping: Jak czytać Konfucjusza i innych chińskich klasycznych myślicieli[60]". Zebrano w niej najważniejsze mowy i prace pisemne Xi dotyczące jego przemyśleń na temat mistrzów chińskiej filozofii, znamienne jest to że jednym z „klasyków", na którego powołuje się Xi w tej książce, jest również Mao Zedong. Tak więc o ile w stosunku obu przywódców do tradycji widać pewne rozbieżności, tak nie ulega wątpliwości, że obecny przywódca traktuje założyciela ChRL jako ideologiczny wzór do naśladowania.

Kolejną różnicą jest formalny układ władz. Mao kierował państwem nie zajmując żadnego z ważnych stanowisk, otaczał się zaufanymi ludźmi, którzy w razie niepowodzenia jego planów mogli zostać łatwo usunięci ze swoich stanowisk, a Mao dalej trwał jako właściwy przywódca (co prawda usuwał się kilka razy w cień ale nigdy nie dał sobie w pełni odebrać władzy). Xi jest przywódcą także z polityczno-prawnego punktu widzenia. Jego plan na wzmocnienie i utrzymanie władzy leży w zajmowaniu jak największej liczby najważniejszych stanowisk państwowych i przeprowadzanie takich zmian prawnych aby wzmocnić swoją decyzyjność, czas sprawowania urzędów i legitymizację. W tym należy wymienić stopniowe odbieranie pewnych kompetencji premierowi, OZPL-owi oraz zmiana konstytucji by znieść limit kadencji sprawowania najważniejszych urzędów.

Różnica dotyczy też poglądu na gospodarkę. Mao był zagorzałym marksistą-rewolucjonistą, o czym świadczą jego nieudane kampanie (np. Wielki Skok Naprzód), z kolei Xi utrzymuje system rynkowy z państwowym nadzorem.

Ostatnią z istotnych rozbieżności jest stosunek do elit. Mao nimi gardził, sama rewolucja kulturalna była wymierzona w dużej mierze przeciwko intelektualistom. Za jego rządów zamykano też placówki edukacyjne. Xi Jinping ma zupełnie inne podejście, gdyż ceni obecność intelektualistów, naukowców, inżynierów i ekspertów w kierownictwie partyjnym a rozwój nauki i technologii postrzega jako jedną z kluczowych rzeczy na drodze do dalszego rozwoju państwa.

Mając na uwadze przedstawione powyżej różnice w osobowości i działaniu Xi i Mao, a także analizując całokształt działalności Xi Jinpinga w pierwszych dwóch kadencjach można stworzyć jego portret osobowościowy:

- autokrata, ale nie dyktator – pomimo pełni władzy w swoich rękach i szerokiego kultu jednostki, do Xi Jinpinga nie pasuje miano dyktatora w wymiarze społecznym, właśnie z uwagi na brak rewolucjonistycznej osobowości i braku

[60] Tłumaczenie własne autora

311:6874118986

przejawów chęci kontrolowania każdego aspektu życia obywateli. Zdecydowana większość jego autorytarnych działań koncentruje się na sferze politycznej, pozostawiając sferę społeczną i ekonomiczną bez drastycznych ograniczeń wolności w stosunku do rządów poprzedników,

- bezkompromisowy w stosunkach z innymi członkami Partii – na niwie partyjnej Xi stał się znany jako likwidator kolektywizmu w organach kierowniczych i bezwzględny eliminator swoich przeciwników politycznych,
- strateg, patrzący długoterminowo – plany polityczno-gospodarcze Xi sięgają tak odległych dat jak rok 2049. Planowanie dalekiej przyszłości często pojawia się w jego wystąpieniach,
- mówca – często zabiera głos publicznie, jego myśli i przemowy są ważnym elementem agendy mediów państwowych. Przemówienia często są długie i dotyczą wielu różnych aspektów życia,
- kreujący się na przyjaciela narodu – w trakcie swoich częstych wizyt w wioskach i mniejszych miejscowościach niemal zawsze znajduje czas na odwiedzenie lokalnej rodziny w ich domu by wspólnie porozmawiać i zjeść posiłek. Wizyty te są później propagandowo nagłaśniane przez media by stwarzać pozytywny obraz przywódcy,
- aktywny w kontaktach ze światowymi mocarstwami – pomimo unikania otwartych konfrontacji na arenie międzynarodowej, stara się tak prowadzić politykę zagraniczną kraju by ChRL mogła ugrać jak najwięcej na każdej sytuacji kryzysowej.

W pozostałych elementach otoczenia politycznego Xi Jinpinga podsumowanie jego działań wygląda następująco:

- frakcja partyjna – frakcyjność w KPCh jest oczywiście nieformalna, mimo to stronnictwa partyjne są bardzo wyraźne i zazwyczaj otrzymują nieoficjalne nazwy. Frakcja Xi nazywana jest po prostu „sojusznicy Xi" lub „frakcja Xi Jinpinga" (习近平亲信, *Xí Jìnpíng qīnxìn*), czasem stosowane jest też określenie „nowa armia Xi". Umieszczenie nazwiska lidera w nazwie frakcji już tutaj sygnalizuje wyraźny autorytaryzm tej postaci. Xi jest jej wyraźnym liderem i to właśnie jemu jego ludzie zawdzięczają swoje stanowiska a nie odwrotnie. Frakcja Xi rośnie w siłę od końca rządów Hu, gdy stało się jasne że to

312:9827278168

konserwatyści przejmą władzę i obecnie jest dominującą siłą wewnątrz Partii[61]. Znamienne jest to, że wbrew przyjętym wcześniej konsensusom Xi nie zostawia dużej autonomii działań swoim powiernikom na stanowiskach przywódczych, a raczej sam chce osobiście kontrolować wszystkie działania KPCh. Łącznie z osobą premiera Li Keqianga – w czasach trzeciej i czwartej generacji relacje przywódca-premier były partnerskie, teraz istnieje w nich wyraźna hierarchiczność,

- partia – w relacjach z pozostałymi członkami KPCh dała o sobie znać autorytarna osobowość przywódcy. Kampania antykorupcyjna pozbawiła przeciwne Xi frakcje wpływu na życie polityczne kraju. Zmarginalizowane zostały frakcje związane wcześniej z Jiang Zeminem i Hu Jintao[62]. Xi nawiązał tym samym do jednowładczego modelu Partii, tak jak za czasów Mao. Jednocześnie kampanie ideologiczne prowadzone przez Xi na szeroką skalę miały na celu wyparcie konkurencyjnych dla niego narracji zarówno wewnątrz partii jak i poza nią[63],
- ramy instytucjonalne – Xi przekształcił ramy instytucjonalne Partii i państwa by umocnić swoją władzę i kontrolować większą liczbę obszarów. Ten drugi aspekt widoczny był m.in. przy reformie systemu partyjnych komitetów kierowniczych – wiele z nich osobiście kierowanych przez Xi ma większą moc sprawczą niż niektóre z ministerstw. Xi zniósł także limit dwóch kadencji przywódcy oraz przeprowadził dość duże czystki w dowództwie armii,
- społeczeństwo – podobnie jak w przypadku poprzednich przywódców, analiza relacji przywódcy z obywatelami oparta na przypuszczeniach i widocznych wydarzeniach.

Z jednej strony Xi w swoich przemówieniach stawia naród chiński na najważniejszym miejscu. Mówi o wielkim narodowym odrodzeniu, likwidacji ubóstwa i dobrobycie. Stara się kreować swój wizerunek (np. poprzez rozmowy z mieszkańcami wiosek i miasteczek) dobrego ojca narodu, w myśl filozofii konfucjańskiej (dbałość o tradycje też jest ważnym elementem jego przemówień). Z drugiej strony istnieje realne

[61] E.K. Choi, J.W. Givens, A. MacDonald, *From Power Balance to Dominant Faction in Xi Jinping's China*, China Quarterly 2021, nr 248 (1), s. 935-956.
[62] Hu Jintao został siłowo wyprowadzony z XX Zjazdu KPCh w 2022 r. (gdy wybierano Xi Jinpinga na trzecią kadencję). Oficjalnie Hu źle się poczuł, ale mimo to wyprowadzenie go miało dość symboliczny wydźwięk.
[63] J.C. Mittelstaedt, *Party-building through Ideological Campaigns under Xi Jinping*, Asian Survey, 2023, nr 63 (5), s. 716-742.

313:9309326886

zagrożenie coraz większego zacieśniania kontroli nad społeczeństwem poprzez rozwój kontroli w internecie (tzw. „Great Firewall[64]" – blokowanie zagranicznych stron internetowych, kontrole poprzez aplikacje) czy systemu SCS. Za czasów Xi miało miejsce też brutalne tłumienie protestów w Hongkongu. Nie zaprzestano też prześladowań mniejszości etnicznych na zachodzie kraju,

- środowisko międzynarodowe – w polityce zagranicznej Xi przeszedł do ofensywy. Starał się nie szukać kompromisów, tylko sam tworzyć swoją strefę wpływów, pozostając przy tym dość pragmatyczny w kontaktach z mocarstwami. Wyjątkiem są tu Stany Zjednoczone, gdy podczas Donalda Trumpa gdy doszło do wojny celnej. Za czasów Xi ChRL ma się umocnić jako globalne supermocarstwo, zbudować swoją sieć powiązań międzynarodowych i stworzyć wyraźną konkurencję polityczną dla Zachodu i Rosji. W przypadku konfliktu rosyjsko-ukraińskiego działania Xi mogą świadczyć o wspieraniu politycznym Rosji, ale bez pomocy militarnej.

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku poprzednich przywódców autor dokonał ogólnej oceny przywództwa Xi Jinpinga w oparciu o kryteria polityki, gospodarki i wojska:

- Obszar polityki:
  - Polityka krajowa – przywództwo dobre – ocena nie jest bardzo dobra z uwagi na dwa główne problemy jakie pojawiły się w pierwszych dwóch kadencjach rządów Xi. Pierwszy z nich ma wymiar partyjny. O ile drastyczne zmiany w prawie i odsuwanie głównych przeciwników politycznych na pewno świadczy o dużej determinacji i sile przywódcy, o tyle ciężko jest ocenić rozwiązanie sprawy w ten sposób jako mocną stronę przywództwa, gdyż minimalizuje ryzyko wystąpienia sytuacji konfliktowych wewnątrz Partii, które najlepiej sprawdzają realną siłę władzy. Drugi problem ma wymiar społeczny, administracja Xi nie była w stanie dostatecznie dobrze poradzić sobie z powstrzymywaniem pandemii COVID-19 izolując Chiny jeszcze na długo po tym jak większość państw znosiła swoje restrykcje. Ogłoszenie zwycięstwa nad ubóstwem także miało wymiar przedwczesny,

[64] Nawiązanie do „Great Wall" – angielskiej nazwy Wielkiego Muru Chińskiego.

314:8448089019

- Polityka zagraniczna – przywództwo bardzo dobre – ChRL zaczęła wyraźniej zaznaczać swoją obecność na arenie międzynarodowej i na dobre stała się jednym ze światowych mocarstw. Kluczowe było tutaj bezkompromisowe podejście Chin do swojej światowej pozycji – już nie uległe wobec potęg a świadomie powiększające swoją strefę wpływów. ChRL koncentrowała się na krajach nieposiadających wyraźnego międzynarodowego sojusznika, jak wiele krajów Afryki Południowej i Wschodniej, Indochiny czy kraje Azji Środkowej. Także w Europie, obecność chińskiego kapitału widoczna jest najbardziej w państwach takich jak Serbia, Czarnogóra czy Węgry.

- Obszar wojska – przywództwo bardzo dobre – Xi Jinping przeprowadził znaczącą modernizację armii (w szczególności marynarki wojennej), skonsolidował też swoją władzę nad wojskiem wymieniając kilku kluczowych generałów. Chiny świadomie wzmacniają swój potencjał militarny nie angażując się w światowe konflikty zbrojne (a jeśli już, to jedynie w wymiarze politycznym). Wzrasta też militarna obecność Armii Czerwonej wokół Tajwanu i na Morzu Południowochińskim co może świadczyć o większej gotowości bojowej.
- Obszar gospodarki – przywództwo przeciętne – tutaj należy zwrócić uwagę na dwie kwestie. Pierwsza to często pojawiająca się po stronie wad przywództwa Xi Jinpinga pandemia. Długotrwałe lockdowny i szeroki wachlarz zastosowanych restrykcji doprowadziły do kryzysów w wielu branżach gospodarki, w szczególności deweloperskiej. Następujące kryzysy czy nawet upadki wielkich firm poddały w wątpliwość skuteczność stosowanej polityki likwidacji ubóstwa (a przejawiała się ona głównie poprzez budowę nowych mieszkań dla ubogich). Drugą sprawą są restrykcje nakładane na chińskich gigantów technologicznych, które miały oficjalnie przeciwdziałać monopolom, a w praktyce doprowadziły do niepewności i otwartych konfliktów z firmami takimi jak Alibaba czy Didi.

315:5311367108

316:4896383327

Zakończenie

Przywództwo polityczne we współczesnej Chińskiej Republice Ludowej jest problemem bardzo złożonym. Niniejsza praca stanowi próbę jego zrozumienia poprzez odniesienie się do analizy i syntezy dotychczasowej wiedzy na temat przywództwa, jego chińskiej specyfiki, a także do wyników własnych badań autora. Praca ta opiera się zarówno na ukazaniu genetycznych uwarunkowań chińskiego przywództwa, a także na komparatywnej analizie rządów trzech ostatnich chińskich przywódców. Na podstawie wniosków końcowych zawartych w podsumowaniach każdego z rozdziałów, autor dokonał ewaluacji ich rządów w sensie ogólnym. Szczegółowe argumentacje oceny dla danego kryterium zostały tutaj pominięte, ponieważ znajdują się one pod koniec każdego rozdziału. W celach większej czytelności wyniki zostały umieszone w tabeli, a każda cecha otrzymała ocenę, a na koniec średnią ocen, pozwalającą stwierdzić który z przywódców najlepiej wykonywał dane obowiązki:

Tabela 6. porównanie ocen pięciu dotychczasowych przywódców ChRL w formie syntetycznej – opracowanie własne autora

Przywódca	**Mao Zedong**	**Deng Xiaoping**	**Jiang Zemin**	**Hu Jintao**	**Xi Jinping**
Ocena przywództwa w obszarze polityki krajowej	przeciętne	dobre	dobre	przeciętne	dobre
Ocena przywództwa w obszarze polityki zagranicznej	złe	bardzo dobre	dobre	dobre	bardzo dobre
Ocena przywództwa	bardzo dobre	dobre	dobre	przeciętne	bardzo dobre

317:3292245205

w obszarze wojska					
Ocena przywództwa w obszarze gospodarki	bardzo złe	bardzo dobre	przeciętne	dobre	przeciętne
Ogólna ocena przywództwa wynikająca ze średniej	**2,75 (przeciętne)**	**4,5 (dobre/bardzo dobre)**	**3,75 (dobre)**	**3,5 (przeciętne/dobre)**	**4,25 (dobre)**

Opracowanie własne.

Jak zatem widać w powyższej tabeli, autor za najlepszego przywódcę po 1949 r. uznał Deng Xiaopinga. Docenić należy niewątpliwie jego reformy, które doprowadziły do otwarcia Chin na świat i pozwoliły gospodarce na swobodny rozwój z dużo mniejszą niż za czasów Mao ingerencją państwa. Państwo właściwie do dzisiaj opiera się na zapoczątkowanym przez niego systemie ekonomicznym. Deng rozumiał, że aby KPCh mogła utrzymywać swoją legitymizację, obywatele muszą czuć się komfortowo. Ponadto, przez kolejne dekady dość stabilnie trwał model polityczny, z generacyjnością i kadencyjnością, któremu początek dał właśnie Deng. Cieniem oczywiście kładą się na nim siłowe rozwiązanie protestów na placu Tiananmen w 1989 r. oraz narastające nierówności społeczne spowodowane rozwojem gospodarczym. ilościowo-jakościowe.

Jiang Zemin i Xi Jinping zostali uznani za dobrych przywódców. Ten pierwszy wprowadził względną stabilizację po wydarzeniach z 1989 r. i stworzył nowy kurs ideologiczny w którym zastąpił odwoływanie się do społeczeństwa socjalistycznego patriotyzmem o chińskiej specyfice. Taki pogląd zachęcający do jednoczenia obywateli przetrwał w dużej mierze do dziś. Jiang umiejętnie też równoważył twardą kontrolę polityczną z otwarciem gospodarczym czym kontynuował reformy zapoczątkowane przez swojego wielkiego poprzednika. Za jego czasów ChRL weszła do Światowej Organizacji Handlu, a PKB Chin nieustannie rosło. Otworzył też Partię na przedstawicieli elit biznesowych dzięki czemu główni chińscy ekonomiści mogli mieć wpływ na życie polityczne kraju i vice versa, państwo mogło

318:2749387684

wywierać wpływ na procesy gospodarcze, oczywiście z zachowaniem autonomii tego sektora. Na arenie międzynarodowej zachowywał się pragmatycznie, z jednej strony budując silną pozycję Chin, z drugiej utrzymując w miarę ciepłe relacje ze światowymi mocarstwami.

Przywództwo Xi Jinpinga zostało ocenione jako dobre. Oczywiście, ocena ta wynika z perspektywy przywódcy i pozycji kraju, pomijając kwestie kontrowersyjne (np. stosunek do Hongkongu czy mniejszości etnicznych). Xi szybko skonsolidował władzę, między innymi za pomocą kampanii antykorupcyjnej, której wynikiem było odsunięcie od polityki jego głównych przeciwników. Konsekwentnie zwiększał liczebność armii, oraz pokazywał jej obecność na spornych morzach budując pozycję ChRL jako militarnej potęgi. W kwestii społecznej Xi zdawał się jednoczyć masy pod sztandarami chińskiego marzenia i walki z ubóstwem. Jego silna pozycja doprowadziła do zniesienia limitu kadencji umożliwiając mu sprawowanie władzy dożywotnio, jedocześnie poważnie naruszając zasadę generacyjności przywództwa. Politykę zagraniczną prowadzi dość ekspansywnie, budując pozycję ChRL jako jednego z globalnych liderów politycznych, uzależniając od siebie także biedniejsze państwa w regionie Azji Południowo-Wschodniej i Afryki.

Mao Zedong i Hu Jintao zostali ocenieni jako przeciętni przywódcy. Mao swoje dowództwo nad armią w czasie wojny domowej zakończył z sukcesem. Nie można odmawiać mu charyzmy i zdolności mobilizacji mas. Jednak w tej pracy ocenie podlegało jego przywództwo nad państwem, a więc po ostatecznym zakończeniu wojny domowej. Zainicjowane przez Mao kampanie gospodarcze okazały się fiaskiem. Wielki Skok Naprzód doprowadził do ogromnej klęski głodu, a rewolucja kulturalna pociągnęła za sobą tysiące ofiar i przesiedleńców. Decyzje przez niego podejmowane były motywowane jedynie ideologicznie, bez konsultacji z ekspertami i bez znajomości gospodarczych realiów. Pozorne próby złagodzenia cenzury kończyły się prześladowaniami i aresztowaniami. Także polityka zagraniczna prowadzona była w dużej mierze w sposób izolacjonistyczny (dyplomatyczne kontakty ze światem ograniczono do minimum), ale także konfrontatywny – w szczególności mowa tu o narastającej wrogości do ZSRR (zakończonej nawet starciami granicznymi nad Ussuri) oraz chłodne relacje z USA (choć te w dalszym etapie rządów Mao zdążyły się poprawić).

Hu Jintao oceniony został przeciętnie ze względu na słabą pozycję w Partii w czasie swoich rządów. Wiele decyzji było podejmowanych wtedy nie tyle przez samego przywódcę, co przez Stały Komitet Biura Politycznego. Osobowość Hu, jako technokraty, nie pomagała w zjednywaniu sobie społeczeństwa. Nie potrafił podjąć odważnych kroków w kwestiach reform gospodarczych. Chiny dalej szybko się rozwijały ale Hu nie był w stanie poradzić sobie

319:1808607417

z narastającymi wtedy nierównościami społecznymi oraz panującą w Partii korupcją, co stworzyło grunt pod bardziej wyrazistą kampanię Xi Jinpinga.

W trakcie badań autor był w stanie także ustalić relacje trzech ostatnich przywódców ze środowiskiem. Podobnie, jak w przypadku syntetycznej oceny ocen przywództwa, także i relacje ze środowiskiem w celu lepszej czytelności, zostały umieszone w tabeli.

Poniższa tabela ilustruje już bardziej szczegółowe porównanie rządów trzech ostatnich przywódców ChRL, nie dokonuje analizy przywódców sprzed 1993 roku. W tworzeniu tabeli wykorzystano model Haughtona:

Tabela 7. porównanie rządów trzech ostatnich przywódców ChRL – opracowanie własne autora

Relacje i działania w danym obszarze	**Jiang Zemin**	**Hu Jintao**	**Xi Jinping**
Frakcja partyjna	Stworzenie tzw. „szanghajskiej kliki" – frakcji, która liczyła się jeszcze długo w KPCh. Przykład budowania dobrego guanxi od szerzej nieznanego człowieka do lidera potężnej frakcji	Pomimo długiego stażu w Partii i na państwowych stanowiskach nie udało mu się stworzyć znaczącego grona swoich zwolenników	Liczna frakcja całkowicie podporządkowana decyzyjności lidera
Partia	Udane, tymczasowe załagodzenie sporu między konserwatystami a reformatorami. Budowa silnej bazy politycznej	Lojalny członek KPCh o negocjacyjnym podejściu w podejmowanych decyzjach. Starał się otwarcie mówić o kryzysach w Partii	Stopniowe odsuwanie przeciwników politycznych od decyzyjności w KPCh, budowa silnej pozycji decyzyjnej w Partii
Ramy instytucjonalne	Pierwszy przywódca zajmujący trzy	Szanował obowiązujące prawo	Przekształcenie ram instytucjonalnych

320:5384244099

	najważniejsze państwowe stanowiska. Współtwórca systemu kadencyjności i awansów	państwowe i wewnątrzpartyjne. Nie przeprowadził w nim żadnych znaczących zmian gdyż nie czuł takiej potrzeby	państwa by zwiększyć zakres swojej władzy, w tym: zniesienie limitu kadencji oraz reforma komitetów kierowniczych
Społeczeństwo	Próba wyjścia naprzeciw ludziom po kryzysie z 1989 r. Kompromisowe podejście do rozwiązywania sporów na linii Partia-społeczeństwo. Zmiana kursu ideologicznego na wyraźne odwoływanie się do chińskiej kultury i tradycji	Rzadkie występy publiczne i najmniejsze z trzech omawianych przywódców interakcje ze społeczeństwem. Represje wobec mniejszości etnicznych	Wielkie kampanie mające na celu zjednoczenie mas, budowa wizerunku ojca narodu, zacieśnianie kontroli nad społeczeństwem, represje wobec mniejszości etnicznych
Środowisko międzynarodowe	Poprawienie relacji z USA i powstałą po rozpadzie ZSRR Rosją. Przejęcie przez ChRL nieformalnej roli lidera socjalistycznego świata. Udane doprowadzenie do	Starał się prowadzić partnerską politykę zagraniczną. Ocieplenie wizerunku ChRL przez organizację igrzysk i EXPO	Ofensywa, budowanie pozycji Chin jako globalnego mocarstwa, budowanie strefy wpływów w wielu regionach świata

321:1090328390

	końca przejęcia Hongkongu i Makau		

Opracowanie własne.

W powyższej tabeli widać różne podejścia do prowadzenia polityki wewnętrznej oraz zagranicznej Chin. Pokazuje to również centralną rolę przywódcy w ich kształtowaniu. Wraz ze zmianą lidera może przyjść także całkowita zmiana podejścia do sprawowania władzy połączona ze zmianami ideologicznymi oraz doktrynalnymi wewnątrz Partii. Jiang Zemin kontynuował politykę reform i otwarcia, rządził pragmatycznie a jego głównym celem było wdrożenie zmiany ideologicznej (wraz ze zmniejszeniem samej ideologizacji polityki), kontynuowanie reform Denga, otwarcie Partii na inne grupy społeczne i utrzymanie stabilizacji politycznej w okresie światowych przemian. Hu Jintao starał się doprowadzić do stworzenia harmonijnego społeczeństwa, dążył do ograniczenia nierówności powstałych w wyniku rozwoju gospodarczego, usiłował także wprowadzić większy kolektywizm w rządzeniu kosztem decyzyjności czołowej jednostki. Unikał radykalnych zmian stawiając na dążenie do konsensusu. Z kolei Xi Jinping powrócił do znanego z czasów Mao twardego centrystycznego modelu rządzenia, znacząco zwiększył rolę ideologii w życiu społecznym, a także prowadzi ofensywną politykę zagraniczną starając się udowodnić mocarstwowość Chin oraz swoje silne przywództwo.

W tym momencie swoich rozważań chciałbym przedstawić autorski model ukazujący cechy chińskiego przywództwa. Oparty on został na analizie komparatywnej trzech ostatnich przywódców, z uzupełnieniem historycznym wynikającym z badań nad liderami politycznymi Chin przed 1949 r. oraz rządów Mao Zedonga i Deng Xiaopinga. Podane poniżej cechy dokładnie przedstawiają czym aktualnie charakteryzuje się przywództwo polityczne w Chińskiej Republice Ludowej. Pod diagramem znajduje się szczegółowe omówienie każdego z przedstawionych elementów:

322:5445537352

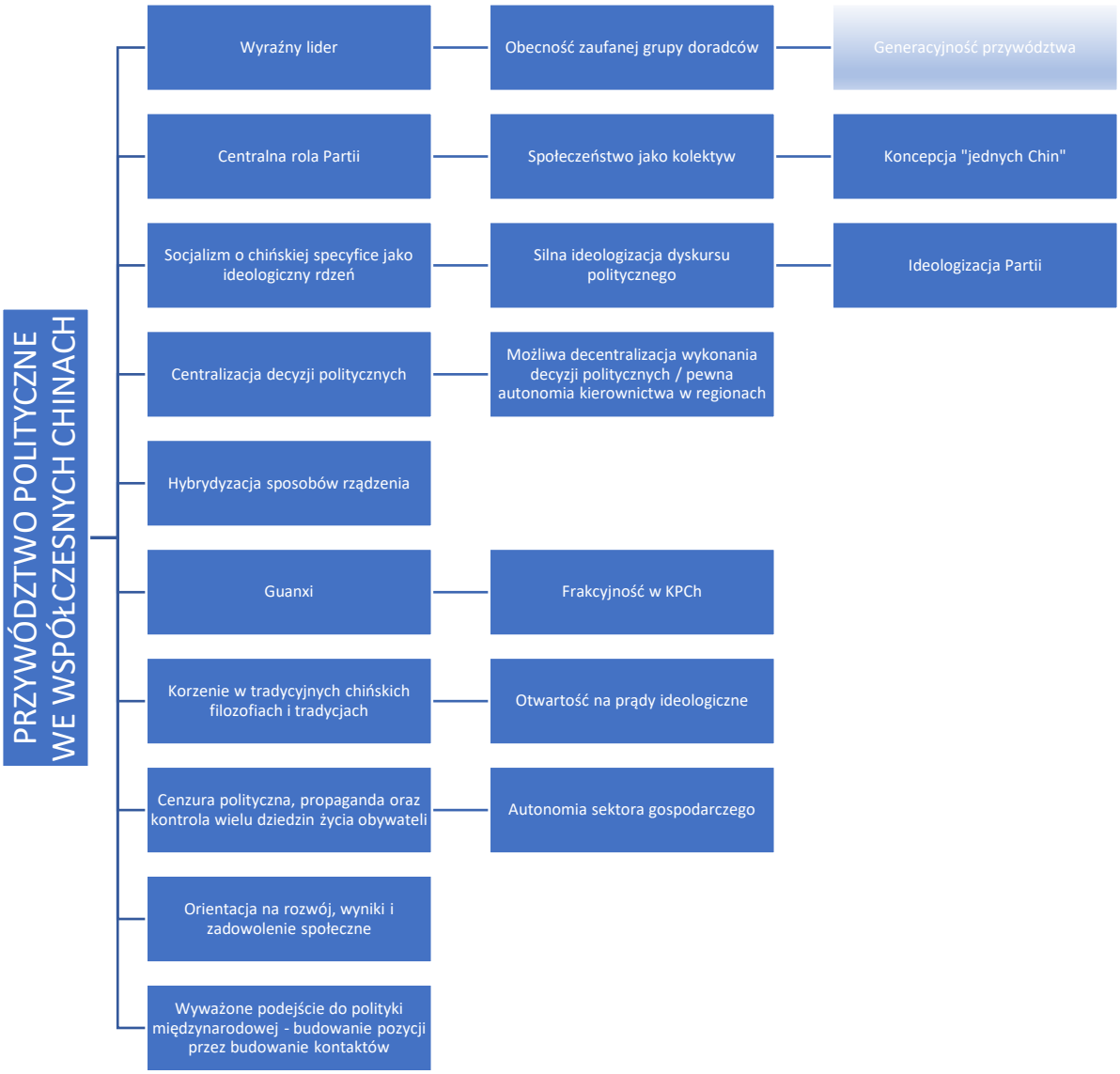

ryc. 6. Autorski model przywództwa politycznego we współczesnej Chińskiej Republice Ludowej

- Wyraźny lider – najważniejsza cecha chińskiego przywództwa politycznego, wywodząca się jeszcze z czasów starożytnych. Cesarz symbolizował stabilność rządów, jedność społeczeństwa i dążenie do wspólnego celu. Okresy bez wyraźnej władzy cesarskiej charakteryzowały się częstymi buntami, podziałem kraju i narastającymi niepokojami. Stanowiły okres przejściowy w odwiecznym cyklu mandatu nieba. Także obecnie, silny przywódca jest uznawany za rdzeń Partii i państwa, a przywódcy opisując czasy uniżenia wobec mocarstw

323:1085329188

kolonialnych oraz wybuchających powstań i wojen, nazywają je mianem „stu lat upokorzenia" gdy nie było właśnie silnej władzy jednostki. Współczesny przywódca, podobnie jak cesarz, jest zatem postacią konieczną dla utrzymania stabilizacji wewnętrznej kraju i to do niego należy podejmowanie kluczowych decyzji,

- obecność zaufanej grupy doradców – podobnie jak przez większość dziejów cesarze otaczali się grupami eunuchów i najbliższą rodziną, tak również współcześni przywódcy ChRL posiadają wąskie grono zaufanych współpracowników pomagających im w podejmowaniu kluczowych decyzji lub czasem nawet ich w tym zastępujących. Należą do nich przede wszystkim premier oraz członkowie Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh (najwyższe kierownictwo państwowe i partyjne, ponieważ jego członkowie są jednocześnie na najwyższych stanowiskach Rady Państwa). Stały Komitet oraz całe Biuro Polityczne pełnią są też elementami spełniającymi warunek kolektywnych rządów, typowy dla ustroju socjalistycznego. Są także uosobieniem rządów ludu, jak głosi oficjalna nazwa państwa – Republika Ludowa. Przywódca pozostaje faktycznym liderem państwa ale to on w dużej mierze kształtuje stopień autonomii wspomnianych kolektywnych organów władzy,
    - generacyjność przywództwa – charakterystyczny element przywództwa od lat 90. XX w., obecnie mocno zaburzony przez Xi Jinpinga. Generacyjność opierała się na regularnej wymianie elit rządzących Chińską Republiką Ludową. Dzięki niej nie dochodziło do przeciągających się rządów jednej jednostki przy jednoczesnym zachowaniu ciągłości polityki partyjnej. Nie dochodziło więc do gwałtownych zmian politycznych, a KPCh dzięki temu mogła wzmocnić swoją legitymizację (jasne reguły sukcesji, ochrona przed skostnieniem rządów). Xi Jinping zmienił jednak tę zasadę zmieniając konstytucję znoszącą limit kadencji jakie może sprawować przywódca. Tak więc pomimo istnienia kadencyjności w urzędach takich jak premier czy władze lokalne, nie można już aktualnie mówić o generacyjności kierownictwa Partii,

324:6829759188

- centralna rola Partii – Partia jest najważniejszym ciałem politycznym zarówno pod względem formalnym jak i ideologicznym. Pod względem formalnym to Partia sprawuje kontrolę nad obsadą najważniejszych stanowisk we władzach państwa, wojsku czy w mediach. Pod względem ideologicznym Partia kreuje się na jedynego gwaranta jedności narodowej (jako siła, która zjednoczyła Chiny po stu latach upokorzenia). Rozbudowana doktryna Partii pozwala liderom kreować się na wielkich teoretyków wyznaczających nowe kursy ideologiczne. Jak pokazały przykłady Jianga, Hu i Xi, niezależnie od pochodzenia, skuteczna droga do przywództwa może realizować się tylko wewnątrz Partii i państwowych (partyjnych) instytucji,
    - społeczeństwo jako kolektyw – wspólnotowość jest bardzo ważna w doktrynie partyjnej. Dobro wspólne stanowi wartość nadrzędną wobec szczęścia jednostki. Istotne jest tu też pojęcie patriotyzmu, rozumiane nie w sposób etniczny, narodowościowy ale kolektywny obejmujący ogół chińskiego społeczeństwa bez podziałów,
        - koncepcja jednych Chin – to właśnie z wniosków zawartych w powyższym punkcie wywodzi się koncepcja jednych Chin. Partia w swoim dyskursie rości sobie prawa do Tajwanu, obszarów spornych, oraz prowincji zamieszkanych przez mniejszości etniczne właśnie na podstawie chińskiego rozumienia patriotyzmu. Podobnie jak w starożytności Chiny nieraz stawały się niejednolite etnicznie, tak i teraz nadrzędnym celem Partii staje się doprowadzenie do wielkiego narodowego zjednoczenia,
- socjalizm o chińskiej specyfice jako ideologiczny rdzeń – władze otwarcie nazywają reżim polityczny panujący aktualnie w ChRL mianem socjalizmu o chińskiej specyfice. Korzenie tego sformułowania sięgają jeszcze czasów Mao Zedonga, gdy ten oskarżał ZSRR o odejście od właściwych zasad socjalizmu i kreując Chiny na idealne socjalistyczne państwo, ale obecną wymowę nadał mu Deng Xiaoping łącząc centralnie sterowany system polityczny z gospodarką wolnorynkową. Od tej pory żaden z przywódców nie zaprzeczył istnienia tego typu reżimu a sam socjalizm o chińskiej specyfice jest centralną ideologią, do której odwołują się inne ideologiczne nurty prezentowane przez przywódców,

325:1062766330

- silna ideologizacja dyskursu politycznego – przywódcy chińscy znani są z tworzenia chwytliwych haseł na określenia wielkich kampanii oraz płomiennych przemówień (np. w przypadku Xi Jinpinga: „chińskie marzenie", „12 podstawowych wartości" itp.), kluczowymi pojęciami są też patriotyzm i naród,
    - ideologizacja Partii – Partia jako jedyne ciało zarządzające Chinami jest silnie ideologizowana w dyskursie politycznym jako jedyny gwarant stabilności systemu politycznego ChRL,

- centralizacja decyzji politycznych – kierownictwo partyjne wyznacza główne kierunki polityczne i ideologiczne. Pomimo dużej liczebności zarówno Partii jak i samego OZPL-u, najważniejsze decyzje podejmowane są jednak przez Biuro Polityczne KPCh bądź przez jeszcze węższe ciało jakim jest jego stały komitet,
    - możliwa decentralizacja wykonania decyzji politycznych / pewna autonomia kierownictwa w regionach – pomimo odgórnie narzucanego kursu politycznego rządy i lokalne ZPL-e w regionach (prowincjach, miastach wydzielonych, regionach autonomicznych) mają swobodę podejmowania decyzji w pewnych obszarach. Muszą one być oczywiście zgodne z główną linią Partii. Regiony mogą dostosowywać centralną politykę do lokalnych warunków (szczególnie w obszarze gospodarki), władze w regionach mogą same podejmować też inicjatywy, które jeżeli okażą się skuteczne bywają rozszerzane na cały kraj (dobrym przykładem jest tutaj polityka prowadzona przez regiony w czasach pandemii COVID-19). Jak pokazują przykłady trzech analizowanych przywódców, sprawowanie kierowniczych stanowisk w regionach jest bardzo ważnym elementem drogi do najważniejszych stanowisk w państwie.

- hybrydyzacja sposobów rządzenia – obecność jednostki jako najważniejszego elementu władzy nie oznacza, że ChRL jest dyktaturą. Współczesny system polityczny Chin czerpie wzorce z socjalizmu, chińskiej tradycji politycznej (silna jednostka i kolektywne ciała zarządzające) i nowoczesnego zarządzania (szczególnie w sferze biznesowej i strategicznego planowania). Duża swoboda działań jednostki i jej wpływ na ciała kolektywne może prowadzić do pewnej elastyczności w zarządzaniu państwem. Władza może stosować różne metody

326:3843128256

rządzenia w zależności od sytuacji politycznej, nie jest tutaj ograniczona limitami prawnymi (które może modyfikować),

- guanxi – przywódca polityczny w Chinach wytwarza sieć więzi z innymi członkami Partii opartych na wzajemnym zaufaniu i zobowiązaniach. Oznacza to, że rozwój kariery i utrzymanie się na szczycie zależy nie tylko od osiągnięć i kwalifikacji, ale także tego z kim utrzymuje się kontakty. Budowa bazy politycznej jest kluczowa także w przypadku przekazywania władzy następcom,
    - frakcyjność w KPCh – grupa osób powiązanych wzajemnymi zobowiązaniami tworzy frakcję partyjną. Frakcyjność jest charakterystyczną formą grupowania się stronnictw wewnątrz Partii. Na podstawie liczebności danego stronnictwa można przewidzieć decyzje polityczne i zmiany na stanowiskach kierowniczych ,
- korzenie w tradycyjnych chińskich filozofiach i tradycjach – po 1989 r. zaczęto zwracać uwagę na konieczność kultywowania chińskich tradycji i filozofii by utrzymać legitymizację władzy. Odcięto się zatem od typowego maoizmu i powiązanej z nim budowy całkowicie nowej cywilizacji (efektem takiego podejścia była katastrofalna w skutkach rewolucja kulturalna). Elementy starożytnych filozofii wciąż są obecne w systemie politycznym Chin i umiejętnie łączone z socjalizmem o chińskiej specyfice. Mamy więc do czynienia z obecnością elementów: konfucjanizmu (państwo funkcjonujące jak rodzina z dobrym, ale surowym ojcem na czele, wyraźna hierarchiczność, dążenie do „harmonijnego społeczeństwa"), legizmu (pokazanie siły państwa, centralizacja, surowe prawo jako narzędzie utrzymania porządku) i taoizmu (coraz większe skupienie na kwestiach związanych z ekologią, rozwojem duchowym),
    - otwartość na nowe prądy ideologiczne – socjalizm w wersji chińskiej podlega czasem pewnym uzupełnieniom i modyfikacjom. Zazwyczaj nowy przywódca uzupełnia tą ideę o kolejne hasła i programy, które stają się następnie integralną częścią socjalizmu o chińskiej specyfice,
- cenzura polityczna, propaganda oraz kontrola wielu dziedzin życia obywateli – obecność cenzury pozwala Partii zapobiegać powstaniu alternatywnych narracji, które mogłyby podważać jej przewodnią rolę w systemie politycznym Chin. Dzięki propagandzie KPCh promuje własne treści budując poczucie stabilności, jedności społecznej i patriotyzmu. Kontrola wielu dziedzin życia (monitoring,

327:4178227345

blokowanie treści w internecie) jest narzędziem utrzymania porządku społecznego. Cenzurowany i nacechowany propagandą jest także przekaz medialny w mediach dostępnych poza granicami ChRL – ma on w domyśle budować przyjazny wizerunek państwa,

    - autonomia sektora gospodarczego – sektor gospodarczy nie jest w pełni autonomiczny ale Partia wyznacza mu pewną swobodę działania, tak aby zapewnić Chinom ciągły rozwój,

- orientacja na rozwój, wyniki i zadowolenie społeczne – to jedne z najważniejszych podstaw legitymizacji przywództwa politycznego we współczesnych Chinach. Ponieważ w ChRL nie istnieją demokratyczne mechanizmy wyborcze, przywódca kształtuje swoje poparcie przez realizację założenia o wysokiej skuteczności zarządzania krajem. Stąd częste hasła o zapewnianiu dobrobytu, podkreślanie dobrych wyników gospodarczych czy odwoływanie się do dumy narodowej,
- wyważone podejście do polityki międzynarodowej – Chiny budują globalną pozycję w sposób pragmatyczny. Z jednej strony często ukazują swoją potęgę militarną lub przedstawiają dość agresywny punkt widzenia w sytuacjach spornych, z drugiej strony budują wizerunek mocarstwa odpowiedzialnego (inicjatywa Pasa i Szlaku jest np. przedstawiana jako projekt obopólnych korzyści a nie uzależnienia państw od kapitału chińskiego), starającego się w wielu przypadkach rozwiązywać spory na drodze pokoju i kompromisów. A także pomimo znaczących różnic w kwestiach politycznych utrzymywać dobre kontakty gospodarcze (np. relacje Chiny-UE).

Powyższe wnioski ilustrują charakterystyczne cechy chińskiego przywództwa politycznego i mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań w tym obszarze. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na oryginalność i niepowtarzalność chińskiego systemu politycznego. Oczywiście, nawet w państwach demokratycznych systemy rządów różnią się od siebie, ale jednak w sensie globalnym opierają się one na podobnych prawnych uwarunkowaniach funkcjonowania. Chiński system polityczny, w założeniu socjalistyczny, nie jest idealną wersją socjalizmu, co dostrzegają także liderzy polityczni Państwa Środka nazywając swój reżim socjalizmem o chińskiej specyfice. Głównymi różnicami między modelowym socjalizmem, a jego chińską wersją jest przede wszystkim bardziej dominująca rola jednostki w Chinach oraz mniejsza ingerencja państwa w sektor gospodarczy.

328:8053437310

Przechodząc do założeń badawczych tj. tezy, pytań i hipotez postawionych we wstępie, to należy przede wszystkim stwierdzić, że główna teza pracy potwierdziła się. Strategia rządów kolejnych przywódców ChRL odbiega od tych reprezentowanych przez Mao Zedonga (maoizm został praktycznie całkowicie wyparty, pozostał jedynie kult Mao jako założyciela ChRL) czy Deng Xiaopinga, a sposób rządzenia każdego z przywódców różni się od tego prezentowanego przez poprzedników. Co prawda Jiang Zemin może być uważany za kontynuatora reform Deng Xiaopinga, ale szczególnie w drugiej kadencji sprawował rządy w odmienny sposób od swojego politycznego promotora – z silnym naciskiem na współpracę z premierem Zhu Rongji. Hu Jintao był przywódcą technokratycznym, z kolei Xi można nazwać osobowością autorytarną, starającą się skupić jak najwięcej władzy w swoich rękach. Ponadto, potwierdziła się centralna rola przywódcy w systemie politycznym oraz jego kluczowa w kontekście prowadzenia polityki decyzyjność.

Główne pytanie badawcze pracy brzmiało: jak sposób prowadzenia rządów przez konkretnego przywódcy wpływa na prowadzenie polityki wewnętrznej ChRL? Odpowiedź na nie została właściwie już zawarta we wcześniejszych wywodach prezentowanych w zakończeniu. Dodajmy jedynie, że przywódca jest główną postacią systemu politycznego ChRL i to od niego zależy sposób prowadzenia rządów i ewentualnego delegowania zadań premierowi bądź kolektywnym ciałom zarządzającym. Pytaniu temu towarzyszyły następujące szczegółowe pytania badawcze. Przytoczono je tutaj ponownie wraz z odpowiedziami:

- jak przebiegają drogi ścieżki awansu w Komunistycznej Partii Chin? – członkami Partii często zostają już osoby w wieku studenckim. Kluczowymi mechanizmami dla zdobycia awansu są przede wszystkim delegowanie do pracy w regionach oraz rotacja kadr (przenoszenie na inne stanowiska i/lub do innego regionu). Największą nobilitacją jest dostanie się do administracji centralnej w Pekinie, a szczytem kariery – zostanie przywódcą lub członkiem Komitetu Centralnego (wraz z jego Biurem Politycznym),
- jak istniejące przepisy prawne warunkują funkcjonowanie przywództwa w Chińskiej Republice Ludowej? – Pierwszy artykuł Konstytucji ChRL stanowi, że: „Chińska Republika Ludowa jest państwem socjalistycznym rządzonym przez dyktaturę ludowo-demokratyczną, kierowaną przez klasę robotniczą”, oraz że „przywództwo Komunistycznej Partii Chin jest najważniejszą cechą socjalizmu o chińskiej specyfice”. Oznacza to pierwszeństwo partii dominującej nad państwem i jego ustrojem. Konstytucja definiuje też najważniejsze organy państwowe: przewodniczącego ChRL, przewodniczącego Centralnej Komisji

329:5957730880

Wojskowej oraz OZPL-u. W praktyce najważniejsza władza spoczywa w rękach Sekretarza Generalnego KPCh, od czasów Jiang Zemina Sekretarz sprawuje także pozostałe dwie funkcje kierownicze przypisane jednostce. OZPL stanowi obecnie jedynie ciało zatwierdzające decyzje kierownictwa Partii, a więc w dużej mierze sekretarza generalnego,

- jak kształtują się relacje na linii przewodniczący ChRL – inne organy władzy państwowej, ze szczególnym uwzględnieniem relacji przewodniczący – premier? – formalnie premier kieruje Radą Państwa, czyli rządem. W praktyce jego autonomia zależy od przewodniczącego ChRL, mogą to być relacje z wyraźnym podziałem obowiązków (Jiang - Zhu), partnerskie (Hu - Wen) lub z wyraźną dominacją przewodniczącego (Xi – Li).
- jaki wpływ ma przewodniczący na funkcjonowanie całej KPCh? – to przewodniczący wyznacza kierunek działań oraz obowiązującą ideologię Partii. Jest więc jej najważniejszą postacią pod względem decyzyjnym,
- w jakim stopniu trzej ostatni przywódcy realizowali myśl Mao Zedonga? – po 1989 r. i wydarzeniach na Placu Tiananmen Partia porzuciła radykalny maoizm. Ciągle jednak widoczne są pewne jego elementy jak centralna pozycja Partii w państwie, wyraźne przywództwo jednostki, czy nazywanie ustroju socjalizmem o chińskiej specyfice (co prawda sam Mao nigdy nie użył tego sformułowania, natomiast sam podkreślał odmienność chińskiego socjalizmu od tego panującego w innych państwach),
- jakie były główne założenia ideologiczne stawiane przez trzech ostatnich przywódców ChRL? – każdy z przywódców stworzył własną główną myśli ideologiczną wyznaczającą kierunek działań swoich rządów. Jiang Zemin – „Zasada trzech reprezentacji", Hu Jintao – „Koncepcja naukowego rozwoju", Xi Jinping – „Myśl Xi Jinpinga",
- jakie były główne cele rządów trzech ostatnich przywódców ChRL? Czy i w jakim stopniu owe cele zostały zrealizowane? – pytania te są bardzo szczegółowe i odpowiedzi na nie znajdują się w poszczególnych rozdziałach tej pracy. W celu podsumowania autor przytoczy jedynie najważniejsze cele polityki trzech przywódców. Jiang miał za zadanie kontynuować realizację reform Denga, odbudować autorytet KPCh po kryzysie z końca lat 80. XX w. i wprowadzić zasadę „Trzech reprezentacji". Te cele udało się zrealizować,

330:1645235383

wzrost gospodarczy trwał, system polityczny i autorytet Partii zostały ustabilizowane – nie doszło do poważniejszych wystąpień ludności. Partia poszerzyła się także o przedstawicieli elit biznesowych. Hu Jintao odniósł niepełny sukces. Udało mu się utrzymać wzrost gospodarczy. Podobnie, starał się odejść od przedstawiania przewodniczącego jako dominującej w państwie jednostki. Realizacja naukowego rozwoju jednak nie zakończyła się sukcesem z uwagi na narastające nierówności społeczne i korupcję (wzrosły jednak inwestycję w rozwój infrastruktury i edukacji w biedniejszych regionach kraju). Analiza realizacji celów Xi Jinpinga jest trudna z uwagi na to, że jego rządy ciągle trwają i nie zostały zakończone po upływie dwóch kadencji. Rządom Xi Jinpinga przyświeca idea realizacji chińskiego marzenia i wielkiego renesansu narodu chińskiego (wraz z wielkim narodowym zjednoczeniem – to oczywiście nie zostało zrealizowane). Za dotychczasowe sukcesy Xi na polu realizacji tych celów można odnotować: zmiany konstytucyjne, walkę z korupcją oraz sukcesywne rozszerzanie wpływów politycznych i gospodarczych na świecie,

- jakie szanse i zagrożenia wynikają dla Chin z silnej pozycji ich przywódców? – szansami są tutaj niewątpliwie: stabilność polityczna (silny lider potrafi zapobiec rozłamom w KPCh oraz uniknąć paraliżu decyzyjnego w czasie kryzysów), sprawne podejmowanie decyzji, silna pozycja w polityce międzynarodowej (lider, z którym trzeba się liczyć na lata), możliwość mobilizacji społeczeństwa i przekonywania do siebie ludzi w związku ze starożytnymi systemami wartości. Po stronie zagrożeń należy wymienić: brak przeszkód stojących na drodze zwiększenia autorytaryzmu w państwie, wzmocnienia cenzury i kontroli oraz poszerzania kultu jednostki, ryzyko błędów wynikających z niezależnego i szybkiego podejmowania decyzji, zbyt dużą zależność systemu od jednej osoby, możliwość wystąpienia napięć społecznych przeciwko władzy.
- W przypadku obecnego przywódcy, Xi Jinpinga, pytania badawcze obejmowały również analizę następujących zagadnień:
    - w jaki sposób „kampania antykorupcyjna” wykorzystywana była do walki z przeciwnikami politycznymi – kampania stała się narzędziem eliminacji przeciwników Xi z życia politycznego, w ideologicznym sensie stanowiła jednak walkę z problemem korupcji, zauważalnym w Partii od dłuższego czasu,

331:1099090636

- w jaki sposób tezy wygłoszone na XIX Zjeździe KPCh kształtują obecny obraz przywództwa Xi? – Xi nazwany „rdzeniem Partii" rzeczywiście jest jej centralną postacią, cele wielkiego renesansu i chińskiego marzenia definiują obecną politykę wewnętrzną i zagraniczną KPCh. Xi faktycznie jest najsilniejszym liderem od czasów Mao,
- w jaki sposób Xi udowadnia swoją wysoką pozycję na świecie? – Xi aktywnie angażuje się politykę międzynarodową, osobiście uczestnicząc w wielu spotkaniach wysokiego szczebla. Inicjatywy takie jak Pas i Szlak czy BRICS podkreślają rosnącą rolę ChRL na świecie. Xi i Chiny mają własną alternatywną wizję globalnego porządku i starają się ją konsekwentnie realizować.

Przedstawiona i podsumowana powyżej analiza przedstawiła charakterystyczne cechy przywództwa politycznego we współczesnej Chińskiej Republice Ludowej. Pomimo zakładanego przez konstytucję ChRL kolektywnego rządzenia pod postacią monopolu władzy Komunistycznej Partii Chin, wyraźnie widać że w chińskim systemie politycznym dominują jednostki. Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej pracy ukazały źródła tego stanu rzeczy. Z kolei ukazanie początków ChRL i jej podstaw ideologiczno-politycznych oraz komparatywna analiza rządów jej trzech ostatnich przywódców pomogły bliżej zrozumieć specyfikę władzy w tym państwie. Dzięki obecności wyraźnego lidera, dominującej pozycji KPCh oraz stabilności systemu politycznego można przypuszczać, że obecny model przywództwa będzie się jeszcze utrzymywał przez długie lata. Dlatego też znajomość mechanizmów nim kierujących będzie nabierać na znaczeniu z uwagi na rosnące znaczenie Chińskiej Republiki Ludowej na arenie międzynarodowej.

Hipotezy szczegółowe zostały potwierdzone:

- uprzywilejowaną pozycję w KPCh mają potomkowie założycieli ChRL ale droga awansu dla osób spoza tego kręgu nie jest zamknięta – autor w każdym rozdziale analizował drogę do władzy jako istotny element życia przywódcy. Każdy z nich prezentował bowiem inną ścieżkę zdobycia władzy – Jiang – zdecydowane namaszczenie przez poprzednika, Hu – awanse w państwowych zakładach pracy, Xi – pochodzenie z rodziny aktywnie zaangażowanej w życie KPCh. Tak więc, w przypadku Jianga (syn bohatera wojennego) i Xi (syn wpływowego działacza Partii) pochodzenie ułatwiało ścieżkę kariery, niemniej jednak nawet oni przed dojściem do władzy musieli wykazać się pracując w oddziałach partyjnych w regionach,

332:6489298359

- urzędujący przywódcy dla utrzymania swojej legitymacji muszą stale zabiegać o poparcie w jak największej liczbie frakcji w KPCh – frakcyjność i guanxi to kluczowe dla utrzymania poparcia elementy. Sam przywódca nie tylko musi starać się przekonywać do siebie inne frakcje ale również sam powinien stworzyć jak największą własną zaufaną grupę współpracowników,
- główną strategią przyjętą przez Xi Jinpinga w celu umocnienia swojego przywództwa wewnątrz Partii jest kampania antykorupcyjna – w kwestii wspomnianej powyżej frakcyjności kampania ta jest narzędziem mającym na celu eliminację z życia politycznego głównych rywali Xi.

333:3342012400

334:3026168635

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej, uchwalona przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych 4 grudnia 1982 r., wraz z nowelizacjami z 12 kwietnia 1988 r., 29 marca 1993 r., 15 marca 1999 r., 14 marca 2004 r. i 11 marca 2018 r.

Konstytucja Komunistycznej Partii Chin z 1982 r. z późniejszymi zmianami

Słowniki

He H.Y., *Dictionary of the Political Thought of the People's Republic of China*, New York 2001

Słownik Języka Polskiego PWN

Pleco – internetowy słownik chińsko-angielski

Monografie

Adorno T., *The Authoritarian Personallity*, New York 1969

Almond G., Powell B., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston 1966

Almond G., Verba S., *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963

Atwood C., *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York 2004

Aust A., Geiges A,, *Xi Jinping. Najpotężniejszy człowiek świata i jego imperium*, przekł. J. Czudec, Warszawa 2023

Avery G., *Przywództwo w organizacji. Paradygmaty i studia przypadków*, przekł. Dąbkowski G., Warszawa 2009

Barańska E., *Kultura ponowoczesna w myśli Zygmunta Baumana*, Toruń 2016

Bauman Z., *Płynne życie*, przekł. Kunz T., Kraków 2007

Bauman Z., *Zindywidualizowane społeczeństwo*, przekł. Kubińscy O. i W., Gdańsk 2008

Bayer J., Dziak W., *Historia polityczna Chin 1839-2014: Kronika najważniejszych wydarzeń*, Warszawa 2015

335:7932044211

Bayer J., Dziak W., *Kilka uwag o chińskim nacjonalizmie*, Warszawa 2010

Becker J., *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine*, London 1998

Bielenstein H., *The Bureaucracy of Han Times*, Cambridge 1980

Blanchard K., *Przywództwo wyższego stopnia*, przekł. Bekier A., Warszawa 2007

Blondel J., *Political Leadership: Towards a General Analysis*, London 1987

Brook T., *Quelling the People: The Military Suppression of the Beijing Democracy Movemen*t, Stanford 1998

Brown K., *Hu Jintao: China's silent ruler*, Singapur 2012

Buckley Ebrey P., *The Cambridge Illustrated History of China*, Cambridge 1999

Buckley Ebrey P., Walthall A., Palais J., *East Asia: a Cultural, Social, and Political History,* Boston 2006

Butler C., *Postmodernism. A Very Short Introduction*, Oxford 2002

Burdelski M., Dziak W., *Chiny u progu XXI wieku*, Toruń 1997

Burdelski M., Dziak W., *Republika Chińska na Tajwanie*, Toruń 1998

Burns J.M., *Leadership*, New York 1978

Calhoun C.*, Classical Sociological Theory*, Oxford 2002

Carter P., *Mao*, London 1976

Chang J., Halliday J., *Mao. Nieznana historia*, przekł. Amsterdamska A., Amsterdamski J., Kraków 2021

Chang M., *A Court on Horseback: Imperial Touring & the Construction of Qing Rule*, 1680-1785, Cambridge 2007

Cheek T., *Mao Zedong and China's Revolutions: A Brief History with Documents*, New York 2002

Cheng L., *China's Leaders: The New Generation*, Lanham 2001

Chodubski A. J. , *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2013

Cook C., Stevenson J., *The Routledge Companion to World History Since 1914*, Londyn 2005

336:3179039796

Dardess J.W., *The Three Kingdoms*, Indianapolis 2010

de Crespigny R., *A Biographical Dictionary of Later Han to the Three Kingdoms (23-220 AD)*, Leiden 2007

Deng Y., *Ancient Chinese Inventions*, Cambridge 2011

Dikötter F., *Mao's Great Famine: The history of China's most devastating catastrophe 1958-1962*, London 2010

Dillion M., *Deng Xiaoping: The Man Who Made Modern China*, London 2014

Dittmer L., *Liu Shaoqi and the Chinese Cultural Revolution*, New York 2015

Dobrowolski M., *Przywództwo polityczne Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2015*, Warszawa 2020

Duan S., *Guwen jicun*, Beijing 1998

Dziak W., *Chiny – wschodzące supermocarstwo*, Warszawa 1996

Dziak W., Gawlikowski K., Ławacz M., *Chiny w XXI wieku: perspektywy rozwoju*, Warszawa 2012

Elliott M., *The Manchu Wau: The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*, Stanford 2001

Fairbank J.K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, przekł. Lechowska T., Słupski Z., Gdańsk 1996

Fairbank J.K., *The United States and China*, Boston 1983

Feigon L., *Mao: A Reinterpretation*, Chicago 2002

Fewsmith J., *China since Tiananmen: The Politics of Transition*, Cambridge 2001

Foucault M., *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France,* przekł. Kowalska M., Warszawa 1998

Fromm E., *To have or to be?*, New York 1976

Fromm E., *Ucieczka od wolności*, przekł. Ziemilscy O. i A., Warszawa 2011

Garlick J., *Advantage China: Agent of Change in an Era of Global Disruption*, London 2024

Gawlikowski K., *Jiang Zemin*, Toruń 2001

337:8732139332

Gernet J., *Daily Life in China, on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-12*, Stanford 1962

Gilley B., *Tiger on the Brink: Jiang Zemin and China's New Elite*, Berkeley 1998

Glajcar R., *Instytucja prezydenta w Polsce, Czechach i Słowacji w latach 1989-2000*, Toruń 2005

Góralczyk B., *Chiński feniks: paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2022

Góralczyk B., *Nowy Długi Marsz. Chiny Ery Xi Jinpinga*, Warszawa 2022

Góralczyk B., *Pekińska wiosna 1989: początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999

Góralczyk B., *Przebudzenie smoka: powrót Chin na scenę globalną*, Warszawa 2012

Góralczyk B., *Wielki Renesans. Chińska Transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018

Graff D.A., *Medieval Chinese Warfare, 300 - 900*. Londyn & Nowy Jork 2002

Gregory P.R., *The Political Economy of Stalinism: Evidence from the Soviet Secret Archives*, Cambridge 2004

Habermas J., *Faktyczność i obowiązywanie: teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, przekł. Romaniuk A., Marszałek R., Warszawa 2005

Hartliński M., *Przywództwo polityczne. Wprowadzenie*, Olsztyn 2012

Hamrin C., Zhao S,, *Decision-making in Deng's China: Perspectives from Insiders*, New York 1995

Haughton T., *Constraints And Opportunities of Leadership in Post-communist Europe,* Birmingham 2005

Heilmann S., *Red Swan: How Unorthodox Policy-Making Facilitated China's Rise*, Hong Kong 2018

Hobbes T., *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, przekł. Znamierowski Cz., Warszawa 2009

Huges R., Ginnet R., Curphy C., *Leadership: Enhancing the Lessons of Experience*, New York 2006

Hymes R., *Columbia Chronologies of Asian History and Culture*, New York 2000

338:7671172087

Jaspers K., *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii*, przekł. Stroińska D., Łódź 2012

Jian C., *Mao's China and the Cold War*, Chapel Hill 2001

Kanarski L., *Przywództwo we współczesnych organizacjach*, Warszawa 2005

Kerr G., *A Short History of China*, Harpenden 2013

Kopania Z., Szpotakowski I., *Chinese law: research guide*, Łódź 2020

Kuhn R.L., *The Man who Changed China. The life of Jiang Zemin*, Ann Arbor 2004

Kuciński J., *Nauka o państwie i prawie*, Warszawa 2008

Künstler M*., Mitologia chińska*, Warszawa 2006

Lam W., *Chinese Politics in the Hu Jintao Era*, Hongkong 2006

Lam W., *The Era of Jiang Zemin*, Singapur 1999

Lan X., *How China Works: An Introduction to China's State-led Economic Development*, Shanghai 2024

Langer T., *Typ i forma państwa socjalistycznego*, Poznań 1977

le Bon G., *Psychologia tłumu*, przekł. Kaprocki B., Warszawa 2004

Lewis M.E., *China Between Empires. The Northern and Southern Dynasties*, Cambridge 2009

Li C., *Chinese politics in the Xi Jinping era. Reassessing collective leadership*, Washington DC 2016

Li H., *Building for Oil: Daqing and the Formation of the Chinese Socialist State*, Cambridge (USA) 2021

Li S., Sato H., Sicular T., *Rising Inequality in China: Challenges to a Harmonious Society*, Cambridge 2013

Lilley J., Lilley J.R., *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia,* New York 2004

Locke J., *Dwa traktaty o rządzie*, przekł. Rau Z., Warszawa 1992

MacFarquhar R., Schoenhals M., *Mao's Last Revolution*, Boston 2006

339:4040705623

Marks K., Engels F., *Manifest komunistyczny*, przekł. nieznany, Warszawa 2007

Marquis C., Qiao K., *Mao and Markets: The Communist Roots of Chinese Enterprise*, New Haven 2022

Maspero H., *Taoism and Chinese Religion*, Boston 1981

McCormick B., *Political Reform in post-Mao China. Democracy and Bureaucracy in a Leninist State*, Berkeley 1990

McGregor R., *Partia. Sekretny świat komunistycznych władców Chin*, przekł. Król M,, Kraków 2013

Meisner M., *The Deng Xiaoping Era: an Inquiry into the Fate of Chinese Socialism*, New York 1996

Meisner M., *Mao's China and After: A History of the People's Republic (3 ed.)*, New York 1999

Michels M., *Zur Soziologie Des Parteiwesens in Der Modernen Demokratie*, Lipsk 1910

Mills C.W., *Elita władzy*, przekł. Maneli M., Warszawa 1961

Mote F.W., *Imperial China: 900-1800,* Boston 1999

Mucha J., *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1986

Nietzsche F., *Wola mocy*, przekł. S. Frycz, Warszawa 2013

Nocoń J., *Elity Polityczne. Studium Interpretacji Funkcjonalnej*, Toruń 2004

Ortega y Gasset J., *Bunt mas*, przekł. Nikelwicz P., Warszawa 1997

Paludan A., *Chronicle of the Chinese Emperors: the Reign-by-reign Record of the Rulers of Imperial Chin*, Nowy Jork 1998

Pantsov A., Levine S., *Mao: The Real Story*, New York 2012

Parsons T., *On the Concept of Political Power. Proceedings of the American Philosohical Society*, New York 1969

Platon, *Państwo*, przekł. Witwicki W., Kęty 2003

340:1029608354

Platt S., *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West, and the Epic Story of the Taiping Civil War*, Boston 2012

Polit J., *Chiny,* Warszawa 2004

Roach S., *Accidental Conflict: America, China, and the Clash of False Narratives*, New Haven 2022

Roberts J.A.G., *A Concise History of China*, Boston 1999

Rossabi M., *Khubilai Khan: His Life and Times*, Los Angeles 1988

Rost J.C., *Leadership for the Twenty-First Century*, New York 2003

Rowiński J., Jakóbiec W., *System konstytucyjny Chińskiej Republiki Ludowej,* Warszawa 2006

Rowiński J., Pawłowski J.*, Wizja „państwa" w Chinach. Tradycja a współczesność,* Warszawa 2011

San T.K., *Dynastic China: an Elementary History*, Kuala Lumpur 2014

Sarek K., *Z mandatu Nieba. Podstawy sprawowania władzy politycznej w dawnych i współczesnych Chinach*, Warszawa 2011

Scheler M., *Problemy socjologii wiedzy*, Warszawa 1990

Schramm S., *Mao Tse-Tung*, London 1966

Scott J., *Władza*, przekł. S. Królak, Warszawa 2006

Scott Morton W., Lewis Ch.M., *Chiny: historia i kultura*, przekł. Zemanek B., Kraków 2007

Shen F., *Cultural Flow between China and Outside World Throughout History*, Beijing 1996

Sielski J., *Teoretyczne aspekty przywództwa politycznego. Casus Polski*, Toruń 2013

Sima Q., *Zapiski historyczne, rozdział I*, przekł. Künstler M., Warszawa 2000

Słomka T., *Prezydent Rzeczypospolitej po 1989 roku. Ujęcie porównawcze*, Warszawa 2005

Słupski Z., *Wczesne piśmiennictwo chińskie*, Warszawa 2001

Smith W., *Tibet's Last Stand?: The Tibetan Uprising of 2008 and China's Response*, Plymouth 2010

Spence J,, *The Search For Modern China*, New York 2013

341:1132667455

Stępień M., *Spór konfucjanistów z legistami. W kręgu chińskiej kultury prawnej*, Kraków 2013

Stodgill R.M., *Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research*, New York 1974

Stróżewski W., *Wykłady o Platonie. Ontologia*, Kraków 2021

Sullivan L., Liu-Sullivan N., *Historical dictionary of Chinese Culture*, New York 2021

Szacki J., *Historia myśli socjologicznej t.1*, Warszawa 1983

Temple R., *Geniusz Chin: 3000 lat nauki, odkryć i wynalazków*, Warszawa 1994

Tsai K.S., *Capitalism without democracy: The private sector in contemporary China*, New York 2007

Tsang S., Cheung O., *The Political Thought of Xi Jinping*, New York 2024

Twitchett D., Franke H., *Cambridge History of China T. 6: Alien Regimes and Border States, 907-1368,* Cambridge 1994

Twitchett D.C., Loewe M., *Cambridge History of China. The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A. D. 220*, Cambridge 1986

Vogel E.F., Deng Xiaoping and the transformation of China, Cambridge 2011

Wei J., *The Courage to Stand Alone: Letters from Prison and Other Writings*, Philadelphia 1998

Wemheuer F.*, Famine Politics in Maoist China and the Soviet Union*, New Haven 2014

Wesołowski Z., *Konfucjańskie podstawy porządku społecznego i zjawisko „twarzy",* Warszawa 2011

Westad O., *Decisive Encounters: The Chinese Civil War, 1946-1950*, Stanford 2003

Wiatr J., *Przywództwo polityczne. Studium politologiczne*, Łódź 2008

Wiatr J.*, Socjologia polityki*, Warszawa 1999

Widener A., *Gustave Le Bon, The Man and His Works*, Indianapolis 1979

Wood M., *Chiny. Portret cywilizacji*, przekł. Walulik A., Warszawa 2022

Wu L., Wang A., *中国脱贫攻坚精神 (Zhōngguó tuōpín gōngjiān jīngshén),* Wuhan 2021

342:8597221615

Xi J., *The Governance of China I*, Beijing 2018

Xi J., *The Governance of China II*, Beijing 2017

Xi J., *The Governance of China III*, Beijing 2020

Yang D.L., *Remarking the Chinese Leviathan. Market Transition and the Politics of Governance in China*, Chicago 2004

Yang J., *Tombstone: The Great Chinese Famine, 1958-1962*, New York 2012

Yang Z., *习近平：站在历史十字路口的中共新领导人 (Xí Jìnpíng: Zhàn zài lìshǐ shízìlù kǒu de zhōnggòng xīn lǐngdǎo rén; Xi Jinping: Nowy przywódca Komunistycznej Partii Chin na rozdrożu[1]),* Taipei 2011

Yingcong D., *The Sichuan Frontier and Tibet: Imperial Strategy in the Early Qing*, Seattle 2016

Zamęcki Ł., *Rewolucja parasolkowa w Hongkongu. Przyczyny, przebieg, następstwa*, Warszawa 2018

Zhao D., *The Power of Tiananmen: State-Society Relations and the 1989 Beijing Student Movement*, Chicago 2001

Zhao S., *The Dragon Roars Back: Transformational Leaders and Dynamics of Chinese Foreign Policy*, Redwood City 2023

Zhu Z., 毛泽东王建祥在我的生活中 (*Máo Zédōng Wáng Jiànxiáng zài wǒde shēnghuó zhōng; Mao Zedong i Wang Jianxiang w moim życiu[2])*, Beijing 1995

Ziembicki S., *Ze studiów nad myślą polityczną Johna Locke'a*, Wrocław 2009

Żukiewicz P., *Przywództwo polityczne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011

Żyromski M., *Gaetano Mosca. Twórca socjologicznej teorii elity*, Poznań 1996

Żyromski M., *The Three „Founding Fathers" of Elite's Theory: Mosca, Pareto and Michels*, Poznań 2012

[1] Tłumaczenie własne autora.
[2] Tłumaczenie własne autora.

343:6881900007

Żyromski M., *Współczesne oblicza władzy politycznej – kilka uwag wstępnych*, Poznań 2013

autor nieznany, *邓小平. 邓小平文选* ***第三卷*** *(Dèng Xiǎopíng. Dèng Xiǎopíng wénxuǎn dìsān juan; Deng Xiaoping. Wybrane dzieła Deng Xiaopinga tom III[3])*, Beijing 1994

Rozdziały w pracach zbiorowych

Anderson, J.A., „*Treacherous Factions": Shifting Frontier Alliances in the Breakdown of Sino-Vietnamese Relations on the Eve of the 1075 Border War*, [w:] (red.) Wyatt D.J., *Battlefronts real and imagined: war, border, and identity in the Chinese middle period,* New York 2008

Bankowicz M., *Autorytaryzm i totalitaryzm – analiza porównawcza*, [w:] (red.) Kozub-Ciembroniewicz W., Kowalska-Stus H., Szlachta B., Kiwior-Filo M., *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, Kraków 2010

Beck M., *The Fall of Han*, [w:] (red.) Twitchett D., Loewe D., *The Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A.D. 220,* Cambridge 1986

Ciardi G., *BRI's Digital Silk Road an the EU: The Role of Innovation and Communication in the Italian Case Study* [w:] (red.) M. Sahakyan, *China and Eurasian Powers in a Multipolar World Order 2.0: Security, Diplomacy, Economy and Cyberspace*, New York 2023

Czerniak S., *Świadomość postmodernistyczna?,* [w:] (red.) Czerniak S., Szahaj A., *Postmodernizm a filozofia. Wybór tekstów*, Warszawa 1996

de Crespigny R*., Empire in the South, [w:] (red.) de Crespigny R., Generals of the South: the Foundation and Early History of the Three Kingdoms State of Wu, Canberra 1990*

Hermann M.G., *Elementy przywództwa,* [w:] (red.) Szczupaczyński J., *Władza i społeczeństwo 2*, Warszawa 1998

Karwat M., *O szarych eminencjach*, [w:] (red.) Czyż A., Kubas S*., Na drodze do wyjaśnienia problemów politycznych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Markowi Barańskiemu*, Katowice 2018

Kasińska-Metryka A., *Neoleadership paradigm*, [w:] (red.) Kasińska-Metryka A., Gajewski T., *The Future of Political Leadership in the Digital Age Neo-Leadership, Image and Influence. Neo-Leadership, Image and Influence*, Kielce 2021

[3] Tłumaczenie własne autora.

344:2619971114

Krauz-Mozer B., *Demokracja a elity,* [w:] (red.) Pałecki K., *Elity polityczne w Polsce*, Toruń 2007

Linz J.J., *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, [w:] (red.) Greenstein F.I., Polsby N.W., *Handbook of Political Science*, tom III, Addison-Wesley 1975

Linz J.J., *Totalitaryzm i autorytaryzm*, [w:] (red.) Szczupaczyński J., *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Warszawa 1995

Nowak E., Litwin-Lewandowska D., *Wstęp* [w:] (red.) Nowak E., Litwin-Lewandowska D. *Władza i przywództwo polityczne w demokracji*, Lublin 2010

Otto J.G*., O rząd dusz – reżim totalitarny a religia*, [w:] (red.) Marczewska-Rytko M., Maj D*., Politologia religii*, Lublin 2018

Pałecki K., *Wokół przywództwa politycznego – ramy dyskursu,* [w:] (red.) Kasińska-Metryka A*., Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka*, Toruń 2011

Pareto V., *Umysł a społeczeństwo*, przekł. Niklas U. [w:] (red.) Derczyński W., Jasińska-Kania A., Szacki J., *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1975

Podolak M., Żmigrodzki M., *System polityczny i jego klasyfikacje* [w:] (red.) Żmigrodzki M., Dziemidok-Olszewska B., *Współczesne systemy polityczne*, Warszawa 2007,

Rowe W., *Social Stability and Social Change,* [w:] (red.) W. Peterson, *The Cambridge History of China, vol 9: The Ch'ing Empire to 1800, Part One*, Cambridge 2002

Sielski J., *Chiny z perspektywy kultury pokoju* [w:] (red.) A. Czyż, S. Kubas, *Na drodze wyjaśnienia problemów politycznych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Markowi Barańskiemu*, Katowice 2018

Sielski J., *Osobowość polityczna idealnego polityka* [w:] (red.) Marciniak E.M., Mołdawa T., Wojtaszczyk K., *Etyka i Polityka*, Warszawa 2001

Sielski, *Typologia podmiotów polityki ze względu na zasięg wpływu* [w:] (red.) J. Sielski, M. Czerwiński, *Partie polityczne – przywództwo partyjne*, Toruń 2008

Słomka T., *Stan demokracji konstytucyjnej w Polsce na tle modelu transformacji systemowej*, [w:] (red.) Słomka T., *Demokracja konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 2019

345:1091840891

Sima Q., *Roczniki Pierwszego Cesarza z dynastii Ts'in. Zapisków Historyka rozdział szósty, czyli roczników rozdział szósty* [w:] Sima Q., *Syn smoka. Fragmenty zapisków historyka*, przekł. Kunstler M., Warszawa 2000

Wildavsky A., *A Cultural Theory of Leadership,* [w:] (red.) Jones B.*, Leadership and Politics. New Perspective in Political Science,* Lawrence 1989

Wildavsky A., *Kulturowa teoria przywództwa*, [w:] (red.) J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo*, t.2., Warszawa 1998

Weber M., *Trzy czyste typy prawomocnego panowania,* przekł. Chwedończuk B. [w:] (red.) Dereczyński W., Jasińska-Kania A., Szacki J.*, Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1975

Wróbel S., *Funkcjonalistyczne koncepcje władzy,* [w:] (red.) Wróbel S., *Władza polityczna. Koncepcje i ujęcia zjawiska*, Katowice 1997

Wylie T., *Lama Tribute in Ming Dynasty,* [w:] (red.) McKay A., *The History of Tibet: Volume 2, The Medieval Period: c. AD 850-1895, the Development of Buddhist Paramountcy*, New York 2003

Yü Y., *Han Foreign Relations,* [w:] (red.) Twitchett D., Loewe M., *The Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C.-A.D. 220*, Cambridge 1986

Zmierczak M., *Totalitarni wodzowie – problemy metodologiczne,* [w:] (red.) Kozub-Ciembroniewicz W., Kowalska-Stus H., Szlachta B., Kiwior-Filo M., *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, Kraków 2010

Artykuły naukowe

Al-Fadhat F., *How China's Debt-trap Diplomacy Works in African Countries: Evidence from Zimbabwe, Cameroon, and Djibouti*, Journal of Asian and African Studies, 2024, vol. 59, nr 5

Beja J.P., *The Impact of the June 4th Massacre on the pro-Democracy Movement*, China perspectives, 2009, nr 2

Brødsgaard K.E., Høyrup Christensen N., *The 19th Party Congress. Personal Changes and Policy Guidelines*, Copenhagen Journal of Asian Studies, 2017, nr 35(2)

Brown K., Bērziņa-Čerenkova U.A., *Ideology in the Era of Xi Jinping*, Journal of Chinese Political Science, vol. 23

346:5310292783

Chan K.N., Lam W.F., Chen S., *Elite Bargains and Policy Priorities in Authoritarian Regimes: Agenda Setting in China under Xi Jinping and Hu Jintao*, Governance, 2021, nr 34

Chen K.W., Wu Y.S., *Power Position and Taiwan Policy: How Beijing Responds to Taipei's Stimuli during the Jiang Zemin and Hu Jintao Periods*, Journal of Contemporary East Asia Studies, 2017, vol. 6, nr 2

Cheng T., *Jiang Zemin's Military Thought and Legacy*, International Relations of the Asia-Pacific, 2006, vol. 6, nr 2

Choi E.K., Givens J.W., MacDonald A., *From Power Balance to Dominant Faction in Xi Jinping's China*, China Quarterly 2021, nr 248 (1)

Dickson B., *Beijing's Ambivalent Reformers*, Current History, 2004, vol.103, nr 674

Ding Y., *Consolidation of the PRC's Leadership Succession System from Hu Jintao to Xi Jinping*, China Report, 2015, nr 1

Fatma F., Bharti N., *Perception vs. Reality: Understanding the US-China Trade War*, Transnational Corporations Review, 2019, vol. 11, nr 4

Fung H., *The Making and Melting of the „Iron Rice Bowl" in China 1949 to 1995*, Social Policy & Administration, 2001, nr 35

Gering T., *A Xinderella Story: Turning the Chinese Dream into China's Master Narrative*, China Report, 2023, nr 59 (3)

Gladney D.C., *Muslim Tombs & Ethnic Folklore-Hui Identity*, The Journal of Asian Studies, tom 16, 1987, nr 3

Hartwell R., *Demographic, Political, and Social Transformations of China, 750-155*0, Harvard Journal of Asiatic Studies, 1982, nr 42 (2)

He J., *顾问委员会的成立与撤销 (Gùwèn Wěiyuánhuìde chénglì yǔ chèxiāo; Powołanie i rozwiązanie Komisji Doradczej*[4]*)*, 党史文苑 (Dǎngshǐ Wényuàn), 2013, nr 1

Holcombe C., *The Xianbei in Chinese History*, Early Medieval China, 2013, nr 19

[4] Tłumaczenie własne autora.

347:5740822638

Howell J., Duckett J., *Reassessing the Hu-Wen Era: A Golden Age or Lost Decade for Social Policy in China?*, China Quarterly, 2019, nr 237

Hui E.S.-I., Chan C.K.-C., *The Harmonious Society as a Hegemonic Project: Labour Conflicts and Changing Labour Policies in China*, Labour Capital and Society, 2011, nr 44 (2)

Ji X., *Building an "Asia-Pacific" Community with a Shared Future": Transformational Regionalism with Chinese Characteristics?*, Journal of Current Chinese Affairs, 2004, nr 53 (2)

Jia M., *China's Constitutional Entrepreneurs*, American Journal of Comparative Law, 2016, vol. 64

Jiang X., Cui S., Liang B., Shuai H., Liu J., *Tigers vs. Flies: Impact of Official Ranks on Judicial Trials in PRC's Anti-corruption Campaign*, Crime Law and Social Change, 2023, nr 80 (1)

Kejin Z., Xin G., *Pursuing the Chinese Dream: Institutional Changes of Chinese Diplomacy Under President Xi Jinping*, China Quarterly of International Strategic Studies, 2015, nr 1

Killigrew J., *Zhuge Liang and the Northern Campaign*, Early Medieval China, 1999, nr 5 (1)

Komakech R.A., Ombati T.O., *Belt and Road Initiative in Developing Countries: Lessons from Five Selected Countries in Africa*, Sustainability, 2023, nr 15

Lam W., Zeng Q.: *A Man To Watch*, China Brief, 2012, vol. 1 nr 10

Li X., *The Xia-Shang-Zhou Chronology Project; Methodology and Results*, Journal of East Asian Archaeology, 2002, nr 4

H. Li-Ogawa, *Hua Guofeng and China's Transformation in the Early Years of the Post-Mao Era*, Journal of Contemporary Asia Studies, 11:1

Liu M., Yue Chan E.S., *Imagined Weakness: The Peaceful Riser Identity and Beijing's Policy Overcorrection in the South China Sea*, International Relations of the Asia-Pacific, 2025, nr 25(3)

Liu Z., *The development of and achivements in China's population science*, *Population Research*, 1985, nr 2 (4)

Lust A.*, In Dire Straits: The Baltic States between Mainland China and Taiwan*, Asian Perspective, 2024, nr 2

348:6108670305

Luo Y., Ying H., Lu Wang S., *Guangxi and Organisational Performance: A Meta Analysis*, Managment and Organization Review, 2011, nr 8.1

Madoka F., *The Xi Jinping Regime's Maneuvering against Taiwan: Characteristics and Prospects*, Asia-Pacific Review, 2022, vol. 29, nr 2

Marinelli M., *Jiang Zemin's Discourse on Intellectuals: The Political Use of Formalised Language and the Conundrum of Stability*, Journal of Current Chinese Affairs, 2013, nr 42

Matthews J., *China's Long Term Trade and Currency Goals: The Belt & Road Initiative*, The Asia-Pacific Journal, 2019, nr 17(5)

McQuarie D., *The Sociological Imagination: Reclaiming a Vision?,* American Sociologist, 1989, nr 20 (3)

Mittelstaedt J.C., *Party-building through Ideological Campaigns under Xi Jinping,* Asian Survey, 2023, nr 63 (5)

Nathan A., *China's Resilient Authoritarianism*, Journal of Democracy, 2003, vol. 14 nr 1

Qinglong W., *Outburst Flood at 1920 BCE Supports Historicity of China's Grat Flood and the Xia Dynasty*, Science, 2016, nr 353

Shirk S.L., *The Return to Personalistic Rule*, Journal of Democracy, 2018, nr 29 (2)

Sielski J., *Perspektywy przywództwa w Azji*, Nowa Polityka Wschodnia, 2014, nr 2(7),

Szpotakowski I., *Konstytucyjne ramy systemu rządów w Chińskiej Republice Ludowej*, Białostockie Studia Prawnicze, 2019, nr 4

Tsai W.H., *Mass Mobilization Campaigns in Mao's China*, American Journal of Chinese Studies, 1999, nr 6

Velasco J.C., *Nexus of Strong Presidentialism and Philippine Foreign Policy: The Case of the Duterte Presidency's Hedging toward China*, Pacific Focus, 2023, vol. 38, nr 3

Wang N., *Victims and Perpetrators: Campaign Culture in the Chinese Communist Party's Anti-Rightist Campaign*, Twentieth-Century China, 2020, nr 45 (2)

Wang X., *The Role of Cellectivism, Liberty, COVID Fatigue, and Fatalism in Public Suport for the Zero-COVID Policy and Relaxing Restrictions in China*, BMC Public Health, 2024, nr 1, 24:873

349:1136768752

Wang Y., *The Fundamental Issues in Promoting Modern Civilization of the Chinese Nation*, International Journal of Anthropology and Ethnology, 2024, vol. 8

Wróbel S., *Dynamika systemu politycznego w ujęciu Talcotta Parsonsa. Proces i zmiana polityczna*, Studia Polityczne, 1993, nr 1–4

Zeng Q., *A Potential Challenger To China's Heir Apparent*, China Brief, 2012, vol. 1 nr 10

Zhang J., *The Historical Evolution of Chinese Political Discourse and Socio-ideological Change: a Discourse-historical Analysis*, Humanities and Social Sciences Communications, 2025

Zhao T., *All-under-heaven (Tianxia 天下): between Idealism and Realism*, Journal of Global Ethics, 2021, vol. 17, nr 1

Zheng W., *National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China*, International Studies Quarterly, 2008, vol. 52 nr 4

Źródła internetowe

Agreement Regarding Japan - https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp

asia.nikkei,com, *Full text of Xi Jinping's speech on the CCP's 100th anniversary*, - asia.nikkei.com/Politics/Full-text-of-Xi-Jinping-s-speech-on-the-CCP-s-100th-anniversary

Bandurski D., *Speaking Politics 讲政治 (Jiǎng zhèngzhì)*, 2018 - https://chinamediaproject.org/2018/09/05/talking-politics/.

China Internet Information Center - http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/157608.htm

China Statistical Yearbook - https://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/yearbook/

Chinafile.com, *Document 9: A ChinaFile Translation, How much is a hardline party directive shaping China's current political climate?*

english.www.gov.cn/news/topnews/202210/26/content_WS635921cdc6d0a757729e1cd4.html

Foley J., *Zhu Rongji Merits China's Admiration not Imitation*, 2014, - https://web.archive.org/web/20130815202417/http://blogs.reuters.com/breakingviews/2013/08/14/zhu-rongji-merits-chinas-admiration-not-imitation/

350:1062077993

Kahn J., *China's Leader, Ex-Rival at Side, Solidifies Power*, The New York Times, 2012 - https://www.nytimes.com/2005/09/25/world/asia/chinas-leader-exrival-at-side-solidifies-power.html

McDonald J., „Former Chinese President Jiang Zemin Has Reportedly Died", Time, opublikowane 30.11.2022, link: https://web.archive.org/web/20221130090507/https://time.com/6237657/jiang-zemin-dies/

ndrc.gov.cn, ***【"十个明确"系列谈】"人民****对美好生活的向往，就是我们的奋斗目标"——"****十个明确"彰****显马克思主义中国化新飞跃述评之三*** *(["Shígè Míngquè" xìliè tán]"rénmíng duì měi hào shēnghuó de xiàngwǎng, jiùshì wǒmen de fèndòu mùbiāo"-"Shígè Míngquè" zhāngxiǎn mǎkèsī zhǔyì zhōngguó huà xīn fēiyuè shùpíng zhī sān; [Dziesięć wyraźnych podkreśleń] „Naszym celem jest dążenie do polepszenia życia ludzi" – trzeci z serii komentarzy na temat tego, w jaki sposób „Dziesięć wyraźnych podkreśleń" stanowi nowy krok naprzód w sinizacji marksizmu")*[5]

news.china.com.cn, 创造人间奇迹的伟大力量 (Chuàngzào rénjiān qíjì de wěidà lìliàng) Link: https://web.archive.org/web/20140825011802/http://news.china.com.cn/rollnews/2010-05/12/content_2074496.htm

news.sina.com.cn, *领导人的清华故事：胡锦涛吴邦国常回校看看 (Lǐngdǎo rén de qīnghuá gùshì: Hújǐntāo wúbāngguó cháng huí xiào kàn kàn; Historie przywódców Tsinghua: Częste wizyty Hu Jintao i Wu Bangguo na uniwersytecie*[6]), 2011

news.xinhuanet.com (informacje publikowane przez Xinhua - państwową agencję informacyjną Chińskiej Republiki Ludowej)

Niewenhuis L., *China's Poorest Counties are no Longer Officially in Extreme Poverty. What does this Mean?* - https://thechinaproject.com/2020/11/24/chinas-poorest-counties-are-no-longer-officially-in-extreme-poverty-what-does-this-mean/?utm_source=chatgpt.com

Przemówienie Jiang Zemina z 30 października 1997 r. - https://asiasociety.org/speech-president-jiang-zemin-peoples-republic-china

[5] Tłumaczenie własne autora.
[6] Tłumaczenie własne autora.

351:9415760954

scmp.com, *Coronavirus: 18 million tests in three days as Guangzhou tries to stem spread in latest outbreak*, - https://www.scmp.com/news/china/science/article/3136378/coronavirus-18-million-tests-three-days-guangzhou-tries-stem

Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) multi-country outbreak - Update 6 - https://web.archive.org/web/20090503063347/http://www.who.int/csr/don/2003_03_21/en/index.html

Tkacik J., Fewsmith J., Kivlehan M., *Who's Hu? Assessing China's Heir Apparent, Hu Jintao*, 2002 - https://web.archive.org/web/20100615195945/http://heritage.org/Research/Lecture/Whos-Hu#pgfId=1010147

Wang L., *习近平为官之道 **拎着**乌纱帽干事 (Xíjìnpíng wèi guān zhī dào līnzhe wūshāmào gànshi; Sposób Xi Jinpinga na pracę urzędniczą: działanie bez kurczowego trzymania się swojego stanowiska*[7]*)*, Duowei News. - https://web.archive.org/web/20150203225014/http://opinion.dwnews.com/news/2014-12-25/59626005.html

web.archive.org/web/20200515144931/http://www.people.com.cn/GB/shizheng/7501/7507/20020315/688077.html

Xi J., *Regarding the Construction of Socialism with Chinese Characteristics*, 2013 - https://web.archive.org/web/20220411201536/https://redsails.org/regarding-swcc-construction/

xitheory.china.com.cn

Zhang M., *习近平同志在福建宁德工作时反腐倡廉的生动实践 (Xíjìnpíng tóngzhì zài Fújiàn Níngdé gōngzuò shí fǎnfǔ chàng lián de shēngdòng shíjiàn; Wyrazista praktyka towarzysza Xi Jinpinga w walce z korupcją i w promowaniu uczciwości podczas pracy w Ningde w prowincji Fujian*[8]*),* Renmin Ribao, - http://politics.people.com.cn/n1/2018/0302/c1024-29842665.html

[7] Tłumaczenie własne autora.
[8] Tłumaczenie własne autora.

352:1036886353

Tabele

Tabela 1. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem rodzajów osobowości przywódcy.

Tabela 2. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem sposobu dojścia do władzy przez przywódcę.

Tabela 3. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem zakresu kontrolowania władzy i struktur państwowych przez przywódcę.

Tabela 4. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w cesarskich Chinach pod kątem innych czynników kształtujących przywództwo polityczne w monarchistycznych Chinach.

Tabela 5. Analiza porównawcza przywództwa politycznego w Chinach okresu republikańskiego (1911-1949r.)

Tabela 6. Porównanie ocen pięciu dotychczasowych przywódców Chińskiej Republiki Ludowej w formie syntetycznej

Tabela 7. Porównanie rządów trzech ostatnich przywódców Chińskiej Republiki Ludowej

Spis ilustracji

Ryc. 1. Portret Mao Zedonga (źródło: en.wikipedia.org)
Ryc. 2. Portret Deng Xiaopinga (źródło: en.wikipedia.org)
Ryc. 3. Portret Jiang Zemina (źródło: en.wikipedia.org)
Ryc. 4. Portret Hu Jintao (źródło: en.wikipedia.org)
Ryc. 5. Portret Xi Jinpinga (źródło: en.wikipedia.org)
Ryc. 6. Autorski model przywództwa politycznego we współczesnej Chińskiej Republice Ludowej

353:1024289906